INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIŢESCU"

TEZAUR

Volumul XXXIII

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

1994

vol. XXXIII

Centrul de Informare
şi Documentare Economică

Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Haritina BUŞTIUC, Ortansa CIUTACU,
Mircea FÂŢĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACŞU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIŢULESCU

Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare: Luminiţa LOGIN, Nicolae LOGIN,
Mihaela PINTICĂ, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediţii aparţin Institutului Naţional de Cercetări Economice
"Costin C. Kiriţescu". Reproducerea, fie şi parţială şi pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-165-0 Apărut 2014

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE “COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

1994

vol. XXXIII

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
volumul XXXIII

PROBLEME ECONOMICE NR. 22/1994 _____ 1

ASPECTE ALE COMUNICAȚIILOR INTRA ŞI INTER-ORGANIZAȚIONALE

PROCESUL COMUNICAȚIONAL PILON AL FLEXIBILIZĂRII MECANISMULUI ECONOMIC 7

POSIBILE PERSPECTIVE DE ABORDARE A PROCESULUI COMUNICĂRII 10

COMUNICAȚIA DE TIP TRANZACȚIONAL ŞI ELEMENTELE SALE DE EFICIENȚĂ 11

CARACTERISTICI ALE CULTURILOR NAȚIONAL-ORGANIZAȚIONALE CE INFLUENȚEAZĂ COMUNICAȚIA 14

PRINCIPII ALE UNEI COMUNICAȚII EFICIENTE INTRA ŞI INTER-ORGANIZAȚIONALE PENTRU ECONOMIA ROMÂNEASCĂ 19

PROBLEME ECONOMICE NR. 23-24/1994 _____ 21

SPAȚIUL RURAL: INERȚII ŞI NOI DINAMICI

INTRODUCERE 27

Capitolul 1

GOSPODĂRIA RURALĂ ÎN DIVERSE CONTEXTE TERITORIALE - tipologie, strategie, modele funcționale 29

1.1. Cadrul geoeconomic local 29
1.2. Gospodăria şi spațiul domestic 30
1.3. Funcțiile gospodăriei rurale şi alocarea venitului 35
1.4. Strategiile gospodăriei rurale 44

Capitolul 2

SPAȚIUL MONTAN SUCEAVA: PERICOLE ŞI ŞANSE ÎNTR-O ZONĂ ECONOMICĂ DEFAVORIZATĂ 49

De la etapa de reflecție la etapa operațională 49
2.1. Componente ale strategiei de dezvoltare ale spațiului montan - de la conceptul sectorial la conceptul global tridimensional: demografic şi sociocultural, economic şi instituțional 50

2.2. Instituțiile schimbării: de la statul providență la parteneriatul pentru dezvoltarea rurală 52

Capitolul 3

ZONA MONTANĂ DIN JUDEȚUL SUCEAVA ÎN TRANZIȚIE: OBIECTIVE, PREMISE, MIJLOACE DE INTERVENȚIE PENTRU REALIZAREA UNUI PROIECT DE DEZVOLTARE REGIONALĂ 55

3.1. Locul zonei de munte Suceava în economia națională şi regională 55
3.2. Dimensiunea demografică şi socioculturală a zonei de munte din județul Suceava 64
3.3. Dimensiunea economică 73
3.4. Pluriactivitatea gospodăriilor agricole familiale din zona de munte Suceava 87
3.5. Implicațiile instituționale în elaborarea şi aplicarea unor politici de dezvoltare rurală în condițiile descentralizării 94

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 96

PROBLEME ECONOMICE NR. 25/1994 _____ 99

TENDINȚE DEMOGRAFICE NOI ŞI POLITICI ÎN DOMENIUL POPULAȚIEI (experiențe în unele țări europene şi în România)

I. TENDINȚE NOI ÎN PROCESELE DEMOGRAFICE 105

1. Dinamica fertilității 105
2. Familia şi numărul de copii doriți 109
3. Mortalitatea 116
4. Migrarea internațională 118
5. Anexe 122

II. UNIVERSALITATE ŞI SELECTIVITATE ÎN ACORDAREA PRESTAȚIILOR FAMILIALE ÎN ROMÂNIA. COMPARAȚII CU ALTE ȚĂRI 134

1. Mărimea familiei şi veniturile medii pe o persoană 134
2. Perfecționarea sistemului de acordare a alocațiilor de stat pentru copii 137
3. Cu privire la reducerea sarcinilor fiscale pentru familiile cu copii 140
4. Anexe 146

PROBLEME ECONOMICE NR. 26/1994 _____ 155

NOI TENDINȚE ÎN POLITICILE DE CREŞTERE ECONOMICĂ

1. GREUTATEA SPECIFICĂ A POLITICILOR ANTINFLAȚIONISTE FAȚĂ DE POLITICILE DE CREŞTERE ECONOMICĂ 161

2. CREŞTEREA ECONOMICĂ PE CALEA MĂRIRII POTENȚIALULUI FACTORILOR DE PRODUCȚIE 164

3. TRECEREA DE LA PROMOVAREA EXPORTURILOR LA EXPORTURI DETERMINATE DE CREŞTEREA ECONOMICĂ..... 167

4. IMPORTANȚA EXPERIENȚEI POZITIVE ÎN DEZVOLTAREA ECONOMICĂ A ALTOR ȚĂRI 172

PROBLEME ECONOMICE NR. 27/1994 _____ 173

INTEGRAREA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI CU REPUBLICA MOLDOVA. COMPARAȚIE CU UNELE INIȚIATIVE DE INTEGRARE DIN SUD-ESTUL ASIEI

1. ASPECTE DECURGÂND DIN APARIȚIA UNOR GERMENI DE INTEGRARE ECONOMICĂ ÎN INDOCHINA..... 179

2. ASPECTE DECURGÂND DIN PROCESUL DE INTEGRARE ÎN "ZONA ECONOMICĂ CHINEZĂ"..... 183

3. ASPECTE DECURGÂND DIN ÎNCERCĂRILE DE REUNIFICARE A COREEI 189

3.1. Reunificarea celor două state române..... 191

3.2. Încadrarea reunificării României în obiectivele generale ale marilor puteri..... 192

PROBLEME ECONOMICE NR. 28/1994 _____ 197

MODELE DE CONSUM AGROALIMENTAR

INTRODUCERE..... 203

CRITERII ALE DEZVOLTARII DURABILE 206

INSTRUMENTE ALE POLITICII DE MEDIU CE CONDUC LA O EXPLOATARE DURABILĂ A RESURSELOR 208

BIBLIOGRAFIE 213

PROBLEME ECONOMICE NR. 29/1994 _____ 215

INFLAȚIA ŞI COMBATEREA EI

1. PRINCIPALELE TEORII ALE INFLAȚIEI..... 221

2. POSIBILITĂȚI DE COMENSURARE A FENOMENULUI INFLAȚIONIST 228

3. POLITICI ANTIINFLAȚIONISTE 236

4. INFLAȚIA ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI 241

4.1. Inflația în România în perioada tranziției 241
4.2. Inflația în țările sud-est europene 243

PROBLEME ECONOMICE NR. 30-31/1994 _____ 249

COMPORTAMENTUL ÎNTREPRINDERILOR MICI PRIVATE

INTRODUCERE 255

1. CONCEPTUL DE COMPORTAMENT AL FIRMEI 257
1.1. Definire şi caracteristici 257
1.2. Tipologie 261
1.3. Instrumente de apreciere 264
1.4. Norme comportamentale 267

2. ELEMENTE GENERALE ŞI SPECIFICE ALE COMPORTAMENTULUI ÎNTREPRINDERILOR MICI PRIVATE 271
2.1. Analiza pieței şi a comportamentului consumatorului 271
2.2. Alegerea căii de inițiere a afacerii 274
2.3. Angajarea în relații de franchising 276
2.4. Definirea strategiei de produs 278
2.5. Asigurarea capitalului necesar 279
2.6. Asigurarea forței de muncă necesară 281
2.7. Stabilirea politicii de prețuri 283
2.8. Elaborarea planului de afaceri 286
2.9. Planificarea strategică şi operațională 288

PROBLEME ECONOMICE NR. 32-33/1994 _____ 291

CERINȚE ŞI PERSPECTIVE ALE MODERNIZĂRII INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR

INTRODUCERE 297

Capitolul 1

CĂI ŞI MODALITĂȚI DE MODERNIZARE A INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR FEROVIARE 299
1.1. Evoluția cererii şi ofertei de transport feroviar şi modernizarea căilor ferate 299
1.2. Alinierea standardelor infrastructurii feroviare româneşti la cele europene 306
1.3. Coordonate ale unei politici de aliniere a standardelor infrastructurii şi transporturilor feroviare la cerințele europene 312

Capitolul 2

POLITICA INVESTIȚIONALĂ ÎN MODERNIZAREA INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR RUTIERE 318
2.1. Necesități şi perspective ale modernizării infrastructurii rutiere 318
2.2. Obiective şi criterii în fundamentarea politicii investiționale pentru infrastructura rutieră 322
2.3. Priorități investiționale şi consecințe în aplicarea politicii de investiții, în domeniul infrastructurii rutiere 326

BIBLIOGRAFIE 333

PROBLEME ECONOMICE NR. 34/1994 335

STADIUL REFORMEI ÎN AGRICULTURĂ

1. INTRODUCERE 341
1.1. Analiza macroeconomică 1989-1994 341
1.2. Agricultura 341

2. PRIVATIZAREA ŞI RESTRUCTURAREA 343
2.1. Privatizarea proprietății 343
2.2. Structurile de capitalizare 345
2.3. Structurile de producție 347
2.4. Vitalitatea reformei structurale 349

3. REFORMA PREȚURILOR ŞI SUBVENȚIILE 351
3.1. Politici de prețuri 351
3.2. Subvențiile 352
3.3. Evoluția prețurilor şi elasticitatea cererii 353
3.4. Incidența "foarfecelui prețurilor" 355

4. POLITICI COMERCIALE 358
4.1. Structura piețelor de desfacere 358
4.2. Marketingul agricol 358
4.3. Politici de sprijin comercial 359
4.4. Comerțul exterior 360

5. REFORMA CREDITULUI 362
5.1. Cererea de credit 362
5.2. Subvențiile de credit 363
5.3. Paritățile creditului 363

BIBLIOGRAFIE 365

PROBLEME ECONOMICE NR. 35/1994 367

PREȚUL – REZULTANTA INTERACȚIUNII LEGITĂȚILOR PIEȚEI ŞI A MODULUI DE MANIFESTARE A AUTORITĂȚII PUBLICE

1. PREȚURILE, CAUZĂ ŞI EFECT ÎN PROCESUL DE RESTRUCTURARE A ECONOMIEI 373

2. SUPRAVEGHEREA FORMĂRII PREȚURILOR, ATRIBUT AL AUTORITĂȚII PUBLICE 377

2.1. Orientarea programelor de producție pentru atenuarea dezechilibrelor existente în economie, depăşirea crizei economice 377

2.2. Asigurarea echilibrării raportului cerere-ofertă, menținerea mediului concurențial 380

2.3. Adaptarea politicii financiar-fiscale şi de prețuri scopurilor propuse pe plan economic 383

2.4. Asigurarea unei protecții sociale reale pentru diminuarea efectelor negative ale tranziției şi convulsiilor sociale 387

3. CORELAȚIA PREȚ-CALITATE 388

PROBLEME ECONOMICE NR. 36/1994 391

EFECTE ALE POLITICII FISCALE

1. IZVOARE TEORETICE ALE POLITICII FISCALE 398

2. TEORIA MODERNĂ A POLITICII FISCALE 403

3. EVIDENȚE EMPIRICE PRIVIND EFECTELE PE TERMEN SCURT ŞI EFECTELE PE TERMEN LUNG ALE POLITICII FISCALE 409

4. SCHIȚA METODOLOGICĂ A UNUI MODEL MACROECONOMIC AVÂND CA PARAMETRU DE COMANDĂ POLITICA FISCALĂ 413

5. MODEL ECONOMETRIC PENTRU CUANTIFICAREA DINAMICII ECONOMIEI ASCUNSE BAZAT PE CURBA LAFFER DEZVOLTATĂ. ESTIMĂRI PENTRU ECONOMIA ROMÂNEASCĂ 421

PROBLEME ECONOMICE NR. 37/1994 427

DEZECHILIBRE,TRANZIȚIE ŞI STABILIZARE

1. DISTORSIUNI STRUCTURALE 434

2. EVOLUȚII RECENTE 438

3. TRANZIȚIE ŞI STABILIZARE 441

3.1. Dinamica PIB-ului 441
3.2. Dinamica producţiei industriale 445

PROBLEME ECONOMICE NR. 38-39/1994 _____ 449

TRANSFORMAREA SISTEMULUI ECONOMICO-SOCIAL, DEZVOLTAREA PIEŢELOR ŞI PROPRIETATEA

1. MODIFICĂRI ÎN DINAMICA PRIVATIZĂRII 456
   1.1. Starea critică a privatizării ipotecă prospectivă a transformărilor 456
   1.2. Alternative la ancorarea politicii de privatizare în masă 459
   1.3. Evoluţii în structurile de proprietate agricolă 463
   1.4. Traiectoria procesului de privatizare 470
2. TRANSFORMĂRI SOCIO-ECONOMICE ŞI MACROSTRUCTURA 473
   2.1. Tranziţia şi noile structuri socio-economice 473
   2.2. Transformări macrostructurale 475
3. ORGANIZAREA ŞI GENERALIZAREA PIEŢELOR 477
   3.1. Pieţele de bunuri şi servicii 477
   3.2. Organizarea pieţelor financiar-bancare 487

PROBLEME ECONOMICE NR. 40/1994 _____ 507

TIPOLOGIA POLITICILOR MACROECONOMICE

1. CRITERII ÎN ABORDAREA POLITICILOR MACROECONOMICE 514
2. POLITICI DE STABILIZARE 516
3. POLITICI STRUCTURALE 523

PROBLEME ECONOMICE NR. 41/1994 _____ 531

DETERMINĂRI, CONFLUENŢE ŞI RESTRICŢII ÎN ELABORAREA STRATEGIILOR DE DEZVOLTARE

INTRODUCERE 537

MECANISMUL DE RESTRUCTURARE. IMPACTUL ACESTUIA ASUPRA CONFIGURAŢIEI STRUCTURALE A PRODUCŢIEI INDUSTRIALE 538

FACTORI DETERMINANŢI, RESTRICŢII ŞI INFLUENŢA ACESTORA ASUPRA CONFIGURAŢIEI STRUCTURILOR DE PRODUCŢIE 546

PROBLEME ECONOMICE NR. 42/1994 555

PROBLEME TEORETICO-METODOLOGICE ALE ABORDĂRII ECONOMIEI ASCUNSE

1. REMARCI GENERALE 561

2. DEFINIREA ŞI SFERA DE CUPRINDERE 563

3. MĂRIMEA ŞI DINAMICA ECONOMIEI NEGRE 565

4. CONSIDERAȚII PRIVIND EXPANSIUNEA ECONOMIEI SUBTERANE ÎN PERIOADA TRANZIȚIEI 570

BIBLIOGRAFIE 576

ANEXĂ 577

PROBLEME ECONOMICE NR. 43-44/1994 579

STATUL ŞI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ - PROBLEMATICA RAPORTULUI STAT- ÎNTREPRINDERI ÎN ECONOMIA CONCURENȚIALĂ

1. RAPORTUL STAT - ÎNTREPRINDERI ÎN ECONOMIA MODERNĂ, PERSPECTIVE TEORETICE-METODOLOGICE 585
   - 1.1. Noțiuni generale asupra statului modern 586
   - 1.2. Întreprinderea - un sistem deschis către mediu 588
   - 1.3. Caracteristici esențiale ale raportului stat-întreprindere î n economia modernă 590

2. INTERVENȚIONISMUL STATAL - ÎNTRE CONTROVERSE ŞI REALITĂȚI 594
   - 2.1. Teoriile economice şi intervenția statului 594
   - 2.2. Statul în opinia diferitelor grupuri de interese 597
   - 2.3. Intervenționismul statal în practica economică a țărilor occidentale 599

3. STATUL ŞI ÎNTREPRINDERILE ÎN TRANZIȚIE 604
   - 3.1. Încercare de diagnoză 604
   - 3.2. Opinii, reflecții, oportunități privind rolul statului şi raporturile sale cu întreprinderile în perioada de tranziție 618

PROBLEME ECONOMICE NR. 45-46/1994 637

STATUL ŞI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ - IMPACTUL CADRULUI INSTITUȚIONAL ASUPRA ORGANIZĂRII ŞI FUNCȚIONĂRII ÎNTREPRINDERILOR

1. IMPACTUL CADRULUI INSTITUȚIONAL ASUPRA ORGANIZĂRII ŞI FUNCȚIONĂRII ÎNTREPRINDERILOR 643
1.1 Cadrul instituțional al statului de drept 643
1.2. Reorganizarea întreprinderilor de stat 648
1.3. Disfuncționalități manifestate în activitatea întreprinderilor 652
1.4. Incidența unor instituții de stat asupra activității economice a întreprinderilor 665
1.5. Concluzii şi propuneri 685

PROBLEME ECONOMICE NR. 47/1994 691

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN ANUL 1994

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ ÎN ANUL 1994 697

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN ANUL 1994 701
I. ANALELE INSTITUTULUI NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE 701
II. STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE 701
III. PROBLEME ECONOMICE 702
IV. ROMANIAN ECONOMIC RESEARCHOBSERVER (OBSERVATEUR DE LA RECHERCHE ECONOMIQUE ROUMAINE) 704
V. ALTE LUCRĂRI ALE INSTITUTELOR 705
VI. REVISTA ROMÂNĂ DE TURISM (ediție bilingvă româno- engleză) 706
VII. CALENDARUL MANIFESTĂRILOR ŞTIINȚIFICE ORGANIZATE DE INCE 707
VIII. LUCRĂRI REALIZATE ÎN REGIMEDITORIAL PRIN EDITURA "EXPERT" 707

INDEX DE AUTORI 709

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 22/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

ASPECTE ALE COMUNICAȚIILOR INTRA ŞI INTER-ORGANIZAȚIONALE

Doina TĂTARU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

PROCESUL COMUNICAȚIONAL PILON AL FLEXIBILIZĂRII MECANISMULUI ECONOMIC 7

POSIBILE PERSPECTIVE DE ABORDARE A PROCESULUI COMUNICĂRII 10

COMUNICAȚIA DE TIP TRANZACȚIONAL ŞI ELEMENTELE SALE DE EFICIENȚĂ 11

CARACTERISTICI ALE CULTURILOR NAȚIONAL-ORGANIZAȚIONALE CE INFLUENȚEAZĂ COMUNICAȚIA 14

PRINCIPII ALE UNEI COMUNICAȚII EFICIENTE INTRA ŞI INTER-ORGANIZAȚIONALE PENTRU ECONOMIA ROMÂNEASCĂ 19

PROCESUL COMUNICAȚIONAL PILON AL FLEXIBILIZĂRII MECANISMULUI ECONOMIC

Fundamentarea restructurării mecanismului economic românesc, preluat dintr-un regim politic totalitar, cu trăsături economice specifice - de tip centralist -, în parametrii modernității şi ai economiei de piață, presupune, în prezent, la patru ani după intrarea României în tranziție spre un alt fel de societate şi o acută nevoie de ştiință a comunicării între instituții, organisme, agenți economici - în general - şi indivizii care-i compun - în special.

Modalitatea transferului optim de informație de la un producător la altul, de la vânzător la cumpărătorul unei mărfi, de la prestatorul de servicii la beneficiarul acestora, de la un organism național la unul de factură internațională, pentru ca efectul final al acestuia să reprezinte beneficii maxime celor implicați - este o problemă dificil de surmontat, în condițiile actualului "environment" socio-economic internațional, chiar şi pentru o țară avansată economic, dar, cu atât mai mult, pentru România, în drumul său de integrare în lumea civilizată europeană şi mondială.

Asistăm, în prezent, la relații complexe comerciale, la tensiuni economice existente între partenerii de pe piața mondială.

În esență, Statele Unite, la fel ca şi Japonia, alături de alte țări exportatoare din aria Pacificului sunt preocupate de posibilele noi aranjamente ale noului Spațiu Economic European în fixarea nivelelor protecționiste pentru propriile produse, fenomenul manifestându-se şi în sens invers neuitându-se că pe arena internațională a intrat în vigoare la începutul anului 1994 şi noul acord de comerț liber între S.U.A., Canada şi Mexic. În ansamblul celor trei mari piețe internaționale - americană, europeană şi asiatică - fostele țări din blocul european comunist caută să-şi găsească propriul drum de a ajunge şi a se menține printre pionii jocului economic.

Anul 1993 reprezintă, printre altele, momentul de referință în care țara noastră a fost acceptată ca membru asociat al Comunității Economice Europene şi în Asociația Europeană a Liberului Schimb, organisme care din perspectiva Tratatului de la Maastricht de unificare europeană converg către o zonă economică unică odată cu anul 1994, promovându-se libera circulație a persoanelor, mărfurilor, capitalurilor şi informației. La nivelul acestei piețe europene a bunurilor şi serviciilor, ale cărei 12 state membre totalizează o populație de peste 320 milioane locuitori[1] - ceea ce înseamnă de 14 ori mai mare ca a României, cu peste 1/3 mai mare ca populația Statelor Unite şi mai mare de 1,5 ori ca cea a Japoniei -, se promovează ideea unificării acțiunilor comunitare, printr-o înlăturare a barierelor economice existente şi stabilirea unor altfel de reguli în schimburile cu produse şi servicii. Astfel, viziunea tratării activității

[1] D'Arcy Masius Benton & Bowles - *Communicating with the Consumer*, 1989, p. 1.

de marketing îşi va schimba coordonatele în cazul acestei unice pieţe europene, care este imensă, dar şi diversă, îndemnând spre o acceptare reciprocă a produselor în cadrul comunităţii, dar şi spre un alt nivel de competitivitate şi stabilire a propriilor reţele comerciale şi informaţionale pentru ţările comunitare şi cele asociate.

În acest context, economia românească a fost determinată la o dublă tentativă, pentru a se înscrie pe un traiect prosper: de a-şi creea propriile instituţii, democratice, specifice economiei de piaţă împreună cu mecanismul lor de funcţionare, pe de o parte; pe de altă parte, de a se integra, din mers, activităţii economice şi socio-politice a organismelor internaţionale, de care noi avem atâta nevoie, la fel, cum, de altfel, au şi celelalte foste state socialiste din Europa Centrală şi de Est şi cu care deja intrăm în competiţie.

În prezent, în România asistăm la o implicare a unui număr crescut de lucrători - atât la nivelul întreprinderilor private şi al joint-ventures-urilor, cât şi la nivelul instituţiilor de stat, organismelor guvernamentale sau organizaţiilor internaţionale, - care sunt puşi în situaţia de a-şi vinde în condiţii cât mai profitabile "marfa", fie sub forma de produs, serviciu sau know-how, dar într-o ambianţă concurenţială şi progresiv performantă. Aici apar două aspecte:

a) în primul rând, în aceste nuclee de lucru, specialiştii români vin în contact permanent sau temporar cu reprezentanţii altor culturi socio-profesionale. Ideal este ca aceste bariere să fie învinse, odată cu obţinerea treptată a încrederii în relaţia de parteneriat, derivată din seriozitatea şi oportunitatea fiecărei acţiuni. În acest sens, procesul comunicării este absolut esenţial în cunoaşterea caracteristicilor de gândire şi comportamentale ale participanţilor la procesele economice, proveniţi din diverse ţări;
b) pe de altă parte, agenţii economici, individualizaţi sub forma producătorilor care oferă, a clienţilor care cumpără sau a intermediarilor, au devenit implicit componente ale unor pieţe economice-naţionale şi internaţionale. Acestea, la rândul lor, reprezintă reţele de interacţiune între grupuri de activitate, care depind în mod reciproc, dar nu neapărat şi egal, de resurse, ce trebuie redistribuite pentru dezvoltarea, în termenii performanţei, a oricărei instituţii. Problema este valabilă atât pentru sectorul public, cât şi pentru cel privat. Din nou, este necesară ştiinţa de a oferi şi de a prelua informaţia oportună, printr-un proces flexibil de comunicaţii.

Or, în economia românească un proces eficient de comunicare între agenţii economici lipseşte deocamdată, fenomen inerent, de altfel, după lunga perioadă parcursă, de închistare şi rigiditate. Restructurarea mecanismului economic, în scopul creşterii funcţionalităţii economiei trebuie să vizeze şi această latură cheie a sa, anume transferul de informaţie prin procesul comunicării.

Cum un deziderat al reformei în țara noastră este mărirea numărului de investitori străini şi pătrunderea activă a specialiştilor români în cadrul societăților mixte şi organismelor internaționale, în analiza de față, luăm în discuție acea componentă a comunicațiilor, care priveşte comportamentul uman intra şi inter-organizațional, în rețea națională şi internațională, luând în considerare existența, pentru România, a parametrilor economici proveniți din diverse culturi naționale.

POSIBILE PERSPECTIVE DE ABORDARE A PROCESULUI COMUNICĂRII

Procesul de comunicare mai poate fi strict analizat şi din alte perspective, şi anume: 1) mixul promoțional din activitatea de marketing şi 2) tehnologiile computerizate de transmitere şi preluare a informațiilor şi sistemele informaționale documentare.

În primul caz, mixul comunicațiilor de marketing este o categorie ce face referință la cele patru mijloace de comunicație utilizate de agenții economici în practica internațională a transmiterii mesajelor comerciale pe piață, cu scopul promovării propriilor oferte. Este vorba de: a) activitatea de reclamă şi publicitate; b) activitatea de promovare a vânzărilor şi de comercializare; c) activitatea de relații cu publicul şi d) activitatea de vânzare directă. Dintre acestea, ultimile două forme, prin însuşi caracterul inter-relațional al fiecăreia dintre ele, oferă elemente care intră de la sine în discuția tipului de comunicații cu care se va ocupa studiul de față.

În al doilea caz, este vorba, pe de o parte, despre rețelele automate de transfer al datelor, ca elemente esențiale în dinamica procesului de comunicare la nivelul grupurilor organizaționale şi între grupuri, la scară micro şi macroeconomică. Pe lângă valoarea lor, de factor independent în crearea conexiunilor necesare şi fluidizarea masivă a circulației informațiilor la nivelul derulării proceselor strict tehnologice în întreaga economie, acestea au şi o valoare de instrument auxiliar, care să-i uşureze factorului uman modalitatea de comunicare în cadrul tranzacțiilor. Acest ultim aspect este înglobat şi el perspectivei din care tratăm comunicațiile în lucrarea de față. Pe de altă parte, există sisteme informaționale documentare, prin care înțelegem: a) rețeaua de instituții ce înmagazinează şi oferă informația economică, b) documentaristica şi c) procedurile de utilizare a informației de către agenții economici. Tangențial, şi o parte din aceste elemente se regăsesc în cadrul comunicațiilor intra şi interorganizaționale pe care dorim să le luăm în considerare.

Pe ansamblu însă, aceste alte două perspective distincte din care mai poate fi analizat procesul de comunicare nu fac obiectul studiului de față.

COMUNICAȚIA DE TIP TRANZACȚIONAL ŞI ELEMENTELE SALE DE EFICIENȚĂ

Comunicația, ca proces, a primit diverse definiri, dintre care cea aparținând lui R.E. Porter şi L.A.Samovar[1] surprinde foarte bine cele opt elemente specifice ale acestui proces: sursa, codificarea, mesajul, canalul de transmitere, receptorul, decodificarea, răspunsul receptorului, procesul de feedback.

Modelul tranzacțional al comunicării (fig. 1.), al lui Daniels şi Spiker[2], reflectă modalitatea de transfer al unei informații prin vorbire sau comportament non-verbal în şi între societăți şi organizații. Şi în cazul agenților economici aparținând unei aceleeaşi culturi organizaționale[3] sau din țări diferite se ridică problema conştientizării de către cele două părți participante la procesul comunicării a manifestării simultane şi continue a acțiunilor de codificare şi decodificare de mesaje transmise, urmate automat, de reluarea inversă a procesului. La nivelul culturilor naționale organizaționale, procesul este facilitat prin presupunerile şi atribuțiile logice pe care cele două elemente participante la comunicație le împărtăşesc tocmai ca urmare a faptului că aparțin acelei culturi specifice. La nivel individual, acest proces este susținut de informațiile celuilalt partener individual, obținute din interacțiuni (întâlniri) repetate între cele două părți şi dintr-o înțelegere treptată a ceea ce este semnificativ pentru celălalt - în primul rând - şi în termenii folosiți şi condițiile propuse de celălat - în al doilea rând. Iar în toate cazurile, semnificația mesajelor transmise apare atunci când informația este plasată obligatoriu în cadrul unui context.

---

[1] În *Intercultural Communication: A. Reader*, Wadsworth, New York, 1988, cei doi autori descriu comunicația ca pe "un proces dinamic, de tip tranzacțional şi de influențare a comportamentului, în care sursele şi receptorii codifică intenționat propriile comportamente pentru a furniza mesaje, trimise prin intermediul unui canal, cu scopul de a provoca sau obține anumite atitudini sau comportamente".

[2] Daniels, T.D. şi Spiker, B.K. - *Perspectives on Organisational Communication*, William C. Brown, Dubuque, I.A., 1987.

[3] Prin "cultură organizațională" înțelegem ansamblul trăsăturilor specifice indivizilor aparținând unei anumite țări, în ceea ce priveşte comportamentul social, tradițiile regionale, practicile de uzanță în cadrul relațional, caracteristicile native - elemente reflectate la toate nivelele de organizare socio-economică, în întreprinderi şi instituții şi care devin reprezentative, în timp.

Figura 1

Modelul tranzacțional al comunicării

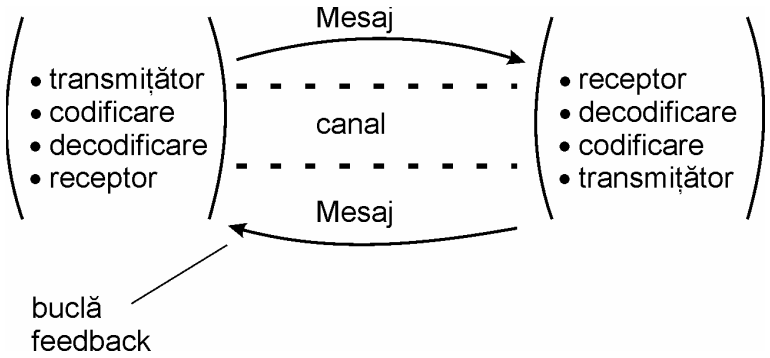

Procesul de comunicație trebuie privit, de asemenea, ca o activitate care cuprinde elemente verbale, non-verbale, contextuale şi social-structurale, care, numai împreună, îi oferă un înțeles[1]. Aceste elemente formează, la un loc, aşa-numitul "sistem al comunicației totale" sau "canal-multiplu", denumire atribuită "aspectului integrațional al procesului de comunicație".[2]

Chiar dacă vorbim de comunicarea mesajelor economice între diferiți agenți economici, este necesar de avut în vedere următoarele elemente, pentru o activitate cu finalitate eficientă:

a) participanții la activități economice, educați şi formați într-o anume cultură națională, absorb, în mod inconştient, obiecțiile şi obligațiile care le sunt impuse de structura socială respectivă;
b) aceste observații (obiecții) şi angajamente (obligații), rezultate din cadrul structural social, se revarsă în mod egal asupra participanților respectivi, implicați într-o anume organizație publică sau particulară. Ei beneficiază de funcții diferite, dețin simbolurile unei puteri relative, trag după ei obiceiuri şi tradiții. În acelaşi timp, pot reprezenta naționalități diferite. Dar, fiecare organizație are o structură proprie şi moduri specifice de a vedea lucrurile şi de a acționa. În cazul în care

[1] Mc Call I., Cousins J. - *Communication Problem Solving*, John Wiley & Sons, 1990, p. 83.
[2] În 1973, R.L. Bridwhistell, defineşte această noțiune, considerând că aspectul integrațional al comunicației, în sensul cel mai larg, include toate operațiunile comportamentale care:
1. păstrează sistemul activ;
2. reglementează momentele de interacțiuni;
3. trimit mesaje specifice şi inteligibile într-un context anume;
4. corelează acest context anume unor contexte mai largi, a căror interacțiune este doar o situație specială.

comunicarea se doreşte a fi eficientă, aceste moduri specifice trebuie exprimate;

c) chiar dacă ne referim, însă, la diferite culturi naționale organizaționale, există un element comun tuturor. Aceasta este capacitatea de a trata o problemă prin a o defini într-un mod anume, care ar fi putut fi clasificată cu totul altfel într-o altă cultură organizațională. Cu alte cuvinte, când un întreprinzător aparținând unei culturi întâlneşte un partener dintr-o alta, mai mult ca sigur apar puncte de vedere diferite asupra aceleeaşi probleme. Baza unei comuncații eficiente este înțelegerea punctului de vedere al celuilalt;

d) un limbaj de tip organizațional sau aşa-zisul univers al discursului se dezvoltă într-o organizație, care în mod implicit stabileşte cum trebuie luate deciziile. Înțelegerea unui asemenea limbaj organizațional este necesară tocmai pentru a comunica eficient, atât în interiorul unei organizații, cât şi cu o alta.

Pentru eficientizarea acestei înțelegeri, se consideră necesare identificarea: 1) noțiunilor şi cuvintelor preferențiale, de negăsit în afara unui anume context social; 2) cuvintelor descoperite în afară, într-o cultură mai largă, care nu apar în interiorul unei anume organizații şi 3) viziunii subiective a noilor veniți în cadrul organizației, în ceea ce priveşte limbajul pe care l-au avut de învățat[1].

[1] McCall I., Causins J. - *Communication Problem Solving*, John Wiley & Sons, 1990, p. 85.

CARACTERISTICI ALE CULTURILOR NAȚIONAL-ORGANIZAȚIONALE CE INFLUENȚEAZĂ COMUNICAȚIA

Important de avut în vedere în ceea ce priveşte tranzacțiile internaționale este clasificarea pe care o propune G.Hofstede dimensiunilor organizațional-culturale în care pot fi integrați agenții economici din diverse țări ale globului - dimensiuni ce ajută la înțelegerea motivației şi modului în care gândesc şi acționează partenerii din firme şi organizații ale altor țări. Acestea sunt: a) distanța puterii; b) evitarea nesiguranței; c) individualismul; d) masculinitatea[1].

În urma unor cercetări complexe, pe un scenariu alcătuit din 50 țări şi trei regiuni la nivelul globului, s-au putut defini următoarele concepte:

a) Distanța puterii - care este reprezentată prin gradul până la care autoritatea şi puterea derivată sunt acceptate de membrii unei societăți în cadrul instituțiilor şi organizațiilor sale. Cercetarea a scos la iveală faptul că în relațiile şi comunicarea interpersonală dintre superiori şi subordonați, superiorul şi-ar dori, totdeauna, menținerea sau creşterea nivelului de influențare asupra subordonaților, în timp ce aceştia din urmă au, în permanență, tendința de a o reduce. Iar nivelul "distanței puterii" la care aceste tendințe se pot echilibra este determinat de trăsăturile particulare ale societății şi culturii organizaționale respective (fig. 2.) Țările cu nivel ridicat al acestui parametru, se caracterizează prin indivizi ce manifestă înclinația de a accepta atitudinile autoritare, păstrând o teamă de a intra în dezacord cu superiorii. Tipice sunt țări ca: Malaesia, grupul vest-african, Mexic. La polul opus, se găsesc țările în care indivizii manifestă o mare disponibilitate de a atinge obiective printr-o cale proprie. Cu un asemenea pronunțat caracter sunt culturile din Scandinavia, Noua Zeelandă, Israel.

b) Evitarea nesiguranței - care este reprezentată de gradul până la care membrii unei societăți pot suporta nesiguranța în ce priveşte locul de muncă şi perspectivele unei cariere stabile. Nivele înalte ale acestui parametru sunt înregistrate de acele culturi naționale unde se manifestă frica de nereuşită şi faliment, unde se caută, în mod deosebit, siguranța socială şi o organizare adânc structurată a întreprinderilor şi organizațiilor. Exemplu: Grecia, Franța, Belgia, Japonia şi țările Americii Latine (fig.2. şi fig. 4.) La polul opus, cu un nivel scăzut, sunt acele culturi în care rolul jucat de un agent economic este considerat mult mai important decât regulile care-i stau la bază, în care ideea de conflict este tolerată şi chiar considerată productivă. Exemplu: țările de factură anglo-saxonă, țările din Scandinavia, Singapore, Hong-Kong etc.

c) Individualismul - care este reprezentat de relația existentă între individ şi grup într-o societate, în activitățile productive în care aceştia sunt antrenați.

---

[1] Hofstede, G. - *National and organisational value systems*, Journal of Management Studies nr. 4, 1985, p. 22, 74.

Aici, balanța oscilează între prioritatea acordată individului şi familiei sale sau cea acordată comunității şi necesităților acesteia.

Parametrul înregistrează valori înalte în țările în care individul este încurajat asupra satisfacerii propriilor țeluri, manifestă o responsabilitate clară asupra propriei munci, este ambițios, desfăşoară o viață complexă şi-n afara structurilor organizaționale unde lucrează şi dispune de dreptul actualizării propriului destin profesional, oricând. Aceste caracteristici se întâlnesc în țările din nordul Europei, inclusiv Olanda, Marea Britanie şi alte state anglo-saxone.

Un grad scăzut de individualizare se întâlneşte în culturile de tip colectivist, unde oamenii se identifică în propria organizație sau firmă, ca de exemplu în: Portugalia, țările Americii Latine, țările vest africane, Pakistan etc. (figura 3).

Figura 2

Distribuția celor 50 de țări în funcție de parametrii: distanța puterii şi evitarea nesiguranței

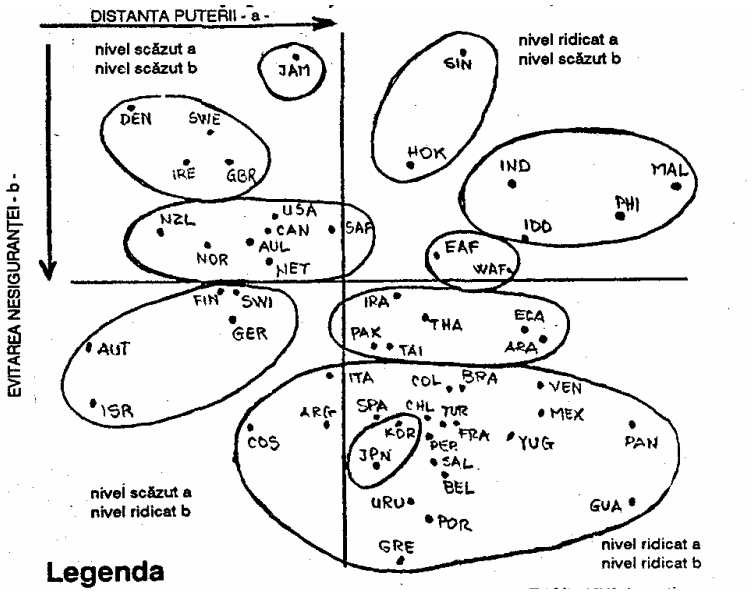

Legenda

ARA țările arabe (Egipt, Liban, Libia, Kuweit, Irac, Arabia Saudită, EAU); **ARG** Argentina; **AUL** Australia; **AUT** Austria; **BEL** Belgia; **BRA** Brazilia; **CAN** Canada; **CHL** Chile; **COL** Columbia; **COS** Costa Rica; **DEN** Danemarca; **EAF** Africa de Est; (Kenya, Etiopia, Zambia); **ECA** Ecuador; **FIN** Finlanda; **FRA** Franța; **GBR** Marea Britanie; **GER** Germania (de Vest); **GRE** Grecia; **GUA** Guatemala; **HOK** Hong Kong; **IDO** Indonezia; **IND** India; **IRA** Iran; **IRE** Irlanda; **ISR** Israel; **ITA** Italia; **JAM** Jamaica; **JPN** Japonia; **KOR** Koreea de Sud; **MAL** Malaezia; **MEX** Mexic; **NET** Olanda; **NOR** Norvegia; **NZL** Noua Zeelandă; **PAK** Pakistan; **PAN** Panama; **PER** Peru; **PHI** Filipine; **POR** Portugalia; **SAF** Africa de Sud; **SAL** Salvador; **SIN** Singapore; **SPA** Spania; **SW**E Suedia; **SWI** Elveția; **TAI** Taiwan; **THA** Thailanda; **TUR** Turcia; **URU** Uruguay; **USA** Statele Unite ale Americii; **VEN** Venezuela; **WAF** Africa de Vest (Nigeria, Ghana, Sierra Leone); **YUG** fosta Yugoslavie.

d) Masculinitatea - care este reprezentată de intensitatea cu care este urmărită atingerea scopurilor economice şi sociale propuse, incisivitatea şi determinarea în acțiune, indiferent că este vorba de bărbați sau femei. Într-o societate de tip masculin, sunt acceptate şi promovate valori ca: hotărârea, afirmarea şi efortul de a atinge o anumită bunăstare-ca în cazul țărilor anglo-saxone (unde la nivelul cel mai înalt se află Australia, iar cel mai slab Canada) sau al Japoniei, țara cu cel mai pronunțat grad de masculinitate (fig. 3.). Într-o cultură de tip feminin, membrii săi pun accentul pe cooperare mai degrabă decât pe competiție, iar elitismul şi conştientizarea realizărilor individuale sunt percepute negativ. De exemplu: țări din Scandinavia, fosta Yugoslavie, Thailanda (figura 4 prezintă o corelare cu parametrul de tip b).

In această analiză nu au intrat țările din fostul bloc european comunist. Putem însă aprecia, în spiritul aceleaşi analize, că România, de exemplu, oferă o cultură organizațională cu mai multe tendințe. Există o preponderență de tip a) - distanța puterii - datorită urmelor lăsate de un îndelungat sistem al birocrației şi ierarhiilor. Gradul redus, de tip c) - individualism - moştenit din trecut, când românii erau în totalitate dependenți de instituțiile de stat, începe să se îmbunătățească în prezent, odată cu deschiderea țării către economia mondială, ceea ce implică din start responsabilitate. De asemenea, parametrul de tip b)- evitarea nesiguranței - se manifestă destul de puternic în țara noastră, iar cel de tip d) - masculinitatea - suficient de scăzut, datorită şi condițiilor obiective cu care România pleacă la drum în economia de piață, manifestându-şi încă o cultură organizațională de tip feminin, însă cu real potențial de schimbare.

Un alt aspect foarte util de cunoscut de agenții noştri economici în tranzacțiile şi negocierile ce implică parteneri şi desfacere pe piețele străine, în deosebi cele europene, este existența a patru tipuri de grupuri socio-economice, caracteristice tuturor culturilor naționale din Europa de Vest şi a unui al cincilea, tipic numai sudului Europei[1]: 1. idealiştii de succes; 2. materialiştii puternici; 3. adepții conservatorismului confortabil; 4. supraviețuitorii neafectați şi 5. competitorii optimişti[2] - tipuri de grupuri care pot fi abordate comunicațional, în

[1] D'Arcy Masius Benton & Bowles - *Communicating with the Consumer*, 1989, p.29.

[2] 1/ "Idealiştii de succes" (Successful Idealists) - sunt indivizii care beneficiază de valori financiare, poziție economică şi prestigiu, prin recunoaştere socială, a căror deviză este: "Banii nu reprezintă totul, mai există şi alte elemente importante în viață".

2/ "Materialiştii puternici" (Affluent Materialists) - reprezintă clasa oamenilor de afaceri, cu o deschidere internațională, elită ajunsă în această poziție printr-o activitate susținută.

3/ "Adepții conservatorismului confortabil" (Confortable Belongers) - sunt indivizii tradiționalişti, conservatori, cu frică față de schimbare în general, formând o clasă de mijloc şi promovând deviza: "Am muncit din greu până acum şi sunt mulțumit cu ce am!"

4/ "Supraviețuitorii neafectați" (Disaffected Survivors) - reprezintă persoanele conştiente că se găsesc la trepta de jos a ierarhiei sociale, dar nu le pasă, sunt lipsiți de dinamism, îngroşând numărul şomerilor.

5/ "Competitorii optimişti" (Optimistic Strivers) - este grupul indivizilor "în tranziție", care caută să urce pe scara socială, au ambiție şi încredere în propriile forțe, dar deşi au o poziție economică slabă, interesul lor este mai degrabă local (național) decât către alte țări, în desfăşurarea activității caracteristice.

funcție de caracteristicile lor. In zona europeană, am putea defini şi un grup aparținând fostelor țări socialiste - în care intră şi România - ca o combinație între elemente din grupele 3 şi 5, cu aspecte specifice noi. Şi în celelalte țări europene, grupul nr. 3 reprezintă coloana vertebrală a populației active, aproximativ 25%-30% din populație. În nordul Europei, aceştia provin din zonele urbane. În ceea ce priveşte grupul nr.5, tipic unor țări ca: Italia, Spania, Portugalia şi Grecia, acesta reprezintă 23%- 28% din populația statelor respective. La noi, o specificitate - în cazul tipologiei nr. 3 - ar consta în diferența cauzelor ce determină teama de schimbare, iar în ceea ce priveşte tipologia nr. 5, o diferență intervine în aceea că întreprinzătorii români care încearcă o ascensiune economică şi socială, vizează şi o evoluție în exterior, într-o altă țară, fără a determina o limită de timp pentru aceasta.

Figura 3

Distribuția celor 50 de țări în funcție de parametrii: individualism şi masculinitate

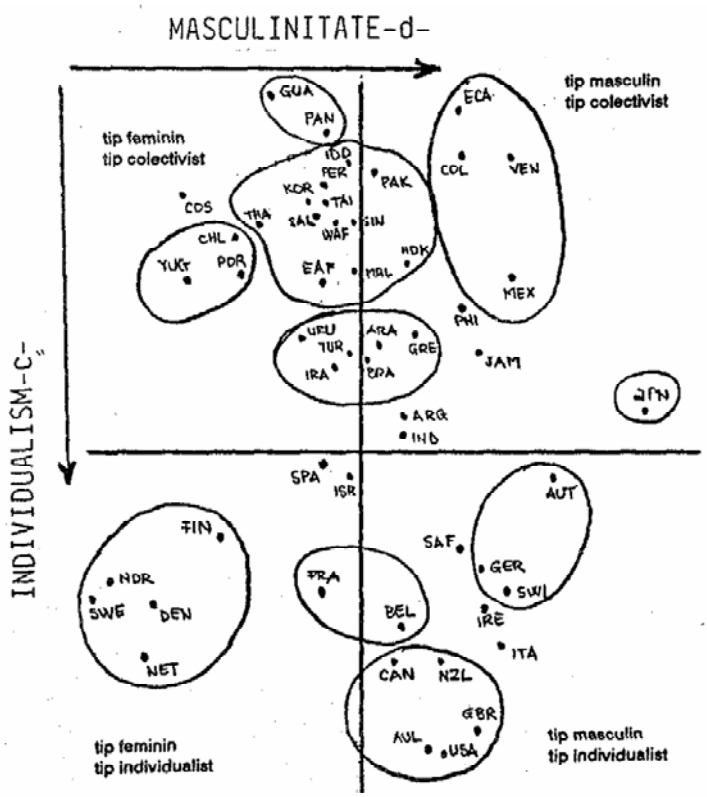

Figura 4

Distribuția celor 50 de țări în funcție de parametrii: evitarea nesiguranței şi masculinitate

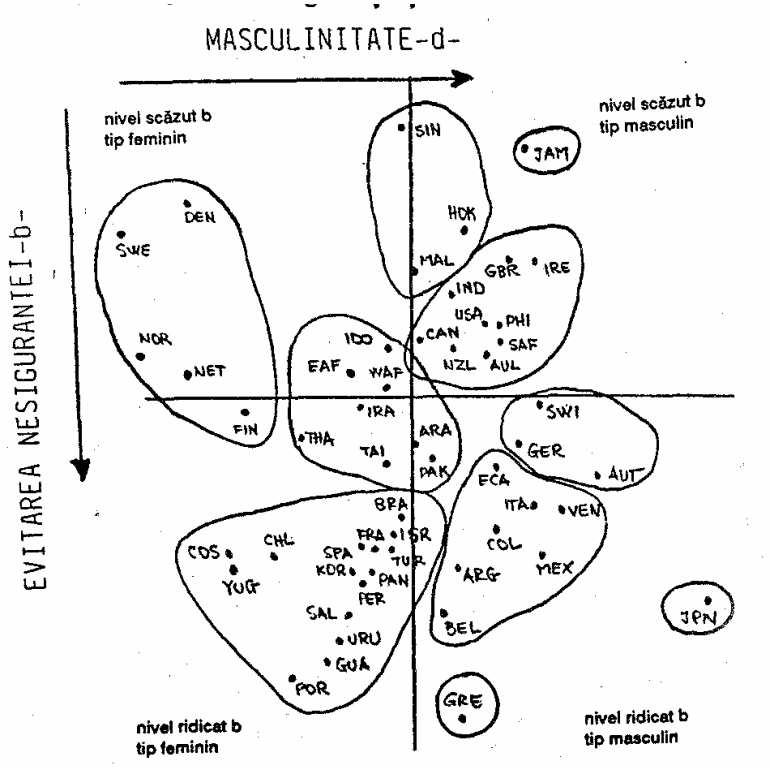

Caracteristicile generale, de atitudine față de structurile organizaționale şi procesul muncii, pentru apartenenții diverselor culturi naționale, pot dicta şi maniera optimă de desfăşurare a procesului comunicațional, prin însuşi comportamentul verbal şi non-verbal derivat.

PRINCIPII ALE UNEI COMUNICAȚII EFICIENTE INTRA ŞI INTER-ORGANIZAȚIONALE PENTRU ECONOMIA ROMÂNEASCĂ

Graham Hinton, preşedintele asociat şi directorul în exercițiu al unei importante agenții britanice de "promotion"[1] aprecia că o strategie eficientă a comunicării se poate coordona după principiul:

"Gândeşte local, planifică global şi acționează concertat!"

Este util să considerăm că o flexibilizare reală a întregului mecanism economic românesc în interiorul şi în exteriorul granițelor, prin agenții economici care îl reprezintă, se poate realiza şi cu aportul unui proces eficace de comunicație, care să vizeze următoarele principii:

1. Procesul de comunicare trebuie considerat un instrument în rezolvarea problemelor economice.
2. Comunicarea duce la stabilirea unor măsuri de control al situațiilor dorite în relația cu partenerul de afacere.
3. Obligatorie este definirea obiectivelor în contactele specifice cu alți agenți economici, care să fie urmate apoi de acțiunea comunicării, perfect adaptată obiectivelor propuse.
4. Strategia de comunicare adoptată trebuie să facă față la două elemente, care apar inevitabil din partea partenerului:
   a) maniera instrumentativă şi
   b) cea persuasivă.
5. Trebuie cunoscute regulile şi normele după care se guvernează comportamentele în diverse culturi socio-economice.
6. Comportamentul de căutare a informației depinde de cunoaşterea caracteristicilor socio-culturale şi funcțional-structurale ale grupului de interacție, realizată de către cel care comunică.

Aspectele esențiale ale mecanismului reformei în România depind în mare măsură de modul în care firmele şi instituțiile româneşti vor şti să comunice eficient cu partenerii străini, atât pentru a duce o imagine pertinentă a României în forurile internaționale decidente, cât şi pentru a realiza scopurile propuse cu ocazia fiecărui demers economic, necesar a se solda cu un profil real.

---

[1] "D'Arcy Masius Benton and Bowles" este numele firmei.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 23-24/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

SPAȚIUL RURAL:
INERȚII ŞI NOI DINAMICI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

INTRODUCERE 27

Capitolul 1

GOSPODĂRIA RURALĂ ÎN DIVERSE CONTEXTE TERITORIALE - tipologie, strategie, modele funcționale 29

1.1. Cadrul geoeconomic local 29
1.2. Gospodăria şi spațiul domestic 30
1.3. Funcțiile gospodăriei rurale şi alocarea venitului 35
1.4. Strategiile gospodăriei rurale 44

Capitolul 2

SPAȚIUL MONTAN SUCEAVA: PERICOLE ŞI ŞANSE ÎNTR-O ZONĂ ECONOMICĂ DEFAVORIZATĂ 49

De la etapa de reflecție la etapa operațională 49
2.1. Componente ale strategiei de dezvoltare ale spațiului montan - de la conceptul sectorial la conceptul global tridimensional: demografic şi sociocultural, economic şi instituțional 50
2.2. Instituțiile schimbării: de la statul providență la parteneriatul pentru dezvoltarea rurală 52

Capitolul 3

ZONA MONTANĂ DIN JUDEȚUL SUCEAVA ÎN TRANZIȚIE: OBIECTIVE, PREMISE, MIJLOACE DE INTERVENȚIE PENTRU REALIZAREA UNUI PROIECT DE DEZVOLTARE REGIONALĂ 55

3.1. Locul zonei de munte Suceava în economia națională şi regională 55
3.1.1. Condițiile activității economice şi ale dezvoltării în regiune 55
3.1.2. Potențialul uman 57
3.1.3. Producția regională 60
3.2. Dimensiunea demografică şi socioculturală a zonei de munte din județul Suceava 64
3.2.1. Populația 64
3.2.2. Habitatul uman 69
3.2.3. Educația şi învățământul 71
3.2.4. Ocrotirea sănătății 72
3.2.5. Religia 73
3.3. Dimensiunea economică 73

3.3.1. Infrastructura socioeconomică 73
3.3.2. Activitățile neagricole 75
3.3.3. Agricultura 79
3.4. Pluriactivitatea gospodăriilor agricole familiale din zona de munte Suceava 87
3.4.1. Caracteristicile gospodăriilor agricole pluriactive 88
3.4.2. Pluriactivitatea şefului gospodăriei 90
3.5. Implicațiile instituționale în elaborarea şi aplicarea unor politici de dezvoltare rurală în condițiile descentralizării 94

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 96

INTRODUCERE

Domeniul agrar, unul dintre subsistemele economice cele mai afectate de procesele de privatizare şi restructurare, a indus, începând cu anii '90, profunde transformări spațiului rural. În ciuda faptului că nu există instituții şi organisme specifice economiei de piață care să funcționeze în mediul rural, că în continuare este un spațiu economic marginalizat, comunitățile rurale sunt sfera de manifestare a unor tulburătoare mutații, de profunde drame sociale - nu şi politice - de căutări - explicite/implicite - pentru găsirea unei identități sau a unui nou echilibru. Structura economiei rurale, care nu este sinonimă cu structura sectorului agricol, a intrat în procesul de restructurare, având impedimente cauzate de :

- înapoierea cronică a resurselor umane;
- structuri de producție neadaptate la cererea pieței;
- lipsa alternativelor ocupaționale.

Un alt obstacol este mediatizarea unei imagini sociale a spațiului rural, fără prea multe corespondențe în realitatea economică rurală sau în viața cotidiană.

În studiile şi cercetările efectuate de Institutul de Economie Agrară se încearcă surprinderea la nivelul unor entități teritoriale - cazul zonei rurale a județului Suceava sau cazul zonelor periurbane Călăraşi-Roseți şi Iaşi-Gropnița - a modalităților specifice ale penetrării capitaliste, concretizarea proceselor economico-sociale caracteristice perioadei de tranziție, în scopul reținerii raporturilor de cauzalitate şi a sensului evoluției ruralului.

Studiul "Zona montană a județului Suceava în tranziție", desfăşurat în perioada noiembrie '92 - octombrie '93, a fost elaborat în cadrul unei cooperări româno-franceze privind dezvoltarea zonelor române. Au participat: Ministerul Agriculturii şi Alimentației din România, Ministerul Agriculturii din Franța, CIHEAM-I.A.M. Montpellier şi Federația Franceză de Economie Montană din Grenoble. Obiectivele programului de cooperare au fost:

1. formarea personalului local (aparținând de DGZMR) în însuşirea unei metode de intervenție regională, printr-o metodă de formare - acțiune, care a inclus seminarii metodologice, aplicații pe comune-test, efectuarea de aplicații individuale şi punerea în comun a acestora. Comuna-test aleasă a fost Poiana- Stampei. Rezultatele s-au concretizat în:
   - monografii pentru 15 comune din zona de munte a județului Suceava şi 5 comune din județele Maramureş, Bistrița-Năsăud, Alba şi Sibiu;
   - anchete socio-economice efectuate pe eşantioane reprezentative în 12 comune din zona de munte a județului Suceava şi 3 comune din județul Maramureş şi Bistrița;

2. pregătirea activilor economici, în special a tinerilor agricultori, pentrua participa la elaborarea programelor şi proiectelor, şi prin stagii de producție - o perioadă de 3 luni - în exploatațiile agricole montane din Franța;
3. prezentarea rezultatelor obținute în materie de elaborare de proiecte de dezvoltare-regională şi de formare, în cadrul Seminarului internațional din 27-28 octombrie 1993 - Vatra-Dornei.

Formarea unei imagini corecte asupra devenirii rurale şi o mai bună cunoaştere a mecanismelor şi evoluțiilor socio-economice în curs de derulare au impus un alt tip de studii şi cercetări axate pe analize-diagnostic, istoria familiei rurale şi analize structural-funcționale ale gospodăriilor rurale. Preocuparea ştiințifică pentru globalitatea rurală, ca procesualitate şi funcționalitate, a dus la concretizarea unor studii de amploare privind evoluția demografică, sociologică, economică a comunităților rurale, în care au fost inserate studii de geografie şi etnografie şi folclor. Participanții la elaborarea acestor studii publicate în "Satul românesc" - 1993 au fost: Institutul de Geografie, Institutul de Etnografie şi Folclor şi Institutul de Sociologie. Continuarea cercetării fenomenului ruralității a impus schimbarea perspectivei, impunându-se ca o necesitate ştiințifică analizele economico-sociale la nivel microeconomic; în anul 1993, în două localități rurale situate în zone geografice diferite - Roseți (județul Călăraşi) şi Gropnița (județul Iaşi) - au fost efectuate studii privind strategiile adoptate în prezent de gospodăriile rurale. Rezultatele obținute sunt caracteristice numai pentru zonele studiate şi nu pot avea pretenția generalizării pentru întregul spațiu rural, constituind fragmente - mai mult sau mai puțin reprezentative - ale mozaicului - extrem de divers - al lumii rurale.

Aceste studii - încercări fac parte dintr-un ambițios proiect de cercetare a spațiului rural, ce se doreşte a fi concretizat, în maniera justiană - cunoaşterea ca suport al acțiunii sociale - în "Atlas economico-social al comunităților rurale din România". Studiile se doresc a fi prin manierele adoptate, constatative, explicative, prospective, analize - diagnostic sau programe de revitalizare - surse pentru cunoaşterea cât mai pertinentă a posibilităților endogene ale comunităților rurale de restructurare şi, de ce nu, de renaştere a ruralului.

Capitolul 1

GOSPODĂRIA RURALĂ ÎN DIVERSE CONTEXTE TERITORIALE1
- tipologie, strategie, modele funcționale -

Violeta FLORIAN, Institutul de Economie Agrară,
Aurelia SÂRBU, Institutul Național de Cercetări Economice

1.1. Cadrul geoeconomic local

Localitățile rurale studiate se situează în două zone distincte sub aspectul configurației reliefului: comuna Roseți - județul Călăraşi, în sud-estul Câmpiei Române şi comuna Gropnița - județul Iaşi, în Podişul Central al Moldovei.

Administrativ, comuna Roseți este formată dintr-o singură localitate rurală, (spre deosebire de Gropnița în a cărei componență intră 6 sate, inclusiv cel de reşedință). Deşi se încadrează în aceeaşi clasă de mărime a suprafeței totale (8503 ha Roseți şi 8174 ha Gropnița), acestea se diferențiază în ce priveşte dimensiunea demografică: Roseți cu o densitate mai mare a populației, 69 persoane/100 ha şi 4,3 persoane/gospodărie, iar Gropnița cu 40 persoane/100 ha şi 3,2 persoane/gospodărie.

Potențialul calitativ al fondului funciar şi utilizarea terenului agricol pe categorii de folosință conferă comunei Roseți favorabilitate ridicată pentru agricultură (85,4% teren agricol din total suprafață şi 99,2% arabil din total teren agricol) şi încadrează comuna Gropnița în zona a doua de favorabilitate (78% teren agricol din total suprafață; 63% arabil şi 28% păşuni din total teren agricol). În ce priveşte structura de proprietate a fondului funciar aceasta aparține proprietarilor particulari în proporție de 50% la Roseți şi respectiv, 64% la Gropnița.

După mărimea suprafețelor de teren, gospodăriilor rurale din zona de câmpie le este caracteristică o concentrare mai mare în intervalul 0-4 ha (82% din eşantion).

Infrastructura materială a comunității rurale este foarte slab dezvoltată: numai 8,6% din lungimea drumurilor este modernizată la Roseți, iar 1,2% din gospodării nu sunt electrificate; la Gropnița întreaga rețea de drumuri este pietruită şi 17,6% din gospodării nu sunt electrificate. În ce priveşte utilitățile sani-

[1] La acest capitol au colaborat: C. Alexandri, V. Bohatereț, C. Bolocan, N. Ciobotaru, K. Dobay, D. Gavrilescu, M. Ibănescu, Gh. Ionesei, I. Marin, E. Ristea, M. Rusali, M. Rusu, L. Savin, M. M. Stanciu, L. Toma, M. Tomescu.

tare, Roseți dispune de un dispensar, un cabinet stomatologic, o farmacie şi de un medic la 1960 locuitori, iar Gropnița numai de un dispensar, un medic şi un cadru mediu sanitar la 1070 locuitori.

Mărimea medie a suprafeței (ha/gosp.)	Roseți, %	Gropnița, %
0-1	35,2	32
1-2	23,0	5
2-4	24,0	28
4-6	10,0	26
6-10	5,5	7
10	0,5	2

Sistemul şcolar local cuprinde numai învățământul primar şi gimnazial şi se desfăşoară în 3 imobile şcolare - Roseți, respectiv 5 la Gropnița.

Globalitatea activităților economice pune în evidență o structură ocupațională caracteristică comunităților rurale în care agricultura este ramura dominantă: 61% (Roseți) şi respectiv 70% (Gropnița) populație ocupată în agricultură, ca muncitor agricol salariat, agricultor particular sau funcționar agricol; sectorul secundar este inexistent (la Roseți, cei 17% salariați lucrează în oraş, la Călăraşi) sau slab reprezentat (14% la Gropnița); de asemenea, serviciile sunt foarte puțin dezvoltate: pe plan local acoperă numai 10% din populația ocupată, iar restul de 12% (ocupați în alimentație publică, comerț, transporturi, sănătate) fac naveta în afara localității Roseți; la Gropnița ponderea este mult mai mică, 14%. Ocupația de agricultor particular are o frecvență mai mare în zona de podiş a Moldovei, reprezentând 57% din populația ocupată a gospodăriilor investigate la Gropnița şi mult mai redusă în cadrul eşantionului de la Roseți, circa 5%.

Ambele comune se confruntă cu fenomenul şomajului (într-o proporție mai mare la Roseți), care sub efectul recesiunii economice generale şi al subdezvoltării rurale (insuficiența activităților publice de bază, inexistența structurilor de comercializare şi de transformare etc.), nu-şi va găsi o rezolvare rapidă, posibilitățile creării unor locuri de muncă în afara sectorului agricol fiind reduse.

Relevant pentru comuna Roseți este numărul de gospodării în care resursele umane sunt, în exclusivitate, peste limita de vârstă de muncă (18% din eşantionul investigat), o treime din aceste gospodării având suprafețe cuprinse între 4 şi10 ha.

1.2. Gospodăria şi spațiul domestic

De aproximativ 30 de ani spațiul domestic rural este definibil prin caracteristicile locuinței, clădirilor anexe şi prin mărimea proprietății funciare.

Caducitatea nu este proprie acestui tip de definire, fiecare dimensiune fiind esențială pentru universul rural, descriind limitele subsistemelor, diverse şi

complexe, prin care gospodăria se situează ca individualitate socială, prin care familia îşi asigură mijloacele de subzistență: "spațiul domestic este la originea tuturor deciziilor care privesc autosubzistența[1].

Vechimea caselor pentru ambele localități studiate indică un fond de locuințe relativ uzat (Gropnița) şi uzat (Roseți); pentru Gropnița ponderea cea mai ridicată - 17,1% - este cea înregistrată de casele construite în perioada 1961-1965, aceeaşi perioadă este semnificativă şi pentru fondul de locuințe din Roseți - 1961-1965 - dar ponderea este redusă - 7,9%. În Gropnița casele construite în primul deceniu al secolului, reprezentau 4,9%, în timp ce în Roseți valoarea creşte la 6,5%. În localitatea Gropnița, pentru eşantionul studiat s-au obținut rezultate statistice derutante din punct de vedere economic - gospodăriile cu venituri mixte nu au construit case după 1965, în timp ce gospodăriile "pur agricole" au construit 5 case după 1965 (menționăm că ponderea gospodăriilor mixte a fost de 26,8% din total gospodării, iar cea a gospodăriilor "pur agricole" de 72,0%). În comuna Roseți fenomenul observat indică o poziție modestă a valorii "locuință/casă", numărul caselor construite fiind relativ redus; în cazul familiilor rurale cu mai multe surse de venit, el este evident, ceea ce ne permite să afirmăm că valorile urbane au fost preluate selectiv, locuința rămânând element al prestigiului într-un plan îndepărtat: 15,1% dintre gospodăriile mixte dețin case construite în perioada 1945-1955, urmează o descreştere continuă până la 4,7% - 1981. La nivelul întregului eşantion, numărul caselor noi scade din perioada 1961-1965, vertiginos, continuu: 1,4% în perioada 1976-1980. Explicația poate fi căutată şi găsită în matricea axiologică, dar rămâne cu siguranță fundamentată de tipul comportamentului economic al strategiilor productive adoptate şi realizate de gospodăriile rurale: prioritare şi definitorii sunt strategiile de supraviețuire şi de subzistență, cele poziționale fiind amânate pentru mai târziu. Fenomenul este şi mai accentuat în cazul gospodăriilor mixte care au înregistrat un fond de locuire vechi şi care, de fapt, folosesc multiplele surse de venit în scopul asigurării unei reproduceri în cele mai multe cazuri sau a resurselor umane pe care le dețin. Preocuparea pentru casă/locuință este la nivel aspirațional, redusă, principala aspirație fiind focalizată de: copii, în sensul "viitorul" lor. Totuşi, sursele multiple de venit au determinat adoptarea unor elemente de confort şi de civilizație, îndepărtarea atributelor tradiționale şi, în final, alcătuirea unui spațiu domestic specific acestei categorii socio- profesionale: numărul de camere creşte în cazul gospodăriilor pluriactive - 30,2% dintre gospodăriile pluriactive au 3 camere, 29,2% dețin 4 camere, iar 13,2% au 6 camere; numai 6,6% dintre gospodăriile pluriactive au 2 camere, în timp ce 11,0% din întregul eşantion reprezintă gospodării cu 2 camere. Calitatea fondului de locuit analizat rezultă şi din proprietățile materialelor de construcții, din tipurile utilizate: 67,1% în Gropnița şi 25,1% din casele investigate în Roseți aveau fundație şi 19,5% - Gropnița - şi 67,3% - Roseți - nu aveau

[1] Rambaud , P. - *Société rurale et urbanisation*, Editions du Seuil, Paris, 1969, p. 188.

fundație; în proporție de 75,6% - Gropnița - şi 54,8% - Roseți - erau case făcute din chirpici, iar din cărămidă 12,2% în Gropnița şi 36,6% în Roseți; acoperişul în ambele localități studiate era din tablă - 37,8% Gropnița şi 46,6% Roseți şi țiglă 23,2% şi respectiv 44,8%. Actul locuirii este limitat de aceşti parametri, iar calitatea lui va induce, după cum am constatat note majore în calitatea vieții rurale.

În cazul gospodăriilor pluriactive calitatea locuirii îşi schimbă coordonatele existând dovezi concrete care le defineşte mai mult sau mai puțin direct, ca purtătorii şi implementatorii civilizației urbane: gospodăriile care alcătuiesc eşantionul studiat (Roseți) au în casă mobilă tradițională - 62,0%, mobilă modernă 19,9%, în timp ce gospodăriile pluriactive în proporție de 51,9% şi-au mobilat locuințele cu mobilier tradițional şi 26,4% cu mobilier modern. Printre persoanele intervievate ponderea cea mai ridicată a elementelor de civilizație urbană se întâlneşte, în mod firesc, în cadrul gospodăriilor cu persoane cu statusuri ocupaționale duble/multiple purtătoare ale simbolurilor apropierii între cele două tipuri de culturi, agenți sociali ai modernizării rurale. Element definitoriu al modernizării este folosirea în exclusivitate a unei camere pentru bucătărie: îl întâlnim în ambele localități în proporții diferite - nu semnificativ decalate - la Gropnița gospodăriile "pur agricole" aveau o cameră destinată numai pentru prepararea hranei în proporție de 84,7%; la Roseți, analizând categoria gospodăriilor pluriactive această exclusivitate indica o specializare funcțională a spațiului astfel: 90,9% în cazul gospodăriilor pur agricole şi 96,2% pentru cele cu status ocupațional dublu. Modernizarea spațiului domestic este completată de dotarea cu aparate care ar fi trebuit să însemne, prin utilizarea lor, o restructurare a bugetului de timp şi o reformulare a activităților tradiționale; dotarea menajelor rurale cu aparate casnice nu a însemnat o degrevare masivă a femeii rurale de munci grele, penibile şi o concretizare a timpului afectat refacerii fizice; dincolo de sterilitatea valorilor procentuale înregistrate bunurile de folosință îndelungată - deținеau aspirator 27,3% din familiile pluriactive din Gropnița şi 12,1% din cele din Roseți, aragazul era în proporție de 50% în aceeaşi categorie de gospodării din Gropnița şi 73,4% din Roseți, frigiderul cu congelator era prezent în 40,9% dintre gospodării cu status ocupațional multiplu în Gropnița şi 36,9% din Roseți - se descifrează efortul continuu de a ajunge la standarde urbane. Cu toată ponderea semnificativă a deținerii acestor bunuri şi aparate, modul de frustrare, specific soțiilor care fac parte din cupluri maritale cu venituri provenite din două sectoare, are loc în continuare, dimensiunea temporară fiind supraîncărcată şi eludând posibilitatea reconsiderării umane a statutului femeii rurale.

Spațiul domestic are o amploare determinativă pentru întreaga activitate productivă a gospodăriei rurale; prelungirea lui înseamnă concretizarea într-o infrastructură materială specifică: "casa nu este numai locuință, este întregul ansamblu al spațiului cultivat din care familia îşi realizează mijloacele de subzistență şi care o separă de alte spații domestice, toate constituind un univers în sine[1].

[1] Idem, p. 185.

Tradiționala specializare funcțională a spațiului domestic a fost distrusă, raporturile dintre subspații au fost reconvertite, iar în plan valoric au dispărut elemente ale prestigiului bazate pe configurația sa. Istoria recentă a ruralului a cuprins şi anihilarea gospodăriilor rurale, ca unități productive, erodarea permanentă a funcției economice; infrastructura care ar fi putut oferi desfăşurarea unei asemenea funcționalități este atât de redusă încât nu poate susține efectuarea unui ciclu productiv normal: predomină grajduri cu capacități reduse, modalități arhaice de depozitare a cerealelor; au în proporție de 6,8% pluguri (familiile "pur agricole" din Gropnița) şi 3,4% pluguri (familiile "pur agricole" din Roseți). Au căruțe 47,5% dintre gospodăriile cu venituri agricole - Gropnița şi 36,4% din acelaşi tip de gospodărie - Roseți; dotarea gospodăriilor pluriactive este mult redusă: 36,4% au căruțe - Gropnița şi 23,6% - Roseți. Sau, un alt element, din altă categorie de mijloace - drujbă - în Roseți au 0,9% din gospodăriile pluriactive. Valorile descriu o dotare atât de modestă încât este dificil de a stabili gradul de modernitate a anexelor şi infrastructurii productive, de a descifra posibilitatea reală a unei reajustări funcționale/reajustări structurale la nivel microeconomic.

Ceea ce impresionează este lipsa proiectelor de dezvoltare, absența preocupării pentru o dotare cu infrastructură adecvată şi utilaje necesare: nu şi-ar construi un grajd nou, dacă ar avea posibilități financiare 54,8% din ruralii intervievați din localitatea Roseți şi 43,9% dintre cei din comuna Gropnița; focalizarea intereselor şi preponderența în planul valoric a celor referitoare la viitorul copiilor este concomitentă cu inerția comportamentală, atipică pentru entitatea "gospodărie rurală - unitate productivă". Probabil mutațiile aspiraționale, de interes, valorice şi comportamentale, generate de procesul de privatizare, vor continua derularea propriei procesualități, dar într-un context economic nu întotdeauna favorizant. Ansamblul comportamentelor, a relevat la o primă observație, aspirații ale căror planuri sunt greu de distins, predominante fiind aşteptările; comportamentul este în esență "de preocupare" caracterizat prin absența posibilităților de alegere.

Ultima dimensiune a spațiului domestic rural este generată de proprietate. Mărimea suprafețelor obținute - în cea mai mare parte a fost înregis-trată o proprietate economică şi nu legală - este redusă (2,09 ha la Roseți şi 3,03 ha la Gropnița), ceea ce nu înseamnă că nu există fluctuații valorice în funcție de tipul gospodăriei: gospodăriile pur agricole dețin o suprafață medie de 2,0 ha - Roseți - şi 3,47 ha - Gropnița; gospodăriile pluriactive deținеau 2,52 ha - Roseți - şi 2,79 ha - Gropnița; gospodăriile nonagricole aveau 0,2 ha - Roseți - şi 0,5 ha - Gropnița. Veniturile obținute sunt modice, în absența lor sărăcia socială/economică ar fi şi mai pregnantă; din totalul valorii producției agricole producția vegetală obținută reprezintă:

	Gropnița	**Roseți**
- în gospodăriile pur agricole	39,6%	32,3%
- în gospodăriile pluriactive	5,7%	29,3%

Funcția de comercializare este doar conturată - 10,0% din producția vegetală obținută este vândută în cazul gospodăriilor pluriactive şi 24,6% dintre gospodăriile pur agricole îşi vând produsele vegetale (exemplul este realizat pe eşantionul comunei Roseți), neexistând, în mod evident o specializare funcțională care să-i confere gospodăriei viabilitate şi autonomie economică specifică unei exploatații agricole; există însă o repliere şi mai accentuată asupra propriilor resurse economice, o creştere a importanței "autoconsumului"; fenomen caracteristic perioadei actuale, el este perceput de cei intervievați în nişte limite supradimensionate: întrebați dacă autoconsumul este mai mare comparativ cu predecesorii, 49,4% din categoria gospodăriilor pur agricole şi a pluriactivilor - au apreciat că este mult mai mare. Explicația s-ar putea plasa în sfera "comportamentului de preocupare", a dominației "nevoilor-obligații" a căror satisfacere este absolut necesară, hrana şi interesul pentru ea jucând un rol din ce în ce mai important în coeziunea grupului familial, aspirațiile alimentare exprimând şi nevoile de comunicație.

Caracteristicile fizice ale acestei dimensiuni au şi alte atribute care pot explica confuzia valorică, natura comportamentului economic manifestat şi gradul aspirațional prezent în gospodăriile rurale investigate; proprietatea este divizată în mai multe parcele, pe ansamblul eşantionului evidențiindu-se disparități semnificative în cazul celor două comune:

	Roseți	**Gropnița**
- gospodării cu proprietatea nedivizată (%)	15,0	2,4
- gospodării cu proprietatea divizată în 2 parcele (%)	18,3	26,8
- gospodării cu proprietatea divizată în 3 parcele (%)	18,2	12,2
- gospodării cu proprietatea divizată în 4 parcele	12,5	19,5
- gospodării cu proprietatea ivizată în 5 parcele (%)	3,5	21,9

În cazul gospodăriilor pluriactive din întregul subeşantion al gospodăriilor cu venituri mixte, 3,8% aveau 5 parcele, 12,1% deținеau 4 parcele, 18,5% aveau 2 parcele, 20,4%, deținеau 3 parcele şi numai 15,9% înregistrau o suprapunere a proprietății cu o singură parcelă. Fenomenul este caracteristic şi pentru gospodăriile pur agricole, având însă o amploare valorică relativ mai redusă:

- proprietate divizată în 5 parcele - 3,4%
- proprietate divizată în 4 parcele - 13,4%
- proprietate divizată în 3 parcele - 15,1%
- proprietate divizată în 2 parcele - 18,5%
- proprietate formată dintr-o singură parcelă - 14,3%

Comparația dintre cele două localități, în interiorul aceloraşi entități socioocupaționale permite decelarea unui grad mai redus de diviziune a proprietății în sud:

	Roseți	Gropnița
- gospodării pur agricole în care proprietatea este formată dintr-o parcelă	14,3	4,7
- gospodării pur agricole în care proprietatea este formată dintr-o parcelă (% din)2 parcele	18,5	30,2
- gospodării pur agricole în care proprietatea este formată din 5 parcele	3,4	21,9

Există în cazul comunei Roseți şi o mişcare anuală a parcelelor, determinată de interesele economice ale asociațiilor. În aceste cadre fizice este dificil de explicat modul de structurare a sentimentului de proprietate şi de formare a unui "comportament de interes", opus "comportamentului de preocupare". Este dificilă din punct de vedere ştiințific decelarea naturii aspirațiilor economice determinate de preocuparea şi reprezentarea unei proprietăți de 2 hectare divizată în cât mai multe parcele; este greu de stabilit natura raportului dintre aspirații şi interese, care este o orientare către realizare şi acțiune. Din studiile realizate în cele două localități am putut stabili, la un prim nivel al cunoaşterii, că sunt predominante aşteptările, că există un nivel aspirațional redus şi că există o dictatură a satisfacerii nevoilor primare:68,2% din gospodăriile mixte din eşantionul comunei Gropnița nu doresc să cumpere pământ, în eventualitatea în care ar avea bani; acelaşi răspuns a fost înregistrat în 50,8% dintre gospodăriile pur agricole; valorile sunt şi mai stupefiante în cazul comunei Roseți: 67,4% dintre gospodăriile pur agricole nu şi-ar dori să cumpere pământ dacă ar avea bani şi 51,9% dintre gospodăriile pluriactive au declarat aceeaşi inapetență aspirațională.

1.3. Funcțiile gospodăriei rurale şi alocarea venitului

Sugestia oferită de Castelluci "un model care să răspundă exigenței interpretative şi previzionale cuprinde în afara unei formulări realiste şi a funcțiilor familiei țărăneşti, o specificare a relațiilor funcționale explicative ale mecanismului de utilizare a venitului - funcție de consum, de investiții, de economisire[1] a fost utilizată în integralitatea conținutului ei; modelul teoretic explicativ a cuprins caracteristicile fundamentale ale gospodăriei rurale, demografice, economice, sociale, - matricea funcțională şi principalele mecanisme reglatorii.

Demografic, dimensiunea medie a gospodăriei rurale este de 4,03 persoane la Roseți şi 3,2 persoane la Gropnița, situându-se deasupra nivelului național (3,05 persoane). Sub aspectul structurii de vârstă, comuna Gropnița are o populație tânără, cu un raport de dependență de 51% (51 persoane po-

[1] Mantino, F. - *Azienda e famiglia: fuzione obiectivo, alloeazione del reaplita e strategre economiche*, din "Transformazioni agrairie e pluriltisita in Italia". M. De Benedictis, Instituto Nationale di Economia Agraria, Societa Editice Il Mulino, Roma, 1992.

tenţial a fi întreţinute de 100 persoane potenţial active); comparativ cu aceasta, populaţia comunei Roseţi este relativ îmbătrânită (17% peste limita de vârstă de muncă), (cu 71 persoane potenţial întreţinute de 100 persoane active). În ambele cazuri ponderea populaţiei din această categorie de vârstă se situează sub media naţională a populaţiei rurale (22%)[1].

Grupa de vârstă	0-15 ani	16-57 (62) ani	peste 57 (62) ani
Roseţi - Total (%)	24,6	58,4	17,0
Bărbaţi (%)	24,6	60,8	14,6
Femei (%)	24,6	55,7	19,7
Gropniţa - Total (%)	21,9	66,2	11,9
Bărbaţi (%)	23,3	67,9	8,8
Femei (%)	20,3	64,3	15,4

Contextul regional imprimă celor două localităţi studiate, în matricea tipologică, deosebiri fără a fi însă esenţiale:

- ponderea gospodăriilor rurale pur agricole:5 2,4% Gropniţa şi 42,7% Roseţi;
- ponderea gospodăriilor nonagricole: 4,88% Gropniţa şi 1,1% Roseţi;
- ponderea gospodăriilor pluriactive: 42,68% Gropniţa şi 56,2% Roseţi.

Mărimea medie a familiei oscilează între 3,6 membri în familiile pur agricole şi 4,5 membri în familiile pluriactive. Caracteristicile demografice diferă însă şi în funcţie de tipul de gospodărie rurală: pentru funcţiile pur agricole se constată o masivă încărcare cu persoane inactive, dependente economic, bărbaţii între 0-15 reprezentau 27,9%, bărbaţii peste 60 de ani 20,0%, femeile între 0-15 ani 27,6% şi peste 57 de ani, 25,6%; gospodăriile pluriactive impresionează prin preponderenţa resurselor umane active: bărbaţi între 16-62 de ani - 61,7% şi femei - 57,9%; valorile procentuale înregistrate de gospodăriile nonagricole indică importante latenţe active în sfera forţei de muncă: 76,5% persoane între 16-62 de ani, iar pentru femei 66,7% între 16 şi 57 de ani.

Resursele de muncă ce caracterizează ansamblul gospodăriilor rurale cuprinse în eşantion se diferenţiază, cantitativ şi calitativ de la o comună la alta:

	Roseţi	Gropniţa
Resurse de muncă (pers./gosp)	2,29	2,32
Populaţie activă (pers./gosp.)	1,69	2,18
Populaţie ocupată(pers./gosp.)	1,40	1,99
Rata de ocupare a populaţiei active (%)	82,8	91,3
Rata de activitate a populaţiei totale (%)	40,4	59,2
Rata de şomaj (%)	17,2	8,9

[1] *** *Satul românesc contemporan*, Institutul Naţional de Cercetări Economice - Institutul de Economie Agrară. Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 1993.

Este relevantă situaţia defavorabilă a ocupării în comuna Roseţi, unde rata de activitate a populaţiei totale este de 40,4% şi rata şomajului 17,2%.

În ce priveşte structura ocupaţională a persoanelor cuprinse în categoria resurse de muncă, ocupaţiile cele mai frecvente sunt: muncitor agricol (23%), casnice (23%), muncitor industrial (19%), şomer (13%), pentru Roseţi şi agricultor particular (49,5%), muncitor industrial (12%), muncitor agricol (9%), alte meserii (9%), şomer (8,4%), pentru Gropniţa.

Populaţia casnică, existentă într-o proporţie ridicată în comuna Roseţi, se grupează în categoriile de vârstă 16-24 ani (24%), 25-39 ani (30%), 40-49 ani (22%) şi 50-57 (24%). Numai 30% au avut o ocupaţie anterioară şi 26% au fost eleve. În 5% din gospodăriile investigate se află cel puţin 2 cupluri familiale cu 2 casnice în vârstă de muncă.

O altă caracteristică a resurselor de muncă din gospodăriile eşantionului o constituie şomajul, care se manifestă mai puternic la persoanele de sex masculin şi la tinerii sub 25ani:

Şomeri:	**Roseţi**	**Gropniţa**
- bărbaţi (%)	58	75
- femei (%)	42	25
Grupa de vârstă:		
- 16-24 ani (%)	57	56
- 25-39 ani (%)	32	25
- 40 ani şi peste (%)	11	19

Mai mult de jumătate din persoanele aflate în şomaj au peste 10 clase şi diferite şcoli de calificare profesională:

Şomeri	**Roseţi**	**Gropniţa**
- 4-7 clase (%)	10	6
- 8 clase - 8 clase şi şcoală profesională (%)	16	25
- 10, 11 clase şi diferite calificări (%)	47	62
- liceul (%)	25	-

Cea mai mare parte a şomerilor au avut ca ocupaţie anterioară: muncitor industrial (30% la Roseţi şi 38% la Gropniţa); 44% (Roseţi) şi respectiv 18% (Gropniţa) au avut diferite ocupaţii în construcţii, servicii, agricultură; 6% au fost elevi; 11% la Roseţi şi 38% la Gropniţa nu au avut o ocupaţie anterioară.

Frecvenţa şomajului este mai mare în comuna Roseţi, unde 23% din gospodării au cel puţin un şomer (comparativ cu 14,6% la Gropniţa); mai mult de două treimi din numărul acestora (70% la Roseţi şi 83% la Gropniţa) au un singur şomer.

Pentru cazul concret al celor două comune se constată că şomajul se manifestă cu o frecvență mai mare în gospodăriile care au mai mult de două persoane:

	Roseți	**Gropnița**
3-4 pers./gosp. (%)	34	42
5-6 pers./gosp. (%)	36	33
7-12 pers./gosp. (%)	27	25

Din numărul total al şomerilor numai 44% au acces la ajutorul de şomaj. Comportamentul cu valențe demografice diferite, mobilism demografic diferit, proprietăți demografice fluctuante descriu spații demografice în care se derulează fenomene şi procese tot atât de deosebite pe cât sunt de diferențiate fundamentele şi strategiile economice ale celor trei tipuri de gospodării.

Nivelul instrucțional este la rândul lui diferențiat în funcție de modul în care familia rurală îşi asumă funcția de educare, de gradul de tradiționalism/modernitate în perceperea acestei funcții, de gradul de acceptare pasivă, activă a determinismului economic, dorința/aspirația către un clivaj între identitatea instrucțională a familiei de origine şi identitatea succesorilor, gradul de acoperire a necesității instrucționale de către infrastructura rurală existentă etc. Pentru familiile pur agricole predomină modelul 4-7 clase care gravitează în jurul unui nucleu masiv de 4 clase (27,1% dintre intervievați) şi ponderea semnificativă pentru 5 clase: 12,5%. Familiile pluriactive au o distribuție difuză (12,9% cu 10 clase, 10,0% au 11 clase) cu o concentrare periculoasă pe categoria "4 clase", 22,3%; acest tip de familii este alcătuit din mai multe nuclee în care există unul sau mai multe, cu persoane care au înregistrat nivelul instrucțional redus (4 clase), la care se adaugă persoane tinere pluriactive, care datorită acestui nivel instrucțional ocupă locuri de muncă destinate muncitorilor necalificați, prestatori de activități în esență fizice, foarte dure, cu caracter temporar.

În aceste gospodării se reproduc practici culturale tradiționale, există o insuficientă calificare profesională, forța de muncă este precară, iar strategia este cea de subzistență.

În familiile nonagricole predomină persoanele cu 10 clase (20,8%) şi cele care au absolvit liceul (18,4%).

Reflexul în plan social se concretizează în preponderența ocupației de muncitor agricol în cazul familiilor pur agricole şi muncitor industrial în cazul familiilor, pluriactive.

Funcționalitatea globală a familiei a fost studiată şi cu ajutorul itemilor de informare culturală şi ai comportamentului social; funcția de informare culturală este acoperită incomplet, difuz, neputând să constituie un reper fundamental pentru funcția culturală: numai 2,5% dintre familiile pur agricole citesc în mod regulat ziarele, practică înregistrată în cazul a 8,3% dintre gospodăriile pluriactive; pentru categoria "niciodată nu citesc ziare" ponderile sunt stupefi-

ante - 71,4% dintre persoanele pur agricole, 56,7% persoane pluriactive şi 33,3% persoane nonagricole; sau 62,2% dintre persoanele care se ocupă cu agricultura ascultă "uneori" emisiunile radio, 66,2% dintre persoanele pluriactive au răspuns că au aceeaşi frecvenţă de ascultare ca şi 66,7% din intervievaţii nonagricoli. Se pare, că există un comportament cultural convergent, edificat autonom, indiferent de determinarea economică a gospodăriei rurale. Analiza funcţiei culturale în planul larg al informării surprinde prin coerenţă şi convergenţă semnalându-se o singură fisură: audienţa TV: în timp ce intervievaţii din primele două tipuri urmăresc "uneori" emisiunile, în proporţie aproape identică, 62,2% - dintre pur agricoli - şi 62,4% - dintre pluriactivi - persoanele din gosposdăriile nonagricole înregistrează proporţii identice pentru grade diferite de audienţă: 33,3% urmăresc "regulat" emisiunile TV şi 33,3% "uneori". Caracteristicile surprinse la nivelul informării culturale sunt prezente numai în cazul localităţii Roseţi. Eşantionul studiat în comuna Gropniţa prezintă aceeaşi inapetenţă pentru cititul ziarelor, audienţă redusă a radioului în cazul gospodăriilor monoocupaţionale, opusă unui comportament - incipient - de informare culturală, specific gospodăriilor pluriactive: 50,0% urmăresc în mod regulat emisiunile TV şi 27,3% citesc, cu aceeaşi frecvenţă ziarele; valorile înregistrate în categoria "niciodată" sunt mult mai reduse - nu citesc "niciodată" ziarele 36,4% dintre pluriactivi şi 33,9% dintre persoanele care se ocupă numai cu agricultura. Diferenţele funcţionale culturale se pot explica prin deosebiri regionale, prin matrici specifice culturale orientative şi înglobante pentru orice practică culturală, indiferent de natura ei. De fapt, necesităţile şi aspiraţiile de ordin cultural sunt vectorii unui proces contradictoriu, existând o ajustare în funcţie de matricea tradiţională, o multiplicare datorită modului de raportare la societatea urbană; în cazul persoanelor pluriactive apare posibilitatea suscitării unor crize de adaptare culturală, a unor dezechilibre culturale, consecinţă a reducerii limitelor izolării rurale şi fluidizării comunicaţiei între două tipuri de culturi/societăţi, esenţial diferite[1].

În planul funcţionalităţii sociale s-a constatat pentru familiile rurale diferenţieri substanţiale induse de statusul ocupaţional: maleabilitate socială, sociabilitate, toleranţă socială în cazul entităţilor familiale pluriactive, rigiditate comportamentală, tradiţionalism în relaţiile de vecinătate, pentru familiile pur agricole; există o destrămare evidentă a vechii solidarităţi rurale, o pierdere lentă a sensurilor coeziunii tipice zonei de vecinătate, paralel cu păstrarea unor raporturi de comunicare, susţinere şi protejare economică reciprocă. Analiza tipului de relaţii, a profunzimii, intensităţii, naturii şi a altor caracteristici s-a concentrat pe efectele induse de acestea la nivelul comportamentului economic; necesitatea împrumutării unor sume de bani i-a determinat pe subiecţii ambelor eşantioane să beneficieze de serviciile instituţiilor specializate şi, într-o

[1] Rambaud, P., Vinçionne, M. - *Les transformations d'une société rurale, le Mouriénne 1561-1968*, A. Colin, Paris, 1964, p. 111.

proporție foarte redusă, să solicite sprijinul financiar al rudelor (1,8% dintre cei care au împrumutat bani, eşantion comuna Roseți şi 1,2% Gropnița) sau al vecinilor (2,2% Roseți şi 2,4% Gropnița). Există şi varianta în care au fost împrumutate sume de bani de la persoane străine, proporția impresionând prin similaritatea valorică - Gropnița şi Roseți, 1,2%, la fel ca şi în cazul apelului la rude.

Indiferent de statusul ocupațional al familiei este preferată realizarea actului arendării în limitele vecinătății îndepărtându-se, în acest mod prelungirea relațiilor de rudenie în sfera economicului; 5,1% dintre persoanele monoactive au "dat în arendă" vecinilor şi 1,7% rudelor; 18,2% dintre persoanele pluriactive au apelat la vecini pentru arendare şi 4,5% la rude. Ponderile se referă la comuna Gropnița, dar ele descriu fenomenul caracteristic şi eşantionului din localitatea Roseți: gospodăriile pluriactive au "dat în arendă" numai vecinilor, în timp ce gospodăriile monoactive au "dat în arendă" vecinilor în proporție de 3,4% şi rudelor 1,7%. Fenomenul economic invers de "luare în arendă" descrie, în funcție de zona geografică, o altă stare a coeziunii interrurale şi a grupului de rudenie; pentru comuna Gropnița, cu valori tradiționale mai pregnante, fenomenul erodării coeziunii grupului de rudenie este lent, atenuant, încât au "luat în arendă" de la rude, 8,5% dintre monoactivi şi 9,1% dintre pluriactivi; zona de vecinătate se situează pe locul secund; au "luat în arendă" de la vecini 6,8% dintre monoactivi şi 4,5% dintre pluriactivi.

Pentru eşantionul comunei Roseți există un alt prag al fenomenului, preferându-se şi în această formă de cooperare economică relațiile de vecinătate.

Tradiționalismul, situarea geografică în zonă periurbană - Roseți - 10 km distanță de Călăraşi, Gropnița - 38 km față de Iaşi -, cutumele sociale şi culturale, istoria proprie a fiecărei zone influențează noul mod de restructurare a coeziunii rurale şi modalitățile de descompunere a matricelor sociale, mai mult sau mai puțin arhaice. Viața cotidiană a subiecților din comuna Gropnița este caracterizabilă şi printr-o relativă intensitate a relațiilor intergrupale, o comunicare socială stabilă desfăşurată pe coordonatele - vecini, prieteni -, în timp ce în cadrul eşantionului Roseți, destructurarea coeziunii, a relațiilor de vecinătate este mult mai uşor de detaşat. Studiile efectuate nu ne permit formularea aprofundată a concluziilor, enunțarea unui diagnostic care ar putea fi specific unor forme noi sociale de izolaționism rural sau creşterii manifestărilor de individualism rural. Comunitatea rurală apare şi din această perspectivă profund dualizată, într-o stare tradițională, descoperindu-şi propria identitate, preluând note de modernitate şi grevându-le pe un tradiționalism resuscitat.

Raporturile funcționale diferă de la un tip de gospodărie la altul, în funcție de caracteristicile zonei, dar, în primul rând, în funcție de morfologia angrenajului funcțional dintre membri gospodăriei, dintre domeniile spațiului domestic şi, în mod special în funcție de contradicțiile existente în acest perimetru, de mixtura, la nivelul individului dintre tradițional şi modern, de predominanța tipului comportamental "de preocupare" sau "de interes".

Datorită contextului actual economic, funcția economică- analizată prin producție, consum, investiții şi economie - este caracterizată prin disfuncționalitate. Suprafețele deținute impresionează prin dimensiunile reduse, impunând un anumit comportament funcțional, limitând orice manifestare de propensiune pentru interese economice concurențiale, de eficientizare etc.

Mărimea redusă a suprafețelor de teren, exercitarea limitată a atributelor proprietății (prin absența actului de proprietate), lipsa din gospodărie a echipamentelor de producție necesare derulării normale a activității agricole, justifică opțiunea proprietarilor de pământ pentru sistemul asociativ de organizare a producției agricole vegetale (la Roseți - 95% şi respectiv, la Gropnița 65% din fondul funciar privat). Asociațiile agricole înființate să funcționeze ca unități de producție capabile să asigure productivitatea ridicată a muncii şi capitalului, a unor venituri comparabile cu cele pe care le oferă alte sectoare de activitate economică, în fapt, creează şi mențin cadrul unei participări formale a membrilor asociați, subordonate satisfacerii unor cerințe modeste ale familiei.

În cele mai frecvente situații (îndeosebi la Roseți) relațiile dintre proprietarii asociați şi conducerea asociației se rezumă la stabilirea structurii de cultură a suprafețelor de care dispun, şi a condițiilor de repartiție a rezultatelor obținute, după ce s-au scăzut cheltuielile reprezentate de plata diferitelor servicii - mecanizare, aprovizionare cu materii şi materiale etc. - şi a materialelor consumate. Mai mult de o treime dintre subiecți (Roseți) nu ştie care este statutul asociației în care se află - familială sau cu personalitate juridică, - iar o cincime nu cunoaşte unde este situat terenul şi la ce distanță față de reşedință; la Gropnița numai 7% dintre subiecți s-au aflat în aceste situații.

În limite apropiate se manifestă şi interesul pentru tehnicile şi modul de exploatare a pământului (lucrări ale solului, folosirea resurselor, nivelul randamentelor obținute la plantele cultivate şi al cheltuielilor aferente etc.): nu ştiu dacă s-au alocat îngrăşăminte naturale şi chimice, erbicide şi insecticide, semințe selecționate între 36-47% la Roseți, respectiv 16-34% la Gropnița, şi, în aceeaşi proporție, membrii asociați nu folosesc niciodată aceste resurse.

În general, proprietarul de pământ dintr-o asociație cunoaşte numai cantitățile de produse agricole care intră în gospodăria sa şi nu deține nici un fel de informație privind randamentele la hectar şi nivelul cheltuielilor aferente, studiile de caz descriind un comportament economic atipic proprietarului de pământ.

În încercarea de a stabili o tipologie a producției vegetale a rezultat că între structura utilizării proprietății asupra pământului (exploatat în cele 15 asociații la Roseți, respectiv 5 asociații la Gropnița) şi structura produselor agricole vegetale intrate în gospodăria rurală nu există similitudini: asociațiile care însumează suprafețe mari de teren (Roseți: 3 asociații între 700 şi 900 ha; la Gropnița: cele 5 asociații au între 400 şi 700 ha), prin cuprinderea unui număr ridicat de proprietari, le oferă acestora o paletă largă de produse agricole imposibil de realizat pe suprafețele mici de pământ de care dispun (82% din gospodării la Roseți şi 77% la Gropnița au în structura valorică a producției vegetale mai mult de două produse; cele mai mari frecvențe le au tipologiile în care

alături de grâu şi porumb sunt prezente şi alte culturi, care reprezintă 63% şi respectiv 80% din suprafața gospodăriilor cuprinse în eşantion la Roseți şi Gropnița).

Dezinteresul proprietarilor asociați se corelează cu slaba capacitate managerială şi insuficienta pregătire profesională a şefilor de asociații, repercutându-se în nivelul deosebit de scăzut al randamentelor realizate, în mod deosebit la Roseți, comună situată în prima zonă de favorabilitate pentru agricultură.

Investigațiile evidențiază manifestarea unui interes puternic pentru creşterea animalelor, activitate percepută ca fiind singura capabilă să valorifice resursele într-un sistem închis. În ambele localități este semnalată reținerea producătorului de a comercializa produsele vegetale, îndeosebi grâul şi porumbul (valoric, producția vegetală obținută se comercializează în proporție de 14,8% la Roseți şi 12,9% la Gropnița), utilizate pentru consumul uman şi hrana animalelor.

Pe ansamblul eşantionului, activitatea creşterii animalelor se desfăşoară în limitele parametrilor caracteristici sistemului tradițional, structura efectivelor şi frecvența tipologică a producției animale fiind influențate de specificul zonei în care se situează cele două comune:

	Roseți	**Gropnița**
Total UVM/gosp.	2,90	3,25
- bovine %	10	45
- ovine %	53	36
- porcine %	33	16
- păsări %	4	3
Număr UVM/ha	1,38	1,07

Tipologia - porc, pasăre - are frecvența cea mai mare la Roseți (41% din totalul gospodăriilor), iar la Gropnița - bovine, ovine, porcine, păsări (56% din eşantion).

Sunt destinate vânzării, în principal produsele animale care nu intră în procesul transformării în gospodăria rurală (viței, miei, oi, porci şi purcei în viu, lapte de vacă, ouă) şi mai puțin produsele prelucrate (brânzeturi, caşcaval, mezeluri, piei argăsite); ponderea valorică a produselor comercializate reprezintă circa 36% din valoarea totală a producției animale obținute în gospodărie.

Două treimi din valoarea produselor animale comercializate s-a realizat pe piața liberă (piața țărănească şi persoane particulare) prin vânzarea directă.

Pentru gospodăriile monoactive suprafețele care concentrau majoritatea subiecților erau de 0-1 ha (25,4%) în comuna Gropnița şi 1-2 ha (19,3%) în comuna Roseți; pentru gospodăriile pluriactive 0-1 ha deținеau 45,5% dintre ele (Gropnița) şi 23,6% dintre subiecții eşantionului Roseți aveau 1-2 ha; fărâmițarea excesivă imprimă disfuncționalități economice: venitul pe gospodărie

rurală oscilează între 9854 lei - nucleu incomplet - şi 64438 lei - gospodărie formată din 3 nuclee. Structura venitului total anual este:

- 58,6% - producție agricolă
- 33,0% - salarii
- 6,4% - pensii
- 1,1% - ajutor şomaj
- 0,9% - alocații

Tip de comportament bazat pe o lipsă cronică a resurselor financiare la nivel microeconomic, dificil de imaginat ca sursă endogenă a reproducerii lărgite a gospodăriei rurale şi ca vector al unui efort investițional care să confere un alt statut socio- economic al gospodăriei rurale, se poate caracteriza prin:

- imposibilitatea financiară de a face economii, forma comportamentală este fluctuantă în funcție de tipul gospodăriei: în categoria monoactivilor apare într-o proporție de 33,9% (Gropnița) şi 26,1% (Roseți) subeşantionul celor care au declarat că au avut această apatență financiară; gospodăriile pluriactive au înregistrat în mod evident manifestarea unei crize financiare caracterizată printr-un comportament "antieconomic": 80,9% nu au reuşit să facă economii (Roseți); pentru întregul eşantion al comunei Roseți, suma medie a economiilor realizate a fost de 73237 lei;
- imposibilitatea financiară de a face investiții; această funcție economică nu este caracterizantă pentru gospodăriile rurale investigate; deşi gospodăriile pluriactive au dimensiune mare, cu o vârstă medie nu prea ridicată, cu posibile schimbări generaționale, ele nu pot realiza determinațiile fundamentale dintre ciclul vital şi dezvoltarea fermei;
- venitul total nu a fost alocat pe dimensiunile "economii" şi "investiții" fiind destinat în principal consumului, reproducerii cadrelor demoeconomice ale gospodăriei rurale; sfera consumului a fost una specifică unui regim de viață auster: 80% au declarat că nu au cumpărat mobilă, 78,5% nu au cumpărat ziare, 30,0% nu au cumpărat încălțăminte, 29,0% nu au cumpărat obiecte de îmbrăcăminte şi 24,4% nu au cumpărat medicamente pe parcursul unui an de zile; 33,0% dintre subiecți au cheltuit pentru produse alimentare între 22000-40000 lei/an şi 14,7% au alocat din venitul total între 2000 şi 10000 lei/an; în eşantionul studiat 8,2% persoane nu au cheltuit pentru încălzire, iar dintre cei care au înregistrat ponderi semnificative, 21% au alocat între 18000 şi 30000 lei şi 13% între 30000-40000 lei anual; ponderile cele mai ridicate pentru cumpărarea medicamentelor au fost în aprecierea subiecților, între 1000-2000 lei (14,34%) şi 0-1000 lei (10,75%); curba consumului de medicamente este invers proporțională cu ponderea persoanelor; dacă pentru cheltuieli afectate consumului de medicamente s-au alocat între 2000-3000 lei de către 8,6% din-

tre subiecţi, pentru valori care depăşesc 20000 lei ponderea persoanelor este de 0,72%.

Funcţia de consum prezintă următoarele particularităţi:

- reorientarea către produsele obţinute în producţia casnică proprie;
- centrare excesiv bipolară, consumul fiind destinat alimentaţiei şi încălzirii locuinţelor;
- exacerbarea ei în detrimentul funcţiei de economisire şi de investiţii;
- nivelului scăzut al venitului îi corespunde un nivel atât de scăzut al satisfacerii necesităţilor elementare, încât nu poate exista intenţia de limitare în continuare a consumului.

1.4. Strategiile gospodăriei rurale

Analiza motivelor acceptării/abandonării unui tip sau altuia de strategie, a modalităţilor concrete de desfăşurare strategică a activităţii economice a familiei rurale, implică şi necesitatea investigării mecanismelor interne şi reconstruirea strategiei familiei şi a mobilităţii sociale. Istoria familiei este un instrument de analiză dinamică pentru că reprezintă ocazia reconstituirii influenţelor reciproce existente pe parcursul timpului între gospodărie, familie, context macroeconomic, sfera politicului.

În perioada în care s-a desfăşurat ancheta sociologică cele 3 tipuri de gospodării au înregistrat o mărime medie de 3,6 membri/gospodărie pur agricolă, 4,6 membri/gospodărie pluriactivă şi 2,3 membri/gospodărie nonagricolă. Caracteristicile determinate de strategiile demografice specifice se pot prezenta în felul următor: preponderenţa persoanelor tinere în categoria gospodăriilor pluriactive - vârsta medie 32,4 ani - procent mai mare de bărbaţi şi un număr sporit de persoane apte de muncă cu o vârstă cuprinsă între 16-62 ani bărbaţi (62,9% comparativ cu 56,7% valoare procentuală înregistrată de resursele de muncă apte masculine din gospodăriile monoactive) şi 16-57 ani femei (58,1% comparativ cu 51,9%). Tipul de familie cu venit provenit din mai multe sectoare economice, se poate încadra în familiile cu un procent ridicat de copii şi un procent scăzut de bătrâni.

Ca strategie demografică diferenţiată în funcţie de natura activităţii şi multiplicitatea surselor de venit este şi modul în care se realizează fertilitatea: s-au obţinut diferenţieri din calculele gradelor de prolificitate la familiile rurale în care nici un membru nu lucrează în sectorul secundar sau terţiar şi familiile în care există cel puţin un membru cu profesiune dublă.

Există o continuitate a descendenţilor în cazul gospodăriilor pur agricole: numărul de copii din familia tatălui a fost cu preponderenţă 4, în familia de origine s-a păstrat acelaşi număr, pentru ca în propria familie capul gospodăriei să-l reducă, iar în varianta opţională se consideră într-o proporţie semnificativă (36,1% dintre intervievaţi), că familia rurală nu ar trebui să aibă copii; modelul prezent în gospodăriile pluriactive este uşor modificat: proveniţi din nucleu cu 2

copii, cu o familie a tatălui cu 2-3 copii, capul de gospodărie reeditează, în general, descendența din familia de origine, iar ca opțiune demografică consideră că 2 copii ar fi numărul ideal pentru o familie rurală.

Structura instrucțională şi ocupațională descriu o continuitate relativă în cazul gospodăriilor "pur agricole" şi un clivaj semnificativ în cazul gospodăriilor pluriactive: diversificarea ocupațională a fost un fenomen intrafamilial, mai mult decât un fenomen interfamilial; modelul standard a fost acelaşi pentru cei mai mulți membri ai gospodăriei, incluzând în mod tipic cazul gospodăriei[1].

În familiile "pur agricole" 87,4% dintre capii gospodăriei au avut tată agricultor; suprafața deținută de predecesor a fost în general redusă: 0-2 ha - 37,8% în cazul gospodăriilor pur agricole şi 38,9% la gospodăriile pluriactive. Există în cazul comunei Roseți o tradiție economică în a avea suprafețe foarte reduse care nu pot constitui fundamentul economic pentru o exploatație agricolă cu funcții comerciale. În cazul localității Gropnița ponderea cea mai ridicată este focalizată de gruparea 4-6 ha - 27,2% pentru gospodăriile pur agricole şi 31,8% dintre gospodăriile pluriactive; de remarcat procentul mărit, 9,1% dintre gospodăriile pluriactive ai căror părinți deținеau 20-21 ha.

Moşteniri demografice similare, aspirații demoeconomice asemănătoare şi moşteniri economice relativ deosebite determină oreacție strategică apropiată la nivelul microeconomiei rurale. Strategiile dominante sau modalitățile strategice specifice perioadei actuale sunt cele de supraviețuire şi de subzistență, adesea în contradicție cu sistemul macroeconomic, introducând distorsiuni grave. Orice tip de strategie înseamnă combinarea obiectivelor, ierarhizarea priorităților şi acțiunilor fiind o rezultantă a raportului între structura care se schimbă şi structura locală.

a) **Strategia de supraviețuire** este caracteristică:

1. pentru gospodăriile monoactive în forma "tradițională" prezentând o lipsă de autonomie expresivă prin intermediul muncii; suprafețele de teren sunt reduse, iar mărimea lor nu este o aspirație fundamentală economică; 79% nu doresc să cumpere alte suprafețe datorită lipsei resurselor de muncă, financiare şi numărului mare de bătrâni pe cale îl conține gospodăria. "Cheltuielile productive" nu sunt percepute ca o noțiune economică pentru capul de gospodărie pur agricolă, în majoritate sunt în asociații cu personalitate juridică, cheltuielile cuantificându-se într-o sumă de bani cedată, dar nu defalcată. Refuzul de a ține contabilitatea, însoțit de ezitarea de a face împrumuturi, "sunt cei 2 poli ai protecționalismului care împiedică munca agricolă să evolueze. Refuzul de a măsura trecutul şi ezitarea în fața viitorului reprezintă aceeaşi atitudine care valorifică, poate inconştient, numai prezentul[2]. Majoritatea celor intervie-

[1] Ronnas, P. - *A Strategy for the Transition in Agriculture*, *Social/Human Resources*, în vol. 2 Governement, Land and Social Issues, 1993.

[2] Rambaud, P. - idem, p. 72.

vați nu ştia dacă în cadrul asociației s-au folosit pentru terenurile lor îngrăşăminte chimice, îngrăşăminte naturale, pesticide şi nici nu poate aprecia sumele aferente îngrăşămintelor, amendamentelor, substanțelor împotriva paraziților, insectelor, hranei pentru animale, semințelor cumpărate: 83,2% nu au împrumutat bani pe tot parcursul anului anterior: "a nu împrumuta, a nu avea încredere în viitor, ca timp în care acțiunea economică poate să aibă dimensiuni rentabile, este o atitudine arhaică care contrastează cu cea a unei societăți dezvoltate în care timpul este întotdeauna vectorul bunăstării[1]. Este evidentă incapacitatea acestei strategii de a-şi etala actul economic şi imposibilitatea acestui tip de gospodărie de a-şi formula un proiect economic la nivel aspirațional şi valoric; s-a constatat că există o centrare pe "copii" cu toate categoriile derivate, legate de prezent sau viitor: 78,2% au declarat că dacă ar avea bani i-ar ajuta pe copii;

2. pentru gospodăriile pluriactive, dinamismul este imprimat de îmbinarea activităților agricole cu cele nonagricole; nu implică reducerea sau abandonul activității agricole ca activitate economică; pluriactivitatea poate fi o alegere definitivă sau temporară; "chiar dacă devine o alegere definitivă nu este decât o aparență a fugii de agricultură, este o posibilitate de alocare a forței de muncă din familie, a obiectivelor interne pentru menținerea unui venit total adecvat[2]. Suprafețele obținute sunt reduse - 31,8% au până într-un hectar şi 0,6% au 10 hectare - obținându-se o valoare a producției vegetale de 163111 lei/gospodărie şi de 124965 lei producție animală/gos-podărie. Funcția comercială este atenuată în cazul producției vegetale (producția vegetală comercializată/producție totală: (27,6%) şi puternic reliefată în planul produselor animaliere (producția animală comercializată/producția totală: 93,7%).

Înclinația pentru investiții nu există decât în plan opțional: 30,0% consideră că sunt un element foarte important pentru dezvoltarea gospodăriei. Orientarea spre tehnici de producție şi sisteme financiare moderne este evidentă: gospodăriile pluriactive cu strategie de supraviețuire promovează o reconvertire culturală şi schimbarea calității producției, tipic "inovatoare"; factorii importanți în restructurarea şi dezvoltarea gospodăriilor sunt în ierarhia propusă de subiecți:

- folosirea intensivă a maşinilor (53,5% o consideră foarte importantă);
- să fii un bun tehnician - (44,6% consideră că este foarte important);
- să diversifici producția - (40,8% consideră foarte important);
- să ții cont de prețurile pieței - (36,3% consideră foarte important).

[1] Ibidem.
[2] Mantino, F. – idem.

Este o ordine a priorităților, o conştientizare a elementelor esențiale pentru refacerea gospodăriei rurale care lipsesc în prezent; este o conştientizare a "deficitului de esență" a punctelor nevralgice care obturează orice posibilitate de viabilizare economică.

Nu există nici un indiciu privind funcționalitatea economisirii - 80,9% nu au făcut economii în anul anterior; nu există o practică a împrumutului - 83,4% nu au apelat la această formă de ajutor financiar; nu există o valorificare corectă a "creditului" ca sursă posibilă a acumulării - 30,0% consideră că nu este element important în dezvoltarea gospodăriei rurale.

b) **Strategia subzistenței**

Specifică în egală măsură celor două tipuri de gospodării rurale se concretizează prin reproducerea practicilor culturale tradiționale şi prin sisteme de reproducere simplă. În cazul gospodăriilor pluriactive, forța de muncă este orientată cu precădere spre activități necalificate fiind caracterizate de o insuficientă calificare profesională - paznici, lucrători drumuri; este tipul de strategie în care integrarea materială şi mentală a două tipuri de meserii are loc în cadrul sistemului rural la originea lui stând "totalarismul muncii agricole"; activitatea complementară consolidează agricultura; simbioza între cele două este efectul finalității lor identice: ele "fac să trăiască" amândouă, intrând fără concurență în trama economiei de subzistență. Dubla activitate condensează numai tipul de muncă agrară fără să-i modifice conținutul[1].

c) **Strategia succesorală**

Există în cazul studiilor realizate în cele două localități rurale un început de strategie succesorală; păstrând o notă de tradiționalism, 22% dintre capii gospodăriilor pluriactive vor să lase întregul patrimoniu des-cendenților pe linie masculină (procent similar cu cel al ruralilor pur agricoli) sau celui mai mic dintre băieți. Cea mai mare parte - 35,3% dintre capii gospodăriilor pur agricole şi 33,1% dintre cei ai gospodăriilor pluriactive s-au gândit să-l împartă în părți egale moştenitorilor patrimoniali.

* * *

Strategiile de producție adoptate de gospodăria rurală indică mecanisme de adaptare orientate, în principal, spre o reproducere simplă economică; autoperceperea defineşte situația de criză economică în care se găseşte gospodăria rurală şi imposibilitatea acțională de implementare a unor dimensiuni acționale specifice comportamentului concurențial, eficient şi rațional sistemului economiei de piață; 63,3% dintre pluriactivi au declarat că ei cumpără mai mult decât predecesorii, 66,5% că au mai multe griji şi 40,5% că trăiesc "mai rău". Copleşiți de problemele vieții cotidiene subiecții intervievați elaborează o strategie minimală de supraviețuire îndepărtându-se de valorile şi mecanismele definitorii acestei perioade: 30,4% dintre pluriactivi consideră că investițiile sunt

[1] Rambaud, P. - idem p.78.

mijloace foarte importante în activitatea agricolă; 44,3% consideră că a ține cont de prețurile pieței este o condiție foarte importantă pentru activitatea lor economică; pentru categoria pur agricoli ponderile sunt şi mai îngrijorătoare: 7,9% (investițiile sunt foarte importante) şi 36,0% (a ține cont de prețurile pieței este foarte important). Explicația unei internalizări superficiale a noilor valori este multiplă, necesitând un alt tip de studii de sociologie rurală; în stadiul actual şi numai pentru cele două zone studiate putem aprecia că este un stadiu difuz de percepere a etapei de tranziție suprapus peste o matrice tradițională, la rândul său în dezagregare. Probabil, este un proces de remodelare a structurilor rurale şi de căutare a unei alte identități care nu-şi găseşte punctele fundamentale de susținere decât într-un comportament rural anterior perioadei comuniste şi care nu stabileşte spații funcționale de contact cu sistemul macroeconomic, deoarece acesta la rândul său trece prin criza profundă a restructurării.

Capitolul 2

SPAȚIUL MONTAN SUCEAVA: PERICOLE ŞI ŞANSE ÎNTR-O ZONĂ ECONOMICĂ DEFAVORIZATĂ[1]

Dumitru DUMITRU,
Institutul de Economie Agrară

De la etapa de reflecție la etapa operațională

Mesajul comunicării de față are, cel puțin ca intenție, un caracter pragmatic, şi anume, trecerea de la etapa de investigație, de reflecție, la cea de acțiune, de operaționalitate practică. Spațiul montan carpatin, inclusiv cel al zonei Suceava, dispune de numeroase şi aprofundate cercetări ştiințifice, de la cele geologice, biologice, până la cele economice şi socioumane.

Aceste cercetări nu fac obiectul lucrării de față şi nici autorul nu are competența ştiințifică de a face o evaluare a lor. Dorim, fără a face aprecieri de valoare, să menționăm doar lucrările publicate ale dr. Radu Rey, privind zona montană, care reprezintă cercetări de referință pentru toți cei care încearcă să intre în universul zonei montane. Meritul lor, deşi neînțeles la timp, poate şi din cauza nesincronizării cu perioada istorică, rămâne acela, în ultimă instanță, de a sensibiliza opinia publică, pentru a se trece de la contemplare la acțiune[2].

Cooperarea româno-franceză, desfăşurată timp de doi ani, reunind atât organizații guvernamentale cât şi neguvernamentale, precum şi instituții de cercetare ştiințifică şi de învățământ, a avut cel puțin două rezultate utile: elaborarea de studii complexe socio-economice ale zonei montane Suceava[3] şi formarea unor specialişti cu rol de animatori şi de formare a formatorilor. S-a efectuat astfel o importantă investiție în cunoaşterea şi informarea capitalului uman.

Acestea constituie două mari şanse pentru demarajul soluționării problemelor intr-o viziune coerentă de perspectivă, fiind pregătit şi factorul uman de antrenare.

---

[1] Comunicare prezentată la Simpozionul Internațional "Carpații României în evoluție", Vatra Dornei, 27-28 oct. 1993.

[2] Radu Rey - *Viitor în Carpați*, Bucureşti, 1973; *Civilizația montană*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

[3] Sub îndrumarea şi coordonarea prof. Pierre Campagne au fost elaborate: a) Monografiile comunale, dintre care cele ale comunelor Arini şi Poiana Stampei, pot fi considerate ca studii de referință; b) Zona montană din județul Suceava în tranziție: obiective, premise, mijloace de intervenție pentru realizarea unui proiect de dezvoltare regională, autori: Mihai Dumitru, Doina Georgescu, Mihai Ibănescu şi Camelia Toma; c) Metodologia de cercetare monografică.

Pericolele constau ca studiile să rămână în arhivă, iar specialiştii formați, fie, să fie "lăsați la vatră" fie, să-şi găsească alte îndeletniciri.

Una din soluțiile posibile ar fi aceea de finalizare şi instituționalizare a unui proiect de dezvoltare economico-socială a spațiului montan Suceava, precum şi folosirea specialiştilor formați ca un corp tehnic de realizare a proiectului. Studiile elaborate, inclusiv monografiile comunale, ar trebui editate de Institutul din Montpellier şi Institutul de Economie Agrară, cu participarea şi sponsorizarea organelor guvernamentale centrale şi locale, ele constituind suportul logistic al fundamentării şi detalierii componentelor de dezvoltare zonală.

2.1. Componente ale strategiei de dezvoltare ale spațiului montan - de la conceptul sectorial la conceptul global tridimensional: demografic şi sociocultural, economic şi instituțional

Punctul de plecare în abordarea şi în realizarea proiectului de dezvoltare a acestei zone, ca şi a întregului spațiu montan, îl constituie opțiunea strategică a societății noastre, de trecere de la economia - socialistă, monopolist - statală - la economia de piață. Schimbările începute sunt schimbări structurate pe cele patru componente: formarea unei noi structuri de proprietate, a unei noi structuri de organizare economico-socială a agenților economici, a unei noi structuri a producției, bazată pe competitivitate şi care să se realizeze prin forțele pieței, şi a unei noi structuri instituționale.

Tradițional, zona montană este concepută ca un teritoriu, ca un context fizic şi social pentru agricultură şi silvicultură. Tot tradiționalul, îl reprezintă conceptul sectorial răspândit în care rolul principal în dezvoltarea rurală din zona montană îl are agricultura; de aici şi includerea Comisiei montane în componența Ministerului Agriculturii şi Alimentației, şi în mod similar în direcțiile generale județene pentru agricultură şi alimentație.

Un astfel de concept sectorial poate avea o influență pentru crearea unui sector performant, limitat, dar nu poate soluționa problemele globale. Chiar în ipoteza în care s-ar putea soluționa problemele agriculturii, acea sta ar avea o influență redusă asupra ansamblului, întrucât agricultura constituie de cele mai multe ori o activitate secundară.

Considerăm că am putea depăşi acest concept tradițional şi am putea crea un instrument mai util pentru clarificarea problemei puse în dezbatere, dacă am utiliza conceptul de "rural", aşa cum este el definit în studiile OCDE într-o accepțiune geografică prin care se conturează anumite spații, sau teritorii, cu densitate redusă a populației şi cu activitate economică diversificată şi dispersată, relativ independentă de influența directă a zonelor metropolitane[1].

---

[1] *** - *Formulation de la politique rurale. Nouvellés tendances*. OCDE, Paris, 1988, p. 14.

În această optică spațiul montan Suceava ar urma să fie luat în ansamblu, considerat ca spațiu rural, incluzând şi oraşele Vatra Dornei, Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului şi Solca.

O abordare globală tridimensională: demografică şi socioculturală, economică şi instituțională ne poate dezvălui atât pericolele cât şi şansele proiectului de dezvoltare regională. Factorul demografic, cu componenta sa principală, forța de muncă, reprezintă elementul hotărâtor al dezvoltării economico-sociale. Populația din zona montană reprezintă 30% din populația județului, cu o densitate de 38,5 loc/kmp, sub media pe țară a zonei montane care este de 47 loc./kmp. Deşi zona montană are o densitate mai redusă, nu se întrevăd tendințe de dezertificare demografică, atât din cauza unei intensități reduse a emigrării spre alte zone, cât şi a natalității ridicate (15,1%), cea mai mare din România şi a mortalității scăzute (9,7% față de 10,9% media națională).

Zona montană dispune de un potențial uman relativ tânăr şi cu un grad corespunzător de instruire. Majoritatea forței de muncă este ocupată în sectorul primar (46%) şi secundar (38,4%), cel terțiar având o pondere redusă (15,6%). În cazul sectorului primar predomină forța de muncă din agricultură. Dacă nu se va dezvolta, intensifica şi diversifica activitatea economică, există pericolul migrării forței de muncă tinere, şi în perspectivă, accentuarea declinului economic.

Din aceste considerente, stabilim ca obiectiv strategic al proiectului de dezvoltare regională, utilizarea resurselor zonale; astfel dimensiunea economică într-o viziune globală apare în întreaga ei amploare.

Această zonă dispune de importante şi variate resurse ale subsolului: cele mai importante turbării oligotrofe din țară sunt situate în Vatra Dornei, bogate zăcăminte de sulf, cele mai importante zăcăminte de mangan din țară se află în Munții Bistriței; marele zăcământ de sare de la Cacica; numeroasele izvoare minerale carbogazoase cu efect terapeutic de la Coşna, Dornişoara, Şarul Dornei şi Neagra Şarului; zăcămintele de minereu de fier (limonitul) de la Delnița demonstrează această afirmație. Există, de asemenea, importante resurse ale subsolului în materiale de construcții.

Silvicultura constituie una din cele mai importante ramuri, 75% din suprafața zonei fiind acoperită cu păduri.

Agricultura care deține 80,9% din suprafața de fânețe a județului şi 50% din cea a păşunilor şi densitatea de 63,5 bovine la 100 ha (media națională 30,9) reprezintă, de asemenea, una din activitățile economice de bază ale zonei montane a județului Suceava.

Structura resurselor ne determină să apreciem că şansele proiectului de dezvoltare a zonei montane constau în conceperea unei dezvoltări integrate zonale, prin punerea în valoare a resurselor umane, ale subsolului şi solului, ale sectoarelor primar, secundar şi terțiar şi formarea unei infrastructuri şi a unei echipări adecvate a teritoriului.

Monografiile comunale elaborate permit o adaptare a proiectului la condițiile locale, precum şi corelarea lor la nivel zonal.

Conceperea fluxurilor economice, aşa cum se conturează în cercetările monografice trebuie aprofundată în lumina realizării prin mecanismele pieței, a performanțelor şi competitivității.

Din punct de vedere structural realizarea proiectului trebuie să aibă în vedere schimbarea structurii de proprietate, în sensul privatizării, în anumite sectoare cum este, de exemplu, silvicultura, menținându-se o structură mixtă de proprietate publică şi privată.

Corespunzător structurii de proprietate agenții economici vor funcționa integral sau parțial ca agenți economici privați sau cu capital de stat şi privat, precum şi sub diverse forme de organizare economică asociată. Agenții economici autonomi, publici, privați sau asociați, trebuie să reprezinte factorii dinamici determinanți ai progresului zonei.

2.2. Instituțiile schimbării: de la statul providență la parteneriatul pentru dezvoltarea rurală

Dacă admitem realizarea strategiei în cadrul conceptului de dezvoltare globală, următorul pas îl constituie stabilirea actorilor pentru înfăptuirea scenariului şi a instrumentelor de acțiune.

Şi în această problemă, ca şi în cazul conceptului de dezvoltare rurală considerăm că sunt necesare unele clarificări conceptuale. Se menține concepția tradițională a rolului statului ca stat atotputernic, cu rol demiurgic de "stat providență". Odată cu trecerea de la economia monopolist-statală, hipercentralizată, la economia de piață, s-au produs schimbări profunde în rolul statului. A avut loc "debugetizarea" economiei naționale şi în consecință, statul nu mai are rolul principal de colector şi de distribuitor al resurselor materiale şi financiare. Însăşi puterea publică se află în tranziție, într-o anumită măsură luând forme anarhice, trecându-se de la conceptul de "stat providență", la statul "minimal", la statul "indiferent", ajungându-se în numeroase cazuri la o criză de autoritate.

Pentru a evita iluziile trebuie să ne clarificăm asupra rolului puterii publice - legislativă, executivă şi juridică de a asigura respectarea regulilor jocului funcționării forțelor economiei de piață. În acest "joc" rolul principal îl au agenții economici.

Considerăm că putem depăşi conceptele tradiționale şi cele anarhice actuale, dacă abordăm problematica dezvoltării rurale şi a realizării proiectului de dezvoltare a spațiului montan Suceava, în lumina conceptului de parteneriat, aşa cum se conturează în țările dezvoltate cu economie de piață[1].

---

[1] *** - *Le partenaire pour le developpement rural*, OCDE, Paris, 1990.

Prin parteneriat se înțelege un sistem de cooperare instituționalizată, bazată pe reglementări juridice, organizat în vederea adoptării şi realizării proiectului de dezvoltare rurală.

În general, există două forme de parteneriat instituțional pentru realizarea politicii rurale: parteneriatul în cadrul sectorului public şi parteneriatul asociant al sectorului public şi privat. Prin sectorul public se înțeleg toate instituțiile şi agenții administrației de stat, centrale județene şi locale. În opoziție cu sectorul public, sectorul privat cuprinde totalitatea unităților economice cu capital privat, şi mixt, precum şi asociațiile profesionale sau socio-culturale care au rolul de actori ai dezvoltării rurale.

Ținând seama de interferențele sectorului public şi privat, parteneriatul poate fi conceput ca un parteneriat orizontal, la nivel comunal, şi un parteneriat vertical, de legătură cu eşaloanele superioare, județene sau ministeriale sectoriale.

În cazul țării noastre s-ar putea instituționaliza "Programul de dezvoltare a zonei montane Suceava" şi institui la nivel județean, comisii permanente de realizare a acestui program. În acest cadru m-aş disocia de punctul de vedere al dr. Rey, şi anume de creare a unui "comandament", nu numai ca denumire şi unele atribuții, ci şi prin aceea, că lipsesc agenții economici, atât la parteneriatul orizontal, cât şi la cel vertical[1].

Deosebirile sunt şi pe alte planuri. În studiul dr. Rey proiectul se aşează în principal pe agricultură şi turism. Consecvent conceptului de dezvoltare globală integrată, aş susține structurarea proiectului pe dezvoltarea următoarelor componente: sectorul primar (industria extractivă, agricultura şi silvicultura); sectorul secundar (ramurile industriale bazate pe resursele locale); şi sectorul terțiar (comerț, turism şi activitățile infrastructurii). Proiectul ar urma să cuprindă parteneriatul orizontal la nivelul fiecărei comune, precum şi cel orizontal, sectorial, la nivel județean şi național.

Deosebirile față de opiniile dr. Rey, constau şi în mecanismele economice de realizare. Dr. Rey îşi pune mari speranțe, aş zice iluzorii, pe subvențiile acordate de stat. Aşa cum am menționat are loc o debugetizare a economiei naționale, şi practic nu se mai constituie decât în mod limitat resursele de formare a capitalului la agenții economici prin investițiile din bugetul public. Subvențiile trebuie concepute ca un mijloc limitat şi temporar, de intervenție publică pentru reglarea activității economice de interes public. Accentul ar trebui pus pe formarea capitalului la agenții economici privați sau cu capital mixt, prin performanțele economice. În condițiile descentralizării, intervențiile, sub forma subvențiilor, se descentralizează şi ele, rolul principal avându-l bugetele locale, iar bugetul public intervine numai în realizarea unor obiective strategice de interes național, precum şi în domeniul infrastructurii şi al protecției sociale. Formarea capitalului este în ultimă instanță o problemă proprie a agenților econo-

[1] Radu Rey - *Experimentul montan Dorna*, aprilie 1993.

mici. Aici s-ar putea investiga şi posibilitățile de atragere a capitalului investițional extern, îndeosebi a unor parteneri francezi, care au participat la elaborarea şi pregătirea specialiştilor din zonele montane din Suceava, Maramureş, Bistrița-Năsăud, Alba şi Sibiu. Am ajunge astfel, la instituționalizarea şi a unui parteneriat extern în realizarea programului de dezvoltare a spațiului montan Suceava.

În încheiere, aş dori să subliniez disponibilitatea Institutului de Economie Agrară, nu numai la definitivarea programului, ci şi la acordarea de asistență şi consultanță pentru realizarea lui.

Capitolul 3

ZONA MONTANĂ DIN JUDEȚUL SUCEAVA ÎN TRANZIȚIE: OBIECTIVE, PREMISE, MIJLOACE DE INTERVENȚIE PENTRU REALIZAREA UNUI PROIECT DE DEZVOLTARE REGIONALĂ

Mihail DUMITRU, Doina GEORGESCU,
Mihai IBĂNESCU, Camelia TOMA,
Institutul de Economie Agrară

3.1. Locul zonei de munte Suceava în economia națională şi regională

3.1.1. Condițiile activității economice şi ale dezvoltării în regiune

Zona de munte a județului Suceava se înscrie într-un context socio-economic regional, național şi internațional nespecific agricol. De aceea este necesar să fie identificate atuurile şi restricțiile regiunii studiate, precum şi amenajările teritoriale şi debuşeele de care aceasta beneficiază (în raport cu județul şi restul țării).

Aceste criterii privesc resursele proprii ale regiunii, posibilitățile sale de schimb cu exteriorul jucând un rol dominant în dezvoltarea sa economică.

În ansamblul zonei de munte din România, zona de munte Suceava este cel mai clar determinată sub aspectul delimitării geografice, județul fiind clar împărțit între zona de munte şi podişul Moldovei.

3.1.1.1. Condițiile şi resursele naturale

Cu o suprafață de 8555 kmp din care 5403 kmp (63,2%) în zona de munte, județul Suceava este județul cu cel mai mare fond forestier din țară (circa 75% din suprafața zonei de munte este acoperită cu păduri).

În arealul zonei de munte Suceava sunt cuprinse 4 oraşe, 34 comune şi 121 sate, cu un număr de 46000 gospodării. Acesta este al doilea județ ca număr de gospodării aflate în zona de munte, după județul Prahova, deținând 8% din totalul gospodăriilor din zona montană a României.

Dacă varietatea şi existența simultană pe un areal restrâns a unor importante resurse constituie atuul major al acestei zone, nu puține sunt restricțiile ce creează şi accentuează caracterul de zonă defavorizată.

Sub aspect climatic, handicapul zonei de munte este determinat atât de temperatură cât şi de regimul precipitaţiilor. Judeţul Suceava prezintă două tipuri de climat: cel montan, cu un subtip de depresiune şi văi adânci, ce se resimte pe 2/3 din suprafaţa sa şi un climat specific zonei de podiş. În general, zona montană din judeţul Suceava este cuprinsă între izotermele 0 şi 6 grade C, temperaturile negative persistând minimum 5 luni (noiembrie - martie), în timpul iernii temperatura medie coborând sub - 6 grade C.

Precipitaţiile sunt în strânsă legătură cu distribuţia lunară şi anuală a temperaturilor. Cantitatea anuală a precipitaţiilor scade de la sud-vest spre nord-est: în Munţii Călimani cad anual peste 1300 mm, iar în Valea Siretului 600 mm. Media zonei este de 800 mm.

Unui climat defavorabil activităţilor economice, în general şi celor agricole, în special, i se adaugă o paletă săracă a solurilor din regiune, un unghi al pantei accentuat şi o altitudine medie de 925 m, cu variaţii în zona montană între 620 m în comuna Slatina şi 1285 m în comuna Panaci.

Toate acestea afectează activitatea economică şi nivelul de trai al locuitorilor din zonă. Două luni în plus de temperaturi negative în zona de munte faţă de cea de podiş, reprezintă restrângerea pe un interval destul de scurt a activităţilor agricole şi a celor în aer liber în general, precum şi costuri superioare generate de asigurarea condiţiilor de locuit şi de muncă adecvate.

Regimul climatic, panta şi altitudinea restrâng la minimum aria de extindere a culturilor agricole şi gama lor varietală, solurile sunt sărace, scheletice şi uşor erodabile, iar arealul agricol inferior celui forestier.

Judeţul Suceava se remarcă prin varietatea şi importanţa resurselor din subsol, localizate în zona de munte şi ocupă un loc strategic în economia naţională, regională şi locală. Astfel, aici se găsesc:

- depozitele pleistocene din Valea Dornei, cu cele mai importante turbării oligotrofe din ţară;
- zăcăminte de sulf decopertat şi exploatate la câmpul minier Negoiul Românesc din Munţii Călimani, singura rezervă de sulf nativ din ţară;
- cele mai mari zăcăminte de mangan din ţară, în Munţii Bistriţei, răspândite pe o arie alungită la 45 km;
- zăcămintul de sare de la Cacica, singurul din nordul ţării;
- zăcăminte de uraniu la Crucea, de oxizi de fer şi pirită la Cârlibaba, sulfuri polimetalice la Fundu Moldovei şi Lesu Ursului;
- zăcăminte de limonit, exploatate la Delniţa;
- numeroase izvoare de apă minerală carbogazoasă în bazinul Dornelor, în bună parte neexploatate;
- importante resurse de materiale de construcţii, andezite bazaltice la Dornişoara, calcare la Câmpulung, gresii şi conglomerate la Pojorâta.

Pe lângă resursele subsolului, două dintre resursele solului, lemnul şi pajiştile, caracterizează zona prin importanţa şi calitatea lor. Valoarea păşunilor şi fâneţelor a făcut din creşterea animalelor activitatea agricolă de bază.

Pădurea oferă printre altele şi un fond cinegetic încă viguros, plante medicinale şi fructe de pădure.

Dincolo de aceste resurse naturale, pitorescul peisajului, tradiția şi ospitalitatea locală constituie un atu important al zonei pentru dezvoltarea turismului de toate felurile.

Legătura omului cu mediul înconjurător se realizează prin intermediul infrastructurii. Dacă necesitatea exploatării resurselor locale a asigurat dezvoltarea unei infrastructuri de transport ce avantajează județul Suceava între județele țării (lungimea şi densitatea căilor ferate şi a rețelei rutiere situează județul printre primele din țară), în schimb infrastructura necesară utilităților sociale (apă, canalizare, gaz metan, telefon etc.) sunt printre cele mai puțin dezvoltate din țară, zona de munte fiind şi mai dezavantajată decât zona de câmpie a aceluiaşi județ.

Pornind de la atuurile şi restricțiile existente în zonă, singura formă de dezvoltare ce poate fi luată în considerare este o **dezvoltare durabilă**. Sublinierea acestui lucru este absolut necesară datorită următoarelor aspecte:

a) exploatarea resurselor solului şi subsolului atrage întotdeauna degradarea mediului înconjurător prin operațiunea de extracție. Pe de altă parte, beneficiarii resurselor caută întotdeauna să reducă costurile de extracție, neglijând, în primul rând, protecția mediului. Mai mult decât atât, beneficiarii resurselor se găsesc, în general, în alte regiuni ale țării, nefiind direct afectați de efectele degradării mediului înconjurător din zona de extracție;
b) această zonă este cunoscută ca o zonă naturală puțin atinsă de efectele poluării şi degradării mediului înconjurător, starea ecologică a zonei constituind atuul major al anumitor activități prezente şi viitoare (produse agroalimentare ecologice, agroturism, turism, balneologie, agricultură, silvicultură etc.).

Aceste concluzii ar putea fi extrapolate la nivelul ansamblului zonei de munte din România, condițiile de relief şi climă constituind principalul handicap, iar resursele ce sunt concentrate în zona de munte - principalul atu.

3.1.2. Potențialul uman

3.1.2.1. Demografia

Județul Suceava este un județ cu o populație numeroasă, tânără şi dinamică, inegal repartizată în cele două zone geografice. Sub aspectul creşterii demografice județul se află pe locul al treilea în ansamblul național, cu un spor natural de 5,5$^0/_{00}$, în 1990, față de o medie de 1$^0/_{00}$ şi în condițiile în care 15 județe au spor natural negativ. Dacă luăm în considerare că acest spor natural este determinat, în primul rând, de o rată a natalității de 15,1$^0/_{00}$, cea mai înaltă din țară, media fiind 11,9$^0/_{00}$, dar şi de o rată a mortalității de 9,7$^0/_{00}$, inferioară

mediei naționale de 10,9$^0/_{00}$, toate acestea indică un grad ridicat de vitalitate a populației locale.

Față de situația demografică din județ, în zona de munte tendințele sunt mult atenuate, apropiindu-se de mediile naționale.

Caracterul predominant rural al județului imprimă caracteristicile demografice specifice satului românesc tradițional, cum ar fi rata ridicată a natalității.

Dacă un potențial uman tânăr constituie cu certitudine un atu al zonei, întârzierea implementării unei politici de restructurare economică va determina transformarea acestui atu în restricție a dezvoltării, antrenând fenomene sociale grave, cum ar fi: destructurarea demografică accentuată, emigrația sezonieră sau definitivă, scăderea stării de sănătate şi apariția malnutriției, creşterea fenomenului infracțional etc.

Prevenirea şi înlăturarea efectelor sociale enumerate mai sus pot fi efectuate printr-un proces de **dezvoltare integrată** a celor două zone ale județului, având în vedere că zona de munte deține majoritatea resurselor naturale, iar cea de podiş majoritatea resurselor umane.

Lipsa dezvoltării acestei zone poate antrena apariția fenomenului de deşertificare demografică, fenomen prezent în multe zone de munte din Europa Occidentală, unde aceste zone au fost neglijate în momentul expansiunii economice.

3.1.2.2. Mentalitățile

Relațiile oamenilor, ale societăților, cu mediile înconjurătoare ce le aparțin nu sunt neutre, obiective. Ele depind de natura percepțiilor, de modul de sesizare a acestor medii înconjurătoare, de evaluarea componentelor lor, în termeni de potențialități, de resurse, de avantaje sau obstacole. Aceste percepții variază cu temperamentele, cu caracterele societăților, dar aceste temperamente şi aceste caracteristici nu sunt independente, la rândul lor, de condițiile de mediu.

Temperamentul bucovinean, oşean sau ardelean are rădăcini geografice. La scară regională relațiile dintre societate şi mediul înconjurător sunt seculare.

Bucovinenii au un sentiment foarte puternic de mândrie personală care se manifestă atât prin modul de comportament, cât mai ales, prin modul în care îşi construiesc tot ceea ce îi înconjoară: case, gospodării, garduri, fântâni, troițe etc. Acest sentiment porneşte din convingerea că sunt gospodari înstăriți.

Sentimentul proprietății este foarte dezvoltat în zonă, respingând formele de asociere. În cea mai mare parte, orice formă de asociere este asociată "cooperativei". Astfel, din totalul subiecților chestionați, 67% resping aderarea la orice formă de asociere, fie ea chiar şi de tip sindical sau profesional.

Dacă asocierea este percepută ca o atingere a dreptului de proprietate, în schimb întrajutorarea intracomunitară, sub toate formele posibile, este o

constantă a zonei; 71% dintre cei chestionați practicând-o, iar 16% practică schimburile de experiență tehnică. Există însă şi un număr de persoane ce par a avea un comportament egoist, 25% dintre subiecți nepracticând nici o formă de colaborare.

Analiza fenomenului relevă mai mult faptul că un procent important al populației din zonă este afectat de un grad ridicat de izolare, datorită formei răspândite a localităților din aceste zone, iar lipsa întrajutorării este mai curând rezultatul lipsei partenerilor de întrajutorare decât al comportamentului egoist.

Populația zonei se caracterizează şi prin toleranță interetnică, vicisitudinile istorice obligându-i la convieţuirea paşnică cu alte naționalități (germani, evrei, ruteni).

Conservatorismul este o mentalitate întâlnită la tot pasul, predominând concepția că tot ceea ce este vechi, moştenit din străbuni, este trainic, iar ceea ce este nou, adus de către civilizație, este efemer. Acest conservatorism se opune cel mai adesea dezvoltării, modernizării practicilor productive. Un exemplu în acest sens îl constituie refuzul utilizării însămânțării artificiale a bovinelor.

O altă caracteristică o constituie neîncrederea în funcționarii publici şi mai ales în personalul tehnic agricol din comună. Aceasta se datoreşte în primul rând rolului jucat de aceştia în anii regimului comunist în aplicarea politicii agricole în zonă, precum şi convingerii personale a țăranilor că ei cunosc cel mai bine cum se face agricultura. 30% dintre subiecții chestionați nu apelează la personalul tehnic agricol din localități, numai 44% dintre aceştia solicitând sfaturi agrotehnice şi doar 27% din sfaturi se referă la creşterea animalelor. În schimb, 81% dintre subiecți consideră indispensabilă asistența sanitar-veterinară. În ceea ce priveşte consilierea în probleme legate de activitățile comerciale şi de transformare, 20% consideră că au nevoie de sfaturi pentru aprovizionarea cu materiale, 6% pentru vânzarea producției şi numai 3% consideră că au nevoie de asistență în transformarea producției.

O caracteristică ce se opune procesului dezvoltării în contextul tranziției la economia de piață o constituie lipsa spiritului comercial, ba, mai mult, considerarea activității comerciale ca o activitate sub nivelul demnității lor. Se preferă astfel valorificarea producției, adesea pe filiere tradiționale (stat, sistem cooperatist), chiar dacă nu este cel mai profitabil din punct de vedere economic, în locul practicării comerțului pe piețele locale, prin vânzare directă.

Se manifestă adesea sentimentul abandonului din partea statului, sentiment compensat prin cel al unui excedent de libertate, prin lipsa de supraveghere din partea statului.

De asemenea, lipsa de implicare în activitățile obşteşti se manifestă prin lipsa de participare la activități de tip sindical sau profesional. Numai 8 persoane dintre cele chestionate la Poiana Stampei au responsabilități comunale şi doar 4 persoane sunt membre ale unei organizații de tip profesional, dar în afara sferei agricole.

Deşi un procent important al populației opinează împotriva asociațiilor de tip profesional sau sindical, un număr semnificativ de persoane (8%), confruntate din ce în ce mai mult cu greutăți în procesele de producție şi comercializare, se gândesc la proiecte de constituire a unor astfel de organizații. Dar forțarea unor inițiative pornite de sus în jos de către organisme administrative sau guvernamentale, fără a avea asentimentul şi convingerea populației din zonă de necesitatea şi utilitatea acestora, nu vor putea modifica mentalitățile dobândite de către populație, ci mai mult vor accentua procesul de respingere a unor acțiuni de dezvoltare.

3.1.3. Producția regională

Resursele naturale existente în această zonă au determinat apariția şi dezvoltarea unei producții regionale specifice. Pe lângă producția zootehnică şi forestieră prezente aici de la începutul existenței umane în zonă, rând pe rând resursele naturale au început să fie exploatate, dând naştere unei producții extractive de importanță națională.

Producția locală are o pondere în economia națională, participând la satisfacerea cererii locale, regionale şi naționale, precum şi la echilibrarea balanței de plăți, prin exporturi.

Diferitele activități ale zonei produc valoarea adăugată, iar de măsura în care aceasta rămâne sau revine în zonă depind în mare parte, şansele dezvoltării zonei de munte şi ale județului, în general.

Producția agricolă

Producția agricolă a zonei de munte din județ se identifică aproape în exclusivitate cu producția zootehnică, zona de munte Suceava fiind cea mai reprezentativă zonă de creştere a bovinelor din România.

Tabelul nr. 1 ilustrează locul deținut de zona de munte în economia agricolă județeană şi națională. Importantele suprafețe de fânețe şi de păşuni din zona de munte a județului fac din aceasta baza furajeră naturală a județului, cu 80,9% din totalul suprafețelor de fânețe din județ şi 50% din suprafața de păşune.

Încărcătura de bovine la 100 ha de teren în zona de munte (63,5) este net superioară mediei naționale (30,9). Dacă efectivele crescute în zonă şi încărcătura la 100 ha de teren agricol particularizează zona ca fiind specializată pe creşterea bovinelor, nu acelaşi lucru se poate spune despre valorificarea producției obținute. Numai o parte a acesteia intră în circuitul comercial existent, deoarece predomină producția pentru autoconsum, valorificându-se numai excedentul.

Actuala structură a producției este menținută de lipsa unor politici ale structurilor agrare adaptate zonei de munte.

Perpetuarea exploatației de subzistență şi a structurilor funciare actuale, precum şi lipsa unor filiere adecvate de prelucrare a produselor frânează dezvoltarea producției agricole, chiar dacă existența cererii este evidentă.

Gradul de izolare ridicat, lipsa unor filiere evoluate de transformare şi valorificare a produselor animale, incompatibilitatea sistemului de creditare monopolist de stat cu structura privată a agriculturii locale, constituie restricții evidente ale dezvoltării.

Dezvoltarea zonei de munte nu poate fi realizată, aşa cum adesea se încearcă acreditarea ideii, numai prin dezvoltarea agriculturii.

Limitele dezvoltării agriculturii, în acest caz, mai sunt date şi de restricțiile climatice şi fizice. Dezvoltarea extensivă a agriculturii este limitată teritorial. Suprafața zonei de munte este ocupată majoritar de fondul forestier, care nu suportă modificări, printre altele şi pentru că este monopol de stat, iar extinderea duratei activității agricole este limitată de condițiile climatice (numai două din cele 16 comune luate în studiu au perioade de păşunat de peste 150 zile, ele situându-se la zona de contact cu cea de podiş, iar creşterea ovinelor este ocupația dominantă).

Dezvoltarea intensivă a producției animale în zonă nu poate fi considerată ca o posibilitate reală datorită lipsei cerealelor în zonă.

Dacă prin comportament şi mentalități populația locală respinge orice formă de asociere, singura alternativă la o structură agrară modernă rămâne exploatația agricolă familială cu scop comercial. Acest obiectiv nu poate fi realizat decât prin dinamizarea pieței funciare locale, cu sprijinul sistemului de creditare agricolă, în paralel cu dezvoltarea activităților neagricole care să absoarbă forța de muncă excedentară şi cu un sistem de protecție socială țărănească menit să încurajeze înstrăinarea exploatațiilor de subzistență de către persoanele în vârstă.

Producțiile neagricole

În 9 din cele 16 comune luate în calcul la analiza zonei de munte Suceava, populația este ocupată majoritar în activitățile neagricole.

O particularitate care priveşte mediul rural din zona montană, constă în faptul că datorită existenței resurselor naturale, respectiv a pădurilor şi zăcămintelor de minereuri, unele sate şi comune au dobândit un profil economic mixt, industrial-agrar. Într-o asemenea situație se află localitățile: Iacobeni, Fundu Moldovei, Pojorâta, Vama, Moldovița, Broşteni, Ostra şi Frasin.

Activitățile neagricole ocupă majoritar forța de muncă din aceste comune, mergând până la 92% în comuna Broşteni, 77% în Pojorâta, 79% în Iacobeni, dar numai 30% în Valea Moldovei.

Sintetizând rezultatele economice ale județului, importanța activităților neagricole rezultă şi din importanța unor producții realizate aici: primul loc pe țară la producția de mangan, baritină, hârtie, cherestea, locul al doilea la celuloză şi lapte, locul al patrulea la carne şi produse din carne.

Caracteristicile principale ale producției neagricole din zona de munte constau în:

a) preponderența producției de extracție, a produselor puțin transformate;

b) monopolul absolut al statului asupra resurselor naturale şi producţiei rezultate, care face ca renta minieră şi forestieră să fie însuşită unilateral şi centralizat şi redistribuită în alte zone;
c) menţinerea tuturor activităţilor de extracţie şi forestiere î<%-3>n monopol ul de stat sub forma regiilor autonome ce nu vor fi supuse procesului de privatizare;
d) neconcordanţa dintre structura producţiei locale şi cerinţele pieţei - manifestată prin producţia pe stoc;
e) incompatibilitatea dintre principiul eficienţei economice şi menţinerea monopolului de stat asupra producţiei din această zonă.

Declinul producţiei extractive are efecte dintre cele mai nefaste asupra economiei zonei şi nivelului de trai al populaţiei locale.

Monopolul de stat asupra silviculturii şi exploatării lemnului frânează dezvoltarea sectorului prelucrării lemnului aflat în expansiune, atât sub regim privat, cât şi de stat.

Producţia de ape minerale este în declin, provocat în special de costul transportului la care îşi pune amprenta gradul de izolare a zonei faţa de centrele urbane mari consumatoare.

Turismul şi balneologia sunt falimentare datorită puterii scăzute de cumpărare, a costurilor serviciilor şi a dezintegrării sistemului de avantaje sindicale pe care fusese clădit în timpul regimului trecut. Datoriile şi infrastructura necorespunzătoare îşi pun, de asemenea, amprenta asupra acestor activităţi în declin.

Un sector în expansiune este prelucrarea laptelui, la care fenomenele specifice economiei de piaţă (concurenţa, calitatea etc.) nu au întârziat să apară.

Serviciile sunt foarte puţin dezvoltate, iar la nivel comunal nu există adesea nici măcar un minim necesar de activităţi de servicii, fiind frecvent necesară deplasarea în cele patru centre urbane, pentru cele mai elementare servicii şi activităţi meşteşugăreşti.

Este greu explicabilă inerţia populaţiei afectată de şomaj în faţa diversităţii cererii de servicii ce se manifestă în zonă.

O altă restricţie în calea dezvoltării activităţilor economice o constituie sistemul de subordonare şi transmitere a deciziilor. Majoritatea agenţilor economici prezenţi în această zonă sunt subunităţi ale unor agenţi economici de mari dimensiuni, aflaţi în alte localităţi şi chiar în alte judeţe, factorii de decizie aflându-se la centru.

3.1.3.1. Ocuparea forţei de muncă

Structura ocupării în judeţ şi în zona de munte aferentă este specifică zonelor slab dezvoltate economic.

Diferenţierea faţă de structura ocupării la nivel naţional denotă câteva caracteristici majore ale ocupării forţei de muncă în zonă:

a) ocuparea unei forțe de muncă predominant fizică, puțin calificată, solicitată de sectorul extractiv şi forestier;
b) cererea de forță de muncă fizică dă naştere ocupării predominant masculine, iar menținerea forței de muncă feminină în agricultură denotă, mai curând, lipsa ocupării feminine, decât preferința acesteia pentru agricultură;
c) ocuparea majoritară în sectorul primar implică venituri salariale mai ridicate şi deci, o putere de cumpărare superioară în zonă.

Tabelul nr. 1

Structura ocupării

(%)

Sectorul	Național	Jud. Suceava	Zona de munte Suceava
Primar	29,0	51,9	46,0
Secundar	39,7	29,5	38,4
Terțiar	31,3	18,1	15,6

Sursa: Probleme economice, CIDE, nr. 1/1992.

Date: IJS Suceava.

În această zonă, agricultura cu timp parțial şi pluriactivitatea au devenit fenomene răspândite, iar ocuparea marginală este adesea principala sursă de venituri.

Restructurarea economică, politicile de ajustare structurală impuse de tranziția la economia de piață au bulversat economia zonei, împingând o serie de activități spre declin sau chiar faliment.

În raport cu rata medie a şomajului la nivel național, de 9,3% la 9 august 1993, județul Suceava se situa în imediata apropiere, cu o rată de 10%.

Dacă structura actuală a ocupării forței de muncă se va perpetua, aceasta riscă să creeze o lipsă de perspective profesionale pentru generațiile tinere ce dispun de o instruire superioară generațiilor în prezent ocupate.

În măsura în care o serie de activități sunt concentrate geografic în această zonă, sub impactul tranziției la economia de piață, această zonă devine vulnerabilă şi riscă să fie antrenată într-un şomaj structural important, ce suprimă o serie de venituri salariale importante, şi să se transforme într-o zonă de sărăcie.

Paralel cu modificările structurale în sectoarele existente, dezvoltarea unei rețele de servicii şi de mici întreprinderi manufacturiere, aparținând antreprenorilor locali, care să fie dirijate de aceştia şi care să lucreze pentru piață, este absolut necesară pentru absorbția forței de muncă disponibilizate. Aceasta, din lipsa alternativei locale, va emigra către zonele urbane regionale sau extraregionale, depopulând muntele şi transformându-se în sărăcimea oraşelor.

Tabelul nr. 2

Ponderea agriculturii zonei de munte Suceava în economia judeţului şi economia naţională la sfârşitul anului 1991

Nr. crt.	Indicatorul	UM	Naţional	Jud. Suceava absolut	%	Zona de munte absolut	%
1.	Suprafaţă agricolă	ha	14798278	349502	2,4	123529	35,4
	arabil	ha	9423503	181336	2,0	19453	10,7
	păşuni	ha	3309827	93449	2,8	47265	50,6
	fâneţe	ha	1467857	69958	4,8	56593	80,9
2.	Efective de animale						
	- bovine total	mii cap.	4355,3	213,5	5,0	78,3	36,7
	- ovine+caprine	mii cap.	14832,8	358,2	2,4	100,8	28,2
	- porcine	mii cap.	10954,0	213,3	2,0	28,9	13,5
3.	Producţii realizate						
	- carne total	t	2022986	67388	3,4	4036	10,5
	- laptemii	hl	46098	3074	6,7	313	10,2
	- ouă	mil. buc	7177	170	2,4	-	-
	- lână	t	32537	709	2,2	35	5,0
4.	Densitate animale	la 100 ha*					
	- bovine	nr.	30,9	63,5		63,5	
	- porcine	nr.	116,4	116,4		148,9	
	- ovine+caprine	nr.	105,3	106,5		81,8	

* - Efectivele de bovine, ovine şi caprine s-au raportat la suprafaţa arabilă + păşune + fâneaţă, iar efectivele de porcine la suprafaţa arabilă.

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1992.

3.2. Dimensiunea demografică şi socioculturală a zonei de munte din judeţul Suceava

3.2.1. Populaţia

3.2.1.1. Evoluţia şi structura populaţiei

Localităţile din zona de munte a judeţului Suceava se apropie în general de mediile pe ţară ale indicatorilor privind populaţia pentru acest fel de zonă. Există în regiunea de referinţă un număr de 38 de localităţi cu regim administrativ, dintre care 4 sunt declarate oraşe. După mai mulţi indicatori, atât economici, cât şi demografici, se constată că doar 3 dintre ele (Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului şi Vatra Dornei) prezintă trăsături propriu-zis urbane, al patrulea (Solca, oraş vechi, dar într-un lung declin) prezentând multe caracteristici similare cu cele ale comunelor.

Chiar şi cele 3 oraşe mai sus-prezentate sunt de talie mică, între 16 şi 22 de mii locuitori, Solca putând fi încadrat alături de comunele medii, având aproape 4800 de locuitori.

După numărul de locuitori, comunele sunt, în general, de talie mică sau medie, 10 dintre cele 34 de comune având sub 3000 de locuitori la recensământul din 1992. Majoritatea lor sunt amplasate la o distanță medie de 20-30 km de centrele urbane şi se află la altitudini medii mai ridicate, prezentând situația cea mai critică în ceea ce priveşte perspectivele de evoluție. Dintre comune, 15 au populația cuprinsă între 3000 şi 5000 de locuitori, doar 9 comune având peste 5000 de locuitori.

Cel mai mare număr de locuitori se înregistrează în comuna Broşteni, 7630 la recensământul din 1992, ea fiind un centru minier situat la depărtare de localitățile urbane ale județului, deci, oarecum un pol integrator incipient.

Densitatea medie a populației pe întregul areal este de 36 locuitori/kmp., având semnificative variații între localități. Evident, oraşele au densități superioare, de peste 130 locuitori/kmp, chiar până la aproximativ 240 locuitori/kmp; în cazul Gura Humorului, doar Solca înregistrând 75 locuitori/kmp.

Dacă se exclud oraşele din calculul densității medii, atunci obținem o valoare pe ansamblu rural cu puțin peste 27 locuitori/kmp. Câteva comune, de altfel cele mai puțin întinse ca suprafață totală, au densități ridicate, de peste 100 locuitori/kmp: Păltinoasa cu 152 locuitori/kmp, Straja cu 122 locuitori/kmp şi Ulma cu 143 locuitori/kmp. Majoritatea comunelor au densități între 25 şi 40 locuitori/kmp, dar comunele cu suprafață foarte mare înregistrează şi cele mai scăzute densități: Cârlibaba cu 8 locu itori/kmp, Dorna Candrenilor cu 12 locuitori/kmp, Poiana Stampei cu 13 locu itori/kmp, Crucea cu 18 locuitori/kmp, Broşteni cu 19 locuitori/kmp, Moldovița cu 22 locuitori/kmp, Rişca cu 23 locuitori/kmp.

Populația totală a zonei a evoluat în sensul unei creşteri generale: astfel, între 1965 şi 1970 s-a înregistrat o creştere de 7,3%, iar între 1970 şi 1975 de 5,2%. Un declin pe ansamblul zonei, de 1% între 1975 şi 1980 poate fi corelat cu dezvoltarea demografică rapidă în acea vreme a localității reşedință de județ. Creşterea numărului total de locuitori ai zonei se reia între 1980 şi 1985, dar numai cu 1,7%, urcând apoi la 3,1% între 1985 şi 1990. Din 1990 până la recensământul din 7.01.1992 se înregistrează o scădere pronunțată a numărului de locuitori, de 2,7%. Scăderea populației în această perioadă, reală sau datorată parțial efectului metodologiei sta-tistice, este foarte puternică pentru un interval de doar un an şi jumătate (1.07.1990 - 7.01.1992). În acest interval doar 12 localități din zonă (toate comune) au înregistrat uşoare sporuri, cel mai însemnat la Stulpicani, de 2,8%, restul fiind în general nesemnificative, sub 1%. Restul de 22 comune şi toate cele 4 oraşe prezintă scăderi mai mult sau mai puțin accentuate, oscilațiile maxime fiind în comunele Moldovița (o scădere de 5%) şi Ulma (scădere de 9,3%). În acelaşi interval, populația a scăzut în Câmpulung-Moldovenesc cu 4,3%, în Vatra Dornei cu 2,6% în Gura Humorului cu 2,1% şi în Solca cu 0,9%.

Structura populației pe grupe de vârstă şi pe sexe se apropie, în linii mari, de cea înregistrată la nivel național, cu unele remarci însă: indicele de îmbătrânire a populației este sensibil mai scăzut, doar 543,8$^0/_{00}$ față de 699$^0/_{00}$, media națională. În acelaşi timp, indicele de dependență prezintă valori apropiate (669,7$^0/_{00}$ pentru zona de munte din județul Suceava şi 667,2$^0/_{00}$ pe ansamblul țării), ceea ce indică o structură pe vârste deosebit de tânără în această zonă, comparativ cu media națională, rezultat al unei ponderi superioare a grupelor de vârstă 0-14 ani în totalul populației.

Totodată, indicele Stocker (raportul dintre numărul populației în grupele de vârstă 20-39 ani şi cel din grupele de vârstă de 60 de ani şi peste), pentru această zonă are valoarea de 1.990, superior valorii medii de 1.837 înregistrată la nivel național, accentuând faptul că zona, în ansamblul ei, are un potențial uman foarte bun şi că structura pe vârste are caracter dinamic. Singura remarcă negativă la acest capitol pentru ansamblul zonei poate fi făcută în ceea ce priveşte structura pe sexe la nivelul grupelor de vârstă 20-39 ani, indicele de feminitate arătând existența a numai 938 de femei la 1000 de bărbați din cadrul acestei grupe de vârstă, față de o valoare medie națională de 966. Este evidentă o emigrație netă diferențiată pe sexe şi grupe de vârstă, cu unele efecte negative de ansamblu asupra sistemului social local.

Detaliind analiza la nivelul urban-rural, tendințele negative apar în evidență. Indicele de îmbătrânire pentru ansamblul comunelor rurale este de 565$^0/_{00}$, ceea ce, coroborat cu un indice de depedență de 709$^0/_{00}$, indică o presiune socială a vârstelor neactive net sporită. Pe ansamblul celor 4 oraşe, valorile corespunzătoare sunt de 492$^0/_{00}$, şi respectiv de 587$^0/_{00}$, deci structuri tinere şi active (concluzia unei imigrații recente şi a unui comportament demografic moderat se impune). Indicele Stocker pe ansamblul zonei rurale este de 1.767, în timp ce pentru cele 4 oraşe este de 2.618, întărind cele afirmate mai sus.

Indicele de feminitate pentru grupa 20-39 ani este 882$^0/_{00}$, în mediul rural şi 1055$^0/_{00}$, în cel urbal. Se poate afirma că migrația intrazonală a fost puternică, fiind preponderentă în grupele tinere de vârstă şi, în mod deosebit, cele feminine. Această migrație selectivă poate fi pusă atât pe seama unui proces de industrializare, cu precădere crearea de locuri de muncă în industria utilizatoare de forță de muncă feminină, în oraşe, cât şi într-o atitudine mai fermă de respingere din partea acestei grupe a modelului social rural, aşa cum se manifestă el în zona de munte din județul Suceava. D<%-3>e altfel, fenomenul nu este specific zonei, (şi nici măcar României), destructurarea puternică la nivelul acestei vârste fiind generală în țară şi exact în acelaşi sens între mediile urban şi rural, doar că aici întâlnim o intensitate foarte ridicată.

Între oraşe, cel mai dinamic din punct de vedere al structurii este Gura Humorului, cu unele valori deosebite pentru indicatorii analizați: indicele de îmbătrânire este de 291$^0/_{00}$, indicele de dependență are valoarea de 661$^0/_{00}$, indicele Stocker este 3.360, iar cel de feminitate pentru grupa de vârstă 20-39 ani este 1128$^0/_{00}$.

Între comune există mari diferenţieri, datorate unor condiţii specifice. Printre cele care pot face obiectul unui plus de atenţie, se numără:

- Crucea, remarcabilă printr-un indice de feminitate de 689$^0/_{00}$, una dintre cele mai scăzute valori din zonă. Valoarea scăzută a indicelui de dependenţă, corelată cu ceilalţi indicatori, semnifică o emigraţie a vârstelor tinere destul de masivă, cu consecinţe corespunzătoare asupra natalităţii în ultimul deceniu;
- Cârlibaba se remarcă printr-o structură pe vârste foarte dinamică, indicele Stocker are o valoare regăsită în general în centrele urbane (3.075), totuşi indicele de feminitate pentru grupa de vârstă 20-39 ani este scăzut, doar 816$^0/_{00}$;
- Broşteni este o comună pentru care indicatorii demografici analizaţi au valori specifice celor de la oraşe: o valoare foarte ridicată a indicelui Stocker, 3.406, precum şi valori foarte scăzute ale indicelui de îmbătrânire (372$^0/_{00}$) şi de dependenţă (501$^0/_{00}$). Indicele de feminitate pentru grupa 20-39 ani are valoarea 1006$^0/_{00}$, sensibil peste media zonei rurale;
- Breaza se remarcă prin cea mai scăzută valoare a indicelui Stocker, doar 1.178, semnificând o pondere foarte scăzută a grupelor de vârstă activă tânără;
- Ostra, localitate minieră, prezintă câteva valori extreme ale unor indicatori analizaţi: cel mai mic indice de îmbătrânire, 221$^0/_{00}$ şi cel mai ridicat indice Stocker, de 4.525, ceea ce semnifică, alături de alţi indicatori, o populaţie extrem de tânără, familii cu mulţi copii, dar şi un număr foarte redus de persoane vârstnice.

Comunele cu valori ale indicelui de feminitate pentru grupa 20-39 ani superior mediei regionale sunt: Broşteni, Frumosu, Brodina, Breaza, Straja, Sadova, şi Valea Moldovei.

3.2.1.2. Mişcarea naturală şi migratorie a populaţiei

Pe ansamblul zonei, se regăsesc, marile tendinţe în mişcarea naturală a populaţiei la nivel naţional însă cu unele particularităţi.

Rata medie a natalităţii a fost de 16,4$^0/_{00}$; în 1965, a urcat ca urmare a măsurilor legislative din 1966 atingând 22,2$^0/_{00}$ în 1970, coborând apoi continuu la doar 15,7$^0/_{00}$ în 1990. În condiţiile unei relative stabilităţi a ratei de mortalitate, excedentul natural, în valoare absolută şi pentru întreaga zonă a fost de 1605 persoane în 1965, de 2587 persoane în 1970, coborând apoi treptat până la 1221 persoane în 1990.

Un fenomen demografic interesant, prin faptul că nu se încadrează în tendinţa naţională, se poate observa din separarea pe medii a mişcării naturale a populaţiei; ratele de natalitate rămân superioare în mediul rural pe întregul interval analizat, deşi structura pe vârste este net avantajoasă pentru mediul

urban. La nivel național, rata natalității este superioară în mediul urban de peste un deceniu, dar în această zonă tendința aceasta nu apare, cel puțin deocamdată. Cea mai plauzibilă explicație pare a fi existența a două modele demografice specifice mediului rural şi respectiv celui urban, iar migrarea internă către oraşe se face, în general, cu adoptarea modelului noului mediu.

În aceste condiții, deşi ratele totale de mortalitate sunt mai ridicate în mediul rural decât în cel urban (şi efect de structură pe vârste), rata sporului natural total este superioară pe întreaga perioadă, față de valorile înregis-trate în mediul urban: $10^0/_{00}$ în 1965 comparativ cu $5,9^0/_{00}$, în 1970 $14,6^0/_{00}$ şi respectiv $10,5^0/_{00}$, iar în 1990, $6,2^0/_{00}$ şi $5,3^0/_{00}$. Pe ansamblul zonei, rata sporului natural al populației a evoluat de la $9^0/_{00}$ în 1965 la $13,8^0/_{00}$ în 1970, diminuându-se până la $5,8^0/_{00}$ în 1990.

Zona de munte a fost, în general, o zonă de emigrație netă, şi aceasta nu numai în România. Fenomenul migratoriu a cunoscut fluctuații, în sensul unei imigrări nete în perioada de dezvoltare industrială. De exemplu, în 1965, soldul migrației nete a fost de +211 persoane, puțin peste $1^0/_{00}$. În continuare se poate constata o emigrare medie netă de aproximativ 800 de persoane anual până în 1990, când emigrația netă depăşeşte valoarea de 4100 de persoane, peste 2% din populație părăsind zona. Reducerea populației înregistrate la recensământul din 1992 conduce la concluzia că fenomenul migratoriu s-a menținut şi pe parcursul anului 1991.

Oraşele din zonă au constituit în ansamblul lor adevărați poli de atracție, aportul migratoriu ajungând până la 70% din sporul lor total, ca în 1980, excepție făcând doar Solca, oraş cu emigrație netă pe tot intervalul analizat. Celelalte 3 oraşe au prezentat solduri pozitive ale mişcării migratorii până în 1989, situația basculând în 1990.

Ansamblul rural este cel care suportă emigrarea dublă: şi cea internă şi cea exterioară arealului. Doar în 1965 se înregistrează un uşor sold negativ, de 107 persoane. Imigrația brută este într-o continuă scădere, de la 2064 persoane ($15,2^0/_{00}$) în 1965, la 558 perosane ($3,9^0/_{00}$) în 1985, valoarea înregistrată în 1990, de 961 persoane ($6,7^0/_{00}$) neîncadrându-se în tendința grea a mişcării migratoare. În acelaşi timp, emigrația brută evoluează de la 1957 persoane în 1965 ($14,5^0/_{00}$) la 4734 persoane ($32,9^0/_{00}$) în 1990, într-o creştere practic continuă. Aceste evoluții, în general lineare, îşi pot avea explicația în reducerea ofertei de locuri de muncă în mediul rural, suprapopularea relativă a satelor din punct de vedere al posibilităților economice, precum şi creşterea decalajelor între condițiile de viață din mediul rural şi cel urban.

3.2.1.3. Populația activă

Oferta de locuri de muncă în sectoarele neagricole a evoluat către un maximum de 59 000 de persoane angajate în 1980 pe ansamblul zonei, urmând apoi a scădere foarte lentă (55 000 de persoane angajate în 1988), o

creştere bruscă la 62 000 de locuri în 1990, după care dificultăţile economiei naţionale afectează şi aici forţa de muncă iar şomajul devine o problemă acută.

În condiţiile în care pluriactivitatea şefilor de gospodărie este un fenomen cu o foarte ridicată incidenţă în zonă, precum şi datorită lipsurilor sistemului de indicatori statistici utilizaţi, se poate afirma totuşi că agricultura reprezintă principalul sector de ocupare a forţei de muncă, cu aproximativ 50% din total. Variaţiile intrazonale sunt ridicate, evident în oraşe ponderea o constituie ocuparea în industrie, precum şi în servicii, dar discrepanţa se înregistrează şi între comune, unde ponderea populaţiei ocupate în agricultură oscilează de la 8% în cazul comunei Broşteni până la 73% în cazul comunei Frumosu. Principalele ramuri industriale care concentrează forţa de muncă în mediul rural sunt industria lemnului, în general cu peste 15% în fiecare comună, precum şi mineritul, care depăşeşte 33% în comunele Şaru Dornei şi Broşteni. Se poate lesne constata un profil de ocupare în mediul rural concentrând activităţi ce solicită mult efort fizic (minerit, industria lemnului, parţial agricultura), deci, aproape exclusiv pentru forţa de muncă masculină. Aceasta este una din cauzele destructurării populaţiei pe sexe, la grupele de vârstă tânără. Ocuparea în servicii este variabilă între comune, oscilând de la 8% la 24%. Semnificativ pentru întreaga zonă este ponderea extrem de scăzută a forţei de muncă ocupată în industria alimentară, aceasta fiind apanajul oraşelor din zonă. În mediul rural, doar 1% din populaţia ocupată, în medie, îşi are locul de muncă în acest sector.

Cum aminteam mai sus, caracteristica cea mai importantă a ocupării forţei de muncă în zonă o constituie pluriactivitatea. Există o constrângere obiectivă la aceasta, de natură economică.

În aceste condiţii, se poate aprecia că există un mare disponibil de forţă de muncă în agricultură sau, mai exact spus, un excedent de forţă de muncă în acest sector. Extinderea şomajului în ultimii ani a condus la o sporire a presiunii asupra agriculturii.

Ponderea ridicată a populaţiei ocupate în sectorul primar oferă o imagine clară asupra nivelului de dezvoltare economică a zonei. Cum am afirmat, în zonă există o subocupare a forţei de muncă, o restrângere continuă a locurilor de muncă în sectorul neagricol, care în absenţa condiţiilor de dezvoltare a altor activităţi va conduce inevitabil la un exod al tinerilor către oraşe, nu neapărat din zonă, cu posibile grave implicaţii asupra stabilităţii şi funcţionalităţii localităţilor rurale afectate.

3.2.2. Habitatul uman

Judeţul Suceava cuprinde 86 de comune rurale şi 8 oraşe, din care 34 de comune şi 4 oraşe sunt situate în zona de munte. Aglomeraţiile rurale montane sunt răspândite în mod diferit pe etaje de relief şi de vegetaţie, ceea ce le-au imprimat diferenţieri în evoluţia lor, în forma, structura şi mărimea pe care o au, precum şi în funcţiile pe care le îndeplinesc.

3.2.2.1. Habitatul rural

Comunele cuprind mai multe sate care sunt, în general, risipite de-a lungul văilor sau dispersate pe versanții văilor şi depresiunilor, ajungând uneori până la 1300 m altitudine.

Ca dimensiune, după numărul de locuitori, comunele se pot clasifica în 3 grupe:

- mai puțin de 1999 locuitori - 1 comună
- între 2000-4999 locuitori - 23 comune
- 5000 locuitori şi peste - 10 comune

Din această clasificare se poate observa că majoritatea comunelor montane au o dimensiune medie.

Din punct de vedere economic, o primă analiză a datelor statistice şi cartografice privind activitățile productive desfăşurate în zonă, pune în evidență rolul preponderent deținut de către agricultură, în special, creşterea animalelor.

După poziția geografică şi topologică a localităților, au putut fi definite două tipuri de sate:

- sate de vale principală, în care predomină activitatea agricolă propriu-zisă, favorizată şi de un sol aluvional fertil. Aceasta determină concentrarea habitatului şi existența altor forme de activitate (industrie, comerț, servicii, administrație etc.);
- sate de platou alpin, în care predomină exploatarea poienilor, păşunilor şi fânețelor, precum şi exploatarea lemnului; în aceste zone predomină activitățile forestiere şi creşterea animalelor la stâne pe pajişti şi în zona pădurilor.

Un alt aspect al analizei se referă la tehnica construcțiilor şi a elementelor arhitecturale componente. Din acest punct de vedere distingem mai multe tipuri de locuințe țărăneşti:

- case cu o singură piesă (localizate, în special, în satele de platou);
- case cu verandă (numai parter) cu 2-3 piese;
- case cu două nivele (parter şi etaj, cu 3-4 piese).

Toate au dependințe, magazie şi grajd. În toate cazurile există a decorare exterioară, specific bucovineană, în general sobră. Decorarea în lemn sau piatră se caracterizează prin ornamente aerisite, stilizate, în care alternanța culorilor şi nuanțelor este făcută cu gust. Casele sunt construite din lemn (unele sunt apoi tencuite) şi sunt acoperite cu şindrilă, iar cele mai recente sunt acoperite cu tablă de aluminiu.

Din studiile monografice comunale efectuate în zona de munte a județului Suceava pe un eşantion de 13 comune, rezultă că la o populație variind între 2300 şi 7800 locuitori, numărul locuințelor este proporțional cu aceasta, cu o medie de 3-4 persoane pe locuință. Suprafața locuibilă maximă o regăsim în comuna Dorna Arini (18 mp pe persoană), urmată de comunele Brodina (13 mp pe persoană), Iacobeni şi Panaci (12 mp pe persoană) etc.

Aceste suprafețe depăşesc media pe județ şi pe țară (10,5 mp pe persoană). Doar în comuna Straja suprafața locuibilă este de 6,8 mp pe persoană, aceasta explicându-se parțial prin densitatea mare a populației, de 120 locuitori/kmp.

Ponderea locuințelor dotate cu instalații sanitare (baie, wc.) variază între 42% din locuințe în comuna Broşteni şi 1% în comuna Stulpicani. Materialele de construcție predominante sunt lemnul (97% în comuna Broşteni) şi piatra şi cărămida (63% în comuna Iacobeni). O caracteristică a zonei din ultimii ani o reprezintă construcția caselor cu două nivele, existând comune în care acestea depăşesc numărul celor cu parter (Iacobeni 63,8%, Pojorâta 59%, Stulpicani 56%, Broşteni 61%).

3.2.2.2. Habitatul urban

Habitatul urban este concentrat în cele 4 oraşe situate în zona montană. Oraşele s-au dezvoltat de-a lungul râurilor principale (Gura Humorului şi Câmpulung Moldovenesc pe râul Moldova, Solca pe râul Solca, afluent al râului Suceava şi Vatra Dornei la confluența râului Dorna cu Bistrița Aurie) şi pe axa celor mai vechi şi importante căi comerciale transcarpatice care legau Moldova de Transilvania.

După dimensiunea lor demografică, 3 oraşe se încadrează în categoria oraşelor "mici" la nivel de țară (sub 20000 de locuitori) şi anume: Vatra Dornei (18963 locuitori), Gura Humorului (16980 locuitori) şi Solca (4414 locuitori). Oraşul Câmpulung Moldovenesc, cu cei 23112 locuitori este considerat ca având o dimensiune demografică medie la nivelul țării.

Activitățile economice din aceste oraşe sunt bazate, în principal, pe valorificarea resurselor locale: forestiere, miniere, ape minerale, creşterea animalelor şi industrializarea laptelui, servicii-turism.

3.2.2.3. Viața culturală

În această regiune montană remarcăm existența unei considerabile tradiții culturale. O trăsătură specifică habitatului uman o constituie utilizarea elementelor de artă populară bucovineană în diferite domenii, cum ar fi arhitectura construcțiilor, amenajarea interioarelor (țesături, broderii, ceramică, lemn etc.).

3.2.3. Educația şi învățământul

În general, educația şi învățământul din zonele rurale au un nivel mai scăzut decât în cele urbane, atât din punct de vedere calitativ, cât şi al dotării materiale.

Din studiile monografice întreprinse în zona montană a județului Suceava privind educația şi învățământul, au rezultat următoarele concluzii: în toate comunele din zona de munte există şcoli generale cu clasele I-VIII, iar în satele şi cătunele componente ale acestora funcționează şcoli cu clasele I-IV. Numărul

de cadre didactice acoperă, în general, nevoile în funcție de numărul de elevi. Astfel, media de 17 elevi ce revin pe un cadru didactic este similară cu aceea de la nivel județean şi național.

Deşi, din punct de vedere al numărului de cadre didactice, al numărului de şcoli, săli de clasă, laboratoare şi ateliere, zona se situează pe acelaşi nivel cu cel județean şi național, gradul de dotare a spațiilor destinate învățământului cu material didactic, de laborator şi al bibliotecilor şcolare este insuficient. Această dotare materială precară se explică prin degradarea de-a lungul anilor de folosință şi a lipsei de fonduri pentru înnoirea şi îmbogățirea ei.

Din eşantionul studiat se observă că majoritatea comunelor aflate în apropierea centrelor urbane sau care au mijloace de transport pe calea ferată beneficiază de un număr mai mare de cadre didactice (comunele Dorna Arini, Frumosu, Pojorâta, Iacobeni, 11-15 elevi/cadru didactic) față de comune ca Stulpicani, Panaci, Şaru Dornei cu 25-28 elevi/cadru didactic). Aceasta se datorează faptului că un număr mare de cadre didactice fac naveta din mediul urban în mediul rural, numărul lor fiind dependent, într-o oarecare măsură, de distanța față de cel mai apropiat oraş, cât şi de calitatea şi rapiditatea mijloacelor de transport.

Învățământul liceal este asigurat în prezent de liceele existente în mediul urban, cu câteva excepții, cum ar fi liceul agricol montan de la Dorna Candrenilor.

3.2.4. Ocrotirea sănătății

Din studiul efectuat pe eşantionul ales rezultă că în fiecare localitate rurală există un dispensar sanitar uman situat în centrul comunei, care dispune cel puțin de un medic şi un cadru sanitar mediu. Dotarea acestor instituții sanitare comunale este precară, de multe ori, fără apă şi telefon. Deplasarea în teritoriu a cadrelor medicale se face cu mijloace hipo. Salvările, care aparțin spitalelor teritoriale, sunt nevoite să se deplaseze zeci de km pentru cazurile de urgență.

Cabinetele stomatologice nu există decât în incinta câtorva întreprinderi industriale de pe teritoriul unor comune (Iacobeni, Cârlibaba, Pojorâta), iar punctele farmaceutice comunale duc lipsă de medicamente.

Se constată astfel, că în zona de munte numărul locuitorilor ce revine la un medic este de aproape 2,4 ori mai mare decât cel de la nivel național şi de 1,5 ori decât cel de la nivel județean. Astfel, în comunele Straja şi Stulpicani un cetățean beneficiază de o consultație la 2 ani, iar în celelalte comune acesta beneficiază de o singură consultație pe an. Din aceste date statistice nu trebuie să tragem concluzia că populația este atât de sănătoasă încât nu are nevoie de îngrijire medicală, ci faptul că cetățenii apelează la serviciile medicale oferite de policlinicile şi spitalele din mediul urban.

3.2.5. Religia

Din studiile monografice realizate rezultă că în fiecare comună există 1-2 biserici şi chiar câteva mănăstiri recunoscute pe plan național şi internațional ca monumente istorice, de cultură şi de arhitectură medievală.

Din totalul populației din zona montană, 80% este de religie ortodoxă şi ortodoxă de stil vechi, 15% este de religie romano-catolică şi numai 5% din populație îmbrățişează cultele mozaic, adventist şi penticostal.

3.3. Dimensiunea economică

3.3.1. Infrastructura socioeconomică

Elementele materiale care constituie mediul aşezărilor umane şi rețelele complexe destinate să asigure circulația persoanelor şi a bunurilor în cadrul unui habitat nu pot funcționa fără existența unor servicii publice şi echipamente privind aprovizionarea cu apă, canalizare, salubritate, energie electrică, rețele de comunicații rutiere şi de căi ferate, rețele de telecomunicații şi cele de difuzare a informațiilor în masă (radio, TV, presă).

3.3.1.1. Rețeaua drumurilor publice

Zona de munte a județului Suceava dispune de o suprafață de 5054,03 kmp reprezentând 59% din suprafața totală a județului. Lungimea totală a drumurilor publice este de 929 km reprezentați prin totalitatea drumurilor asfaltate şi modernizate, a drumurilor județene şi comunale. Acestea reprezintă 40% din lungimea drumurilor publice ale județului.

Principalele artere rutiere care traversează zona de munte reprezintă numai 26% (241 km) din totalul județului, fiind drumuri asfaltate.

În raport cu suprafața administrativ teritorială, densitatea drumurilor publice este de 31 km la 100 kmp, densitate similară cu cea a județului şi chiar la nivel național, iar raportat la populația rurală revin 13,4 km la 1000 de locuitori față de 3,2 la nivel de județ şi nivel național. Aceasta se explică prin caracteristicile specifice ale satelor şi comunelor de munte care sunt foarte dispersate pe văi şi versanți. Căile de acces spre cătunele şi locuințele izolate sunt constituite din drumuri forestiere şi poteci, în perioada de iarnă fiind aproape impracticabile.

Față de aceşti indicatori, reprezentând media zonei de munte, variațiile locale sunt semnificative datorită varietății suprafețelor administrative, populației comunelor şi formelor de relief care dau o anumită conformație aşezărilor rurale.

Astfel, făcând o comparație între o comună mare cum este comuna Broşteni, cu o suprafață de 424 kmp şi o populație de 7818 locuitori şi comuna Straja cu numai 46 kmp şi 5540 locuitori, indicatorii de infrastructură sunt contradictorii. Aceasta se datorează amplasării comunelor în bazine distincte, su-

prafeței diferite a comunelor şi densității populației de numai 18 locuitori/kmp în comuna Broşteni şi de 120 locuitori/kmp în comuna Straja.

3.3.1.2. Rețeaua căilor ferate

Pe teritoriul montan al județului Suceava, rețeaua de căi ferate însumează 190 km lungime, reprezentând 43% din totalul căilor ferate ale județului. Raportate la suprafață, densitatea acestora în zona montană este de 3,76 km la 100 kmp față de densitatea la nivel de județ de 5,2 km la 100 kmp şi de 4,79 km la 100 kmp la nivel național.

Din cele 16 comune, reprezentând eşantionul luat în studiu, 56% dintre acestea au acces la calea ferată. În partea de sud a zonei montane, datorită amplasării comunelor în depresiuni închise (Dorna Arini, Şaru Dornei, Broşteni, Panaci, Stulpicani, Slatina) acestea sunt în afara căilor de comunicații feroviare, având ca mijloace de comunicații drumuri rutiere județene.

3.3.1.3. Mijloacele de transport în comun

Transportul de călători este asigurat de un parc de autobuze ce asigură o frecvență medie zilnică de 13 legături; cu un maxim de 20-27 legături în comunele Pojorâtă, Iacobeni, Dorna Candrenilor şi cu un minim de 4-6 legături pe zi în comunele Brodina, Straja şi Slatina. Această frecvență este foarte variabilă în funcție de distanțele până la cel mai apropiat oraş, de starea drumurilor în timpul iernii, de modul de funcționare al autobuzelor şi de asigurarea cu combustibil în cantitate suficientă.

3.3.1.4. Aprovizionarea cu energie electrică

În cele 16 comune studiate, ca şi în întreaga zonă montană, electrificarea a fost realizată în proporție de 96,7%. Ponderea cea mai mare a gospodăriilor rămase încă neelectrificate o regăsim în comuna Poiana Stampei, de 16,1%, iar în comunele Dorna Arini şi Broşteni ponderea este de numai 0,2-0,4%. În comuna Poiana Stampei gradul foarte mare de dispersare şi izolare a gospodăriilor şi costul ridicat al investițiilor constituie cauzele obiective ale neelectrificării a 106 gospodării. Aceasta are repercusiuni destul de importante asupra condițiilor de viață, de cultură şi civilizație.

3.3.1.5. Rețeaua de apă potabilă, canalizare şi salubritate

Aprovizionarea cu apă în zona rurală montană este realizată în 90% din gospodării din fântâni individuale şi captări colective ale unor izvoare cu debite abundente. Comunele Fundu Moldovei, Pojorâta, Iacobeni, Broşte ni şi Dorna Arini dețin rețele de alimentare cu apă potabilă ce însumează 57 km. Acestea au fost realizate cu ocazia construirii unor blocuri de locuințe în centrele miniere şi în comunele cu activitate industrială mai importantă. Aceleaşi comune de-

ţin şi sisteme de canalizare cu o lungime de 4,3 km. În celelalte comune deversarea apelor menajere se face în fose septice sau direct în râuri, iar gunoaiele menajere sunt arse sau îngropate de către fiecare familie.

3.3.1.6. Mijloacele de comunicaţii şi de difuzare a informaţiilor

În zona de munte studiată mijloacele de comunicaţii şi de difuzare a informaţiilor sunt destul de reduse. Astfel, numărul de abonamente telefonice este de 25 la 1000 de locuitori, reprezentând 37% din media pe judeţ şi 25% din media pe ţară; abonamentele radio reprezintă jumătate din media pe judeţ şi 15% din media la 1000 de locuitori la nivel naţional, iar abonamentele TV se ridică la 63% din media pe judeţ şi 34% din media pe ţară. Aceste date statistice nu reflectă în totalitate realitatea cu excepţia abonamentelor telefonice, deoarece o mare parte a populaţiei nu a declarat deţinerea tuturor aparatelor radio şi TV.

Comuna cu cel mai mare număr de abonamente telefonice (53/1000 locuitori) şi abonamente TV (137/1000 locuitori) este comuna Panaci. La polul opus, comunele Dorna Arini şi Poiana Stampei deţin cel mai mic număr de abonamente telefonice (4-6/1000 locuitori), iar Straja deţine cel mai mic număr de abonamente radio (15/1000 locuitori).

De asemenea, în comunele din zona montană a judeţului Suceava nu există centrale telefonice automate, fiind folosite centrale manuale, foarte vechi, cu capacitate redusă care nu pot asigura servicii rapide şi de calitate. Din totalul posturilor telefonice ponderea cea mai mare este deţinută de instituţiile şi întreprinderile economice din comune, populaţiei revenindu-i un număr nesemnificativ de posturi.

3.3.2. Activităţile neagricole

Ca urmare a descoperirii şi valorificării unor importante resurse ale solului şi subsolului, activităţile neagricole s-au dezvoltat, deţinând o pondere importantă în economia acestei zone. Alături de agricultură, aceste activităţi au cunoscut o evoluţie în timp, aflându-se în momentul analizei în diferite situaţii: de stagnare, regresie sau dezvoltare.

De multe ori declinul sau stagnarea unora din aceste activităţi nu sunt determinate de condiţii obiective, ci numai de inerţia adaptării la cerinţele pieţei, în timp ce ascensiunea unor activităţi poate fi limitată de factori obiectivi. Industria extractivă, exploatarea şi prelucrarea lemnului, precum şi turismul sunt activităţi specifice zonei de munte Suceava.

Industria extractivă este prezentă aici din timpuri îndepărtate. Manganul se exploatează încă din secolul al XVIII-lea, metalele neferoase se exploatează de la începutul secolului al XIX-lea, sarea de la 1791, iar o serie de zăcăminte nemetalifere şi neferoase au început să fie exploatate în anii economiei planificate.

Şi exploatarea materialelor de construcţii a început în aceeaşi perioadă, exploatându-se andezitele bazaltice, calcarele, gresiile şi conglomeratele.

Aceste activităţi au ocupat forţa locală de muncă, adesea chiar extraregională, asigurând un aport în venituri salariale şi au determinat constituirea unei infrastructuri de exploatare.

În sistemul centralizat planificat, fluxurile acestor activităţi extractive erau racordate la reţeaua industriei naţionale, neţinând cont de legile pieţei, criteriul eficienţei fiind ignorat. Din această cauză, industriile ce prelucrează resursele naturale locale au fost implantate în regiuni îndepărtate de zona de extracţie (de exemplu, manganul - în combinatele siderurgice Galaţi, Călăraşi, Hunedoara, aflate la peste 300-400 km, turba - în marile complexe de sere aflate în sudul şi vestul ţării (Bucureşti, Ploieşti, Oradea), minereurile complexe (Braşov), sulf în combinatele chimice etc. Dacă în sistemul centralizat planificat costurile de transport ale unor cantităţi vagonabile cotidiene se compensau în cadrul sistemului bugetar centralizat fără a influenţa activităţile la nivelul extracţiei, debugetizarea economiei şi autonomia agenţilor economici creează mari dificultăţi în funcţionarea fluxurilor materiale, financiare şi informaţionale stabilite anterior. Astfel, activităţile de extracţie au rămas monopolul statului sub forma regiilor autonome, în timp ce industriile prelucrătoare şi-au căpătat independenţa ori autonomia economică, financiară şi decizională sub forma societăţilor comerciale, vechile legături s-au rupt, iar costul transportului influenţează eficienţa marginală a industriilor prelucrătoare.

În aceste condiţii, activitatea extractivă subvenţionată prin bugetul de stat nu corespunde cererii de materii prime a societăţilor comerciale, aflate în declin, blocajul economic se instalează, iar producţia pe stoc a industriilor extractive devine o realitate. Astfel, declinul industriilor din avalul activităţilor extractive determină şi declinul acestora, dovedind incompatibilitatea celor două forme de gestionare a activităţilor, una fiind supusă regulilor jocului, cealaltă nu. Declinul activităţii extractive din zonă nu poate fi totuşi decât temporar, determinat mai ales de incompatibilităţile generate de constituirea economiei de piaţă în România. Restructurarea economiei naţionale şi adaptarea la condiţiile pieţei vor produce, fără îndoială modificări în structura producţiei de extracţie şi a ocupării forţei de muncă. Adaptarea producţiei extractive din zona de munte Suceava la cerinţele pieţei de materii prime interne şi externe va fi determinată de punerea acestei activităţi pe criterii economice, chiar dacă va rămâne marcată tot timpul de monopolul natural. Descentralizarea deciziei, care în prezent urmează o structură piramidală birocratică, şi supleţea managementului, precum şi debugetizarea acestor activităţi sunt condiţii necesare de relansare, chiar dacă proprietatea statului se menţine asupra resurselor. În prezent, toate activităţile extractive din zonă sunt coordonate de regiile autonome aflate în afara zonei, de cele mai multe ori în afara judeţului, circuitul informaţional şi fluxurile financiare fiind mult perturbate din această cauză.

Fundamentarea economică a tarifelor de transport feroviar este absolut necesară deoarece acesta rămâne monopol de stat, iar ineficienţa acestei acti-

vităţi este transferată în costuri, tarifele practicate fiind transferate în aceste costuri.

O cauză nefavorabilă a sistemului actual de exploatare a importantelor resurse locale constă în însuşirea unilaterală în mod centralizat a rentei miniere de către stat, comunităţile locale nedispunând de nici un procent din aceasta. Este necesar ca o parte a rentei miniere să revină comunităţilor locale, iar diferenţa să fie însuşită de către stat prin regiile autonome respective, astfel constituindu-se surse de finanţare pentru comunităţile locale din zonă.

Exploatarea şi prelucrarea lemnului este o activitate prezentă în zonă de la instalarea primilor locuitori. Arealul împădurit ocupă 75% din suprafaţa zonei de munte a judeţului Suceava. Pe lângă masa lemnoasă exploatată şi fondul cinegetic de mare valoare existent aici, pădurea ocupă o parte a forţei de muncă locale. Aceasta este în general calificată şi are tradiţie în zonă încă de la instituirea în secolul al XVIII-lea a Fondului Grăniceresc şi a Fondului Religionar Ortodox din Bucovina. Până la instaurarea regimului comunist în România, pădurea a aparţinut comunelor, bisericii şi populaţiei locale în proporţii diferite. Regimul comunist a naţionalizat în totalitate fondul forestier, indiferent de deţinător. În felul acesta, principala sursă de finanţare a comunităţilor locale şi importante surse de venituri ale populaţiei au dispărut. În schimb, s-a asigurat aplicarea unui regim silvic tehnic şi de exploatare unitar. Monopolul statului asupra pădurilor s-a menţinut şi după 1989. Potrivit Legii nr. 18/1991 - Legea Fondului Funciar - s-a reconstituit dreptul de proprietate privată în limitele a un ha pe familie. În felul acesta, 10597 ha, adică 3,5% din fondul forestier al zonei de munte Suceava a trecut în proprietate privată. Exceptând cele 3,5%, atât activitatea silvică, cât şi exploatarea lemnului au rămas în totalitate monopol de stat, silvicultura fiind administrată de Regia Autonomă "ROMSILVA", iar exploatarea lemnului de către Regia Autonomă "ESTREL" Suceava.

Activitate de tradiţie, suprimată în regim privat în perioada comunistă, prelucrarea lemnului a cunoscut o adevărată explozie după 1989. În fiecare comună există acum agenţi economici ce prelucrează lemnul, fiind alături de prelucrarea laptelui singura activitate productivă în evoluţie, angajând forţa de muncă şi degajând profit. De altfel, atât în regim de stat cât şi privat, este activitatea care a înregistrat un volum important de investiţii.

Menţinerea monopolului statului asupra pădurii şi exploatării ei, precum şi existenţa unei filiere de stat de transformare a lemnului nu are darul să asigure condiţii egale de concurenţă agenţilor privaţi cu cei de stat, legăturile anterioare şi birocraţia existentă avantajând sectorul de stat.

Metoda determinării cantităţii lemnului tăiat nu s-a schimbat; tot centralizat se stabileşte cota de tăiere şi tot aşa se dau asigurări că s-ar încadra în creşterea anuală medie a volumului de masă lemnoasă. În acest caz, cantitatea de materie primă necesară agenţilor economici care au ca activitate prelucrarea lemnului apare ca o restricţie. În condiţiile economiei de piaţă se încalcă

una dintre condițiile concurenței perfecte, şi anume aceea a condițiilor egale de acces al agenților la factorii de producție. Între "stat" şi sectorul privat, statul are şi va avea mult timp prioritate. În lanțul pe care îl parcurge lemnul de la natură la consumator, însuşirea valorii este distorsionată. Una dintre ciudățeniile silviculturii române constă în faptul, că produsul marfă al silviculturii nu este lemnul tăiat, ci "lemnul pe picior". Aceasta face ca cea mai mare parte a rentei silvice să fie însuşită de industria de exploatare a lemnului şi nu de silvicultură, care se află adesea în imposibilitatea asigurării echilibrului tăieri-împăduriri.

Toate aspectele menționate mai sus sunt elemente care demonstrează faptul, că regulile pieței în acest sector în expansiune nu sunt aceleaşi pentru toate categoriile de agenți economici şi că limitele dezvoltării acestei activități sunt determinate de cantitatea de materie primă – lemnul - a cărei cotă de tăieri este stabilită centralizat.

Turismul. Bucovina, şi deci zona de munte a județului Suceava, a constituit un loc de mare atracție turistică. Frumusețea peisajului, folclorul şi tradițiile locale, monumentele istorice şi naturale au constituit tot atâtea elemente de atracție. Pe lângă turismul de "loisir", existența unor importante izvoare minerale cu proprietăți terapeutice recunoscute au dat naştere şi unui turism de tratament. Sistemul de avantaje sindicale existent sub regimul comunist a contribuit la crearea unui turism de masă în această zonă.

Trei factori au contribuit în mod esențial la declinul activității turistice în zonă:

a) scăderea drastică a puterii de cumpărare a populației, majoritatea veniturilor fiind alocate pentru nevoile fundamentale ale existenței;
b) gradul ridicat de izolare a zonei față de marile centre urbane, în care puterea de cumpărare este mai ridicată;
c) inadaptarea structurii locale a ofertei turistice la noua structură a cererii turistice.

Sistemul de privatizare predominant în turism - locația de gestiune - a avut darul de a deteriora rapid baza materială existentă, nepromovând investițiile în turism.

Declinul turismului este accentuat şi de inadecvarea ofertei locale la cerere, precum şi de dispariția avantajelor sindicale de mai înainte.

Sistemul balneoclimatologic este afectat de lipsa unei protecții sociale adecvate pentru bătrâni şi bolnavi, care au reprezentat principalul segment al cererii.

Una dintre principalele piedici în calea dezvoltării turismului local, fie el privat sau de stat, este lipsa unei concepții moderne privind calitatea serviciului turistic. În dezvoltarea turismului în această zonă, pe lângă câteva condiții ce țin de starea economiei în general (puterea de cumpărare, infrastructura), numai apariția unor întreprinderi cu o concepție modernă despre activitatea de turism, care să valorifice avantajele zonei, poate constitui o alternativă reală. O alternativă la dezvoltarea turismului în această zonă o constituie dezvoltarea agroturismului.

Agroturismul. Un număr tot mai mare de specialişti preocupați de problematica dezvoltării zonei de munte din România, pornind de la exemplul zonelor de munte din Europa Occidentală, consideră agroturismul ca fiind o posibilitate de dezvoltare a zonei de munte.

Această considerație se bazează pe situația habitatului din zona de munte, care în numeroase regiuni prezintă spații locuibile adecvate agroturismului, pe producția gospodăriei montane caracterizată prin diversitate şi calitate şi care datorită gradului de izolare presupune costuri suplimentare pentru valorificarea pe piețele urbane, precum şi pe pitorescul peisajului, calitatea mediului înconjurător şi condițiile adecvate de sport şi loisir.

Dezvoltarea agroturismului depinde de condițiile apariției unei piețe agroturistice. Dacă baza tehnico-materială a practicării agroturismului este prezentă în numeroase zone de munte din România, disponibilitatea unei oferte agroturistice este mai puțin evidentă.

Mentalitățile şi comportamentele populației deținătoare a bazei materiale necesare practicării agroturismului sunt dificil de adaptat cerințelor acestei activități.

Lipsa infrastructurii de transport şi comunicații adecvate constituie o frână în calea dezvoltării acestuia, ca şi lipsa mediatizării ei şi a organizării unor rețele agroturistice.

Declinul turismului în România şi diminuarea cererii de servicii turistice datorate scăderii puterii de cumpărare a populației, poate determina migrarea unui important segment al cererii turistice către agroturism, care reprezintă un turism al categoriilor cu venituri mai scăzute.

Activitatea comercială cunoaşte, ca peste tot în țară, o explozie de mic comerț privat. Dacă în cele 4 centre urbane concurența se poartă între trei forme de agenți, de stat, cooperatist şi privat, în mediul rural este dificil de spart monopolul cooperativelor de consum. Multe din activitățile comerciale în regim privat au dat faliment la scurt timp după apariție. Cel mai mare segment al ofertei de mărfuri este acoperit de cooperativele de consum, care au avantajul unei rețele proprii de aprovizionare, transport şi desfacere, la care se adaugă "prioritatea" ofertei de stat în desfacerea produselor de strictă necesitate, la care există o cerere constantă.

Un element de defavorabilitate pentru comerțul la scară mică îl constituie gradul de izolare. Distanța medie până la primul oraş este considerabilă, costurile de transport ale micului comerț privat având o pondere ridicată.

3.3.3. Agricultura

3.3.3.1. Raporturile funciare în zona de munte Suceava

Deşi sunt comune întinse pe mari suprafețe, de la 460 kmp în comuna Dorna Candrenilor la 46 kmp în comuna Straja, trei sferturi din suprafața lor

este acoperită cu păduri. Ponderea suprafeței împădurite din total suprafață variază de la 58% în comuna Panaci, la 86% în comunele Brodina şi Poiana Stampei. Datorită acestui fapt, pe un sfert din suprafața totală, comunele sucevene trebuie să-şi dezvolte habitatul, infrastructura şi să-şi desfăşoare activitatea agricolă şi celelalte activități economice nesilvice.

Dezvoltarea comunităților locale determină creşterea concurenței dintre alocarea agricolă şi neagricolă a terenului. Presiunea asupra folosinței solului în această zonă a crescut ca urmare a creşterii populației în zonă cu circa 12% în perioada 1965-1992, dar şi ca urmare a dezvoltării altor activități economice neagricole; pe un fond al creşterii populației în zonă cu 8505 persoane în intervalul 1965-1992, s-a înregistrat o scădere a suprafeței agricole de 836 ha. Raportul suprafață forestieră/locuitor, suprafață agricolă/locuitor este net defavorabil agriculturii. Primul are valoarea 3,5 ha/locuitor, iar al doilea doar 0,9 ha/locuitor. Dacă luăm în calcul randamentele la ha ale celor două activități, agricultura este din nou defavorizată (randamentul silvic în această zonă este cel mai ridicat din țară, în timp ce randamentul agricol este printre cele mai scăzute din țară).

Pământul constituie un factor de producție al activității agricole, dar prezintă adesea, dincolo de această funcție economică, o puternică valoare simbolică. Fiecare societate posedă metodele sale de repartizare şi folosire a pământului.

Pentru analiza raporturilor funciare în această zonă folosim rezultatul unei anchete efectuate în Poiana Stampei, pe un eşantion de 173 gospodării. Din analiza rezultatelor anchetei, se pot trage următoarele concluzii:

- suprafața agricolă prezintă un grad avansat de fărâmițare. Deşi dimensiunea medie a gospodăriei agricole este de 4 ha, majoritatea exploatațiilor (57,4%) sunt de până la 3 ha (vezi tabelul nr. 3);
- gospodăriile de până la un ha sunt gospodării de minimă subzistență, a căror producție serveşte exclusiv autoconsumului. Celelalte gospodării produc pentru autoconsum, comercializând numai excedentul de produse;
- două treimi dintre gospodării sunt pluriactive, iar majoritatea gospodăriilor au venituri din afara agriculturii (tabelul nr. 4). Criteriul mărimii suprafeței nu este determinant în stabilirea ocupației membrilor gospodăriei.
- există o îmbătrânire relativă a şefilor de gospodărie (tabelul nr. 3), care este legată şi de vârsta titularului actului de proprietate;
- o altă caracteristică a relațiilor funciare în comună este arendarea de completare, în scopuri de autoconsum şi nepracticarea sistemului de arendare în scopuri comerciale: 34,2% din gospodăriile de până la 1 ha şi 40% din cele între 1 şi 3 ha practică sistemul mixt, exploatare în regie proprie plus arendare. Suprafețele astfel arendate sunt însă de

mici dimensiuni, în general sub 1/2 ha, şi sunt utilizate în cvasitotalitate pentru cultivarea cartofilor. Astfel, resursele funciare disponibile ce ar putea dezvolta o agricultură de tip capitalist sunt absorbite de această arendare de completare pentru autoconsum;

- constituirea unei structuri funciare adecvate economiei de piață în condițiile respingerii formelor asociative, se poate realiza prin apariția exploatației familiale cu scop comercial. Aceasta presupune dinamizarea pieței locative şi a celei funciare din comună şi din zonă, în general;
- în prezent, piața funciară are un caracter subteran, prețul pământului şi cel al arendei stabilindu-se pe baza "înțelegerilor", fără a avea la bază raționamente economice.

Tabelul nr. 3

Clasificarea exploatațiilor după mărimea lor şi vârsta şefului de exploatație - comuna Poiana Stampei

- % din total -

Grupa	Vârsta şefului					Total
	sub 35	35-45	45-55	55-65	peste 65	
<<1 ha	2,3	5,2	2,9	1,7	4,1	16,2
1-3 ha	4,1	6,9	5,2	8,1	4,0	28,3
3-5 ha	0,0	5,8	3,5	5,2	2,9	17,3
5-10 ha	1,7	6,4	5,2	5,2	5,8	24,3
peste 10 ha	0,6	3,5	4,1	2,3	3,5	13,9
Total	8,7	27,8	20,8	22,5	23,7	100,0

Sursa: Ancheta IEA.

Tabelul nr. 4

Clasificarea gospodăriilor după suprafața deținută şi ponderea activității desfăşurate (%)

Grupa	Monoactive	Pluriactive
<<1 ha	36	64
1-3 ha	25	75
3-5 ha	32	68
peste 5 ha	32,8	67,2

Sursa: Ancheta IEA.

Oferta de pământ este redusă, o ofertă potențială constituind-o exploatațiile fără succesor (tabelul nr. 5) şi cele cu succesor incert. În ultimii trei ani, în Poiana Stampei, doar 3,6% dintre subiecți au cumpărat pământ, şi doar 1,2% din gospodării au vândut o parte din pământul pe care îl dețin. Semnificativ este însă că 9,9% dintre subiecți doresc să cumpere pământ, şi nici unul dintre subiecți nu şi-a exprimat intenția de a vinde, măcar o parte. Cererea nu pare mare, dar comparată cu absența ofertei şi conştientizarea acestei stări, este semnificativă.

Dacă oferta de pământ va deveni reală într-un viitor apropiat, prin efectul îmbătrânirii şi cel al dispariției proprietarului, totuşi ponderea ei în suprafața totală este puțin importantă.

Tabelul nr. 5

Gruparea exploatațiilor după succesiune (%)

Grupa	Are succesor	Nu ştie	Fără succesor
<<1 ha	57,0	32,0	15,0
1-3 ha	80,0	8,0	12,0
3-5 ha	91,0	9,0	0,0
peste 5 ha	87,0	6,5	6,5

Sursa: Ancheta IEA.

Un alt segment al sferei îl pot constitui exploatațiile de subzistență (până la 1 ha şi dintre cele între 1 şi 3 ha). Determinarea acestor proprietari să-şi cedeze exploatațiile se poate face prin promovarea unei politicii a structurilor funciare adecvate, acompaniată de o politică a creditului funciar.

3.3.3.2. Producțiile vegetale

Agricultura reprezintă principala ramură economică a zonei, în ceea ce priveşte gradul de ocupare a populației. Agricultura în această zonă este aproape sinonimă cu creşterea animalelor, zona în ansamblul ei fiind un simbol al specializării în creşterea bovinelor. Tradiția este îndelungată, iar condițiile naturale favorizante, eliminând chiar alte tipuri de activități agricole. Terenul arabil reprezintă mai puțin de 14% din totalul terenului agricol, în timp ce fânețele şi păşunile îşi partajează aproape egal, restul. Suprafețele ocupate cu vii şi livezi sunt absolut nesemnificative. Climatul foarte rece şi umed oferă doar 120 de zile de păşunat anual în comunele aflate la altitudini mai ridicate, valoare care devine 170 de zile în cazul comunelor aflate în zona de contact cu podişul. Alături de climă, solurile sărace sunt un alt factor limitativ major în dezvoltarea sau diversificarea activităților agricole.

Cultura plantelor de nutreț are cea mai mare pondere în zonele cu teren arabil, cu peste 36% din suprafață în 1990, fiind urmată de cartofi cu 29% şi cea de cereale, cu doar 20,6% şi care este concentrată în zona de contact cu podişul. Într-un număr însemnat de comune nu se cultivă cereale, din motivele prezentate mai sus. Legumele, în special varza, ocupă şi ele o suprafață semnificativă, de 3,4% din totalul terenurilor arabile.

Tabelul nr. 6

Structura fondului funciar pe categorii de folosință (1990)

	Suprafață (ha)	**Pondere (%)**
Total teren agricol	141 015	100,0
Arabil	19 731	14,0
Livezi	284	0,2
Păşuni	60 241	42,7
Fânețe	60 759	43,1

Sursa: Date CNS, 1992.

În Poiana Stampei, asemenea majorității comunelor din zona montană a județului Suceava, cultura cerealelor este inexistentă. Suprafața arabilă este de 5% din suprafața exploatată, 80% din aceasta fiind deținută de cartofi, restul de legume şi, foarte puțin, de plantele furajere. Peste 65% din suprafața exploatată din cadrul eşantionului studiat este ocupată de fânețe, păşunile (proprii), deținând circa 26% din teren. Restul este ocupat de păduri şi suprafețe neagricole.

Randamentele în zona de munte sunt scăzute, la cereale se înregistrau puțin peste 2000 kg/ha în 1990, iar la cartofi circa 16000 kg/ha (circa 12000 kg/ha în Poiana Stampei), în acelaşi an. Producția agricolă vegetală este destinată într-o proporție mare autoconsumului membrilor gospodăriilor (cartofi - 99,5% în Poiana Stampei -, legume, parțial cereale) sau pentru furajarea animalelor din gospodărie (plante de nutreț, cereale, fân - 95,4% în Poiana Stampei). Zona prezintă un procent ridicat de suprafețe ocupate de fânețe, de altfel o situație normală la munte. Un avantaj, cel puțin ipotetic, în producția vegetală locală este gradul redus de poluare din zonă, precum şi compoziția floristică a fânețelor, cu rezultate directe asupra calității laptelui produs în zonă.

Cantitățile de produse vegetale obținute în zonă şi vândute sunt nesemnificative, cu excepția fânului, unde până la 10% din producție este vândută, atât intrazonal, cât şi în afara zonei.

Orientarea către autoconsum este rezultatul acțiunii mai multor factori care vor fi analizați mai târziu. Dintre aceştia unul important este dimensiunea medie a gospodăriilor agricole, de circa 3 ha pe ansamblul zonei. Dacă valoarea este aproximativ aceeaşi cu dimensiunea medie a proprietății private pe

ansamblul țării, există diferențe semnificative, atât în modul mult mai individualist de organizare a producției, cât şi în structura pe categorii de folosință şi, implicit, asupra potențialului economic corespunzător.

Există, desigur, variații mari între localități, de la 1 ha pe gospodărie în comuna Slatina, până la 5,1 ha pe gospodărie în comuna Panaci şi chiar 5,3 ha în comuna Şaru Dornei. În Poiana Stampei, dimensiunea medie a exploatației este de 4,71 ha. Ponderea gospodăriilor cu peste 5 ha de teren agricol în proprietate, în totalul gospodăriilor din fiecare comună este, în aceste condiții, scăzută, variind de la 0%, în comuna Slatina până la 35% în comuna Panaci. Legătura inversă dintre densitatea populației şi ponderea mai ridicată a gospodăriilor cu peste 5 ha este relevantă. Restricțiile de dimensiune a exploatațiilor sunt dure pentru viitorul agriculturii locale, mai ales în condițiile economice actuale.

În condițiile unei deprecieri continue a rezervelor băneşti ale populației datorate ratelor reale puternic negative ale dobânzilor din ultimii ani, precum şi a absenței oricărei alte modalități de protecție socială pentru cei ce ar putea să-şi vândă pământul, este greu de admis că s-ar putea crea o reală ofertă de terenuri agricole.

3.3.3.3. Producțiile animale

Aşa cum s-a arătat mai sus, activitatea agricolă dominantă o constituie creşterea animalelor. Densitatea lor, exprimată în UVM pe hectar agricol, variază de la 0,4 la 1, excepție făcând comunele Straja şi Stulpicani, cu valori de 1,6 şi respectiv 1,8, media pe zonă fiind 0,8 UVM/ha agricol. Excepțiile amintite sunt datorate, în principal, unor suprafețe de teren agricol restrânse comparativ cu numărul gospodăriilor, ceea ce a determinat o oarecare intensificare a producției. Densitatea bovinelor, exprimată în capete pe hectar de teren agricol, variază şi ea între 0,4 şi 1,0, excepțiile constituindu-le aceleaşi două comune, ambele cu o densitate de 1,2 bovine pe hectar. Media pe zonă era de 0,63 bovine/ha, în anii 1990-1991. Din acest punct de vedere, Poiana Stampei se situează destul de bine, cu 0,98 bovine/ha. Valorile relativ scăzute, precum şi decalajele existente indică potențiale resurse de intensificare a producției. De altfel, la bovine s-a înregistrat o scădere destul de drastică a efectivelor, pe ansamblul zonei, ele coborând la circa 80% față de numărul acestora în urmă cu 20 de ani, în conformitate cu statisticile oficiale. Şi evoluția efectivelor celorlalte specii a cunoscut fenomene negative, cu precădere în ultimii 3 ani. Totuşi este de remarcat faptul că în 1990, pe ansamblul zonei, numărul de bovine a crescut uşor, în timp ce reducerea acestui număr pe ansamblul țării lua deja proporții. Evoluția efectivelor de animale este legată de contextul economic, cu precădere de un prag minimal de rentabilitate, satisfăcut sau nu într-o perioadă de timp acceptabilă pentru agricultori.

Rasa dominantă de bovine este Pinzgau de Transilvania, rasă mixtă de carne şi lapte, introdusă şi aclimatizată în perioada ocupației austriece, dar, din păcate, aflată într-un proces de degenerare. Şi aceasta în ciuda, sau ca urmare, a unui proces de ameliorare şi modificare a structurilor pe rase petrecut până în 1989, când s-a dorit introducerea unei rase specializate de lapte, dar neadaptată specificului climatic. La aceasta s-au adăugat imperfecțiunile organizatorice ale sistemului de practicare a însămânțării artificiale, ca şi lipsa unor acțiuni eficiente de vulgarizare în domeniu, rezultatul fiind dublu: unul, de acentuare a degenerării rasei locale prin încrucişări cu exemplare neperformante şi un al doilea constând într-o accentuare a neîncrederii țăranilor în utilizarea sistemului de însămânțare artificială, aşa cum poate fi practicat el în zonă.

Tehnologiile sunt puțin evoluate, corelate şi cu nivelul scăzut al producțiilor şi cu puterea financiară a exploatațiilor. La Poiana Stampei, 23,1% dintre subiecți utilizează tractorul şi 32,4% motocositoarea. Numărul celor care închiriază diverse utilaje îl depăşeşte pe cel al proprietarilor. Grajdurile, ca şi întreaga tehnologie de creştere a animalelor, nu au evoluat în ultimele decenii.

Distribuția gospodăriilor după numărul de vaci de lapte existente confirmă orientarea preponderentă către autoconsum. Constatând că existența a cel puțin 4 vaci de lapte într-o gospodărie, conduce la un profil comercial autentic al acesteia (în general cu peste 90% din producție vândută), se remarcă ponderea extrem de scăzută a acestui tip de gospodărie, în total. Mai puțin de jumătate din comunele zonei au cel puțin 10% din gospodării în această grupă, maximul fiind atins de Poiana Stampei, cu 31% la mare distanță urmând Dorna Arini cu 18%.

În acelaşi timp, producțiile medii înregistrate sunt la niveluri scăzute (între 1600 şi 2300 de litri pe cap de vacă, cu 1950 litri în Poiana Stampei), chiar dacă se încadrează în media națională. Decalajele față de rezultatele înregistrate în alte țări şi chiar față de potențialul productiv sunt considerabile. Dincolo de aceste producții medii, există şi cazuri de producții mai ridicate, spre 3000 de litri şi chiar peste.

Ovinele ocupă locul secund ca importanță în creşterea animalelor în zonă. Densitatea ovinelor, exprimată în UVM/ha teren agricol este considerabil mai scăzută decât cea a bovinelor, (de peste 3 ori față de media națională), distribuirea lor este complet inegală în teritoriu, o serie de comune din zona de contact cu podişul, cu precădere din sud-estul zonei, fiind profilate pe această activitate.

Porcinele, ca şi păsările de altfel, sunt crescute în zonă doar pentru autoconsum, hrana lor bazându-se pe cerealele "importate" din afara zonei, precum şi, foarte adesea, pe "deturnarea" tărâțelor primite de la întreprinderile de prelucrare a laptelui ca supliment proteic pentru hrana bovinelor, către aceste specii de animale.

3.3.3.4. Aspecte economice ale activităților agricole

Excedentul de produse agricole din zonă, în principal carnea de bovine şi laptele de vacă, au fost comercializate prin filierele corespunzătoare locale,

respectiv prin abatoarele şi întreprinderile de prelucrare a laptelui. Acestea au fost în totalitate, şi sunt încă într-o mare măsură, întreprinderi de stat, comerțul cu aceste produse având un puternic caracter monopolist. Alte produse agricole obținute în zonă dețin ponderi nesemnificative. În Poiana Stampei, 97% din produsele vândute sunt reprezentate doar de carnea de bovine şi laptele de vacă.

Nivelul prețurilor pentru produse a fost scăzut şi nestimulativ pentru producători, fiind una din principalele cauze ale dificultăților lor economice. Fluctuațiile intervenite după 1990, legate de procesul inflaționist, nu au avut darul de a spori încrederea producătorilor, rentabilitatea activităților agricole fiind asigurată, mai ales, printr-o subplată a muncii acestora. În eşantionul studiat în Poiana Stampei, venitul net agricol obținut pe o unitate de muncă a fost, în 1992, de 5850 lei/lunar (salariul mediu lunar a fost de peste 16000 lei). Chiar la un autoconsum ridicat, de peste 33% în medie, ceea ce rămâne este foarte puțin, posibilitatea de acumulare de capital fiind reală doar pentru câteva exploatații mai mari.

În zonă nu există tradiții privind prelucrarea laptelui şi a cărnii în gospodării, şi deci, posibilitatea de a mări procentul de valoare adăugată în volumul producției. Variațiile, în termeni reali de prețuri din ultimii ani au constituit încă un factor de descurajare, produsele specifice zonei fiind subvenționate, dar aceste subvenții au ajuns cu mare întârziere la producători, devalorizate, în timp ce prețurile la input-urile necesare au evoluat liber, uneori prețul unui kg de cereale sau de fân atingând prețul unui litru de lapte, plus subvenția. De altfel, la Poiana Stampei, doar 2,9% dintre subiecți au declarat că nu au probleme cu desfacerea producției, în timp ce jumătate dintre subiecți sunt nemulțumiți de prețuri şi peste o treime dintre aceştia de întârzierile în facturarea plăților. Dincolo de randamentele relativ scăzute, orientarea producției către autoconsum indică o "tradiție" a prețurilor neremuneratorii pentru produsele respective, deci venituri scăzute pentru producători şi substituirea unor produse care ar trebui cumpărate, pentru completarea alimentației persoanelor din gospodării, cu produsele proprii.

Apariția de firme private pe filierele de transformare a produselor locale a început să mai schimbe din peisajul economic şi să concureze întreprinderile de stat, aflate acum în dificultate. Ponderea lor este însă scăzută, iar interesele nu diverg considerabil.

Agricultura este şi va rămâne un sector de o importanță deosebită în economia locală. Dificultățile actuale vor putea fi depăşite doar prin eforturile conjugate ale celor interesați. Demararea unor politici regionale poate fi una din cheile reuşitei. Aceste politici nu se pot centra doar pe rezolvarea problemelor sociale - ele nu au avut succes în multe țări unde s-a conceput aşa ceva, accentul trebuind să fie pus pe problemele economice. Modalitățile de acțiune pentru îmbunătățirea situației se află la mai multe paliere, o parte nefiind specifice zonei. Declanşarea unui real proces de restructurare a exploatațiilor este

necesară, evident cu condiția de a putea oferi alternative viabile celor ce vor părăsi activitatea agricolă. Modificarea politicii financiare şi de prețuri este un alt deziderat la nivel înalt, cu toate riscurile unei alimentații în scumpire. Facilitățile accesului la sistemul de creditare, pentru țăranii care doresc să facă investiții, este una din cheile problemei.

Experiența istorică arată că fără o stimulare reală a producătorilor nu se poate aştepta o relansare a producției agricole. Paleativele, cum ar putea fi considerate primele sau subvențiile acordate producătorilor, în condițiile unor prețuri administrate şi de nivel foarte scăzut, nu sunt decât false transferuri bugetare către sectorul agricol, ele fiind, de fapt, subvenții către consumatori.

În perioada actuală, cu transformări relativ rapide pe multiple planuri, au început să reapară asociațiile profesionale ale producătorilor agricoli şi, chiar dacă la ora actuală începutul este timid şi restrâns, pe măsura dezvoltării şi închegării lor, ele vor putea deveni un partener nepasiv, de cooperare şi, poate, de confruntare organizată cu instituțiile guvernamentale. Experiența de până acum ne arată că adesea este preferabil un partener incomod unuia pasiv, ale cărui răspunsuri vis-à-vis de politica promovată sunt lente şi mai greu de sesizat şi corectat.

3.4. Pluriactivitatea gospodăriilor agricole familiale din zona de munte Suceava

Pluriactivitatea, în special cea bazată pe agricultură, deşi foarte veche, a apărut recent în primul rang al actualității. Adesea, şi din ce în ce mai mult, un agricultor nu este numai un producător agricol. Este o realitate care conferă o pertinență specială studierii acestui fenomen care, chiar dacă nu este recent, a fost atâta timp ignorat de către cercetarea şi politica agricolă.

Zonele de munte, în general, şi cea a județului Suceava, în special, se găsesc într-o situație exemplară pentru analiza pluriactivității exercitate în gospodăriile agricole. Condițiile specifice acestei zone dau o pertinență specială examinării acestui fenomen:

- regiunile de munte sunt considerate, din punct de vedere agricol, ca zone defavorizate, atât timp cât ele se găsesc într-o poziție dificilă de adoptare a unor sisteme de producție care să permită asigurarea substituirii într-o mai mare măsură a forței de muncă umană cu cea a maşinilor, adoptarea de material genetic de înaltă performanță, vegetal sau animal, imposibilitatea practicării anumitor culturi, altitudinea, panta, ferilitatea solului, variațiile climatice constituind obstacole naturale majore;
- în afara condițiilor dificile de producție, gospodăriile agricole montane sunt primele care sunt supuse efectelor dure ale concurenței cu produsele similare rezultate din culturile vegetale sau din creşterea animalelor obținute în alte regiuni, mai ales la şes;

- în compensare, resursele în lemn, piatră de construcție, minereuri diverse, peisajul turistic pot fi considerate ca avantaje ale muntelui.

Din acest punct de vedere, muntele poate fi luat din nou ca exemplu prin alternativele de locuri de muncă oferite forței de muncă familiale din gospodăriile instalate în anumite zone unde s-au dezvoltat activități economice care valorifică resursele sale naturale.

Artizanatul, industria şi turismul au ştiut să tragă profit din aceasta.

Toate aceste condiții specifice zonei montane au determinat, de foarte multă vreme, o combinare a activității agricole cu activitățile neagricole în cadrul gospodăriilor agricole montane, activități desfăşurate în gospodărie şi/sau în afara ei.

Printre premisele specifice apariției şi manifestării pluriactivității în zona montană din România, amintim:

- structuri mici de producție, familială (mica proprietate țărănească), în medie 4,71 ha, 1,7 bovine şi 5 ovine);
- mijloace de producție puțin performante, slaba mecanizare a lucrărilor agricole;
- producții mici, destinate în special autoconsumului, partea comercializată fiind puțin semnificativă;
- locuri de muncă oferite de alte activități economice, care valorifică resursele naturale locale;
- populație densă, 47 locuitori/kmp, ce nu poate fi ocupată în totalitate de agricultura montană.

Încadrându-se în acest context, ne propunem să distingem semnificația fenomenului de pluriactivitate în gospodăriile agricole familiale din zona montană a județului Suceava. Accentul este pus pe semnificația economică a fenomenului, după o metodologie verificată în studiile de specialitate efectuate în țări cu tradiție în domeniu.

Pentru simplificarea exprimării, termenul de "gospodărie pluriactivă" va desemna acea gospodărie unde şeful gospodăriei este o persoană pluriactivă.

3.4.1. Caracteristicile gospodăriilor agricole pluriactive

Studiul se bazează pe datele din anchetele efectuate în comunele Poiana Stampei şi Dorna Arini, din bazinul Dornelor.

În grupa gospodăriilor pluriactive s-au încadrat:

- 58 gospodării din totalul de 174 gospodării ale eşantionului din Poiana Stampei,reprezentând 33% din total eşantion;
- 24 gospodării din esantionul de 116 gospodării în Dorna Arini, reprezentând 21% din total eşantion.

Vom prezenta în continuare principalele rezultate şi concluzii degajate din analiza efectuată asupra eşantioanelor pluriactive luate împreună.

3.4.1.1. Structurile de producție ale gospodăriilor pluriactive

Structuri funciare şi utilizarea pământului

Suprafața funciară exploatată de gospodăriile pluriactive (înțelegând prin aceasta suprafața în proprietate, plus cea luată în arendă, minus cea dată în arendă) variază între 0,4 ha şi 20 ha.

Repartizând numărul gospodăriilor pluriactive pe clase de suprafețe se constată o concentrare a acestora în clasa a doua de suprafață (1 - 3 ha) reprezentând aproximativ 45% din eşantion, în celelalte clase de suprafață, ele fiind relativ uniform repartizate ca număr.

Referitor la modul de dobândire a suprafeței inițiale, aproximativ 80% dintre producători au declarat că s-au instalat ca şefi de gospodărie prin moştenire, iar restul prin cumpărare sau prin zestre.

Principala pondere în terenul agricol este deținută de fânețe şi păşuni, care variază direct proporțional cu dimensiunea suprafeței exploatate.

Terenul arabil este cultivat în proporție de peste 80% cu cartofi.

Tranzacțiile funciare (vânzări, cumpărări, arendă) efectuate în ultimii 3 ani sunt nesemnificative, doar 30% din eşantion având astfel de tranzacții, din care jumătate au luat în arendă (preponderent din clasa 1-3 ha), restul cumpărând pământ.

De asemenea, proiectele de tranzacții funciare sunt relativ puțin prezente (22% din eşantion), ceea ce denotă o imobilitate funciară.

3.4.1.2. Materialul agricol utilizat

Dotarea este slabă în ceea ce priveşte materialul agricol mecanizat. Un sfert dintre gospodării utilizează tractoare şi motocositoare, restul utilizând tracțiunea animală şi munca manuală. În ce priveşte proiectele de cumpărare, doar 15% din eşantion doresc să facă astfel de investiții.

3.4.1.3. Structura familiei şi forța de muncă agricolă

Familia gospodăriei pluriactive este formată în medie din 4 persoane, din care 3 active.

Analizând vârsta declarată de producătorii pluriactivi, se constată că 78% din eşantion au vârste între 30 şi 50 ani, deci se poate concluziona că predomină persoanele tinere în această categorie.

Ca nivel de studii, jumătate dintre ei au absolvit 8 clase, iar ceilalți, şcoli profesionale, licee şi studii superioare (5%).

În ceea ce priveşte asigurarea succesiunii exploatației, 80% dintre gospodării au succesiunea asigurată.

Forța de muncă utilizată în gospodărie este preponderent familială, forță de muncă sezonieră se întâlneşte doar în gospodăriile de peste 10 ha.

3.4.1.4. Funcționarea exploatației pluriactive

Producția agricolă

Se poate afirma că toate gospodăriile pluriactive din eşantion sunt profilate pe creşterea bovinelor şi valorificarea produselor de această origine. Excepție fac 6% din eşantion, care nu dețin animale, fiind profilate exclusiv pe producția vegetală (toate din grupa sub 1 ha).

Principalele produse obținute în gospodărie sunt:

- produse vegetale: fân şi cartofi;
- produse de origine animală: lapte şi carne de bovine.

Analizând la nivelul eşantionului indicatorii privind natura, cantitatea şi valoarea producției obținute în gospodării, se poate concluziona:

- producția vegetală obținută este utilizată exclusiv pentru autoconsumul familiei (cartofi) şi al gospodăriei (fânul). Excepție fac 10% din gospodării, care vând un mic excedent de fân (cele cu suprafețe de peste 3 ha);
- toate gospodăriile vând lapte de vacă, remarcând că la gospodăriile de până la 1 ha, valoarea producției provine exclusiv din valoarea surplusului de lapte.

Odată cu creşterea taliei gospodăriei (peste 3 ha), ponderea în valoarea producției agricole este deținută de carnea de bovine, la care se mai adaugă şi valoarea fânului vândut.

Venitul net agricol obținut de gospodăriile pluriactive (venitul rămas după scăderea din valoarea producției agricole comercializate a cheltuielilor efectuate pentru obținerea ei, respectiv consumurile intermediare, prelevările agricole şi cheltuielile cu forța de muncă sezonieră), este relativ scăzut pentru ansamblul eşantionului pluriactiv.

Se poate remarca, analizând pe clase de suprafață, că toate gospodăriile de până la 3 ha au un venit net agricol nesemnificativ, sau chiar negativ, producția acestora fiind orientată preponderent sau exclusiv spre autoconsum. Odată cu creşterea suprafeței gospodăriei, venitul net provenit din activitatea agricolă înregistrează anumite valori semnificative, în special, pentru gospodăriile de peste 10 ha, rămânând însă scăzut ca pondere în totalul venitului obținut de gospodării (care include şi veniturile din activități neagricole).

3.4.2. Pluriactivitatea şefului gospodăriei

O primă analiză efectuată a stabilit **tipul de activitate "exterioară"** exercitată de şeful gospodăriei. Conform declarațiilor producătorilor agricoli intervievați, 42% sunt muncitori în mină sau industrie (ocupația predominantă), repartizarea lor pe celelalte activități (comerț, meşteşug uri, prestări servicii) fiind relativ uniformă. Aceasta se explică prin oportunitatea de locuri de muncă

ce se oferă de către industriile extractive din zonă, precum şi a veniturilor ce se obțin din aceste activități.

Privind **natura** pluriactivității, 85% dintre pluriactivi exercită o activitate neagricolă **permanentă**, restul lucrând **sezonier**, ca lucrători agricoli într-o altă gospodărie.

După **originea** pluriactivității, 60% din şefii de gospodării au declarat că activitatea exterioară este anterioară celei agricole, restul devenind pluriactivi după ce s-au instalat ca producători agricoli.

Fenomenul trebuie legat de trei aspecte, şi anume:

- densitatea ridicată a populației, care nu poate fi ocupată în agricultură, ținând cont şi de presiunea funciară caracteristică zonei (pământul fiind dobândit, în special prin moştenire);
- vârsta relativ tânără a pluriactivilor şi a familiilor lor (cu copii şi bătrâni în întreținere), care necesită un venit suplimentar;
- locuri de muncă oferite de activitățile ce valorifică resursele naturale din zonă (industrii) şi cele de asigurare a vieții sociale a localităților (administrative, servicii etc).

Se remarcă de asemenea, că pe lângă şeful gospodăriei, mai există cel puțin un membru al familiei care este pluriactiv, iar în gospodăriile mici, aproape toți membri de vârstă activă desfăşoară şi alte activități.

Valoarea totală a veniturilor exterioare provenite din activitatea neagricolă a tuturor membrilor pluriactivi ai gospodăriei deține ponderea principală în veniturile obținute de gospodărie, depăşind cu mult venitul net agricol obținut de aceasta (reprezentând între 60 si 90% din venitul total al gospodăriei). Privind însă utilizarea acestor venituri exterioare, se observă că acestea sunt destinate aproape exclusiv investițiilor neproductive, respectiv acoperirii cheltuielilor curente ale familiei, precum şi pentru efectuarea de cheltuieli excepționale (cumpărare de casă, maşină, aparate electrocasnice etc.).

Doar 20% dintre gospodării investesc productiv în gospodărie (cumpărare pământ, animale etc.), deci se extind, într-o proporție relativ uniformă pe clase de suprafață.

Privind proiectele de continuare sau încetare a pluriactivității, majoritatea celor intervievați(96% din eşantion) au declarat că vor continua activitățile exterioare desfăşurate în prezent.

În fine, mai notăm că: resursele exterioare (resurse financiare provenite din exteriorul familiei), adică: alocații diverse, pensii, bani proveniți din dare în arendă a terenurilor, sunt nesemnificative pentru ansamblul eşantionului de pluriactivi.

Pe baza analizei principalelor rezultate privind caracteristicile structurale şi funcționale ale gospodăriilor pluriactive, au fost identificate trei mari logici de comportament şi strategii ale gospodăriilor pluriactive şi ale familiilor lor. De menționat, că dacă logica de comportament face referire la trecut şi prezent, "strategiile" reprezintă mai curând o logică de comportament orientată spre vii-

tor. Aceste logici sunt considerate ca o componentă principală a strategiilor puse în practică de sistemul familie-exploatație, reprezentând sinteza sau articulația legăturilor ce există între structurile exploatației (funciare, forță de muncă, producție etc.) şi orientarea lor spre o finalitate dominantă.

a) **Logica de subzistență** (sau de supraviețuire)

Grupează gospodăriile cu suprafețe mici ale căror produse agricole sunt în totalitate sau cvasitotalitate consacrate consumului familial. Recurgerea la piață are loc pentru micile excedente agricole (lapte, fân) care permit cumpărarea complementului de alimente care nu se produc în gospodărie şi a eventualelor input-uri necesare producției (care de asemenea nu se produc în gospodărie.

Distingem două tipuri de gospodării cu această logică de subzistență, urmând clasa de suprafață:

- gospodării cu o suprafață de până la un hectar care au cunoscut puține transformări în trecut şi nu fac obiectul nici unei investiții;
- gospodării între 1-3 ha care încep să se însereze pe piața produselor agricole prin vânzarea excedentelor de lapte şi fân.

Dacă în primul tip venitul monetar extraagricol este consacrat în totalitate acoperirii cheltuelilor curente ale familiei, în al doilea tip el este afectat şi cheltuielilor excepționale (cumpărare maşină, aparate electrocasnice).

b) **Logica de menținere**

Ea semnifică faptul, că şefii de gospodărie sau familia acestora exercită şi alte activități neagricole în scopul menținerii unui anumit nivel de trai considerat ca fiind normal.

Rezultatele agriculturii pe care ei o practică nu sunt performante, dar sunt suficiente autoconsumului familiei şi le asigură veniturile necesare reproducției lor. Această logică implică în mod necesar un minim de investiții productive care să permită menținerea acestor gospodării agricole.

În această categorie se încadrează gospodăriile cu suprafețe de teren cuprinse între 3-5 ha şi 5-10 ha. În aceste două grupe o parte din producția agricolă este destinată în mod regulat vânzării.

c) **Logica de dezvoltare**

Acest tip de logică apare în gospodăriile cu suprafețe relativ mari (pentru această zonă) care au peste 10 ha, şi care dețin o pondere mică în totalul eşantionului (aproximativ 10%).

În aceste gospodării intervin pe lângă veniturile exterioare şi resursele exterioare (pensii, chiria pe pământul dat în arendă) care contribuie la dezvoltarea gospodăriilor prin investițiile productive efectuate, ca şi prin proiectele pentru viitor.

Pluriactivitatea şefilor de gospodărie (şi a membrilor familiei) ne indică, pe de o parte, o practică agricolă puțin performantă în această zonă defavorizată natural, iar pe de altă parte, că această agricultură nu poate furniza venituri suficiente celor ce o practică.

Deci, regăsim ca motivație principală a exercitării pluriactivității insuficiența veniturilor provenite din agricultură. În concluzie, forma dominantă de pluriactivitate întâlnită în zonă este **pluriactivitatea de necesitate**.

Întâlnim, de asemenea, şi o altă formă de pluriactivitate (în cazul gospodăriilor de talie mare) şi anume **pluriactivitatea de alegere**, motivația găsindu-se în oportunitatea de locuri de muncă ce se oferă de către celelalte activități neagricole care valorifică resursele naturale locale.

Rolul exercitării pluriactivității în gospodăriile montane din aceste zone este foarte important: atât la nivelul gospodăriei în reproducția ei şi a familiei (prin veniturile extraagricole), cât şi la nivelul zonei prin stabilizarea populației şi evitarea deşertificării.

În zona analizată populația agricolă este stabilizată prin existența de locuri de muncă în alte activități economice, deci a pluriactivității agricole, iar agricultura zonei se bazează pe pluriactivitatea agricultorilor ce o practică (este şi cazul gospodăriilor agricole familiale al căror şef este monoactiv, declarate gospodării monoactive, dar în care există cel puțin un membru al familiei care lucrează în afara acestora, contribuind prin veniturile sale la resursele gospodăriei).

În concluzie, viitorul gospodăriilor pluriactive din zona studiată, al dezvoltării lor, depinde de stabilitatea locurilor de muncă şi a veniturilor provenite din celelalte sectoare economice neagricole care creează surse de acumulare a capitalului productiv în aceste gospodării.

Este adevărat, că existența veniturilor extraagricole poate constitui în acelaşi timp o frână şi un stimulent în dezvoltare.

Pluriactivitatea reprezintă un mijloc de finanțare a activităților agricole prin faptul că ea permite obținerea unor venituri monetare şi ajută la satisfacerea nevoilor familiale. Însă, în acelaşi timp, nu este suficient numai să se dispună de această sursă de finanțare, este necesar ca producătorii să fie motivați şi să aibă încredere în funcționarea pieței şi în rentabilitatea acestei activități.

După analiza efectuată la nivelul gospodăriei s-a constatat că veniturile extraagricole sunt mai întâi de toate orientate către acoperirea cheltuielilor curente şi a celor excepționale ale familiei. Acest fapt indică o lipsă de motivație a producătorilor, lipsa interesului economic de a dezvolta activitatea agricolă pe care ei o exercită.

În momentul în care prețurile produselor agricole vor creşte, valorificând astfel superior producția obținută în gospodărie, în momentul în care producătorii vor fi incitați în a produce mai mult (prin sistemul de pârghii economico-financiare şi de creditare), numai atunci capitalul acumulat în gospodărie va permite investiții productive.

Acolo unde va exista dorința de a investi, deci interes economic, aceste venituri provenite din pluriactivitate vor constitui un stimulent în dezvoltarea gospodăriei şi, implicit, a zonei.

Rămâne însă a vedea în ce măsură comportamentele şi mentalitățile umane pot fi orientate în acest scop, în perspectiva dezvoltării. În această perspectivă, investiția în factorul uman rămâne principala problemă de rezolvat.

3.5. Implicațiile instituționale în elaborarea şi aplicarea unor politici de dezvoltare rurală în condițiile descentralizării

Politicile economice şi sociale sunt rezultatul proceselor complexe de interacțiune între interesul public şi interesul privat. Reforma instituțională este unul din mijloacele de care dispune statul pentru a ameliora mecanismele de decizie.

Din motive istorice, dezvoltarea rurală a fost legată de Ministerul Agriculturii şi Alimentației prin Direcțiile Agricole Județene şi Camerele Agricole Comunale.

Deşi, în zona rurală montană agricultura rămâne în centrul de interes al unei părți importante a populației, au apărut şi apar noi activități neagricole (protecția mediului, turismul şi agroturismul), care ar trebui să facă parte dintr-un Minister al Amenajării şi Dezvoltării Rurale. Acesta ar trebui să coopereze foarte strâns cu toate celelalte ministere care au interese în zonă.

Prin descentralizare se poate realiza apropierea procesului decizional de autoritățile locale, încurajându-se inițiativa locală de a participa la dezvoltarea economică şi de a ameliora cooperarea orizontală între localități şi regiuni. De asemenea, trebuie instituite noi sisteme de realizare a resurselor de finanțare şi o mai mare libertate de acțiune în utilizarea acestora. La prima vedere, descentralizarea totală apare la nivel instituțional ca cea mai bună alegere în procesul de dezvoltare rurală. În plus, identificarea nevoilor şi resurselor este mai bine făcută la nivel local, decât plecând de la un centru îndepărtat. Acțiunea la nivel local este din toate punctele de vedere indispensabilă, dată fiind diversitatea zonelor rurale care există în aceeaşi țară. Dar, dificultatea constă în faptul, că marile schimbări intervenite au început să integreze progresiv economia rurală în piețe mai vaste, naționale şi internaționale. Autoritățile regionale şi naționale sunt cele mai în măsură să reprezinte interesele regionale la nivel internațional, realizându-se un cadru macropolitic sănătos pe termen mediu şi lung. De asemenea, o altă soluție o constituie utilizarea unei politici contractuale de parteneriat atât vertical, cât şi orizontal, între agenții publici şi cei privați la nivel local şi regional, bazată pe legături de complementaritate de funcții ale instituțiilor şi agenților, şi nu pe o ierarhie unilaterală a puterii deținute.

Descentralizarea în domeniul politicii rurale ar putea stimula concurența între regiuni şi localități. O anume rivalitate este adesea o sursă de dinamism. Autoritățile guvernamentale, prin rolul şi poziția lor, nu ar trebui decât să stabilească reguli precise ale "jocului" pentru o anume concurență ca şi pentru a defini obiective clare de ansamblu în domeniul dezvoltării naționale şi pentru a promova un anumit echilibru interregional.

Dar, la cea mai mare parte a schimbărilor care ar interveni în structura economiei rurale şi, în speță, a celei montane, ar trebui să contribuie gospodăriile agricole, întreprinzătorii particulari şi organizațiile lor profesionale. Modernizarea economiei rurale s-ar datora astfel dezvoltării unei rețele de întreprinderi agricole şi industriale de talie medie, precum şi a serviciilor. Din totalitatea lor, aceste inițiative locale ar crea noi locuri de muncă care ar absorbi o parte importantă a forței de muncă rurale disponibilă sau disponibilizată din mediul urban.

Statul poate interveni în domeniul protecției sociale. În calitate de partener poate participa prin alocarea de fonduri destinate investițiilor în infrastructură (telecomunicații, transporturi, electrificarea zonelor izolate etc.). De asemenea, se pot crea instituții de dezvoltare rurală regională, care să aibă ca obiectiv stimularea participării capitalului financiar al sectorului particular în programele de dezvoltare, precum şi o legislație lejeră, care va lăsa loc la flexibilitate şi la experimentare la nivel individual, acolo unde abordările pragmatice sunt necesare în circumstanțe variabile.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Abdel-Hakim, T. - *Agriculture familiale: stratégies d'adaptation et pluriactivité* - Communication presentée au 8-th World Congress of Rural Sociology, Pensylvania, 1992.
2. Abdel-Hakim, T., Campagne, P. - *Pluriactivité et intensification de la production*, Séminaire international, Belgrad, 27-29 sept. 1989.
3. Apăvăloaie, M., Chiriac, D. - *Câteva observații geografice şi economice referitoare la populația şi aşezările rurale din județul Suceava*, Iaşi, 1970.
4. Barbu, N., Ionescu, L. - Obcinele Bucovinei - Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987.
5. Brun, A. (1987) - *La pluriactivité agricole en France: mésures et conceptions*, Colloque de Montpellier, 8-10 Juillet 1987.
6. Brun, A., Lacombe, Ph., Laurent, C. - *La pluriactivité des agriculteurs*, Série Economie et sociologie rurales, 5/1982.
7. Buciuman E., Păun, G. - *O industrie pastorală - Roquefort*, ICCE, ASAS, Bucureşti, 1969.
8. Campagne, P. - *Introduction au développement rural*, CIHEAM IAM Montpellier, 1991.
9. Campagne, P. - *La question de la pluriactivité en Algérie, en France, au Portugal et en Tunisie*; Options méditerranéennes, Serie B, no. 5/1991.
10. Chiriac, D. - *Considerații geografico-economice asupra aşezărilor rurale din Țara Dornelor,* Analele Universității "Al. I. Cuza", Iaşi, 1969.
11. Cucu, V. - *Geografia aşezărilor umane*, în Geografia economică şi a populației, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1989.
12. Fuller, A.M. - *Part-Time farming: The enigmas and realities*, Research in Rural Sociology and Development, vol. 1/1984, by JAI Press, 1984.
13. Georgescu, D. - *Pluriactivitatea gospodăriilor agricole familiale din zona de munte*, cap. IV în Zona montană din județul Suceava în tranziție, premise, mijloace de intervenție pentru realizarea unui program de dezvoltare regională, IEA, Bucureşti, 1993.
14. Hugon, P. - *L'industrie agroalimentaire, analyse en termes de filière*, Révue du Tiers Monde, no. 115, juillet-sept., 1988.
15. Jarige, F. - *Appui pédagogique à l'analyse du milieu rural dans une perspective de développement*, ENSAA Dijon, 1983.
16. Lebret, L.J. - *L'enquête en vue de l'amménagement régional*. Guide pratique de l'enquête sociale, P.U.F., Paris, 1963.
17. Matei, M.D. Emandi, E.I. - *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Somuzului Mare - "Secolele XI-XVII",* Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
18. Ostrofi, Gh., Gabor, V. - *Județele Patriei. Suceava - Monografie*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987.

19. Popp, N., Iosep, I. - *Judeţul Suceava*, Editura Academiei, Bucureşti, 1973.
20. Rey, R. - *Civilizaţia montană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.
21. Rey, R. - *Experimentul montan Dorna*. MAA, Bucureşti, 1993.
22. Silvas, E. - *Studiu despre agricultura zonei montane a României*, CNZMR, Bucureşti, 1991.
23. Tremouilles, N., Georgescu, D., Toma, C., Dumitru, M., Ibănescu, M. - *Monografia comunei Poiana Stampei, judeţul Suceava*, IEA, Bucureşti, 1993.
24. *** - *Anuarul statistic al României 1992*.
25. *** - *Monografiile comunelor din zona montană a judeţul Suceava* - manuscrise, 1993.
26. *** - ROUMANIE - *Guide encyclopédique*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1971.
27. *** - SUCEAVA - *Guide touristique du département*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1983.
28. *** - *La pluriactivité en montagne*, Etude No. 138, Groupement du Grenoble, Institut National d'Etudes Rurales Montagnardes, 1978.
29. *** - *Formulation de la politique rurale, nouvelles tendances*, OCDE, Paris, 1988.
30. *** - *Projet de coopération franco-roumaine*; Appui à la mise en place du Centre International de Formation et d'Innovation pour le Développement des Carpathes (CIFIDEC), CIHEAM-IAM Montpellier, MA de France, MAA România, 1993.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 25/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

TENDINȚE DEMOGRAFICE NOI ŞI POLITICI ÎN DOMENIUL POPULAȚIEI

(experiențe în unele țări europene şi în România)

Dr. Constantin GRIGORESCU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

I. TENDINȚE NOI ÎN PROCESELE DEMOGRAFICE 105
1. Dinamica fertilității 105
2. Familia şi numărul de copii doriți 109
3. Mortalitatea 116
4. Migrarea internațională 118
5. Anexe 122

II. UNIVERSALITATE ŞI SELECTIVITATE ÎN ACORDAREA PRESTAȚIILOR FAMILIALE ÎN ROMÂNIA. COMPARAȚII CU ALTE ȚĂRI 134
1. Mărimea familiei şi veniturile medii pe o persoană 134
2. Perfecționarea sistemului de acordare a alocațiilor de stat pentru copii 137
3. Cu privire la reducerea sarcinilor fiscale pentru familiile cu copii 140
4. Anexe 146

I. TENDINȚE NOI ÎN PROCESELE DEMOGRAFICE

De aproape 50 de ani dinamica populației a devenit o problemă globală a lumii contemporane cu implicații majore pentru dezvoltarea economico-socială durabilă şi stabilitatea politică pe planeta noastră. Probleme apar atât în tarile în curs de dezvoltare unde se înregistrează o creştere rapidă a populației, cât şi în țările dezvoltate unde se consemnează sporuri naturale scăzute şi chiar negative în evoluția populației[1].

Conştientizarea importanței cunoaşterii problemelor pe care le implică evoluția divergentă a populației în cele două categorii de țări menționate a generat numeroase analize, studii şi politici naționale în domeniul populației ca şi colocvii şi conferințe internaționale, inclusiv conferințe cu participarea reprezentanților statelor, organizate sub egida ONU. Mărturie în acest sens sunt Conferințele mondiale asupra populației de la Bucureşti din 1974 şi de la Mexic din 1984. Arătăm de asemenea că, tot sub egida ONU, anul acesta se va organiza la Cairo a III-a Conferință internațională a populației, iar anul 1994 a fost proclamat "Anul internațional al familiei".

Dinamica recentă a populației din țările dezvoltate prezintă caracteristici proprii în raport cu cele din țările în curs de dezvoltare. Deosebit de pregnant caracteristicile respective se constată în țările europene şi cu deosebire în cele occidentale.

1. Dinamica fertilității

După o anumită creştere înregistrată în perioada postbelică, rata totală a fertilității s-a înscris din nou în tendința de scădere seculară, ca parte componentă a tranziției demografice generată de revoluția industrială şi afirmarea economiei moderne. în prezent, scăderea ratei fertilității a atins niveluri alarmante în majoritatea țărilor europene dezvoltate, astfel încât, în perspectivă, nu permite nici măcar înlocuirea generațiilor (anexa nr. 1). Nivelul redus al ratei fertilității, sub cel necesar reproducerii simple a populației (2,1 copii născuți de o femeie în perioada de vârstă fertilă, 15-49 ani), s-a dovedit a fi un fenomen de durată şi se pare că va fi prezent şi în ultima decadă a acestui sfârşit de secol. Mai mult, evaluările ONU din anul 1990 privim) proiecțiile populației pentru anii 2020-2025 iau în considerare şi o rată totală a fertilității mai scăzută decât cea din 1985-1990 (anexa nr. 2).

Aşa cum rezultă din datele cuprinse în anexa nr. 1, nivelul ratei fertilității diferă de la o țară la alta; în anul 1965, cu excepția Ungariei şi României, în

---

[1] Vladimir Trebici, *Populația Terrei*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1991; Constantin Grigorescu, *Tendințe în evoluția populația mondiale. Consecințe şi politici în domeniul populației*, în vol. "Probleme actuale ale populației şi politicii familiale" (coordonator Grigore Vâlceanu) Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 1992.

toate țările luate în analiză rata totală a fertilității era net superioară celei care permite înlocuirea generațiilor. Ulterior, rata fertilității a înregistrat o curbă descendentă, astfel că în 21 din 24 de țări rata respectivă nu mai permite o înlocuire a generațiilor. în anii 1988-1989 cele mai scăzute niveluri apar în Italia 1,29 copii; Spania 1,30; Grecia 1,43; Germania 1,44; Austria 1,45; Portugalia 1,51; Elveția 1,59 şi Danemarca 1,67. În Franța care a promovat constant o politică pronatalistă rata totală a fertilității se situează, de asemenea, sub nivelul cerut de înlocuirea generațiilor (1,80 copii în anul 1990 față de 2,84 în 1965). Singurele țări în care rata totală a fertilității depăşeşte nivelul de 2,1 copii sunt Islanda 2,31 copii, Irlanda 2,17 copii şi Suedia 2,14.

Evoluția ratei fertilității în România prezintă un caz particular. În 1965 numărul total de copil născuți de o femele în perioada fertilă era de 1,91; ulterior, respectiv în perioada 1966 1989, ca urmare a măsurilor coercitive de sporire a natalității, rata fertilității a fost superioară nivelului cerut de înlocuirea generațiilor. În unul 1990 rula fertilității a scăzut însă la 1,83 copii pentru ca în 1992 să se înscrie printre nivelurile cele mai scăzute din Europa, respectiv 1,50 copii.

Scăderea fertilității în țările europene, în perioada de după 1965, a avut loc în condițiile în care s-au accentuat unele comportamente şi fenomene care într-un fel sau altul au incidență asupra familiei şi fertilității. Între altele menționăm: creşterea vârstei medii la care are loc contractarea primei căsătorii, extinderea fără precedent a concubinajului (sau uniunilor consensuale), creşterea numărului do copii născuți în afara căsătoriei şi creşterea proporției divorțurilor ca fi a familiilor monoparentale.

Cercetările efectuate în țările membre ale Consiliului Europei relevă că vârsta medie a femeilor la prima căsătorie era în 1970 de 23 ani, față de 24 ani în 1960; ulterior însă, până în 1989, această vârstă a crescut între 2 şi 4 ani, evident cu efecte pentru reducerea ratei nupțialității şi a numărului de copii născuți în cadrul căsătoriilor legale. În 1989 cele mai înalte vârste la contractarea primei căsătorii s-au înregistrat în Suedia (31 ani), Danemarca (27,4 ani) şi Elveția (26,9 uni); cele mai scăzute vârste s-au observat în Cehoslovacia (20,9 ani), Ungaria (21,4 ani) şi Grecia (23,5 ani).

Creşterea vârstei medii la prima căsătorie şi implicit reducerea ratei nupțialității au contribuit la scăderea fertilității. în acest sens se apreciază că: "Ratele fertilității sunt, în general, mai înalte printre femeile măritate decât printre femeile nemăritate şi frecvența căsătoriei este o determinantă proximă a nivelurilor fertilității"[1]. Aprecierea trebuie, totuşi, relativizată dacă se au în vedere, aşa cum se va arăta mai departe, naşterile premaritale, în afara căsătoriei.

Concubinajul, respectiv uniunile consensuale, sau coabitarea a două persoane de sex opus fără a fi căsătorite, nu este un fenomen recent, nou; el

[1] Council of Europe, *The future of Europe's population. A scenario approach*, Robert Cliquet (Editor), Strasbourg, 1992, p. 16.

s-a practicat cu mulți ani în urmă, însă frecvența lui era cu totul redusă. în anii '60 concubinajul a căpătat treptat dimensiuni tot mai însemnate în Europa Occidentală, inițial în Suedia şi Danemarca, iar din anii '70 în alte țări din Nordul şi Vestul Europei.

Lucrările de specialitate relevă două moduri principale de coabitare: concubinaj premarital, ca un preludiu al căsătoriei legale şi, respectiv, concubinaj postmarital, ca urmare a creşterii însemnate a ratei de divorțialitate.

Datele din anexa nr. 3 relevă proporția mare a femeilor din grupele de vârstă 16-19 ani, 20-24 şi 25-29 ani care trăiesc în concubinaj (în total femei căsătorite şi în concubinaj). În anul 1985 locuri de frunte dețin țările nordice: Suedia, Danemarca şi Norvegia. Pentru anul 1985 proporțiile respective la grupa de vârstă 16-19 ani sunt: 93%; *88%* şi 83% iar la grupa de vârstă 20-24 ani: 78%; 75% şi 59%. Observăm în acelaşi timp că proporțiile amintite din 1985 sunt sensibil mai mari la toate țările şi la aproape toate grupele de vârstă. Se pare că procesul este în plină desfăşurare. Dintre țările din Vestul Europei proporții mai însemnate ale concubinajului se înregistrează în Olanda, Germania (Vest) şi Franța.

Consemnăm, de asemenea, că uniunile consensuale reprezintă, practic, în multe cazuri o fază tranzitorie spre căsătoria legală. Astfel, în Franța 30% din femeile care s-au căsătorit legal în perioada 1974-76 au fost în prealabil concubine iar în anii 1980-82 ponderea lor a ajuns la 65%. În Marea Britanie proporțiile respective au fost de 34% în anii 1980-84 şi de 50% în anii 1985-88. Studiile de specialitate relevă, de asemenea, că uniunile consensuale (concubinajul) tind să aibă o durată scurtă; în Franța spre exemplu, potrivit unui sondaj, rezultă că 50% dintre femeile concubine s-au măritat într-un interval de 3 ani[1].

Odată cu extinderea concubinajului se constată şi o creştere a copiilor născuți în afara căsătoriilor legale (anexa nr. 4). Statisticile relevă că, după anul 1960, în Europa de Nord concubinajul şi naşterile în afara căsătoriei au devenit predominante. În zona amintită, de regulă, primul şi chiar al doilea copil se nasc în uniunile consensuale. În 1990/91 proporția copiilor născuți în afara căsătoriei a atins proporții deosebit de mari, între 29,6 şi 56,4% în Islanda, Danemarca, Norvegia, Franța şi Regatul Unit[2]. În celelalte țări din Europa Occidentală proporția copiilor născuți în afara căsătoriei este relativ mai mică.

În România numărul copiilor născuți în afara căsătoriei (şi nerecunoscuți de tați) este relativ redus; în 1990 au fost de 12,6 mii şi reprezentau 4,0% din totului născuților vii. Proporția marchează o reducere față de anul precedent si are o imensitate mai scăzută în mediul urban (3,4%) şi mai ridicată în mediul rural[3].

---

[1] *Op. cit.,* p. 20. Acolo unde nu se fac alte trimiteri, datele şi unele aprecieri provin din aceeaşi sursă.

[2] Conseil de l'Europe, *Evolution démographique récénte en Europe et en Amérique du Nord*, 1992, p. 56.

[3] Comisia Națională pentru Statistică, *Fenomene demografice în anul 1990* (I), Informații Statistice Operative, nr. 13, sept. 1991, p. 2.

Creşterea însemnată a ratei divorțialității reprezintă o altă tendință importantă proprie țărilor europene în etapa actuală, (anexa nr. 5). În intervalul 1970-1990/91 în unele țări rata de divorțialitate a crescut de 2-2,5 ori (Regatul Unit, Luxemburg, Norvegia, Belgia, Olanda, Franța). Dimensiunea acestui indicator a atins niveluri deosebit de ridicate (între 2,3 şi 2,9%) în Suedia, Norvegia, Ungaria, Daemarca, Finlanda, Cehoslovacia şi Regatul Unit. În țările din Sudul Europei rata divorțialității, este mai mică, între 0,5 şi 1%. Menționăm în acest sens Portugalia, Grecia, Spania, Cipru şi Italia[1].

În România proporția divorțurilor este sensibil mai scăzută şi relativ constantă în raport cu țările din Nordul şi Vestul Europei. Rata divorțialității a fost de 1,54% în 1980 şi de 1,56% în 1989, Ulterior se constată chiar o anumită reducere şi anume: 1,42% în 1990; 1,60% în 1991; 1,29% în 1992 şi 1,29% în semestrul I 1993[2].

Unii specialişti apreciază că sporirea ratei divorțialității nu ar avea o influentă puternică asupra fertilității, întrucât ar determina o extindere a uniunilor consensuale post-maritale şi prin aceasta a copiilor născuți în afara căsătoriei. În acelaşi sens ar acționa şl recăsătorirea femeilor divorțate. Fără să negăm astfel de situații, divorțul nu poate să nu aibă repercusiuni asupra fertilității femeilor. El are însă o influență cu totul negativă asupra stabilității familiei şi realizării funcțiilor acesteia, cu deosebire asupra creşterii şi socializării copiilor rezultați din uniunile consensuale sau căsătoriile anterioare.

Extinderea fără precedent a proporției divorțurilor consemnate statistic (în realitate mai mare decât cifrele oficiale) ca şi caracterul tranzitoriu şi destrămarea uniunilor consensuale a determinat o creştere sensibilă a familiilor monoparentale, formate din mame sau tați divorțați (văduvi) ori separați şi din copii aflați în întreținerea lor. Se apreciază că în prezent între 1/4 şi 1/3 din toate gospodăriile sunt conduse de către un singur părinte. Recentul recensământ din SUA relevă că 27% din familiile, cu copii sunt conduse de către un singur părinte[3]. În România, la recensământul din 7 ianuarie 1992, o zecime din numărul total al nucleelor familiale (în sens restrâns) era constituit din familii incomplete, respectiv dintr-un părinte şi copii. Numărul acestui tip de familii a crescut foarte rapid, de 1,5 ori față de 1977, în raport cu creşterea totală a nucleelor familiale, care a fost de 6,3%[4].

Fenomenul privind familiile monoparentale ridică numeroase probleme economice şi sociale, mai ales în situațiile în care capul de familie este femeia. în astfel de situații responsabilitatea asigurării veniturilor şi respectiv a creşterii

---

[1] Conseil de l'Europe, *Revolution démographique récente en Europe et en Amérique du Nord*, 1992, p. 48.

[2] C.N.S., *Anuarul statistic al României*, 1993, p. 117, şi *Principalele fenomene demografice în semestrul I 1993*, în C.N.S., Informații Statistice Operative, septembrie 1993, p. 1.

[3] Jo. Boyden, *Families*, Unesco Publishing 1993, p. 50.

[4] CNS, *Recensământul populației şi locuințelor din 7 ianuarie 1992*, Rezultate generale. Populație, gospodarii, locuințe, Bucureşti, octombrie, 1993, p. 24.

şi educării copiilor revine unui singur părinte. De regulă, în astfel de familii veniturile sunt sub cele necesare asigurării unui trai decent. În S.U.A., spre exemplu, în mai mult de jumătate din familiile care trăiesc sub pragul sărăciei capii de gospodărie sunt femei. Aşa cum s-a mai arătat, probleme deosebite apar în legătură cu formarea caracterelor tinerilor copii, cu socializarea lor în concordanță cu normele unei societăți civilizate, democratice.

2. Familia şi numărul de copii doriți

Scăderea considerabilă a ratei fertilității, sub nivelul cerut de înlocuirea generațiilor, ca şi noile tendințe care au apărut în legătură cu formarea şi disoluția familiei au devenit, sub multiple aspecte, subiecte de preocupare în aproape toate țările europene. În acest cadru un loc aparte îl ocupă efectuarea unor sondaje de opinie cu privire la numărul de copii doriți şi la factorii de influență.

Deosebit de relevante în acest sens sunt anchetele efectuate în țările Comunității Europene, pe baza unui eşantion reprezentativ, în anii 1979 şi 1989. Prima anchetă a avut în vedere 25 de întrebări, iar cea de-a doua 4.

Principalele rezultate ale anchetei din 1989 au apărui în publicația Eurobarometre 32, având ca titlu sugestiv, pe coperta interioară, "Opinia publică a europenilor privind familia şi dorința de copii"[1]. Semnificația principală a anchetei din 1989 este arătată în preambulul la volumul menționat unde se afirmă: "Ancheta, ale cărei rezultate noi le publicăm azi, osie mai puțin ambițioasă pentru că ea nu comportă decât patru întrebări în loc de douăzeci şi cinci ca în precedenta. Totuşi, ea are meritul de a fi fost realizată în momentul în care Europa celor doisprezece se întreabă asupra viitorului său demografic şi asupra tipului de politici duse cu privire la familiile europene. Căci este adevărat că întotdeauna reînnoirea generațiilor se efectuează în cadrul familiei (oricare ar fi legăturile instituționale)." În preambul se subliniază, de asemenea, că interesul legitim comunitar pentru familie şi pentru necesitatea acțiunilor comunitare privind dimensiunea familiei trebuie să "respecte specificitățile politicilor naționale si diversitatea contextelor în care ele se înscriu"[2].

Prima întrebare a chestionarului din 1989 s-a referit la alegerea numărului ideal de copil şi a avut următoarea formulare:

"În (țara dumneavoastră), în prezent, care este după părerea dumneavoastră numărul ideal de copii într-o familie ca a dumneavoastră sau ca aceea pe care ați putea să o formați?"

Pe țări şi pe total Comunitate răspunsurile se prezintă astfel:

Irlanda	2,79 copii
Grecia	2,42

[1] Commission des Communautés Européennes, *Eurobarometre*. "L'opinion publique dans la Com-munauté Européenne. La Familie et le désir d'enfants", aout l990. (datele din acest capitol provin din această lucrare)

[2] *Op. cit.,* p. 3.

Olanda	2,23
Italia	2,20
Regatul Unit	2,14
Danemarca	2,13
Franța	2,13
Belgia	2,01
Portugalia	2,01
Luxemburg	1,99
Germania R.F.	1,97
Spania	1,94
CE 12	2,10

Pe ansamblul Comunității Europene numărul mediu ideal de copii doriți exprimat în sondaj este de 2,1, un nivel ce corespunde pragului de înlocuire a generațiilor. Semnificativ este şi faptul că față de ancheta din 1979 numărul respectiv este puțin mai redus (în 1979, numărul mediu de copii doriți în CE a fost de 2,21). Evident acestea sunt mărimi medii, răspunsurile persoanelor chestionate în 1989 în funcție de numărul copiilor doriți este următorul: 4% nu doresc să aibă nici un copil; 14% doresc 1 copil; 57% doresc 2 copii; 21% doresc 3 copii şi 4% doresc 4 copii şi peste (anexa nr. 6).

Dacă ne referim la datele medii pe țări rezultă: a) în Irlanda şi Grecia numărul de copii doriți este sensibil mai mare decât pragul de înlocuire a generațiilor; b) în Olanda, Italia, Regatul Unit, Danemarca şi Franța numărul de copii doriți ar asigura la limită înlocuirea generațiilor; în celelalte 5 țări: Belgia, Portugalia, Luxemburg, R.F. Germania şi Spania numărul de copii doriți este sub limita necesară înlocuirii generațiilor.

Încă o observație. În toate țările numărul de copii născuți de o femeie în perioada fertilă este sensibil mai mic decât numărul de copii doriți. Astfel, rata totală a fertilității în anul 1989 pentru Irlanda şi Grecia a fost de 2,11 copii şi respectiv de 1,43 copii. Cu titlu de exemplu mai menționăm şi ratele fertilității în următoarele țări: Olanda -1,55 copii; Franța -1,81 copii; Belgia -1,59 copii; R.F. Germania -1,44 copii şi Spania -1,30 copii.

Un alt obiectiv al anchetei la care ne-am referit a avut în vedere factorii care influențează alegerea numărului de copii. Fără îndoială, factorii de influență sunt numeroşi şi percepția lor este diferită de la o țară la alta. Chestionarul a reținut 12 factori esențiali din care persoana chestionată urma să desemneze trei factori ca fiind cei mai importanți în alegerea numărului de copii. Iată întrebarea:

"Din numeroasele elemente care ar putea să influențeze numărul de copii pe care părinții decid să-i aibă; iată aici o listă (a se arăta cartela). Vă rugăm să alegeți cele trei elemente care vă par cele mai importante în prezent în alegerea numărului de copii pe care părinții sunt susceptibili de a-i avea?"

Răspunsurile, la nivelul Comunității Europene, au următoarea configurație:

1. Incertitudinea viitorului economic 51,4%
2. Disponibilitatea de locuințe corespunzătoare 39,9%
3. Munca femeilor în exterior 37,7%
4. Existența soluțiilor pentru îngrijirea copiilor 32,8%
5. Riscul de desfacere a cuplurilor 24,2%
6. Orare de muncă inadecvate 20,5%
7. Nivelul alocațiilor familiale 18,7%
8. Durata concediului pe care mama sau tata pot să-l ia la naştere 16,6%
9. Acceptarea familiilor numeroase de către societate 10,5%
10. Disponibilitatea de mijloace anticoncepționale 9,9%
11. Dificultățile de deplasare spre locurile de muncă sau spre şcoală 9,0%
12. Mame sau tați celibatari 6,5%

Ordinea factorilor şi proporțiile corespunzătoare lor vorbesc prin ele însele[1]. Surprinde faptul că deşi majoritatea țărilor membre ale CE sunt țări cu economie dezvoltată primii doi factori de influență în alegerea numărului de copii țin de domeniul economic, respectiv de modul în care evoluează economia concretă şi mai ales de modul în care evoluează repartizarea pe grupe sociale a rezultatelor creşterii economice. Percepția primului ca şi a celui de al doilea factor nu este, după părerea noastră, rezultatul unei situații conjuncturale. Răspunsurile date concentrează observații mai îndelungate asupra felului în care se repercutează evoluția economiei asupra stării fiecărui individ. Aici se reflectă faptul că în țările dezvoltate şomajul are un nivel ridicat nu numai în perioadele marcate de crizele ciclice, că inflația, deşi de dimensiuni relativ mici, este un fenomen curent şi că obținerea unei locuințe corespunzătoare nu este la îndemâna oricărei persoane active. Situarea pe primele două locuri a factorilor menționați se explică prin faptul că principala răspundere în creşterea copiilor revine familiei şi că, în ultimă instanță, ajutoarele pentru creşterea copiilor primite de la stat, oricât de mari ar fi, au un caracter auxiliar în raport cu cheltuielile suportate de părinți.

În sfârşit, locul trei ca factor de influență în alegerea numărului de copii deținut de "munca femeilor în exterior" reflectă noua poziție a femeii în societatea actuală, poziție de aproape în deplină egalitate cu a bărbatului, în raport cu situația din trecut când avea o poziție subordonată, inegală şi minoră în gospodăria țărănească tradițională sau o poziție de egalitate formală cu bărbatul declarată la începuturile societății moderne. Creşterea pregătirii şcolare de toate gradele a femeilor la nivele apropiate cu cele ale bărbaților, extinderea gradului lor de ocupare în afara gospodăriei ca semn al realizării aspirațiilor lor, ca şi carierele care li se deschid în toate domeniile de activitate nu puteau să nu in-

[1] Întrucât întrebarea din chestionar la care ne-am referit admite răspunsuri diferite de la un subiect la altul suma frecvențelor răspunsurilor date este mai mare de 100%.

fluenţeze în sens negativ numărul de copii doriţi şi născuţi de o femeie din zilele noastre.

Evident, influenţe însemnate exercită şi ceilalţi factori, dar, ca şi primii, sunt elemente de judecată în formularea obiectivelor-mijloace pentru politicile familiale naţionale, astfel ca numărul de copii efectiv născuţi să se ridice la numărul de copii doriţi.

S-a arătat că influenţa factorilor diferă de la o ţară la alta. Redăm în acest sens cu titlu ilustrativ importanţa medie în care se ordonează primii trei factori rezultaţi în medie, pe total CE, în cele 12 ţări membre (tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Ordinea ţărilor potrivit primilor trei factori de influenţă de alegere a copiilor, la nivelul Comunităţii Europene

Ţara	Incertitudinea viitorului economic		Disponibilitatea de locuinţe corespunzătoare		Munca femeilor în exterior	
	%	rang	%	rang	%	rang
Grecia	69,5	1	34,8	8	35,4	8
Italia	63,9	2	37,5	7	49,4	3
Danemarca	61,4	3	31,5	9	34,3	9
Spania	61,0	4	46,9	3	33,2	10
Portugalia	59,9	5	41,5	5	39,4	6
Franţa	54,6	6	17,0	12	40,0	5
Belgia	54,1	7	19,6	11	50,3	1
Irlanda	52,2	8	43,5	4	31,7	11
Regatul Unit	44,3	9	51,3	2	22,3	12
Germania R.F.	37,0	10	53,1	1	39,3	7
Olanda	33,9	11	31,2	10	42,4	4
Luxemburg	32,3	12	38,2	6	50,0	2
C.E.12	51,4	(1)	39,9	(2)	37,7	(3)

Odată cu sublinierea diferenţelor în ierarhia celor 12 ţări în funcţie de factorii de influenţă privind alegerea numărului de copii subliniem, totodată, că analiza autonomă a factorilor de influenţă, pe ţări luate separat, indică o anumită modificare în ordinea de prioritate, fără să schimbi; însă fundamental ordinea corespunzătoare existentă la nivelul Comunităţii Europene. în ţările europene cu populaţia cea mai numeroasă ordinea factorilor de influenţa se prezintă astfel:

Tabelul nr. 2

Ordinea factorilor de influenţă în alegerea copiilor în unele ţări din Comunitatea Europeană

Ţara	Franţa		Germania		Regatul Unit		Spania		Italia	
	%	rang	%	rang	%	rang	%	rang	%	rang
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Incertitudinea viitorului economic	54,6	1	37,0	3	44,3	2	61,0	1	63,9	1
Disponibilitatea de locuinţe adecvate	17,0	7	53,1	1	51,3	1	46,9	2	37,5	4
Munca femeilor în exterior	40,0	2	39,3	2	22,3	5	33,2	3	49,4	2
Existenţa soluţiilor pentru îngrijirea copiilor	28,4	5	34,0	4	27,4	4	27,9	5	38,8	3
Riscul ruperii cuplurilor	30,1	4	23,5	6	33,1	3	15,2	8	4,5	11
Orare de muncă inadecvate	39,0	3	12,3	9	12,7	9	9,8	9	25,7	5
Nivelul alocaţiilor familiale	22,2	6	19,5	8	15,1	8	26,2	6	16,1	6
Durata concediilor pentru naştere	15,0	9	20,2	7	17,7	7	29,1	4	9,0	7
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Acceptarea familiilor numeroase	9,1	10	25,1	5	6,6	12	4,3	11	4,6	10
Disponibilitatea de mijloace anticoncepţionale	7,1	11	6,4	11	19,3	6	17,4	7	3,9	12
Dificultăţi de deplasare la locurile de muncă sau la şcoli	17,0	8	5,0	12	8,0	11	5,7	10	8,9	8
Mame sau taţi celibatari	9,3	12	9,3	10	8,7	10	3,4	12	6,3	9

Pe ţări primii trei factori de influenţă în alegerea numărului de copii au următoarea ordine:

- Franţa - incertitudinea viitorului economic, munca femeilor în exterior şi orare de muncă inadecvate;
- Germania R.F. - disponibilitatea de locuinţe, munca femeilor în exterior şi incertitudinea viitorului economic;
- Regatul Unit - disponibilitatea de locuinţe, incertitudinea viitorului economic şi riscul ruperii cuplurilor;
- Spania - incertitudinea viitorului economic, disponibilitatea de locuinţe şi munca femeilor în exterior;
- Italia - incertitudinea viitorului economic, munca femeilor în exterior şi existenţa soluţiilor pentru îngrijirea copiilor.

Indiferent de locul deţinut în ierarhie de factorii de influenţă (1, 2 sau 3), incertitudinea vieţii economice se regăseşte la toate cele 5 ţări luate în analiză; disponibilitatea de locuinţe adecvate la 3 ţări şi munca femeilor în exterior la 4 ţări, fapt ce relevă importanţa lor majoră pentru politicile familiale în ţările respective.

A treia întrebare din chestionar s-a referit la acţiunile prioritare pentru guverne în vederea ameliorării condiţiilor de viaţa ale familiilor, evident cu efecte pentru influenţarea comportamentului privind alegerea numărului de copii. Ca şi la întrebarea precedentă s-a solicitat să se indice în ordine trei elemente prioritare de influenţă dintr-un număr de 10 elemente. Iată formularea întrebării:

"Dacă obiectivul este ameliorarea vieţii pentru familii, care sunt printre aceste elemente, cele trei asupra cărora guvernele ar trebui să acţioneze cu prioritate ?"

Reamintim că întrebarea anterioară cuprinde 12 factori de influenţă. Din aceştia 4 factori au fost omişi, respectiv: munca femeilor în exterior, riscul de desfacere a cuplurilor, acceptarea familiilor numeroase de către societate şi, mame sau taţi celibatari. În schimb, s-au introdus alţi doi factori: costul de educaţie al copiilor şi, respectiv, avantaje fiscale pentru familiile cu copii.

Răspunsurile persoanelor chestionate, la nivelul CE, la întrebare se prezintă astfel:

1. Disponibilitatea de locuinţe adecvate	44,2%
2. Existenţa soluţiilor pentru îngrijirea copiilor	38,8%
3. Costurile de educaţie a copiilor	37,9%
4. Avantaje fiscale pentru familiile cu copii	37,4%
5. Incertitudinea viitorului economic	35,9%
6. Nivelul alocaţiilor familiale	27,1%
7. Orare de muncă necorespunzătoare	23,3%
8. Durata concediului pe care mama sau tata pot să-l ia la naşterea copilului	22,2%
9. Dificultăţi de deplasare spre locurile de muncă sau spre şcoli	10,3%
10. Disponibilitatea de mijloace anticoncepţionale	5,1%

După cum se observă, factorul "incertitudinea viitorului economic" nu se mai află pe primul loc ca la întrebarea precedentă, ci pe locul 5. în schimb, ordinea acțiunilor, rezultată din răspunsuri, corespunde priorităților cu care se confruntă în mod curent familiile şi asupra cărora guvernele pot să aibă o acțiune benefică. Ne referim la: asigurarea de locuințe corespunzătoare, factor major care, a trecut de pe locul 2 pe locul 1; soluții pentru îngrijirea copiilor (creşe, grădinițe şi alte forme decât cele clasice), acoperirea unei părți din costurile implicate de educarea copiilor, avantaje fiscale pentru familiile cu copii, alocații familiale etc.

Țările în care acțiunile prioritare ale guvernelor au înregistrat cele mai înalte niveluri în raport cu media pe Comunitatea Europeană se prezintă astfel:

- disponibilitatea de locuințe adecvate	59,0%
- avantaje fiscale pentru familii cu copii	48,2%
- durata concediului pe care mama sau tata pot să-l ia la naştere	31,3%
Danemarca	
- soluții pentru îngrijirea copiilor	61,5%
Irlanda	
- costurile de educație a copiilor	60,0%
Grecia	
- incertitudinea viitorului economic	49,5%
- nivelul alocațiilor familiale	54,8%
Franța	
- orare de muncă necorespunzătoare	40,6%
- dificultăți de deplasare spre locurile de muncă sau spre şcoli	15,8%
Spania	
- disponibilitățile de mijloace anticoncepționale	10,8%

În partea a 2-a acestei lucrări vom prezenta unele din măsurile promovate de statele membre ale Comunității Europene în favoarea familiilor cu copii şi vom releva anumite concluzii cu valoare pragmatică pentru politica familială din țara noastră,

O semnificație aparte pentru înțelegerea opțiunilor privind numărul de copii doriți ca şi pentru politica familială o are modul în care este privit rolul familiei în societate.

Sub acest aspect familia prezintă importanță atât pentru membrii familiei ca atare, dar şi pentru societate în ansamblul său "pentru menținerea şi ameliorarea calității vieții tuturor cetățenilor"[1].

Întrebarea a 4-a din ancheta efectuată în 1989 în CE este consacrată tocmai acestei probleme, iar persoanele chestionate au fost rugate să arate ordinea de importanță a diferitelor funcții ale familiei (în chestionar au fost reținute 8 funcții importante).

[1] *Op.cit.*,p. 99.

La nivelul celor 12 ţări membre ale CE ordinea de importanţă a funcţiilor familiei are următoarea configuraţie:

1. creşterea, educarea şi instruirea copiilor 46,8%
2. asigurarea de dragoste şi afecţiune 25,4%
3. protejarea sănătăţii membrilor săi 8,4%
4. asigurarea supravieţuirii speciei umane 5,3%
5. menţinerea valorilor culturale şi morale 4,9%
6. asigurarea de îngrijiri pentru cei în vârstă 4,6%
7. să aducă un sprijin moral 1,9%
8. să contribuie la sistemul economic 1,2%

De departe, ca importanţă pentru persoanele intervievate, se detaşează funcţia familiei de creştere, educare şi instruire a copiilor (46,8%) şi respectiv funcţia de asigurarea de dragoste şi afecţiune pentru membrii săi (a se vedea şi anexa nr. 7). Surprinde rolul secundar care se acordă familiei pentru asigurarea supravieţuirii speciei umane, fapt ce confirmă că o parte din persoanele care au participat la anchetă a răspuns că nu doresc să aibă nici un copil sau numai un singur copil. De altfel, potrivit unor aprecieri, unul sau doi copii sunt suficienţi pentru a asigura dragostea şi afecţiunea pe care le prilejuiesc copiii părinţilor.

Răspunsurile reflectă noile condiţii în care funcţionează familia în prezent, faptul că practic în ţările dezvoltate familiile au încetat să se mai confunde cu gospodăria economică (în special gospodăria ţărănească), care avea nevoie de multe braţe de muncă pentru efectuarea muncilor agricole, că a dispărut familia extinsă care, pe lângă activităţi economice, îndeplinea şi funcţia de protecţie socială, inclusiv pentru bătrâni (acum această funcţie a fost preluată de sistemul de asigurări sociale şi asistenţă socială). Răspunsurile mai reflectă şi faptul că numai în mică măsură familia este văzută ca o păstrătoare a valorilor tradiţionale, inclusiv în privinţa protecţiei sociale.

3. Mortalitatea

Ca şi fertilitatea, în ţările europene evoluţia mortalităţii a manifestat în ultimele decenii, aceeaşi tendinţă de scădere apărută la începuturile societăţii moderne.

Studiile de specialitate relevă că până la sfârşitul anilor '50 s-a înregistrat o scădere a ratei mortalităţii în toate grupele de vârstă, dar cu un declin mai accentuat pentru populaţia tânără. Acest declin accentuat s-a manifestat în perioada postbelică ca urmare a utilizării substanţelor antibiotice care, alături de vaccinarea copiilor şi de îmbunătăţire a igienei, a redus la maximum mortalitatea infantilă cauzată de bolile infecţioase.

În ultimul timp, pe baza progreselor obţinute în domeniul ştiinţelor privind viaţa umană, a noilor substanţe farmaceutice şi a instalaţiilor de investigare şi tratament terapeutic, ca şi a îmbunătăţirii serviciilor medicale, reducerea ratei

mortalității s-a extins şi la persoanele vârstnice, adulți şi bătrâni. Între altele, este rezultatul faptului că după 1970, s-au introdus mijloace eficiente pentru combaterea bolilor cardiovasculare şi a cancerului, boli specifice, de regulă, persoanelor vârstnice. Acțiunile de masă pentru combaterea fumatului au avut, de asemenea, un rol însemnai în această privință.

Declinul mortalității infantile şi a celei generale a determinat o creştere însemnată a speranței de viață la naştere (durata medie a vieții), cu particularitatea că aceasta este mai mare pentru femei decât pentru bărbați (anexa nr. 8). Între anii 1960 şi 1990 speranța de viață la naştere a crescut în medie cu 5 ani pentru bărbați şi cu 6 ani şi jumătate pentru femei, cu variații însemnate de la o țară la alta. Cele mai mari progrese s-au înregistrat în țările din Europa de Sud. Astfel, în perioada amintită, creşterea duratei medii a vieții pentru bărbați şi respectiv pentru femei a fost: 6 şi 8,3 ani în Grecia; 7,3 şi 8,8 ani în Italia; *6,5* şi 8,7 ani în Spania; 9,3 şi 10,3 ani în Portugalia.

În fostele țări socialiste din Europa, deşi baza de pornire a fost în general asemănătoare cu cea din țările mai sus menționate, durata medie a vieții a cunoscut însă o creştere foarte mică, iar în unele perioade a marcat chiar stagnare sau regres. în perioada amintită evoluția datelor pentru bărbați şi femei se prezintă astfel: 0,4 ani şi 4,6 ani în Bulgaria; 4,0 şi 2,3 în Cehoslovacia; 2,4 şi 4,4 ani în R.D. Germană; 1,7 şi 5,5 ani în Polonia; 2,6 şi 5,3 ani în România; -0,8 şi 3,5 ani în Ungaria. Precizăm, totodată, că în intervalul 1960-1990 în toate aceste țări au fost şi perioade în care durata medie a vieții bărbaților a scăzut. În România, spre exemplu, potrivit datelor din anexa nr. 8, speranța de viață la naştere pentru bărbați a scăzut de la 67,2 ani în 1980 la 66,5 ani în 1990. Anuarul statistic al României confirmă scăderea duratei medii a vieții bărbaților de la 67,10 ani în perioada 1977-1979 la 66,56 ani în perioadele 1988-1990 şi respectiv 1990-1992[1]. Fără a intra într-o analiză amănunțită a factorilor de influență a celor două tendințe, este evident că socialismul totalitar nu a fost capabil să asimileze progresele înregistrate pe plan mondial în domeniul ocrotirii sănătății, să satisfacă la un nivel corespunzător întregul set de trebuințe ale populației care, în totalitatea lor determină durata medie de viață. O dovadă în plus în această privință este faptul că în fostele țări socialiste mortalitatea infantilă continuă să fie sensibil mai mare decât în Europa Occidentală.

Calculele privind proiecțiile populației pentru anii 2020- 2025 iau în considerare o creştere în continuare a speranței de viață la naştere, în condițiile în care diferențele dintre țări şi respectiv dintre sexe se atenuează (anexa nr. 9). Potrivit proiecțiilor ONU în perioada 2020-2025, în Europa, vârsta medie cea mai mare va fi atinsă în Islanda pentru bărbați (78,2 ani) şi în Elveția şi Islanda pentru femei (83,6 ani)[2]. Față de situația din 1990 cifrele respective indică o creştere a duratei medii a vieții cu 2,5 ani pentru bărbați în Islanda şi cu 2,7 ani şi respectiv 3,3 ani pentru femei în Elveția şi Islanda.

---

[1] C.N.S., *Anuarul statistic al României 1993*, p. 134.
[2] United Nations, *World Population Prospects 1990*, New York, 1991, p. 211 şi 213.

Previziunile ONU ale duratei medii a vieții în România în perioada 2020-2025 sunt de 74,5 ani pentru bărbați (66,5 ani în 1990) şi de 79,8 ani pentru femei (72,4 ani în 1990), ceea ce relevă o creştere mai însemnată decât în țările dezvoltate şi anume cu 8,0 ani pentru bărbați şi cu 7,4 ani pentru femei. Potrivit acestor evaluări România se înscrie pe traiectoria reducerii decalajelor, la indicatorul amintit, față de Europa Occidentală.

Evaluările privind durata medie a vieții țin seama de tendințele care s-au înregistrat până în prezent în evoluția mortalității. Deşi mai ridicate decât cele din prezent, mărimile evaluate sunt însă sensibil mai mici decât durata maximă de viață a speciei umane, pe care specialiştii o apreciază a fi de 120 ani. Aşa cum se arată în unele studii, realizarea acestei vârste ca fenomen de masă presupune, între altele, ca toți factorii exogeni care provoacă moartea să fie stăpâniți, iar ea să survină exclusiv ca urmare a îmbătrânirii şi uzurii inevitabile a organismului uman. Perspectiva la care ne-am referit oferă, evident, un câmp larg de cercetare pentru ştiințele care studiază viața umană dar şi pentru ştiințele sociale, inclusiv economice, care vor trebui să determine efectele posibile ale unei astfel de evoluții a duratei medii a vieții pentru întregul sistem economico-social.

4. Migrarea internațională

În perioada postbelică țările din Europa au cunoscut puternice fluxuri migratoare care au marcat şi marchează încă numeroase fenomene şi procese economice şi social-politice interne şi cu impact internațional. Populația migrantă a provenit, atât din țările europene (mişcarea migratoare intraeuropeană), cât şi din sau spre țări aflate pe alte continente. Se apreciază că, pe ansamblu, între anii '50 şi anii '80 în țările din Europa de Vest populația străină s-a triplat. Lucrările de statistică relevă că în 1989 în Comunitatea Europeană existau aproape 13,4 mil., străini din care 5,1 mil. cetățeni ai altor state membre ale CE şi 1,7 mil. cetățeni din alte țări europene necomunitare. Țările neeuropene contribuiau cu 6,5 mil. străini, cea mai mare parte fiind din lumea a treia, respectiv din Turcia (2,0 mil.) şi din Africa, inclusiv din Magreb (23 mil.). In 1990 proporția populației străine în totalul populației unor țări europene imigrante era de 16,5% în Elveția şi de 9,1% în Belgia; 8,4% în Germania şi 6,4% în Franța. În cifre absolute cea mai numeroasă populație străină este deținută de Germania şi anume: 5,24 mil. exclusiv etnicii germani[1].

Anexa nr. 10 cuprinde 20 de țări europene, departajate pe grupe, în funcție de evoluția soldului migratoriu în patru perioade distincte: 1950-1959; 1960-1969; 1970-1979 şi 1980-1985. Sugestiv sub acest aspect este faptul că R.F.

[1] D.A. Coleman, *The World on the Move? International Migration in 1992*, p. 11 (comunicare prezentată la Conferința europeană asupra populației, Geneva - Elveția 23-26 martie 1993).

Ger-mania, Franța, Elveția, Suedia şi Belgia au avut în majoritatea absolută a cazurilor un sold migratoriu pozitiv.

În cifre absolute, cele mai mari solduri migratoare pozitive se înregistrează în R.F. Germania şi Franța şi anume (medii anuale):

	R.F. Germania	**Franța**
1950-1959	275 mii	96 mii
1960-1969	191 mii	197 mii
1970-1979	178 mii	262 mii
1980-1985	2 mii	66 mii

Într-o situație opusă se află următoarele țări care, în perioadele amintite, au avut, în general, un sold migratoriu negativ: R.D. Germană, Polonia, Ungaria, România, Iugoslavia (toate foste țări socialiste) şi Regatul Unit. în cifre absolute migrația negativă netă în România (medii anuale) a fost: 34 mii în perioada 1950-1959; zero mii în perioada 1960-1969; 21 mii în 1980-1985.

Din anexă reținem, de asemenea, împrejurarea că, între timp, alte țări din Europa Occidentală, care deşi inițial au avut un sold migratoriu negativ, au devenit țări cu un sold migratoriu pozitiv. Asemenea schimbări s-au înregistrat în jurul anilor '60 în Austria, Danemarca, Olanda şi Norvegia şi respectiv în jurul anilor '75 în țările din Europa de Sud: Grecia, Italia, Spania şi Portugalia. Menționăm de asemenea că în anii '80 Finlanda se înscrie printre țările în care numărul persoanelor imigrante era mai mare decât cel al persoanelor emigrante.

Sugestive sunt şi datele din anexa nr. 11 care cuprinde date detaliate pe perioade mai scurte privind migrația pentru 4 țări (Belgia, R.F. Germania, Suedia şi Regatul Unit); respectiv imigranți, emigranți, şi proporția acestor fluxuri din sau spre țările în curs de dezvoltare, precum şi migrația netă.

Cauzele fluxurilor, migratoare care au avut loc în Europa în perioada postbelică sunt multiple: în principal, ele sunt de natură economică sau social-politică. În anii care au urmat imediat celui de-al II-lea război mondial, în Europa de Vest au intrat numeroase persoane deplasate forțat sau refugiate din Europa de Est, precum şi emigranți din fostele colonii.

Datorită sporului natural diferit al populației - rapid în țările în curs de dezvoltare şi lent sau chiar negativ în țările dezvoltate - ca şi datorită diferențelor însemnate privind nivelurile dezvoltării economico-sociale ale țărilor respective, Europa Occidentală ca regiune geografică dezvoltată a atras, o anumită perioadă, contingente însemnate de forță de muncă străină, îndeosebi muncitori cu statut de imigranți temporari. Această migrație, motivată economic, a corespuns boomului din anii '60 şi din prima parte a anilor '70. Pentru Europa de Vest muncitorii imigranți au provenit inițial din Europa de Sud, iar apoi din Africa de Nord şi din Turcia.

După criza petrolului din anii '70 accesul forței de muncă străină s-a redus considerabil în țările Europei Occidentale. Relevant în acest sens este

evoluția soldului migratoriu pozitiv (în mii anual) în R.F. Germania şi anume: 212,1 mii în 1960-1964; 197,4 mii în 1965-1969; 306,2 mii în 1970-1974 şi numai 6,4 mii în 1975-1979 şi 3,0 mii în 1980-1984. Odată cu sublinierea scăderii drastice a soldului migratoriu pozitiv trebuie remarcat şi faptul că aceasta a avut loc în condițiile unor fluxuri migratorii foarte ridicate. în perioada 1980-1984, la un spor anual de 3,0 mii persoane, numărul mediu anual al imigranților a fost de 502,2 mii, iar cel al emigranților de 499,1 mii. Se apreciază totodată că prezența masivă a persoanelor străine şi interesul lor de a se stabili definitiv în țările gazdă au generat şi reacții xenofobe în rândurile unei părți a populației. Ca atare, la vremea respectivă, din rațiuni economice şi sociale țările europene occidentale, au introdus politici restrictive prin care s-a limitat imigrarea numai la aceea justificată din motive umanitare, cum sunt: reunificarea familiilor, refugiații politici şi solicitatorii de azil[1].

Deşi a înregistrat un anumit declin, mişcarea migratorie internațională inclusiv în Europa, constituie totuşi o problemă de mare actualitate. Potrivit unui consens, aproape unanim, principalele tipuri de migrație a populației între țări sunt: 1) migrația forței de muncă; 2) reunificarea familiei; 3) refugiați din motive politice; 4) refugiați din motive economice şi 5) refugiați motivați de deteriorarea drastică a mediului înconjurător. Deşi nu se poate face o distribuție clară între migrația forței de muncă şi migrația generată de motive economice, clasificarea amintită indică principalii factori care stimulează (şi chiar îi obligă) pe emigranți să părăsească propria țară şi să se stabilească într-o altă țară, unde, de regulă, sunt cu totul alte tradiții şi valori, o altă limbă şi cultură, pe care cel puțin în parte trebuie să şi le însuşească dacă urmează să se stabilească definitiv în țara respectivă. Rezolvarea acestor cerințe nu este uşoară şi de regulă presupune un însemnat cost social şi psihologic. Probleme apar şi pentru populația autohtonă şi autoritățile locale cărora, în condițiile unui număr mare de străini sau de comunități etnice, le incumbă obligația creării facilităților pentru integrarea lor în populația majoritară ca şi pentru respectarea obiceiurilor şi valorilor lor fundamentale. Uneori se vorbeşte chiar de asimilarea noilor veniți de populația majoritară. Evident atât integrarea, cât şi asimilarea presupune respect reciproc, de ambele părți, inclusiv din partea populației majoritare, altfel se ajunge la acte xenofobe din partea cercurilor extremiste de genul celor înregistrate în 1993 în Germania.

Situația economică şi demografică existentă azi în lume, conflictele şi persecuțiile politice din multe țări, ca şi deteriorarea mediului provocată de cataclisme naturale mențin în actualitate problematica fluxurilor migratorii internaționale. Dacă ne referim la aspectele economice dominante, după părerea noastră, pe de o parte, constatăm că țările în curs de dezvoltare, cu un spor natural ridicat al populației şi cu o proporție mare a forței de muncă neocupată sau ocupată la un nivel scăzut de eficiență sunt vaste zone cu potențial ridicat

[1] Council of Europa, *op. cit.,* p. 6.

de emigrare. Pe de altă parte, țările dezvoltate, inclusiv cele din Europa Occidentală (înțelegând prin aceasta țările din Nord, Vest şi Sud), prin nivelul ridicat al civilizației lor materiale şi spirituale reprezintă zone de atracție pentru populația săracă. Perioadele de boom economic şi lipsa de forță de muncă autohtonă, aşa cum s-a întâmplat în anii '60-'70 în Europa, au favorizat fluxurile de populație între zonele cu potențial de emigrare şi zonele de atracție. În prezent aceste cerințe nu mai coexistă dar presiunea de emigrare spre țările dezvoltate, inclusiv Europa, continuă să existe. Mai mult, după 1989, la presiunea forței de muncă din țările în curs de dezvoltare s-au adăugat presiunile unei părți din populația fostelor țări socialiste, inclusiv România, care, din diferite motive, urmăreşte să ajungă într-una din țările occidentale, în ultimii ani numărul emigranților din România a evoluat astfel: 41,4 mii în 1989; 96,9 mii în 1990; 44,2 mii în 1991 şi 31,2 mii în 1992[1]. Deşi în anul 1993 restricțiile pentru imigrarea în țările Europei Occidentale - îndeosebi în Germania şi Franța - s-au înăsprit, imigrările ilegale în țările respective, inîcusiv din fostele țări socialiste, sunt elemente perturbatoare atât pentru țările primitoare, cât şi pentru țările de origine. Pentru acestea din urmă avem în vedere îndeosebi cazurile în care emigranții (legali sau ilegali) reprezintă forță de muncă înalt calificată (ingineri, medici, cercetători etc.) Țara de origine a acestor emigranți pierde un capital uman format, deosebit de util pentru dezvoltarea şi modernizarea țărilor lor. în schimb, țările primitoare de astfel de imigranți beneficiază de o forță de muncă gata formată, fac economie de fondurile pe care le presupun creşterea şi pregătirea lor[2].

Deşi migrația internațională rezolvă unele probleme, aceste rezolvări îndeosebi cele legate de migrația forței de muncă sau de refugiați cu motivație economică au un caracter temporar. Țările de origine primesc de ia populația emigrantă o parte din veniturile lor, sub formă de valută forte, necesară pentru echilibrarea balanței lor de plăți. În schimb, țările primitoare îşi asigură necesarul de forță de muncă care le lipseşte. În condițiile în care populația străină depăşeşte o anumită limită, iar populația autohtonă nu este pregătită s-o integreze pot să apară, aşa cum s-a constatat în multe cazuri, tensiuni interetnice. Rezolvarea de fond a problemelor pe care le generează discrepanțele economice, politice şi sociale pe plan internațional îşi poate găsi soluția în sprijinirea țărilor mai puțin dezvoltate cu credite, investiții directe şi asistență tehnică, săşi modernizeze economia şi să creeze noi locuri de muncă cu eficiență ridicată. în ultimă instanță soluția nu constă în emigrarea populației în țările dezvoltate, lucru care de altfel nici nu se poate realiza pe scară foarte largă, ci în aducerea de locuri de muncă în zonele cu potențial ridicat de emigrare, în extinderea civilizației moderne în toate zonele planetei.

---

[1] CNS, *Anuarul statistic al României*, 1993, p. 141.

[2] Constantin Ciutacu, în studiul "Causes and consequences of the labour forces internațional migration, The romanian perspective", Bucarest, 1993, tratează pertinent unele probleme actuale ale mişcării migratorii internaționale din România.

5. Anexe

Anexa nr. 1

Rata totală a fertilității

Țara	1965	1970	1975	1980	1985	1987	1988	1989	1990
Austria	2,70	2,29	1,83	1,65	1,47	1,43	1,44	1,45	1,45
Belgia	2,60	2,25	1,74	1,69	1,51	1,54	E1,58	E1,59	-
Bulgaria	2,16	2,18	2,24	2,05	1,95	1,95	1,97	1,86	1,73
Cehoslovacia	2,37	2,07	2,46	2,15	2,06	2,00	2,01	1,95	P1,94
Danemarca	2,61	1,95	1,92	1,55	1,45	1,50	1,56	1,62	E1,67
Elveția	2,61	2,10	1,61	1,55	1,52	1,52	1,57	1,56	1,59
Finlanda	2,47	1,83	1,69	1,63	1,64	1,59	1,70	P1,71	P1,79
Franța	2,84	2,48	1,93	1,95	1,82	1,82	1,82	1,81	1,80
Germania R.F.	2,51	2,02	1,45	1,45	1,28	1,37	1,41	1,44	-
Germană R.D.	2,48	2,19	1,54	1,94	1,74	1,74	1,67	1,56	-
Grecia	2,32	2,34	2,37	2,23	1,68	1,52	1,52	1,43	-
Islanda	3,71	2,81	2,65	2,48	1,93	2,07	2,27	2,20	P2,31
Irlanda	4,03	3,87	3,40	3,23	2,50	2,32	2,18	P2,11	P2,17
Italia	2,55	2,43	2,21	1,69	1,41	1,34	1,34	E1,33	E1,29
Luxemburg	2,41	1,97	1,52	1,50	1,38	1,39	1,51	1,52	1,62
Olanda	3,04	2,57	1,66	1,60	1,51	1,56	1,55	1,55	P1,62
Polonia	2,27	2,20	2,27	2,28	2,33	2,15	2,13	2,08	2,04
Norvegia	2,93	2,24	1,98	1,72	1,68	1,75	1,84	1,89	1,93
Portugalia	3,07	2,76	2,52	2,19	1,74	1,62	1,59	1,54	1,51
România	1,91	2,89	2,62	2,45	2,26	2,42	2,30	2,19	1,83 *(1,50 în 1992)*
Regatul Unit	2,83	2,45	1,81	1,89	1,80	1,82	1,84	1,81	1,84
Spania	2,97	2,84	2,79	2,22	1,63	1,48	E1,38	E1,30	-
Suedia	2,42	1,94	1,78	1,68	1,73	1,84	1,96	2,02	2,14
Ungaria	1,82	1,97	2,38	1,92	1,83	1,81	1,79	1,78	E1,79

Sursa: Consiliul Europei 1991, E - Estimare; P - Provizoriu și estimări în 1990 ale ONU privind perspectiva populației, citat din Council of Europe The Future of Europe's population. A scenario approach, Robert Cliquet (Editor), Strasbourg 1992, p. 25.

Anexa nr. 2

Variante privind fertilitatea evaluate de Națiunile Unite în 1990

Țara	1985-90	Rata fertilității totale 2020-2025		
		Scăzută	Medie	Înaltă
Europa de Est				
Bulgaria	1,95	1,60	1,90	2,20
Cehoslovacia	2,00	1,60	1,90	2,20
Germană R.D.	1,70	1,50	1,80	2,10
Polonia	2,10	1,80	2,05	2,30
România	2,15	1,60	1,90	2,20
Ungaria	1,75	1,50	1,80	2,10
Europa de Nord				
Danemarca	1,47	1,40	1,70	2,10
Finlanda	1,65	1,50	1,80	2,10
Islanda	2,05	1,60	1,90	2,20
Irlanda	2,50	1,80	2,05	2,30
Norvegia	1,69	1,50	1,80	2,10
Regatul Unit	1,81	1,50	1,90	2,20
Suedia	1,90	1,50	1,80	2,10
Europa de Sud				
Grecia	1,70	1,60	1,90	2,20
Italia	1,32	1,35	1,60	2,05
Portugalia	1,75	1,60	1,90	2,20
Spania	1,60	1,50	1,90	2,20
Europa de Vest				
Austria	1,47	1,40	1,70	2,10
Belgia	1,57	1,50	1,80	2,10
Elveția	1,53	1,40	1,70	2,10
Franța	1,82	1,50	1,90	2,20
Germania R.F.	1,40	1,37	1,70	2,10
Luxemburg	1,50	1,40	1,70	2,10
Olanda	1,55	1,40	1,70	2,10

Sursa: *UN Population Prospects as Assessed in 1990. Citat din Council of Europe, The Future of Europe's Population. A scenario approach, Robert Cliquet (Editor) Strasbourg, 1992, p. 34.*

Anexa nr. 3

Proporţiile femeilor concubine în totalul femeilor care trăiesc în uniuni familiale (căsătorii şi concubinaj)

Ţara	Anul	Grupe de vârstă					
		16-19	20-24	25-29	30-34	35-37	40+
Suedia	1975	88	57	23	10	6	4
	1985	93	78	48	28	17	12
Marea Britanie	1980	13	11	6	2	3	2
	1986	42	24	10	7	4	4
Danemarca	1976	84	48	17	10	5	7
	1985	88	75	41	20	10	7
Finlanda	1980	67	37	14	10	8	7
	1985	75	50	25	12	7	7
Olanda	1980	n/a	21	8	4	2	2
	1986	59	37	16	7	4	3
Norvegia	1977	-	21	6	2	2	1
	1987	83	59	23	8	5	5
Elveţia	1980	38	23	8	4	3	2
Austria	1981	31	14	6	4	3	3
	1989	45	21	8	4	3	2
Germania R.F.	1978[xx]	-20-		-4-		-1-	
	1988[xx]	-45-		-11-		-3-	
Franţa[x]	1981	-	16[xxx]	6	2	-	-
	1986	-	36[xxx]	14	10	6	5

[x] *NU Tabelul 49 (plus note)*
[xx] *18-25, 26-35, 36-55 (estimări)*
[xxx] *Grupă vârstă 21-24*
Sursa: lucrarea menţionată la anexa nr. 2, pag. 19

Anexa nr. 4

Naşteri în afara căsătoriei (la 100 naşteri)

Naşteri în afara căsătoriei (la 100 naşteri)

Ţara	1970	1980	1989	1990	1991
Austria	12,8	17,8	22,6	23,6	24,8
Belgia	2,8	4,1	—	—	—
Bulgaria	9,4	10,9	11,5	12,4	15,6
Cipru	0,2	0,6	0,7	0,7	0,8
Cehoslovacia	5,7	5,7	7,7	8,2	—
Danemarca	11,0	33,2	46,1	46,4	—
Finlanda	5,8	13,1	23,0	25,2	—
Franţa	6,8	11,4	28,2	30,1	—
Germania R.F.	5,5	7,6	10,2	10,5	—
Germană R.D.	13,3	22,8	33,6	—	—
Grecia	1,1	1,5	2,1	2,2	—
Ungaria	5,4	7,1	12,4	13,1	14,1
Islanda	29,8	39,7	52,9	55,2	56,4
Irlanda	2,7	5,0	12,8	14,5	16,6
Italia	2,2	4,3	P 6,1	P 6,3	P 6,6
Luxemburg	4,0	6,0	11,8	12,9	12,2
Olanda	2,1	4,1	10,7	11,4	P 12,0
Norvegia	6,9	14,5	36,4	38,6	40,9
Polonia	5,0	4,7	5,8	6,2	6,7
Portugalia	7,3	9,2	14,5	14,7	15,6
Spania	1,4	3,9	9,4	—	—
Suedia	18,4	39,7	51,8	47,0	48,2
Elveţia	3,8	4,7	5,9	6,1	6,5
Regatul Unit	8,0	11,5	26,6	27,9	P 29,6

Sursa: Conseil de l'Europe, Evolution démographique récente en Europe et en Amérique du Nord, 1992. Les éditions du Conseil de l'Europe, 1993, p. 56

Anexa nr. 5

Rata brută de divorțialitate (divorțuri la 1000 locuitori)

Țara	1970	1980	1989	1990	1991
Austria	1,4	1,8	2,0	2,1	2,1
Belgia	0,7	1,5	2,0	2,0	2,1
Bulgaria	1,2	1,5	1,4	1,3	1,2
Cipru	0,3	0,3	0,6	0,6	0,5
Cehoslovacia	1,7	2,2	2,5	2,6	2,4
Danemarca	1,9	2,7	2,9	2,7	2,5
Finlanda	1,3	2,0	2,9	2,6	2,6
Franța	0,8	1,5	1,9	—	—
Germania R.F.	1,3	1,6	2,0	P 1,9	—
Germană R.D.	1,6	2,7	3,0	P 2,0	—
Grecia	0,4	0,7	0,6	0,6	—
Ungaria	2,2	2,6	2,4	2,4	2,4
Islanda	1,2	1,9	2,1	1,8	P 2,1
Italia	—	0,2	0,5	0,5	0,5
Luxemburg	0,6	1,6	2,3	2,0	2,0
Olanda	0,8	1,8	1,9	1,9	P 1,9
Norvegia	0,9	1,6	2,2	2,4	2,4
Polonia	1,1	1,1	1,2	1,1	—
Portugalia	0,1	0,6	0,9	0,9	1,0
Spania	—	—	0,6	—	—
Suedia	1,6	2,4	2,2	2,3	2,3
Elveția	1,0	1,7	1,9	2,0	2,0
Regatul Unit	1,1	2,8	2,9	—	—

Sursa: *Conseil de l'Europe, Evolution démographique récente en Europe et en Amérique du Nord, 1992. Les éditions du Conseil de l'Europe, 1993, p. 48.*

Anexa nr. 6

Numărul ideal de copii pe familie în 1979 şi 1989

Ţara	1979						1989					
	0	1	2	3	4 şi peste	Media	0	1	2	3	4 şi peste	Media
	%	%	%	%	%		%	%	%	%	%	
Belgia	6	7	59	24	4	2,15	5	18	52	21	3	2,01
Danemarca	3	3	60	28	6	2,31	3	9	65	20	4	2,13
Germania R.F.	9	11	59	17	4	1,95	7	14	58	18	3	1,97
Grecia	—	—	—	—	—	—	2	13	42	33	11	2,42
Spania	—	—	—	—	—	—	4	22	55	15	3	1,94
Franţa	3	3	44	45	5	2,46	3	19	47	28	4	2,13
Irlanda	2	1	17	24	56	3,62	2	9	33	30	27	2,79
Italia	3	11	63	19	4	2,11	2	9	61	24	4	2,20
Luxemburg	5	6	62	22	5	2,17	3	21	56	19	3	1,99
Olanda	3	2	66	20	9	2,29	3	5	65	22	5	2,23
Portugalia	—	—	—	—	—	—	3	21	55	16	4	2,01
Regatul Unit	2	2	71	18	7	2,29	2	10	67	15	6	2,14
CE 9	4	7	59	24	6	2,21						
CE 12	—	—	—	—	—	—	4	14	57	21	4	2,10

Sursa: Eurobaromètre 32, p. 14 şi 18

Anexa nr. 7

Cel mai important rol al familiei în societate

	BE	DK	GE	GR	SP	FR	IRL	IT	LUX	OL	PO	RU	CE12
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Creșterea, educarea și instruirea copiilor	46,7	50,8	35,6	62,5	58,1	58,5	47,0	60,6	56,2	34,8	67,8	23,6	46,8
Procurarea de dragoste și afecțiune	27,9	26,1	32,5	12,1	11,5	22,5	19,9	18,7	7,0	24,8	9,0	40,7	25,4
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Protejarea sănătății membrilor săi	9,5	10,1	10,0	8,3	9,0	4,3	11,0	4,5	7,4	17,8	6,4	11,6	8,4
Asigurarea supraviețuirii speciei umane	7,0	2,4	10,7	5,7	7,0	3,5	3,6	1,3	5,7	5,6	4,5	4,1	5,3
Menținerea valorilor culturale și morale	2,9	1,4	2,3	3,3	3,2	3,8	3,9	6,7	2,3	7,2	2,1	8,9	4,9
Asigurarea de îngrijiri pentru persoanele cele mai în vârstă	1,4	6,3	4,6	2,6	7,4	2,2	8,0	5,0	13,2	3,0	5,3	5,6	4,6
Aducerea unui sprijin moral	1,8	2,0	1,3	2,8	1,6	2,2	3,0	1,3	3,2	2,0	1,9	2,8	1,9
Să contribuie la sistemul economic	1,7	0,5	1,7	1,9	0,8	1,5	1,2	1,3	1,4	1,9	0,2	0,5	1,2
NSP	0,5	0,5	1,0	0,9	1,2	1,3	2,2	0,5	3,8	2,9	2,9	2,2	1,3

Sursa: *Commission des Communautés Européennes, Eurobaromètre 32, "La famille et le désir d'enfants", août, 1990, p. 100.*

Anexa nr. 8

Speranța de viață la naștere în 1960,1970,1980 şi 1990 în țări din Europa

Țara	Bărbați				Femei			
	1960	1970	1980	1990	1960	1970	1980	1990
0	1	2	3	4	5	6	7	8
Austria	65,6	66,5	69,0	72,5	72,0	73,4	76,1	79,0
Belgia	66,8	67,8	70,0	72,9	72,7	74,2	76,8	79,6
Bulgaria	67,8	68,6	68,5	68,2	71,4	73,9	73,9	75,0
Cipru	66,8	69,3	72,3	73,9	70,5	72,4	77,0	78,3
Danemarca	70,4	70,7	71,2	72,0	74,1	75,9	77,2	77,7
Spania	66,9	69,6	72,5	73,6	71,7	75,1	78,6	80,4
Finlanda	65,1	66,3	69,2	71,1	72,0	74,2	77,6	79,1
0	1	2	3	4	5	6	7	8
Franța	67,0	68,4	70,2	72,9	73,5	75,7	78,4	80,9
Grecia	67,2	70,1	72,2	73,0	70,5	73,6	76,4	78,8
Ungaria	65,9	66,3	65,7	65,1	70,2	72,2	72,7	73,7
Irlanda	67,8	68,8	69,9	71,9	71,4	73,3	75,3	77,4
Islanda	70,7	71,0	73,6	75,7	75,9	76,8	79,7	80,3
Italia	66,5	68,2	71,0	73,8	71,4	74,0	77,8	80,2
Luxemburg	65,8	67,1	69,5	71,0	71,7	73,4	76,6	78,2
Malta	67,0	68,2	69,6	73,7	70,7	72,7	74,1	78,0
Norvegia	71,2	71,2	72,4	73,4	75,8	77,1	79,1	79,8
Olanda	71,3	71,1	72,5	73,8	75,3	76,7	78,9	80,0
Polonia	64,8	66,8	66,9	66,5	70,5	73,7	75,4	75,5
Portugalia	60,7	64,2	69,1	70,0	66,4	70,8	76,7	77,3
Germană R.D.	67,8	68,9	68,7	70,2	72,2	74,2	74,6	76,6
Germania R.F.	66,9	67,3	69,9	73,0	72,2	73,6	76,5	79,6
România	63,9	66,3	67,2	66,5	67,1	70,9	72,3	72,4
Regatul Unit	67,9	68,6	70,4	72,8	73,6	74,9	76,3	78,4
Suedia	71,2	72,2	72,8	74,8	74,9	77,1	78,8	80,4
Elveția	68,7	70,1	72,4	74,1	74,1	76,2	79,1	80,9
Cehoslovacia	67,8	66,3	66,8	67,8	73,2	73,2	74,0	75,5
Iugoslavia	62,4	65,4	67,7	69,1	65,6	70,2	73,2	74,8

Sursa: *National statistical yearbooks. Când datele nu au fost disponibile pentru 1990, speranța de viață la naștere a fost extrapolată potrivit trendurilor recente. Citat din Council of Europe, "The Future of Europe's Population. A scenario approach", Robert Cliquet (Editor) Strasbourg 1992, p. 43.*

Anexa nr. 9

Speranța de viață la naștere în 2020-2025 potrivit estimărilor Națiunilor Unite şi Eurostat

Țara	1990		Națiunile Unite 2020-2025		Eurostat 2020	
	M	F	M	F	M	F
0	1	2	3	4	5	6
Austria	72,5	79,0	76,1	82,1		
Belgia	72,9	79,6	76,4	82,4	78,0	83,0
0	1	2	3	4	5	6
Bulgaria	68,2	75,0	75,4	80,7		
Cipru	73,9	78,3	77,7	82,6		
Danemarca	72,0	77,7	77,0	82,5	77,5	82,0
Spania	73,8	80,4	77,6	83,2	78,5	83,5
Finlanda	71,1	79,1	76,2	83,0		
Franța	72,9	80,9	76,6	83,4	78,0	83,0
Grecia	73,0	78,8	77,6	82,2	78,5	83,0
Ungaria	65,1	73,7	74,0	80,4		
Irlanda	71,9	77,4	76,4	81,7	77,5	82,0
Islanda	75,7	80,3	78,2	83,6		
Italia	73,8	80,2	76,9	83,2	79,0	84,0
Luxemburg	71,0	78,2	76,2	82,1	77,5	83,0
Malta	73,7	78,1	76,2	80,6		
Norvegia	73,4	79,8	77,6	83,5		
Olanda	73,8	80,0	77,7	83,5	78,5	83,5
Polonia	66,5	75,5	74,0	80,8		
Portugalia	71,4	78,4	75,7	82,1	77,5	82,5
Germană R.D.	70,2	76,6	75,9	81,3		
Germania R.F.	73,0	79,6	76,6	82,4	78,0	83,0
România	66,5	72,4	74,5	79,8		
Regatul Unit	72,8	78,4	76,9	82,3	78,0	
Suedia	74,8	80,4	78,0	83,5		82,5
Elveția	74,1	80,9	77,7	83,6		
Cehoslovacia	67,8	75,5	74,5	80,7		
Iugoslavia	69,1	74,8	75,4	80,8		

Sursa: *lucrarea menționată la anexa nr. 8, p. 53*

Anexa nr. 10

Tendințe în migrația netă pentru unele țări din Europa, 1950-1985. (mărimi medii anuale în mii)

Țara	1950-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1985
Țări cu sold migratoriu pozitiv				
Belgia	9	12	9	3
Germania R.F.	275	191	178	-2
Franța	96	197	262	66
Suedia	8	21	10	5
Elveția	30	39	-19	14
Țări care au trecut la sold pozitiv în jurul anului 1960				
Austria	-14	4	10	-10
Danemarca	-6	1	3	4
Olanda	-15	7	33	10
Norvegia	-3	0	2	5
Țări care au trecut la sold pozitiv în jurul anului 1975				
Finlanda	-9	-18	-1	4
Grecia	-21	-40	20	13
Italia	-101	-95	1	72
Portugalia	-66	-86	-6	27
Spania	-78	-61	14	0
Țări cu sold migratoriu negativ				
Germană R.D.	-187	-64	-10	-27
Ungaria	-20	2	-3	0
Polonia	-38	-36	-26	-23
România	-34	0	-21	-21
Regatul Unit	-54	-8	-22	-16
Iugoslavia	-62	-33	-5	-2

Sursa: *Council of Europe, "The Future Europe's Population. A scenario approach", Robert Cliquet (Editor) Strasbourg 1992, p. 72.*

Anexa nr. 11

Date privind Imigrarea şi emigrarea pentru patru ţări europene, 1960-1988

- mii -

	1960-1964	1965-1969	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1988
0	1	2	3	4	5	6
BELGIA						
Imigranţi	69,1	65,6	64,7	58,3	47,9	48,6
Proporţia din TCD	0,217	0,205	0,226	0,295	0,292	0,291
Emigranţi	35,3	41,5	47,6	53,0	58,7	54,9
Proporţia în TCD	0,082	0,136	0,121	0,153	0,160	0,181
Migraţia netă	33,8	24,1	17,1	5,3	-10,8	-6,4
GERMANIA R.F.						
Imigranţi	576,2	706,1	873,1	527,5	502,2	554,2
Proporţia din TCD	0,220	0,242	0,338	0,503	0,471	0,479
Emigranţi	364,1	508,7	566,8	521,1	499,1	411,1
Proporţia în TCD	0,263	0,243	0,265	0,370	0,430	0,410
Migraţia netă	212,1	197,4	306,2	6,4	3,0	143,1
SUEDIA						
Imigranţi	29,2	45,4	43,3	41,4	32,2	41,6
Proporţia din TCD	0,047	0,059	0,111	0,232	0,331	0,453
Emigranţi	15,2	19,8	35,7	23,9	27,4	22,2
Proporţia în TCD	0,072	0,090	0,090	0,112	0,129	0,143
Migraţia netă	14,0	25,6	7,6	17,5	4,8	19,4

0	1	2	3	4	5	6
REGATUL UNIT						
Imigranţi	-	-	205,3	186,6	186,4	231,3
Proporţia din TCD	-	-	0,516	0,589	0,556	0,481
Emigranţi	-	-	255,7	207,7	214,0	199,0
Proporţia în TCD	-	-	0,343	0,418	0,424	0,335
Migraţia netă	-	-	-50,4	-21,1	-27,6	32,3

Notă: *Citat din lucrarea: "Council of Europe, The Future of Europe's Population. A scenario approach", Robert Cliquet (Editor) Strasbourg, 1992, p. 71.*

II. UNIVERSALITATE ŞI SELECTIVITATE ÎN ACORDAREA PRESTAȚIILOR FAMILIALE ÎN ROMÂNIA. COMPARAȚII CU ALTE ȚĂRI

Pe fondul tendințelor demografice recente din țările europene dezvoltate s-au intensificat preocupările statelor şi ale altor organisme neguvernamentale pentru ca familiile cu copii să beneficieze de protecția societății şi indirect să influențeze decizia familiei pentru a ajunge la numărul de copii doriți, cu efecte benefice pentru consolidarea familiei, pentru societate în ansamblul său. În esență, preocupările îşi au izvorul în faptul că actuala rată a fertilității nu asigură înlocuirea generațiilor, evident cu consecințe negative pe termen mediu si lung pentru statele respective. Între altele menționăm: se conturează perspectiva scăderii absolute a numărului populației, se accentuează fenomenul de îmbătrânire demografică a populației, creşte raportul dintre populația inactivă şi populația activă şi respectiv apar dificultăți în constituirea fondurilor de asigurări sociale cu Implicații pentru ocrotirea populației inactive.

În prezent, fenomenul scăderii fertilității sub limita înlocuirii generațiilor este propriu si tării noastre, iar datele statistice relevă că deja, în anii 1992 şi 1993, pentru prima dată în secolul XX, pe timp de pace, sporul natural al populației României a fost negativ.

Politicile familiale, bazate pe libertatea cuplurilor în a decide asupra numărului de copii doriți si a perioadei de concepere a acestora, pot contribui la protecția socială a familiilor cu copii şi implicit la redresarea fertilității. Componentele politicii familiale sunt multiple şi un punct de pornire în formularea acesteia îl reprezintă cunoaşterea aspectelor economice pe care le implică diferitele categorii de familii în creşterea şi educarea copiilor.

În continuare vom analiza relația dintre mărimea familiei şi venitul mediu pe o persoană în România si două aspecte importante ale politicii familiale în tara noastră ținând seama şi de experiențele altor țări, respectiv: perfecționarea sistemului de alocații de stat pentru copii şi dimensiunea fiscală a politicii familiale.

1. Mărimea familiei şi veniturile medii pe o persoană

O problemă esențială a protecției sociale în România o reprezintă prestațiile familiale, cu deosebire a acelora pentru familiile cu un număr mare de copii. Acuitatea problemei apare nu numai ca urmare a faptului că un copil în plus atrage cheltuieli suplimentare, dar şi ca urmare a împrejurării că în multe cazuri îngrijirea copiilor frânează formarea profesională a femeilor sau promovarea lor în trepte superioare de salarizare. Mai mult, în unele situații femeile sunt nevoite să părăsească locul de muncă şi să-şi consacre întreaga activitate

în gospodăria casnică. în anul 1992, spre exemplu, în familiile formate din doi adulți şi un copil 73,8% din familiile respective au 2 salariați, pe când în familiile formate din 2 adulți şi 3 copii numai 65,1% au 2 salariați. Evident, asemenea situații au efecte negative asupra nivelului veniturilor familiilor cu mulți copii şi respectiv asupra posibilității satisfacerii trebuințelor lor vitale.

O mărturie în această privință o constituie datele privind veniturile familiilor de salariați extrase din bugetele de familie întocmite de Comisia Națională de Statistică.

Din date rezultă că, pe măsură ce dimensiunea familiilor de salariați creşte, nivelul veniturilor pe un membru de familie scade.

Tabelul nr. 1

Nivelul veniturilor medii lunare totale nominale pe o persoană, pe grupe, după mărimea familiei şi sarcinile familiale, în anul 1992

Familii formate din:	Venituri totale nominale		din care: salarii	
	lei	%	lei	%
1 adult şi 1 copil	15924	100,0	11847	100,0
1 adult şi 2 copii	11366	71,4	7794	65,8
1 adult şi 3 copii	7757	48,7	4830	40,8
2 adulți şi 1 copil	16844	100,0	13136	100,0
2 adulți şi 2 copii	13596	80,7	10593	80,6
2 adulți şi 3 copii	10332	61,3	7330	55,8

Pe lângă salarii, veniturile totale nominale mai cuprind: a) veniturile din muncă în agricultură, meserii, transporturi şi alte sectoare de activitate; b) contravaloarea unor bunuri şi servicii primite gratuit de la unitățile publice (de stat), mixte şi cooperatiste şi c) alocații, pensii, burse şi ajutoare.

Ca urmare a inflației galopante din ultimul timp, cifrele absolute din î 993 sunt, evident, cu totul altele decât cele din 1992. Ca atare, dat fiind obiectivele analizei, în cele ce urmează ne vom referi cu deosebire la mărimile relative din tabel.

Veniturile medii pe o persoană, atât în familiile cu un adult, cât şi în cele cu doi adulți scad pe măsura creşterii numărului de copii. Un caz aparte îl reprezintă familiile în care există numai o persoană adultă (practic familiile monoparentale) şi unde nivelul relativ al venitului mediu pe un membru de familie este mai mic decât în familiile cu 2 adulți. La capitolul venituri totale diferențele în minus sunt de: 5,5% în familiile cu 1 copil; 16,4% în familiile cu 2 copii şi 24,9% în familiile cu 3 copii. La capitolul salarii diferențele respective sunt şi mai accentuate şi anume: *9,8%;* 26,4% şi 34,1%. Subliniem totodată că şi în

cadrul aceluiaşi tip de familie scăderile de venituri în funcție de numărul de copii sunt mai accentuate în familiile monoparentale; respectiv la familiile cu 3 copii față de cele cu un singur copil nivelul relativ al venitului este de 40,8% la salarii şi de 48,7%, la venituri totale, în timp ce la familiile cu doi adulți nivelurile amintite sunt de 55,8% şi 61,3%.

Alocațiile de stat pentru copii, pensiile, bursele şi alte ajutoare, deşi au un anumit rol în sporirea veniturilor, nu contribuie în măsura necesară la reducerea decalajelor mari care există între veniturile medii pe o persoană ale familiilor de salariați cu 3 copii față de cele cu 1 copil. în mărimi absolute şi relative această categorie de venituri se prezintă astfel:

- la familiile cu 1 adult şi 3 copii - 1222 lei (15,8% din total venituri);
- la familiile cu 2 adulți şi 3 copii - 683 lei (6,6% din total venituri). Nivelul scăzut al venitului mediu pe o persoană din familiile cu mulți copii față de cel cu 1 copil rezultă şi din datele care iau în considerare familiile cu copii sub 16 ani (respectiv limita maximă de vârstă care dă dreptul la alocație).

Tabelul nr. 2

Nivelul veniturilor totale, medii lunare pe o persoană, ale familiilor de salariați, pe grupe după numărul copiilor în vârstă de până la 16 ani, în anul 1992

Grupa de familii	Venituri totale nominale		salarii	din care: alocații, pensii, burse şi ajut.		
	lei	%	lei	%	lei	%
Familii cu copii sub 16 ani						
- cu 1 copil	15186	100,0	11539	100,0	522	100,0
- cu 2 copii	12988	85,5	9857	85,4	602	115,3
- cu 3 copii şi mai mulți	8907	58,7	5878	50,9	723	138,5

Datele din tabelul anterior sunt şi mai expresive. Venitul mediu din salarii pe o persoană din familia cu 3 copii şi mai mulți este mai mic cu aproape 49% decât cel din familia cu 1 copil, iar venitul total cu 41,3%. Observăm totodată că mărimea absolută a alocațiilor pentru copii, inclusiv celelalte venituri din această categorie, nu diferă sensibil între tipurile de familii, respectiv în funcție de rangul copiilor. Astfel, veniturile amintite sunt în medie, 522 lei pentru familia cu 1 copil şi de 723 lei pentru familia cu 3 şi mai mulți copii.

2. Perfecționarea sistemului de acordare a alocațiilor de stat pentru copii

Ca urmare a situației de criză în care se află în prezent economia națională şi a procesului de diferențiere a veniturilor şi de stratificare socială, indus de trecerea la economia de piață, o parte însemnată a populației României întâmpină greutăți în a-şi satisface la un nivel decent trebuințele materiale şi spirituale. Este în afară de orice îndoială că familiile numeroase, cu 3 şi mai mulți copii şi îndeosebi cele monoparentale, ale căror venituri pe o persoană sunt sensibil mai mici, se află sub pragul sărăciei, fapt ce le împinge spre o stare de sărăcie absolută. De aici şi mari efecte negative economico-sociale pentru populație şi capitalul uman atât pe termen scurt, cât şi pe termen mediu şi lung. Ca atare apare necesitatea unei intervenții mai active a statului în favoarea păturilor sociale defavorizate, inclusiv a familiilor cu mulți copii.

Un domeniu aparte în această privință îl reprezintă perfecționarea sistemului de acordare a prestațiilor familiale şi îndeosebi a alocației de stat pentru copii. Cercetările relevă că în țările occidentale cu economie de piață s-a dezvoltat o mare varietate de prestații familiale. Deşi obiectivul fundamental al acestor prestații este, de regulă, acelaşi pentru toate țările (acordarea unor prestații în bani sau în natură pentru compensarea unei părți din sarcinile de familie), modul de înfăptuire a obiectivului respectiv şi mărimea prestațiilor diferă de la o țară la alta[1]. În acest sens, un rol major are nivelul dezvoltării economice al țârilor ca şi orientarea ideologică a partidelor de guvernământ. în anexa nr. 1 redăm situația din Franța, țara cu cel mai vechi şi mai complex sistem de prestații familiale.

Experiența proprie ca şi experiența altor țări, cu deosebire a acelora din Comunitatea Europeană, relevă necesitatea promovării pe termen scurt, mediu şi lung a unor măsuri care să conducă la o utilizare cu eficiență sporită a fondurilor existente pentru prestațiile familiale şi, în perspectivă, pe măsura stabilizării şi relansării creşterii economice, la sporirea fondurilor şi la diversificarea formelor de prestații familiale.

Pe termen scurt se impune, în primul rând, o îmbunătățire a sistemului de acordare a alocației de stat pentru copii.

După revoluția din 1989 s-a adoptat o serie de acte normative care au înlăturat unele inechități existente în sistemul alocațiilor pentru copii, sistem creat în perioada socialismului totalitar.

Relevăm în acest sens:

1. Introducerea garantării de către stat a acordării de alocații şi pentru copiii de țărani (în trecut numai alocațiile pentru copiii de salariați erau garantate de stat, fiind cuprinse în bugetul de stat). Pentru copiii de

[1] Commission des Communautés Européennes: MISOC, La protection sociale dans les états membres de la Communauté, situation au 1-er juillet 1992 et evolutton; Lespolitiques familiales des états membres de la Communauté Européenne en 1991, Tome I et Tome II.

ţărani cooperatori se prevedea acordarea unei indemnizaţii. Aceasta era însă condiţionată de vărsarea de către fostele CAP-uri a contribuţiei la fondul de pensii şi asigurări sociale al sectorului cooperatist şi de efectuarea unui număr minim de norme de muncă. De regulă, aceste condiţii nu se realizau integral şi, ca atare, copiii de ţărani cooperatori nu beneficiau de indemnizaţia amintită. "Legea privind alocaţia de stat pentru copii", adoptată de parlamentul României în iunie 1993, înlătură anomalia la care ne-am referit.

2. Eliminarea elementelor discriminatorii privind nivelul alocaţiilor de stat pentru copiii de salariaţi în funcţie de domiciliul acestora (niveluri mai scăzute pentru salariaţii din mediul rural în raport cu cei din mediul urban)[1].

Subliniind aceste îmbunătăţiri, arătăm totodată că legea adoptată de parlament în iunie 1993 introduce două principii care, după părerea noastră, nu corespund condiţiilor actuale din ţara noastră şi anume:

1. **la stabilirea mărimii alocaţiei nu se ia în considerare venitul familiei;** în art. 1, al. 1 al legii se stipulează următorul text: "Copiii în vârstă de până la 16 ani beneficiază de alocaţie acordată de stat". în întregul text al legii nu se face nici o referire la veniturile familiei;
2. **la stabilirea alocaţiei nu se ia în considerare rangul copilului;** se prevede aceeaşi sumă de bani pentru fiecare copil, indiferent dacă în familie sunt mai mulţi copii sub 16 ani. Acest principiu este statuat de art. 3, al. 1 din lege, care prevede: "Cuantumul alocaţiei de stat pentru copii este de 3500 lei lunar şi se indexează în condiţiile legii".

Nivelul actual de dezvoltare al economiei româneşti, ca şi starea de criză în care se află oferă posibilităţi bugetare limitate pentru a acorda alocaţii corespunzătoare pentru toţi copiii ţării. Menţinerea acestui principiu atrage după sine reducerea măririi alocaţiei pe copil. De altfel, datele relevă că în ultimul timp s-a redus ponderea alocaţiilor în veniturile familiilor. Astfel, faţă de salariul mediu net pe economie, proporţia alocaţiilor de stat pentru 2 copii din tranşa a 2-a de venituri s-a redus de la 19,1% în 1985 la 17,6% în 1989; la 16,5% în 1990 şi la 9,2% în luna septembrie 1993. în luna octombrie 1993, în condiţiile aplicării alocaţiei unice pe copil, indiferent de nivelul venitului familiilor, proporţia alocaţiilor, tot pentru 2 copii, faţă de salariul mediu net pe economie a fost de circa 10,4%.

---

[1] Decretul Consiliului de Stat nr. 410/1985 privind alocaţia de stat şi indemnizaţia pentru copii, ajutoarele ce se acordă mamelor cu mai mulţi copii şi soţiilor de militari în termen, precum şi indemnizaţiile de naştere (B.Of. Nr. 76 din 26 decembrie 1985); Decret-Lege nr. 70/1990 privind modificarea si completarea unor reglementări referitoare la pensii şi asigurări sociale (M.Of. nr. 24/1990); Decret-Lege nr. 105/1990 privind unele măsuri referitoare la alocaţia de stat pentru copii (M. Of. 47/1990); Legea 61/1993 privind alocaţia de stat pentru copii (M. Of., Anul V, nr. 233 din 28 septembrie 1993.

Nivelul şi proporţia alocaţiilor de stat pentru copii au mărimi scăzute şi în raport cu cheltuielile necesare creşterii unui copil. Potrivit unei evaluări făcute în Institutul de Economie Naţională cheltuielile necesare unui copil de vârstă şcolară pentru un trai decent, în luna mai 1993 era de circa 38.500[1]. În luna respectivă alocaţiile pe un copil variau între 2710 şi 3065 lei respectiv 7-8% din cheltuielile necesare. Ulterior lunii mai situaţia nu s-a îmbunătăţit; ţinând seama de evoluţia inflaţiei, cheltuielile necesare pentru un copil în luna octombrie 1993 s-ar fi ridicat la 65.700 lei; întrucât alocaţia în luna respectivă a fost la 4150 lei proporţia acesteia din necesarul de venituri pentru un trai decent s-a redus la 6,3%.

Luarea în considerare a rangului copilului în stabilirea alocaţiei ar avea şi un efect stimulativ pentru sporirea natalităţii, dat fiind că în prezent fertilitatea populaţiei feminine din ţara noastră a scăzut atât de mult încât nu se asigură înlocuirea generaţiilor[2].

Introducerea "criteriului venit" în sistemul de alocaţii ar da posibilitatea măririi alocaţiei pentru copiii din familiile eu venituri precare. Se poate adopta una din următoarele două variante: a) introducerea de tranşe de venit cu o limită superioară a venitului anual al familiei, concomitent cu aplicarea principiului regresivităţii alocaţiei pe măsura creşterii venitului; în cazul depăşirii limitei maxime a veniturilor nu s-ar mai acorda alocaţii sau b) introducerea de tranşe de venit cu posibilitatea ca şi copiii ai căror părinţi se încadrează în ultima tranşă de venituri să primească alocaţie; în mod firesc dat fiind principiul regresivităţii alocaţiilor, în funcţie de creşterea venitului alocaţiile pentru copiii din familiile respective ar fi mult mai mici.

În acest context, arătăm că în unele ţări dezvoltate din Comunitatea Europeană venitul familiei constituie unul din criteriile în atribuirea de alocaţii pentru copii. în Germania, spre exemplu, de la al 2-lea copil alocaţia se stabileşte în funcţie de venitul familiei. Se asigură o reducere progresivă a alocaţiei până la o sumă minimă dacă venitul depăşeşte un anumit plafon (sunt două categorii de plafoane de venit şi anume: unul pentru familiile propiu- zise (26000 DM sau 12986 ECU) si altul pentru părinţii separaţi (19000 DM sau 9276 ECU, la care se mai adaugă 9200 DM sau 4491 ECU pentru fiecare copil). De asemenea, în Grecia mărimea alocaţiei pentru copii se reduce progresiv potrivit creşterii venitului anual brut. în Italia alocaţiile sunt în funcţie de veniturile familiei şi mărimea acesteia. Dacă venitul anual al familiei depăşeşte 33 mil. lire italiene (21289 ECU) nu se acordă alocaţii familiale. De asemenea, în Spania dacă

---

[1] *Evaluări privind coşul şi bugetul de consum* (Constantin Grigorescu (coordonator), Maria Molnar, Maria Poenaru, Georgeta Dumitrescu), CIDE, Bucureşti, 1993; Georgeta Dumitrescu, *Aspecte teoretico-metodologice ale determinării costului copilului*, Revista Română de Economie, nr. 1-2/1993.

[2] Există opinia potrivit căreia cheltuielile pentru întreţinerea şi educarea cehii de al 3-lea copil sunt mult mai mari decât pentru primii doi copii V. *Les politiques familiales nationales des états membres de la Communauté Européene en 1991*, Tome I, p. 17.

venitul anual pentru un trai decent al familiei depăşeşte 1 mil. de pesetas (7726 ECU) nu se varsă alocații.

Un alt criteriu în stabilirea alocației în unele din țările amintite îl reprezintă "rangul copilului". În acest sens, arătăm că în 7 din cele 12 țări membre ale CEE alocațiile sunt progresive (Belgia, Germania, Grecia, Franța, Italia, Luxemburg şi Olanda), în 4 țări alocația este uniformă (Danemarca, Spania, Portugalia şi Irlanda), iar în Regatul Unit alocația este degresivă (anexa nr. 2).

Aşadar, din cele menționate mai sus rezultă că multe țări cu economie de piață, din care unele dezvoltate, iau în considerare atât criteriul venitului familiei, cât şi criteriul rangului copilului în stabilirea alocației de stat pentru copii. Ținând seama de această împrejurare, ca şi de experiența noastră din trecut, apreciem că este oportun să se aducă modificări corespunzătoare actualei legi privind alocația de stat pentru copii. Pe lângă reintroducerea "criteriul venit" şi a criteriului "rangul copilului" se impune cu necesitate introducerea unei alocații speciale pentru copiii din familiile monoparentale sau majorarea cu un anumit procent a alocațiilor respective. Efectul ar fi benefic, în sensul utilizării cu o eficiență sporită a fondurilor pe care societatea le poate aloca în acest scop. Practic, s-ar crea posibilitatea ca un număr însemnat din familiile care se află sub pragul sărăciei să-şi sporească într-o anumită măsură veniturile şi respectiv să-şi îmbunătățească condițiile de viață[1].

3. Cu privire la reducerea sarcinilor fiscale pentru familiile cu copii

Experiența relevă că pentru compensarea cheltuielilor suplimentare induse de creşterea copiilor un anumit rol îl pot avea mecanismele de impozitare a veniturilor familiilor cu copii. în Comunitatea Europeană, spre exemplu, în 8 din cele 12 țări membre se practică diferite forme de reducere a sarcinilor fiscale, în funcție de existența în întreținere a copiilor. în aceste sens, menționăm: a) reducerea bazei de impozitare, respectiv a venitului total impozabil (Belgia, Germania, Grecia, Franța, Italia) sau b) reducerea propriu-zisă a impozitului (Spania, Luxemburg, Portugalia). În cazul reducerii bazei de impozitare se au în vedere fie sume variabile, în funcție de numărul de copii, fie o sumă forfetară pentru fiecare copil. Redăm, în acest sens, câteva exemple. în Belgia baza de impozitare se reduce astfel: 35000 franci pentru primul copil, 55000 franci pentru al 2-lea; 112500 franci pentru al 3-lea copil şi 125000 franci pentru al 4-lea şi următorii copii. în Germania, reducerea bazei de impozitare este forfetară şi se ridică la 4104 mărci pentru fiecare copil. Reducerea directă a impozitului o exemplificăm cu situația din Spania şi Portugalia unde sumele sunt de 20000 pesetas şi respectiv 14000 escudos pentru fiecare copil.

---

[1] A se vedea şi Maria Poenaru, *Politica socială şi sistemul indicatorilor sociali*, Bucureşti, 1994 (teză de doctorat).

Franța practică o formă aparte de reducere a bazei de impozitare, respectiv prin aşa-zisul "quotient familiar. În esență sistemul are în vedere împărțirea venitului anual total impozabil al familiei ia un număr de părți fiscale determinat în funcție de persoanele care constituie familia şi anume:

- fiecare părinte are dreptul la câte o parte fiscală;
- fiecare copil în sarcină dă dreptul la 1/2 parte sau o parte în cazul în care părintele este celibatar, văduv sau divorțat;
- al 3-lea copil în întreținere şi următorii au dreptul la o parte;
- părinții văduvi (bărbați sau femei) care au copii în sarcină beneficiază de 1/2 parte fiscală suplimentară.

Evident baza impozabilă se reduce în funcție de numărul de părți fiscale (mai mare pentru familiile cu mulți copii sau cu situații speciale); în mod corespunzător aceasta atrage după sine şi reducerea impozitului pe care urmează să-l plătească familiile respective.

După cum se observă, în Franța, la determinarea bazei de impozitare sunt avuți în vedere pe lângă numărul de copii şi părinții acestora, inclusiv starea lor civilă. În acest context subliniem că şi în alte țări se iau în considerare ambii părinți la stabilirea impozitului chiar şi în situația când unul dintre ei nu are o sursă de venit. Situația apare atât în cazul în care unitatea de impozitare este familia (respectiv venitul cumulat pe întreaga familie), cât şi în situația în care unitatea impozabilă este individul (Belgia, Germania, Luxemburg şi Portugalia). în acest caz se practică forme diferite. În Grecia, Italia şi Regatul Unit, spre exemplu, se asigură o reducere a bazei individuale de impozitare sau a impozitului propriu-zis cu o anumită sumă forfetară pentru soțiile fără venit.

În unele țări, dimensiunea familială a sistemului fiscal ia în considerare şi tipurile de familie sau structura acestora. Familiile monoparentale, spre exemplu, beneficiază de condiții speciale, mai avantajoase de impozitare (Belgia, Germania, Franța, Irlanda, Italia, Luxemburg şi Regatul Unit).

Tot din experiența altor țări rezultă că în ultimul timp s-au lărgit criteriile de reducere a sarcinilor fiscale ale familiilor. în acest sens, se iau în considerare şi anumite cheltuieli pe care le fac familiile pentru sănătate, educație, inclusiv formarea profesională, cheltuieli care se scad din baza de impozitare. Asemenea reduceri se practică în Grecia, Spania, Italia şi Olanda.

În România, dimensiunea familială a politicii fiscale a cunoscut, timp de aproape 25 de ani, o formă particulară. Subordonată în fapt obiectivului sporirii forțate a natalității, în politica fiscală s-a introdus principiul transferurilor orizontale de venituri. Legea nr. 1/1977 a stabilit că "persoanele care muncesc în unitățile socialiste de stat, în vârstă de peste 25 ani care nu au copii, vor plăti o contribuție fixă lunară, în funcție de retribuția tarifară de încadrare, stabilita, potrivit prevederilor prezentei legi" (art. 9, al. 2). Precizăm că prin aceeaşi lege s-a introdus impozitul pe fondul total de retribuire şi s-a desființat impozitul asupra retribuțiilor individuale plătite de fiecare persoană. Singura plată cu caracter fiscal din întreprinderile de stat suportate de salariații fără copii fiind contribuția fixă lunară la care ne-am referit.

Contribuția a avut caracter progresiv, şi inițial a variat între 20 lei pentru o retribuție lunară de până la 1440 lei şi 550 lei pentru o retribuție de peste 8000 lei. Contribuția amintită a cunoscut o majorare însemnată începând cu luna ianuarie 1986 mărimea ei variind la vremea respectivă între 80 lei pentru o retribuție lunară de până la 1650 lei şi 925 lei pentru o retribuție de peste 8000 lei. (Decretul nr. 409/1985) (anexa nr. 3).

Potrivit principiului progresivității, proporția contribuției față de salariul tarifar de încadrare a fost de 4,8% pentru limita superioară a primei tranşe de venit şi de 11,6% pentru limita inferioară a ultimei tranşe (8000 lei).

Fără îndoială, contribuția la care ne-am referit a avut un anumit rol în constituirea fondului privind alocația de stat pentru copii. în perioada 1986-1989, la un salariu mediu net pe economie, contribuția fixă lunară a persoanelor fără copii acoperea mai mult decât alocația lunară pentru un copil din mediul urban. În 1989, spre exemplu, contribuția, corespunzătoare retribuției medii nete pe economie (3063 lei), era de 285 lei, iar alocația de stat pentru primul copil acordată salariaților din mediul urban era de 250 lei. Evident, salariații fără copii, dar cu venituri mai mari decât media pe economie, acopereau alocația pentru 2-3 copii din mediul urban. La penultima tranşă de retribuție (6501-8000 lei) contribuția era de 825 lei, iar alocația pentru 3 copii din mediul urban se ridica la 770 lei (alocația corespunde tranşei a 3-a de venituri).

În ianuarie 1991, odată cu reintroducerea impozitului pe salariile persoanelor fizice, s-a renunțat la contribuția fixă lunară plătită de persoanele salariate fără copii (Hotărârea Guvernului nr. 52/1991). Cu acest prilej dimensiunea familială a sistemului fiscal a căpătat o nouă formă, respectiv s-a adoptat principiul reducerii impozitului pentru familiile cu copii. Astfel, art. 8 al actului normativ amintit prevede: "Impozitul pe salarii calculat în condițiile prezentei hotărâri se reduce cu 20% în cazul persoanelor cu unul sau mai mulți copii" Principial, măsura ca atare este justă: reducerea impozitelor reprezintă un complement al alocațiilor de stat pentru copii, fiind de natură să acopere o parte din cheltuielile familiilor cu copii. La salariul nominal mediu brut pe economie din ianuarie 1991 reducerea de impozit a reprezentat circa 228 lei, sumă care **a** mărit salariul net cu circa 5,6%. Ulterior, procentul amintit a cunoscut o anumită creştere, astfel că în luna iunie 1993 ajunsese la 7,1%.

Modul de aplicare a hotărârii, deşi justă în fond, a determinat însă şi unele inechități şi anume:

a) nu a ținut seama de faptul că copiii pentru care se acordă reducerea de impozit sunt sau nu sunt în întreținerea familiilor; au beneficiat de reducerea impozitului toți salariații, deşi o parte însemnată din aceştia nu mai aveau de mult timp copii în întreținere;
b) familiile monoparentale, cu un singur salariu, erau dezavantajate în raport cu familiile normale, la care reducerea de impozit se aplica la ambii părinți salariați;

c) s-a aplicat acelaşi procent de reducere a impozitului, indiferent de numărul de copii, atât pentru salariații cu un copil cât şi pentru aceia cu mai mulți copii;
d) familiile de țărani nu au beneficiat de reduceri de impozit pentru copii.

În condițiile stării de criză prin care trece în prezent economia națională, în luna iulie 1993 s-a renunțat la principiul reducerii impozitului pe salariile persoanelor cu copii. (Legea nr. 35/1993). Măsura se încadrează în politica de austeritate bugetară, componentă esențială a politicii actuale a statului, care tinde către stabilirea macroeconomică şi relansarea creşterii economice.

Dat fiind necesitatea protecției populației cu condiții precare de viață considerăm că politica fiscală nu poate să facă abstracție de situația nefavorabilă a familiilor cu copii. în consecință, apreciem că este oportun să se reintroducă principiul reducerii impozitului pe veniturile familiilor cu copii; bineînțeles, în procesul stabilirii formelor concrete de aplicare a principiului respectiv este necesar să se țină seama de lipsurile menționate mai sus. În funcție de perfecționările ce vor fi aduse sistemului de impozitare a veniturilor populației pot fi avute în vedere mai multe variante:

a) În ipoteza în care şi în România unitatea de impozitare va fi familia, adică venitul cumulat al membrilor activi ai familiei, venitul respectiv ar urma să fie redus cu o sumă variabilă în funcție de numărul de copii aflați în întreținere. Determinarea sumei amintite ar putea să se bazeze pe cheltuielile anuale de întreținere a unui copil. Pentru simplificarea sistemului s-ar putea stabili o sumă forfetară, pentru fiecare copil în vârstă de până la 18 ani, care să fie scăzută din venitul impozabil al familiei. Varianta are avantajul că se poate aplica pentru toate categoriile de familii (salariați, țărani-proprietari etc.);
b) În ipoteza în care unitatea de impozitare ar rămâne individul, dar suma impozabilă ar urma să fie întregul venit anual, la reducerea venitului s-ar putea utiliza aceeaşi metodologie, cu precizarea că scăderea sumei forfetare la care ne-am referit ar urma să fie aplicată la venitul impozabil individual cel mai mare din familie sau la ambele venituri în cazul în care nivelurile acestora ar fi foarte mici. Varianta este aplicabilă mai ales pentru familiile de salariați;
c) În lipsa ipotezelor menționate la punctele a şi b, familiile cu copii ar trebui să se bucure, într-un viitor apropiat, de reducerea impozitului pe veniturile respective. Salariații pentru veniturile din salarii şi țăranii proprietari pentru veniturile agricole. Pot fi avute în vedere două variante: 1) fie reducerea impozitului cu un anumit procent pentru fiecare copil; 2) fie reducerea impozitului cu o sumă fixă pe fiecare copil. Deşi în proporții mai reduse, inflația va continua să aibă o creştere însemnată şi în următorii ani. Ca atare apreciem că pentru perioada imediat următoare varianta 1 de reducere a impozitului pentru familiile cu copii prezintă un grad mai mare de fezabilitate.

În contextul general al reducerii impozitului pe venitul familiilor cu copii, familiile monoparentale ar trebui să beneficieze de reduceri mult mai înseninate. Ca şi în cazul alocațiilor pentru copii, apreciem că şi la reducerea impozitului pentru copii să se aibă în vedere mărimea venitului familiilor beneficiare. Nivelul actual de dezvoltare al economiei naționale, ca şi al resurselor financiare ale statului, nu permit ca toate prestațiile familiale (ca de altfel şi alte prestații sociale) să aibă caracter universal; se impune ca la atribuirea alocațiilor pentru copii, inclusiv la reducerea impozitului pe venit, să se aplice principiul selectivității familiilor.

De altfel, aşa cum s-a arătat, în multe țări dezvoltate cu economie de piață principiul amintit are diferite forme de aplicare. Mai mult, în ultimul timp problema selectivității în acordarea prestațiilor familiale în țările dezvoltate a devenit tot mai actuală. Ultimele lucrări privind politicile familiale, elaborate în cadrul Comunității Europene, relevă o serie de factori care fac din selectivitatea beneficiarilor de prestații familiale o problemă de actualitate pentru țările membre ale CE (anexa nr. 4). Pe de o parte, aceasta este rezultatul tensiunilor provocate în sistemul de asigurări sociale de procesul de îmbătrânire demografică a populației; în țările dezvoltate persoanele în vârstă devenind practic, un concurent pentru copii în repartizarea fondurilor de asigurări sociale. Pe de altă parte, actualitatea principiului selectivității în acordarea prestațiilor familiale în țările amintite se datorează crizei economice şi caracterului limitat al resurselor de care dispun ca şi preocupării statelor respective de a asigura condiții decente de viață pentru toți membrii societății. Dacă în țările dezvoltate principiul selectivității beneficiarilor de prestații sociale se aplică şi actualitatea lui a devenit tot mai evidentă, cu atât mai mult acest principiu ar trebui să facă parte organică din sistemul alocațiilor familiale din România.

Un rol însemnat pentru selectivitatea beneficiarilor de prestații familiale în țara noastră, ca şi pentru diversificarea şi dimensionarea prestațiilor ar putea Să-l aibă venitul minim (sau pragul de sărăcie) stabilit de guvern, pe tipuri de familie, şi indexat în funcție de evoluția prețurilor[1]. Un asemenea instrument ar fi de natură să înlăture elementele cu caracter subiectiv şi să întărească bazele obiective ale întregului sistem de prestații sociale. Fără îndoială prin stabilirea venitului minim se va asigura o mai bună folosire a fondurilor sociale, acestea fiind atribuite, cu prioritate, categoriilor sociale care nu se bucură de condiții decente de viață.

"Cartea Albă" a sistemului de asistență socială în România, din mai 1993, reprezintă o bună bază de pornire pentru reformarea sistemului actual. După părerea noastră, problemele alocațiilor pentru copii (deşi nu intră în sfera asistenței sociale) nu au căpătat o rezolvare corespunzătoare; este ignorat principiul selectivității persoanelor beneficiare în funcție de venitul familiilor din care provin.

---

[1] Maria Molnar, Maria Poenaru, *Minimul de trai (pragul sărăciei) în România*, CIDE, Bucureşti, 1992.

"Cartea Albă" propune introducerea unei noi prestații sociale şi anume "ajutorul social de întreținere" destinat asigurării resurselor băneşti minime necesare întreținerii familiilor sau oricărei persoane care nu au venituri sau ale căror venituri sunt insuficiente pentru un nivel de trai considerat minim"[1] Propunerea este pertinentă şi reprezintă încă un argument pentru urgentarea stabilirii de către guvern a venitului minim, pe tipuri de familii, ca bază pentru o politică ştiințifică în domeniul protecției sociale a populației.

[1] Guvernul României, Ministerul Muncii şi Protecției Sociale, *Cartea Albă, Sistemul de Asistență Socială în România. Descriere, analiză şi opțiuni pentru Reformă*; Departamentul Informații Publice, Buletin nr. 8, mai 1994, p. 48.

4. Anexe

Anexa nr. 1

Tablou sinoptic privind prestațiile familiale în Franța

Prestații	Beneficiari	Plafon de resurse	Suma/lunar la 01.07.1993
1	2	3	4
Alocații pentru tinerii copii (APTC)	Femeile însărcinate și femeile care și-au asumat sarcina creșterii copilului. Alocația este acordată începând cu prima zi care urmează lunei a 3-a de sarcină până la vârsta de 3 ani a copilului.	Fără plafon până la a 3-a lună după naștere. Alocația poate fi menținută până la al 3-lea an al copilului dacă resursele nu depășesc plafoanele aplicabile complementului familial	925 franci (F) pe copilul de mai puțin de 3 luni (sau 45,95% din Baza de calcul a alocațiilor familiale (BCAF), respectiv de 2014,04 F). APTC menținută până la vârsta de 3 ani a copilului nu se plătește decât o dată pe familie (în afara cazului de nașteri multiple).
Alocații familiale	Persoanele care își asumă sarcina creșterii a cel puțin 2 copii care nu depășesc o anumită limită de vârstă[x)] și care nu primesc o retribuție superioară de 55% din SMIC (salariu minim interprofesional de creștere). La 01.07.1993 mărimea SMIC era de 5886,27F lunar (169 ore) și 34,83F orar. *[x)] 18 ani pentru copiii în sarcină nesalariați; 20 ani pentru tinerii în curs de calificare profesională, care conti-*	'Fără plafon	• 2 copii: 32% din BCAF sau 644 F • 3 copii: 73% sau 1470 F • 4 copii: 114% sau 2296 F • Pe fiecare copil în plus: 41% sau 826 F • Majorare[x)] pentru copilul între 10 și 15 ani: 9% sau 181F; peste 15 ani: 16% sau 322 F *[x)] cu excepția celui mai în vârstă copil din familiile cu mai puțin de 3 copii.*

1	2	3	4
Complement familial	Persoanele care au în sarcină cel puţin 3 copii în vârstă de 3 ani şi peste	Condiţii de resurse începând cu luna a 4-a (01.07.92/30.06.93 venituri din 1991) - gospodăriile cu un singur venit: 143099 F - gospodăriile cu două venituri: 175052 F - majorare, pe copil suplimentar: 23850 F	41,65% sau 839 F Complementul familial nu poate fi cumulat nici cu alocaţia parentală pentru educaţie (APE) nici cu APTC de mai sus (în afara perioadei de sarcină)
Alocaţii pentru reîncepetea şcolii	Persoanele care au în sarcină unul sau mai mulţi copii în vârstă de la 6-16 ani[x)] înscrişi într-o instituţie şcolară. *[x)] (până la 18 ani pentru tinerii în pregătire profesională care îşi urmează studiile şi primesc mai puţin de 55% din SMIC)*	Veniturile nete impozabile (din anul precedent) nu trebuie să depăşească un plafon anual de 2130 de ori plafonul orar al SMIC, majorat cu 30% pe copil în sarcină, respectiv în 1991 90436 F cu un copil, la care se adaugă 20870 F pe fiecare copil în plus	20% pe copil sau 403 F (în 1991) plătit o dată la începerea şcolii.
Alocaţie pentru părintele singur (isolé)	• Persoanele singure care îşi asumă sarcina creşterii unuia sau mai mulţi copii • Femeile însărcinate care trăiesc singure sau părinţii lor. Alocaţia este acordată timp de un an sau până când ultimul copil ajunge vârsta de 3 ani	Este necesar ca resursele primite să fie inferioare, "venitului minim lunar" fixat la 150% din baza de calcul a prestaţiilor familiale, la care se adaugă 50% pentru fiecare copil în sarcină	Diferenţa dintre resursele personale şi "venitul minim lunar": 3021 F pentru o femeie însărcinată fără copil în sarcină; 4028 F pentru un părinte singur cu copil în sarcină; 1007 F pentru fiecare copil, în sarcină, în plus

1	2	3	4
Alocaţie de susţinere familială	Persoanele care trăiesc singure şi care au efectiv şi permanent în sarcină un copil orfan sau abandonat de unul din părinţii săi (sau de amândoi)	Fără plafon	• 22,5% sau 453 F dacă copilul este în sarcina unuia din părinţii săi; • 30% sau 604 F dacă copilul este orfelin sau abandonat de ambii părinţi.
Alocaţie de educaţie specială	Persoanele care îşi asumă sarcina creşterii unui copil handicapat având mai puţin de 20 de ani. Se acordă un complemet de categoria I-a dacă copilul are nevoie de un ajutor parţial; de categoria a II-a dacă el are nevoie de un ajutor constant; şi de categoria a III-a dacă starea copilului necesită îngrijiri continue şi de înaltă tehnicitate	Fără plafon	• Suma alocaţiei: 32% sau 644 F • Complement pentru I-a categorie: 24% sau 483 F • Complement pentru a II-a categorie: 72% sau 1450F • Complement pentru a III-a categorie: majorare pentru o persoană terţă de invalizi, respectiv 5226 F
Asigurare de văduvie (prestaţia este atribuită şi plătită prin casele de bătrâneţe)	Văduvă sau văduv al unui soţ(soţie) asigurat: - trăieşte singur(ă) - cu un copil în sarcină sau a crescut un copil timp de 9 ani înainte de a ajunge la a 16-a aniversare - este în vârstă de mai puţin de 55 ani	Nu dispune de mai mult de 10762 F de resurse personale în 3 luni care precede cererea. Totalul resurselor şi al alocaţiei de văduvie nu trebuie să depăşească 10762 F pe trimestru. În asemenea caz, alocaţia este redusă	• 2870 F în I-ul an • 1885 F în al II-lea an • 1435 F în al III-lea an Dacă persoana interesată avea 50 de ani sau peste cu prilejul decesului soţului(iei) alocaţia poate să fie prelungită până la 55 ani.

1	2	3	4
Alocaţie parentală de educaţie (APE)	Persoanele care întrerup activitatea lor profesională la venirea unui al 3-lea copil sau în plus şi care justifică 2 ani de activitate în decursul a 10 ani care preced naşterea	Fără plafon. APE nu este cumulată nici cu complementul familiei nici cu APTC	142,75% sau 2871 F în timpul concediului parental[x)] Posibilitatea unei 1/2 din APE în cazul reluării activităţii la maximum 1/2 de normă în al treilea an (1436 F) *[x)] Fiecare salariat poate să ia un concediu parental de educaţie sau să lucreze cu timp parţial la terminarea concediului de maternitate. Durata "iniţială" a concediului sau a activităţii cu timp parţial nu poate să depăşească 1 an. El poate fi prelungit de 2 ori şi se termină la a 3-a aniversare a copilului. Reglementarea este valabilă şi în cazul adoptării unui copil. APE se acordă numai în cazul îndeplinirii condiţiilor menţionate în coloana nr. 2 din acest tablou sinoptic.*
Alocaţie pentru îngrijirea copilului la domiciliu	Menajele (sau persoanele singure) care din raţiuni care ţin de activitatea lor profesională, folosesc la domiciliu o persoană pentru creşterea a cel puţin un copil de până la 3 ani	Fără plafon dar venitul trimestrial minim şi pe membru al familiei 6042,12 F	Sumă egală cu mărimea sarcinilor sociale de plătit în limita a 2000 F pe lună (6000 F pe trimestru).

1	2	3	4
Ajutor pentru folosirea unei asistente de maternitate	Persoanele care folosesc o asistentă de maternitate calificată ("agreé") pentru îngrijirea copiilor lor în vârstă de puţin de 7 ani (a înlocuit după 01.01.1991 prestaţia specială pentru asistenta de maternitate)	Fără plan	Suma egală cu mărimea sarcinilor sociale datorate pentru folosirea unei asistente de maternitate în limita a 5x SMIC pe zi şi pe copil adică 170,30 F plus o prestaţie bănească: 519 F/lună pentru un copil mai mic de 3 ani, 312 F pentru un copil de 3-6 ani.
Prima pentru mutare la alt domiciliu ("demenagement")	Prima este rezervată familiilor care au cel puţin 3 copii şi mutarea are loc într-o perioadă cuprinsă între a 4-a lună de sarcină şi a 2-a aniversare a ultimului copil	Plafoanele de resurse sunt aceleaşi ca cele care sunt luate în considerare pentru a beneficia de locuinţă sau de alocaţie pentru locuinţă	240% din baza lunară, adică 4834 F, pe familia de 3 copii majorată cu 20% pentru fiecare copil suplimentar

Sursa: *CFDT, Vos droits, 1994, p. 124-127.*

Anexa nr. 2

Sumele lunare (în ECU)[x] ale alocațiilor familiale în statele membre ale comunității europene[xx]

	Primul copil	Al 2-lea copil	Al 3-lea copil	Al 4-lea copil
Belgia	54,9/ 8,1(1)	113,2	169,6	169,6
Danemarca	75,7	75,7	75,7	75,7
Germania (2)	35,9	66,6	112,7	122,9
Grecia (3)	8,5/ 3,9	8,5/ 9,6	19,1/ 18,1	25,3/ 3,2
Spania (4)	26,0	26,0	26,0	26,0
Franța	0,0	92,1	118,4	118,4
Irlanda	20,3	20,3	20,3	22,9
Italia (5)	0/ 12,9	58,4/ 12,9	103,8/ 12,9	149,2/ 12,9
Luxemburg (6)	49,6	101,7	181,6	149,0
Olanda (6)	30,7	42,8	42,8	53,6
Portugalia	11,4	11,4	11,4	11,4
Regatul Unit	11,6	9,4	9,4	9,4

[x] *Transformarea monedei naționale în ECU (31.12.1992)*

[xx] *Fără suplimente în funcție de vârstă (nici diminuare ca în Danemarca)*

[1] *Sumele corespund pentru salariați și respectiv pentru persoane independente*

[2] *Sumele de bază, 01.01.1992*

[3] *Sumele alocate au în vedere că părintele îndreptățit lucrează în sectorul public sau semipublic/particular. Pentru sectorul public sumele se aplică până la grila 13 a venitului (= 40000 drahme). Pentru sectorul semipublic/particular sumele nu se aplică decât la categoriile de venituri cele mai scăzute. Alocația pentru al 3-lea copil (până la vârsta de 3 ani a copilului) și alocația pentru familiile numeroase nu sunt luate în considerație.*

[4] *Supuse unui examen al resurselor*

[5] *Sumele se referă la "assegno per il nucleo familiare" alocate numai salariaților, variind în funcție de venitul familial și se referă la membrii familiei (nu exclusiv la copii). Sumele alocate se referă la familiile cu 2 părinți și fără membrii handicapați.*

[6] *Pentru Luxemburg și Olanda, sumele au fost reeșalonate pentru a se obține sume* **pe copil** *din "rangul dat", în locul sumelor pentru un grup de copii. În aceste două țări în fapt, un prim copil primește mai mult dacă el este urmat de un al doilea, și mai mult dacă există un al treilea copil, și așa mai departe. Aceste suplimente au fost atribuite copilului care a creat dreptul respectiv.*

Sursa: *Commission des Communautés Européennes, Les politiques familiales nationales des états membres de la Communauté Europeénne en 1991, Tome I, pag. 61.*

Anexa nr. 3

Variația contribuției fixe lunare a persoanelor fără copii în funcție de retribuția tarifară

Retribuția tarifară lunară de încadrare - lei -	Contribuția fixă lunară - lei -
Până la 1.650	80
1.651 - 1.750	90
1.751 - 1.850	110
1.851 - 2.000	135
2.001 - 2.150	150
2.151 - 2.350	165
2.351 - 2.550	180
2.551 - 2.750	205
2.751 - 3.000	225
3.001 - 3.350	285
3.351 - 3.750	330
3.751 - 4.150	375
4.151 - 4.550	420
4.551 - 5.500	570
5.501 - 6.500	675
6.501 - 8.000	825
Peste 8.000	925

Sursa: *Decretul Consiliului de Stat nr. 409 din 26 decembrie 1985; Buletin Oficial nr. 76 din 26 decembrie 1985.*

Anexa nr. 4

Unele aprecieri oficiale privind politicile familiale în țările membre ale Comunității Europene

....." anul 1991 a accentuat limitele politicilor destinate să rezolve problemele sociale. Problema este universală şi nu specifică unei perioade date. Cu toate acestea, problema a devenit evidentă la finele anilor '80 şi la începutul anilor '90.... în domeniul îngrijirilor, anumite trebuințe nu sunt încă satisfăcute în mod adecvat în nici o societate".

....." investițiile consimțite de autorități (atât de sectorul public, cât şi de cel privat) sunt limitate, în particular în perioadele de stagnare economică, aşa cum a fost cazul în 1991".

....." una din problemele cele mai presante constă în repartiția resurselor disponibile".

i) "Măsurile de politică familială trebuie ele să fie extinse la toate familiile sau restrânse la familiile cu venituri modeste? Nu este vorba aici de o problemă unidimensională, ci de o problemă foarte complicată, dat fiind că segmente întregi ale politicii familiale sunt destinate părții active, productive a populației, şi nu inactivilor. În plus, familiile, oricare ar fi definiția lor, tind organic să fie constituite din membrii activi şi inactivi din punct de vedere economic. în consecință, politicile care vizează persoanele active ar putea în mod egal să favorizeze inactivii şi invers".

ii) "O problemă cheie, care ocupă scena de acum de un anumit timp, priveşte repartiția investițiilor între copii şi persoanele în vârstă. Creşterea speranței de viață obligă să se dea prioritate investițiilor în favoarea persoanelor în vârstă; de altfel, copiii constituie grupul cel mai vulnerabil la crizele economice şi la crizele familiale. Se observă în mod paralel o recunoaştere crescândă a copiilor ca persoane cu drepturi depline. În perioadele de stagnare economică, guvernele sunt deci confruntate cu exigențe crescânde la cele două extremități ale lanțului, copiii şi persoanele în vârstă, într-o situație de câştig zero".

Sursa: Commission des Communautés Européennes, *Les politiques familiales nationales des états membres de la Communauté Européenne en 1991*, Tome I, p. 106-107.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 26/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE MONDIALĂ

NOI TENDINȚE ÎN POLITICILE DE CREŞTERE ECONOMICĂ

Marin FRÂNCU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. GREUTATEA SPECIFICĂ A POLITICILOR ANTINFLAȚIONISTE FAȚĂ DE POLITICILE DE CREŞTERE ECONOMICĂ 161

2. CREŞTEREA ECONOMICĂ PE CALEA MĂRIRII POTENȚIALULUI FACTORILOR DE PRODUCȚIE 164

3. TRECEREA DE LA PROMOVAREA EXPORTURILOR LA EXPORTURI DETERMINATE DE CREŞTEREA ECONOMICĂ..... 167

4. IMPORTANȚA EXPERIENȚEI POZITIVE ÎN DEZVOLTAREA ECONOMICĂ A ALTOR ȚĂRI 172

1. GREUTATEA SPECIFICĂ A POLITICILOR ANTINFLAȚIONISTE FAȚĂ DE POLITICILE DE CREŞTERE ECONOMICĂ

Deşi, în ultimele două decenii, economia țărilor în curs de dezvoltare s-a confruntat cu puternice şocuri externe negative, unele din aceste țări au înregistrat rezultate remarcabile. Dezvoltarea în Asia de Est a devenit cea mai rapidă din lume. Majoritatea celorlalte țări în curs de dezvoltare au avut, însă, mari probleme, în ciuda eforturilor pe care le-au făcut. Multe şi-au modificat politicile economice încă de la începutul anilor 1980 sub povara datoriilor externe. Astfel de ajustări s-au accelerat mai ales odată cu recesiunea din 1982 din țările dezvoltate şi cu scăderea vertiginoasă a prețurilor la produsele de bază. Majoritatea guvernelor acestor țări şi-au redus deficitele bugetare, influențând, prin aceasta, o serie de prețuri relative, îndeosebi, cursul real de schimb, nivelul dobânzii reale şi raportul intern de schimb între produsele agricole şi cele industriale şi şi-au restructurat activitatea sectorului public. Un număr de țări au înlăturat restricțiile cantitative de import, şi-au modificat structura netarifară etc., mărind gradul de liberalizare a comerțului lor exterior. Au luat măsuri severe de reducere a deficitelor balanței de plăți curente. Dar, adesea, deficitele bugetare şi cele financiare nu au putut fi eliminate. De multe ori, deficitele au fost reduse mai mult prin diminuarea cheltuielilor publice de investiții decât prin diminuarea cheltuielilor publice curente sau prin reformarea sistemului de impozite pentru creşterea veniturilor.

În fapt, majoritatea țărilor în curs de dezvoltare din această categorie a urmat o serie de politici macroeconomice prelevante în această perioadă în țările dezvoltate şi s-a confruntat, deşi la niveluri diferite, cu acelaşi tip de obstacole. Printre ele, rigidități structurale, mai ales ale ofertei agregate interne sau ale celei de export, controlul prețurilor, mai ales la energie, lipsa de aliniere a cursurilor de schimb valutar, persistența barierelor comerciale externe în încercarea de sporire a veniturilor pentru ajustarea balanțelor de plăți etc. Astfel de bariere au influențat chiar o redirecționare a politicilor macroeconomice în ultima parte a anilor 1980 şi majoritatea țărilor au sfârşit prin adoptarea de politici macroeconomice concentrate pe lupta antiinflaționistă, aproape indiferent de costurile mari greu de suportat de țările sărace. Ele au continuat să ia măsuri de reducere a rolului sectorului public, principalele tipuri de reforme structurale bazându-se pe privatizarea întreprinderilor de stat şi liberalizarea pieților de mărfuri, de forță de muncă şi de capital. Având că obiectiv principal controlul inflației, o astfel de politică are creşterea economică doar ca obiectiv subsidiar. A durat mult până când, doar în anii din urmă, astfel de țări, au reuşit diminuarea inflației. Şomajul a sporit însă la cote alarmante, iar creşterea economică a fost nesatisfăcătoare, mai ales în Africa, America Latină şi Orientul Mijlociu. Sunt şi excepții, dar nu există certitudinea că reluarea creşterii eco-

nomice în ţări ca Argentina sau Mexic este de durată. Un caz interesant îl oferă Brazilia a cărei politică a ignorat hiperinflaţia. în aparenţă, însă, pentru că Brazilia şi-a pus la punct de la începutul anilor 1970 (cu costuri mari, este adevărat) un mecanism automat de indexare la inflaţie a întregii activităţi economice şi sociale.

În alternativă însă, toate ţările din estul Asiei (printre puţinele excepţii, Filipine) au adoptat o politică diferită. Unele (Hong Kong, Singapore, Taiwan, Coreea de Sud) au început acum trei decenii, altele mai de curând (Thailanda, Malayezia, Indonezia, dar şi China, Vietnam etc.) Mijloacele de tehnică macroeconomică şi microeconomică nu diferă, sunt aceleaşi, chiar mai sofisticate şi mai precise în cazul ţărilor est-asiatice, dar concepţia diferă în esenţă. în Asia de Est creşterea economică este un obiectiv principal, modificându-i-se chiar conţinutul, prin aceea, că înseamnă dezvoltarea societăţii în ansamblu. Această politică încearcă eliminarea ideologiilor şi priveşte mai sus de creşterea economică standard, înglobând asigurarea de locuri de muncă (deci, elimină din concepţie irosirea acestei resurse de capital care înglobează investiţiile anterioare cu educarea ei), asigurarea hrănirii populaţiei, a sănătăţii şi a educaţiei, reducerea sărăciei şi îmbunătăţirea echităţii sociale etc. Sunt de remarcat printre mijloacele de realizare, utilizarea avantajului comparativ (şi a producţiei la scară) la nivel internaţional (şi prin urmare, creşterea economiei naţionale dincolo de nivelul potenţialului de producţie prin atragerea resurselor de capital, respectiv de tehnologie din străinătate), utilizarea statului (pentru sprijinirea funcţionării mecanismelor de piaţă, eliminarea efectelor externe care împiedică asumarea riscului privat în anumite domenii) promovarea unor mecanisme de creştere a economiei naţionale si altele.

Ancorarea în problemele inflaţiei, în toate celelalte ţări în curs de dezvoltare cu creşteri temporare sau nesatisfăcătoare pe termen lung, este un rezultat al politicii prelevante în ţările occidentale, mai ales începând cu anii '80.[1]

Această politică şi diferitele ei variante explică rezultatele temporare şi individuale la nivelul diferitelor ţări, dar nu explică satisfăcător rezultatele pe termen lung ale unei întregi categorii de ţări, acoperind o întreagă zonă geografică. Chiar şi luate individual, ţările est-asiatice se reconstituie într-un grup compact, pentru că ele ocupă primele locuri în ierarhia ţărilor în curs de dezvoltare cu cele mai bune rezultate de creştere economică şi de restructurare a economiilor lor (tabelul nr. 1).

Această reconstituire a grupului ţărilor est-asiatice prin indicatorii lor macroeconomici, dovedeşte că nu este vorba de o dihotomie între politicile antiinflaţioniste şi politicile de creştere economică a societăţii în ansamblul ei, ci mai degrabă de o diferenţă a ordinului lor de mărime. Cea de a doua o poate înglobа oricând pe prima. Mai precis, în cea de a doua concepţie, nu trebuie aştep-

[1] Vezi şi M. Frâncu, *Pedeapsa, criza şi lecţia de istorie sau inflaţie*, în loc de bunăstare socială, în Probleme Economice, nr.35/1993, Academia Română, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti.

tată creşterea economică drept consecinţă a politicii antiinflaţioniste, ci urmărirea creşterii economice de ansamblu poate include într-o etapă sau alta măsuri antiinflaţioniste. în cea de a doua concepţie, de fiecare dată când este adoptată o politică antiinflaţionistă, preocuparea principală o constituie celelalte programe speciale care vizează dezvoltarea tuturor factorilor de producţie.

Tabelul nr. 1

Indicatori macroeconomici ai ţărilor în curs de dezvoltare

Ierarhie[a)] între ţările în curs de dezvoltare	Creşterea economică în % pe an	Creşterea Indice de exporturilor modificare % în pe an structurală[b)]		Investiţii interne brute în % din PIB
	1981-1990	1981-1990	1975-1992	1981-1990
Primul grup	8,1	10,8	3L3	31,4
Coreea de Sud	9,3	11,0	28,6	30,2
Singapore	7,0	10,2	45,5	42,2
Taiwan	8,0	IU	19,7	21,8
Al doilea grup	5,7	8,9	19,8	27,7
Hong Kong	6,6	13,7	10,2	28,0
Indonezia	5,6	1,4	25,1	31,3
Malayezia	6,8	9,7	25,2	30,6
Thailanda	7,8	13,9	20,2	26,9
Brazilia	1,6	6,0	18,5	21,5
Al treilea grup	2,7	8,5	15,5	21,5
Mexic	1,6	7,5	283	23,2
Turcia	5,3	213	14,9	24,3
Grecia	W	5,1	6,2	20,8
Filipine	1,7	5,1	11,2	19,9
Columbia	3,4	6,2	9,5	213
Al patrulea grup	2,9	5,0	18,5	22,1
Egipt	4,7	3,2	31,6	22,3
Pakistan	6,4	8,1	15,6	18,8
India	5,6	5,7	17,5	24,0
Argentina	-1,3	5,0	18,3	16,4

[a)] Ierarhie (utilizată pentru prima dată de Wozencraft,1987) pe baza creşterii reale a patru variabile: PIB, producţia de produse manufacturate, valoarea adăugată în industria manufacturieră şi exporturile de produse manufacturate.

[b)] Indicele de modificare structurală este calculat pornind de la 16 ramuri industriale. El măsoară gradul de corelare în cadrul structurii valorii adăugate. Dacă această corelare este ridicată, înseamnă că sunt puţine modificări structurale şi, deci, indicele este mic. Dacă această corelare este scăzută înseamnă că au avut loc multe modificări structurale şi, deci, indicele are valoare mare. Sectoarele în extindere sau în regres contribuie la mărirea valorii acestui indice (potrivit ONUDI1985).

Surse: *Rapport global sur l'industrie et le developpement*, ONUDI, 1985, et 1991-1992, World Tables 1991, Banque Mondiale, citate de Colin. I. Bradford Jr., "De la croissance poussée par les echanges aux echanges poussés par la croissance...", Documents du Centre de Developpement, OECD, Paris 1993.

2. CREŞTEREA ECONOMICĂ PE CALEA MĂRIRII POTENȚIALULUI FACTORILOR DE PRODUCȚIE

Problema utilizării la maximum a factorilor de producție şi cea a depăşirii potențialului factorilor de producție apare ca fiind preocuparea principală a modelului est-asiatic de dezvoltare.

Figura 1 ne reaminteşte că frontiera posibilităților de producție reprezintă curba tuturor combinațiilor de producție (precum cea din punctul A) prin care economia angajează pe deplin toate resursele sale. Se mai numeşte şi potențialul factorilor de producție.

Când există şomaj, economia funcționează sub posibilități, precum cea la nivelul punctului B, irosind o parte din resursele economiei. Creşterea economică (adică, o creştere a producției totale de bunuri şi servicii) are loc pe două căi[1].

Prima are loc când resursele neangajate ale societății sunt repuse la muncă, însemnând, pe grafic, deplasarea economiei dinspre nivelul real de producție (punctul B) către nivelul potențial de producție (punctul A).

Pe a doua cale, creşterea are loc atunci când frontiera posibilităților de producție se extinde, deplasându-se la nivelul punctului C. Această situație este tipică mai mult țărilor est-asiatice decât altor țări în curs de dezvoltare.

Figura 1

Creşterea economică şi frontiera posibilităților de producție

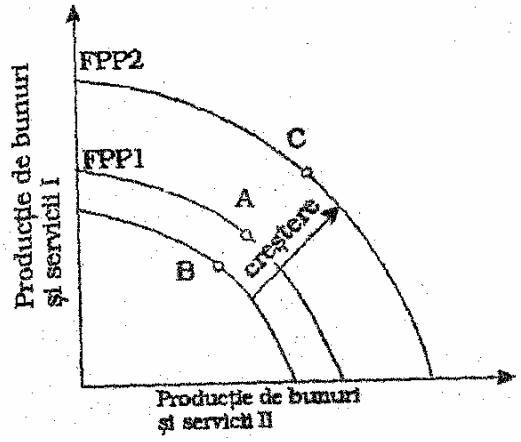

[1] Vezi şi Stanley Fisher, Rudiger Dornbusch and Richard Schmalensee, *Economics*, second edition, MIT, 1988, McGraw-Hill Book Company.

Majoritatea țărilor în curs de dezvoltare se află în prima situație, aceea de a găsi soluții pentru angajarea resurselor nefolosite, la un nivel cât mai aproape de potențialul factorilor de producție. Ele au rată mare de şomaj şi evoluează la niveluri scăzute de creştere economică.

Figura 2. ne reaminteşte schematic că pe măsura apropierii de curba potențialului de producție (ASp), oferta agregată[1] devine rigidă. La nivelul potențialului factorilor de producție, prețurile cresc fără nici un fel de creştere a producției; orice încercare, deci de creştere economică pe calea creşterii cererii agregate (de la D la Dl), nu face decât să sporească nivelul inflației, de la 4% (punctul E) la 20% (punctul E2). Fără o modificare a potențialului de producție (de la AS1 la Aspl), creşterea economică nu poate depăşi nivelul maxim de 4%. Este un fenomen de tipul celui cu care se confruntă de mai mulți ani țări ca India sau Pakistan, de exemplu.

Figura 2

Dinamica cererii agregate şi a ofertei agregate. Evoluția producției, în %

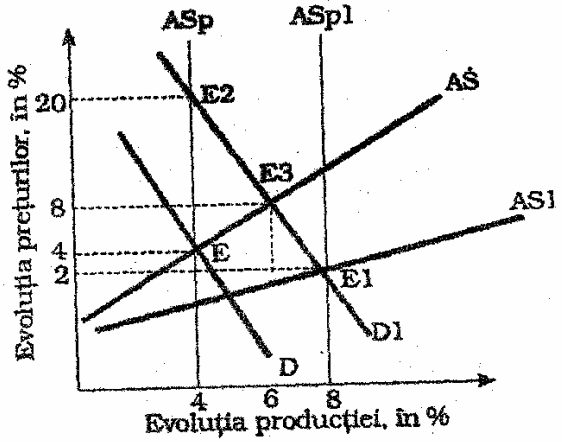

O deplasare către dreapta a potențialului de producție ar putea elimina pericolul inflației. Mai este însă nevoie ca şi oferta agregată (AS) să se deplaseze (la AS1), printr-o micşorare a costurilor de producție. Fără deplasarea ofertei agregate la AS1 (odată cu deplasarea potențialului de producție de la ASp la ASp1 şi a cererii agregate de la D la D1), creşterea economică ar spori la 6%, dar şi inflația ar spori la 8% (punctul E3). în anul 1993, China pare să prezinte o situație asemănătoare. Creşterea sa economică a sporit la 13%, dar şi inflația a depăşit 20%.

[1] Oferta agregată pe termen scurt, pentru că oferta agregată pe termen lung este chiar curta potențialului factorilor de producție (ASp).

Deplasarea, însă, a ofertei agregate la AS1 (în condițiile extinderii potențialului de producție la ASp1 şi a cererii agregate la D1) conduce la o majorare a creşterii economice la' 8% şi la o scădere a inflației la 2% (punctul E1).

Există două căi principale prin care potențialul de producție poate creşte.

Prima este calea măririi cantitative a factorilor de producție (mai ales a capitalului şi a forței de muncă). Cu mai multe resurse la dispoziție, economia poate creşte mai repede. Țările est-asiatice sunt țări cu populație mare şi promovează de mai mult timp o rată a investițiilor deosebit de ridicată (tabelul nr. 1).

Calea a doua este mărirea productivității factorilor de producție, prin metode şi tehnologii mai bune sau prin educarea mai bună a forței de muncă etc.

În privința sporirii ofertei agregate, datorită micşorării costurilor de producție, principalele căi sunt restructurarea economiei şi realizarea producțiilor la scară.

Centru realizarea multiplelor corelații sugerate de figura 2, în politica macroeconomică a țărilor est-asiatice un rol esențial 1-a avut deschiderea către piața mondială. Utilizarea pieților mondiale a contribuit la: creşterea cererii agregate fără presiunea extinderii masei monetare; atragerea de noi resurse pentru mărirea potențialului factorilor de producție; mărirea ofertei agregate pe seama realizării de economii la scară pentru piața externă la costuri concurențiale mai mici ş.a.m.d.

3. TRECEREA DE LA PROMOVAREA EXPORTURILOR LA EXPORTURI DETERMINATE DE CREŞTEREA ECONOMICĂ

Analizele teoretice ale succesului creşterii economice în Asia de Est au cunoscut cel puţin trei etape intermediare.

La început (anii '60 şi 70), s-a crezut că succesul poate fi explicat prin liberalizarea schimburilor şi a cursului de schimb care să permită preţurilor interne să se alinieze preţurilor internaţionale. Altfel spus, introducerea unui regim comercial neutru, prin care măsurile de descurajare a importurilor sunt echivalente cu măsurile de încurajare a exporturilor, reflectând în fapt viziunea economică neoclasică. Datele empirice de la sfârşitul anilor '70 şi începutul anilor '80 au infirmat această viziune dând posibilitate consacrării teoriei privind rolul pozitiv al statului prin politica de promovare a exporturilor, graţie stabilirii priorităţilor, reorientării resurselor şi atragerii sectorului privat în comerţul exterior. Această ipoteză corespundea concepţiei structuraliste de creştere economică fondată pe strategia modificărilor structurale şi se conforma teoriei comerţului strategic[1], precum şi normelor şcolii de gestionare a comerţului exterior[2].

La sfârşitul anilor '80 şi începutul anilor '90, un al treilea curent de interpretare teoretică a succesului orientării spre piaţa externă a ţărilor est-asiatice priveşte creşterea exportului ca o consecinţă a creşterii economice si nu creşterea economică drept o consecinţă a creşterii exporturilor.

Cel puţin studiile făcute la Banca Mondială[3] şi OCDE[4] converg către această teorie privind creşterea economică în sens mai larg al dezvoltării întregii societăţi. Peste aceste trei curente s-au suprapus dezbaterile politice şi ideologice dominate de dihotomia presupusă între substituirea importurilor şi intervenţionismul autocentrat, pe de o parte şi economia deschisă spre exterior, axată pe forţele pieţei, pe de altă parte.

Primul dintre cele trei curente teoretice se concentrează pe avantajele pieţei libere, al doilea pe interacţiunea dintre sectorul public şi privat, iar al treilea pe difuzarea noilor procedee tehnologice pe ansamblul economiei si utilizarea mai bună a tuturor factorilor de producţie şi mai ales a capitalului uman. în

---

[1] Vezi Helpman, Elhanan and Paul R. Krugman (1989), *Trade Policy and Market Structure*, The MIT Press, Cambridge, Mass, Unites States.

[2] Scott, Bruce R. and George CLodge (1985). *US Competitiveness in the World Economy*, Boston, Harvard Business School Press, Unites States.

[3] Rapport de recherche de la Banque Mondiale sur la politique; "Le Miracle de l'Asie de l'Est", 26 septembrie 1993, Banque Mondiale, Washington, US.

[4] Bradford, Colin I.Jn, "De la Croissance poussee par les echanges aux echanges pousses par la croissance: reevaluer l'experience de developpement despays de l'Asie de l'Est" Documents du Centre de Developpement, OCDE 1993, Paris, France.

practică, evoluția economiilor din Asia de Est (de la Coreea la China şi până la Indonezia, exceptând doar Filipine) a integrat elementele celor trei curente în proporții diferite şi în perioade diferite de timp.

Ultimul curent, cel al exporturilor induse de creşterea economică explică cel mai bine caracteristicile şi succesele de ansamblu realizate în etapa actuală de către țările est-asiatice. într-un regim comercial deschis si neutru, exporturile răspund la cererea de pe piața mondială. Ori, la începutul anilor'90, cererea mondială a fost în regres şi totuşi țările est-asiatice au înregistrat ritmuri de creşterea economică şi de comerț extrem de ridicate[1].

Într-un regim în care politica de creştere economică favorizează exporturile, creşterea exporturilor este indusă de creşterea ofertei. De asemenea, ritmurile mai mari de creştere economică sunt mai bine explicate în condițiile dezechilibrelor şi imperfecțiunii funcționării mecanismelor de piață din țările în curs de dezvoltare. Intervenția statului fie prin stimulente selective, fie, mai recent, prin stimularea principalelor funcții de creştere economică suplineşte imperfecțiunile pieței explicând realizarea unor ritmuri de creştere care depăşesc frontiera posibilităților de producție din țările est-asiatice.

Figura 3

Influențele simetrice ale strategiei de substituire a importurilor şi ale strategiei de încurajare a exporturilor asupra frontierei posibilităților de producție (model schematic)

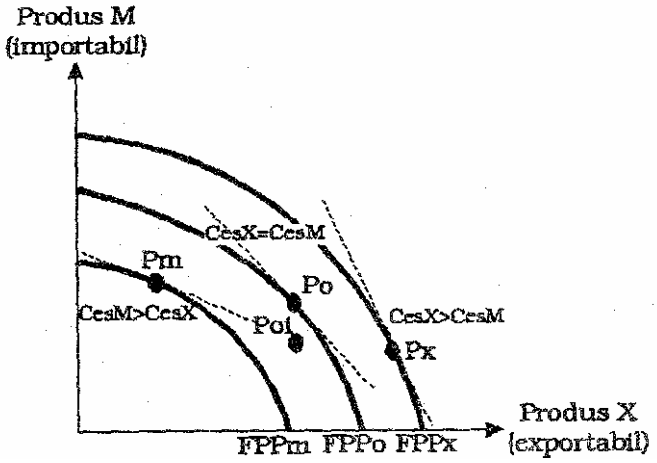

Sursa: Bradford, 1993, *op. cit.*

[1] Vezi şi Institutul de Economie Mondială, *Tendințe şi perspective în evoluția conjuncturii în țările în curs de dezvoltare*, februarie 1994, Bucureşti, pag. 4 şi 60.

În cazul economiilor cu dezechilibre în mecanismele de piață, frontiera posibilităților de producție, care ar defini un echilibru concurențial, în care cursul efectiv de schimb la import (Ces M) ar fi egal cu cursul efectiv de schimb la export (Cesx), nu poate fi utilizată integral (punctul Poi aflat în interiorul curbei FPPO). în cazul unei politici comerciale de substituire a importurilor, CesM>CesX. Protecția sporită face ca economia să aloce resurse mai scumpe pentru înlocuirea unor resurse ce pot fi achiziționate mai ieftin din exterior şi, ca atare, se produce o modificare a frontierei posibilităților de producție (FPP) către un nivel inferior (FPPm), corespunzător punctului Pm.

În cazul politicii de încurajare a exporturilor, CesX>CesM. Acest tip de politică se deosebeşte de regimul concurențial neutru care caută să stabilească aceleaşi condiții concurențiale pe piața internă pentru a permite țării să răspundă prin exporturi la cererea externă, caz în care exporturile ar urma să crească în acelaşi ritm cu comerțul mondial. Adoptarea unor măsuri de încurajare (prin politică de credit, dezvoltarea infrastructurii, subvenții bugetare, prime etc.) a exporturilor va permite întreprinderilor să realizeze producții la scară[1] la costuri inferioare. De asemenea, vor începe să producă şi alte întreprinderi care fără avantajele acordate nu ar produce pentru export în condițiile unui regim comercial neutru. Suni absorbite astfel resurse neutilizate (şomeri, capacități de producție în conservare, depuneri de capital). Pe ansamblu, costurile vor fi mai mici, iar curba FPP se va situa la dreapta, corespunzând punctului Px.

În afara obiectivelor privind piețele externe şi realizarea unor economii la scară, regimul de favorizare a exporturilor sporeşte producția şi îmbunătățeşte structurile industriale, către industrii cu înalt nivel tehnic şi de calificare. Economia devine capabilă să-şi transfere resursele către sectoarele cu cea mai mare productivitate şi să utilizeze mai complet toate resursele existente, inclusiv cele de forță de muncă, eliminând şomajul. Statul are rolul strategic în această politică pentru că prin intervenția sa, el se transformă din utilizator în creator al nivelului de dotare cu factori de producție, folosind pentru aceasta circuitul economic mondial.

De mai multă vreme, țările est-asiatice au reuşit să realizeze o stabilitate macroeconomică, comerțul lor exterior reprezintă o mare parte din PIB, rata acumulării şi rata investițiilor sunt foarte ridicate, investițiile în capitalul uman sunt importante, iar concurența între întreprinderi este puternică. Aceste caracteristici sunt rezultatul acțiunii de-a lungul anilor a unui mare număr de instrumente de intervenție a statului. în Coreea, Taiwan, China, Singapore, instrumentele alese au permis puterii publice să ghideze în permanență alocarea resurselor din sectorul privat.

[1] Producția sau economia la scară desemnează situația în care costul pe termen lung al unei firme scade pe măsură ce producția creşte. Pe ansamblul unei țări, producția la scară ilustrează situația în care producția realizata creşte exponențial mai repede decât costul resurselor utilizate. In condițiile realizării economiei la scară, o firmă care reuşeşte să-şi desfacă producția, mai mare, şi pe alte piețe în străinătate va avea un avantaj de cost fața de firmele similare care produc numai pentru piața internă.

O politică de acelaşi gen, dar mai puţin intervenţionistă, a fost practicată în Hong Kong, Malayezia şi mai recent Indonezia şi Thailanda.

Treptat, însă în toate ţările, din zonă, politica de intervenţie a evoluat de la intervenţie selectivă la intervenţie funcţională (figura 4).

Menţinerea stabilităţii macroeconomice a intensificat cel puţin trei funcţii de creştere economică în toate ţările zonei: economisire (acumulare), repartizarea eficace a resurselor şi relansarea tehnologică rapidă.

Altfel spus, în anii din urmă s-a realizat o combinaţie variabilă (în funcţie de etapă şi de ţară) între orientarea către piaţa liberă şi politică dirijistă.

în toate ţările, principala grijă este aceea ca statul să intervină, nu în sensul refacerii imperfecţiunilor factorilor de piaţă, ci în sensul utilizării mecanismelor de piaţă existente către obiectivele de creştere prevăzute.

Figura 4

Schema abordării funcţionale a creşterii economice în Asia de Est

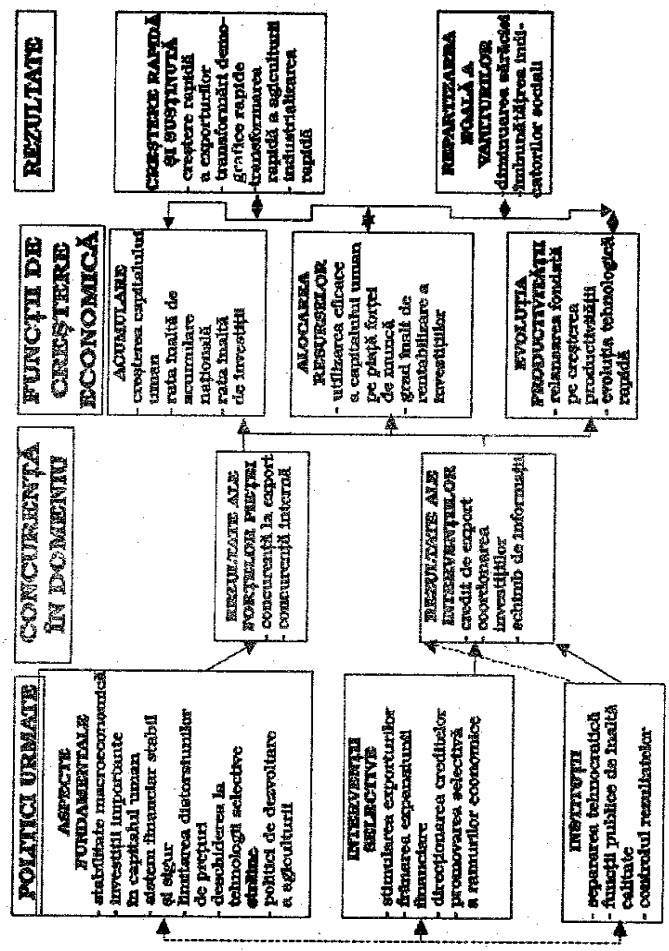

Sursa: Banque Mondiale, 1993, "Le Miracle...(op. cit.)

3.1. Evoluția mecanismelor de stimulare a exporturilor în țările est-asiatice

Politicile de creştere care au generat stabilitatea macroeconomică au contribuit simultan la creşterea rapidă a exporturilor. Disciplina bugetară şi nivelul ridicat al ratei de economisire publică au permis unor țări ca Taiwan şi China să-şi protejeze pe timp îndelungat cursul de schimb valutar.

De asemenea, ajustările cursului de schimb în alte țări din zonă - coroborate cu politica de reducere a cheltuielilor - le-au permis să rămână competitive la export, în ciuda inflației diferențiale față de partenerii lor comerciali.

În plus, față de factorii macroeconomici, țările est-asiatice au aplicat diverse metode specifice de promovare a exporturilor. Toate, însă, cu experiența Hong-Kongului, au început printr-o politică de substituire a importurilor, defavorizând implicit exporturile. Dar, începând de la sfârşitul anilor '60 şi-au schimbat politica comercială, încurajând în special exporturile de produse manufacturate. Coreea, Taiwan, China etc. au pus în funcțiune mecanisme de stimulate a exporturilor, continuând însă o politică de protejare moderată, dar variabilă, a pieței interne. în acest scop, au fost şi sunt utilizate instrumente, axate pe:

- credite de export;
- importuri în franciză pentru exportatori şi pentru furnizorii lor;
- fixarea de obiective de export;
- facilități fiscale si financiare.

În țările sud-est-asiatice mai recent industrializate, precum Malayezia, Thailanda, Indonezia, stimularea exporturilor s-a făcut mai târziu, la începutul anilor '80, iar reducerea protecției acordată pieței interne a fost mai generală şi însoțită de credite de export menite să intensifice acțiunea instituțiilor de sprijinire a exporturilor.

4. IMPORTANȚA EXPERIENȚEI POZITIVE ÎN DEZVOLTAREA ECONOMICĂ A ALTOR ȚĂRI

Pe lângă măiestria cu care conducerea macroeconomică a utilizat piața externă pentru dezvoltarea de ansamblu, experiența țărilor din Asia de Est atrage atenția asupra altor elemente.

Capitalul este cel pe baza căruia fiecare țară îşi face opțiunile fundamentale, iar fără un nivel ridicat al economisirii naționale, fără un capital uman cu largă repartizare în toată structura economiei, fără o bună gestiune macroeconomică şi fără o limitare a distorsiunilor prețurilor, creşterea economică rămâne mică şi sunt aproape imposibil de concretizat avantajele şi progresul rapid, conferite de creşterea productivității muncii. Rolul esențial în acest sens îl are politica statului de a ajuta sectorul financiar să orienteze acumulările financiare nebancare şi să stimuleze creşterea nivelului de economisire al populației şi al întreprinderilor. Orice dobândă real negativă la depunerea economiilor în bănci denotă o politică ineficace, de subvenționare a inflației.

Achizițiile din tehnologie, prin deschiderea față de investițiile străine directe şi prin obținerea de licențe, sunt esențiale pentru creşterea rapidă a productivității muncii, dar ele nu pot fi decât complementare acțiunii de majorare a ratei investițiilor locale publice şi private. în cadrul importanței acordate stabilității macroeconomice, intervențiile statului, menite să asigure această exigență fundamentală, au fost de tipul acordului fin, adică modificate sau abandonate pe parcurs - de exemplu, cazul promovării industriei grele şi a industriei chimice în Coreea de Sud sau efortul Malayeziei de stimulare a industriei grele. De regulă, intervențiile statului au dat cele mai bune rezultate în accelerarea creşterii economice, nu prin promovarea directă a unor ramuri industriale, ci prin orientarea creditelor şi prin stimularea exporturilor. Printre exemplele de adaptare a reformei, de modificare a mijloacelor de acțiune şi a instituțiilor să amintim reforma sistemului financiar din Coreea de Sud, reforma sistemului comercial din Indonezia, promovarea investițiilor străine în Thailanda sau programul de privatizare din Malayezia.

Fiecare constituie exemple asupra manierei în care instrumentele de acțiune, care deşi au dat bune rezultate, se modifică, evoluează cu timpul, rolul relativ al pieței, al administrației publice şi al sectorului privat modificându-se pe măsura evoluției economice şi sociale.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 27/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE MONDIALĂ

INTEGRAREA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI CU REPUBLICA MOLDOVA. COMPARAȚIE CU UNELE INIȚIATIVE DE INTEGRARE DIN SUD-ESTUL ASIEI

Marin FRÂNCU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. ASPECTE DECURGÂND DIN APARIȚIA UNOR GERMENI DE INTEGRARE ECONOMICĂ ÎN INDOCHINA 179
1.1. Întărirea relațiilor economice dintre România şi Basarabia 180
2. ASPECTE DECURGÂND DIN PROCESUL DE INTEGRARE ÎN "ZONA ECONOMICĂ CHINEZĂ" 183
2.1. Integrarea economică a României cu Republica Moldova 185
3. ASPECTE DECURGÂND DIN ÎNCERCĂRILE DE REUNIFICARE A COREEI 189
3.1. Reunificarea celor două state române 191
3.2. Încadrarea reunificării României în obiectivele generale ale marilor puteri 192

Reducerea profilului acțiunii de reunificare a României, datorită neîntrunirii condițiilor politice internaționale favorizante[1], nu trebuie să lase impresia demoralizatoare a lipsei de inițiativă sau de inactivitate, din partea României. Totodată, guvernul nu trebuie să se bazeze numai pe acțiunile proprii, ci trebuie să coordoneze acțiuni de atragere a întreprinderilor şi a populației, acțiuni care să vizeze trepte premergătoare integrării economice şi reunificării.

Trei experiențe, din sud-estul Asiei, cu grad diferit de integrare, pot scoate în evidență aspecte utile analizei comparative a problematicii procesului reunificării României şi trecerii, de urgență, la acțiuni concrete, precise şi articulate.

1. ASPECTE DECURGÂND DIN APARIȚIA UNOR GERMENI DE INTEGRARE ECONOMICĂ ÎN INDOCHINA

În peninsula indochineză, au început să apară germenii unei integrări economice. Deocamdată, inițiativa aparține Thailandei, care priveşte cu interes avantajele reciproce ale unor surse de materii prime şi piețe de desfacere din Vietnam, Laos şi Cambodgia. Această inițiativă este facilitată de ameliorarea situației politice şi militare din zonă, de încercările fostelor state comuniste de a trece la economia de piață si de sporirea accelerată, din ultimul deceniu a potențialului economic al Thailandei.

Împreună, Thailanda, Vietnam, Laos şi Cambodgia au un potențial economic de 107 miliarde dolari (în 1992), reprezentând o piață de consum de 130 milioane locuitori, cu afinități culturale foarte mari.

Germenii integrării sunt prezenți, deocamdată, pe calea intensificării comerțului şi a cooperării economice, pentru că s-a reuşit crearea unui cadru juridic de promovare a acestor legături. De exemplu, Thailanda a semnat cu Laos un memorandum comercial, în 1989, prin care bhat-ul thailandez este folosit ca monedă de decontare, pe termen scurt, în comerțul reciproc. Tot Thailanda, a semnat cu Vietnam un acord de promovare şi protejare a investițiilor şi un acord de cooperare pentru producția de gaze naturale. Acorduri similare, co-

---

[1] Ipoteza că, la începutul anului 1991, odată cu referendumul asupra independenței Lituaniei, Letoniei şi Estoniei, s-a pierdut momentul favorabil pentru reunificarea României, prin anularea tratatului Molotov-Ribentrop, apare superficială. Tot aşa, alții acreditează ideea că momentul favorabil a fost vara anului 1990, când Rusia şi-a proclamat suveranitatea, iar Basarabia (deşi ciuntită) a devenit republică autonomă. Aceste momente şi altele posibile, apreciate ca favorabile, sunt comparabile, dar nu sunt decât evaluări, iar orice evaluare depinde de costurile acțiunii presupuse, de avantajele pe care le-ar aduce, de subiectul care face evaluarea, de resursele aflate la dispoziție pentru acțiunea presupusă ş.a.m.d. Greşesc, adesea, cei ce nu văd decât o singură soluție. In fiecare moment, există mai multe şanse, fiecare cu costul ei şi cu avantajele ei Depinde cine şi ce resurse poate, sau vrea să mobilizeze, pentru a acoperi aceste costuri, cine trebuie să aibă inițiativa ş.a.m.d.

respunzătoare, au fost semnate în multe alte domenii, identificând proiecte precise. Începând din 1991, bugetul guvernamental al Thailandei conține o poziție distinctă de fonduri financiare de cooperare economică, în Indochina.

1.1. Întărirea relațiilor economice dintre România şi Basarabia

Inflația din România[1] şi instabilitatea cursului de schimb fac puțin atractivă utilizarea leului românesc, în schimburile reciproce cu Republica Moldova, dar un acord financiar, cu clauză de fixare a unui mijloc de plată uşor şi stabil, este urgent necesar. Similar, plățile reciproce ar putea fi promovate pe calea unor conturi condiționate, deschise la băncile româneşti sau la filialele lor ce trebuie înființate dincolo de Prut. Sunt necesare nu numai prezența bancară românească, în Republica Moldova, inclusiv printr-o filială a Băncii Naționale a României la Chişinău (sau sub formă de societate mixtă), dar şi acțiuni în alte sectoare, prin acorduri guvernamentale specifice şi proiecte precise de cooperare. Până când întreprinderile din Republica Moldova şi din România nu vor vedea că pot câştiga mai mult împreună, procesul strângerii legăturilor economice nu va avansa. La fel, atitudinea diferitelor cercuri, din rândul populației din stânga Prutului, trebuie influențată de identitatea comercială şi economică a României pe acea piață, iar această identitate trebuie creată.

Acest proces nu se poate dezvolta numai pe baze voluntare, la inițiativa întreprinderilor, din cauza apariției fenomenului efectelor externe şi, mai ales, a fenomenului "călărețului de unul singur", prin care, de avantajele create prin costurile şi eforturile mai mari făcute de primele întreprinderi care vor începe cooperarea într-un domeniu sau altul, vor beneficia celelalte întreprinderi care vor avea drumul deschis. Cei ce cheltuiesc pentru a face ceva, se vor simți frustrați când alții vor beneficia de avantajele create prin aceasta. Unul din motivele existenței statului este acela de a atenua efectele "călărețului de unul singur". De aceea, guvernul (cu sprijinul parlamentului şi al preşedinției) trebuie să încheie acorduri, să garanteze investițiile, să prevadă fonduri corespunzătoare pentru astfel de acțiuni, în bugetul guvernamental (inclusiv pentru acțiunile întreprinderilor private) şi să coordoneze acțiunile firmelor româneşti prin norme de conduită, instrucție de proiecte etc., pentru ca firmele să nu se stânjenească reciproc (datorită intereselor individuale), ci, din contră, să-şi completeze acțiunile de dincolo de Prut.

Cadrul juridic are o importanță mai mare decât rutina relațiilor dintre cele două state vecine, atât ca etapă intermediară integrării, cât şi pentru că sistemul bancar românesc, menit a fi primul care să faciliteze cooperarea şi creşterea comerțului reciproc, este, şi la noi, primitiv şi instabil şi nu poate suplini lipsa unui sistem bancar propriu în Republica Moldova şi nici nu poate garanta o anticipare şi o instrucție corectă a proiectelor la nivel de întreprindere. În pre-

[1] Spre deosebire de Thailanda, unde inflația este de numai circa 6% pe an.

zent, starea comerţului dintre România şi Republica Moldova arată lipsa totală de pregătire a mecanismelor de susţinere a acestui proces. În majoritate, Republica Moldova face comerţ în cadrul CSI. În afara CSI, România este principalul partener al Republicii Moldova, dar majoritatea comerţului reciproc este un comerţ de barter (88% la importul românesc şi 76% la exportul românesc)[1].

Barterul, deşi evită incertitudinea nivelului inflaţiei, se dovedeşte o cale costisitoare de identificare a cererii reciproce, pentru mărfurile respective, împiedică specializarea şi frânează creşterea eficienţei. Aceeaşi lipsă de pregătire a cadrului oficial de comerţ este ilustrată de proliferarea unui important comerţ de contrabandă, de-a lungul Prutului, cu rădăcini puternice în contrabanda de-a lungul graniţelor de est şi de nord ale Basarabiei[2].

În mod normal, întărirea cadrului juridic de comerţ şi cooperare s-ar putea înscrie contextului general politic european, chiar fără a solicita, special, voinţa politică a conducerii de stat a Republicii Moldova. Dar acest teritoriu se află, încă, integrat în CSI şi trebuie netezită calea de diversificare a relaţiilor sale externe şi de integrare cu România. De aceea, decizia semnării unor acorduri şi organizării de acţiuni concrete trebuie influenţată special şi pregătită, de România, prin alocarea de fonduri şi înfiinţarea de instituţii adecvate. Este superficială opinia că progresul lent, în strângerea relaţiilor, s-ar datora refuzului conducerii Republicii Moldova de a semna noi acorduri şi de a realiza acţiuni concrete. După astfel de opinii, reunificarea cu Bucovina ar însemna să nu mai aibă nici o şansă. Cauza trebuie căutată în lipsa de consistenţă sau de pregătire (pe pian financiar, organizatoric etc.) a acţiunilor României, vizând Basarabia. Este de aşteptat ca, într-un teritoriu aflat, încă, sub influenţe străine (armata a 14-a rusă), cu structura populaţiei modificată, multe din acţiunile României să fie boicotate, înmulţirea dificultăţilor este, în fapt, chiar o indicaţie că cercurile adverse îşi sporesc influenţa în Basarabia, mai mult decât o face România. Greşeala de a lăsa altora iniţiativa se cuvine corectată şi statul român trebuie să preia iniţiativa, asumându-şi răspunderea şi costurile ce decurg de aici. Nimic nu este pe gratis, chiar dacă ne facem că *nu* observăm cât ne costă. Separaţia puterilor şi autonomia democratică cu răspundere asimetrică, în unele cazuri chiar simbolică, din perioada de tranziţie, a Parlamentului, Preşedinţiei, Guvernului, Procuraturii, Presei etc., au dispersai eforturile şi au dat un grad scăzut de articulare acţiunilor noastre de reunificare.

Gradul de articulare şi consistenţa acţiunilor se cuvin sporite. De aceea, şi pentru mărirea eficienţei acţiunilor (rezultate cât mai mari, comparativ cu costurile), cel puţin pe plan economic, Guvernul României trebuie să preia iniţi-

---

[1] În 1992, importul românesc a fost de 325 milioane dolari, iar exportul românesc de 135 milioane dolari, potrivit Buletinului Statistic de Informare Publică al Republicii Moldova, citat de Tribuna Economică, nr. 16/1993, Bucureşti.

[2] Iar, de aici, necesitatea unui acord special de colaborare între ministerele de interne, autorităţile vamale etc., pentru urmărirea procedurilor vamale, pentru siguranţa transporturilor de mărfuri pe teritoriul celor două state ş.a.m.d.

ativa, să preia costurile şi să-şi asume răspunderea, iar programele trebuie orientate spre proiecte precise, cu incidență directă spre reunificare. Din specificația lor, nu vor lipsi proiecte în domeniile complementare şi de cooperare, cu avantaj comparativ, atragerea de resurse din zone terțe (de exemplu, din Orientul Mijlociu), desfacerea de produse pe terțe piețe (de exemplu, spre Piața Comună, utilizând acordul de asociere a României la CEE.) ş.a.m.d.

2. ASPECTE DECURGÂND DIN PROCESUL DE INTEGRARE ÎN "ZONA ECONOMICĂ CHINEZĂ"

În sud-estul Asiei, climatul dezvoltării economice a devenit cel mai promițător din lume. Modelul succesului de acolo a fost greu de depistat, pentru că el s-a consolidat pe parcurs, în zonă, începând cu ceea ce, azi, numim cei patru "dragoni", sau "tigri", în fapt, patru state reprezentând o creație relativ recentă: Hong Kong - colonie engleză, care urmează să se reîntoarcă la China în 1997; Singapore - oraş-stat creat abia în 1955; Taiwan - insulă provincie a Chinei, de care s-a separat în 1949, dar care, din 1987, s-a angajat în contacte umane şi economice cu China; şi, în fine, Coreea de Sud - rezultat al separării peninsulei coreene, în 1945, şi care se străduieşte să se reunifice cu Coreea de Nord.

Opinia pripită, din anii '70, că strategia de orientare economică, spre exterior, a acestor țări s-a bazat pe proclamarea liberalizării pieței şi, deci, pe libera acțiune a factorilor de piață a fost infirmată de evidența istorică. De altfel, disputele propagandistice ale politicienilor occidentali au încetat, mai ales după ce a devenit clar că liberalizarea economică excesivă, întreprinsă după 1975 în America Latină, în numele aceleiaşi strategii de orientare spre exterior, a dat greş, cu grave consecințe. Analizele serioase au relevat că, în toate cele patru țări sud-est asiatice menționate, modelul a fost, în linii mari, acelaşi şi, în el, prioritatea absolută a asigurării hranei populației (conştientizată prin tradiție, atât la nivel social, cât şi individual), asigurarea, de către stat, a securității naționale şi a securității sociale (sau administrarea colonială discretă şi eficace, precum în cazul Hong Kong-ului), asigurarea locurilor de muncă, adoptarea unei strategii de promovare a zonelor libere şi a investițiilor directe străine, pentru creşterea exporturilor, prezervarea tradițiilor, privind dezvoltarea educației şi a culturii, au fost câteva din elementele principale care s-au conjugat pentru a realiza dezvoltarea economică cea mai rapidă din lume. Modelul de analiză economică relevă că, de fapt, politicile, purtate de aceste țări în anii '70, pot fi descrise ca "administrative" şi, uneori, ca "dirigiste", iar, în trecerea spre o politică bazată în mai mare măsură pe forțele pieței libere, dincolo de mijlocul anilor '80, nu reprezintă decât o combinație echilibrată între rolul statului şi rolul pieței private în dezvoltarea societății. O gamă de măsuri "administrative" şi chiar "intervenționiste", printre care urmărirea unor obiective de export, raționalizări de credite, stimulente fiscale diferențiate şi altele, sunt utilizate, şi astăzi, în toate aceste țări.

În realitate, modelul conservă esența modelului bunăstării sociale, promovat în toate țările occidentale, după cel de-al doilea război mondial până la începutul anilor '80, şi care este continuat, de unele dintre ele (printre care, Olanda, Norvegia, Danemarca, Suedia), dar, aici, el utilizează avantajul comparativ la scară mondială, prin orientarea spre piața internațională. Progresul

modelului sud-est asiatic şi diferenţierea lui de cel occidental au mai beneficiat nu numai de inovaţiile macroeconomice ale managementului guvernamental, dar şi de caracteristicile tradiţionale ale populaţiei, precum: pricepere, disciplină socială şi preocupare pentru dezvoltarea resurselor umane, izvorâte din teoria confucianistă[1].

În locul promovării creşterii economice, obţinută ca urmare a controlului proceselor inflaţioniste (în SUA şi Marea Britanie, în primul rând, dar şi în Franţa, Germania etc.) prin promovarea unor politici monetariste de control al cererii agregate, sau politici neoclasice de control al ofertei agregate, modelul sud-est asiatic promovează creşterea economică în contextul mai larg al societăţii în ansamblul ei, odată cu hrănirea întregii populaţii, cu asigurarea locurilor de muncă, a educaţiei, a protecţiei sociale ş.a.m.d., mergând până la lupta contra poluării prin legi foarte aspre, ca în Singapore. În realitate, un stat ca Singapore nici nu poate folosi politici monetariste, pentru că nu are, aproape, nici un control asupra masei monetare. Statul foloseşte, însă, alte pârghii, mult mai eficace, tot indirecte şi tot atât de sofisticate, pentru a-şi exercita rolul în societate şi a-şi justifica raţiunea pentru care a fost înfiinţat.

În formă, modelul diferă de la ţară la ţară, dar el s-a modernizat, s-a extins cu succes în Malayezia, Thailanda şi Indonezia, a avansat substanţial în China şi a început să fie aplicat în Vietnam. În China, rezultatele sunt mai rapide chiar decât în cazul celor patru dragoni Din contră, în Occident şi în alte ţări în curs de dezvoltare, rezultatele modelului de obţinere a creşterii economice prin politici antiinflaţioniste sunt, în prezent, negative pentru că, atunci când resursele specifice de luptă antiinflaţionistă sunt insuficiente, inflaţia, generată de aceeaşi politică, scapă de sub control, iar, dacă nu, sistemul de producţie este împiedicat să funcţioneze. Însăşi principalele puteri occidentale se confruntă cu o recesiune prelungită.

Caracteristicile şi rezultatele modelului sud-est asiatic explică de ce China a consimţit să încerce aceeaşi cale, mai ales că modelul implică, la maturitate, renunţarea la ideologii.

În consecinţă, China şi-a redus tot mai mult profilul ideologic şi a început să introducă cele mai sofisticate tehnici de piaţă, inclusiv de management macroeconomic, din arsenalul politicii acordului fin. De asemenea, inclusiv contribuţia Chinei, explică de ce climatul din sud-estul Asiei este mult mai favorabil pentru dezvoltare economică şi comerţ, decât în alte zone ale lumii. Utilizarea mai bună a avantajului comparativ, prin deschiderea către pieţele externe, conţinută de model, a declanşat un amplu proces de integrare economică între două mari forţe economice din zonă: Taiwan şi Hong Kong şi mai puţin importantul Macao, toate cu populaţie chineză, pe de o parte şi regiunea sud-estică

[1] Vezi şi Tai Hung-Chao, ed., *Confucianism and Economic Development: An Oriental Alternative?,* Washington Institute Press, 1989, citată de Asian Perspective, vol. 15, nr. 1/1991, p. 243-247.

de coastă a Chinei (provincia Guangdong şi Fujian şi mai puţin importanta provincie insulară Hainan, până acum),pe de altă parte, formând, împreună, ceea ce specialiştii numesc "zona economică chineză". Cu un produs intern brut agregat de circa 300 miliarde dolari, în 1992, zona economică chineză reprezintă un potenţial comparabil cu cel al Coreei de Sud, sau al ASEAN-ului (Indonezia, Malayezia, Filipine, Singapore şi Thailanda). Integrarea are loc prin realizarea de mari investiţii străine, în principal, în provinciile chineze Guangdong şi Fujian, unde au înfiinţat diferite industrii orientate spre export, investiţii provenind, în principal, din Taiwan şi Hong Kong. În unele cazuri, pentru folosirea facilităţilor acordate de China şi pentru folosirea avantajului comparativ al resurselor, inclusiv de forţă de muncă, ramuri întregi sunt transferate din Taiwan sau Hong Kong în aceste provincii din sud-estul Chinei. Este cazul industriei de încălţăminte din Taiwan, de telefoane, unele articole de sport din Hong Kong care tind să se mute în Guangdong şi Fujian. Calculul este simplu: limba, cultura comună, tradiţiile micşorează costurile, comparativ cu alte zone de plasare a investiţiilor eu resurse comparabile. Această integrare are loc în condiţiile păstrării independenţei depline a statelor respective, cu diferenţe evidente de regim politic.

2.1. Integrarea economică a României cu Republica Moldova

Integrarea economică de acest tip, presupunând, pe lângă întărirea comerţului, intensificarea investiţiilor româneşti în Basarabia, ar utiliza mai bine avantajele comparative ale acestui teritoriu. Fluxul de investiţii ar putea fi reciproc, numai că fondurile de investiţii lipsesc deocamdată. Modelul de dezvoltare, adoptat atât în România cât şi în Basarabia, deşi nedefinitivat şi dezarticulat, prezintă elementele modelului prelevant în principalele ţări occidentale, iar rezultatele care le produce, după 4 ani de aplicare, sunt descurajante pentru populaţia din ambele state şi inhibitoare pentru investitori[1]. De fapt, în mai toate statele est-europene, exceptând Cehia, modelul a căpătat nuanţa unui ultraliberalism naiv, încercat pe la mijlocul anilor '70 în America Latină, cu rezultate profund negative.

Inflaţia tinde să scape de sub control, atât în România, cât, mai ales, în Basarabia. Sistemul de economisire naţională este distrus, în ambele cazuri. Economiile populaţiei (şi fondurile financiare ale întreprinderilor) nu sunt protejate prin sistemul bancar, iar pieţele de capital sunt inexistente. Potenţialul de investiţii al sectorului privat este foarte mic. Generic, în România, întreprinderile de stat ar putea fi cea mai importantă sursă de investiţii directe în Basarabia, cu condiţia refacerii, cel puţin, a potenţialului lor de capital. Mai departe, ar urma inversarea tendinţelor macroeconomice negative şi refacerea eficienţei

[1] Vezi şi Marin Frâncu, *Pedeapsa, criza şi lecţia de istorie sau inflaţie, în loc de bunăstare socială*, în "Probleme economice", nr. 35/1993, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti (Academia Română, INCE, IEM).

economice a întreprinderilor. Deocamdată, această perspectivă este îndepărtată şi ambele state îşi pun speranța în atragerea de investiții din străinătate. Această speranță este, însă, foarte puțin îndreptățită de evoluția investițiilor străine de până acum, dar şi de evidențele, pe plan internațional, care relevă că numai 3-4% din PIB-ul țărilor în curs de dezvoltare sunt investiții străine, iar restul de circa 20% sunt investiții naționale. În cazul Chinei, afluxul sporit de investiții străine directe, ajuns la circa 7 miliarde dolari anual, nu reprezintă nici 2% din produsul său național brut, cea mai mare parte (circa 27-30% din PNB) a investițiilor interne reprezintă investiții naționale, provenind din economisire națională. De fapt, în țările în curs de dezvoltare, investițiile străine directe provin, în principal, ori din partea unor companii multinaționale, ori sunt investiții făcute de emigranții țării respective - în realitate, majoritatea investițiilor străine în China provin din țări cu populație chineză.

Şi în cazul Basarabiei, este îndreptățită speranța atragerii investițiilor unor români aflați în străinătate. Speranța trebuie să stea în refacerea mecanismului de economisire națională, atât în România, cât şi în Republica Moldova. Într-o țară în care sistemul financiar se bazează pe sistemul de credit (pentru că piețele de capital sunt inexistente), sistemul de economisire națională nu poate funcționa fără protejarea, prin nivelul dobânzii, a depunerilor bancare. În China, pentru a da acelaşi exemplu, populația (şi întreprinderile) beneficiază, la depunerea în bănci, de o dobândă de protecție, al cărui nivel acoperă integral, sau depăşeşte (cu 1%) nivelul inflației.

În astfel de condiții defavorizante, realizarea de proiecte româneşti de investiții directe, în Basarabia, este posibilă numai prin programe comune speciale, cu alte cuvinte, prin exprimarea voinței politice de integrare economică şi bineînțeles că voința politică trebuie influențată. Deci, din nou, asumarea costurilor, inclusiv prin crearea unui cadru instituțional şi organizatoric adecvat. Oricât de mari ar părea costurile, ele sunt mai mici decât sacrificiul de a rămâne două state despărțite.

Din nou, integrarea trebuie privită doar ca o etapă interimară spre reunificarea națională şi Guvernul României trebuie să preia inițiativa. Fondurile bugetare, alocate în acest scop, trebuie sporite radical, pe măsura măreției acestui obiectiv. Sporirea lor este posibilă, chiar până la îmbunătățirea politicii monetare, pentru stabilizarea macroeconomică, şi până la refacerea sistemului de economisire națională, inclusiv prin restructurarea întreprinderilor de stat.

Simpla reorientare spre integrarea cu Basarabia, a unei părți din "taxa de inflație"[1], care, în prezent, nu mai este preluată nici de Banca Națională şi nici

[1] Fenomenul este mai complex, dar, pe scurt, "taxa de inflație" denotă situația în care statul adoptă, intenționat sau forțat, o politică de promovare a inflației, în locul sporirii impozitelor, cu care să-şi acopere cheltuielile. Dacă statul (prin instituțiile sale specifice) îşi finanțează activitatea, prin sporirea masei monetare când oferta agregată este inelastică (adică nu poate răspunde la creşterea cererii), prețurile vor spori aşa de mult, încât deținătorii de fonduri băneşti vor constata că puterea reală a acestor fonduri a scăzut, într-un mod ase-

de Guvern, scăpând controlului acestora datorită contrabandei, corupției, furtului din proprietatea de stat, a supradimensionării sectorului de intermediere a afacerilor, a evaziunii fiscale etc., ar asigura fonduri mai mult decât suficiente. La fel, ar putea fi asigurate fonduri la nivel de întreprinderi de stat, dacă guvernul ar înlocui subvențiile de acoperire a pierderilor întreprinderilor cu comenzi de stat, pentru integrarea cu Basarabia, plasate întreprinderilor româneşti respective. La fel, s-ar crea fonduri suplimentare, dacă Banca Națională a României (cu concursul Ministerului Finanțelor) ar înceta să mai subvenționeze indirect băncile comerciale care beneficiază, în continuare, de mari fonduri de depuneri, fără dobândă, sau cu dobândă simbolică[1]. Şi exemplele ar putea continua. Alocarea fondurilor nu rezolvă problema integrării fără crearea unui cadru instituțional, la cel mai înalt nivel. De asemenea, pentru orientarea tuturor factorilor, inclusiv la nivelul populației, se cuvine elaborarea unei Carte Naționale Comune, în care să se argumenteze necesitatea integrării, scopurile, mijloacele de realizare ş.a.m.d. Pe această bază, ar urma să fie începute acțiunile de influențare şi negocierile pentru crearea cadrului instituțional. În vârful piramidei instituționale, care nu poate viza numai domeniul economic, ar urma să fie plasate Consiliul Preşedinților (al României şi al Republicii Moldova) şi un Consiliu de Miniştri, coprezidat de cei doi prim-miniştrii şi având în jur de 10 miniştri, pe probleme. Un număr de Comitete permanente, aflate în subordinea Consiliului de Miniştri, ar urma să se ocupe cu probleme pe domenii: umanitar, politic, diplomatic, economic, militar, social, cultural ş.a.m.d. Consiliul de Miniştri ar urma să primească şi recomandări de politică, din partea unui Consiliu Parlamentar, format, în mod egal, din circa 100 parlamentari, provenind din ambele state, inclusiv recomandări privind metode şi proceduri de integrare şi, în final, de reunificare a țării. In fine, atât Consiliul de Miniştri, cât şi Consiliul Parlamentarilor ar putea fi sprijinite logistic de un Secretariat Comun, care să se ocupe şi de punerea în aplicare a soluțiilor convenite, sau de problemele administrative.

---

mănător cazului în care ar fi obligați să plătească un impozit mai mare (MIT, *Dictionary of Modem Economics*, Third Edition, 1986, Dawid W. Pearce, Cambridge, Massachusetts). De regulă, un stat slab, confruntat cu presiuni puternice din partea sindicatelor, pentru sporirea salariilor, din partea producătorilor, pentru acoperirea costurilor supradimensionate, a proprietarilor, pentru acordarea de privilegii, şi a altor grupuri de interese, rezolvă problemele în această manieră, cunoscută şi sub denumirea rezolvării problemelor "prin iluzie".

[1] Pe scurt, problema se încadrează în fenomenul "subvenționării inflației", prin care, datorită imobilismului instituțional (sau inflexibilității instituționale), nivelul dobânzilor şi sumele datorate nu sunt majorate, în linie cu inflația, şi, ca urmare, dobânzile reale şi valoarea reală a sumelor datorate scade; în realitate, dobânda reală devine zero sau chiar negativă, caz în care o bancă, la care s-au depus nişte bani, va restitui o sumă reală mai mică decât cea depusă. La fel se întâmplă când băncile acordă împrumuturi la astfel de dobânzi, rămase în urma inflației în aceste cazuri, diferența acționează ca o subvenție de inflație. (MIT, *Dictionary of Modern Economics*, Third Edition, 1986, Dawid W. Pearce, Cambridge, Massachusetts).

Cadrul instituțional poate apărea sofisticat, dacă uităm că, altfel, răspunderile nu pot fi precis urmărite, armonizarea părerilor se face greu, sau intră în impas, fondurile financiare se irosesc în acțiuni a căror eficiență nu poate fi precizată, iar progresul integrării rămâne greu de identificat Cadrul instituțional evită riscul apariției unor procese violente, uşurează găsirea unor soluții comune pentru problemele politice, sociale şi economice, elimină sacrificiile duble şi acțiunile paralele. În plus, şi poate cel mai important element pe plan economic şi social, cadrul instituțional reduce incertitudinea asupra perspectivelor, investitorii interni şi externi pot face, deci, anticipări asupra costurilor marginale şi a veniturilor marginale, cu mai mare acuratețe, şi cele două state, acum depăşite, devin mai atractive pentru ei.

Supunerea spre finanțare, către organismele financiare internaționale (cum ar fi Banca Mondială, Banca Europeană pentru Reconstrucție şi Dezvoltare), a noi proiecte comune ar fi mult mai îndreptățită. La fel, unele acțiuni specifice, de atragere în zonă a finanțării din partea Japoniei, a unor țări sud-est asiatice, a unor țări arabe etc., ar deveni mult mai eficace.

În fine, orice progres, pe calea integrării, face piața celor două state mult mai uniformă şi, deci, atractivă pentru firmele multinaționale, care lucrează cu metode standardizate şi costuri mai mici.

Pe de altă parte, nu trebuie nici să se aştepte crearea cadrului instituțional, pentru a lansa unele proiecte de integrare, inclusiv dintre cele de mare rezonanță, a căror presiune psihologică ar uşura chiar formarea cadrului instituțional.

3. ASPECTE DECURGÂND DIN ÎNCERCĂRILE DE REUNIFICARE A COREEI

Coreea de Sud face eforturi de reunificare cu Coreea de Nord. Procesul necesită voință politică, nu numai a celor două țări, dar şi sprijinul politic al marilor puteri. Cercetătorii sud-coreeni compară situația Coreei cu cea a Germaniei, îi scot în evidență deosebirile şi elementele specifice şi calculează, de pe acum, cât îi va costa în bani, dar şi în eforturi şi sacrificii de altă natură. Studiază cu atenție şi învață din experiența reunificării Germaniei, pentru a evita greşelile făcute şi pentru a anticipa costurile şi dificultățile care nu pot fi evitate.

Sud-coreenii relevă, din experiența germană, că, deşi, în majoritate, populația este favorabilă unirii, mai puțin de o treime este de acord să suporte efectiv costul acestei uniri. Această atitudine este previzibilă şi în cazul reunificării Coreei, dar şi a României şi are, la bază, acelaşi fenomen al "călărețului de unul singur", prin care, în majoritate, oamenii tind să accepte avantajele fără să-şi achite partea din costul realizării acestor avantaje, dacă nu sunt constrânşi să o facă. Pentru a exemplifica, în Germania de Vest, în 1990, circa 69% din populație sprijineau reunificarea, dar, la suportarea costurilor şi a sacrificiilor cerute, procentul era mult mai scăzut: doar 27% erau de acord cu impozite mai mari, restul fiind împotrivă sau indecişi; doar 26% erau de acord cu contribuții mai mari pentru securitatea socială, doar 23% erau de acord cu sporirea datoriei guvernamentale, doar 24% cu mărirea nivelului dobânzilor, numai 15% cu sporirea instabilității mărcii (vest)germane, numai *8%* cu înrăutățirea sistemului de asigurare socială şi doar 21% cu înghețarea salariilor[1].

Sud-coreenii văd unificarea nu ca urmare a căderii sistemului politic din nord, ci ca pe o negociere între două state suverane, animate de voința politică de a ajunge la un compromis, care să evite riscul unor procese violente şi să uşureze găsirea unor soluții pentru problemele politice, sociale, economice etc., inevitabile unificării. De asemenea, succesul unificării nu poate fi asigurat decât însoțit de un proces susținut de integrare şi de ajungere la un grad înalt de toleranță ideologică, între cele două populații, în absența unui proces de integrare, persista pericolul unor antagonisme, iar cooperarea politică între cele două părți se îngustează. Experiența germană le sugerează sud-coreenilor că nici procesul integrării nu este suficient unei tranziții fără dificultăți, deoarece unele dificultăți sunt inevitabile, printre care:

- apariția unor valuri masive de imigranți în zonele bogate (sud), provenind din zonele sărace (nord);
- crearea uniunii monetare;

---

[1] Anchetă de opinie publică, efectuată de Allenbachjn februarie 1990, şi citată de Woo Sikkee în "The Pathtowards a Unified Korean Economy", Korea and World Affairs, vol.15, nr. 1/1991.

– reorganizarea întregii structuri sociale.

Uniunea economică, sub forma unei economii naționale de piață după modelul sud-coreean, ar urma să fie însoțită de conversia monedei nord-coreene, de privatizarea întreprinderilor publice nord-coreene şi de realizarea unor mari investiții în nord. O rată înaltă de conversie ar amenința stabilitatea veniturilor întreprinderilor din nord, care n-ar supraviețui cu salarii mari de plătit, dar şi o rată scăzută de conversie ar crea pericolul emigrării nord-coreenilor către sud , şi acest pericol este mai mare decât primul.

Similar germanilor, sud-coreenii cred că privatizarea şi efectuarea de investiții masive, în nord, trebuie să înceapă cu înlăturarea birocrației, controlată de comunişti, concomitent cu anunțarea unei politici clare asupra drepturilor de proprietate, în zona de nord. Nord-coreenilor, ar urma să li se dea gratuit, în proprietate, locuințele în care trăiesc, iar celor care realizează investiții importante, dar numai investiții productive, şi dreptul de a achiziționa terenurile respective. Pentru evitarea utilizării ineficiente şi a abuzurilor, în utilizarea terenurilor, ar urma ca, imediat după unificare, să se introducă o lege clară de zonare a terenurilor, pentru a evita incertitudinile, care ar putea inhiba investițiile în nord.

Cel mai critic element este, însă, considerat a fi costul bănesc al unificării. Investițiile şi infrastructura socială, în crearea de noi fabrici şi alocațiile de şomaj vor necesita cele mai mari fonduri. Dacă se vrea unificarea, oricât de mari ar fi aceste costuri, ele vor fi suportate, fără nici un fel de dubiu, dar trebuie anticipate corect, în ciuda lipsei de date asupra economiei nord-coreene. Pregătirea pentru acest efort ar urma să se facă prin sporirea capacității sud-coreene de economisire, sporire posibilă, în principal, prin creşterea eficienței industriale.

Într-adevăr, Coreea de Sud are un potențial mare. Cifrele comparabile, pentru 1991, sunt relevante.

Tabelul nr. 1

Indicatori principali ai statelor coreene, în 1991

	Populație (milioane locuitori)	PIB (miliarde dolari)	Venit pe locuitor (dolari)	Export (miliarde dolari)
Coreea de Sud	43	256	5.950	72
Coreea de Nord	22	18	820	2

Sursa: estimări pe baza evidențelor IEM.

3.1. Reunificarea celor două state române

În compararea reunificării Coreei cu reunificarea României, diferența de potențial, între Coreea de Sud şi România, nu înseamnă o situație favorizantă, în cazul Coreei de Sud. A demonstrat-o cazul Germaniei, care are un potențial şi mai mare. Reunificarea poate fi făcută şi la niveluri mai scăzute de dezvoltare, esențial este să se anticipeze, cu acuratețe, căile de urmat şi dificultățile de întâmpinat.

Tabelul nr. 2

Indicatori principali ai statelor române, în 1992

	Populație (milioane locuitori)	PIB (miliarde dolari)	Venit pe locuitor (dolari)	Export (miliarde dolari)
România	23,0	32,0	1.390	4,3[a)]
Republica Moldova	4,4	9,6	2.190	1,1[b)]

[a)] *cifre BNR;*
[b)] *estimări ale autorului, pe baza unor date parțiale;*
Sursa: *The World Bank, Annual Report 1993.*

Nu este, însă, neajunsul cel mai mare. Din păcate, pe plan economic-social, rezultatele modelului de dezvoltare, aplicat în România până la sfârşitul anului 1993, prezintă un grad scăzut de atractivitate, atât pentru populația din Basarabia, cât şi pentru conducerea acesteia, de aceea nu există nici o speranță imediată de reunificare dacă, fără nici un fel de întârziere, această problemă nu este abordată sistematic şi susținut.

Din cazurile studiate, rezultă destul de clar că integrarea economică nu poate fi scoasă din contextul general al integrării celor două state şi că ea trebuie abordată prin crearea de instituții adecvate. În acelaşi timp, integrarea celor două state nu rezolvă problema reunificării, ea fiind doar o etapă interimară. Fără să fie o predicție, un posibil scenariu, pentru ajungerea la reunificare, cuprinde, în prima etapă, întărirea substanțială a relațiilor cu Basarabia, în a doua etapă, promulgarea unei Carte Naționale Comune şi înfăptuirea integrării între cele două state comune, iar în a treia etapă, reunificarea României ca republică democratică şi stat unitar, cu legislatură bi-camerală. Fiecare etapă trebuie, însă, pregătită foarte bine, atât instituțional, cât si financiar, după modelul analizei sugerate la punctul 2.1.

3.2. Încadrarea reunificării României în obiectivele generale ale marilor puteri

Pe plan politic, orice efort de reunificare depinde de voința politică şi ea trebuie influențată prin acțiunile grupurilor de interese şi prin mobilizarea populației din ambele state, dar depinde, mai ales, de ajutorul marilor puteri, a căror voință trebuie şi ea influențată, prin canale diplomatice, prin acțiunile tuturor forțelor politice şi a grupurilor naționale de interese şi prin mobilizarea opiniei internaționale. Reamintim că, din cauza apariției fenomenului "efectelor externe", derularea unor astfel de acțiuni, fără preluarea inițiativei de coordonare prin instituțiile de stat, inclusiv prin alocarea şi mobilizarea de mijloace financiare, are puțini sorți de izbândă şi o precizie foarte redusă.

Astfel de acțiuni trebuie să pornească de la rolul jucat de marile puteri: SUA, Rusia, Japonia şi China. Rolul celor patru superputeri (fiecare cumulând peste 100 de puncte, într-o evaluare a puterii combinate - militară, economică, demografică, psihologică etc. - făcută de serviciile secrete americane, la mijlocul anilor '70)[1] depinde de obiectivele urmărite de guvernele lor, pe arena internațională.

Pe scurt, SUA a rămas, acum, singura superputere, cu adevărat mondială, cu desfăşurare militară în toată lumea şi cu un potențial economic care, deşi nu în cea mai bună formă, poate susține - fără efecte adverse deosebite în interiorul țării - redesfăşurarea, într-un timp scurt, a câteva sute de mii de militari şi a unui arsenal militar înfricoşător, aşa cum a demonstrat-o în Orientul Mijlociu.

Rusia este, încă, un gigant nuclear, cu o forță armată puternică, deşi oarecum derutată, dar cu o economie slăbită şi dezorganizată, cu o națiune tot mai dezbinată şi cu o populație obosită să tot aştepte un trai mai bun.

Japonia s-a aflat, în ultimele decenii, într-o creştere economică, politică şi socială, pe care SUA a concurat-o din ce în ce mai dificil. Potențialul său militar nu are caracteristicile de superputere, dar Japonia are, deja, tot ce-i trebuie pentru a construi un arsenal supermodern.

China este un gigant pe cale de a se trezi, care face mari progrese pe calea reformelor şi care, în ultimii ani, a înregistrat cele mai mari ritmuri de creştere economică din lume, de circa 10% pe an. Potențialul său uman, de 1,2 miliarde locuitori - un sfert din populația lumii -, priceperea populației sale, legăturile felurite pe care le are cu multitudinea chinezilor din alte țări în zonă, sau din alte țări ale lumii, plus capabilitățile sale nucleare îi conferă un rol important în lume.

Fără ajutorul SUA, reunificarea României este greu de realizat. De fapt, un ajutor hotărâtor ar putea suprima multe din etapele de pregătire a reunificării. Este, însă, puțin probabil, pentru că un astfel de proces are o dimensiune

[1] Pentru comparație, Singapore sau Bulgaria au câte un punct (Sursa: *Asian Perspective*, vol. 15, nr. 1/1991).

financiară pe care, până acum, guvernul României a dovedit că nu şi-o poate apropia. Oricum, orice acțiune de câştigare a sprijinului SUA trebuie să se încadreze în obiectivele urmărite, de această țară, pe plan extern. Obiectivul de bază este, cei puțin, conservarea, dacă nu consacrarea rolului Statelor Unite de lider al comunității mondiale. Până de curând, şi-a asumat şi a fost liderul Occidentului, dar acum are deschisă poarta întregii lumi, odată cu căderea imperiului sovietic. Dar, deşi stăpâneşte tehnologia de care are nevoie, SUA nu are destule mijloace la dispoziție, epuizată fiind de efortul făcut în războiul rece şi întrecută, chiar dată afară din propria casă în unele domenii, de Japonia şi Germania. SUA are, încă, un potențial economic de 5,5 trilioane dolari (la o populație de 258 milioane locuitori)[1], adică circa 26% din produsul mondial brut (procentul a scăzut de la circa 35%, în 1965).

Calitativ şi cantitativ, problemele SUA nu sunt aceleaşi cu ale Rusiei, dar, conceptual, dificultățile sunt similare. Ambele trebuie să se adapteze climatului internațional, pentru a întreprinde restructurarea economiei lor interne, pentru a lichida deficitele bugetare şi datoria externă, pentru a spori competitivitatea produselor lor pe piața externă, dar şi internă, şi pentru a ridica nivelul de trai al păturilor sărace din propriile țări, la care s-ar adăuga stăvilirea criminalității, a traficului de droguri etc.

SUA rămâne, încă 10-15 ani, fără concurent pe plan militar şi, deci, foarte influentă politic, dar, pentru a se implica în diferitele zone ale lumii, are nevoie de aliați care să-i finanțeze acțiunile. În cazul conflictului din Golf, sau în negocierile de pace arabo-israeliene, i-a găsit. Altfel, din cauza efortului pe care l-ar face, ar afecta programele de restructurare a economiei sale interne.

Relațiile SUA cu Europa au început să se complice, datorită dispariției rolului central american în războiul rece. Întărirea coeziunii Pieței Comune a sporit puterea concurențială a acesteia, nu numai pe plan economic, dar şi politic. În acest context, alianța nord-atlantică îi este necesară, nu atât-pentru organizarea apărării comune, cât pentru asigurarea influenței americane în Europa, rol pentru care mai are, încă, un răgaz de 5-7 ani. Este şi motivul pentru care Franța se opune lărgirii NATO cu noi membri europeni, inclusiv cu România, acum, când Franța întrevede perspectiva de a scăpa de sub influența SUA şi a prelua rolul politic, care ar putea fi amenințat şi de Germania reunificată.

SUA s-ar putea înțelege, acum, mai uşor cu Rusia (teoretic, o entitate mai omogenă decât fosta URSS), iar Ucraina este mai uşor de convins să contribuie la îmbunătățirea climatului mondial.

A doua superputere, căreia România trebuie să-i consacre acțiuni speciale, este Rusia. În ciuda necazurilor şi tulburărilor interne, Rusia este o mare putere cu resurse naturale enorme (are surplus mare din orice resursă naturală imaginabilă, cu excepția bauxitei), inclusiv resurse naturale strategice, forțe armate uriaşe şi un arsenal nuclear comparabil cu al SUA. Cu o populație de

[1] Cifre comparabile, la nivelul anului 1991, bazate pe datele Băncii Mondiale.

circa 150 milioane locuitori (sub 2% din populația lumii), Rusia arc un produs intern brut de circa 480 miliarde dolari (2,3% din loialul mondial). Destrămarea URSS a micşorat tensiunile mondiale (reunificarea Germanici, eliberarea țărilor est-europene, îmbunătățirea relațiilor cu China, Japonia, SUA) şi, pentru prima dată, a permis Organizației Națiunilor Unite să încerce să acționeze în concordanță cu scopul inițial pentru care a fost creată, ca un instrument colectiv al națiunilor lumii de a păstra ordinea mondială, benefică şi acceptabilă tuturor țărilor.

Datorită situației sale economice, Rusia ar avea nevoie de un climat internațional favorabil dezvoltării şi, cel puțin 10 ani, politica sa externă s-ar cuveni, ca niciodată până acum, să fie circumscrisă condițiilor şi dificultăților sale interne. Pentru aceasta, Rusia are nevoie de finanțare externă şi nu de acțiuni care să-i solicite cheltuieli în străinătate. În general, principalele țări vest-europene chiar ar dori ca problemele interne ale Rusiei "să țină cât mai mult", pentru a nu fi ele deranjate pe plan extern şi a nu fi atrase în dispute regionale. Sunt, de regulă, țări care nu au dispute cu Rusia. Dar noi, românii, avem şi georgienii au, şi armenii, şi azerbaidjenii şi alții. Şi, în problemele acestora, s-ar putea să fie atrase şi alte țări, poate Iranul, poate Turcia. Pe de altă parte, anumite cercuri, din Rusia, sunt înclinate să vadă, în aceste fenomene, o alternativă pentru venituri externe mai mari, prin exportul de armament rusesc. În această privință, problematica României are similitudini cu cea a zonelor central-asiatice, de vreme ce ea nu a putut fi rezolvată în comun cu țările baltice, prezentând pericolul dublării eforturilor pentru întărirea vocației occidentale a României.

Japonia, deşi traversează, în prezent, o recesiune puternică, a fost cea mai dinamică dintre cele patru superputeri, în ultimele decenii. Japonia are o populație de circa 130 milioane locuitori şi a ajuns la un produs intern brut de circa 3 trilioane dolari, adică peste 14% din produsul mondial brut (față de numai 4,5%, în 1965). Acesta este, încă, mult în urma SUA, dar, până la sfârşitul deceniului, va fi pe primul loc în lume, în câteva domenii tehnologice şi de progres ştiințific. Japonia şi-a sporit mult rolul, în SUA şi Europa.

În băncile comerciale internaționale, Japonia deține, deja, primul loc, adică aproape 40% din capitalul acestora, față de circa 15% deținute de SUA. Chiar la băncile americane, Japonia controlează circa 15% din totalul activelor lor, adică peste 400 miliarde dolari, putând, deci, influența deciziile băncilor americane.

Deocamdată, Japonia are rolul de lider bancar al lumii, de prim exportator de tehnică de vârf şi de automobile. Ea a început să dea tonul dezvoltării tehnologice, în lume, şi amenință locul întâi în tot mai multe domenii.

Cheltuielile sale militare au depăşit 30 miliarde dolari şi sunt comparabile, exceptând SUA, cu principalele state din NATO. De curând, ca şi Germania, Japonia a început să-şi asume unele responsabilități, în menținerea ordinii mondiale.

Deşi cu un profil mai redus, China prezintă un număr mai mare al caracteristicilor de superputere chiar decât Japonia, mai ales datorită progresului remarcabil din ultimul deceniu. în 1991, China avea o populație de aproximativ 1,2 miliarde locuitori, iar produsul său intern brut era estimat la 425 miliarde dolari (adică aproximativ 2% din totalul mondial). Caracteristicile economiei chineze au obligat, însă, Fondul Monetar Internațional să revizuiască metodologia de calcul, estimând produsul intern brut al Chinei la nu mai puțin de 1,2 trilioane dolari (adică peste 5% din totalul mondial). China vrea să-şi dubleze potențialul economic, în următorii 10-15 ani. Sunt mai multe elemente care au mărit, în ultimul timp, dimensiunea globală a rolului Chinei. Primul este schimbarea doctrinei militare, trecând de la doctrina "războiului întregului popor", la o doctrină militară bazată pe înzestrare modernă, profesionalism, capabilitate pentru acțiuni militare rapide. Al doilea este construirea unei puternice flote oceanice, deci capabilă să acopere toate zonele lumii. În plus, China caută să-şi asume un rol tot mai constructiv, prin sistemul Organizației Națiunilor Unite, rămânând, în continuare, liderul lumii a treia.

Deci, o Americă care poate orice, dispusă să rezolve "problemele altora", cu condiția să se găsească finanțarea respectivă, o Rusie (care trebuie convinsă să cedeze în favoarea României), înclinată să se ferească de probleme externe, costisitoare din cauza problemelor interne, o Japonie cu finanțe şi tehnologie implicată mai puțin în problemele altora, o Chină dornică să-şi redimensioneze dimensiunea globală şi o Organizație a Națiunilor Unite care încearcă, pentru prima dată, să lucreze cu adevărat. Şi toate acestea, legate de contextul european al integrării în CEE, ar urma să fie folosite, prin acțiuni specifice de influențare, în favoarea reunificării României.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 28/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

MODELE DE CONSUM AGROALIMENTAR
- AGRICULTURA DURABILĂ - O COORDONATĂ VITALĂ ÎN ELABORAREA MODELELOR DE CONSUM AGROALIMENTAR -

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Coordonator:
Simona BARA

Autori:
Ioana OPREA
Elisabeta IONIȚĂ

SUMAR

INTRODUCERE 203

CRITERII ALE DEZVOLTARII DURABILE 206

INSTRUMENTE ALE POLITICII DE MEDIU CE CONDUC
LA O EXPLOATARE DURABILĂ A RESURSELOR 208

BIBLIOGRAFIE 213

INTRODUCERE

Noțiunea de durabilitate, ca modalitate de dezvoltare economico-socială, a fost abordată atât în literatura economică cât şi în cea ecologică, fiind o coordonată vitală în elaborarea unor modele de consum agroalimentar durabile.

Conceptul de dezvoltare durabilă propune un model de creştere economică şi de activitate umană care include alături de considerații privind mediul înconjurător şi principiul alocărilor şi utilizărilor progresive de resurse în vederea consolidării unei dezvoltări raționale. În această accepțiune, exploatarea durabilă constă în a nu utiliza resurse reinnoibile decât în acele cantități care, pe ansamblu, să nu afecteze posibilitatea lor de reînnoire, nedepăşind totodată nici capacitatea mediului de a asimila deşeurile. De asemenea, conceptul dezvoltării durabile presupune şi utilizarea rațională a resurselor nereînnoibile, mai ales a cărbunilor şi petrolului, astfel încât procesul de afectare a beneficiilor legate de utilizarea acestora să fie minim.

Definirea durabilității implică factori economici, sociali, politici şi ecologici, existând însă o convergență relativ redusă între diferitele noțiuni utilizate. Cel mai des în definirea durabilității se pune accent pe definițiile ce au o semnificație economică sau pe cele ce se referă la o resursă naturală, investigându-se criteriile ce pot fi utilizate pentru atingerea acesteia.

Una din formulările bine cotate privind dezvoltarea durabilă este cea a Comisiei Brundtland, care are următorul conținut: "Dezvoltarea durabilă este acea activitate ce acoperă necesitățile prezentului fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-şi acoperi propriile nevoi"(WCED, 1987). Multe alte definiții utilizate pot fi privite ca fiind complementare.

Conceptul fundamental al durabilității este unul de asigurare a supraviețuirii umanității şi de menținere a bunăstării acesteia la un nivel cât mai ridicat posibil. Se poate crede că acest obiectiv poate fi urmărit independent de problemele de mediu, dar acest fapt este aparent. Mediul are rolul său specific în asigurarea dezvoltării durabile, fiind furnizor al cel puțin patru tipuri de servicii, după cum urmează:

- inputuri materiale pentru procesul de producție, acestea provenind fie din surse reînnoibile fie din surse nereînnoibile şi pot fi consumate direct sau prelucrate;
- "asimilator" de deşeuri provenite din producție şi consum; în general, mediul natural are o disponibilitate de prelucrare a acestor produse secundare în forme ce nu sunt dăunătoare omului sau eficienței activității sale;
- natura complexă şi multitudinea factorilor de intercondiționare fac ca mediul să fie un furnizor al unor servicii esențiale pentru întreținerea vieții în general. De aceea, reducerea acestei diversități, sau schim-

barea interlegăturilor nu poate să nu afecteze direct resursele utilizate având, în ultimă instanță, impact şi asupra bunăstării oamenilor;

- tot mediul este acela care poate furniza direct şi "valoare de existență", element nelegat de nici o valoare economică. Această categorie specifică de valoare se regăseşte în sfera altruismului, sau în aceea de "administrare" a mediului (Pearce, 1987 a).

Rolul mediului în cadrul evoluției economico-sociale şi asigurării durabilității dezvoltării este de acum explicit recunoscut. Astfel, Comisia Mondială pentru Mediu şi Dezvoltare a declarat: "Conservarea resurselor vitale - plante, animale, microorganisme şi elemente nevitale din mediul de care ele depind - este crucială pentru dezvoltare" (1987).

Țările în curs de dezvoltare şi cele slab dezvoltate sunt nu numai dependente de mediu - ca bază de producție pentru agricultură, silvicultură, pisciculturăă - comparativ cu statele dezvoltate din punct de vedere economic şi această sensibilitate a lor se extinde, în cazul unor şocuri şi presiuni, asupra ecosistemelor (secetă, inundații).

Cea mai puternică influență o exercită mediul în activitatea agricolă, la nivelul agenților economici primari, unde în ultimii ani accentul în ce priveşte durabilitatea sistemelor practicate s-a schimbat de la unul de conservare a stocurilor de capital total la problema degradării resurselor individuale şi a ecosistemelor. La nivel micro, definirea durabilității, cea mai comună, adoptată este cea a optimului (Conway-1987). Optimul este definit ca fiind capacitatea unui ecosistem de a-şi menține structura în fața schimbărilor externe - de mediu sau economice. Un agrosistem optim îşi poate menține productivitatea în fața acestor schimbări (eroziune, salinitate, declinul cererii pe piața produsului).

Dacă se ține cont de definiția dată durabilității în dicționare, sistemele agricole pot fi considerate ca fiind durabile dacă pot menține producția la nivelurile actuale. Aceasta este o concepție statică asupra durabilității. În prezent, durabilitatea trebuie privită într-un mod dinamic ținându-se cont de evoluția necesităților unei populații mondiale în creştere constantă. În sensul static al termenului, numeroase sisteme tradiționale au fost durabile de-a lungul secolelor. Totuşi, nevoile şi aspirațiile crescânde ale populației, tot mai numeroase, au impus transformarea metodelor (practicilor) de producție care utilizează resurse naturale. Într-un asemenea context, o agricultură durabilă trebuie să vizeze gestionarea resurselor destinate agriculturii astfel încât să răspundă nevoilor umane, menținându-se şi imbunătățindu-se, în acelaşi timp, calitatea mediului înconjurător şi protejând resursele naturale.

În concepția F.A.O., dezvoltarea durabilă presupune amenajarea şi conservarea resurselor naturale şi orientarea schimburilor tehnice şi instituționale într-o manieră care să satisfacă nevoile generațiilor actuale şi viitoare. Se referă, de asemenea, la conservarea terenurilor, apelor şi patrimoniului fito şi zoogenetic, precum şi utilizarea de materiale nepericuloase pentru mediu, tehnic bine adaptate, economic viabile şi socialmente acceptabile. Această defini-

ție nu se limitează la aspectele ecologice esențiale ale dezvoltării durabile ci dă o importanță egală factorilor agronomici, economici şi sociali. Ea se referă la optimizarea utilizării resurselor, la gestiunea mediului şi la asigurarea unei producții abundente şi stabile.

Există probleme în sesizarea condiției resurselor mondiale datorită răspândirii, inexactității şi necomparabilității datelor disponibile. În acest sens, interesul este centrat pe următoarele principale aspecte: desertificarea, eroziunea solului, deprecierea calității apei, defrişările şi scăderea diversității genetice. Aceste fenomene apar datorită exploatării nedurabile a resurselor, exploatare datorată următoarelor cauze:

- creşterea populației, ce cauzează creşterea suplimentară a cererii de bunuri de subzistență, făcând presiune asupra stocurilor de resurse reînnoibile şi determinând intensificarea cererii de resurse neregenerabile;
- dreptul de proprietate, care se referă la faptul că trebuie făcută distincție între proprietatea comună şi deschiderea accesului la resurse. Consecințele absenței drepturilor de proprietate sunt duble. În primul rând, mişcarea spre margine poate determina transformarea mediului, adică conversia pădurilor în terenuri agricole, fapt ce conduce la pierderea de resursă originală şi generează o alternativă nedurabilă. În al doilea rând, un efect negativ îl constituie lipsa oricărui stimulent de a investi în conservarea pământului, chiar şi atunci când asemenea sisteme pot fi durabile. Rezultă că drepturile de proprietate sunt un fundamental aspect al folosirii durabile a resursei.
- sărăcia, ce poate fi asociată cu lipsa drepturilor de proprietate şi care are un puternic impact asupra degradării resurselor. Constrângerea pusă în fața celor săraci este cea a supraviețuirii. Chiar dacă au acces la o singură resursă, ei continuă să o degradeze, deşi aceasta constituie singura lor cale de supraviețuire;
- politica guvernamentală şi de preț. Efectele prețurilor bunurilor asupra resurselor utilizate sunt dificil de identificat pentru agricultură. Prețurile agricole mai ridicate dau stimulente mai mari în creşterea utilizării inputurilor, fac mecanizarea viabilă şi pot încuraja conversia resurselor spre agricultură.

Prezintă importanță şi studierea determinanților durabilității, care sunt:

- sistemele de producție;
- determinanții biologici;
- determinanții fizici: solul, apa, atmosfera, substanțele chimice periculoase, energia, etc.;
- determinanții socio-economici şi juridici.

CRITERII ALE DEZVOLTARII DURABILE

Criteriile dezvoltării durabile se referă la faptul că în studiul durabilității trebuie să se țină cont de: evaluarea capitalului de mediu (resurselor naturale), analiza cost-beneficiu, stabilirea de prețuri corecte, analiza agro-ecosistemului.

Referitor la evaluarea capitalului de mediu, în definițiile Produsului Național Total (GNP) utilizate, capitalul de mediu este într-o poziție defavorabilă față de alte forme de capital. Dacă capitalul ce nu se referă la mediu este depreciat, atunci această depreciere apare ca un cost în calcule, în timp ce resursele naturale depreciate nu apar în calcule. În acest caz, creşterea aparentă a GNP-ului poate fi realizată prin consumul resursei naturale, care este evident nedurabilă.

În ce priveşte analiza cost-beneficiu, Pearce (1988) sugerează o modificare a metodologiei standard cost-beneficiu (CB) care să dea siguranța că bază de resurse naturale este conservată. În acest caz, beneficiul net este definit de regulă ca o sumă discontată într-un orizont de timp. Modificarea introdusă sugerează că analiza trebuie să verifice dacă beneficiul net este pozitiv şi dacă baza de resurse naturale nu este degradată. Există astfel două forme alternative de durabilitate:

- durabilitate slabă, în care suma discontată a valorii nete prezente a costurilor pagubelor înregistrate de-a lungul timpului este nenegativă;
- durabilitate puternică, care cere ca valoarea costurilor pagubelor să fie nenegativă în fiecare perioadă.

Important este şi rolul prețurilor corecte, subliniat de următoarele principii:

- bunurile ce sunt utilizate în producție, dar care au prețuri "libere", vor fi supraexploatate;
- unde există prețuri stabilite instituțional pentru bunuri sau inputuri, aceste prețuri vor fi stabilite astfel încât să reflecte costul social total al utilizării lor, incluzând costul degradării mediului ce poate surveni ca rezultat al creşterii producției. Dacă producția unor anumite culturi generează o degradare a resurselor, atunci prețurile culturilor trebuie să fie ajustate, fie absolut, cu respectarea prețurilor inputurilor, fie relativ, față de alte prețuri astfel încât să fie produs un mix de culturi corect.;
- dacă este necesar, primele de durabilitate trebuie să fie incluse în prețuri.

Pentru analiza agro-ecosistemului trebuie subliniat că la acest nivel sunt mai greu de identificat criteriile durabilității. Totuşi, câțiva factori pot fi luați în calcul. Primul se referă la participarea fermierului la luarea deciziilor pentru proiectele de dezvoltare şi conservare şi privitor la drepturile de proprietate. Un altul priveşte rolul instituțiilor de cercetare în generarea de tehnologii cerute de

dezvoltarea durabilă. Este o necesitate incorporarea criteriilor durabilității în procesul de cercetare la trei nivele:

- ca un criteriu de evaluare în testarea tehnologiilor;
- ca un criteriu de proiectare în crearea tehnologiilor pentru culturi sau şeptel;
- ca un set de probleme în jurul cărora se organizează cercetarea.

Concluzia cheie este aceea ca menținerea unui mediu sănătos este vitală pentru dezvoltarea durabilă şi aceasta se aplică atât țărilor dezvoltate cât şi țărilor în curs de dezvoltare, deşi problemele specifice ale fiecărora sunt diferite. Criteriul ce reiese din realizarea acesteia este de a nu permite declinul bazei capitalului de mediu. Două importante motive ale declinului din trecut au fost deja identificate ca fiind: o neadecvată alocare a dreptului de proprietate şi nivele de preț neadecvate.

INSTRUMENTE ALE POLITICII DE MEDIU CE CONDUC LA O EXPLOATARE DURABILĂ A RESURSELOR

Atingerea unui nivel dorit al calității mediului presupune redefinirea condițiilor activității individuale astfel incât costurile private să nu difere substanțial de costurile sociale ale activităților individuale. Când producția are efecte sub forma poluării, eroziunii solului, despăduririi etc., atunci aceste costuri sociale trebuie luate în calcul.

Politica de mediu trebuie să incurajeze realocarea resurselor. În susținerea acestei realocări se folosesc următoarele instrumente de politică: subsidii, taxe, licențe şi reglementări. Efectele politicilor referitoare la mediu şi resurse naturale asupra costurilor de producție pot fi evaluate examinând cât din costul marginal al cheltuielilor de producție este rezultatul politicii de intervenție. Impactul poate fi neutru dacă producătorii recurg la sisteme de producție alternative dar, ca regulă generală, costurile de producție vor creşte odată cu impozitarea sau prohibirea directă şi vor scădea dacă vor fi puse în practică subsidiile. Pentru țările mici, în timp ce protecția mediului creşte progresiv, avantajul comparativ se deteriorează progresiv cu politica de mediu. Astfel politica de mediu:

- va reduce utilizarea resursei în cadrul unor practici nedurabile şi rezultatele acestor activități;
- va reduce exporturile şi câştigurile din comerțul exterior;
- va spori utilizarea resursei în condiții de protecție a mediului;
- va reduce venitul național.

Agricultura din țările în curs de dezvoltare este adesea caracterizată ca un sector supraevaluat, prețurile stimulative pentru producători sunt sub nivelurile optime (Schultz, 1978). Creşterea prețurilor mărfurilor, prin îndepărtarea distorsiunilor de preț, va determina fermierii să producă mai mult, să utilizeze mai multe inputuri şi să crească productivitatea prin adoptarea de noi tehnologii.

Utilizarea suplimentară de inputuri (fertilizanți chimici, pesticide) conduce la creşterea efectelor ce se manifestă, prin producția agricolă, asupra calității pământului şi apelor. Efectele negative de mediu vor fi micşorate pe măsură ce creşterea prosperității, adusă de prețurile mari, va permite reinvestirea resurselor în conservarea mediului.

Un important obiectiv al intervenției guvernamentale pe piețele agricole îl constituie reducerea riscurilor cu care se confruntă întreprinderile agricole (capriciile vremii, bolile, dăunătorii). Reicheldelfer (1989) afirmă ca plățile pentru calamități, subsidiile pentru creditele acordate fermierilor şi pentru asigurarea culturilor sunt intervenții ce permit fermierului să investească în conservarea solului, determinând îmbunătățirea calității mediului. Şi prețurile garantate pot încuraja producția pe suprafețe neprielnice agriculturii. Ca o măsură comple-

mentară apare necesitatea includerii în calculul bunăstării nete a costurilor deprecierii calității mediului.

Subsidiile la inputuri constituie o trăsătura comună a programelor de susținere a agriculturii în țările în curs de dezvoltare. De exemplu subsidiile la fertilizanții chimici reprezintă 50-70 procente din costurile date. În multe țări cu venituri mici, fondurile publice sunt direcționate spre extinderea irigațiilor, îmbunătățirea drenajului şi controlul inundațiilor.

Intervenția guvernamentală de acest fel promovează o formă particulară de ferma intensivă şi încurajează suprautilizarea inputurilor, ducând la epuizarea resurselor naturale şi la acumularea reziduurilor nedorite şi la pierderi de produse secundare.

Eliminarea subsidiilor, adesea o trăsătură a programelor de ajustare structurală, creşte costul producției, descurajând folosirea inputurilor şi reducând outputurile.

Riscul supraexploatării resurselor naturale este mult mai ridicat când drepturile de proprietate nu sunt clar stabilite. Berkes şi Farvar (1989) disting patru tipuri ale drepturilor de proprietate:

1. Acces deschis - unde resursa nu este posedată de nimeni, fiind a tuturor.
2. Proprietatea statului - unde statul sau coroana au posesia şi controlul.
3. roprietatea comună - este a unui grup identificabil ce deține şi controlul asupra proprietății.
4. roprietatea privată - unde posesia şi gestionarea sunt exercitate de persoane individuale (private).

Regimurile drepturilor de proprietate nu sunt statice, ele adaptându-se la schimbările de circumstanță. Îngrijorătoare este schimbarea regimului proprietății comune în acces liber, cu toate riscurile însoțitoare (în primul rând epuizarea resurselor). Acest fenomen permite societăților pastorale să răspundă presiunii creşterii rapide a populației, sporirii activității comerciale, pierderii coeziunii sociale.

Strategiile agricole ce promovează exporturile au fost şi sunt o sursă particulară de controverse. Problema este aceea că fiecare unitate din producția de export implică utilizarea mai multor resurse, fapt ce are ca rezultat complementar epuizarea resurselor, în principal sub forma eroziunii solului. Aceasta este o problemă actuală pentru țările în curs de dezvoltare care adoptă programe de ajustare structurală sau încearcă să-şi maximizeze veniturilor din exporturi în scopul acoperirii datoriilor externe.

Deseori politicile agricole nu iau în calcul impactul posibil al lor asupra mediului, iar efectele rezultate pot conduce la o alocare suboptimală a resurselor. Trebuie deci stabilite următoarele:

- crearea de inputuri: circa 25% din producția mondială de pesticide este utilizată în țările în curs de dezvoltare şi este alocată în principal produselor pentru export. Țările dezvoltate, din motive de sănătate şi

securitate, înmulțesc restricțiile privitoare la utilizarea produselor chimice în agricultură;

– impactul diferitelor culturi asupra mediului.

Rata eroziunii în condițiile diferitelor culturi ce acoperă solul comparativ cu solul neacoperit este prezentată în tabelul nr.1.

Tabelul nr. 1

Rata eroziunii solului

Specificație	Rata eroziunii
Sol neacoperit	1,0
Pădure deasă	0,001
Savane şi fânețe (nepăşunate)	0,01
Furaje şi culturi perene	0,1-0,8
Porumb, sorg	0,3-0,9
Orez (cultivare intensă)	0,1-0,2
Bumbac, tutun	0,5
Cafea, cacao	0,1-0,3

Se observă că rata eroziunii solului este diferită în funcție de culturile care acoperă solul şi de destinația acestora (pentru consum intern sau pentru export).

Multe şi diverse modele de cultură, îndeosebi cele integrate cu activitatea de creştere a animalelor, prezintă avantajul furnizării unor sisteme agricole durabile în ce priveşte impactul lor asupra solului şi mediului. Creşterea importanței culturilor şi a şeptelului în scopul menținerii producțiilor îi determină pe fermieri să utilizeze mai puțini fertilizanți şi pesticide.

În esență, integrarea politicilor agricole cu cele de mediu vizează schimbarea cadrului de referință astfel încât costurile sociale ale pagubelor de mediu şi degradării resurselor să fie luate în considerare la formularea politicii agricole şi să fie internalizate în deciziile economice la nivelul fermelor.

Într-un sistem de piață liberă, unde sărăcia restrânge semnificativ comportamentul, convingerea şi curajul de a modifica practicile agricole sunt insuficiente pentru realizarea unei dezvoltări agricole durabile.

Rolul stimulentelor economice şi al reglementărilor este de a schimba semnalele de piață astfel încât să conştientizeze toți agenții economici de costurile sociale ale acțiunilor.

Principalele instrumente de politică economică sunt: subsidiile, taxele, reglementările directe sub forma standardelor sau prohibirilor. Alegerea măsurilor corespunzătoare depinde de incidentele lor economice, de necesitățile de informare, de costurile administrative şi de conducere precum şi de gradul eficienței economice. Din punct de vedere teoretic trebuie alese acele instrumen-

te care maximizează beneficiul net al intervenției, rezultând restricții ecologice, instituționale şi politice.

Subsidiile se impun, de regulă, acolo unde este amenințat peisajul, habitatul sălbatic şi diversitatea, apărând ca necesară pregătirea şi redirecționarea asistenței financiare specifice, sub forma plăților directe. De cele mai multe ori fermierii sunt stimulați să conserve mediul numai când obțin bani pentru această activitate.

Îndepărtarea subsidiilor pentru inputurile agricole (îndeosebi la fertilizanți şi pesticide) poate promova o mai bună alocare a resurselor, o reducere a riscurilor de mediu şi de sănătate, o descurajare a risipei. În schimb, înlăturarea subsidiilor acordate fermierilor aflați la nivelul de subzistență le agravează situația şi măreşte presiunea asupra mediului. În astfel de cazuri, asistența sub forma plăților directe, ajutorul alimentar, etc., este introdusă pentru a compensa eliminarea subsidiilor.

Referitor la reglementările directe, ele se utilizeaă pentru a diminua saturarea mediului cu inputuri agricole în cantități necontrolate, pentru a interzice utilizarea unor practici de producție păgubitoare pentru mediu, sau pentru a stabili o cantitate maximă a emisiei de poluanți.

Taxele se utilizează pentru a condiționa utilizarea unor inputuri, cu scopul de a îmbunătăți calitatea mediului, prin încurajarea substituirii acelor inputuri care deteriorează puternic mediul. Datorită eficienței lor sporite, taxele de utilizare sunt deseori preferate reglementărilor directe.

Un alt instrument de intervenție îl constituie emisiunea drepturilor/licențelor. Se apelează la aceasta măsura îndeosebi când poluanții agricoli poluează mediul. Calitatea mediului este clar definită, prin specificarea cantității totale a emisiei tolerabile. Această formă de intervenție oferă informații semnificative pentru stabilirea obiectivelor de mediu şi pentru monitorizarea emisiilor.

Posesia asupra unor resurse reînnoibile (pământul, specii sălbatice, păduri, păşuni, etc.) este un alt element al politicii de intervenție. Problemele legate de aspectele ambigue privind posesia resurselor reînnoibile subminează interesele private ce urmăresc îmbunătățirea sau conservarea acestor resurse în vederea unor utilizări viitoare. Proprietatea comună furnizează o gestionare efectivă a resurselor dar poate genera, în condițiile creşterii rapide a populației, o sporire a comercializării, dar şi presiuni de natură politică sau culturale în interiorul sau exteriorul grupului.

O semnificativă îmbunătățire a calității mediului poate fi realizată atunci când drepțurile de posesie şi gestionare sunt clare. Crearea unor drepturi sigure de proprietate individuală poate încuraja acțiunea de conservare a resurselor şi adoptarea de practici agricole durabile.

Concluzionând, putem spune că principalul obstacol al dezvoltării agricole durabile îl constituie eşecul politicii economice care se adresează numai problemelor gestionării resurselor naturale. Când există interese sociale externe asociate producției, politica agricolă, inclusiv politica comercială, nu poate fi

formulată în mod izolat. Când utilizarea excesivă a mediului şi degradarea resurselor sunt eliminate, integrarea agriculturii cu problemele de gestionare a resurselor naturale în modelul şi implementarea politicii economice va trebui făcută în mod explicit.

Procesul integrării poate fi bazat pe educația morală, pe reglementări şi pe reforma instituțională. Dar, dând o multiutilizare bazei de resurse, complexitatea interacțiunilor dintre stimulii de piața, activitatea economică şi calitatea mediului şi constrângerile diferite, forma pachetului de instrumente de politică va depinde de particularitățile problemei pământului.

Răspunsurile naționale la problema mediului şi gestionarea resurselor naturale se vor dovedi inevitabil incomplete unde sunt "externalități internaționale". În acest caz trebuie să existe o cooperare internațională cu agenții multinaționale care să o conducă, asigurându-se că resursele vitale de mediu sunt protejate de riscurile asociate interesului securității naționale.

Pentru sectorul agricol, principalele direcții ale programelor de ajustare structurală sunt: îndepărtarea distorsiunilor comerciale, realinierea ratelor de schimb, eliminarea subsidiilor, privatizarea şi restructurarea agențiilor publice. În mod particular, devalorizarea încurajează producția de bunuri comerciale prin creşterea prețurilor lor relative, dar şi prin creşterea prețurilor la inputurile importate. Eliminarea taxelor de import stimulează producția pentru export, dar îndepărtarea creditului şi a altor subsidii acordate inputurilor creşte costurile de producție şi diminuează rezultatele. Totuşi, se aşteaptă ca efectul net să se concretizeze într-o sporire a producției agricole comercializabile şi într-un declin relativ al celei necomercializabile.

Ținând seama de criteriile durabilității şi aplicând instrumentele de politică (economică, socială, de mediu), corespunzătoare se va putea ajunge la crearea unor sisteme de mediu durabile, care vor fi baza pentru elaborarea unor modele de consum agroalimentar durabile.

BIBLIOGRAFIE

*** Agricultural sustainability: definition and implication for agricultural and trade policy.
*** Conseil economique et social AGRI/R. 260
*** Developpement durable et environnement. FAO, Roma, 1992
*** Manuel et directives du PUND pour la gestion de l'environnement et le developpement durable.
*** Production agricole durable: consequences pour la recherche agricole internationale.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 29/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE FINANȚE, PREȚURI ŞI PROBLEME VALUTARE

INFLAȚIA ŞI COMBATEREA EI

Dorina ANTOHI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. PRINCIPALELE TEORII ALE INFLAȚIEI 221
Inflația prin cerere 223
Inflația prin costuri 225
2. POSIBILITĂȚI DE COMENSURARE A FENOMENULUI INFLAȚIONIST 228
Particularitățile consumării inflației în condițiile tranziției în România 233
3. POLITICI ANTIINFLAȚIONISTE 236
Politica prețurilor 236
Politica bugetară 237
Politica monetară 238
Politica veniturilor 238
Acțiunea pe ansamblu (policy-mix) 239
4. INFLAȚIA ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI 241
4.1. Inflația în România în perioada tranziției 241
4.2. Inflația în țările sud-est europene 243

1. PRINCIPALELE TEORII ALE INFLAȚIEI

Din multitudinea definițiilor date inflației, dintre care unele se referă la modul de manifestare a proceselor inflaționiste, altele la cauzele posibile ale acestora sau unele incluzând ambele abordări, este dificilă selectarea celei mai reprezentative. De aceea am optat pentru cea mai simplă definiție întâlnită în lucrările de specialitate, şi anume "inflația este un proces de creştere cumulativă şi autoîntreținută a nivelului general al prețurilor" (Pierre Bezbakj), care reprezintă numitorul comun al tuturor definițiilor întâlnite constând în sublinierea formei finale de manifestare a acestui proces.

Întrucât cauzele reale ale inflației trebuie căutate în mulțimea disfuncțiilor care pot apare în evoluția întregului sistem economico-social național, tot mai puțini specialişti se hazardează în formulări de definiții transparente bazate pe precizarea cauzelor inflației.

Opțiunile specialiştilor în abordarea procesului inflaționist diferă în mod semnificativ, ei insistând în ultimul timp pe descrierea modului de apariție şi de manifestare a inflației, iar în alte cazuri, luându-se în considerare anumite tipuri de procese inflaționiste, precum şi fazele de evoluție a acestora. Toate teoriile inflaționiste din țările cu economie de piață, componente ale unor teorii cu caracter mai general referitoare la reglarea funcționării sistemelor economice naționale, care au evoluat odată cu succesiunea diferitelor curente din gândirea economică specifică economiei de piață, poartă amprenta esenței mecanismului de funcționare a unui asemenea sistem de organizare economică.

În gândirea economică s-au conturat, de-a lungul timpului, două mari concepții privind explicarea inflației. Prima dintre concepții se formează pornind de la teoria cantitativă a banilor, a cărei semnificație este în esență aceea că orice creştere a cantității de bani superioară sporirii producției reale, se va traduce (pentru o viteză de circulație a banilor constantă) printr-o ajustare în sensul majorării ansamblului prețurilor, astfel încât valoarea globală a schimburilor să fie egală cu cea a noii cantități de bani aflată în circulație.

Această formulare se bazează pe două postulate strâns legate între ele. Primul postulat constă în aceea, că ipotetic, economia poate fi descompusă în două universuri distincte: economia reală (cea în care se desfăşoară producția şi se determină prețurile relative ale mărfurilor şi veniturilor diferitelor categorii de agenți) şi economia nominală.

Potrivit acestei analize dihotomice, se susține ideea "neutralității banilor" (ei nu influențează economia reală).

Al doilea postulat constă în faptul că nu există o veritabilă cerere de bani ca atare, aceştia fiind solicitați pentru a fi transformați în cerere de bunuri sau servicii "reale". Această abordare monetaristă a fost perfecționată ulterior, contribuția economistului Milton Friedman fiind esențială. Aceasta, dezvoltând idei-

le conturate, susține că "inflația este întotdeauna şi pretutindeni un fenomen monetar şi ea este determinată de greşeli ale guvernului, concretizate în:

- creşterea cheltuielilor guvernamentale în condițiile imposibilității majorării oficiale a impozitelor. Trebuie să se aplice astfel, o formă de impozitare indirectă numită impozit de inflație;
- sporirea cheltuielilor de la buget în scopul atingerii "deplinei utilizări" prin emiterea de bilete ale Băncii Centrale;
- erori comise de Banca Centrală - în dorința de a menține rata dobânzii neschimbată.

În cazul unui exces de monedă pe piață, Friedman apreciază că senzația de relansare este o iluzie monetară . Producția, mai întâi stimulată, va fi dublu lovită prin debuşee mai puțin importante decât cele prevăzute şi prin creşteri de prețuri şi de salarii care măresc costurile de producție în etapa imediat următoare. Treptat, agenții înțelegând iluzia, reacționează prin majorări de prețuri şi revendicări salariale şi astfel spirala inflaționistă înlănțuirea relațiilor preț-venituri şi venituri-preț, se declanşează.

Ca soluție pentru a frâna inflația, Friedman susține limitarea expansiunii monetare la o rată constantă şi moderată, care să asigure ca anticipațiile inflaționiste să se stabilizeze, iar sistemul să tindă către un echilibru stabil pe toate piețele. Acest ritm de creştere monetară ar trebui să fie egal cu ritmul de sporire a producției reale, constant pe termen lung.

A doua concepție privitoare la explicația inflației, include teoriile de inspirație keynesistă, care leagă inflația de fenomenele din sfera producției, deci a economiei reale. Se consideră astfel, că inflația reală este generată de dezechilibrul dintre cerere şi ofertă, care declanşează creşterea generalizată a prețurilor. Prin cronicizarea acestui dezechilibru se vor genera creşteri de prețuri din cauze monetare, îndeosebi datorită deprecierii monedei naționale. Astfel, inflația reală se transformă în inflație monetară.

Încercând să identifice cauza acestui fenomen, Michel Didier, afirmă că: "avem câteodată impresia că inflația călătoreşte singură, după mecanisme care îi sunt proprii şi refuză să le dezvăluie". Şi totodată, că a căuta o anumită cauză care declanşează inflația este echivalent cu "a căuta o picătură de apă dintr-un râu care împinge toate celelalte picături".

Clarificarea pe plan conceptual a mecanismului economic întrepătruns cu şi de cel monetar, ar elucida şi sorgintea inflației. Ceea ce este pentru moment clar, este intercondiționarea reciprocă a celor două entități marfă şi monedă în jocul economic, iar identificarea stării incipiente de inflație rămâne o problemă de înalt profesionalism. Expresie a celor două concepții, sunt conținuturile diferite pe care diferiți specialişti (adepți ai uneia sau alteia dintre concepții) le atribuie principalelor două tipuri de inflație manifeste în practica economică; inflația prin cerere şi inflația prin costuri. Astfel, modul de apariție, cel de manifestare şi fazele spiralei inflaționiste sunt descrise de J.M.Albertini în

contextul inflației prin cerere, iar E. Mansfield prezintă acelaşi lucru, dar în contextul inflației prin costuri.

Inflația prin cerere

Dezechilibrul dintre cerere şi ofertă este factorul generator al acestui tip de inflație.

Explicarea inflației prin cerere este însă abordată în mod diferit de către monetarişti şi respectiv, de către keynesişti. Monetariştii afirmă că emisiunea monetară nu va fi inflaționistă decât în măsura în care aparatul de producție nu poate să răspundă la creşterea cererii. Ajustarea ofertă-cerere se înfăptuieşte atunci prin prețuri în loc să se facă prin cantități şi este compatibilă cu întreaga stare a emisiunii monetare.

Creşterea prețurilor se transformă în procese inflaționiste, când surplusul de cerere se reproduce şi nici un element (lărgirea capacității fizice de producție, sporirea productivității, recurgerea la noi muncitori, descoperirea de noi materii prime etc.) nu permite amplificarea ofertei globale în proporții suficiente.

Originea conceptului de surplus de cerere este cel mai frecvent atribuită lui Keynes.

Analiza efectuată de către acesta în condițiile celui de-al doilea război mondial, aruncă întreaga răspundere a inflației asupra deciziilor publice şi asupra deficitului bugetar.

Această analiză rămâne destul de aproape de gândirea monetaristă, dar prezintă particularitatea de a descrie o situație de raționalizare forțată a ofertei de bunuri de consum (politica de înarmare, investiții în domenii necreatoare de ofertă de bunuri de consum, mari lucrări publice, industrie spațială). Dar, Keynes mai concluzionează că un deficit bugetar chiar finanțat prin emisiune monetară pură, nu va fi inflaționist decât în momentul în care totalitatea forței de muncă disponibilă va fi pe deplin utilizată (într-o economie "normală"). El susține că investițiile publice devin colacul de salvare al sistemului afectat de şomaj puternic, creând locuri de muncă şi noi venituri care măresc consumul, producția şi profitul.

Analiza kenyesistă este contestată de unii autori, care o consideră mai mult o rețetă de politică economică, decât o veritabilă teorie a inflației, mecanismele şi efectele inflației nefiind studiate. Alți autori au contestat faptul că inflația n- ar putea fi concepută doar în pragul deplinei utilizări a forței de muncă, coexistența unei inflații accentuate şi a unui şomaj în creştere dovedindu-se posibilă. De asemenea, i s-a reproşat mai ales faptul că n-a examinat surplusul de cerere decât pe un plan macroeconomic şi de a nu fi putut astfel să țină seama de etapele procesului inflaționist. Coexistența în cadrul unei economii, în diverse sectoare ale acesteia, a unor tensiuni inflaționiste şi a celor "deflaționiste", va determina extinderea majorării prețurilor din primele sectoare asupra ansamblului economiei, datorită următoarelor motive:

- anticiparea unor majorări de preţuri poate să-i îndemne pe conducătorii de întreprinderi să stocheze o parte a produselor, aşteptând momentul producerii lor, ceea ce duce la diminuarea ofertei imediat disponibile;
- anticipaţiile inflaţioniste îi împing, de asemenea, pe consumatori să-şi intensifice cererea, pentru a nu fi constrânşi să suporte majorările de preţuri în viitor; aceasta se poate realiza şi prin intermediul unei reduceri a volumului economiilor, mai ales dacă depunerile lor nu sunt bine protejate împotriva inflaţiei;
- cererea de credit emanând atât de la consumatori, cât şi de la întreprinzători care caută să contracteze împrumuturi spre a-şi spori capacitatea de producţie, va tinde să mărească rata dobânzii, îndeosebi dacă volumul economiilor se restrânge. Cheltuielile pentru noi dotări tehnice care vor spori ulterior oferta, nu se traduc imediat decât printr-o creştere a veniturilor distribuite şi prin includerea în preţul de cost, în general mai ridicat, a capitalului de înlocuire.

Inflaţia prin cerere se poate aprecia ca atare, în momentul în care oferta nu poate satisface în mod constant cererea, aceasta atrăgând după sine o creştere explozivă a preţurilor care antrenează creşterea costului vieţii. În aceste condiţii se operează sporiri salariale care au dublu efect. Pe de o parte, acestea restabilesc puterea de cumpărare a veniturilor, dar pe de altă parte au drept consecinţă directă, creşterea costurilor de producţie deci, repercusiuni directe în sfera de producţie, când se poate aprecia că inflaţia a devenit un fenomen economic real. În acest moment se accelerează cererea de monedă, creditul pe termen scurt fiind instrumentul de realizare a acestui deziderat.

După o creştere a preţurilor care este legată în principal, de penurie, se asistă la o creştere a preţurilor provocată de cauze monetare ca urmare a creşterii anormale a masei monetare şi de fenomenul colateral - pierderea încrederii în monedă. Inflaţia reală s-a transformat în inflaţie monetară.

Momentul în care se poate aprecia că sporirea preţurilor este un fenomen inflaţionist este momentul în care:

- creşterea preţurilor provocată de penurie se generalizează, fenomen însoţit în mod inevitabil de aspecte sociale;
- creşterea preţurilor naţionale devansează creşterea preţurilor externe (ecart inflaţionist). Efectul acestei stări frânează exporturile şi facilitează importurile, acesta putând duce la epuizarea rezervelor valutare ale ţării respective.

Încercând să cuantifice măsura în care diferitele tipuri de venituri şi cheltuieli poartă răspunderea inflaţiei în perioada de creştere a acesteia în Franţa (1966-1967), Jean Marczewski, contribuie la explicarea complexului mecanism de propagare a acestui tip de inflaţie, definind două concepte şi anume acela de "ecart inflaţionist" (diferenţa dintre creşterea nominală a unei variabile dintr-

un an şi mărimea sa reală), şi cel de "circuit inflaționist", care leagă ecartul inflaționist al unei categorii de venituri (de exemplu, salariile) de ecartul inflaționist al cheltuielilor pe care le generează această categorie de venituri (cererea de bunuri de consum).

Cele două "circuite" principale sunt acelea care leagă pe de o parte, salariile şi consumul, iar pe de altă parte, veniturile proprietății şi ale întreprinderii şi cheltuielile cu efect productiv întârziat.

În primul caz, alimentarea "spiralei inflaționiste" salarii-consum-prețuri, se explică prin faptul că majorarea remunerațiilor salariale precede remunerația capitalului şi aceasta se transformă imediat în cheltuieli de consum, fapt ce permite întreprinderilor creşterea prețurilor, aceasta provocând noi revendicări salariale.

Al doilea circuit principal (profituri-cheltuieli cu efect productiv întârziat) este însoțit de un al treilea circuit care leagă aceste venituri nesalariale cu celelalte cheltuieli de consum.

L. Marczewski mai evidențiază alte două circuite importante: pe de o parte circuitul impozite-cheltuieli publice, care este provocat fie de deficitul bugetului de stat, fie de faptul că el redistribuie veniturile către categoriile sociale cu înclinații puternice spre consum, fie de propriile sale cheltuieli cu efect întârziat. Pe de altă parte este circuitul legat de schimburile externe, care se poate pune în mişcare în două cazuri: primul este acela al unui excedent comercial, care implică scăderea ofertei interne şi creşterea cererii interne; al doilea, este cel al sporirii prețurilor la import care provoacă o creştere a costurilor interne - mecanism tipic inflației prin costuri.

Inflația prin costuri

Ideea de bază a explicării inflației prin costurile de producție, este aceea că inflația provine dintr-o creştere a remunerării factorilor de producție, superioară sporirii productivității lor. Această creştere îi îndeamnă pe conducătorii de întreprinderi, să mărească prețurile produselor, bunuri sau servicii oferite întreprinderilor şi gospodăriilor populației), care vor avea tendința la rândul lor să-şi ridice prețurile sau să revendice noi majorări ale retribuției lor. În felul acesta din aproape în aproape, şi de la o perioadă la alta, se creează şi se întreține procesul inflaționist, îngăduit de creşterea veniturilor şi facilitat de emisiunea monetară şi de existenta creditului.

Mecanismul acestui tip de inflație se explică prin apariția unui dezacord între Mecanismele macroeconomice de determinare a veniturilor şi realitățile microeconomice ale funcționării întreprinderilor.

Acelaşi J. Marczewski a identificat şi circuitele inflaționiste prin costuri, care se bazează pe transferarea sporirii costurilor şi care declanşează o succesiune de efecte retroactive asupra creşterilor inițiale.

Unul dintre aceste circuite inflaționiste este "circuitul agricol", care după opinia specialistului sus amintit, îşi are originea în fixarea arbitrară a prețurilor

comunitare europene, independent de relația dintre ofertă şi cerere. Acest fapt duce la creşterea prețurilor produselor alimentare care antrenează revendicările salariale. Satisfacerea acestora grevează prețurile neagricole care se întorc ca un bumerang asupra costurilor agricole din campania următoare, determinând o altă creştere a prețurilor produselor agricole.

Un alt circuit este determinat de tendința crescândă a întreprinderilor şi gospodăriilor populației de a recurge la datorii, în scopul majorării consumului lor.

În condițiile majorării prețurilor, această datorie generează un cost suplimentar, mărind prețul dotărilor tehnice finanțate prin împrumut, fapt ce conduce întreprinderile la tendința de a repartiza asupra prețurilor lor, un cost total al investițiilor mai ridicat. Gospodăriile populației reacționează prin revendicări de majorare a salariilor. Agenții creditori la rândul lor, vor spori rata dobânzii, odată cu creşterea cererii de împrumuturi a întreprinderilor (destinate înlocuirii forței de muncă prin capital fix, în perioada de creştere internă a salariilor) şi odată ce autoritățile monetare recurg la scumpirea creditelor, pentru limitarea sporirii lichidităților.

Un alt mare "circuit inflaționist" este acela al schimburilor externe, care se poate pune în mişcare prin procese distincte.

a) În condițiile elasticității cererii externe față de creşterea prețurilor interne ale unei țări, exportul acesteia se restrânge, importurile devin mai competitive şi rezultă deficitul balanței comerciale. Degradarea financiară a acestei țări va atrage devalorizarea monedei naționale care va avea ca efect scumpirea importurilor şi deci, întreținerea inflației din interior. Devalorizarea monetară ar putea, teoretic, relansa exporturile, dar ar putea apare şi efecte negative în condițiile în care creşterea valorii globale a exporturilor rămâne inferioară importurilor care nu au fost reduse prin măsuri adiacente devalorizării (controlul veniturilor şi al prețurilor interne).

Se cumulează în acest fel, inflația importantă cu devalorizarea şi creşterea datoriei externe. Aceasta poate să provină nu doar din creşterea inițială a costurilor, ci şi din dificultățile întâmpinate la export, ca urmare a evoluției cererii mondiale, a superproducției anumitor produse sau a învechirii aparatului de producție.

b) Altă formă pe care o poate îmbrăca acest circuit inflaționist legat de schimburile externe corespunde aplicării pe plan internațional, a mecanismelor de indexare a prețurilor şi a veniturilor.

Exemplu relevant îl constituie majorarea în 1974 a prețurilor la produsele energetice, justificat prin cei 20 de ani de creştere a prețurilor la produsele industriale, care au redus puterea de cumpărare a barilului de petrol. Această mărire bruscă a prețurilor la materiile prime a accelerat inflația în țările dezvoltate, ceea ce a dus la o nouă sporire brutală a prețurilor țițeiului în 1979.

Acest circuit inflaționist poate să cumuleze cu cel precedent, mai ales în țările deosebit de fragile sub aspectul echilibrului cu mediul economic extern, în care inflația prin costuri este deja importantă.

În ultima vreme, una din opiniile consacrate în domeniu, susținută de M.Didier, este aceea că în afara celor două cauze analizate anterior (cerere şi costuri) care explică inflația de activarea spiralei inflaționiste sunt vinovate în egală măsură, condițiile economice generale, atât cele de pe plan național, cât şi cele care decurg din evoluția economiei mondiale.

Prin urmare, M. Didier face abstracție de diferite tipuri de inflație, limitându-se la o definiție generală şi neutră a procesului inflaționist, referindu-se exclusiv la manifestarea finală a acestuia, concretizată în creşterea generalizată a prețurilor. Acelaşi autor concluzionează că inflația va tinde să depindă într-o proporție tot mai ridicată, de amplificarea distorsiunii dintre fluxurile internaționale reale de bunuri şi servicii pe de o parte, şi fluxurile monetare internaționale pe de altă parte, acestea din urmă purtând pecetea structurii şi funcționării sistemului monetar mondial.

O idee apropiată exprimă şi P. Bezbakj care abordează inflația ca fenomen structural, analizând evoluția prețurilor în contextul evoluției sistemului economic şi al mecanismului de funcționare a acestuia.

În acest scop, el studiază inflația ca efect al "reglării monopoliste" care corespunde unei situații dominate de două elemente fundamentale şi strâns legate între ele: pe de o parte, capacitatea majorității grupurilor sociale de a-şi menține sau de a-şi ameliora veniturile reale şi de a deplasa către alte grupuri costul acestora; pe de altă parte, încrederea în ideea că sporirea continuă a nivelului de trai al tuturor membrilor comunităților naționale este cu putință şi va fi asigurată printr-o politică economică corespunzătoare a statului.

2. POSIBILITĂȚI DE COMENSURARE A FENOMENULUI INFLAȚIONIST

Măsurarea intensității proceselor inflaționiste prezintă importanță în fundamentarea măsurilor de limitare a efectelor negative ale acestora pe plan economic şi social, precum şi pentru studierea dinamicii unor fenomene şi procese prin intermediul indicatorilor valorici.

Pentru măsurarea intensității fenomenului inflaționist în diverse perioade de timp (lună, trimestru, unul sau mai mulți ani) sunt folosiți o serie de indicatori, dintre care cei mai importanți sunt:

1. indicele general al prețurilor de consum
2. indicele prețurilor cu ridicata
3. deflatorul produsului național brut

Cel mai utilizat este indicele general al prețurilor de consum, iar cel mai cuprinzător este deflatorul produsului național brut. Dacă cel din urmă se poate determina doar anual, indicele general al prețurilor se calculează lunar, fiind folosit de majoritatea țărilor, acestea tinzând spre omogenizarea metodologiilor naționale de urmărire a evoluției prețurilor şi tarifelor în scopul permiterii comparațiilor internaționale.

1. Indicele prețurilor şi tarifelor de consum al populației

La baza determinării acestui indice - care măsoară evoluția prețurilor bunurilor de consum şi serviciilor consumate de o familie pe o anumită perioadă stau următoarele principii teoretice:

1. necesitatea interpretării acestui indice ca instrument principal de măsurare, prin care se estimează evoluția de ansamblu a prețurilor şi tarifelor;
2. alegerea cu discernământ a metodei de calcul, care corespunde cel mai bine condițiilor concrete din fiecare țară, şi din fiecare etapă de evoluție a economiei acesteia.

Lucrările de specialitate prezintă următoarele metode de determinare a indicelui:

Indicele Lespeyres se determină potrivit relației:

$$I^{p}_{t/0} = \frac{\sum_{i=1}^{n} q_{oi} p_{ti}}{\sum_{i=1}^{N} q_{oi} p_{oi}},$$

unde:

$I^{p}_{t/0}$ - indicele prețurilor şi tarifelor.

N - numărul sortimentelor de bunuri şi servicii cumpărate;

q_{oi} - cantitatea din sortimentul i vândută în perioada luată ca bază de comparație;

p_{ti} - preţul sortimentului i din perioada de referinţă

p_{oi} - preţul sortimentului i din perioada cu care se face comparaţie.

Această metodă de calcul este utilizată atunci când se cunoaşte din alte cercetări că în intervalul de timp o-t nu se produc modificări semnificative în structura cheltuielilor de consum.

Indicele Lespeyres poate fi calculat şi prin relaţia:

$I^{p}_{t/0} = \sum_{i=1}^{N} I^{p}_{t/0i} g_{oi}$, unde:

g_{oi} = greutatea specifică a cheltuielilor făcute de cumpărător în perioada luată ca bază de comparaţie pentru achiziţionarea sortimentului i, în ansamblul cheltuielilor făcute.

Indicele preţurilor de tip Lespeyres reflectă modificarea relativă a preţurilor pentru cumpărarea coşului de bunuri şi servicii din perioada de bază.

Indicele Paasche se deosebeşte de indicele Lespeyres prin faptul că utilizează drept ponderi, cantităţile din perioada curentă, deci arată modificarea relativă a preţurilor corespunzătoare cantităţilor din perioada curentă:

$$I^{p}_{t/0} = \frac{\sum_{i=1}^{N} q_{ti} p_{ti}}{\sum_{i=1}^{N} q_{ti} p_{oi}}$$

Prin intermediul acestei metode nu este posibilă surprinderea impactului modificărilor structurale asupra creşterii cheltuielilor consumatorilor, dacă intervalul o-t este foarte mare. Indicele Lespeyres nu cuprinde produsele noi apărute după stabilirea coşului, iar indicele Paasche nu include produsele care au fost în perioada de bază, dar a dispărut diferenţa dintre cei doi indici evidenţiind tocmai influenţa modificărilor structurale asupra evoluţiei cheltuielilor consumatorilor.

Indicele de tip Lespeyres măsoară modificarea relativă a preţurilor unui coş de bunuri şi servicii dintr-o perioadă anterioară, considerată bază de comparaţie (coşul se păstrează neschimbat, de regulă, cinci ani). Menţinerea constantă a coşului de bunuri şi servicii răspunde scopului propus: măsurarea modificărilor intervenite în costul unui nivel de viaţă standard. Indicele cu pondere constantă (q_o) permite construirea unor serii de indici, iar determinarea lui presupune doar culegerea datelor privind nivelul preţurilor din perioada curentă, corespunzător coşului din perioada de bază.

În condiţiile creşterii preţurilor ca şi în situaţia unei lipse acute de bunuri de consum care favorizează creşterea preţurilor, consumatorii sunt tentaţi să-şi restructureze cererea şi să consume bunuri şi servicii mai ieftine sau să-şi reducă cererea pentru bunuri relativ mai scumpe. Aceasta va conduce la faptul că în coşul actual va creşte ponderea bunurilor şi serviciilor la care preţurile au cunoscut creşteri mai mici. Deci, indicele de tip Lespeyres care presupune folosirea ponderilor constante, prin însăşi construcţia lui nu permite astfel de

substituiri. Ca urmare, va conduce la supraevaluarea modificării preţului, deci, a costului vieţii.

În acelaşi timp, indicele Lespeyres nu ia în calcul modificările intervenite în calitatea bunurilor şi serviciilor reflectate în creşterea preţurilor. Acest indice presupune că sporirea valorii nominale a "coşului" este doar urmarea creşterii preţurilor. În consecinţă este supraevaluată modificarea preţurilor şi în condiţiile în care acest indice este folosit la indexarea veniturilor poate conduce la stimularea inflaţiei. Indicele de tip Paasche construit cu ponderi constante din perioada curentă (ql) supraestimează însă abilitatea consumatorului de a se proteja împotriva creşterii preţurilor prin substituirea bunurilor şi ca urmare, acordă o importanţă mai mică produselor şi serviciilor care au înregistrat creşteri mai mari de preţuri. În felul acesta însăşi construcţia indicelui permite o subevaluare a fenomenului cercetat.

După aprecierea specialiştilor, modificarea exactă a preţurilor nu poate fi măsurată. Ea se situează între indicele Paasche (limita inferioară) şi indicele Lespeyres (limita superioară).

În ambele cazuri de calcul a indicilor, soluţionarea unor probleme cum ar fi:

- modificările intervenite în calitatea bunurilor şi serviciilor;
- cum trebuie tratate bunurile şi serviciile noi;
- ce condiţii trebuie să îndeplinească baza de comparaţie ridică dificultăţi deosebite, cu implicaţii directe asupra modificării relative.

Pentru a compensa diferenţele dintre aceste două tipuri de indici, au fost propuse şi metode de calcul al indicilor preţurilor, care, iau în considerare, simultan atât structura cheltuielilor de consum din perioada curentă, cât şi cea din perioada de bază.

- Indicele Edgeworth

$$I^{p}_{t/0} = \frac{\sum_{i=1}^{N} p_{ti}(q_{oi} + q_{ti})}{\sum_{i=1}^{N} p_{oi}(q_{oi}(q_{oi} + q_{ti}))}$$

- Indicele Ficher, calculat ca medie geometrică a indicatorilor Lespeyres şi Paasche:

$$I^{p}_{t/0} = \frac{\sum_{i=1}^{N} q_{ti} + p_{ti}\sum_{i=1}^{N} q_{oi}p_{ti}}{\sum_{i=1}^{N} q_{ti} + p_{ti}\sum_{i=1}^{N} q_{oi}p_{oi}}$$

În funcţie de modul de manifestare şi de intensitatea proceselor inflaţioniste, utilizarea simultană a metodelor prezentate, ar putea să aibă o valoare cognitivă importantă, optându-se pentru o metodă principală şi pe aplicarea în subsidiar a celorlalte metode menţionate. Această concepţie este valabilă în special, în cazul ţărilor în care se produc într-un interval de timp foarte scurt,

mutații profunde în structura economiilor acestora, iar evoluția fenomenelor şi proceselor economice este imprevizibilă.

Asigurarea concordanței dintre sfera de cuprindere a indicilor prețurilor şi sfera de referință a proceselor inflaționiste, este al treilea principiu de determinare a acestui indice.

Estimarea datelor folosite la calculul indicelui prin intermediul unor sisteme adecvate de eşantionaj, constituie următorul principiu.

În cazul cercetărilor statistice ale prețurilor bunurilor şi tarifelor serviciilor destinate satisfacerii cerințelor unei țări, asemenea sisteme de eşantionaj operează pe următoarele populații statistice.

- Mulțimea sortimentelor de bunuri şi servicii care diferă între ele prin nivelul prețului (tarifului);
- Mulțimea unităților de observare care pot furniza informații referitoare la nivelul prețurilor (tarifelor) practicate pe piață;
- Mulțimea momentelor în care se desfăşoară acte de vânzare-cumpărare sau de consum individual. Pe baza informațiilor culese şi stocate sub formă de prețuri medii înregistrate de fiecare anchetator pentru fiecare sortiment cercetat, se determină indicele general al prețurilor parcurgând următoarele etape:
  - calculul indicilor individuali ai prețurilor la nivelul fiecărui sortiment cercetat;
  - calculul indicilor la nivelul fiecărui post de cheltuieli inclus în sfera de cuprindere a cercetării;
  - calculul indicelui la nivelul fiecărei categorii mari de cheltuieli;
  - calculul indicelui prețurilor şi tarifelor aferente tuturor cheltuielilor de consum.

Fiecare calcul se face potrivit unei relații matematice specifice.

Ultimul principiu se referă la desfăşurarea cercetării statistice pentru determinarea indicelui, într-o manieră care să nu perturbeze funcționarea mecanismelor de reglare a raportului dintre cererea şi oferta de bunuri şi servicii pe piață, în funcție de care se formează liber prețurile şi tarifele.

2. Indicele prețurilor cu ridicata

Este fundamental diferit de indicele general al prețurilor de consum. În primul rând, indicele prețurilor cu ridicata nu ia în considerare nici un serviciu şi nu porneşte de la prețurile achitate de familii pentru mărfurile achiziționate. În al doilea rând, la determinarea acestui indice se au în vedere prețurile la care se efectuează marile tranzacții (vânzările-cumpărările între firmele de afaceri).

3. Deflatorul PNB

Se calculează prin raportarea PNB din anul curent la acelaşi PNB, calculat în prețurile anului de bază. În cadrul acestui indice pot fi calculați separat deflatorii componentelor PNB, respectiv deflatorul pentru consum final şi cel pentru investiții. Acest indicator poate fi puternic distorsionat de schimbările

calitative, având în vedere că PNB cuprinde şi mărfurile care devin capital şi care sunt mult mai sensibile la schimbările de ordin tehnologic.

Pentru comensurarea fenomenului inflaționist, în literatura de specialitate sunt prezentate şi alte soluții, derivate în general, din cele menționate sau din teoria cantitativă a banilor în circulație.

Printre acestea se numără:

- Indicele puterii de cumpărare a banilor:

$$I^M = \frac{100}{I^P}$$

unde: p = indicele general al prețurilor de consum.

Modificarea puterii de cumpărare a banilor se exprimă prin relația:

$$P_C = (1 - \frac{100}{I^P})X100$$

- Raportul dintre diferența apărută în anul curent față de anul de bază la suma prețurilor unei mase constante de bunuri şi servicii, destinate consumului personal:

$$I^p_{t/0} = \frac{\sum_{i=1}^{N} q_{oi} p_{ti} - \sum_{i=1}^{N} q_{oi} p_{oi}}{\sum_{i=1}^{N} q_{il} p_{oi}}$$

Sistemul de indicatori statistici prin care se urmăreşte evoluția procesului inflaționist, include alături de indicatorii care reflectă creşterea prețurilor - modul principal de manifestare a inflației (prezentați anterior), şi alți indicatori specifici altor forme de manifestare a inflației, cum ar fi:

- cronicizarea şi creşterea alarmantă a deficitului bugetar;
- devansarea creşterii economice reflectată în indicele produsului național brut de către cea a masei monetare aflată în circulație (coeficientul de devansare a creşterii economice reale de către cea a masei monetare);
- scăderea veniturilor reale a puterii de cumpărare ale populației;
- accelerarea vitezei de circulație a banilor. Viteza de circulație a banilor definită ca indicator care pune în evidență de câte ori o unitate monetară a ieşit şi s-a întors într-un interval de timp din sau în caseriile unităților bancare se determină potrivit relației:

$$V_b = \frac{Y}{S},$$

unde:

Y = suma totală a numerarului încasat într-un interval de timp;

S = soldul mediu de numerar aflat în circulație în intervalul respectiv de timp.

Altă formulă de calcul a acesteia:

$$V_b = \frac{PNN}{M},$$

unde:

PNN - produsul național net.

M - masa monetară

- tendința de generalizare în opinia publică, a sentimentului de nesiguranță şi de accentuare a riscului investitorului datorită creşterii neîncrederii în moneda națională.

Particularitățile consumării inflației în condițiile tranziției în România

Adaptarea cadrului conceptual şi metodologic prezentat anterior la condițiile concrete ale ROMÂNIEI, constituie un proces deosebit de complex şi de lungă durată, datorită particularităților perioadei de tranziție la economia de piață, ceea ce a impus necesitatea parcurgerii unei succesiuni de etape, declanşată prin aplicarea metodelor tradiționale de determinare a indicilor prețurilor şi tarifelor ca barometri principali ai inflației.

Principalele dificultăți în urmărirea statistică a evoluției prețurilor în etapa tranziției, constau în:

- instabilitatea la vânzare a sortimentelor incluse în coşul de produse, datorită dezechilibrului dintre cerere şi ofertă;
- deficiențele aparatului teritorial necesar pentru realizarea investigațiilor de teren;
- necesitatea adaptării rapide a sistemului statistic la noile condiții, impusă de aplicarea măsurilor de protecție socială;
- gradul ridicat de mobilitate a mediului (agenți economici) supus cercetării statistice;
- modificarea rapidă a structurii sortimentale a ofertei, ca urmare a deschiderii economiei româneşti la piețele externe;
- insuficiența condițiilor de ordin metodologic şi organizatoric necesare unei cereri statistice complexe.

Trăsăturile principale ale variantei tranzitorii de comensurare a inflației decurg din interacțiunea dintre condițiile concrete existente şi cadrul teoretic şi metodologic adoptat de Comisia Națională pentru Statistică. Aceasta apelează în scopul exprimării inflației, la 2 indicatori: indicele prețurilor de consum al populației (formula Lespeyres) şi deflatorul produsului intern brut (PIB).

În metodologia de calcul a indicelui prețurilor de consum al populației, se precizează că prin consum al populației se înțelege numai consumul de bunuri alimentare, nealimentare şi servicii, cumpărate de populație de pe piață, respectiv de la unitățile comerciale sau prestatoare de servicii, de stat, cooperatiste, private sau mixte. În calculul acestui indice nu se iau în considerare autoconsumul de bunuri şi servicii din producția proprie a gospodăriei familiale şi

cheltuieli sub formă de impozite, taxe, amenzi, jocuri de noroc, dobânzi plătite la credite, rate de asigurare, depuneri şi dobânzi la CEC etc.

Determinarea indicelui preţurilor de consum al populaţiei presupune o serie de operaţiuni prealabile deosebit de importante şi cu rol esenţial în surprinderea corectă a fenomenului real şi anume:

- stabilirea nomenclatorului de mărfuri alimentare, nealimentare şi servicii destinate populaţiei, ale căror preţuri trebuie urmărite;
- precizarea nomenclatorului localităţilor şi a punctelor unde se realizează culegerea de date referitoare la preţuri şi tarife;
- calcularea coeficienţilor de ponderare a diverselor sortimente sau produse, aceştia stabilindu-se în funcţie de poziţia deţinută în bugetul de familie, în PNB sau în alt indicator sintetic - agregat[1].

Nomenclatorul de produse şi servicii pentru care se culeg date cuprinde: 44 grupe (18 alimentare, 9 nealimentare şi 17 servicii; 84 de subgrupe (33 alimentare, 27 nealimentare şi 24 servicii); 251 produse (95 alimentare, 110 nealimentare şi 46 servicii) şi 2497 sortimente (714 alimentare, 1417 nealimentare şi 366 servicii).

Întocmirea celor trei nomenclatoare, şi mai ales a celui care cuprinde mărfurile şi serviciile, este problema capitală; de acestea depind în cea mai mare măsură, gradul de relevanţă a indicelui determinat. Prin numărul relativ mare al sortimentelor incluse în nomenclatorul mărfurilor şi serviciilor, se urmăreşte atenuarea efectului unor lipsuri existente pe plan zonal în structura ofertei şi deci, o oglindire cât mai fidelă a cheltuielilor populaţiei pentru satisfacerea nevoilor de consum. În alegerea sortimentală s-a pornit de la analiza bugetelor de familie şi de la concluziile trase pe baza informării asupra desfacerilor de mărfuri cu amănuntul. La stabilirea nomenclatorului mărfurilor şi serviciilor, s-a ţinut seama de frecvenţa şi ponderea acestora în consumul populaţiei.

Nomenclatorul localităţilor a fost elaborat avându-se în vedere, între altele: numărul de locuitori, forţa de atracţie faţă de locuitorii zonei în care este amplasată localitatea, volumul desfacerilor de mărfuri cu amănuntul şi al prestărilor de servicii, gradul de cuprindere a sortimentelor incluse în nomenclatorul de mărfuri şi servicii ş.a.

Nomenclatorul de culegere a informaţiilor cu privire la preţuri şi tarife, respectiv eşantionul punctelor de vânzare a mărfurilor cu amănuntul şi al unităţilor prestatoare de servicii a fost stabilit pe baza volumului vânzărilor sau al prestaţiilor[2].

Informaţiile culese de la asemenea puncte se referă la preţurile de desfacere ale mărfurilor efectiv vândute, respectiv la tarifele serviciilor efectiv prestate.

---

[1] Aceşti coeficienţi, care exprimă poziţia ocupată sub aspect valoric de diversele produse, sortimente, servicii în structura agregatului avut în vedere, se determină pentru anul de bază.

[2] Vânzările de produse agricole sunt urmărite în pieţele din 95 localităţi.

Pentru a se asigura corectitudinea înregistrărilor potrivit practicii internaționale, cele trei nomenclatoare au caracter confidențial, eliminându-se în acest fel orice posibilitate de influențare subiectivă a datelor.

La calculul indicelui prețurilor, coeficientul de pondere utilizat a fost determinat pe baza structurii cheltuielilor ce revin pe o familie (din perioada de bază), aşa cum rezultă acestea din bugetele de familie, soluție ce nu implică cunoaşterea consumului de mărfuri şi servicii. Procesul de determinare a indicelui general al prețurilor, presupune mai întâi stabilirea indicilor individuali (pe fiecare sortiment) şi apoi, calcularea mediei ponderate a acestora.

Mutațiile care au loc, în țara noastră pe multiple planuri, vor impune modificări în modul de surprindere a unor cheltuieli în bugetul de familie. Între altele, se impune a se avea în vedere trecerea în proprietatea privată a locuințelor de stat, schimbările în domeniul asistenței medicale, a sistemului de învățământ etc. care vor avea mari consecințe în planul modificării structurii cheltuielilor familiei.

3. POLITICI ANTIINFLAȚIONISTE

Era măsurilor de combatere a inflației începe cu adevărat după terminarea celui de-al doilea război mondial.

Pe baza experienței acumulate în acest răstimp se poate concluziona eficiența utilizării următoarelor politici în scopul încetinirii sau stopării inflației:

- politica prețurilor;
- politica bugetară;
- politica monetară;
- politica veniturilor.

Politica prețurilor

În perioadele de penurie, în special dar nu numai, puterile publice sunt tentate să împiedice creşterea prețurilor prin stabilirea unor niveluri maxime (Guvernele țărilor occidentale au recurs la această metodă în perioade de război). Realitatea este că limitarea prețurilor, aplicată în perioade de penurie puternică, a avut un succes redus, conducând la formarea unei piețe paralele ("piața neagră"), întrucât nivelul prețului fixat nu a corespuns cantităților relativ mici de produse.

Un exemplu în acest sens îl constituie acțiunea guvernului francez din octombrie 1981, când au fost blocate prețurile unor produse pentru 3 luni şi ale unor servicii pentru 6 luni; în iunie 1982 a urmat devalorizarea francului, ce a fost însoțită de blocajul prețurilor şi salariilor pentru 6 luni.

Controlul direct al prețurilor are şi alte inconveniente cristalizând situații existente: perpetuează o utilizare defectuoasă a resurselor productive, frânează inițiativele, diminuează mijloacele de finanțare a unor sectoare care pot acționa mai eficient. Astfel, în Franța blocarea chiriilor i-a făcut pe unii proprietari de imobile, victime ale inflației, descurajând totodată, construcția de spații locative.

După cel de al doilea război mondial, în țările vest-europene, sub presiunea opiniei publice, sătulă de reglementări de austeritate şi dornică de libertate, guvernele acestor țări, au fost nevoite să renunțe la controlul prețurilor, fără a aştepta ca o ofertă să devină suficientă. În acest fel, inflația s-a accelerat.

În Franța, când situația se apropia de normal, s-a încercat atenuarea unor asemenea inconveniente, trecându-se la încheierea de acorduri între guvern şi diferite ramuri profesionale, prin care s-a obținut scăderea prețurilor unor produse admițându-se majorarea altora.

O altă tendință a anilor '70 a constat în formarea prețurilor în baza raportului cerere-ofertă şi, în mai mică măsură în baza reglementărilor. Astfel, în 1978 au fost liberalizate în Franța prețurile produselor alimentare (al pâinii), băuturii şi produselor industriale.

Acțiunea exercitată asupra prețurilor necesită două tipuri de măsuri complementare:

a/ Prima constă în combaterea protecționismului intern şi extern. Manevra cel mai mult practicată este deschiderea frontierelor; importurile constituie un mijloc de conducere la renunțarea la blocajul prețurilor prin satisfacerea cererii cu importuri suplimentare şi la atenuarea inflației. Un exemplu în acest sens îl constituie măsurile luate în 1971 de guvernul Nixon (SUA), care a redus la jumătate creşterea prețului la oțel pe care firma Bethlehem Steel dorea să o opereze. Nixon a pus în vedere siderurgiştilor facilitarea importurilor de oțel din Europa şi Japonia, ce făceau obiectul limitărilor voluntare.

În mod invers se poate afirma că protecționismul determină inflația. Dacă o țară nu are posibilitatea de a face importuri suficiente pentru a stabiliza prețurile interne, atunci aceasta devine victima unei inflații cronice: este cazul multor țări din America Latină.

b/ O altă măsură de contracarare a inflației prin politica prețurilor este subvenționarea acelor produse la care se doreşte menținerea prețurilor, fie din motive sociale, fie strategice. În acest fel se mențin prețurile fără a diminua oferta. Aplicată la produsele alimentare, această metodă poate, stabilizând costul vieții, să inhibe creşterea salariilor. Metoda nu este totuşi lipsită de inconveniente: subvențiile determină o putere de cumpărare excedentară ce grevează asupra elasticității cererii, fie a produsului subvenționat (crescând cantitatea cerută pe piață), fie a altor produse nesubvenționate, la care prețurile se vor majora.

Un alt inconvenient al acestui procedeu este costul său, întrucât subvențiile acaparează o mare parte a cheltuielilor publice. Atunci când sistemul fiscal se bazează pe impozite indirecte, sau când bugetul este deficitar, nu se pot alimenta subvențiile.

Politica bugetară

Se pune problema ca, utilizând veniturile şi cheltuielile bugetare, să se diminueze fără a se reduce oferta. Dar, cum cheltuielile publice, în marea lor majoritate nu se pot diminua este necesar, să se majoreze prelevările fiscale. Acest lucru poate fi îndeplinit prin politica fiscală.

În legătură cu politica fiscală ce ar putea avea efecte antiinflaționiste, sunt de notat câteva observații:

- pe de o parte, este dificil ca această politică să fie "democratică" în aplicarea sa. Aspirația, destul de răspândită ca să plătească numai cei bogați, apare şi mai inconsistentă în perioada de inflație puternică. M. Flamant afirmă că impozitul confiscator pentru bogați şi binefăcător pentru săraci nu este decât un mit. Dacă scopul este diminuarea consumului, atunci nu trebuie penalizat numai consumul de lux, ci şi acela de masă. De aceea, se consideră că TVA-ul, impozit de mare

randament care este perceput la scurt timp, este un mijloc puternic de a lega cheltuielile finale de prelevările fiscale. Ce se poate obiecta acestui impozit incorporat în preţul de vânzare, este "umflarea" acestuia de facto;

- a doua problemă, care ar putea fi discutată, este tipul de impozit, întrucât nu toate impozitele au aceeaşi eficienţă; impozitele sunt cu atât mai bine adaptate scopului antiinflaţionist cu cât penalizează mai mult consumul şi diminuează mai puţin economisirile, cu atât măresc mai puţin preţul şi reduc mai mult partea din venituri ce va fi cheltuită mai devreme. În acest caz se pune problema dacă impozitele indirecte ar fi recomandabile. Este îndoielnic în măsura în care acestea se repercutează asupra preţurilor. Dacă însă bunurile impozitate indirect nu fac parte dintre cele implicate la calcularea indicelui costului vieţii (de exemplu, automobilele), atunci aceste impozite pot exercita un efect pozitiv asupra inflaţiei.

Politica fiscală cunoaşte anumite limite. În timpul ultimului război mondial ea a fost utilizată de ţările vest-europene cu maximă rigoare, dar nu a fost suficientă fiind necesare şi alte mijloace antiinflaţioniste. În perioadele mai recente, de prosperitate, s-a dovedit cu atât mai mult că nu poate da rezultate suficiente şi eficiente. S-a dovedit totodată, că într-o economie în care îndatorarea întreprinderilor şi a familiilor este facilă (şi facilitată prin credite), nu se poate vorbi de efectul de frânare a inflaţiei prin măsuri fiscale, întrucât disponibilităţile financiare mai mari determină creşterea cererii.

Politica monetară

Creşterea inflaţiei a condus la o audienţă tot mai mare a monetarismului şi a unei politici inspirate din această concepţie care susţine drept cauză imediată a inflaţiei, creşterea anormal de rapidă a cantităţii de monedă în raport cu volumul producţiei. În caz de inflaţie politica monetară se bazează pe trei orientări:

a) limitarea creşterii masei monetare;
b) menţinerea unui echilibru al bugetului public;
c) flotarea "pură" a cursului de schimb pentru a atinge nivelul său de echilibru.

Acestea constituie ansamblul de mijloace cu care autorităţile monetare încearcă să regleze emisiunea de monedă şi în special, creditul, principala sa componentă.

Politica veniturilor

Prin politica veniturilor se încearcă moderarea inflaţiei evitându-se reducerea producţiei şi a locurilor de muncă. Se pot distinge două categorii de politici ale veniturilor:

a) în unele țări se poartă negocieri la scară națională asupra prețurilor şi veniturilor, cum a fost în Olanda (1950- 1959) sau Finlanda (1968-1969), adică în țări cu o populație mică, unde există un larg acord între cetățeni, în țări cu o economie orientată spre export. Procedura a constat în încheierea de acorduri între puterea publică şi partenerii sociali;
b) în alte cazuri, puterile publice nu negociază, ci elaborează principii directoare şi fac eforturi pentru ca acestea să fie admise de către diferite categorii interesate. Aceste principii se referă la anumite limite rezonabile care să nu fie depăşite.

Politica veniturilor se realizează în stadiul formării acestora, spre deosebire de politica fiscală sau monetară care vizează reducerea unui excedent deja constituit. Politica veniturilor ridică totuşi, două probleme:

- pe de o parte, ea trebuie să se refere la toate veniturile. Sindicatele sunt ostile atunci când consideră că blocarea salariilor se face pentru profitul întreprinderilor, o limitare a veniturilor nesalariale fiind dificil de realizat;
- pe de altă parte, având în vedere că salariile constituie marea majoritate a veniturilor şi sursa principală de alimentare a cererii fiscale, ar trebui acționat nu numai asupra indicelui de creştere a salariilor, ci şi asupra sumelor efectiv remise. Fără o corelare, sumele efective ar spori mai rapid, iar salariile reale s-ar reduce.

Acțiunea pe ansamblu (policy-mix)

Inflația nu are "un remediu miraculos", ea cere o terapeutică diversificată, care tratează numeroase aspecte ale activității economice. Metodele şi dozajul depind de țara considerată, nefiind exportabile fără o adaptare prealabilă. Este necesar să fie utilizate concertat regulile monetare, acțiunea bugetară şi o anumită politică a veniturilor întrucât, renunțarea la un singur element le face pe celelalte două ineficiente.

Problema care se pune este diminuarea creşterii cererii şi găsirea ca remediu al şomajului, a unui mijloc facil, dar periculos - deficitul bugetar. Specialiştii occidentali susțin că este mai bună angajarea la o conversie profesională a şomerilor decât întreținerea unor activități puțin viabile, pe care o politică de stabilitate monetară le-ar face să dispară. Este mai bine să existe şomeri care să fie formați pentru a deveni productivi, decât să existe oameni pretinşi activi, în realitate, puțin productivi.

Raporturile inflației cu şomajul sunt complexe, căci intervin terți factori în trei cazuri:

a) în situația unui şomaj profund, creşterea cheltuielilor publice cu ajutoare de şomaj şi mari lucrări publice nu declanşează inflația (Keynes). Pericolul creşterii prețurilor apare odată cu diminuarea şomajului;

b) în cazul inflației în perioade de penurie gravă, se constată că inflația acompaniază şi chiar facilitează ocuparea totală a forței de muncă; inflația contribuie la evitarea şomajului care s-ar putea naşte din insuficiența echipamentelor;
c) în societățile contemporane, prospere inflația şi şomajul apar împreună, nivelul lor tinzând să depăşească maximul considerat tolerabil. În aceste cazuri, şomajul şi inflația sunt rezultatul creşterii economice. Şi doza de inflație care va fi necesară în acest caz pentru a restabili ocuparea forței de muncă, devine insuportabilă.

Pe termen scurt se poate stabili un control asupra prețurilor şi salariilor. Pe termen lung, este necesară o atitudine fermă opusă creşterii prețurilor, pentru care trebuie puse în funcțiune mecanismele care asigură creşterea economică echilibrată.

4. INFLAȚIA ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI

4.1. Inflația în România în perioada tranziției

Cauzele profunde ale inflației din economia românească nu sunt de natura celor care se regăsesc într-o țară cu economie de piață.

Astfel deşi se susținea ideea potrivit căreia, economiile sunt incompatibile cu inflația, dezechilibrele generatoare ale acestui proces au fost moştenite de la vechiul sistem, în care acestea au fost împiedicate să se manifeste fățiş, printr-un control administrativ al prețurilor.

Pe fondul acestor dezechilibre, măsurile populiste aplicate la începutul anului 1990 (restituirea părților sociale, reducerea săptămânii de lucru pe fundalul haosului economic şi social care a redus activitatea productivă), au alimentat o potențială cerere, superioară ofertei, care în momentul declanşării liberalizării prețurilor (octombrie 1990) a început să se manifeste ca atare şi să genereze puternicul proces inflaționist.

Deşi liberalizarea prețurilor a fost o măsură necesară cu un scop corectiv, ea a alimentat o inflație peste nivelul anticipat, datorită următoarelor cauze:

- liberalizarea treptată în mai multe etape a prețurilor a prelungit perioada de instabilitate, favorizând comportamente speculative şi limitând capacitatea de reacție a agenților economici şi de adaptare a cererii şi ofertei la modificările succesive ale prețurilor;
- agenții economici au evitat restructurarea propriei activități, transferând risipa, ineficiența şi costurile exagerate, în prețuri de desfacere excesiv de ridicate;
- întârzierea procesului de restructurare vizând eliminarea monopolului, încurajarea concurenței, restructurarea la nivelul sectorial şi microeconomic;
- mecanismele de indexare a salariilor necorelate cu evoluția producției şi a productivității muncii;
- apariția şi extinderea arieratelor de plăți.

La toate acestea s-a adăugat impactul liberalizării salariilor (deseori necorelate cu productivitatea muncii, sub presiunea mişcărilor revendicative), accentuarea recesiunii pe fondul dezmembrării economiei centralizate şi al ineficienței în crearea unui mecanism coerent de piață, iar în noiembrie 1991, unificarea cursului leului.

Drept consecință, puterea de cumpărarea a leului s-a redus la sfârşitul anului 1991 cu 72,24% față de octombrie 1990, în condițiile unei rate lunare medii a inflației de 11,2%.

În condițiile declanşării acțiunii de eliminare a subvențiilor bugetare pentru produsele şi serviciile de bază pentru consumul populației, prin aplicarea

unor politici monetare şi fiscale respective, rata medie lunară a inflației în anul 1992 s-a redus (față de 1991) la 9,6%. Indicele prețurilor de consum al populației a fost de 1330% la 31 decembrie 1992 față de octombrie 1990, din care: mărfuri alimentare 1568%, mărfuri nealimentare 1212% şi servicii 1046%.

Anul 1993 marchează un punct culminant al evoluției inflației ca urmare a acțiunii convergente a importantelor măsuri economice: introducerea TVA la 1 iulie 1993, concomitent cu eliminarea limitării adaosului comercial. Astfel, media lunară a inflației pe primul semestru atinge valoarea record de 12,3% (30,4% în luna mai), iar pe întreg anul 1993 ea a fost de 12,1%.

Complexitatea şi particularitatea acestui fenomen în România, constau în coexistența a două tipuri de cauze (corective şi respectiv de fond), care sunt legate la rândul lor de impactul dintre structura economică a unui mecanism de comandă şi a unor forme tipice reziduale de funcționare a acestuia pe de o parte, şi caracteristicile de funcționare a unui mecanism parțial de autoreglare, pe de altă parte.

În acest context acțiunea de inducere graduală a mecanismului de autoreglare, în economie modifică continuu, de la etapă la etapă şi de la sector la sector, sau chiar de la agent la agent (în cazul monopolurilor) ponderea factorilor determinanți ai inflației.

Dacă avem în vedere tipurile clasice de inflație, identificate şi analizate de teoria consacrată, la a cărui instrumentar am apelat, putem defini inflația din România ca fiind un "hibrid" între inflația prin cerere şi inflația prin costuri, generat de o structură rigidă, anti-piață a economiei, declanşată şi potențat de măsurile corective.

Datorită distorsiunilor generate de caracterul gradual al măsurilor de liberalizare, indicatorii macroeconomici necesari unei analize a inflației sunt viciați, având o relevanță redusă sau poate chiar deformatoare relativ la fenomenul studiat.

Ca atare, decelarea ponderii fiecărui factor al inflației în anul 1993 este imposibil de realizat pe baza unui model coerent, dar se pot face aprecieri asupra tendinței de evoluție a fiecărui factor şi a influenței acesteia asupra inflației.

Astfel, în condițiile unei creşteri a PIB cu 1% putem aprecia că cererea a exercitat o importantă presiune inflaționistă, atât prin componenta de consum al populației (deşi acesta s-a redus uşor față de anul anterior), datorită rigidității ofertei de bunuri de consum cât şi prin cea a investițiilor şi a consumului guvernamental.

În ceea ce priveşte impactul costurilor asupra indicelui prețurilor de consum al populației, se poate constata o creştere față de anul trecut a costurilor salariale unitare cu munca, cu 4,3%.

Totodată, în anumite sectoare, costurile materiale, precum şi profiturile (dacă nu se justifică prin creşterea productivității muncii), au acționat în sens inflaționist, pe fondul unei cereri solvabile superioare ofertei. În acest context,

este concludentă evoluția stocurilor totale, a căror pondere în PIB a crescut, deşi stocurile de produse finite industriale s-au redus ca pondere în acelaşi indicator. Pentru o apreciere realistă a situației trebuie avută în vedere modalitatea de evaluare a acestora (la costuri istorice) acțiunea lor asupra inflației fiind astfel artificial diminuată.

În ceea ce priveşte aportul cursului de schimb la majorarea costurilor, devalorizarea acestuia doar cu 263% față de un indice al prețurilor de consum anual, de 395,5% reflectă o supraevaluare a cursului leului față de dolar, prin menținerea controlului asupra acestuia.

Acest fapt sugerează ideea că ritmul de evoluție a cursului de schimb a fost un factor de limitare a amplificării inflației, care s-ar fi produs dacă cursul s-ar fi devalorizat în acelaşi ritm cu indicii.

Indiferent de aspectele clasice pe care le prezintă (prin monedă, prin cerere, prin costuri), inflația cunoaşte în perioada tranziției trei etape distincte şi anume:

- etapa potențialei inflații existente până în octombrie 1990 (inflație latentă);
- etapa deschiderii inflației, ca urmare a măsurilor de reformă aplicate (liberalizarea prețurilor, convertibilitatea internă a leului, retragerea subvențiilor), când se adaugă inflația corectivă celei anterior existente;
- etapa actuală determinată de prăbuşirea economiei reale, puternică recesiune, care se suprapune etapelor anterior menționate.

Remediile pentru atenuarea inflației trebuie să vizeze cauzele profunde ale acesteia (dezechilibrele structurale) concretizându-se în privatizarea reală, restructurarea sectorului real mergând de la faliment la reorganizare, fără de care, aplicarea politicilor monetare şi fiscale restrictive, sunt doar paleative, incapabile de a-şi îndeplini clasicul rol.

4.2. Inflația în țările sud-est europene

După cum se ştie, punctul de plecare în reformele economiei de piață în toate țările postcomuniste l-a reprezentat eliminarea controlului asupra prețurilor, deşi reformatorii şi-au dat seama că această măsură nu este suficientă pentru crearea unei economii de piață civilizate în țările lor. Ireversibilitatea procesului de transformări, necesită o serie întreagă de schimbări de sistem şi instituționale (privatizarea, demonopolizarea industriei, reforma sistemului bancar etc.)

Experiența reglementării antiinflaționiste acumulată de țările Europei Centrale şi de Est, este foarte instructivă, arătând în primul rând că în condițiile prețurilor liberalizării şi caracterului neterminat al celorlalte schimbări de sistem, aplicarea necondiționată a rețetelor clasice antiinflaționiste occidentale, este în cel mai bun caz ineficientă, iar în cel mai rău - poate să determine efecte inverse celor scontate. De pildă, creşterea dobânzii aplicată în scopul limită-

rii cererii de bani totale în economiile de piață stabilizate, de regulă, opreşte în mod real inflația. În economiile intermediare, unde structura producției nu corespunde încă nevoilor sociale reale, şi relațiile concurențiale dintre agenții economici sunt mai degrabă, o excepție decât o regulă, o dobândă majorată a fost inclusă aproape automat în cheltuielile de producție, accelerând procesul de creştere a prețurilor. Pe baza exemplului Ungariei, şi în special, al Iugoslaviei (până la destrămarea ei), s-a putut vedea clar că aceleaşi efecte inflaționiste le-au avut şi alte măsuri, în fond antiinflaționiste, cum ar fi, creşterea rezervei minime obligatorii pe care băncile comerciale sunt obligate să le depună la Banca Centrală, precum şi liberalizarea importurilor. Ultima se realizează de obicei, în acelaşi timp cu devalorizarea monedei naționale, ceea ce dă un nou impuls inflației.

În practica antiinflaționistă a țărilor cu economiile în transformare, se mai conturează o legitate specifică. După liberalizarea prețurilor, s-a observat că cea mai sensibilă coardă a eforturilor antiinflaționiste, o reprezintă controlul dinamicii veniturilor. Aceste eforturi au avut rezultate satisfăcătoare numai acolo şi atunci (Polonia şi Iugoslavia în 1990, RFCS în 1991), unde şi când reformatorii au reuşit pentru un timp relativ scurt să oprească acțiunile spiralei prețuri-salarii. Obținerea unui succes pe termen lung în acest proces este foarte complicată. Aceeaşi practică arată că apelurile guvernului către populației "să se înarmeze cu răbdare", nu provoacă de obicei un mare entuziasm, deoarece liberalizarea vieții economice impulsionează diferențierea veniturilor personale, ceea ce înseamnă că nu toți trebuie să "rabde". În afară de aceasta reducerea veniturilor reale ale populației în condițiile unui nivel de trai nesatisfăcător, provoacă presiuni sociale asupra reformatorilor, care sunt constrânşi să cedeze din considerate pur politice (popularitate); ca urmare, spirala inflaționistă se accentuează.

În sfârşit, cel mai important obstacol în calea stopării spiralei menționate, îl constituie absența tradiționalei opoziții de interese a agenților economici. Întrucât în aceste țări proprietatea majorității întreprinderilor nu este clar personificată şi conducerea lor se află în totală dependență fie de stat, fie de colectivul de muncă, salariul se analizează efectiv numai ca venit şi nu ca parte a cheltuielilor totale. Rezultă că mişcarea ascendentă a spiralei, nu întâmpină de regulă, rezistența unor persoane chemate în principiu, să se ocupe de acumularea productivă şi economică de cheltuieli de muncă. De aceea, conflictul inevitabil dintre acumulare şi consumul curent, se rezolvă cel mai adesea în favoarea celui de-al doilea.

Este evident, că în absența unei clase puternice de întreprinzători şi a unei piețe eficiente a muncii, numai guvernul este interesat de realizarea unui acord social privind reducerea creşterii veniturilor în raport cu posibilitățile materiale de satisfacere a lor. Suportând totuşi o presiune simultană a numeroase "egoisme de grup", el este constrâns din când în când să cedeze unuia dintre

ele. Şi ca urmare, apare efectul inflaţionist clasic al "rolului de lider al salariului", ceea ce imprimă procesului de depreciere a banilor, o nouă accelerare.

UNGARIA

Ungaria a intrat în perioada tranziţiei având o serie de avantaje faţă de celelalte ţări ale Europei de Est. Problemele complicate ale tranziţiei la economia de piaţă sunt mai uşoare, ca urmare a experienţei de aproape patru decenii în realizarea reformelor care au pregătit terenul pentru relaţiile de piaţă. În cursul acestor reforme s-a dezvoltat gândirea economică, ştiinţa de a rezolva problemele prin metode economice.

În anii reformei, în UNGARIA a fost creată şi o anumită infrastructură a pieţei: diversitatea formelor de mică privatizare (monopolul producţiei de mărfuri şi servicii pentru populaţie, piaţa hârtiilor de valoare, reţeaua băncilor comerciale, reforma fiscală, adoptarea legii privind asociaţiile economice, crearea bursei de valori etc.).

În domeniul stabilizării, o problemă prioritară a UNGARIEI o constituie eliminarea inflaţiei. Această ţară are avantajul liberalizării treptate a preţurilor de la mijlocul deceniului a 9-lea. În consecinţă, UNGARIA a cunoscut evoluţia cea mai liniară a inflaţiei şi, de regulă, cea mai scăzută.

Liberalizarea preţurilor s-a accelerat în anii 1990-1991, ajungându-se astfel ca doar 10% din acestea să fie în continuare sub control administrativ.

Rata relativ înaltă a inflaţiei în ultimii doi ani, se justifică şi prin următoarele:

- menţinerea subvenţiilor acordate agriculturii;
- cheltuielile pentru investiţii publice;
- sprijinirea exportului prin credite cu dobândă avantajoasă;
- devalorizarea monedei naţionale pentru stimularea exportului.

Problema "inflaţiei maligne" (30-35%) se ameliorează printr-o saturare mare a pieţei de consum.

Totuşi şi experienţa Ungariei arată că liberalizarea importului, dobânzile mari la credite, măsurile monetare dure care diminuează pe termen scurt rata inflaţiei, duc la creşterea numărului de întreprinderi nerentabile (blocaje financiare, în detrimentul aplicării legii falimentului), scăderea producţiei, şomaj în masă.

CEHIA ŞI SLOVACIA

În CEHIA şi SLOVACIA, programele de stabilizare mai puţin marcate de un caracter de austeritate, au fost aplicate în scopul asanării unor dezechilibre (deficit bugetar, inflaţie), care se aprecia că pot compromite prin adâncirea lor, introducerea schimbărilor structurale ale căror ample consecinţe aveau oricum să determine noi dereglări în funcţionarea economiei.

Liberalizarea preţurilor la 1 ianuarie 1991 a provocat un mic şoc (+25,8%), imediat amortizat, astfel încât rata anuală a inflaţiei a fost doar de

57,7. Această "dirijare" a inflației a fost posibilă printr-o studiere atentă a complexității reformei şi prin consecvența aplicării ei.

Un factor important al creşterii prețurilor a fost şi cel "extern", care a putut să se manifeste ca urmare a deschiderii granițelor cehoslovace pentru cetățenii Germaniei şi Austriei, atraşi de prețurile reduse ale mărfurilor alimentare. La aceasta s-a alăturat şi tendința de devalorizare a monedei naționale (unificarea celor două cursuri la 1 ianuarie 1990 la nivelul de 17 coroane/$) în scopul stimulării exporturilor.

Ca măsuri antiinflaționiste în 1991 au fost aplicate politici monetare şi fiscale restrictive, corelate cu politica salariilor, creşterea salariilor fiind blocată fie prin impozitarea suplimentară a depăşirii unui anumit plafon al fondului total de salarii, fie prin majorarea salariilor într-un ritm mult mai redus, comparativ cu creşterea prețurilor.

Evoluția temperată a inflației în această țară, se explică prin succesul politicilor aplicate, dar şi prin faptul că s-a continuat practicarea unor categorii de prețuri stabilite sau controlate de către stat (prin plafoane minime sau maxime ale acestora, plafoane corelate cu ceea ce economiştii cehi şi slovaci au denumit "limita critică a intensității presiunilor inflaționiste").

Evoluția diferită a situației din CEHIA şi SLOVACIA, comparativ cu celelalte țări aflate în tranziție, are ca suport, raportul mai echilibrat între cererea şi oferta de mărfuri şi servicii pe piața internă şi în reaşezările anterioare de prețuri (efectuate în anii 1989-1990) care au creat alte premise pentru trecerea la liberalizarea prețurilor.

Lentoarea restructurării şi privatizării marilor întreprinderi de stat e unul din factorii care explică persistența unei inflații puternice în toate țările în tranziție, în 1993.

Operația de liberalizare a prețurilor, în ansamblu s-a derulat în timp ce au rămas neschimbate structurile monopoliste generatoare de presiuni inflaționiste persistente. Pe de altă parte şi eficacitatea instrumentelor de care dispun guvernele țărilor în tranziție, au fost limitate.

Astfel, rata inflației a fost de 20% în Cehia şi Ungaria, de 70% în Bulgaria, de 37% în Polonia, aceste țări reuşind reducerea considerabilă a inflației, dar nu sub o rată anuală de două cifre.

Aceste cifre reprezintă o ameliorare uşoară pentru Polonia, dar practic nulă pentru Ungaria.

Este dificil de a determina factorii şi evoluția inflației în aceste țări, deoarece în anul 1993, ele au recurs la introducerea unor noi impozite (TVA), la majorarea celor existente deja, sau au aplicat în anumite cazuri controale provizorii ale prețurilor. În orice caz, rata inflației de bază în aceste țări s-a stabilizat în jurul a 15-20% pe an, uşor mai ridicată în Polonia. Această vâscozitate a ratei inflației, plasează guvernele în fața unei dileme: trebuie să se continue cu încercarea de a reduce inflația, cu prețul unei creşteri a şomajului sau să se încerce relansarea creşterii şi investiției cu speranța că creşterea productivității şi

accelerarea transformărilor structurale vor ajuta la reducerea presiunii inflaționiste?

Într-o anumită măsură, Polonia a experimentat cu un anumit scop a doua formulă, dar este foarte dificil de stabilit până la ce punct, accelerarea ratei inflației spre sfârşitul anului 1993 este imputabilă factorilor sezonieri şi nu unor cauze fundamentale.

Totodată, în aceste țări, datorită subestimării costurilor şi duratei tranziției, guvernele au în prezent mari probleme care devin tot mai ostile, noilor reduceri în salariile reale. Factorul monetar a avut un rol important în exacerbarea inflației, nu prin intermediul masei monetare (aceasta s-a redus în termeni reali cu 38,5%) ci prin creşterea vitezei de rotație (6,56 rotații) reflectarea reducerii cererii de bani în economie.

Deşi sub aspect cantitativ, volumul relativ redus al creditelor n-a reprezentat un factor de potențare a inflației, condițiile de acordare ale acestuia (dobânzi real negative) şi calitatea unor credite (neperformante) au facilitat perpetuarea fenomenelor negative, din sectorul real, în condițiile inexistenței constrângerilor bugetare tari la nivelul agenților economici.

Cea mai gravă consecință "vizibilă" a acestei dobânzi negative o constituie "subvenționarea" mascată a beneficiarilor de credite bancare de către posesorii de depozite băneşti, favorizându-se alocarea ineficientă a resurselor şi consumurile exagerate precum şi alimentarea anticipațiilor inflaționiste în virtutea cărora s-au dezvoltat comportamente speculative care au alimentat inflația.

La sfârşitul lunii iulie 1993, Banca Națională a adoptat o politică antiinflaționistă strictă ale cărei roade au apărut spre sfârşitul anului respectiv şi începutul anului 1994, când pe primele trei luni rata medie lunară a inflației a fost de 6,5%.

Cu toate acestea nu s-a atins un nivel real pozitiv al mediei dobânzilor la depozite.

Datorită dificultăților din sectorul real şi cel bancar, Banca Națională a recurs începând cu lunile aprilie-mai la o relaxare a politicii monetare (reducerea dobânzii la creditul overdraft, de la 250% la 200%, în combinație cu o reducere treptată a nivelului minimal al ratei dobânzilor la licitație, majorarea la 20% a nivelului maxim al acoperirii rezervelor pe seama numerarului din caserie, majorarea la 30% a dobânzii pe care o acordă Banca Națională pentru rezervele minime obligatorii).

Această relaxare care ar putea viza şi devalorizarea mai puternică a leului, în vederea stimulării exportului, este după părerea noastră prematură, deoarece economia reală nu a suferit transformările necesare pentru a răspunde pozitiv la această destindere.

Atingerea obiectivelor memorandumului, considerarea rezultatelor obținute, precum şi impunerea constrângerilor bugetare ferme la nivelul microeconomic care să impună declanşarea restructurărilor ar necesita menținerea încă cel puțin şase luni a restrictivității existente.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 30-31/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

COMPORTAMENTUL ÎNTREPRINDERILOR MICI PRIVATE

Prof. univ. dr. Corneliu RUSSU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

INTRODUCERE 255

1. CONCEPTUL DE COMPORTAMENT AL FIRMEI 257
   1.1. Definire şi caracteristici 257
   1.2. Tipologie 261
   1.3. Instrumente de apreciere 264
   1.4. Norme comportamentale 267

2. ELEMENTE GENERALE ŞI SPECIFICE ALE COMPORTAMENTULUI ÎNTREPRINDERILOR MICI PRIVATE 271
   2.1. Analiza pieței şi a comportamentului consumatorului 271
   2.2. Alegerea căii de inițiere a afacerii 274
   2.3. Angajarea în relații de franchising 276
   2.4. Definirea strategiei de produs 278
   2.5. Asigurarea capitalului necesar 279
   2.6. Asigurarea forței de muncă necesară 281
   2.7. Stabilirea politicii de prețuri 283
   2.8. Elaborarea planului de afaceri 286
   2.9. Planificarea strategică şi operațională 288

INTRODUCERE

În economia modernă, sectorul întreprinderilor mici are o importanță deosebită, determinată de numărul şi diversitatea lor, ambele apreciabile, dar mai ales de mobilitatea lor accentuată, ceea ce conferă sectorului respectiv caracteristica de componenta cea mai dinamică a mecanismului economic.

Născute din spiritul de inițiativă şi disponibilitatea pentru asumarea riscului unor întreprinzători animați de dorința de a-şi materializa propriile idei, de a fi propriul lor stăpân şi de a avea independență financiară, micile întreprinderi au, în ansamblu, o forță economică redutabilă, reflectată sintetic în contribuția acestora la realizarea unor indicatori macroeconomici. Este ilustrativ să arătăm, în acest sens, că sectorul micilor întreprinderi americane ocupa, din punctul de vedere al puterii economice, locul al patrulea în lume, după economia americană în ansamblu, cea japoneză şi cea a fostei Uniuni Sovietice. Aceste întreprinderi generează aproape jumătate din produsul național brut al Statelor Unite şi asigură peste 80% din locurile de muncă create anual în economia americană. Rata natalității lor este extrem de ridicată - circa nouă noi firme se înființează pentru fiecare firmă care falimentează -, ceea ce face ca la un număr de peste 15 milioane de astfel de firme creşterea anuală să fie de circa 700 000[1].

Exemple la fel de concludente privind importanța sectorului întreprinderilor mici pot fi date referitor şi la alte țări dezvoltate, toate conducând la conturarea următoarelor idei principale:

- în economia țărilor dezvoltate întreprinderile mici au o pondere însemnată, cea covârşitoare de pe plan numeric fiind dublată de aceea semnificativă pe planul contribuției lor la realizarea produsului național brut, a exporturilor, a creării de noi locuri de muncă etc.;
- întreprinderile mici au o varietate apreciabilă de profiluri (de producție, de comerț cu ridicata şi cu amănuntul, de construcții, de servicii etc.) şi acoperă, în consecință, o gamă largă de cerințe de consum productiv sau individual;
- aceste întreprinderi acționează fie în domenii în care au exclusivitate în raport cu întreprinderile mijlocii şi mari, fie în calitate de unități complementare ale acestora din urmă, cărora le furnizează subansamble, componente şi piese sau le prestează servicii specializate;
- dinamismul accentuat al întreprinderilor mici, determinat de ratele înalte ale natalității şi mortalității acestora, de numărul mare de fuzionări, modificări de profil, scindări etc., este factorul cu efectele cele mai manifeste şi mai rapide în procesul ajustării structurale, sectorul acestor întreprinderi fiind cel mai reactiv şi mai uşor adaptabil la cerințele de restructurare a economiei.

---

[1] Vezi L. Megginson, Ch. Scott, Jr., L. Trueblood, W. Megginson, *Successful Small Business Management*, 5-th edition, BPI/Irwin, 1988, p. 5.

Dacă astfel stau lucrurile în țările dezvoltate, cu economie de piață consolidată, în cele ale Europei Centrale şi de Est sectorul întreprinderilor mici private prezintă situații sensibil diferite de la o țară la alta, înscriindu-se însă, după anul 1989, într-o tendință generală de dezvoltare explozivă. În România, numărul acestor întreprinderi a atins aproape nivelul de 300 000 în anul 1994, iar contribuția lor la formarea PIB a crescut semnificativ, ceea ce demonstrează potențialul deja apreciabil al acestui sector important, aflat în puternică expansiune şi consolidare, al economiei naționale. Înainte de a aborda formele de manifestare comportamentală a întreprinderilor mici private în condițiile economiei de piață şi în cele specifice ale tranziției la aceasta, este necesară delimitarea precisă a sferei de cuprindere a tipului de întreprindere abordat, precum şi definirea conceptului complex şi abordabil din unghiuri diferite de comportament al firmei.

Încercările de a defini întreprinderile mici pe baze cantitative au condus la propunerea anumitor standarde, foarte diferite de la un autor la altul sau de la o țară la alta, fapt ce împiedică standardele respective să servească drept elemente de referință obiectivă, de largă recunoaştere. De exemplu, The Small Business Administration din Statele Unite foloseşte pentru identificarea întreprinderilor mici diverse criterii: întreprinderile prelucrătoare - până la 500-1500 salariați, în funcție de profilul acestora; cele de comerț en-gros - până la 500 salariați; cele de comerț cu amănuntul - până la 13,5 milioane $ vânzări anuale[1].

Mult mai indicată, în aceste condiții, este folosirea unei definiții conturate pe baze funcționale. În acest sens, de exemplu, The Committee for Economic Development din aceeaşi țară apreciază că o întreprindere mică are cel puțin două din următoarele trăsături[2]:

- conducerea este independentă, din moment ce managerul are în proprietate întreprinderea;
- capitalul este furnizat şi proprietatea este deținută de o persoană sau de câteva persoane;
- aria operațiilor este în primul rând locală, deşi piața nu este obligatoriu locală;
- întreprinderea este mică în comparație cu cei mai mari competitori din industria respectivă.

Ținând seama de aceste trăsături, precum şi de situația actuală a întreprinderilor mici private din țara noastră, se poate conchide că acest tip de întreprindere, care constituie obiectul de referință al prezentei lucrări, le include pe cele în care proprietarul-manager poate să conducă personal şi nemijlocit întreaga lor activitate, volumul acesteia, şi, implicit, dimensiunea întreprinderilor neimpunând descentralizarea semnificativă a structurii sale de conducere.

---

[1] Paul Resnik. *The Small Business Bible/The Make-or-Break Factors for Survival and Success*, John Willey & Sons, New York, 1988, p. 138

[2] L. Megginson, Ch. Scott, Jr, L. Trueblood, W. Megginson, *op. cit.*, p. 9-10.

1. CONCEPTUL DE COMPORTAMENT AL FIRMEI

Transferarea noțiunii de comportament din domeniul psihologiei, în care îşi are originea, în cel al microeconomiei, unde a fost asociată celei de firmă sau de cumpărător, s-a făcut pe baza rațiunii că firma reprezintă un sistem socioeconomic, dinamic, complex, deschis - adică aflat în interacțiune strânsă cu mediul în care ființează -, stabil şi autoreglabil, cu alte cuvinte are caracteristicile definitorii ale unui organism biologic. Folosirea adecvată a noțiunii de comportament al firmei presupune, firesc, definirea exactă a accepției în care o folosim şi evidențierea conotațiilor sale.

1.1. Definire şi caracteristici

În sensul cel mai general, prin comportament se înțelege ansamblul manifestărilor exterioare ale unui sistem prin care acesta reacționează la stimuli.

În sens psihologic, comportamentul reprezintă totalitatea faptelor, actelor, reacțiilor prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social ale lumii externe[1].

În viziune filozofică, comportamentul este echivalent cu un sistem de acțiuni coordonate ale unui obiect complex, având o anumită organizare, supus unei logici obiective, orientat spre realizarea anumitor funcții proprii şi presupunând, în acelaşi timp, interacțiunea sa cu mediul[2].

Fiecare dintre definițiile prezentate oferă elemente de reținut pentru conturarea, într-o optică originală, a conceptului de comportament al firmei. În viziunea noastră, potrivit căreia se dezvoltă în continuare întreaga lucrare, comportamentul firmei - în calitate de sistem socioeconomic complex, cu funcționalitate şi finalitate bine definite - reprezintă totalitatea acțiunilor şi reacțiilor exterioare prin care acesta răspunde solicitărilor şi oricăror stimuli recepționați din mediul în care există şi îşi desfăşoară activitatea. Altfel spus, comportamentul firmei constituie forma de exprimare a acesteia în interacțiunile ei profunde şi continue cu mediul în care ființează şi acționează, formă condiționată, în primul rând, de "personalitatea" firmei, de modul în care conducerea acesteia decide să o angajeze în relațiile cu mediul şi, în al doilea rând, dar într-o măsură aproape la fel de importantă, de situația şi evoluția acestuia din urmă, de conjuncturile variabile pe care le prezintă.

Definiția propusă conține, în formă sintetică, principalele caracteristici ale comportamentului firmei care se relevă la examinarea atentă a acestuia şi sunt prezentate în continuare.

a) Comportamentul firmei este determinat, în măsură hotărâtoare, de scopul şi obiectivele acesteia, aşa cum se va ilustra în capitolul următor. Sco-

---

[1] *Dicționar de psihologie socială*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 52.
[2] *Dicționar de filozofie*, Editura Politică, Bucureşti 1978, p. 128-129.

pul firmei constă în producerea şi distribuirea de bunuri şi/sau servicii în condiţii de eficienţă cât mai ridicată, concretizând raţiunea de a fi a organizaţiei economice, iar obiectivele ei sunt finalităţile către care este orientată întreaga sa activitate, exprimând, într-o formă cuantificată, scopul pe care şi l-a fixat. Dat fiind caracterul finalist al activităţii oricărei firme, scopul şi obiectivele acesteia reprezintă elementele esenţial motivatoare a fiecărei acţiuni exterioare sau reacţii comportamentale în relaţiile ei cu mediul.

Cu alte cuvinte, orice manifestare comportamentală a firmei este expresia unei raţiuni bine definite, concordantă cu scopul acesteia, şi este pre-scrisă prin strategia şi politicile pe care firma le-a stabilit în vederea realizării scopului urmărit. Relaţia scop-strategie-politici-comportament reprezintă, deci, modelul potrivit căruia primul termen îl prefigurează şi orientează pe ultimul, manifestările comportamentale ale firmei fiind răs-punsuri specifice la diverşi stimuli din mediu, alese însă corespunzător strategiei adoptate.

b) Comportamentul firmei constituie un ansamblu unitar şi integrat de acţiuni şi reacţii exterioare care, în ciuda diversităţilor apreciabile şi, în numeroase situaţii, chiar a caracterului lor aparent contradictoriu, se subsumează toate imperativelor majore determinate de scopul organizaţiei economice. Elementul unificator al tuturor manifestărilor comportamentale ale firmei îl constituie, aşa cum rezultă din paragraful precedent, strategia acesteia şi politicile ce decurg din ea, comportamentul - ca ansamblu al manifestărilor - reprezentând forma cea mai pregnantă de afirmare a "personalităţii" firmei şi a conduitei pe care aceasta o adoptă în relaţiile cu mediul.

c) Comportamentul firmei suferă, în timp, un proces de diferenţiere progresivă de cel al firmelor competitoare, cu alte cuvinte se specializează treptat ca urmare a restrângerii diversităţii situaţiilor cu care se confruntă firma. Aparenta contradicţie dintre "specializarea" comportamentală a firmei de mari dimensiuni şi diversificarea activităţilor ei ca urmare a adoptării unei strategii în acest sens se explică prin stabilizarea tot mai pronunţată a relaţiilor ei exterioare, prin angajarea şi consolidarea treptată a acelor relaţii care s-au dovedit realmente benefice pentru firmă. Pentru întreprinderile mici private această caracteristică a comportamentului lor este evidentă, fiind determinată, în principal, de scara activităţii lor şi de segmentul de piaţă pe care operează.

În procesul specializării sale, comportamentul devine tot mai coerent, se compactizează în sensul că registrul reacţiilor comportamentale se restrânge, iar prin definirea unor politici ale firmei tot mai riguroase ponderea reacţiilor repetitive sporeşte semnificativ. Prin această prismă, comportamentul firmei reflectă fidel gradul de maturizare managerială a acesteia, măsura în care sistemul ei de conducere defineşte cu claritate modelele comportamentale pe care trebuie să le adopte în diferite situaţii specifice.

d) În condiţiile în care firma are un anumit statut - care reprezintă ansamblul "aşteptărilor" sale de la societate şi de la mediul de acţiune -, şi un anumit rol - determinat de totalitatea "aşteptărilor" societăţii şi ale mediului de

acțiune de la firmă -, comportamentul acesteia semnifică interpretarea efectivă a rolului ei în ansamblul economico-social. Abordarea sistemică a firmei, în care statutul acesteia corespunde intrărilor iar rolul ieşirilor, permite evidențierea comportamentului ca o formă specială de ieşire care se alătură celorlalte cunoscute -produse, servicii, fonduri băneşti, resurse umane, informații. În ultimă analiză însă, comportamentul firmei reprezintă, la limită, ieşiri informaționale prin intermediul cărora mediul acesteia îi percepe orientările, acțiunile şi reacțiile.

e) Varietatea apreciabilă a situațiilor exterioare cu care se confruntă firma, necesitatea adoptării unor modele foarte diferite de răspunsuri date acestor situații şi adecvate specificului lor determină, frecvent, existența unor "dileme" comportamentale, a unor alternative de conduită care obligă conducerea firmei să facă raționamente disjunctiv-ipotetice dificile pentru alegerea căii de urmat. Dilemele de comportament reprezintă, în fond, oscilații atitudinale ale firmei față de solicitări exterioare foarte diferite ca natură şi incidențe asupra activității firmei. În aceste condiții, dilemele comportamentale se rezolvă în funcție de obiectivele de moment sau de etapă ale firmei, de conjunctura existentă, precum şi de perspectivele desfăşurării activității viitoare în contextul specific al diferitelor alternative supuse judecății.

Una dintre cele mai frecvente dileme de comportament întâlnită în practica organizațiilor economice este cea provocată de aparenta antinomie dintre considerentele economice şi cele sociale în stabilirea condițiilor de desfăşurare în continuare a activității firmei: considerentele economice privesc cerințele de creştere a eficienței activității desfăşurate, de reducere a costurilor de producție şi, implicit, a costurilor salariale, de încărcare maximală a personalului propriu etc., iar considerentele sociale vizează cerințele de protecție socială, de evitare a reducerii de personal, de satisfacere a revendicărilor sociale etc. Modurile diferite de rezolvare a dilemelor comportamentale în diverse momente, justificate de variația factorilor de influență menționați, determină oscilații ale comportamentului firmei în situații repetitive produse însă în momente diferite. Aceste oscilații pot avea imaginea unei prezențe labile ale firmei în mediul ei de acțiune dar, de cele mai multe ori, sunt justificate de urmărirea consecventă de către firmă a obiectivelor pe care şi le-a propus şi care, în diferite momente, sunt congruente sau incongruente cu stimulii recepționați din mediu.

f) Firma există şi îşi desfăşoară activitatea într-un spațiu relațional specific, într-un microunivers propriu în care comportamentul ei interac-ționează cu cele ale altor firme de acelaşi profil şi de profiluri diferite, pe care le influențează sau de care este influențat. Comportamentul firmei suferă astfel un proces progresiv de interpersonalizare cu cel al altor firme, de accentuare a interdependenței şi interacțiunii cu acestea din urmă. Contingența comportamentală a actorilor dintr-un anumit mediu socioeconomic poate să fie simetrică sau asimetrică, accentuată sau restrânsă, uniformă pentru toți actorii mediului respectiv sau precumpănitoare pentru o parte a acestora. În procesul interacțiunii comportamentelor lor, firmele oferă sau îşi însuşesc modele comportamentale,

unele dintre aces-tea - care s-au dovedit eficace şi benefice pentru firmele care le-au adoptat - devenind elemente generale de referință.

g) Procesul de interacțiune comportamentală a firmelor care operează într-un anumit mediu, în cadrul căruia se produce transferul prin imitație al modelului comportamental al unei firme la altele, determină, implicit, o altă caracteristică: comportamentul firmei reprezintă, concomitent, un ansamblu de stimuli pentru alte unități şi unul de răspunsuri la comportamentele acestora. Într-adevăr, comportamentul adoptat de o firmă incită la răspunsuri adecvate din partea altor firme, potrivit relației stimul-reacție, acest proces determinând integrarea tot mai profundă a unității în mediul ei de existență, sensibilizarea ei progresivă la stimulii exteriori şi creşterea reactivității ei la aceşti stimuli.

Această caracteristică a comportamentului firmei explică, în bună măsură, imaginea de marcă pozitivă şi rezultatele apreciabile înregistrate de firmele de succes, larg deschise spre mediul lor de acțiune, deopotrivă active şi reactive în relațiile lor exterioare, sensibile la toate modificările semnificative produse în mediu şi capabile să răspundă operativ şi adecvat acestor modificări.

h) Comportamentul firmei se afirmă, concomitent, pe mai multe planuri de expresie a acesteia în relațiile sale exterioare; formele concrete de expresie comportamentală a firmei pe aceste multiple planuri sunt strâns intercondiționate, toate derivând din strategia adoptată şi aliniindu-se la politicile stabilite în funcție de această strategie. Planurile de manifestare comportamentală a firmei şi formele concrete de afirmare a acesteia în relațiile sale exterioare sunt, în viziunea noastră, următoarele:

- planul tehnico-productiv, respectiv cel al produselor şi/sau serviciilor oferite de firmă, comportamentul acesteia manifestându-se prin strategia de produs adoptată, nivelul calitativ al ofertei, gradul ei inovator, măsura în care răspunde cerințelor pieței, măsura în care se înscrie în tendințele tehnice, tehnologice constructive şi funcționale afirmate pe plan mondial;
- planul economic, pe care formele de expresie comportamentală a firmei constau în strategia de piață adoptată, politica de prețuri, gestiunea resurselor financiare (modificările capitalului social prin emisiuni de acțiuni, reducerea sau amplificarea acestuia, autofinanțarea firmei, apelarea la împrumuturi pe termen mediu şi lung, apelarea la leasing-credit bail, apelarea la credite pe termen scurt), capacitatea de achitare de sarcinile contractuale asumate, capacitatea de colaborare şi cooperare cu alte firme, interesul pentru combinarea, asocierea, fuzionarea cu alte firme, corectitudinea relațiilor comerciale şi de plată cu furnizorii şi clienții etc.;
- planul social, pe care comportamentul firmei se manifestă prin politica sa de personal (privind sursele de recrutare a forței de muncă, condițiile de angajare, formarea şi perfecționarea personalului, nivelul de salarizare, condițiile de muncă oferite), gradul de motivare a persona-

lului, gradul de protecție socială oferit salariaților, disponibilitățile de finanțare a unor acțiuni de asistență socială, ştiințifice, culturale, artistice, sportive, pe plan local şi național;

- planul juridic, pe care comportamentul firmei se manifestă prin respectul acesteia fața de legi, hotărâri guvernamentale, normative, decizii ale autorităților locale;
- planul etic, pe care firma se manifestă prin imaginea sa de marcă, concordanța publicității făcute cu situația şi prestațiile sale reale, corectitudinea relațiilor cu furnizorii şi clienții, obiectivitatea rezolvării dilemelor comportamentale, gradul de angajare în lupta contra corupției, fraudelor, furturilor, în general măsura respectării prevederilor legislative, normative şi a reglementărilor cu caracter local.

Este de remarcat faptul că unele dintre formele de afirmare a comportamentului firmei arătate se referă, de fapt, la comportamentul "interior" al firmei şi nu la cel exterior, căruia îi este consacrată prezenta lucrare. Rațiunea acestei includeri este că deşi formele respective țin de politicile interne ale firmei, impactul lor asupra comportamentului acesteia este apreciabil (de exemplu, gradul de motivare a personalului, care poate face ca firma să devină un pol de atracție pe piața muncii sau, din contră, o unitate care nu prezintă interes pe această piață).

1.2. Tipologie

Prin prisma formelor de manifestare a elementelor menționate în definiția propusă a comportamentului firmei, se pot identifica tipurile de bază ale acestuia, diferențiate în funcție de caracteristicile lor definitorii, prezentate în continuare.

a) Comportamentul activ (ofensiv sau inovator) constă în studierea sistematică, organizată, îndeaproape şi continuă a modificărilor ce se produc în mediul firmei, anticiparea modificărilor viitoare, identificarea oportunităților ce apar şi exploatarea operativă şi profitabilă a acestora. Anticiparea modificărilor ce trebuie operate în cadrul firmei şi în interacțiunile acesteia cu mediul devin axa strategiei ei de dezvoltare, urmărind preîntâmpinarea situațiilor în care produsele şi serviciile oferite, fabricația şi vânzarea acestora, întreaga activitate desfăşurată de firmă să devină depăşite, discordante cronic cu modificările produse în mediu.

Caracteristicile acestui tip de comportament constau în: practicarea consecventă de către firmă a management-ului strategic, prin care conducerea acesteia determină evoluția pe termen lung şi performanțele ce trebuie realizate, asigurând formularea riguroasă, aplicarea corespunzătoare şi evaluarea continuă a strategiei; urmărirea de către firmă a dobândirii poziției de lider, sau a uneia fruntaşe în domeniu; asumarea riscurilor mari; axarea întregii activități a firmei pe inovare susținută de un potențial profesional, tehnico-material şi fi-

nanciar apreciabil; adaptarea deplină a firmei la cerințele schimbării - tehnice, tehnologice, organizatorice, manageriale - gradul de adaptare condiționându-i performanțele şi nivelul de competitivitate; afirmarea firmei ca un reper de referință la nivel național şi chiar internațional, filozofia, practicile şi reuşitele ei explicând rolul primordial pe care îl joacă în industria de profil şi, implicit, influența considerabilă pe care o are asupra celorlalte firme; accentuarea rolului activităților creative - cercetare, dezvoltare, marketing - larg deschise spre exterior; urmărirea consecventă a îmbunătățirii continue a comunicațiilor exterioare şi multiplicarea semnificativă a legăturilor comunicaționale.

Acest tip de comportament caracterizează, cu precădere, firmele care acționează în industriile de vârf, de înaltă tehnologie, în care se practică pe scară largă conducerea inovativă.

b) Comportamentul pasiv (defensiv, adaptiv) constă în urmărirea de către firmă a modalităților produse în mediul ei şi în adaptarea continuă a propriei activități la aceste modificări. Potențialul inovațional al firmei care adoptă un asemenea comportament este simțitor diminuat comparativ cu cazul precedent, dar se situează la cote suficient de ridicate pentru a-i permite adaptarea operativă la schimbările exterioare şi menținerea în curentul general al schimbărilor din mediul respectiv. Această firmă nu practică managementul strategic ca formă de conducere previzională, nu îşi asumă riscuri mari, nu urmăreşte dobândirea unei poziții fruntaşe în cadrul industriei căreia îi aparține, dar se bazează pe un potențial de marketing apreciabil şi pe o capacitate de dezvoltare tehnologică care îi permite să producă continuu produse şi/sau servicii la costuri competitive.

Acest tip de comportament este propriu unui mare număr de firme, care au ponderea cea mai însemnată în cadrul majorității industriilor.

c) Comportamentul anticipativ este acea alternativă în care firma se străduieşte în permanență să prevadă schimbările ce se vor produce în mediul ei, să identifice - în funcție de schimbările anticipate - oportunitățile care i se vor oferi şi amenințările pe care le va avea de evitat şi, pe aceste baze, să ia măsuri adecvate înaintea producerii schimbărilor. Un asemenea comportament nu permite firmei să exercite o influență semnificativă asupra mediului, iar succesul adoptării sale depinde de capacitatea predictivă a specialiştilor firmei, precum şi de capacitatea acesteia de a lua măsuri adecvate pentru fructificarea profitabilă a oportunităților şi evitarea fără cheltuieli exagerate a amenințărilor anticipate.

Comportamentul anticipativ este propriu unei părți semnificative a firmelor, îndeosebi a celor mici, fiind impus de potențialul limitat şi de alte caracteristici ale acestora.

Comportamentul adoptat de firmă depinde de strategia acesteia, corespondența diferitelor tipuri de strategii de firmă cu tipurile de comportament menționate fiind prezentată în tabelul nr. 1.

De asemenea, tipurile de comportament al firmei sunt influențate şi de strategiile inovaționale posibil de adoptat de către firmă în domeniile cercetării-dezvoltării şi marketingului, aşa cum sunt evidențiate în tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 1

Tipuri de strategii de firmă[1] şi tipuri de comportament al firmei corespunzătoare acestora

Tipuri de strategii	Tipuri de comportament
De creştere - De concentrare - De integrare verticală - De diversificare	Activ Anticipativ
De stabilitate - De inversare - De renunțare - De lichidare	Pasiv Anticipativ
De combinație	Combinat

Tabelul nr. 2

Tipuri de strategii inovaționale[2] şi tipuri de comportament al firmei corespunzătoare acestora

Tipuri de strategii inovaționale	Tipuri de comportament al firmei
Ofensivă	Activ Anticipativ
Defensivă	Activ Anticipativ
Imitativă	Pasiv
Dependentă	Pasiv Anticipativ
Interstițială	Activ Anticipativ

Corespondența strategie-comportament este însă o relație biunivocă: dacă la începutul activității firmei strategia adoptată de aceasta este cea care îi determină comportamentul, pe măsură ce activitatea firmei se consolidează iar comportamentul ei se afirmă tot mai pregnant şi se specializează, aşa cum s-a arătat în subcapitolul precedent, în funcție de reuşitele şi eşecurile pe care comportamentul adoptat le înregistrează acesta îşi exercită, în măsură crescândă, acțiunea recurentă, de feed- back, asupra strategiei firmei.

[1] Pentru detalii privind conținutul acestor strategii vezi: C.Russu. *Management - Concepte, metode şi tehnici*, Editura Expert, Bucureşti, 1993, p. 90-92.
[2] Ibidem, p. 197- 198.

1.3. Instrumente de apreciere

Comportamentul firmei, ca formă de exprimare a acesteia în relațiile sale exterioare, reflectă nemijlocit volumul şi calitatea activităților ei, potențialul ei tehnic, tehnologic, economic şi managerial în raport cu cerințele reale ale pieței, măsura în care satisface aceste cerințe şi nivelul de eficiență al întregii sale prestații. În consecință, comportamentul firmei poate fi evaluat printr-o serie de indicatori sau ratio-uri şi aprecieri calitative care evidențiază, cu limbajul riguros şi obiectiv al cifrelor şi cu evaluări profesionale, măsura în care comportamentul adoptat s-a dovedit benefic sau negativ în consecințe pentru firmă.

Sistematizarea suitei de indicatori sau ratio-uri şi aprecieri calitative folosibile în acest scop se poate face raportându-ne la diversele planuri, evidențiate în subcapitolul 1.1., pe care se manifestă comportamentul firmei.

a) Indicatori de evaluare a comportamentului firmei pe plan tehnico-productiv:

- ponderea numărului produselor şi/sau serviciilor noi oferite de firmă în perioada de referință, în numărul total al produselor şi/sau serviciilor oferite de aceasta (în continuare vom scrie numai produse, dar cititorul va subînțelege şi servicii);
- ponderea volumului vânzărilor de produse noi în perioada de referință, în volumul total al vânzărilor firmei;
- numărul de reclamații făcute de cumpărători în perioada de referință cu privire la calitatea produselor achiziționate de la firmă, condițiile de vânzare a acestora, calitatea service-ului etc.;
- nivelul de satisfacere (deplin, înalt, satisfăcător, nesatisfăcător) a cerințelor cumpărătorilor de către produsele firmei (se determină prin lansarea unui număr reprezentativ de chestionare în rândul cumpărătorilor efectivi);
- percepția de către cumpărători (foarte interesantă, interesantă, puțin interesantă, neinteresantă) a ofertei de produse noi a firmei (se determină prin lansarea unui număr reprezentativ de chestionare în rândul cumpărătorilor efectivi ai produselor anterioare ale firmei, precum şi în cel al cumpărătorilor potențiali ai noilor produse).

b) Indicatori de evaluare a comportamentului firmei pe plan economic[1]:

- variația procentuală a cifrei de afaceri a firmei determinată de lansarea pe piață, în perioadele de referință, a noilor produse;

[1] Vezi, în acest sens, şi: L.W. Rue, Ph.G. Holland. *Strategic Management, Concepts and Experiences*, McGraw Hill Book Company, New York, 1986, p. 179-185; A. Sharplin. *Strategic Management*. McGraw Hill Book Company, New York, 1985, p. 174-175; John Allen (coordonator) şi colectiv, *Ghidul întreprinzătorului particular*, Centrul ONU pentru promovarea întreprinderilor particulare mici şi mijlocii, Editura Tehnică, Bucureşti, 1993, p. 141-151; C. Russu, *op. cit.,* p. 93-94.

- ponderea volumului vânzărilor de produse ale firmei în volumul total al vânzărilor de pe piața națională a produsului respectiv;
- variația procentuală a ponderii volumului vânzărilor firmei în volumul total al vânzărilor de pe piața națională a produselor specifice firmei, determinată de lansarea de către aceasta a unor produse noi;
- indicatori de lichiditate (evidențiază capacitatea firmei de a-şi onora creanțele);
  - ✓ rata curentă = Active curente/Pasive curente (evidențiază capacitatea de plată pe termen scurt a datoriei);
  - ✓ rata de rapiditate a lichidității = Active curente - Stocuri / Pasive curente (evidențiază lichiditatea pe termen scurt a datoriei; este indicat ca raportul să fie 1:1);
  - ✓ rata de recuperare a creanțelor = Facturi emise şi neîncasate / Vânzări nete X 365 (evidențiază timpul necesar recuperării sumelor aferente facturilor emise şi neîncasate; indicatorul este semnificativ când se calculează lunar, trimes-trial şi anual. Dacă rata de recuperare a creanțelor este mult mai mare decât termenul fixat prin politica de creditare a firmei, aceasta trebuie să reacționeze ferm pentru recuperarea creanțelor);
  - ✓ rata de acoperire a creditelor = Profitul net + Amortizare - Dividende plătite / Rate de capital scadente + Dobânzi aferente (evidențiază măsura în care profitul este disponibil pentru rambursarea creditelor pe termen lung);
  - ✓ rata de plată a debitelor = Furnizori + Creditori / Cheltuieli directe X 365 (evidențiază perioada necesară plății furnizorilor firmei; se calculează lunar, trimestrial şi anual; rata medie de plată a debitelor nu poate depăşi perioada fixată de furnizori şi creditori, în caz contrar firma intrând în conflict cu aceştia);
  - ✓ rata de autofinanțare = Obligații totale /Capitalul propriu (evidențiază raportul între resursele împrumutate şi cele proprii; acest raport poate ajunge la 2:1, situație în care se consideră că riscul este împărțit acceptabil între creditorii firmei şi proprietarii ei);
- indicatori de profitabilitate (evidențiază posibilitățile de dezvoltare a firmei);
  - ✓ eficiența utilizării activelor = Vânzări / Active
  - ✓ rata capitalului de lucru = Profitul net / Capitalul de lucru X 100 (capitalul de lucru reprezintă diferența dintre activele curente şi pasivele curente; indicatorul evidențiază desfăşurarea activităților comerciale ale firmei în raport cu estimările făcute);
  - ✓ cifra de afaceri raportată la volumul stocurilor = Costul bunurilor vândute / Stocul mediu (evidențiază capacitatea firmei de a controla cheltuielile cu stocurile);

- ✓ rata eficienței stocurilor = Încasări zilnice / Vânzări pe credit anuale X 365;
- ✓ perioada de colectare medie a debitelor = Încasări zilnice/Vânzări pe credit anuale x 365 .

Pe lângă aceşti indicatori de factură precumpănitor financiară, se pot utiliza şi alții care să vizeze celelalte laturi ale activității firmei (comercială, investițională etc.) ca, de exemplu:

- ponderea investițiilor productive în profitul net (partea din profitul net alocată pentru dezvoltarea firmei);
- indicatorii prevăzuți în planul tehnico-productiv;
- nivelul mediu al prețului produselor firmei comparativ cu cel al pieței acestor produse şi cu cel al principalilor concurenți;
- costul facilităților oferite cumpărătorilor (cumpărări pe credit, cumpărări în rate, asigurarea perioadei de garanție a produselor etc.);
- costul daunelor plătite cumpărătorilor pentru calitatea necorespunzătoare a produselor vândute acestora etc.

c) Indicatori de evaluare a comportamentului firmei pe plan social:

- numărul de locuri de muncă create de firmă în perioada de referință;
- nivelul mediu de salarizare a angajaților firmei, pe ansamblu, pe profesii şi meserii, defalcat pe salariul fix şi pe cel variabil;
- numărul de angajați;
- numărul de plecări prin transfer şi demisie;
- volumul cheltuielilor firmei pentru finanțarea unor investiții social-culturale;
- volumul cheltuielilor firmei pentru finanțarea unor acțiuni artistice, culturale sau sportive (sau ponderea acestor cheltuieli în profitul brut);
- volumul cheltuielilor firmei pentru finanțarea unor burse de merit în învățământul universitar, preuniversitar sau profesional (sau ponderea acestor cheltuieli în profitul brut);
- gradul de atractivitate a firmei (înalt, mediu, redus, nul)pe piața forței de muncă (se determină în funcție de numărul de candidați la posturile scoase la concurs);
- numărul salariaților firmei implicați şi în activități desfăşurate în afara acesteia (de servicii profesionale, de învățământ, culturale, artistice, sportive etc.);

d) Indicatori de evaluare a comportamentului firmei pe plan juridic:

- numărul încălcărilor de prevederi legislative şi normative constatate de organele de control, natura şi gravitatea acestora;
- valoarea penalizărilor plătite pentru nerespectarea reglementărilor legislative, normative şi locale.

e) Indicatori de evaluare a comportamentului firmei pe plan etic:

- numărul, natura şi obiectul de referință ale acțiunilor judecătoreşti intentate contra firmei;
- ponderea numărului proceselor pierdute în numărul total al proceselor de judecată în care a fost angajată firma;
- numărul litigiilor contractuale ale firmei, defalcate pe cauze ale acestora;
- ponderea numărului litigiilor de muncă pierdute de firmă în numărul total al celor în care a fost angajată firma.

Departe de a fi exhaustivă, lista indicatorilor prezentați oferă numai o imagine asupra posibilităților largi care există de a aprecia, pe baze riguroase, comportamentul firmei în general. Pentru întreprinderile mici private, la care se referă prezenta lucrare, gama indicatorilor ce pot fi folosiți este mult restrânsă dat fiind caracterul considerabil simplificat al activității acestor întreprinderi. În mod similar însă cu practica curentă în ceea ce priveşte întreprinderile mijlocii şi mari, şi în cazul celor mici este recomandabilă completarea aprecierii cantitative făcute prin prisma majorității indicatorilor propuşi cu aprecieri calitative (altele decât cele menționate), lipsite de rigoarea primelor, dar aproape la fel de importante.

1.4. Norme comportamentale

Problematica normelor de comportament al firmei este deosebit de complexă şi constituie terenul de confruntare a unor opinii autorizate care, adeseori, diverg total.

Complexitatea este determinată de faptul că normele comportamentale nu se limitează la definirea a ceea ce firma trebuie să evite în acțiunile şi reacțiile sale (corupția, traficul de influență, înțelegeri secrete ilegale, spionajul economic etc.), ci acoperă registrul mult mai larg al tuturor relațiilor firmei - cu proprii salariați, cu acționarii, furnizorii, clienții, creditorii, distribuitorii, în general cu membrii comunității în cadrul căreia firma acționează -, relații în privința cărora aceste norme ar trebui să definească ceea ce este "corect" sau "just". Divergența de opinii este explicată atât prin complexitatea problematicii cât, mai ales, prin faptul că o aceeaşi normă comportamentală, abordată din unghiuri diferite, poate exprima imperative diferite. Un exemplu ilustrativ frecvent întâlnit îl oferă dilema comportamentală a unei firme care a avut o lungă perioadă relații constante şi profitabile cu un furnizor sau un client la care trebuie să renunțe însă la un moment dat din rațiuni economice; dacă rațiunea economică a încetării acestor relații este evidentă, rațiunea socială sau cea etică îndreptățesc un asemenea act ? Răspunsul este dificil de dat, cu atât mai mult cu cât atributele "corect" sau "just" sunt termeni etici, care exprimă rezultatul judecării unui comportament față de oameni perceput ca fiind bun. Încercarea de a da un răspuns acceptabil presupune clarificarea noțiunilor cu care operăm.

Normele de comportament al firmei sunt principii de conduită sau, pe plan pragmatic, reguli obligatorii de conduită fixate prin lege, prin politici ale firmei sau prin cutume izvorâte dintr-o practică îndelungată a acesteia. Normele stabilite de firmă reprezintă modalitățile în care conducerea acesteia indică salariaților şi cum să acționeze în situații specifice.

Convingerile sunt standarde de gândire pe care conducerea firmei le recomandă salariaților acesteia în intenția de a le stimula reflecția, de a le forma modele atitudinale şi, pe aceste baze, de a-i antrena în direcția respectării normelor de comportament.

În numeroase firme, îndeosebi în cele mari şi reputate, există redactat un cod etic de comportament, în care normele respective sunt exprimate ca interdicții (formulări negative, întrucât este mai uşor să se evidențieze ceea ce firma şi salariații ei nu trebuie să facă decât ceea ce este indicat să facă), iar convingerile sunt exprimate în formă afirmativă (de exemplu: "preocuparea prioritară şi responsabilitatea noastră esențială privesc clienții noştri").

Normele de comportament ale firmei pot fi definite pe planurile menționate în subcapitolul precedent, în raport cu cerințe specifice:

- tehnico-productive, determinate de forțele impersonale ale pieței;
- economice, determinate de aceleaşi forțe;
- sociale, determinate de forțele impersonale sociale;
- juridice, determinate de aceleaşi forțe;
- etice, bazate pe valori morale personale.

Existența acestor cerințe de facturi diferite, care acționează în sensuri divergente, face ca definirea normelor de comportament al firmei să genereze, în frecvente cazuri, dileme comportamentale de genul celor menționate în subcapitolul 1.1. Natura uneori antinomică a obligațiilor economice şi a celor sociale ale firmei poate constitui obiectul unor interpretări diverse şi, în consecință, normele de comportament privind modul în care trebuie să se achite firma de aceste obligații pot diferi apreciabil de la un caz la altul. În aceste condiții, la definirea normelor de comportament trebuie să se țină seama de următoarele aspecte: modurile de comportament al firmei au, în majoritate, consecințe în cascadă, directe şi induse, incerte, încrucişate pe planurile economic, social, etic şi juridic; fiecare decizie privind comportamentul firmei în situații date are multiple alternative; comportamentul firmei în diferite situații are implicații personale asupra salariaților firmei şi persoanelor exterioare față de care se manifestă comportamentul respectiv.

În rezolvarea dilemelor comportamentale de tipul celei amintite, analiza economică se poate dovedi de un real folos, constituind un mijloc de găsire a echilibrului între performanțele economice şi cele sociale ale firmei, calitatea fiindu-i conferită de însăşi teoria microeconomică prin condiționările pe care le evidențiază, ilustrate în figura nr. 1.

Figura nr. 1

Reprezentarea grafică a esenței teoriei microeconomice

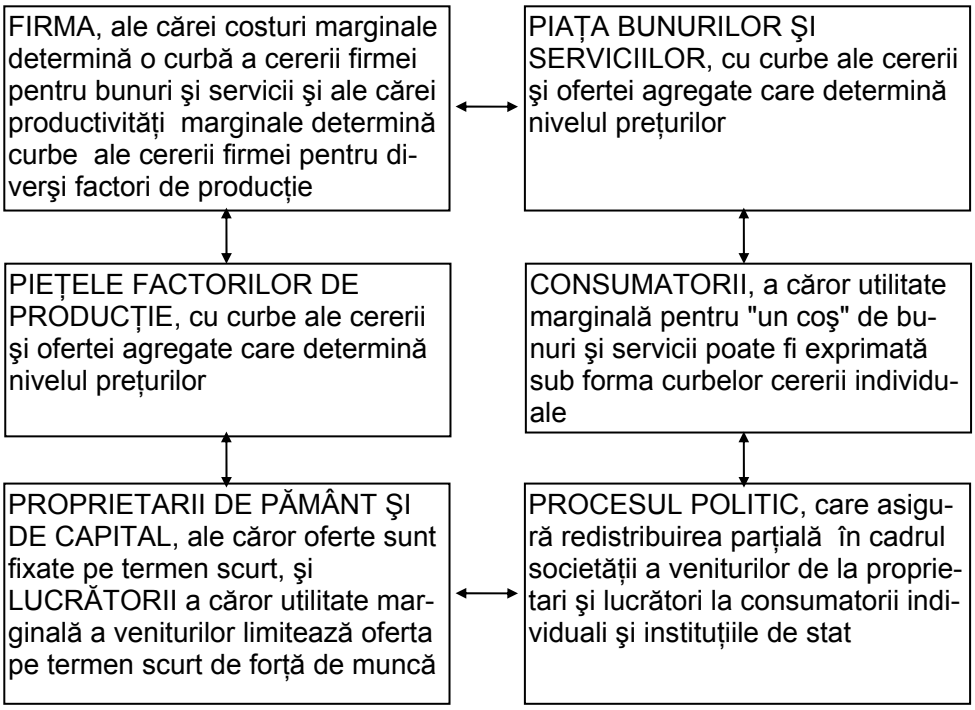

Sursa: La Rue Tone Hosmer, *The Ethics of Management*, IRWIN, Ilinois,1987, p. 40

Aceasta demonstrează că atingerea echilibrului în sistemul economic este condiționată de eforturile firmelor de a echilibra creşterile marginale ale veniturilor cu cele marginale ale costurilor, ceea ce conduce la realizarea unui profit optim pentru firmă în condițiile constrângerilor pieței şi ale disponibilității resurselor. O asemenea optică este corespunzătoare optimalității paretiene potrivit căreia firmele producătoare ar putea utiliza atât de eficient resursele, iar piața concurențială ar putea distribui atât de eficace bunurile şi serviciile, încât ar fi practic imposibilă favorizarea unei singure persoane în dauna celorlalte. În aceasta rezidă substanța etică a teoriei microeconomice, care evidențiază modalitatea de rezolvare a dilemei comportamentale amintite: producerea de bunuri şi servicii cu beneficiu maxim pentru societate, recunoaşterea costurilor individuale şi sociale ale producției şi distribuirea echitabilă a beneficiului prin mijloace economice şi, la nevoie, politice[1].

[1] La Rue Tone Hosmer. *The Etics of Management*, IRWIN, Homewood, Ilinois, 1987, p. 34-35.

Aşa cum reiese din schema prezentată, sistemul economic - în cadrul căruia agenții economici urmăresc să-şi maximizeze: firmele veniturile, cumpărătorii bunurilor şi serviciilor, satisfacerea nevoilor; proprietarii de pământ şi de capital, veniturile - este capabil să asigure eficiența unei producții maxime de bunuri şi servicii realmente cerute de societate cu un consum minim de resurse de muncă şi capital.

Piața concurențială asigură punerea de acord a obiectivelor divergente ale actorilor economici menționați prin următoarele mecanisme în funcție de care se definesc normele de comportament pe plan tehnico-productiv, economic şi social al firmei:

- mecanismul prețurilor factorilor de producție asigură alocarea resurselor limitate ale societății pentru cele mai eficace utilizări ale acestora;
- firmele producătoare asigură, prin funcția lor de producție, cea mai eficientă convertire a factorilor de producție în bunuri şi servicii;
- mecanismul concurențal al pieței validează produsele şi serviciile care răspund cerințelor reale ale cumpărătorilor, sancționându-le pe cele care nu au utilitate socială, reprezentând, deci, irosire de efort social;
- mecanismul prețurilor pe piața produselor şi serviciilor asigură distribuirea acestora pentru cele mai eficace utilizări ale lor;
- procesele politice la nivel național determină venitul personal al fiecărui consumator prin diferite mijloace şi în scopuri diverse: veniturile pot fi repartizate în funcție fie de proprietatea factorilor de producție, fie de nevoile fiecărui individ, fie, în sfârşit, de efortul, contribuția şi competența acestuia.

În ceea ce priveşte normele de comportament pe plan juridic ale firmei, acestea trebuie definite în raport cu ansamblul reglementărilor legislativ-normative sub a căror incidență intră existența şi activitatea firmei. Definirea corectă a normelor de comportament pe acest plan depinde şi de claritatea cadrului legislativ-normativ în care operează firma şi care trebuie să fie: unitar în concepție, cu alte cuvinte să nu cuprindă reglementări contradictorii; universal, adică fără reglementări discriminatorii; publicat, adus la cunoştința tuturor membrilor societății; general acceptat de membrii societății; împuternicit, în sensul de a avea suportul necesar obligării membrilor societății de a se supune reglementărilor.

În sfârşit, normele de comportament etic al firmei se definesc ținând seama de faptul că nu există coordonate obiective general valabile pentru toate societățile, toate mediile socioculturale şi toate timpurile; altfel spus, că standardele morale de comportament diferă apreciabil între grupurile aceleiaşi culturi şi între perioade. Singurul reper solid de referință pentru demersul definirii normelor de comportament etic al firmei rămâne principiul de filozofie etică al lui Thomas Hobbes ("Leviathan", 1651), potrivit căruia fiecare membru al oricărui grup are responsabilitatea pentru bunăstarea celorlalți membri al grupului. Cu alte cuvinte, urmărirea exclusivă de către fiecare a propriului interes şi ignorarea bunăstării celorlalți este opusă cooperării între membrii grupului şi primejduieşte existența acestuia. Mesajul acestui principiu pentru comportamentul etic al firmei este evident.

2. ELEMENTE GENERALE ŞI SPECIFICE ALE COMPORTAMENTULUI ÎNTREPRINDERILOR MICI PRIVATE

Comportamentul firmelor, în general, şi cel al întreprinderilor mici private, îndeosebi, prezintă, în ciuda diversității practic nelimitate de forme de manifestare, o serie de caracteristici comportamentale comune, indiferent de dimensiunea sau de forma de proprietate, precum şi unele specifice fie unui tip de întreprinderi, fie celuilalt. Aceeaşi constatare se poate face şi în ceea ce priveşte numai întreprinderile mici private, deci făcând parte din aceeaşi grupă dimensională sau aceeaşi grupă stabilită după forma de proprietate: există elemente comune tuturor întreprinderilor de acest tip, precum şi elemente specifice determinate, în principal, de profilul activității.

Manifestările comportamentale concrete ale acestor întreprinderi sunt determinate de deciziile majore pe care le ia conducerea lor cu privire la coordonatele activității şi anume: analiza pieței şi identificarea produselor cerute, alegerea tipului de afacere ce se inițiază, definirea strategiei de marketing şi a celei de produs, asigurarea capitalului necesar şi a forței de muncă necesare, stabilirea politicii de prețuri, elaborarea planului de afaceri şi realizarea planificării strategice şi operaționale.

Modalitățile de rezolvare a acestor probleme potrivit viziunii şi intențiilor proprietarului - manager al întreprinderii mici se concretizează în manifestări comportamentale specifice, prezentate în continuare.

2.1. Analiza pieței şi a comportamentului consumatorului

Dacă pentru orice întreprindere activitățile de marketing - orientate spre cercetarea pieței, respectiv a cererilor consumatorilor, şi satisfacerea în condiții cât mai bune a acestora cu produse şi servicii, cu maximă eficiență pentru întreprindere - sunt foarte importante, pentru întreprinderea mică privată rolul acestora devine vital, întrucât condiționează decisiv şansele lor de a intra, a se integra organic şi a-şi consolida poziția pe piață. Mai mult decât un ansamblu de activități cu finalitate precisă, marketingul reprezintă şi o stare de spirit a întreprinzătorului, conştient de faptul că succesul afacerii sale depinde de capacitatea de a cunoaşte cererile reale ale clienților, de a identifica oportunitățile pe care le prezintă pentru întreprinderea sa aceste cereri şi de a le satisface în condiții cât mai profitabile.

Prin strategia de marketing a întreprinderii, comportamentul acesteia este determinat în funcție, pe de o parte, de oportunitățile pe care le prezintă piața pentru întreprindere, iar pe de altă parte, de modul în care aceasta îşi propune să răspundă oportunităților respective. Dezvoltarea strategiei de marketing presupune:

- stabilirea obiectivelor, în accepția dată în subcapitolul 1.1.;
- alegerea pieței - țintă, adică a clienților care prezintă cea mai mare probabilitate să cumpere produsele oferite (factorii care influențează a-ceastă alegere sunt localizarea geografică, caracteristicile demografice ale zonei delimitate, comportamentale şi atitudinale specifice zonei, urgența pentru consumatori de satisfacere a nevoilor lor);
- dezvoltarea mix-ului de marketing, adică a variabilelor controlabile pe care întreprinderea le combină pentru a satisface piața - țintă, respectiv produsul, prețul, locul şi promovarea vânzărilor.

Definirea strategiei de marketing şi, pe această bază, delimitarea segmentului de piață pe care va opera întreprinderea şi se va manifesta comportamentul ei, precum şi stabilirea politicilor cu privire la comportament, presupun găsirea prealabilă a celor mai adecvate răspunsuri la o serie de probleme esențiale;

- natura şi localizarea cumpărătorilor, stabilirea clară a pieței-țintă, respectiv a cumpărătorilor ce o compun şi a caracteristicilor acestora;
- motivele care determină cumpărătorii să achiziționeze produsele oferite de întreprindere. Potrivit teoriei psihologice a ierarhizării nevoilor umane, a lui A. Maslow, acestea constituie resorturi motivaționale până în momentul în care sunt satisfăcute. Un sprijin important pentru orientarea comportamentului firmei în această privință îl poate oferi cunoaşterea influenței pe care o are asupra comportamentului cumpărătorului consecințele anticipate: decizia de cumpărare este determinată, deseori, de anticiparea consecințelor sale, în funcție de acestea alegându-se alternativa decizională care promite cel mai mare avantaj. Cunoscând aceste aspecte, întreprinderea îşi va modela astfel comportamentul față de clienții săi existenți şi față de cei potențiali încât să le întărească percepția că produsele oferite răspund nevoilor lor şi le asigură cel mai înalt nivel de satisfacții;
- produsele şi serviciile cerute, mărcile preferate, nivelul calitativ pretins.

În funcție de profilul ei şi de segmentul de piață vizat, produsele oferite de întreprinderea mică privată se încadrează într-una sau în mai multe din grupele următoare:

a) produse industriale (aparate, scule, dispozitive, piese de schimb, accesorii etc.), destinate altor firme mari, mijlocii sau mici producătoare de bunuri livrate direct populației;
b) bunuri de consum, destinate consumatorilor finali;
c) linii de produse, adică ansambluri de produse complementare care prezintă caracteristici fizice similare şi sunt folosite în acelaşi scop (de exemplu, la un magazin de articole foto: aparate, filme, obiective, proiectoare, accesorii pentru camera obscură, chimicale pentru developare şi fixare etc.).

În ceea ce priveşte bunurile de consum (grupa b), gama extrem de largă a acestora poate fi sistematizată în următoarele subgrupe, fiecăreia fiindu-i caracteristic un anumit comportament al consumatorului şi, în replică, un comportament specific al întreprinderii mici care le produce şi/sau comercializează.

b.1. Articolele de utilizare generală (convenience items), relativ ieftine, cumpărate frecvent şi cu minim de efort din partea clientului (ziare, ţigarete, benzină, articole de băcănie). Clienţii cumpără aceste articole potrivit modului în care s-au obişnuit, nu se informează asupra lor, preferă, de regulă, aceeaşi marcă. Comercializarea acestor produse necesită existenţa multor puncte de vânzare, vânzătorii înregistrând un rulaj mare şi un profit brut scăzut pe unitatea de produs. Această grupă de articole cuprinde următoarele subgrupe:

b.1.1. articole de bază (staple items) pe care cumpărătorii le planifică să le achiziţioneze zilnic sau la două-trei zile (lapte, produse lactate, ţigări, benzină);

b.1.2. articole cumpărate sub impulsul momentului (impulse items) a căror achiziţionare nu este planificată, ci determinată de înfăţişarea lor sau de modul în care sunt expuse (pixuri, reviste, articole de podoabă etc.);

b.1.3. articole de urgenţă (emergency items), cumpărate în perioade de boală sau de criză de sănătate (medicamente);

b. 2. Articole "de cumpărare" (Shopping items), pentru achiziţionarea cărora cumpărătorii fac în prealabil un efort de planificare a cumpărării şi de informare de la rude, prieteni, cunoştinte, din reviste etc. asupra preţului, calităţii, serviciilor post-vânzare, garanţiilor oferite. Aceste articole necesită mai puţine puncte de vânzare decât articolele de utilitate generală şi includ costume bărbăteşti, aparate electro-casnice, biciclete, aparatură video şi audio, aparate foto etc. Grupa articolelor "de cumpărături" se divide în:

b.2.1. articole omogene, percepute ca asemănătoare, de exemplu, serviciile de transport pe o anumită rută oferite de mai multe companii;

b.2.2. articole eterogene, care sunt esenţialmente diferite (mobilă).

b.3. Articole de specialitate (speciality products), pentru care nu există substituienţi acceptabili întrucât posedă una sau mai multe caracteristici unice, iar cumpărătorii fac eforturi apreciabile pentru achiziţionarea lor (de exemplu, aparatură audio-video profesională, serviciile medicilor reputaţi etc.). Vânzătorul înregistrează un rulaj redus cu aceste articole şi un profit brut ridicat pe unitatea de produs.

b.4. Articole "necăutate" de cumpărători (unsought products), întrucât aceştia nu realizează prompt dacă au într-adevăr nevoie de ele sau le doresc (roboţi telefonici, detectoare de fum, detectoare de incendii, servicii de pompe funebre, locuri de veci);

- preferinţele cumpărătorilor privind forma de plată a contravalorii produsului cumpărat: cu bani lichizi, în rate, prin diferite forme de credit etc.;

- preferințele cumpărătorilor privind locul de achiziționare a produselor, ținând seama de faptul că acesta depinde de utilitatea temporală (produsele pe care cumpărătorii intenționează să le cumpere trebuie să fie disponibile în momentul în care vor să le achiziționeze) şi de cea spațială (trebuie să fie disponibile unde vor să le cumpere). În funcție de aceste considerente, cele mai indicate locuri de vânzare pentru diferite produse sunt:
- produse industriale: direct la producător; depozite cu ridicata; magazine specializate de maşini, unelte, aparate, echipamente, piese etc.; magazine specializate de chimicale;
- articole de bază: piețe, băcănii, magazine alimentare, debite, chioşcuri de ziare, stații de benzină etc.;
- articole cumpărate sub impulsul momentului: papetării, magazine de cadouri, debite, târguri etc.;
- articole de urgență: farmacii, cabinete stomatologice, cabinete medicale de urgență, firme de instalatori etc.;
- articole "de cumpărături": magazine de confecții, magazine de aparatură, instrumente, dispozitive, magazine de mobilă etc.;
- articole de specialitate: magazine de specialități culinare, anticariate, magazine de antichități, de obiecte de artă, cabinete medicale etc.;
- articole "necăutate": puncte de vânzare noi special constituite pentru acestea;
- preferințele cumpărătorilor privind momentul achiziționării produsului, care variază în funcție de numeroşi factori: pentru familiile în care toți membrii lucrează, cumpărăturile se fac, de regulă, după orele de program sau la sfârşitul săptămânii; pentru salariații din marile întreprinderi <%2>sau de pe platformele industriale, cele mai frecvente cumpărături se fac în zilele de plată a salariilor şi în zonele din apropierea locului de muncă etc.

În funcție de răspunsurile pe care le găseşte acestor probleme esențiale şi de modalitățile în care intenționează să le soluționeze, conducerea întreprinderii îşi stabileşte ulterior, în cadrul strategiei sale de marketing, strategia de produs şi politica de prețuri.

2.2. Alegerea căii de inițiere a afacerii

Orice întreprindere mică privată este înființată în scopul materializării unei idei a întreprinzătorului care urmăreşte să fructifice o anumită oportunitate pe care piața o prezintă. Această oportunitate poate consta în existența fie a unei cereri efective neacoperite integral, fie a uneia nedefinite, latente, nemanifestate, dar pe care întreprinzătorul o sesizează că poate începe să se manifeste dacă lansează un nou produs sau serviciu care să o declanşeze. Materializarea ideii în sensul angajării într-o afacere prin crearea unei noi întreprinderi

mici presupune parcurgerea unui proces ale cărui etape se succed logic, începând cu identificarea produsului sau serviciului care va constitui obiectul afacerii, identificare realizată în urma analizei pieței tratată în paragraful precedent, şi continuând cu alegerea modului de inițiere a afacerii, stabilirea strategiei de produs, evaluarea capitalului necesar şi identificarea surselor de procurare a acestuia, recrutarea şi selectarea personalului necesar, stabilirea politicii de prețuri, toate acestea regăsindu-se, în final, în planul de afaceri care prefigurează coordonatele evoluției noii întreprinderi.

Fiecare dintre aceste etape se desfăşoară în moduri şi se finalizează cu decizii care constituie elemente determinante pentru comportamentul întreprinderii mici ce ia naştere şi angajează relații cu mediul de acțiune potrivit deciziilor luate. Alegerea căii de demarare a întreprinderii constituie un astfel de element, comportamentul noii firme fiind consecința firească a opțiunii făcute.

Alegerea afacerii în care întreprinzătorul urmează să intre şi a căii de inițiere a acesteia este un demers complex, în care întreprinzătorul îşi analizează temeinic înclinațiile, abilitățile, calificarea, disponibilitățile de capital, scopul urmărit şi le compară cu cerințele generate de intenția de a răspunde cu propria afacere oportunității de piață identificate. Analiza este imperios necesară şi efectuarea ei implică obținerea şi studierea unui volum apreciabil de informații comerciale, financiare, legislative, juridice etc., consultarea unor specialişti, a altor oameni de afaceri, a rudelor şi prietenilor.

Una dintre deciziile cele mai dificile de luat în urma acestei analize este dacă să se inițieze o întreprindere nouă, să se cumpere una deja existentă sau să se încheie un contract de franchise.

Inițierea unei întreprinderi noi asigură întreprinzătorului avantaje privind alegerea naturii acesteia, accesul la tehnologii recente, posibilitatea de achiziționare a unor echipamente noi, libertatea de selecție, de formare şi motivare a personalului, crearea propriului sistem de organizare şi conducere, selectarea mediului competitiv în care urmează să opereze întreprinderea. Această cale prezintă, totodată dezavantaje evidente privind dificultatea alegerii celei mai potrivite afaceri, greutățile de procurare a resurselor băneşti şi materiale necesare, lipsa de experiență în conducerea noii afaceri, dificultatea de prevedere a performanțelor viitoare ale întreprinderii (volumul vânzărilor, profitul), lipsa unei piețe şi a unor canale de distribuție proprii.

Cea de a doua cale - achiziționarea unei întreprinderi mici existente - poate semnifica cumpărarea în întregime a acesteia, a unei părți a afacerii, achiziționarea unor active sau folosirea doar a numelui firmei existente. Avantajele achiziționării în întregime sau parțiale a unei întreprinderi constau în existența facilităților fizice (clădiri, echipamente, materiale), a personalului necesar, a unei piețe proprii acelei întreprinderi, a experienței deja dobândite, a informațiilor privind activitatea anterioară, a legăturilor consolidate cu furnizori, clienți, bănci etc. Dezavantajele proprii acestei căi sunt determinate de eventualitatea existenței unui nivel tehnic şi tehnologic scăzut al facilităților materiale, a uzurii

înaintate a acestora, a lipsei de motivare şi productivității scăzute a personalului, a unor stocuri de materii prime, materiale, semifabricate sau produse finite cu mişcare lentă sau fără mişcare, a unor relații exterioare deteriorate cu clienți, furnizori, bănci etc., a unor spații improprii.

Existența acestor avantaje şi dezavantaje face dificilă opțiunea pentru calea achiziționării unei întreprinderi existente. Luarea deciziei este facilitată de analiza câtorva probleme esențiale ale activității anterioare a întreprinderii vizate pentru achiziționare, ale condiției actuale şi perspectivelor pe care le oferă. Concret, aceste probleme privesc: cauzele disponibilității pentru achiziționare a întreprinderii vizate; intențiile actualului proprietar al întreprinderii; eficiența activității anterioare a acesteia; corespondența echipamentului, stocurilor, personalului existent cu intențiile întreprinzătorului de orientare viitoare a activității întreprinderii sale; situația financiară actuală a întreprinderii; cerințele de investiții ale acesteia, nivelul estimat al veniturilor din investiții; modificările în cererea pentru produsul întreprinderii; prețul cerut pentru întreprinderea ce urmează a fi achiziționată; situația arieratelor ei.

În sfârşit, cea de a treia cale ce poate fi adoptată - franchising - permite combinarea avantajelor dar şi a dezavantajelor pe care le prezintă inițierea unei întreprinderi noi şi achiziționarea uneia existente. Această cale este dezvoltată în paragraful următor.

2.3. Angajarea în relații de franchising

Franchising-ul constituie o formă deosebit de atrăgătoare de afacere, care cunoaşte astăzi o dezvoltare spectaculoasă în întreaga lume, întrucât oferă unui mare număr de întreprinzători lipsiți de mijloace suficiente posibilitatea să inițieze o întreprindere.

Asociația Internațională de Franchise defineşte franchising-ul ca "o continuă relație în care franchisor-ul oferă sub licență unui întreprinzător privilegiul de a face o afacere, acordându-i asistență în organizare, formarea personalului, comercializare şi management în schimbul unei prestații a întreprinzătorului (franchisee)". În mod obişnuit, franchisor-ul acordă franchisee-ului drepturile exclusive de distribuție a unui produs sau unei tehnologii într-o arie geografică specifică, pe un termen anumit, şi îi oferă posibilitatea de a opta pentru reînnoirea înțelegerii, dacă obiectivele acesteia au fost realizate.

În alți termeni, franchising-ul este un sistem de marketing bazat pe o înțelegere legală care permite unei părți, franchisee-ul, să-şi conducă afacerea ca un proprietar individual obligat însă să se conformeze condițiilor şi obligațiilor impuse de cealaltă parte, franchisor-ul. Franchise este contractul pe baza căruia se acordă dreptul de a face o afacere şi care specifică condițiile şi obligațiile sub care afacerea se desfăşoară. Franchisor-ul este firma care posedă numele contractului, are caracteristici distinctive (marcă, simbol, emblemă, brevete etc.) şi oferă sisteme de operare ca, de exemplu, de marketing, conta-

bilitate, reclamă etc. Franchisee-ul este un întreprinzător local, independent, care se angajează prin franchise să desfăşoare afacerea pe plan local sau regional.

Pentru întreprinderea mică privată, în calitate de franchisee, avantajele sistemului franchising sunt evidente: beneficiază de asistența managerială, financiară, de marketing etc. a franchisorului, utilizează o marcă de produs sau serviciu cunoscută, beneficiază de avantajele reclamei făcute la scară națională de franchisor; comercializează produse şi servicii standardizate; dispune de un potențial de aprovizionare şi de unul de venituri considerabil amplificate; se bucură de perspective de succes. Sistemul prezintă însă şi dezavantaje pentru întreprinderea mică: plata onorariului prevăzut în franchise; obligația de a se conforma unor proceduri şi operații standardizate; obligația de a se limita la anumite produse sau linii de produse; dispunerea de competențe decizionale limitate în probleme de aprovizionare; restricții de vânzare.

Dezavantajele arătate relevă limitarea simțitoare a modalităților de expresie comportamentală a întreprinderilor mici care îşi desfăşoară activitatea în sistem franchising. Comportamentul acestor întreprinderi este determinat de tipul de contract încheiat, care poate fi:

- franchise de produs sau de marcă comercială, prin care se pun bazele relației pe linie de vânzare între furnizor şi dealer, acesta din urmă dobândind ceva din identitatea furnizorului; dealer-ul care operează pe baza acestui tip de contract se concentrează asupra unui produs sau unei linii de produse a firmei franchisor;
- franchise pentru ansamblul afacerii (business format franchise), prin care se stabileşte un sistem integrat de relații ale franchisor-ului cu franchisee-ul, care acoperă ansamblul operațiilor efectuate de acesta din urmă, deci priveşte planul de dotări, strategia de marketing, marca comercială, controlul de calitate, sistemul de contabilitate, formarea şi perfecționarea personalului, informările reciproce, onorariile, modul de raportare a cursului afacerii etc.

Cel de al doilea tip de contract restricționează comportamentul franchisee-ului mult mai mult decât primul, întrucât prevede standardizarea nu numai a operațiilor interne, ci şi a formelor de manifestare în mediu a franchisee-ului (folosirea aceloraşi semne, embleme şi mărci, a aceluiaşi mobilier şi sistem de amplasare a acestuia, a aceleaşi ținute a personalului etc. cu cele ale franchisor-ului), precum şi a politicii comportamentale a acestuia.

Angajarea întreprinderii mici private în relații de franchising trebuie, în consecință, să fie rezultatul unei decizii bazate pe o analiză temeinică a avantajelor şi dezavantajelor pe care le oferă contractul respectiv, a oportunităților prezentate de diverşi franchisori, precum şi a situației actuale şi de perspectivă a pieței sectoarelor în care s-a afirmat puternic în ultimii ani sistemul franchising şi anume cele de restaurante expres, vânzări de autoturisme şi de piese de schimb pentru acestea, comercializarea produselor de utilitate generală, moteluri, afaceri imobiliare.

2.4. Definirea strategiei de produs

Alegerea produsului, respectiv a serviciului, sau a gamei de produse cu care întreprinderea mică intenționează să intre pe piață reprezintă o opțiune capitală. Gama posibilităților opționale este extrem de largă, grupele de produse şi servicii trecute în revistă în subcapitolul 2.1. oferind o imagine concludentă în această privință. În plus, întreprinderile mici producătoare pot alege între fabricarea unui produs industrial, destinat consumului intermediar, a unui bun de consum, destinat consumului final, şi realizarea numai a unui segment din lanțul tehnologic care pleacă de la materia primă şi ajunge la bunul de consum (de exemplu, poate alege între a cumpăra lemn brut şi a-l prelucra pentru a fabrica mobilier mic sau a cumpăra semi-produse din lemn şi a fabrica acelaşi mobilier mic).

Alegerea produsului este condiționată de un ansamblu de factori dintre care cei mai importanți sunt, pe de o parte, cererile pieței şi oportunitățile oferite de aceasta pentru propria firmă, ținând seama de existența celorlalți competitori, iar pe de altă parte, de cunoştințele şi experiența întreprinzătorului, bunurile de capital de care dispune, posibilitățile de procurare a materiilor prime şi materialelor şi de recrutare a forței de muncă necesare, canalele de distribuție pe care şi le poate crea sau la care are acces etc. Totodată, se ia în considerare faptul că alternativele privind strategia produsului pe care urmează să-l fabrice şi să-l comercializeze întreprinderea pe diverse piețe incumbă niveluri diferite de risc, deci comportamente adecvate în raport cu produsele pe care deja le fabrică şi cu piețele pe care deja operează, aşa cum reiese din figura următoare.

Figura nr. 2

Variația nivelului de risc în raport cu alternativele strategice privind produsele şi piețele întreprinderii

Piața / Produsul	Curent	Înrudit	Neînrudit
Curentă	Risc scăzut	→	→ Risc înalt
Înrudită	↓		
Neînrudită	Risc înalt		→ Risc excesiv

În funcție de factorii enumerați se stabileşte şi varianta planului de producție pe baza căruia îşi desfăşoară activitatea întreprinderea şi care poate fi una dintre următoarele[1]:

- ponderea de bunuri în ritmul în care clienții le solicită; în cadrul acestei variante stocurile se mențin la nivel aproximativ constant, iar gradul de utilizare a capacității de producție variază în funcție de nivelul

[1] Vezi: L. Megginson,Ch. Scott, Jr., L. Trueblood, W. Megginson, *op. cit.,* p. 413-415.

cererii, respectiv al vânzărilor; un asemenea sistem obligă frecvent întreprinderea să practice, în unele perioade, program prelungit de lucru, iar în altele să reducă săptămâna de lucru sau chiar personalul;

- producerea de bunuri la nivelul mediu lunar al cererii în cadrul anului; în această variantă, stocurile cresc când nivelul cererii este mai scăzut decât volumul producţiei şi descresc când cererea sporeşte; avantajele variantei constau în gradul ridicat de utilizare a capacităţii de producţie, menţinerea la nivel constant a personalului, volumul redus al lucrărilor de gestiune a producţiei, iar dezavantajele sunt determinate de imobilizările mari în stocuri, care pot provoca chiar falimentul întreprinderii dacă nu sunt atent urmărite;
- producerea de produse complementare, ceea ce permite echilibrarea creşterilor şi descreşterilor cererii pentru diferitele produse; varianta permite realizarea unui nivel aproape constant al producţiei lunare a întreprinderii, rezultat din însumarea cererilor pentru diferitele produse; aceasta este varianta care permite adoptarea unor comportamente variate ale întreprinderii pentru diferitele sale produse, în funcţie de fluctuaţia cererii pe parcursul anului sau de la o perioadă mai lungă la alta;
- subcontractarea unei părţi din volumul cererii care depăşeşte capacitatea de producţie a întreprinderii, ceea ce permite reducerea fluctuaţiei nivelului de producţie determinată de variaţia cererii; varianta poate fi aplicată în perioadele de creştere a cererii, permiţând menţinerea stocurilor la un nivel redus şi practicarea programului prelungit de lucru, dar prezintă dezavantajul preluării de către întreprindere a costurilor suplimentare ale subcontractanţilor;
- renunţarea la acoperirea integrală a cererii pentru produsele întreprinderii în cazul în care aceasta depăşeşte capacitatea ei de producţie; în cadrul variantei se pierde o parte din vânzările potenţiale, nu se măreşte capacitatea de producţie a întreprinderii şi se evită efectuarea investiţiilor aferente; varianta este frecvent respinsă pe motivul pierderii unei părţi din vânzările potenţiale, deşi o analiză atentă poate să releve faptul că cheltuielile necesare depăşesc cu mult profitul rezultat din vânzările adiţionale;
- folosirea unor stimulente de vânzări speciale (în special reduceri de preţ) atunci când se anticipează scăderea volumului vânzărilor, pentru a menţine totuşi constant volumul producţiei.

2.5. Asigurarea capitalului necesar

Printre cauzele care determină rata înaltă a mortalităţii întreprinderilor mici private, evaluarea nerealistă a nevoilor de finanţare şi finanţarea propriu-zisă necorespunzătoare a activităţii acestora sunt prioritare.

Dificultățile de evaluare a nevoilor de finanțare pe termen lung a întreprinderilor mici private nou înființate sunt incomparabil mai mari comparativ cu ale celor care au deja o activitate de câțiva ani, ce furnizează informații de referință pe baza cărora se pot face estimări cu un nivel acceptabil de acuratețe. În ambele cazuri însă, activele întreprinderilor respective se finanțează prin contribuția proprietarului (equity - partea proprietarului în activele firmei) şi prin capitaluri atrase (debite, cu termene de rambursare aproximativ egale cu viața productivă a activelor). Între aceste două surse de finanțare trebuie să existe un echilibru judicios, nerealizarea sa generând riscuri mari atât pentru creditorii întreprinderii, cât şi pentru întreprindere însăşi, întrucât debitele urmează să fie plătite indiferent dacă firma este profitabilă sau nu.

Pentru întreprinderile mici important este, de asemenea, să dispună de suficient capital de lucru (care grupează active ca stocuri, valori realizabile pe termen scurt sau disponibile şi disponibilul cash), date fiind subcapitalizarea cvasigenerală a acestui tip de firmă şi faptul că sunt dependente de fluxul neîntrerupt al încasărilor băneşti pentru acoperirea cheltuielilor periodice. Determinarea nevoilor de capital de lucru pentru întreprinderile mici se face pe baza bugetului cash, care proiectează costurile ce vor fi efectuate în anul următor pentru producția de bunuri şi servicii, precum şi momentele în care se vor efectua încasările din vânzarea acestora.

Ca şi la firmele mari, la cele mici titlurile de valoare pentru partea proprietarului în activele firmei sunt, de regulă, acțiunile comune preferențiale. Acțiunile comune, care pot fi reținute sau comercializate la bursă, transmit deținătorilor lor dreptul de vot în adunarea generală a acționarilor, dar nu asigură obținerea de dividende. Acțiunile preferențiale îndreptățesc acționarii la o cotă fixă de venit ori de câte ori profiturile realizate permit plata acesteia, dar nu le conferă, în mod obişnuit, dreptul de vot. Deşi dividendele nu sunt garantate, acțiunile preferențiale au prioritate la plata cumulată a acestora, fața de acțiunile comune. Folosirea acestor tipuri de titluri de valoare şi ponderea pe care o au în capitalul social al întreprinderii mici depind de politica pe care îşi propune să o urmeze întreprinderea în relațiile cu acționarii.

Garanțiile pentru debite constau în împrumuturi şi bonduri, care pot fi, în funcție de perioada pentru care sunt angajate, pe termen scurt, mediu sau lung. Bondul reprezintă un debit pe termen lung al întreprinderii pe care aceasta este obligată să-l plătească, indiferent că realizează profit sau nu; în scopul rambursării sumei împrumutate, întreprinderea se angajează să facă două tipuri de plăți deținătorilor de bonduri - plata dobânzii, care se face periodic pe intervalul vieții bondului, şi plata sumei angajate (principal), când termenul bondului expiră.

Sursele pentru finanțarea contribuției proprietarilor (equity) cuprind întreprinzătorul, mici deținători de capital, organizații de investiții pentru micile întreprinderi.

Sursele pentru finanțarea debitelor includ creditele comerciale, organizațiile de investiții pentru micile întreprinderi, instituții comerciale şi financiare (bănci comerciale, bănci de investiții, asociații de economisire şi împrumuturi, societăți de asigurare etc.), organizații de dezvoltare industrială.

Sintetizarea surselor de finanțare pe tipuri de capital necesar şi pe destinații ale fondurilor este făcută în tabelul nr.3, util pentru orientarea întreprinderilor mici în alegerea acestor surse[1].

2.6. Asigurarea forței de muncă necesară

Relațiile întreprinderii cu piața forței de muncă, de pe care îşi recrutează personalul necesar şi căreia îi pune la dispoziție cadre eventual disponibilizate, constituie un alt domeniu de afirmare a comportamentului organizației economice.

Resursele umane constituie cea mai importantă categorie de resurse de care dispune firma în desfăşurarea activității sale şi, în consecință, este logic să acorde o atenție cu totul deosebită gestiunii acestora. Aspectul este cu atât mai important pentru întreprinderile mici private, fapt recunoscut de conducătorii acestora care consideră că, în măsură hotărâtoare, existența unui personal restrâns dar bine instruit şi înalt motivat constituie cheia succesului. Altfel spus, pentru întreprinderile mici, dacă resursele financiare şi cele fizice sunt importante, cele umane sunt, cu adevărat, hotărâtoare pentru succesul activității lor.

Stabilirea cerințelor reale în această privință ale întreprinderilor se face în mod organizat, în cadrul unui proces care cuprinde determinarea nevoilor de personal, identificarea surselor de recrutare a acestuia şi recrutarea propriu-zisă.

Tabelul nr. 3

Surse de finanțare a activității întreprinderilor mici, clasificate pe tipuri de capital şi pe destinații

Tipul de capital necesar	Destinația	Sursa
Capitaluri pe termen lung	Terenuri şi construcții Echipamente de producție şi de birotică, mobilier	Societăți de asigurări Investitori privați Bănci comerciale Producători şi distribuitori de echipamente Investitori privați
Capitaluri pe termen scurt	Capital de lucru Credit clienți Stocuri	Bănci comerciale Bănci comerciale Întreprinderi Companii financiare Bănci comerciale Vânzători
Toate tipurile		Surse private Surse guvernamentale

[1] H. Pickle, R. Abrahamson. *Small Business Management*, 5-th edition, John Wiley & Sons, New York, 1990, p. 158.

Determinarea nevoilor de personal presupune identificarea profesiunilor şi meseriilor de care este nevoie pentru acoperirea domeniilor de activitate a întreprinderii, precum şi stabilirea numărului de persoane necesare pentru fiecare dintre profiturile identificate, ținând seama de situația actuală şi de evoluția viitoare întrevăzută a activității întreprinderii. Este indicat ca aceste demersuri să se finalizeze cu un plan privind forța de muncă necesară, precum şi cu fişe ale posturilor prevăzute (job descriptions and specifications) care precizează ce are de făcut ocupantul unui post şi, respectiv, calitățile fizice, mentale şi speciale pe care trebuie să le posede.

Planul forței de muncă se bazează pe analiza efectuată în prealabil a posibilităților de asigurare din cadrul întreprinderii a forței de muncă necesare, precum şi a celor de recrutare din exteriorul organizației a diferenței rămase neacoperite (planul de recrutare).

Personalul întreprinderii variază numeric şi structural în limite uneori mari de la o perioadă la alta, din următoarele cauze principale: dezvoltarea întreprinderii şi apariția unor noi activități în gama celor desfăşurate de aceasta; pierderile de salariați determinate de pensionări, transferări, desfaceri ale contractului de muncă, efectuarea stagiului militar, demisii, decese, schimbările interne determinate de evoluția nevoilor întreprinderii - promovări, amplificarea sau diminuarea unor activități etc. Pentru a face față acestor schimbări, politica de recrutare urmărită de întreprindere trebuie să asigure anticiparea apariției deficitelor de forță de muncă şi a posibilităților de acoperire a acestora.

Sursele posibile de recrutare a forței de muncă pentru acoperirea cerințelor întreprinderii sunt întreprinderea însăşi, liceele, şcolile profesionale, şcolile de maiştri, şcolile de specializare post-liceală, instituțiile de învățământ superior, oficiile de muncă şi protecții sociale, alte organizații, centrele teritoriale de înregistrare a şomerilor.

În funcție de comportamentul pe care şi-l propune întreprinderea să-l urmeze în domeniul relațiilor cu piața forței de muncă, recrutarea se poate face direct, prin contactul fără intermediari, oral sau scris, cu sursele de recrutare, sau indirect, cu ajutorul mijloacelor mass-media. Comportamentul se afirmă şi prin anunțul ce se difuzează prin mijloacele mass-media, al cărui text trebuie să fie redactat clar şi să informeze precis persoanele interesate cu privire la profilul întreprinderii, postul sau locul de muncă vizat, exigențele acestuia, condițiile de muncă, condițiile de retribuire, alte elemente specifice, documentele ce urmează a fi prezentate de candidați, adresa şi telefonul compartimentului personal sau ale firmei.

Selecția profesională succede acțiunii de recrutare a personalului, efectuarea ei urmărind identificarea persoanelor ale căror calități corespund cel mai bine cerințelor, naturii şi complexității acestora.

În funcție de prestigiul firmei, de posibilitățile acesteia şi de politica comportamentală stabilită, selecția se poate efectua pe cale empirică - când nu se bazează pe criterii riguroase, ci pe recomandări, impresii, modul de prezentare

la o discuție a candidaților, aspectul fizic al acestora -, sau ştiințifică - când se bazează pe criterii riguroase şi foloseşte mijloace de factură ştiințifică şi anume teste, chestionare, probe practice privind capacitatea de a efectua lucrări sau operații specifice diferitelor profesii sau meserii. Selecția profesională nu reprezintă însă numai trierea candidaților pentru un anumit post pe baza unui examen mai mult sau mai puțin riguros al acestora. Confirmarea ulterioară a rezultatelor examenului inițial este necesară şi se realizează prin urmărirea atentă a comportamentului şi muncii candidatului încadrat pe postul respectiv pentru o perioadă de probă; controlul temeinic al prestației candidatului în perioada de probă este o dovadă suplimentară a raționalității comportamentului adoptat de întreprindere în relațiile ei exterioare pe linia forței de muncă.

2.7. Stabilirea politicii de prețuri

Prețul de vânzare a produselor întreprinderii (respectiv tariful pentru serviciile oferite) este un element cu mare expresivitate comportamentală, întrucât relevă cu claritate intențiile acesteia cu privire la relațiile cu clienții, poziția ei pe piață, raporturile cu întreprinderile concurente. Prețul corespunde imaginii pe care întreprinderea şi-a creat-o sau urmăreşte să şi-o creeze pe piață, fiind determinat de această imagine şi contribuind, la rândul lui, la consolidarea sau la schimbarea imaginii respective.

Ținând seama de importanța determinantă pe care o are prețul produselor pentru imaginea întreprinderii care le produce şi/sau le comercializează, deci şi pentru comportamentul ei, conducerea trebuie să-şi fundamenteze politica sa de prețuri pe următoarele considerente:

- între prețuri, costuri, volumul vânzărilor şi profitul întreprinderii există condiționări pe care politica de prețuri le poate optimiza în beneficiul întreprinderii;
- scopul politicii de prețuri este maximizarea profitului şi nu a volumului vânzărilor;
- prețul de vânzare reprezintă o componentă a valorii produsului respectiv percepute de cumpărător, principala componentă a acestei valori constituind-o utilitatea produsului, respectiv gradul de satisfacere a unei nevoi;
- vânzarea unor produse este mult mai elastică în raport cu schimbările de preț decât cea a altor produse;
- prețul trebuie să fie concordant cu imaginea pe care întreprinderea vrea să o creeze pentru produsele sale; prețurile prea scăzute generează suspiciuni şi reticențe ale cumpărătorilor, iar cele înalte trebuie asociate unui nivel calitativ ridicat al produselor;
- modificările de prețuri se decid pe baza unei analize temeinice, în măsură să ofere soluțiile cele mai eficace pentru creşterea profitului întreprinderii; aceste soluții pot viza reducerea costurilor prin mai bu-

na organizare a activității, îmbunătățirea produsului, găsirea unor noi canale de distribuție, ajustarea prețului produselor cu profit scăzut şi concentrarea asupra celor care aduc profit ridicat, modificarea condițiilor de plată şi nu a prețului etc.

Ținând seama de aceste considerente şi de situația lor specifică, întreprinderile mici private pot practica o gamă largă de prețuri, prezentate în tabelul următor[1].

Tabelul nr. 4

Tipuri de prețuri folosite în politica întreprinderilor mici

Domeniul politicii Tipuri de prețuri	Caracteristici
Flexibilitatea prețurilor Preț unic	Prețul fixat tuturor cumpărătorilor care achiziționează produse în aceleaşi cantități şi condiții
Preț flexibil	Prețuri diferite fixate pentru aceleaşi produse şi cantități diverşilor clienți (la vânzarea produselor industriale)
Nivelul prețului Preț stabilit în funcție de piață	Peste prețul pieței La nivelul prețului pieței Sub nivelul prețului pieței
Ciclul de viață a produsului Preț "de luare a potului" (skimming price)	Prețul la intrarea pe piață este fixat la nivelul cel mai ridicat posibil pentru a obține pe termen scurt maximum de profit (politică aplicată azi în cazul calculatoarelor personale, video-recorderelor, televizoarelor color)
Preț de penetrare	Prețul la intrarea pe piață este fixat la nivelul cel mai scăzut posibil (politică aplicată la produse cu intensitate tehnologică redusă)
Listarea prețurilor Preț de listă	Prețul publicat, care rămâne neschimbat o lungă perioadă
Preț de prestigiu	Prețul ridicat fixat pentru anumite produse de lux, de prestigiu (blănuri, ceasuri sau stilouri deosebite etc.)
Preț de lider	Prețul adoptat când întreprinderea are o poziție de monopol sau dominantă pe piață. Unele produse sunt alese pentru valoarea lor promoțională şi li se fixează prețul la un nivel scăzut pentru a atrage clienții
Preț de tentație (bait price)	Prețul este fixat la un nivel extrem de scăzut
Preț neobişnuit (odd price)	Prețul se exprimă prin numere de forma 10,99; 999 etc.
Preț psihologic	Prețul anumitor produse este, din punct de vedere psihologic, atrăgător. El se fixează pe baza ideii că clientul reacționează potrivit percepțiilor sale, care sunt influențate, în unele cazuri, de obiceiuri, iar în altele, de motivații interioare (de exemplu, prețul ridicat induce ideea de calitate înaltă, iar prețul mai scă-

[1] Vezi L. Megginson, Ch, Scott, Jr., L. Trueblood, W. Megginson, *op. cit.,* p. 467; A. Kurillof, J. Hemphill, Jr., *Starting and Managing the Small Business*, McGraw Hill Book Company, New York, 1988, p. 131-134.

Domeniul politicii Tipuri de preţuri	Caracteristici
	zut sugerează calitate mai joasă). Între preţuri există zone în care cumpărătorii percep preţurile ca fiind echivalente unele cu altele
Promovarea produsului Preţ promoţional	Preţul implică existenţa unor "lideri pierzători", adică a produselor la care preţul este fixat foarte jos, adesea sub nivelul costului, pentru a atrage cumpărătorii în speranţa că aceştia vor cumpăra alte produse la preţuri normale
Linie de preţuri	Preţuri stabilite la câteva niveluri, pentru linii de produse asemănătoare dar de calităţi diferite (de exemplu, cravate vândute la trei niveluri de preţ în acelaşi magazin)
Preţ orientat spre cerere	Preţul se stabileşte ţinând seama de veniturile de perspectivă ale întreprinderii, stabilite pe baza anticipării cererii potenţiale
Preţ orientat spre costuri	Preţul rezultă din cumularea costurilor pentru fiecare unitate de produs, la care se adaugă o cotă de profit brut

Pe lângă aceste tipuri de preţuri folosite, în general, de către întreprinderile mici, anumite practici în fixarea preţurilor sunt specifice diferitelor tipuri de astfel de întreprinderi:

- cele producătoare stabilesc preţurile produselor lor pe baza costurilor care includ cheltuielile de producţie, distribuţie, vânzări, administraţie, precum şi cota de profit; când concurenţa este slabă şi cererea ridicată, producătorul poate mări preţul. Situarea preţului propriu la nivelul celui al concurenţilor este o practică frecventă pentru întreprinderile mici de acest profil;
- cele de comerţ cu ridicata: preţurile se stabilesc adăugând o cotă de profit brut fixată pentru fiecare linie de produse; mărimea comenzilor primite de la detailişti, capacitatea de negociere a acestora şi serviciile oferite de întreprinderea comercială cu ridicata sunt principalii factori care determină nivelul preţurilor practicate;
- cele de comerţ cu amănuntul: pentru diferitele tipuri de produse preţurile sunt fixate în mod diferit; astfel, articolele de utilitate generală au fie preţuri determinate potrivit practicii obişnuite a întreprinderii, fie cele de pe piaţă; la articolele de modă şi la cele de sezon preţurile se scad la sfârşitul perioadelor respective etc.

Politica de preţuri a întreprinderilor mici include, pe lângă practicarea diverselor tipuri de preţ prezentate, şi acordarea unor reduceri de preţ şi a unor facilităţi, după cum urmează:

- reduceri de preţ: pentru vânzarea în cantităţi mari (reducerile pot fi cumulative, pentru toate vânzările efectuate într-o perioadă, sau necumulative, pentru fiecare vânzare în parte); pentru vânzări în extrasezon; pentru plăţi cash;
- reduceri comerciale, acordate de întreprinderea producătoare celor comerciale cu ridicata sau cu amănuntul pentru prestaţiile acestora legate de vânzarea produselor sale;

- bonificații: comerciale, acordate de vânzător pentru înlocuirea vechiului echipament de care dispun cumpărătorii; pentru reclamă, acordate cumpărătorilor pentru a face reclamă prin diferite mijloace produselor vânzătorului; de stimulare, acordate vânzătorilor cu amănuntul, îndeosebi ai bunurilor de folosință îndelungată; tip FOB (free-on-board), când se lasă în sarcina cumpărătorului cheltuielile de transport al mărfii de la producător la el.

2.8. Elaborarea planului de afaceri

În calitate de document care prefigurează perspectivele de evoluție a întreprinderii şi potențialul de creştere a acesteia, planul de afaceri demonstrează în detaliu fezabilitatea ideii pe care întreprinzătorul intenționează să o materializeze prin întreprinderea pe care a creat-o. Cerința întocmirii acestui document esențial pentru întreprinderea care ia naştere şi este la început de drum în lumea afacerilor este determinată de nevoia băncilor comerciale de a vedea un plan detaliat de acțiune înaintea acordării creditului solicitat de întreprinzător, dar şi de preferința agenților economici cu care întreprinzătorul are relații - furnizori, distribuitori, clienți, parteneri de cooperare etc. - de a aprecia potențialul acesteia pe baza unui plan scris, riguros şi realist.

În ciuda imperativului crescând al elaborării acestui document, conceperea şi redactarea lui constituie o sarcină care inhibă mulți întreprinzători pe motivul că văd realizarea ei ca un exercițiu extrem de pretențios, ce reclamă posedarea unor cunoştințe multiple şi profunde, precum şi stăpânirea limbajului specific afacerilor. Drept urmare. mulți întreprinzători pur şi simplu evită redactarea documentului, fapt cu consecințe profund nefavorabile asupra activității întreprinderii pe care au înființat-o.

În realitate, procesul de pregătire a planului de afaceri nu este cu nimic mai complicat decât a oricărui alt proces decizional pe care îl desfăşoară întreprinzătorul, presupunând culegerea informațiilor relevante, corecte şi precise, analiza lor atentă, definirea coordonatelor esențiale ale viitoarei activități a întreprinderii şi schițarea planului înaintea redactării lui detaliate. Întreprinzătorul stabileşte tipul de plan de afaceri de care are nevoie: un plan sumar (câteva pagini), un plan integral (10-20 pagini) sau un plan operațional (peste 20 pagini). Planul de afaceri, deşi se redactează într-o formă cât mai concisă, are rațiunea de a oferi o imagine generală şi, în acelaşi timp, suficient de detaliată asupra activității viitoare a întreprinderii. În acest scop, documentul prezintă: situația generală a întreprinderii, statutul acesteia, strategia sa, piața întreprinderii, caracteristicile acesteia, poziția întreprinderii pe piața respectivă; produsele sau serviciile oferite, caracteristicile acestora; nivelul calitativ; vânzările şi acțiunile promoționale, metodele folosite; informații financiare, prezentate sub forma bilanțului, contului de profituri şi pierderi, fluxului de capital lichid.

Pentru nevoile specifice ale unei întreprinderi mici, configurația planului de afaceri al acestuia poate fi următoarea[1]:

Tabelul nr. 5

Structura planului de afaceri al unei întreprinderi mici

I. Prezentarea întreprinderii şi a activităților acesteia
- A. Generală
  - 1. Scopul activității întreprinderii
  - 2. Factori esențiali de succes ai acesteia
- B. Funcțională
  - 1. Planul privind piața întreprinderii. Analize, presupuneri şi cerințe privind:
    - a) Clienții;
    - b) Produsele oferite;
    - c) Concurența;
    - d) Prețurile;
    - e) Promovarea vânzărilor şi vânzarea propriu-zisă
  - 2. Operațiile de producție şi expediție
  - 3. Echipa de lucru:
    - a) Personalul;
    - b) Sistemul de retribuire;
    - c) Cerințele personalului;
    - d) Conducerea de către proprietarul-manager şi organizarea personalului
  - 4. Situația financiară:
    - a) Fluxul bănesc şi cerințe;
    - b) Costuri şi cheltuieli;
    - c) Capitalul de lucru
  - 5. Administrația:
    - a) Operațiile şi procedurile curente;
    - b) Sistemul de contabilitate;
    - c) Sistemul de controale interne
  - 6. Mediul de afaceri:
    - a) Situația generală a economiei;
    - b) Schimbările şi tendințele demografice;
    - c) Reglementările legislative şi guvernamentale
  - 7. Contribuția proprietarului manager

II. Obiectivele prioritare ale afacerii
- A. De nivelul 1
- B. De nivelul 2

III. Planurile de acțiune

IV. Bugete
- A. Fluxul bănesc
- B. Venituri şi cheltuieli
- C. Altele

[1] Paul Resnik, *op. cit.,* p. 215.

Reprezentând, în fond, o declarație de intenție a conducerii întreprinderii la înființarea acesteia sau pentru perioada următoare, planul de afaceri defineşte coordonatele majore ale activității viitoare a întreprinderii şi, prin acestea, raporturile determinante ale comportamentului ei. Influența planului de afaceri asupra comportamentului întreprinderii nu este directă, dar este hotărâtoare dat fiind conținutul acestui document şi efectele pe care le are asupra relațiilor exterioare ale firmei, în sensul că prezentarea unui document temeinic şi realist întocmit constituie:

- un mijloc eficace de convingere a băncilor comerciale cu privire la scopul şi mărimea împrumutului solicitat, destinația acestuia, programarea utilizării lui, perspectivele de achitare;
- un mijloc la fel de eficace de convingere a investitorilor potențiali cu privire la şansele de recuperare profitabilă a investițiilor făcute. Spre deosebire de bănci, care sunt preocupate de recuperarea împrumutului acordat şi a dobânzii aferente, investitorii vor să cunoască rezultatele activității anterioare a întreprinderii, fezabilitatea previziunilor făcute, unicitatea produselor oferite şi a tehnologiilor utilizate, calitatea managementului;
- o bază pentru angajarea alianțelor strategice privind cercetarea & dezvoltarea în cooperare a produselor şi tehnologiilor, activitatea de marketing, sprijinul financiar, accesul la canale de distribuție deja existente etc., de regulă între marile firme şi cele mici;
- un reper de referință în cazul în care întreprinzătorul urmăreşte realizarea unor fuzionări cu sau achiziționări de alte firme. În aceste cazuri, planul de afaceri este util atât pentru firma posibil a fi achiziționată, doritoare să cunoască planul pe termen lung al firmei achizitoare, cât şi pentru potențialii achizitori ai firmei în cauză, dornici să cunoască situația reală a acesteia;
- un argument al întreprinderii în angajarea şi consolidarea relațiilor cu clienții şi furnizorii, mai ales cu cei importanți, care se dovedesc reticenți, în frecvente cazuri, să intre în legături cu firme mici şi, de regulă, necunoscute; în asemenea situații, planul de afaceri "personalizează" întreprinderea şi îi impune credibilitatea în fața partenerilor potențiali.

2.9. Planificarea strategică şi operațională

Pentru a-şi îndeplini efectiv rolul pe care trebuie să-l aibă de a oferi o imagine continuu actualizată cu privire la viziunea conducerii întreprinderii asupra orientărilor majore ale activității viitoare a acesteia, planul de afaceri se reînnoieşte periodic, demersul constituind forma cea mai importantă de realizare a funcției manageriale de previziune.

La nivelul întreprinderilor mici private, previziunea - cu formele de materializare binecunoscute ale prognozei, planificării şi programării - constituie, neîndoielnic, cea mai dificilă funcție managerială de îndeplinit, ceea ce explică, de altfel, reticența sau neglijența cu care conducătorii acestor întreprinderi tratează problemele planificării. Cauzele cel mai frecvent invocate ale acestei atitudini sunt dificultatea de a stabili obiective clare pentru activitatea viitoare sau lipsa de cunoştințe în această privință, simțământul că mediul şi activitatea întreprinderilor mici sunt atât de dinamice încât fac planificarea inutilă, credința că activitatea viitoare a întreprinderii nu se va înscrie în prevederile planului, teama de a anticipa problemele şi dificultățile cu care se va confrunta întreprinderea, atenția exclusivă dată activității curente, lipsa de timp.

În ciuda tuturor acestor piedici, în întreprinderile mici private planificarea este imperios necesară din cel puțin două rațiuni:

- aceste întreprinderi suferă în mod cronic de resurse limitate, de cele mai multe ori insuficiente, şi în consecință procurarea şi utilizarea lor trebuie prevăzută rigurios;
- întreprinderile respective nu îşi pot permite să înregistreze pierderi provocate de adaptarea activității lor la modificări neprevăzute.

Funcția managerială de previziune în întreprinderile mici private se concretizează în planificarea strategică şi operațională şi în programarea acțiunilor, toate stabilind elemente care determină, pe arii mai cuprinzătoare sau mai restrânse, comportamentul firmelor respective.

Planificarea strategică are ca rezultat stabilirea planului strategic, adică a principalelor elemente care prefigurează activitatea pe termen lung a întreprinderii şi anume[1]:

- obiectivele care cuantifică scopul şi care sunt strategice, stabilite pentru ansamblul întreprinderii, şi departamentale, stabilite pentru principalele activități ale acesteia;
- strategiile, respectiv programele generale de acțiune şi de alocare a resurselor stabilite pentru atingerea unor obiective cuprinzătoare; în funcție de obiectivele vizate, strategiile se definesc la nivelul întreprinderii (strategia de firmă) şi la nivelul principalelor arii funcționale ale acesteia (strategii funcționale, pentru marketing, cercetare-dezvoltare, producție, finanțe-contabilitate, personal). Rolul strategiilor funcționale ce decurg din strategia firmei este de a asigura, dacă sunt în mod corespunzător aplicate, realizarea acesteia din urmă.

Planificarea operațională se efectuează în lumina elementelor menționate stabilite prin planificarea strategică şi se exprimă prin:

- politici, respectiv enunțuri generale care ghidează gândirea şi acțiunea în luarea deciziilor; stabilirea acestora permite întreprinzătorului sau proprietarului - manager să delege o parte din atribuțiile sale, iar

[1] Vezi L. Megginson, Ch. Scott, Jr., L. Trueblood, W, Megginson, *op. cit.,* p. 227-233.

salariaţilor întreprinderii să ia decizii care să se înscrie deplin în filozofia proprietarului manager şi în limitele decizionale fixate de acesta. Pentru comportamentul firmei, existenţa unor politici clare şi bine înţelese are o importanţă determinantă, întrucât asigură unitatea de expresie şi manifestări în relaţiile întreprinderii atât la nivelul conducerii acesteia, cât şi al salariaţilor ei;

- bugete, respectiv declaraţii de rezultate aşteptate, exprimate în termeni numerici financiari, de unităţi de producţie, de ore-muncă etc.; bugetele precizează cerinţele ce decurg din obiectivele de atins şi strategiile de aplicat;
- standardele sau normele, respectiv nivelul unor indicatori-cheie ai activităţii întreprinderii (productivitatea, eficienţa utilizării capitalului fix etc.);
- procedurile care reprezintă ghiduri de acţiune ce detaliază modalităţile de desfăşurare a activităţilor şi a acţiunilor.

În sfârşit, programarea constă în precizarea sarcinilor ce trebuie îndeplinite, a resurselor alocate, a termenelor de realizare, a responsabilităţilor individuale şi a oricăror alte elemente necesare înfăptuirii unor anumite acţiuni.

Prin strategia firmei şi strategiile funcţionale, care sunt rezultatele ei cele mai importante, planificarea strategică determină coordonatele pe care se înscrie comportamentul întreprinderii. Dintre strategiile funcţionale, cea de marketing are efectele comportamentale cele mai manifeste.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 32-33/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

CERINȚE ŞI PERSPECTIVE ALE MODERNIZĂRII INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

INTRODUCERE 297

Capitolul 1

CĂI ŞI MODALITĂŢI DE MODERNIZARE A INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR FEROVIARE 299

1.1. Evoluția cererii şi ofertei de transport feroviar şi modernizarea căilor ferate 299
1.2. Alinierea standardelor infrastructurii feroviare româneşti la cele europene 306
1.3. Coordonate ale unei politici de aliniere a standardelor infrastructurii şi transporturilor feroviare la cerințele europene 312

Capitolul 2

POLITICA INVESTIȚIONALĂ ÎN MODERNIZAREA INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR RUTIERE 318

2.1. Necesități şi perspective ale modernizării infrastructurii rutiere 318
2.2. Obiective şi criterii în fundamentarea politicii investiționale pentru infrastructura rutieră 322
2.3. Priorități investiționale şi consecințe în aplicarea politicii de investiții, în domeniul infrastructurii rutiere 326

BIBLIOGRAFIE 333

INTRODUCERE

În cadrul economiei naționale, datorită diviziunii interne a muncii şi participării noastre la schimburile internaționale de mărfuri, transporturile îndeplinesc mai multe funcții importante prin aceea că:

- sunt un factor continuator al proceselor din celelalte ramuri ale producției materiale, pe care le leagă într-un ansamblu unitar prin asigurarea deplasării în spațiu a mărfurilor şi persoanelor;
- reprezintă un stimulent al dezvoltării economice şi sociale prin dependențele reciproce generate de activitățile sale de prestare - deplasare a produselor şi călătorilor; asigură posibilitățile de trecere a fondurilor circulante din economie într-o fază sau alta a procesului producției materiale.

În țara noastră, deşi există condiții prielnice pentru deplasarea în spațiu a mărfurilor, ca o consecință a dispersării teritoriale a diferiților agenți economici din industrie, agricultură, comerț etc. şi a poziției geografice a României, de tranzit spre alte zone, transporturile joacă un rol încă redus. Astfel, ponderea ramurii transporturilor în structura produsului intern brut era la nivelul anului 1990 de 4,5% în România, comparativ cu 6,2% în Austria, 7,4% în Belgia, 8,7% în Norvegia şi 8,8% în Ungaria. Acest lucru demonstrează că transporturile au încă un rol deosebit în perioada de tranziție spre o economie de piață. Tocmai de aceea este necesară racordarea caracteristicilor şi parametrilor infrastructurii transporturilor la cerințele europene şi la modificările previzibile în evoluția economiei româneşti.

Studiul prezent, parte integrantă dintr-un program de cercetare pe o perioadă de doi ani, îşi propune să abordeze principalele probleme ale modernizării infrastructurii feroviare şi rutiere în condițiile modificărilor care au intervenit în politica de transport a țării noastre ca urmare a descentralizării deciziilor economice, demarării privatizării mijloacelor de producție, liberalizării prețurilor şi reducerii sau eliminării unor subvenții de la bugetul de stat.

În ceea ce priveşte infrastructura feroviară, sunt abordate principalele căi şi modalități de modernizare a acesteia. Previziunile unor organisme specializate estimează că transportul feroviar îşi va păstra, în continuare, rolul preponderent în cadrul transportului terestru pe distanțe lungi, iar ultimele realizări în domeniu au demonstrat competitivitatea căii ferate şi pe distanțe medii. Favorizat în cadrul economiei centralizate axată pe reducerea consumului de combustibil lichid în detrimentul transporturilor rutiere, transportul feroviar străbate, în țara noastra, în acest moment, un proces de restructurare în care un rol deosebit va trebui să îl aibă modernizarea căilor ferate.

Problematica infrastructurii rutiere este abordată din perspectiva necesității modernizării acesteia ca o consecință a rămânerii la un stadiu insuficient satisfacerii cerințelor interne şi de tranzit ale transporturilor auto, obiectivelor şi

criticilor de fundamentare a politicii investiționale în acest sector şi priorităților investiționale, în perspectivă, cu relevarea unor consecințe posibile economice şi sociale. S-a pus un accent deosebit pe aceste aspecte întrucât ponderea cea mai mare a investițiilor interne şi a creditelor externe alocate pentru infrastructură revin rețelei rutiere.

Considerăm că prezentarea acestor aspecte, în studiul de față, permite evidențierea celor mai importante etape ce trebuie parcurse pentru modernizarea rețelei feroviare şi rutiere în România şi alinierea la standardele europene ale infrastructurii celor două moduri de transport.

Capitolul 1

CĂI ŞI MODALITĂŢI DE MODERNIZARE A INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR FEROVIARE

Trecerea economiei româneşti de la sistemul de planificare centralizată la o liberalizare a acţiunii cererii şi ofertei pe piaţă are o influenţă deosebită şi asupra transporturilor de mărfuri şi călători. Principala consecinţă a trecerii la economia de piaţă a ţărilor din Europa Răsăriteană este reducerea volumului transporturilor, în special, în sectorul feroviar care, în cadrul sistemului planificat, a fost puternic favorizat în detrimentul celorlalte moduri de transport. De altfel, această tendinţă se manifestă şi în România, unde ca o consecinţă a reducerii activităţii economice şi a modificărilor în schimburile internaţionale s-a înregistrat o diminuare a parcursului de mărfuri în anul 1993 comparativ cu anul 1989. O scădere accentuată s-a înregistrat şi în ceea ce priveşte volumul mărfurilor transportate pe căile ferate.

Toate acestea indică faptul că, în condiţiile unei concurenţe mai puternice din partea celorlalte moduri de transport, domeniul feroviar va fi supus unui puternic proces de restructurare. Tocmai de aceea modernizarea infrastructurii căilor ferate reprezintă una din condiţiile necesare pentru menţinerea funcţiilor transportului feroviar. Este necesară totodată, şi o organizare a operaţiilor de deplasare a produselor şi călătorilor, calitatea transportului feroviar nedepinzând numai de infrastructura căilor ferate.

În acest context ne propunem a evidenţia principalele aspecte ale modernizării transporturilor feroviare româneşti din perspectiva modului în care va influenţa evoluţia cererii şi ofertei de servicii feroviare infrastructura căilor ferate, alinierea standardelor căilor ferate din ţara noastră la cerinţele europene şi parametrii unor elemente de fundamentare a politicii României de racordare la noile necesităţi europene.

1.1. Evoluţia cererii şi ofertei de transport feroviar şi modernizarea căilor ferate

În fundamentarea opţiunilor pentru modernizarea infrastructurii căilor ferate criteriul principal trebuie să-l constituie analiza evoluţiei cererii şi ofertei de servicii feroviare. De altfel, în cadrul economiei transporturilor cunoaşterea celor două componente ale pieţei reprezintă un element esenţial în condiţiile coexistenţei mai multor moduri de transport (feroviar, rutier, fluvial, maritim, aerian). Studierea cererii de transport vizează sesizarea şi explicarea comportamentului călătorilor şi agenţilor economici confruntaţi cu alegerea unui traseu

sau a unui mod de transport şi, în principal, descrierea reacţiilor acestora în funcţie de anumite caracteristici (preţ, viteză, calitatea serviciului) ale diferitelor moduri.

Teoria microeconomică a cererii nu este aplicabilă transporturilor în forma în care se cunoaşte. De acest fapt sunt legate mai multe dar, în principal, toate să rezumă la ideea că transportul unor pasageri sau al unor mărfuri nu reprezintă o activitate comparabilă cu celelalte de producţie, sau consum. În primul rând, cererea de transport reprezintă o cerere derivată, ceea ce înseamnă că transportul constituie un serviciu cu caracter intermediar faţă de altele cu activitate finală la destinaţie, de altă natură.

În al doilea rând, calitatea serviciului oferit prezintă o importanţă deosebită în cererea de transport, cum ar fi, de exemplu, viteza ca factor determinant în alegerea unui anumit mod. În sfârşit, există în procesul de selectare a unei anumite ramuri de transport o componentă aleatoare mult mai importantă decât în celelalte forme de activitate economică.

Cererea de transport feroviar derivă, în special, din necesitatea realizării legăturii între diferitele sectoare ale activităţii economice, prin asigurarea deplasării în spaţiu a mărfurilor şi persoanelor. În acest caz, principala caracteristică a cererii de servicii feroviare este dependenţa de volumul sistemului productiv, iar, în transporturile pe căile ferate internaţionale, de dimensiunile comerţului exterior între diferitele ţări.

În prezent, transportul feroviar în România este axat pe satisfacerea cererii de deplasare a mărfurilor şi persoanelor pe distanţe mai lungi. Distanţa medie de transport pe căile ferate în interiorul ţării noastre este în cazul mărfurilor de 260 km, iar în cel al călătorilor de 70 km, ceea ce imprimă o primă caracteristică ce trebuie luată în considerare la modernizarea reţelei.

În ceea ce priveşte evoluţia cererii de transport feroviar internaţional, este necesară evidenţierea posibilităţilor sistemelor pe căile ferate din Europa Occidentală şi Europa Răsăriteană de a face faţă fluxului crescând ce se prefigurează în traficul de mărfuri şi călători, ca o consecinţă a legăturilor tot mai dinamice între cele două zone geografice. Se consideră că, în prezent, reţeaua feroviară din Europa Răsăriteană nu este în măsură să asigure baza necesară pentru modificările care au loc şi care se prefigurează în volumul, direcţia şi structura comerţului exterior, care impune asigurarea unor posibilităţi de mobilitate pe distanţe lungi.

Din perspectiva modernizării infrastructurii feroviare româneşti, cele prezentate conduc spre necesitatea îndeplinirii următoarelor condiţii:

- modernizarea reţelei de căi ferate trebuie realizată în concordanţă cu cererea de transport de produse şi călători pe distanţe mai lungi, ceea ce semnifică că vor trebui selecţionate pentru refacere secţiuni mai lungi din magistralele existente;
- distanţa medie, diferită între transportul de mărfuri şi cel de călători, presupune fundamentarea pe criterii economice a unor opţiuni privind

specializarea anumitor trasee fie pentru transportul de mărfuri, fie pentru transportul de călători, în funcție de eficiența estimată;

- modificarea fluxurilor de comerț exterior ale țării noastre, prin creşterea ponderii exporturilor şi importurilor din Europa Occidentală, precum şi creşterea circulației mărfurilor între Estul şi Vestul Europei, ceea ce va conduce la sporirea tranzitului internațional prin România, impune alinierea standardelor căilor ferate româneşti prin racordarea la cerințele europene.

Evoluția cererii de transport feroviar, în cadrul diferitelor moduri de transport, a fost strâns legată de politica economică adoptată în diferite etape. Astfel, în perioada de timp de până în anul 1989, datorită restricțiilor impuse transportului auto, serviciile feroviare au înregistrat creşteri semnificative în ceea ce priveşte ponderea în parcursul total al călătorilor. Totodată, datorită depărtării tot mai mari de resursele de aprovizionare cu materii prime a crescut ponderea parcursului transportului maritim de mărfuri, în timp ce acela al transportului feroviar s-a diminuat.

După anul 1989, odată cu renunțarea la o serie de restricții în domeniul transportului rutier a scăzut şi importanța transportului feroviar, deşi într-o măsură mai mică. S-a redus ponderea parcursului călătorilor în transportul feroviar concomitent cu creşterea mai accentuată a transportului rutier, fenomen care s-a înregistrat şi în transportul de mărfuri.

Din perspectiva infrastructurii, este de evidențiat că opțiunile de politică economică adoptate s-au reflectat şi în anumite priorități, acordate, înainte de anul 1989 rețelei de cale ferată, comparativ cu sistemul național al drumurilor rutiere. Astfel, a crescut lungimea căilor ferate, liniile electrificate şi-au sporit ponderea în infrastructură şi s-a diminuat procentul de linii normale cu o singură cale, în timp ce rețeaua rutieră a înregistrat, ca urmare a acestor opțiuni decizionale, o deteriorare continuă.

De aceea, este necesar a fi luate în considerare, în perspectivă, acele strategii economice care să coreleze modernizarea rețelei rutiere cu cea a infrastructurii căilor ferate, în funcție de satisfacerea cererii pentru fiecare din aceste moduri de transport.

O serie de modificări ale cererii de transport feroviar, cu implicații viitoare şi asupra infrastructurii, s-au produs şi din perspectiva structurii mărfurilor transportate. Înainte de anul 1989, produsele brute, cu un grad scăzut de prelucrare şi cu volum mare, care solicită intens atât infrastructura feroviară, cât şi parcul rulant din dotare, aveau un rol semnificativ în cererea de transport feroviar.

După anul 1989, s-au înregistrat diminuări semnificative ale volumului mărfurilor transportate la metale feroase şi neferoase, produse minerale, îngrăşăminte chimice etc. O pondere importantă continuă însă să o dețină combustibilii solizi.

Este de aşteptat, în continuare, o reducere a volumului mărfurilor neprelucrate în totalul produselor transportate pe căile ferate, ca o cerință a unor

modificări previzibile în structura producției materiale. Cererea, atât pentru transportul intern, cât şi pentru transportul internațional, se va transforma radical, unele fluxuri de trafic încetând să existe, în timp ce altele cresc.

Pentru infrastructura de căi ferate consecința, pe termen mediu şi lung, va fi aceea că unele servicii pe căile ferate, care deservesc un trafic redus, vor înregistra diferite tipuri de pierderi. Există o pierdere determinată de exploatarea liniilor ferate, dar şi a multor dotări tehnice (depouri, ateliere) şi centre administrative specifice unei rețele dense. Dacă liniile cu trafic redus vor fi închise, una câte una, se vor înregistra economii optime care se pot obține prin restructurare. Se consideră că, în perioada următoare, în țara noastră rolul căilor ferate va fi limitat la axele majore pe care trenul poate oferi un real avantaj fie utilizatorului (viteză, confort) fie comunității (menținerea mobilității şi protecția mediului).

Ajustarea infrastructurii feroviare la realitățile economiei de piață înseamnă că transportul feroviar va trebui să abandoneze structura de rețea extensivă şi să schimbe compoziția transportului de marfă care este nefavorabilă pentru industria de căi ferate. În loc de a oferi un serviciu universal, transporturile pe calea ferată trebuie să exploateze decisiv abilitatea lor specifică de a asigura legături între centrele majore. Spre exemplificarea dezvoltării extensive a rețelei de căi ferate în Europa de Est se poate da exemplul fostei R.D.G., unde infrastructura feroviară era de 14000 km, deşi ar fi fost suficienți mai puțin de 4000 km pentru a fi legate între ele toate oraşele de peste 100.000 locuitori şi care să asigure în acelaşi timp legături bune cu alte tări. Este evident că şi în țara noastră, în următorii 10-15 ani, vor fi necesare măsuri pentru reducerea infrastructurii feroviare datorită evoluției cererii de mărfuri şi călători. De altfel, în Europa Occidentală, ca rezultat al închiderii unor linii neprofitabile, lungimea totală a rețelei de cale ferată s-a diminuat cu 4,1% între 1970 şi 1985.

Pentru a surprinde modificările necesare în infrastructura feroviară de o deosebită importanță este distincția între trafic şi cererea de transport. Principiul esențial al economiei transporturilor îl reprezintă faptul că traficul de mărfuri şi călători şi cererea sunt două lucruri diferite. Fluxurile de trafic sunt determinate atât de cererea de transport (ea însăşi derivată dintr-un ansamblu spațio-temporal de activități socio- economice diverse), cât şi de un sistem al ofertei de transport. Există, evident, interacțiuni între fluxurile de trafic şi cerere, în timp ce între aceste fluxuri şi ofertă nu există decât probleme legate de strangularea sistemului de transport.

Dar, analizele nu țin întotdeauna cont de aceste lucruri, studiul fluxurilor de trafic constând, în general, în determinarea cauzalității ce leagă direct oferta şi cererea de transport de fluxurile de pasageri sau de mărfuri între două zone geografice într-o perioadă de timp.

În țara noastră înainte de anul 1989 infrastructura feroviară a fost exploatată intensiv peste limitele admisibile realizării calității transporturilor, ca urmare a fluxurilor de trafic supraaglomerate. Intensitatea circulației a fost superioară

celor mai încărcate linii feroviare europene pe numeroase porțiuni cum ar fi; magistrala 3 (Bucureşti-Oradea) în zona Văii Prahovei, magistrala 1 (Bucureşti - Timişoara), magistrala 8 (Bucureşti - Constanța) etc. Ca o reflectare a acestor intensivități în exploatarea rețelei feroviare în România volumul mărfurilor transportate (exprimate în tone) ce reveneau la 1 km de cale ferată era de 25,19, comparativ cu 24,71 în R.D.G., 22,64 în Cehoslovacia, 19,8 în Bulgaria, 16,05 în Polonia şi 15,11 în Ungaria. Acest fapt, în condițiile în care fondurile alocate reînnoirii, reparării şi întreținerii căii ferate au fost progresiv reduse, la care se adaugă şi calitatea din ce în ce mai slabă a materialelor folosite în activitatea de mentenanță, a făcut ca din punct de vedere tehnic infrastructura feroviară să aibă un grad ridicat de uzură, incompatibil cu cerințele de realizare a unui transport de calitate. Totodată, traficul de mărfuri foarte grele utilizează infrastructura căilor ferate şi restricționează frecvența şi viteza serviciilor de călători. Ca urmare a scăderii traficului de mărfuri şi călători, în ultimii patru ani, s-au creat condiții pentru asigurarea refacerii unei părți din infrastructură prin efectuarea unor reparații capitale, lucru care nu a fost însă realizat din lipsa unor fonduri suficiente.

Creşterea viitoare a traficului de pasageri şi mărfuri are implicații asupra rețelei de căi ferate în sensul că va fi marcată de necesitatea realizării cerințelor de calitate, respectiv eforturi de realizare a unor viteze cât mai ridicate posibil. Recunoaşterea faptului că viteza de călătorie sau de transport a mărfurilor este mai mult ca oricând factorul decisiv în alegerea modului de transport este reflectată în numărul mare al proiectelor naționale de infrastructură feroviară de mare viteză şi în preocupările comune ale țărilor din Europa Occidentală de a crea o rețea europeană largă de mare viteză.

În oferta de transport două variabile au o importanță deosebită: costul şi durata călătoriei. Cea de-a doua, timpul de transport, joacă un rol determinant mai ales în transportul de călători, dar are un loc deosebit şi în transportul de mărfuri deoarece poate constitui un factor de accelerație a trecerii fondurilor circulante ale agenților economici din sistemul producției materiale în alte faze ale procesului final.

Observarea diferitelor segmente de piață ale modurilor de transport demonstrează preferințele utilizatorilor pentru viteză. De asemenea, când distanța de parcurs creşte traficul aerian se dezvoltă în dauna celui rutier şi feroviar. Într-adevăr, dacă, distanța creşte, diferența se stabileşte în funcție de timpul de parcurs pentru diversele moduri de transport a căror viteze sunt inegale şi, neluând în considerare un preț mai mare, preferința călătorilor pentru transporturile cele mai rapide se intensifică în măsura în care timpul câştigat se măreşte. La costuri egale, călătorul acceptă chiar să plătească în plus un câştig de timp.

Viteza este, deci, un element fundamental al concurenței intermodale, acest element intervenind în alegerea pe care o fac utilizatorii între costul transportului şi timpul de transport. Starea deficitară a rețelei feroviare din țara noastră are efecte negative asupra transporturilor pe calea ferată. Principala

consecință o reprezintă durata ridicată de transport a mărfurilor, rezultând că, în politica statului nostru pentru reabilitarea infrastructurii căilor ferate, va trebui acordată prioritate refacerii rețelei feroviare pentru realizarea unor viteze mai ridicate comerciale compatibile cu cerințele noi ale economiei româneşti şi cu racordarea mai accentuată la schimburile internaționale de mărfuri şi călători.

Din punct de vedere al analizei economice cu relevanță pentru infrastructura feroviară există două moduri de abordare a ofertelor de transport. Se poate alege sau studia funcția de producție a întreprinderii de transport pe căile ferate, adică relația care există între ieşiri şi factorii de producție, ori funcția cost. Se impune însă o remarcă prealabilă. În transporturi, "producătorii" sunt "transportatorii" care nu fabrică propriu-zis un bun, dar care oferă un serviciu redistribuind în spațiu persoane sau cantități de mărfuri. Ieşirile se vor exprima, deci, în cantități transportate între diversele origini şi destinații.

Pentru estimarea costurilor este necesară luarea în calcul a relațiilor între costul total de producție considerat că variabila dependentă şi un anumit număr de variabile explicative, cum ar fi traficul realizat, prețul factorilor de producție etc.

În transportul feroviar distincția între mărimea întreprinderii şi volumul traficului, adică între scara de producție şi intensitatea traficului este primordială, ea fiind necesară prin însăşi natura producției de transport care este o producție de fluxuri de trafic pe rețea. Studiile efectuate în țările capitaliste dezvoltate începând cu anii '70 au relevat că există importante economii de densitate până la un nivel de trafic atât de ridicat, încât de la acestea randamentele de densitate rămân constante .

Deoarece în țara noastră, ca şi în alte țări europene, există o singură societate de transport feroviar sunt necesare unele precizări în legătură cu aceste întreprinderi din perspectiva ofertei. Trebuie luat în considerare faptul că întreprinderea de transport pe căile ferate este una de produse multiple, adică fiecare cuplu origine-destinație reprezintă o piață particulară pe care se oferă un produs specific. Prin această aproximare, întreprinderea de transport feroviar este o întreprindere ce oferă atâtea "produse" câte tronsoane elementare sunt exploatate în rețea, iar ieşirea nu mai reprezintă un scalar reieşit din numărul de kilometri, ci un vector ale cărui componente sunt traficul realizat (sau capacitatea oferită) pe un tronson al rețelei. În acest caz vectorul producție va avea atâtea compartimente câte sunt în rețea. Din acest punct de vedere transporturile feroviare româneşti sunt mult rămase în urmă oferind servicii universale în loc de o diversificare a gamei de produse feroviare. De aceea, este utilă luarea în considerare a introducerii unor transporturi de mare calitate pe axa internațională nord-sud, în cooperare cu căile ferate vecine, pentru oferirea unor alternative de transport rapid între țările nordice, statele din C.S.I. şi Peninsula Balcanică, Turcia şi Orientul Apropiat. De asemenea, este necesară din perspectiva ofertei de transport feroviar crearea condițiilor necesare atragerii tranzitului

est-vest prin perfecționarea tehnico-organizațională care să asigure performanțe superioare legăturilor cu Italia şi partea sudică a C.S.I.

După ce au fost abordate unele probleme ale cererii şi, respectiv, ale ofertei de transport pe căile ferate ne vom ocupa de evidențierea unor aspecte ale reglării pieței de transport cu impact asupra infrastructurii feroviare. În Europa Occidentală politica de transport a luat, în ultimii trei ani, o turnură clară în direcția unei organizări de piață liberă a sectorului de transport. Una dintre caracteristicile principale ale transporturilor în aceste țări a prezentat-o intervenția quasipermanentă a statului. Reglarea economică a serviciilor publice a apărut, de fapt, odată cu cea a transporturilor în momentul apariției noilor moduri de transport (calea ferată, aerian). Reglementarea a luat, la început, forma unei tutele a monopolului, intervenția statului având ca obiectiv esențial reducerea divergențelor între interesele particulare şi cele publice, apoi ea a evoluat spre armonizarea concurenței între marile sectoare oligopolistice. Dar trebuie subliniat că această intervenție a statului prin politica de transport, deşi a favorizat anumite ramuri, nu a distorsionat semnificativ raportul dintre cerere şi ofertă. În schimb, în țările cu economie centralizată politica de transport era caracterizată printr-o structură rigidă de comandă. În loc de concurență între diferitele modalități de transport, cererea agregată pentru transport era controlată prin planul economic.

În consecință, au apărut o serie de deosebiri între Europa Occidentală şi Europa Răsăriteană în ceea ce priveşte transporturile şi rolul diferitelor ramuri cu consecințe şi, în prezent, asupra infrastructurii. Astfel, în Europa Occidentală, piața transporturilor este guvernată de cerere şi există totdea-una posibilitatea celei mai bune alegeri dintr-o gamă largă de produse şi servicii. În schimb, în Europa Răsăriteană oferta era mai mică decât cererea, gama de servicii oferite era puțin diversificată, iar politica de transport asigura prioritate celui pe calea feroviară în detrimentul celorlalte moduri.

Din punctul de vedere al căilor ferate, în Europa Occidentală acestea au un nivel ridicat de servicii de transport (frecvență, viteză, punctualitate, informații etc.) care sunt oferite de o rețea feroviară care este bine întreținută, în bune condiții şi care a fost scurtată prin închiderea liniilor ineficiente. Vârsta medie a parcului rulant este destul de redusă, formarea trenurilor poate fi adaptată pentru a face față diferitelor nevoi şi flexibilitatea în exploatare ajută la reducerea costurilor de producție.

În schimb, în Europa Răsăriteană infrastructura feroviară a fost neglijată cu consecințe asupra vitezelor dezvoltate, serviciilor de proastă calitate şi nediversificate, parcul rulant este îmbătrânit şi există o anumită rigiditate în formarea trenurilor.

În Europa Răsăriteană s-au produs o serie de modificări care au afectat şi politica de transport. Pentru rezolvarea problemei mobilității transporturilor feroviare este necesară luarea în considerare a unor criterii care să asigure o piață liberă a transporturilor, oferind utilizatorilor posibilități de deplasare fără

obstacole de natură economică (în special tarifare) şi cu o plată adecvată. În interesul public se poate pune problema unei politici selective, utilizată pentru a impune restricții asupra anumitor categorii de utilizatori, pentru diferite perioade de timp. Se consideră că libera alegere a mijloacelor de transport este compromisă atunci când capacitatea infrastructurii nu este adecvată.

1.2. Alinierea standardelor infrastructurii feroviare româneşti la cele europene

Datorită politicii de transport în cele două părți ale Europei, se înregistrează în prezent o situație diferită între Europa Occidentală şi Europa de Est şi Centrală din perspectiva infrastructurii feroviare. Este de subliniat faptul că, până nu de mult, pe continentul european fluxurile de mărfuri şi călători se situau pe o axă Nord-Sud, precum şi în interiorul celor două grupe de țări divizate din punct de vedere politic şi economic. Conform unor previziuni efectuate de organisme internaționale/1/ până în anul 2010 comerțul țărilor din Europa Răsăriteană cu Europa Occidentală va creşte într-un ritm mediu anual de 4,2%, în timp ce sporul anual al comerțului între țările Europei Răsăritene va fi de numai 2%.

Integrarea piețelor de transport ale Europei Răsăritene şi Europei Occidentale necesită o abordare uniformă a organizării dacă traficul va creşte, aşa cum se estimează, între cele două regiuni. Dar acest lucru este deosebit de dificil. Spre exemplu, Piața Comună nu a realizat încă acest lucru, aşa după cum reiese din existența unor standarde diferite, în special, în sectorul feroviar. Ne putem aştepta ca sistemele de transport pe căile ferate ale celor două zone de pe continentul european să conveargă cu greu, numai ca rezultat al aplicării universale a politicii de transport orientată spre economia de piață.

Creşterea puternică a traficului de pasageri pe axa Est-Vest poate dobândi noi perspective pentru transportul feroviar de călători, în special, dacă va fi posibil de organizat un serviciu viabil de mare viteză, prin modernizarea, în consecință a rețelei de căi ferate. În ceea ce priveşte transportul de mărfuri, se presupune că ponderea transportului feroviar în traficul Est-Vest şi Vest-Est se va reduce de la 60% în prezent la 30% în perspectivă. Cu toate acestea el va avea importanță între diferitele moduri de transport, explicabilă nu numai prin distanțele mari de parcurs, dar şi prin politica de transport orientată spre cale ferată.

Spre deosebire de infrastructura transporturilor feroviare din țara noastră, procesul de modernizare a liniilor ferate din Europa Occidentală a fost terminat, astfel încât acestea permit atingerea unor viteze de circulație, pe majoritatea porțiunilor, de 200 km/oră. În prezent preocupările în țările din vestul Europei converg spre crearea condițiilor necesare pentru depăşirea acestei viteze.

Uniunea Europeană a Căilor Ferate a elaborat mai multe programe de modernizare a infrastructurii, luând în considerare şi cerințele Europei Răsări-

tene. Dar programele nu se bazează pe un concept european de linii ferate, ci este mai degrabă o înşiruire a celor mai importante căi ferate din Europa. Rămân nerezolvate o serie de probleme cum ar fi: vitezele maxime considerate realiste pentru diferitele tipuri de linii, condițiile preferabile pentru crearea / utilizarea unor linii separate de călători şi mărfuri în raport cu traficul mixt, handicapul utilizării între țări a unor sisteme electrice diferite, efectuarea schimbărilor de locomotivă la frontierele diferitelor țări datorită incompatibilității parcului rulant etc.

Ca urmare a schimbărilor din Europa Centrală şi de Est, planurile de modernizare stabilite în Europa Occidentală, precum şi planurile pentru modernizarea infrastructurii şi noi construcții de infrastructură din Europa Răsăriteană capătă o nouă semnificație. Din alt punct de vedere trebuie abordate între cele două părți ale Europei şi problemele privind cooperarea dintre companiile de cale ferată între ele şi cu ceilalți transportatori (de exemplu, traficul de mărfuri combinat) şi măsurile de a asigura compatibilitatea în domeniile siguranței şi comunicațiilor feroviare.

Prioritatea acordată de marile companii feroviare occidentale realizării unei infrastructuri de mare viteză nu este valabilă, cel puțin pe termen scurt şi mediu, pentru întreprinderile de căi ferate est-europene ale căror obiective în reabilitarea rețelei sunt altele. Pentru mulți ani aceste țări nu vor fi preocupate de construirea sistemelor de transport, ci de punerea infrastructurii căilor ferate în ordine şi de satisfacerea cererii crescânde de transport prin prevederi de operare standardizate, cu alte cuvinte servicii regulate şi viabile la călătorii de transport între 100 şi 120 km/oră.

Pentru a face față acordurilor încheiate în Europa (în general între țările dezvoltate) țările Europei Răsăritene trebuie să depăşească următoarele probleme: modernizarea infrastructurii, modernizarea instalațiilor de siguranță, achiziționarea de parc rulant capabil să dezvolte în siguranță o viteză de 160 km/oră, iar în cazul parcului rulant de pasageri să ofere nivelul cerut de confort.

Realizarea în Europa de Est a unei rețele de mare viteză similară celei din Europa Occidentală, utilizând noi vagoane construite pentru vitezele cerute, întâmpină mari dificultăți în Europa Răsăriteană. În prezent există numai o idee foarte vagă despre ruta noilor linii, iar lucrurile sunt în stadii primare. Marile probleme se regăsesc în tehnologia siguranței, controlul automat al liniilor şi, în principal, în lipsa facilităților de producție capabile să asigure fabricarea unor locomotive şi vagoane de mare putere care să satisfacă standardele cerute pentru operații de 250 km/oră. Chiar întreținerea vagoanelor este o sursă de probleme datorită lipsei de echipament modern de întreținere. Depourile vor trebui modernizate şi reechipate, iar personalul de întreținere va avea nevoie de o pregătire care va necesita ajutorul producătorilor de vagoane şi locomotive.

În Europa de Est au existat preocupări şi se conturează planuri pentru creşterea vitezei de transport deşi nu la nivelul celei din Europa Occidentală. În anii '70 a fost construită o linie în Polonia, între Katowițze şi Varşovia, permi-

ţând teoretic o viteză maximă de 220 km/oră. În prezent ea funcţionează la 160km/oră motivul fiind, în primul rând, că nu există un parc rulant pentru viteze mai mari şi, în al doilea rând, că instalaţiile de siguranţă necesare nu sunt disponibile. Se apreciază că în Polonia liniile de mare viteză nu pot fi realizate prin modernizarea infrastructurii existente, ci vor trebui asigurate noi construcţii.

În Cehia şi Slovacia se urmăreşte ca primă etapă, până în anul 2005, modernizarea a 1300 km de linie ferată pentru o viteză de 140 km/oră, care vizează atât traficul intern cât şi cel internaţional. Următoarea etapă va fi reconstrucţia sau construirea de linii pentru o viteză de cel puţin 200 km/oră. Construcţia unor linii de mare viteză este prevăzută pentru perioada <%-2>1998-2020, prima fiind Praga-Kosice (care va fi o linie tipic internă, neavând nici o legătură cu traficul internaţional).

Posibilităţile de dezvoltare a liniilor de mare viteză în Europa Răsăriteană vor depinde de fondurile disponibile. Infrastructura feroviară în ţările est-europene trebuie, în fapt, să fie acum finanţată de la bugetul de stat, ceea ce înseamnă că, în actuala perioadă economică de tranziţie şi în condiţiile unei nevoi de a reduce deficitele bugetelor şi, în acelaşi timp, cererea inevitabilă de a restructura sectoare întregi ale economiei, este imposibil ca reţeaua feroviară să obţină resurse de investiţii substanţiale. De aceea proiectele de viitor pe astfel de scară nu pot fi realizate cu fonduri publice. Considerăm, că nu este nerezonabil ca astfel de linii să fie construite şi operate de sectorul privat (prin investiţii autohtone, străine sau mixte) deşi deciziile privind locul şi timpul, unde şi când vor fi acestea realizate vor continua să fie luate de sectorul public.

Direcţiile principale de schimbare în profilul transportului feroviar şi a infrastructurii căilor ferate vor viza următoarele domenii în Europa de Est:

- adoptarea unor noi tehnologii de transport, respectiv traficul de mărfuri containerizate şi transportul combinat, care au fost dezvoltate în ţările occidentale acum 20 de ani, dar pentru care resursele au lipsit în Est şi cererea a fost mare;
- utilizarea crescândă a joncţiunilor controlate automat;
- pregătirea pentru trecerea la o viteză a trenurilor de călători de 160 km/oră şi a trenurilor de marfă de 110 km/oră;
- modernizarea punctelor de trecere a frontierelor.

Ca o concluzie la cele afirmate până aici, dorim să subliniem faptul că politicile de transport din trecutul ţărilor est-europene au încă consecinţe nefavorabile în infrastructura căilor ferate, concretizate în decalaje apreciabile faţă de ţările vest-europene, decalaje care se vor menţine şi în perioada următoare. Am prezentat mai pe larg situaţia ţărilor din răsăritul Europei tocmai pentru faptul că o serie de caracteristici ale transportului feroviar din aceste ţări se regăsesc şi în România. În cele ce urmează vom prezenta unele aspecte mai recente înregistrate în diferite ţări în domeniul transporturilor feroviare şi în infrastructura căilor ferate. Calculele efectuate în Germania privind reabilitarea reţelei feroviare în fosta R.D.G. arată că sunt necesare fonduri de 42,3 miliarde

mărci germane pentru această operațiune. Aceste calcule indică faptul, că în condițiile unui climat macroeconomic favorabil şi ale unei creşteri rapide a traficului feroviar de mărfuri şi călători nu vor putea fi finanțate în întregime investițiile în infrastructură numai din încasările proprii ale societăților de cale ferată.

Studiile guvernamentale elaborate /2/ privind constituirea unei singure companii de cale ferată pentru cele două zone ale Germaniei, ca societate pe acțiuni, prevăd pentru aceasta împărțirea în trei divizii: infrastructura, transportul de mărfuri şi transportul de pasageri. Urmează ca transportul de bunuri şi transportul de pasageri să concureze unul cu altul şi cu terți pentru utilizarea infrastructurii feroviare. Ele vor plăti costurile utilizării căilor ferate diviziei de infrastructură. Investițiile efectuate de divizia de infrastructură pentru îmbunătățirea calității căii ferate şi extinderea rețelei sunt făcute pe responsabilitatea ei comercială, pe o parte, şi în coordonare cu planul de infrastructură a traficului federal, pe de altă parte. Cheltuielile de investiții ale celor două societăți de cale ferată au fost în anul 1991 de 9,8 miliarde DM, iar în anul 1992 de 12,4 miliarde DM, în timp ce subvențiile primite de la stat se cifrau la suma de 6 miliarde DM în 1991 şi 8,7 miliarde DM în anul 1992.

În Regatul Unit guvernul a anunțat intenția sa de a privatiza căile ferate britanice (BR) şi de a implica noi întreprinderi în sfera serviciilor pe căile ferate. Se prevede elaborarea unei legi a căilor ferate pentru a se asigura că toate companiile au acces legal la infrastructură. BR va continua să existe în sectorul public ca o autoritate a infrastructurii şi va asigura totodată şi serviciile pentru călători /2/.

În Austria la nivelul anului 1992 volumul total al investițiilor a fost de 11,17 miliarde şilingi, din care aproximativ 2,9 miliarde au fost alocate pentru cumpărarea parcului rulant, 3,76 miliarde pentru continuarea planului privind construcția de noi căi ferate şi restul pentru reînnoirea şi modernizarea facilităților existente.

În Norvegia trăsătura fundamentală a noului sistem contabil şi bugetar este aceea că va fi făcută o separare între funcțiile infrastructurii şi operațiile comerciale realizate în cadrul căilor ferate norvegiene.

În Elveția societatea națională de căi ferate (CFF) a fost subdivizată în două sectoare clar definite: infrastructura şi exploatarea. Statul îşi asumă responsabilitatea financiară pentru infrastructură. Totuşi CFF este responsabil pentru partea fizică a infrastructurii (construcția şi renovarea). Responsabilitatea financiară a statului acoperă construcția şi menținerea infrastructurii. Rolul societății naționale elvețiene de cale ferată este de a planifica, construi şi de a menține infrastructura la cele mai reduse costuri. Investițiile în rețeaua de căi ferate au crescut de la 428 milioane de franci elvețieni în anul 1980 la 1,142 miliarde franci elvețieni în 1989 /2/.

Compania belgiană de cale ferată a elaborat împreună cu statul un program de investiții de 10 ani. Planul de investiții cuprinde suma de 176,5 miliarde de franci belgieni care vor fi alocate, în principal, pentru parcul rulant şi pen-

tru infrastructură (creşterea capacității, noi servicii, gări pentru călători, electrificarea rețelei, modernizarea principalelor rute de pasageri, adoptarea principalelor rute de mărfuri etc.).

În Polonia se consideră că prevederile legale privind intervenția statului în activitățile căilor ferate nu corespund pe deplin unei economii de piață, deoarece ele nu permit concurența intersectorială pe baze egale şi restrâng autonomia întreprinderii. Societatea de căi ferate poloneze este responsabilă pentru costurile menținerii, modernizării şi dezvoltării rețelei. În prezent societatea primeşte următoarele subvenții: 50% din costurile infrastructurii plus rambursarea parțială a pierderilor din transportul de pasageri datorate aplicării tarifelor oficiale şi preferențiale.

Problema aşa-ziselor linii ineficiente va fi rezolvată în felul următor în Cehia şi Slovacia:

- separarea infrastructurii feroviare de activitățile de exploatare şi participarea statului la finanțarea infrastructurii;
- finanțarea aşa-numitelor servicii de interes public cărora le aparține transportul de călători care cu veniturile lor nu acoperă costurile totale;
- retragerea liniilor ineficiente din rețeaua generală şi exploatarea aşa-numitelor căi ferate regionale de către alte unități decât societatea de căi ferate.

Din cele prezentate, pentru diferite țări, rezultă preocuparea pentru o redefinire a raportului dintre stat şi companiile de cale ferată, separarea operațiilor legate de infrastructură de cele privind exploatarea transportului de mărfuri şi călători, rolul statului în efectuarea unor investiții privind infrastructura, volumul ridicat şi creşterea față de perioadele anterioare a investițiilor în infrastructură etc. Toate acestea, corelate cu posibilitățile şi stadiul economiei româneşti este necesar a fi luate în considerare la elaborarea politicii de reabilitare a infrastructurii căilor ferate în țara noastră.

După cum am subliniat în primul subcapitol, în sistemul transporturilor din țara noastră, transportul feroviar deține încă o importanță deosebită reflectată în rolul jucat de parcursul de mărfuri şi călători. Deşi liberalizarea politicii de transport, precum şi dinamica economiei naționale, au influențat negativ evoluția transportului feroviar este de aşteptat ca rolul acestuia, pe distanțele mari să rămână important. Cu alte cuvinte, alinierea standardelor privind infrastructura feroviară românească la cele europene are loc în condițiile unei restructurări profunde a economiei din țara noastră.

Alinierea standardelor infrastructurii se impune, în primul rând din perspectiva portanței căilor ferate. Un procent de 80% din actualele linii ferate au fost construite înainte de-al doilea război mondial, ceea ce presupune modernizarea în continuare a acestora. Menționăm faptul că principala cauză care determină situația inadecvată a portanței căilor ferate o constituie structura necorespunzătoare a şinelor (şine tip 40, 45, 49 - cu o rezistență scăzută la vo-

lume mari de trafic reprezintă circa 75% din lungimea totală). În ultimii ani s-au construit puține linii de cale ferată, investițiile alocate fiind îndreptate, cu preponderență, spre dublări şi electrificări de linii pe magistralele principale şi alte artere de circulație. În acest sens este necesară determinarea efortului economic pentru înlocuirea şinelor de cale ferată cu o portanță mai scăzută. Deoarece calculele efectuate au evidențiat volumul mare de investiții necesare în acest sens este util să se studieze posibilitatea înlocuirii şinelor, într-o etapă prioritară, numai pe acele porțiuni care asigură un volum mai mare de trafic şi călători, fie în interiorul țării noastre, fie cu alte țări.

Deşi din punct de vedere al densității căilor ferate țara noastră se situează la nivelul mediu europen, considerăm că rețeaua feroviară asigură o bună acoperire a teritoriului, astfel încât construcția noilor linii de cale ferată nu va modifica semnificativ repartizarea infrastructurii pe teritoriu. De altfel, şi din perspectiva interconectării rețelei feroviare româneşti cu rețeaua feroviară din alte țări considerăm că sunt premise favorabile pentru traficul de tranzit european de mărfuri şi călători prin țara noastră. Întrucât 70% din traficul de mărfuri se desfăşoară pe numai o treime din rețeaua feroviară este necesară studierea renunțării, în perspectivă, la o parte din infrastructura ineficientă, în corelație însă cu programul de modernizare a rețelei rutiere.

Este necesară, în al doilea rând, alinierea infrastructurii româneşti la densitatea liniilor electrificate de cale ferată înregistrate în celelalte țări din Europa. În România revin numai 15,5 km de linie ferată electrificată la 1000 kmp suprafață a teritoriului, comparativ cu 123 în Elveția, 72 în Belgia, 62 în Luxemburg /3/ etc. De altfel, țara noastră înregistrează cele mai scăzute niveluri ale electrificării din Europa, ceea ce impune, în perspectivă, pentru racordarea la cerințele europene, o creştere a gradului de electrificare a infrastructurii româneşti compatibilă cu standardele europene. Acest lucru ar asigura o creştere a vitezei de circulație şi o reducere relativă a consumului de energie pe tona de marfă transportată. În țările europene dezvoltate investițiile totale au înregistrat o scădere în infrastructura transporturilor feroviare, în timp ce cheltuielile de întreținere au crescut. Cu toate acestea lungimea liniilor electrificate a crescut, iar ponderea liniilor electrificate în rețeaua totală a sporit de la 29,3% la 38,6% în perioada 1970-1985, ceea ce evidențiază importanța acestui segment al infrastructurii feroviare. În al treilea rând, se impune alinierea infrastructurii feroviare româneşti la standardele europene şi din perspectiva vitezei posibil de dezvoltat. Investițiile care au fost făcute în liniile de cale ferată nu au contribuit însă şi la creşterea semnificativă a vitezei de circulație a trenurilor. Astfel, mutațiile înregistrate în ultimii ani în infrastructura feroviară nu s-au reflectat şi în calitatea şi în modul de realizare a lucrărilor de întreținere şi reparații. La nivelul 1993 erau mari rămâneri în urmă în efectuarea reparațiilor capitale în infrastructura feroviară ceea ce avea ca efect reducerea vitezei de circulație pe circa 10% din lungimea totală a rețelei feroviare cu trepte de viteză cuprinse între 30-70 km/oră. De altfel, deficiența principală a infrastructurii căilor

ferate în țara noastră, în comparație cu cea din Europa Occidentală, o constituie faptul că rețeaua feroviară şi instalațiile conexe nu corespund cerințelor de viteză utilizate în traficul internațional. Datorită restricțiilor de viteză pe 5961 km linii magistrale viteza de deplasare a trenurilor realizată în România este mult inferioară celei din alte țări.

În al patrulea rând este necesară, pentru alinierea infrastructurii româneşti la standardele internaționale, creşterea gradului de mecanizare şi automatizare a instalațiilor conexe. Datorită gradului scăzut de automa-tizare a tirajelor există un număr mare de prelucrări şi o durată ridicată de staționare a vagoanelor ceea ce are drept consecință o viteză medie redusă de transport a mărfurilor, de 2 km/h. Pentru comparație, viteza medie de transport a mărfii este de 5,5 km/oră în Germania, conducând la realizarea unei durate de transport de 40 ore pentru 92% din trafic pe o distanță medie de transport de 220 km.

Pentru alinierea cerințelor mai sus menționate la standardele europene considerăm că un rol important îl are politica de investiții. În prețuri curente la nivelul ramurii de transport investițiile au scăzut de la 24,1 miliarde lei în anul 1989 la 16,7 miliarde lei în anul 1990 şi, respectiv, la 20,5 miliarde lei în anul 1991. Față de anul 1990, în anul 1991 investițiile în transporturi au scăzut cu 58% comparativ cu 26% pe întreaga economie națională. Aceste fenomene au determinat o scădere a potențialului infrastructurii transporturilor.

Investițiile în transportul feroviar cuprindeau o valoare totală a obiectivelor în curs de execuție de 26,7 miliarde lei din care rămăseseră de executat la sfârşitul anului 1992 lucrări de 16,1 miliarde lei. Ca urmare a lipsei de fonduri, în anii 1991-1992 au fost sistate lucrările de investiții la aproximativ 94 obiective. Este de subliniat faptul că investițiile sistate începute înainte de anul 1989 reprezintă în cea mai mare parte construcția unor linii noi de cale ferată în zone care au căpătat o importanță deosebită, dublări de linii şi electrificări.

Investițiile pentru care sunt asigurate în continuare fonduri reprezintă dublări şi electrificări de linii şi construcția unor linii noi. Fondurile acoperă cheltuielile necesare numai pentru un număr de nouă obiective. Considerăm necesar ca, în continuare, să fie luate cu discernământ măsuri pentru executarea unor noi investiții, accentul trebuind pus, în perioada următoare, pe reconstrucția infrastructurii feroviare.

1.3. Coordonate ale unei politici de aliniere a standardelor infrastructurii şi transporturilor feroviare la cerințele europene

După cum s-a subliniat în celelalte subcapitole, infrastructura transporturilor feroviare româneşti înregistrează un decalaj apreciabil în raport cu realizările din țările europene dezvoltate. În condițiile intensificării, în perspectivă, a traficului internațional prin țara noastră, precum şi a modificărilor structurale previzibile în economia națională, obiectivul principal al modernizării infrastructurii şi a transporturilor îl constituie alinierea, într-o anumită perioadă, la standardele internaționale.

Racordarea la cerințele impuse pe plan european în ceea ce priveşte transportul şi infrastructura feroviară se impune, în principal, din perspectiva realizării unor linii de cale ferată moderne care să asigure viteza de deplasare practicată în alte țări dezvoltate. Alinierea la standardele europene se impune şi în ceea ce priveşte structura dotării cu locomotive şi vagoane. Deşi din punctul de vedere al densității acestora România are un nivel ridicat, în schimb viteza posibil de realizat la locomotivele şi vagoanele din parc este redusă, greutatea este mare, iar parcul este structurat, în special, pentru traficul greu de marfă.

Față de numărul personalului angajat în rețeaua de căi ferate din alte țări, în România acesta era mai ridicat. Astfel, personalul angajat în țara noastră în activitatea de transport feroviar era de 17,7 lucrători km de linie ferată, față de 6 în Franța, 8 în Germania şi 10 în Austria. În ceea ce priveşte productivitatea muncii în rețeaua de căi ferate aceasta era de 2,3 milioane tone-km/lucrător în România față de 6,1 mil. tone-km/lucrător în Germania şi 6,2 mil.tone-km/lucrător în Franța.

În transportul feroviar va trebui să se acorde prioritate modernizării infrastructurii căilor ferate, pentru a se asigura racordarea acesteia la cerințele traficului internațional şi îmbunătățirii dotării cu vagoane de călători şi marfă pentru a permite confortul şi siguranța circulației. În țările occidentale, orientările principale în transportul feroviar au vizat sporirea vitezei de circulație, în principal, a trenurilor de călători, dar şi a celor de marfă şi mecanizarea şi automatizarea proceselor, mai ales a celor de dirijare a circulației şi de comandă a materialului rulant de tracțiune şi automotor. În transportul feroviar clasic sporirea vitezei se poate face pe două căi. În primul rând, prin îmbunătățirea geometriei liniilor existente în sensul măririi razei curbelor şi sporirii gradului de motorizare a mijloacelor de remorcare şi, în al doilea rând, prin construcția unor linii noi speciale concepute pentru viteze foarte mari scoase complet de sub incidența oricărei alte circulații şi realizarea unor trenuri speciale. Organizarea circulației pe liniile de foarte mare viteză se bazează pe o automatizare complexă de înaltă tehnicitate a comenzilor materialului rulant şi a instalațiilor de dirijare a circulației.

Realizarea priorităților menționate pentru alinierea infrastructurii căilor ferate şi a parcului de locomotive şi vagoane la standardele europene impune unele cerințe tehnice, organizatorice şi financiare. Astfel, este necesară asigurarea dotării cu utilaje grele de cale ferată pentru realizarea parametrilor tehnici şi de siguranță a circulației feroviare impuşi de convențiile internaționale. Totodată, trebuie luată în considerare retehnologizarea rețelei de comunicații feroviare, concomitent cu extinderea electrificării şi a instalațiilor de mecanizare (centralizări electrodinamice şi bloc automat de linii), precum şi a automatizării şi informatizării proceselor de transport, conducere şi gestiune. O altă cerință ce derivă din necesitatea alinierii la standardele europene este aceea a reconstrucției şi modernizării complexului Gara de Nord Bucureşti, principala intrare feroviară în capitală şi a altor puncte de frontieră ce deservesc traficul internațional.

Din punct de vedere organizatoric, este nevoie de luat în considerare adoptarea unor măsuri pentru asigurarea personalului necesar în toate sectoarele de activitate, dimensionat în concordanță cu structura şi intensitatea traficului şi cu dotarea tehnică adecvată.

În domeniul transporturilor feroviare acțiunea de descentralizare a unităților economice a condus la înființarea unei regii autonome şi a 40 de societăți comerciale. Cerința principală în acest domeniu este realizarea privatizării în următorii ani a acestor societăți comerciale şi o mai bună definire a raportului între stat şi regia autonomă, potrivit rolului regiei autonome, a obligațiilor ce îi revin. Valorile foarte mari ale infrastructurilor şi suprastructurilor din transportul feroviar fac ca activitatea de bază să nu fie pretabilă privatizării. Procesele tehnologice şi normele de siguranță a circulației sunt, de asemenea, argumente în favoarea păstrării acestei activități sub controlul statului. Activitățile auxiliare se pot privatiza ca active de sine stătătoare, micşorând, în acest fel, efortul pe care bugetul central îl face anual pentru susținerea activității de bază.

Inventariind gama de servicii şi activități adiacente parcursului de transport feroviar rezultă posibilități importante de organizare autonomă a acestora, inclusiv sub forma de participare cu capital privat, societatea de cale ferată acționând ca un holding. Domenii care prezintă interes în acest sens sunt următoarele: reparații echipamente şi material rulant, construcții feroviare, vânzarea de legitimații şi asigurarea de relații cu publicul, asigurarea continuării transportului de pe calea ferată pe şosele în vederea realizării relațiilor "din poartă în poartă", a colectării şi distribuției mărfii, case de expediții, activitatea de salubrizare şi întreținere a spațiilor materialului rulant şi a zonelor adiacente aparținând căilor ferate, paza şi protecția dotărilor, bunurilor, călătorilor şi mărfurilor atât în parcursul de transport, cât şi pe durata de magazinaj, activitatea de turism şi servicii adiacente (rezervări hoteliere, bilete de călătorie la alte mijloace de transport etc.).

Acțiunile ce trebuie întreprinse în raport cu cerințele menționate mai sus ale alinierii transporturilor feroviare la standardele europene vizează reabilitarea infrastructurii feroviare astfel încât în următorii ani să fie asigurate viteza de circulație mai ridicată şi dotarea cu vagoane de călători şi marfă conforme cu cerințele unui trafic modern.

Posibilitățile de realizare a acestor acțiuni sunt însă limitate deocamdată de alocarea de la bugetul de stat a sumelor necesare. Este de subliniat că şi în alte țări transportul feroviar este subvenționat de la bugetul de stat, astfel încât situația economică de la un moment dat condiționează strict realizarea unor obiective. Din această cauză se poate aprecia că restructu-rarea transportului feroviar va fi în strânsă dependență de situația economică din țara noastră şi de posibilitatea atragerii unor investiții străine în infrastructura feroviară. Obiectivul principal în restructurarea infrastructurii transporturilor căilor ferate este modernizarea acesteia în scopul realizării unor viteze de circulație mai ridicate.

Realizarea obiectivului principal al restructurării infrastructurii impune, în primul rând, reducerea şi treptat diminuarea restricţiilor de viteză prin efectuarea la timp a reparaţiilor capitale necesare, astfel încât porţiunile de circulaţie cu viteze de 120 km/h, actual practicabilă, pe liniile ferate să poată fi efectiv utilizate permiţând obţinerea unei viteze de circulaţie de 90-100 km/h pentru trenurile accelerate şi de 100-110 km/h pentru trenurile rapide.

O a doua etapă o constituie trecerea la viteze maxime de circulaţie de 140-160 km/h pe magistralele feroviare care asigură legătura dintre marile centre economice şi aglomerări urbane prin reînnoirea şi repararea căilor ferate pe aceste porţiuni.

În perspectivă este necesară crearea condiţiilor tehnice pentru realizarea unor viteze de circulaţie de 200 km/h, pe porţiuni ale anumitor magis-trale, prin înnoirea infrastructurii feroviare şi evaluarea oportunităţii construirii unor linii specializate de mare viteză (peste 200 km/h).

Un alt obiectiv al restructurării transporturilor feroviare este acela al îmbunătăţirii structurii dotării materialului rulant adecvat cerinţelor atât din punct de vedere al vitezelor dezvoltate, cât şi din punct de vedere al siguranţei circulaţiei. În acest sens importantă este alinierea industriei româneşti de material rulant la standardele mondiale prin realizarea unei cooperări cu firme de prestigiu pe plan internaţional. De asemenea, este necesară efectuarea la timp a reviziilor pentru vagoane şi locomotive, ponderea celor care aşteaptă efectuarea reparaţiilor reprezentând 40% din parc.

O altă problemă care trebuie luată în considerare este aceea a îmbunătăţirii transportului pe calea ferată în scopul asigurării unor servicii de înaltă calitate. În acest sens ar putea fi avute în vedere următoarele aspecte:

- introducerea serviciilor de legături rapide pentru călători între oraşele cu potenţial economic mai mare şi centrele urbane, integrate într-un sistem coordonat cu transportul auto şi cel aerian;
- asigurarea de servicii diversificate de transport pentru mărfuri de tip "vagon direct de marfă", "tren direct de marfă", "expres de marfă", "transport la termen garantat", "transport din poartă în poartă";
- diversificarea serviciilor de transport pentru călători prin integrarea în transportul feroviar de servicii conexe;
- menţinerea trenurilor personale numai pe distanţe mici, disponibilizarea resurselor actuale alocate operării trenurilor personale pe lungă distanţă putând contribui la creşterea calităţii transportului local şi a celui de lungă distanţă cu viteză comercială sporită;
- oferirea de către societatea de cale ferată a unei alternative concurenţiale la transportul mărfurilor manufacturate sau semifabricate cu valoare înglobată ridicată prin utilizarea unor metode de transport modern.

Efortul financiar pentru restructurarea şi dezvoltarea infrastructurii căilor ferate şi pentru transportul feroviar se estimează a fi, în următorii 15 ani, de

cca.5 miliarde dolari. Aceste cheltuieli sunt necesare pentru reabilitarea structurii liniilor ferate şi dezvoltarea tehnicii acesteia pentru racordarea la standardele europene (aproximativ 70% din total) şi pentru dotările cele mai importante cu material rulant în vederea creşterii performanțelor transportului feroviar şi asigurarea legăturilor cu celelalte țări.

În țările dezvoltate, eforturile financiare au fost orientate, într-o proporție însemnată, prin intermediul bugetului de stat, spre modernizarea liniilor de cale ferată şi realizarea de linii noi, în special pentru viteze de circulație mărite şi pentru evitarea aglomerațiilor de trafic feroviar care ar avea consecințe în instabilitatea circulației, afectarea punctualității şi a vitezei comerciale.

În Europa Occidentală, cheltuielile pentru întreținerea infrastructurii feroviare reprezintă anual cca. 100 mii dolari/km de linie ferată. Dacă se ia în considerare această sumă, rezultă că reabilitarea în totalitate a rețelei feroviare în România, ar reprezenta un efort financiar extrem de ridicat şi deosebit de greu de procurat. De aceea este necesară concentrarea asupra celor aproximativ 3000 km de linie ferată care asigură peste 80% din activitatea de transport feroviar.

Deoarece sumele necesare dezvoltării infrastructurii şi transporturilor feroviare sunt ridicate este necesară identificarea surselor de acoperire a acestor cheltuieli. În țările dezvoltate, efortul financiar pentru realizarea infrastructurii feroviare este susținut de stat, dat fiind importanța acestuia pentru economia națională. În țara noastră, datorită caracterului strategic al transportului pe căile ferate care deține 28% din parcursul mărfurilor şi 41,3% din parcursul călătorilor, considerăm că trebuie luat în considerare, în primul rând, un efort financiar din partea statului. Se poate aprecia, însă, că un asemenea efort nu va putea fi susținut în totalitate, de aceea este utilă şi atragerea unor organizații internaționale. Creditele primite din partea unor instituții financiare ar putea fi susținute prin faptul că modernizarea infrastructurii căilor feroviare va permite atragerea unui trafic suplimentar de mărfuri pe plan internațional şi a unui trafic suplimentar de călători, ceea ce va asigura recuperarea eforturilor într-o perioadă relativ scurtă de timp.

Pentru realizarea modernizării transportului de interes local şi pentru dezvoltarea şi eficientizarea infrastructurilor cu caracter regional, este necesară şi o participare din partea bugetului comunităților locale. Aceasta ar asigura efectul propagat al eficienței transporturilor feroviare asupra celorlalte ramuri economice, o dezvoltare economico-socială mai accentuată în anumite zone ale țării noastre.

O condiție majoră în restructurarea infrastructurii căilor ferate şi a transportului feroviar o reprezintă atragerea unor investiții străine. În fundamentarea soluțiilor pentru asigurarea participării capitalului străin la modernizarea infrastructurii feroviare trebuie pornit de la faptul că țara noastră reprezintă o bună legătură între vestul şi estul Europei, ca şi cu Turcia şi țările Orientului Apropi-

at. Este necesară, de aceea, stabilirea unui cadru legislativ corespunzător care să aibă în vedere şi interesul strategic al statului în acest domeniu de activitate.

În concluzie, dată fiind importanța transporturilor feroviare în cadrul transporturilor din țara noastră sunt necesare eforturi atât din partea statului, cât şi din alte surse pentru efectuarea în timp a restructurării infrastructurii căilor ferate şi a modernizării dotării cu material rulant. În acest sens, modernizarea infrastructurii feroviare ar trebui să vizeze, în principal, obținerea unor viteze de circulație mai ridicate comparabile cu acelea practicate în țările europene dezvoltate. În acelaşi timp, este util a fi luate în considerare îmbunătățirea dotării cu material rulant prin schimbarea structurii parcului în favoarea acelor mijloace care asigură o mai bună încărcare a vagoanelor. Totodată, este necesar a fi luată în considerare şi o modernizare a dotărilor cu locomotive la standardele europene.

Capitolul 2

POLITICA INVESTIȚIONALĂ ÎN MODERNIZAREA INFRASTRUCTURII TRANSPORTURILOR RUTIERE

2.1. Necesități şi perspective ale modernizării infrastructurii rutiere

Integrarea economică a României în structurile internaționale nu este posibilă fără activitatea de transport. În cadrul acesteia, un loc aparte îl ocupă sectorul rutier, cu infrastructura şi suprastructura sa corespunzătoare. O caracteristică, general valabilă pe plan internațional, este tendința continuă a dezvoltării transporturilor rutiere, mai rapidă decât a celorlalte moduri de transport. Factori favorabili unei dezvoltări rapide a acestei activități există în egală măsură şi pentru transportul de mărfuri şi pentru cel de călători. Performanțele traficului rutier pot fi analizate şi prin comparație cu alte moduri de transport, dintre care cea mai revelatoare este aceea cu modul de transport feroviar. Astfel, prin intermediul autovehiculelor se transportă de circa 10 ori mai mulți călători decât pe calea ferată (4) şi de aproape 3,5 ori mai multă marfă.

Numeroase statistici susțin dezvoltarea accentuată la transporturile rutiere, în ultimii ani. De exempu, în Europa, din anul 1985 şi până în 1988 creşterea traficului rutier de pasageri a fost considerabilă față de cel pe calea ferată. În cadrul mărfurilor, dezvoltarea activității de transport rutier a atins cote de circa 888 mil.tone-km, în timp ce totalul bunurilor transportate pe calea ferată a fost doar de 257 mil-tone-km. Astfel, se poate spune că, în această perioadă a crescut numărul pasagerilor-km transportabili pe căi rutiere cu 15%, iar al tonelor-km cu 18%, ajungând ca transportul rutier să dețină o pondere extrem de importantă față de toate celelalte moduri de transport.

Pe ansamblul țărilor europene în transportul de mărfuri, prognoza anilor 2000, față de situația actuală, prevede o creştere a parcursului de mărfuri pe căi rutiere de la 77,4% actual (din totalul activității de transport) la 82,9% în anul 2000, față de scăderea parcursului mărfurilor pe calea ferată de la 13,0% la 8,8% şi pe cea fluvială, de la 9,6% la 8,3%.

De asemenea, un rol important în traficul european îl prezintă, în măsură sporită, transportul individual. Astfel, în traficul de călători al celor 14 țări membre ale Pieței Comune, în ultimele două decenii s-a înregistrat o creştere de 90% a transportului cu autobuzele şi 20% a transportului feroviar. La transportul de mărfuri se înregistrează o creştere de 110% a celui auto particular față de o scădere de 6% la calea ferată, o stagnare la cea fluvială şi o creştere de aproximativ 90% la transportul prin conducte.

În România, după anul 1989, situația distribuției modale aferente transporturilor de folosință generală prezintă o evoluție diferită față de cea obişnuită, dar normală şi firească față de cea existentă pe plan european. Astfel deşi parcursul mărfurilor şi al călătorilor, luate per total transporturi, a scăzut de la valori în 1989 de 270929 mil. tone-km şi 62447 mil. pasageri-km (5) la 110101 mil tone-km şi 52368 mil. pasageri-km în anul 1992, distribuția modală (diferită ca distribuție a activității de transport în raport cu modurile de transport componente) a suferit modificări esențiale. Transportul feroviar, ca mod principal în sistemul centralizat, a scăzut de la 29,95% la mărfuri şi 56,7% la călători în anul 1989, la valori de 25,5% la mărfuri şi 46,3% la călători în 1992, în timp ce activitatea de transport rutier prezintă o revigorare, ponderea în total crescând de la 11,11% la mărfuri şi 36,9% la călători în 1989, la 13,8% la marfă şi 48,4% la călători în 1992. Se poate observa astfel că, începând cu anul 1992, principalul mod de transport al pasagerilor este cel rutier, detronând modul feroviar susținut pe vremuri, în acea poziție, din rațiuni economice nejustificate.

În ceea ce priveşte transportul individual, pe perioada 1980-1990, în România s-a înregistrat o creştere de 40%.

Deci, din toate exemplele, se poate conchide că sunt factori favorabili dezvoltării activității de transport rutier, prognozele arătând o dezvoltare mai rapidă în sectorul de marfă, Acest lucru va conduce la o saturare a fluxurilor de trafic rutier datorată creşterii mult mai rapide a cererii față de capacitatea de transport. Acesta este şi motivul pentru care este necesară elaborarea unei strategii de dezvoltare şi modernizare a rețelei infrastructurale rutiere, susținută de o politică investițională reală şi aplicată în momentele potrivite (procedeul "just în time").

Situația drumurilor europene este diferită. În timp ce în țările occidentale au un grad satisfăcător al calității şi capacității, drumurile țărilor din <%-2>Est sunt în marea lor majoritate într-un stadiu impropriu circulației, devenind astfel evidentă neconcordanța caracteristicilor structurale a infrastructurilor rutiere din cele două zone geografice ale Europei. Se impune, astfel, modernizarea rețelelor de drumuri ce nu mai corespund, lucru ce priveşte şi țările occidentale, deoarece impactul traficului Est-Vest, asupra infrastructurilor rutiere, deja saturate, va deveni rapid critic.

În acest context, o primă convenție, adoptată în ideea dezvoltării unei rețele infrastructurale coerente în Europa, a fost semnată în 1950 prin "Delicvența de Construcție a Principalelor Artere de Trafic Internațional", urmată în 1975 de "Convenția Europeană asupra Principalelor Artere Internaționale de Trafic" (AGR).

O mare parte a sistemului infrastructural rutier al țărilor din Estul Europei nu poate fi utilizat în concordanță cu standardele normale, condițiile proaste de transport necesitând costuri majorate ce includ anumite taxe de întreținere a infrastructurilor şi a mijloacelor de transport. Remedierea acestor deficiențe se va face pe baza strategiilor naționale de dezvoltare şi modernizare a infrastruc-

turilor rutiere şi vor necesita girul AGR. Sustenabilitatea infrastructurii rutiere poate fi ameliorată în acelaşi timp cu creşterea cererii de transport, performanțele activității rutiere crescând considerabil față de celelalte moduri, în Est cu circa 20%, iar în țările Uniunii Europene cu 70%. În concordanță cu această situație, AGR îşi asumă rolul de coordonator al unei dezvoltări armonioase a infrastructurii rutiere, atât pentru traficul național, dar mai ales pentru cel internațional. Un exemplu, îl constituie planul de construcție al autostrăzii TEM (Trans- European North-South Motorway), conceput în 1977 şi care în anul 1991 a intrat în cea de-a patra fază a construcției. Actualmente, mai mult de 2000 km din cei 10.000 km proiectați sunt în exploatare, în timp ce aproximativ 4200 km sunt în diferite stadii de proiectare şi construcție.

Pentru a se face o sistematizare a rețelei de drumuri şi o planificare a lucrărilor necesare întreținerii şi modernizării acestora, în orice țară, s-a pornit de la principii ce țin de asigurarea legăturilor între principalele centre populate, luând în calcul traseele cele mai eficiente. Totodată, s-a ținut cont că rețeaua de drumuri trebuie să fie unitară şi ordonată spre diverse categorii de activități corespunzătoare necesităților socio-economice, traseele, fiind obligatoriu, să asigure un maxim de siguranță, iar mai nou, un grad sporit de protecție ecologică.

În Europa situația aceasta este mult mai complexă decât în alte zone ale globului, datorită atât densității ridicate a statelor componente raportate la suprafața continentului, dar şi datorită gradelor diferite de dezvoltare economică a acestora, cu impact direct asupra surselor de finanțare. În ultimii ani, Europa trece prin schimbări profunde, cu influențe asupra traficului rutier şi, implicit, al infrastructurii acestuia.

O creştere puternică a traficului rutier necesită şi o dezvoltare adecvată a infrastructurii, care în momentul de față este într-o situație foarte precară în Estul Europei.

Numai în fosta RDG, pentru modernizarea şi aducerea infrastructurii la nivelul standardelor moderne impuse, sunt necesare aproape 100 milioane DM, astfel traficul german şi nu numai el, va avea mult de suferit. Alte țări, precum Cehia, Slovacia, Ungaria sunt plasate strategic pentru traficul <%-2>rutier din direcția nordică a Europei, dinspre Germania şi Polonia, ajungând spre Ucraina, Rusia sau zona balcanică.

Tranzitul, via Cehia şi Slovacia, alături de planul autostrăzii nordice germano-poloneze, reprezintă una din principalele căi de acces rutier către fosta URSS.

Printre țările vest-europene, Austria ocupă un loc prioritar în schimbul cu țările estice, având un export de 11% către acestea. Acest procent, reprezentând maximul față de restul țărilor vest-europene, reflectă poziția Austriei în implicarea tranzacțiilor cu țările din Est, ceea ce a condus la angajarea statului austriac în construcția de noi şi moderne axe rutiere pe direcțiile Viena-Budapesta, Viena-Bratislava şi Viena-Praga via Brno sau Linz.

Germania, vecină cu Cehia şi Slovacia, a conceput realizarea unor axe rutiere pornind din două puncte: unul fiind Nürnberg, în direcția Pilsen şi Praga, iar celălalt de la München în direcția Cehia, Slovacia, Austria, Ungaria. Germania a investit, deja, în construcția autostrăzii Pilsen-Praga.

Proiectul "pentagonal" al cărui pivot este Italia, cuprinde ca membri Austria, fosta Iugoslavie, Ungaria, Cehia şi Slovacia şi urmăreşte construcția şi modernizarea următoarelor căi rutiere:

- Trieste-Ljubliana-Budapesta;
- Veneția-Budapesta-Belgrad;
- Linz-Graz-Zagreb;
- Praga-Budapesta-Zagreb-Rijeka.

Aceste lucrări ale "pentagonalei" vin în completarea proiectului de construcție a autostrăzii Trans-Europa Nord-Sud (TEM) proiect în care este implicată şi România.

Alte noi proiecte pot fi integrate într-un plan mai general, de reuniune a liniei Est-Vest. Astfel, ar fi axele rutiere pornite de la Londra la Bruxelles, Frankfurt, Viena şi Budapesta, folosind şi infrastructura ce leagă Cologne de Frankfurt. La fel, rețeaua pornind de la Paris spre Saarbücken, München şi Viena, străbătând artera Mannheim-Stuttgard. Triunghiul între Paris, Londra şi Bruxelles poate fi extins înspre Lille şi Cologne, în direcția Germaniei de Est şi Poloniei. În nord, o primă axă rutieră, se dezvoltă între Hanovra spre Berlin şi Varşovia, în paralel cu altă axă ce traversează o zonă puternic industrializată între Thüringen, Saxonia, nordul Cehiei şi Silezia Polonă.

În sudul Germaniei, axele Frankfurt-Nürnberg şi Stuttgard- München stau la baza noilor rețele ce vor trece prin estul Europei, mai exact prin Praga, Viena şi Budapesta. În sfârşit, Italia, fosta Iugoslavie, Austria şi Ungaria au conceput deja construcția unor axe sudice şi Est-Vest, care să lege țările de la Marea Mediterană cu cele din Europa Centrală, România şi Bulgaria.

În România, drumurile au fost multă vreme tratate ca un sector "întreținut", deşi sunt, de fapt, artere vitale ale economiei. În materie de infrastructură rutieră, se poate consemna moştenirea foarte precară de după război şi apoi o perioadă de avânt relativ, până prin anii '75, după care a urmat o perioadă de "economii" forțate care au condus la situația existentă. Rapida dezvoltare a traficului rutier, necesitatea deschiderii țării spre transportul auto internațional, atât din punct de vedere comercial cât şi turistic, face necesară accelerarea modernizării, adaptării şi dezvoltării rețelei infrastructurale rutiere româneşti. Acest lucru este evident, deoarece infrastructura rutieră din țara noastră, la ora actuală, este cu mult sub nivelul general european atât ca grad de modernitate, cât şi ca nivel de întreținere, fiind pe una dintre ultimele poziții, din acest punct de vedere, într-un clasament al Europei. Astfel, putem afirma că, în prezent, sunt sectoare de drumuri naționale cu două benzi de circulație care, în afara stării lor nesatisfăcătoare din punct de vedere tehnic, nu mai pot asigura fluența traficului actual, cu influențe negative asupra confortului şi siguranței circula-

ției. Limita maximă de 7500 vehicule în rulaj în 24 ore este depăşită în aceste sectoare, preconizându-se pentru anul 1995 o situație în care peste 30% din lungimea rețelei va avea această caracteristică.

De asemenea, se prevede, o creştere a traficului greu şi foarte greu, de circa 1,7 ori mai mare față de anul 1985, cu implicații grave în ceea ce priveşte scăderea capacității portante a structurii drumurilor existente.

Pentru eliminarea, în mare măsură, a acestor neajunsuri, va fi necesar un efort, nu numai tehnic, ci mai ales financiar, prin care să se poată construi, într-o perioadă relativ scurtă, circa 2500 km de drumuri şi 2600 km autostrăzi. Totodată, este necesară repararea şi ranforsarea a circa 3000 km drumuri europene, definitivarea, construcția şi modernizarea podurilor aferente acestora şi care nu mai corespund sarcinilor normate de încărcare, realizarea de pasaje denivelate, cu calea ferată, realizând astfel artere rutiere de mare viteză, sigure şi comode.

În vederea realizării acestor obiective este estimat un necesar de circa 8,5 miliarde $, din care programele de îmbunătățire, ranforsare şi reabilitare a rețelei de drumuri naționale necesită, în perioada de până în anul 2005, circa 3,7 miliarde $, pentru reabilitarea podurilor fiind necesari 0,5 miliarde $, iar pentru construcția de pasaje denivelate circa 0,2 miliarde $.

2.2. Obiective şi criterii în fundamentarea politicii investiționale pentru infrastructura rutieră

În cadrul politicii economice a transporturilor, programele trebuie să acopere simultan sfera fizică şi cea organizațională a problemelor. Programele de structură, alături de sistemul de soluții, constituie climatul economico-organizațional. Strategia dezvoltării sistemului infrastructural trebuie, în primul rând, să se bazeze pe existența unei coordonări la nivel național, care să ofere astfel suportul legal, economic şi organizatoric al soluțiilor avute în vedere, soluții ce pun în balanță atât puterea publică (exprimată prin investiții bugetare) cât, mai ales, pe investitorii particulari. Trebuie să admitem, însă, că acest sistem nu este în mod real, aplicat în toate țările est-europene, ruperea definitivă de planificarea ultracentralizată fiind în multe cazuri înceată sau greoi abordată.Viitorul transporturilor rutiere este determinat, în parte, de trecutul prin care a fost realizată dezvoltarea urbană a infrastructurii. Dacă se priveşte în trecut, nu se poate găsi o dimensionare a acțiunilor viitoare, deoarece nu există politici să pună bazele, pe termen lung, ale unui concept de dezvoltare a infrastructurii rutiere.Este, într-adevăr, foarte dificil de conturat o politică realistă, pe termen lung. Un exemplu, în această direcție, este dat de transformările recente din Europa de Est, transformări care au condus, automat, la mari schimbări în ceea ce priveşte activitatea de transport, în general, şi cea auto, în particular. În analiza proiectelor de investiții trebuie făcută o distincție majoră între politicile pe termen scurt şi cele pe termen lung, dar gândirea trebuie canalizată astfel

încât proiectele pe termen lung să nu înceapă după consumarea celor pe termen scurt, ci simultan. Totodată, proiectele imediat aplicabile nu trebuie să le obstrucționeze pe cele de perspectivă îndelungată. De aceea, se caută formularea unor politici pe termen mediu, care să cuprindă orientări pe termen lung. Cel mai mult au de suferit, însă, politicile investiționale, deoarece resursele financiare pot căpăta direcții neprevăzute, în momentul în care sunt necesare pentru acoperirea unor lucrări deja planificate, sau prin devalorizări monetare accentuate, ajun-gându-se, astfel la situații de stopare a lucrărilor planificate.

Investițiile în drumuri (atât pentru țările din Estul, cât şi pentru cele din Vestul Europei) sunt fără îndoială esențiale, iar principalele nuclee de trafic, arată în mod clar locurile de plasament ale acestora.

Prin definiție, investițiile reprezintă totalitatea cheltuielilor făcute pentru crearea de noi capitaluri fixe, productive sau neproductive. Definiția generală a fost, însă, pusă în practică în mod diferit pe plan internațional. Astfel, în țările est-europene, atenția a fost canalizată la început pe planurile centrale de redistribuire a resurselor, bugetul de stat având rolul principal şi unic, în această acțiune. În acest fel, atât politica economică, în general, cât, mai ales, politica investițională, erau influențate în principal de considerații ideologice şi nu de legi economice, acordându-se "tratamente preferențiale" investițiilor considerate direct productive, în detrimentul celor "neproductive", cum ar fi sectorul infrastructural. În funcție de aceste criterii, cuantumul investițiilor din domeniul infrastructurii, în cadrul țărilor din Estul Europei, a fost extrem de redus.

Acest tip de politică, a fost total diferită față de cea implementată de țările occidentale, care au alocat pentru sectoarele productive, investiții cu 5-10% mai mari decât pentru infrastructuri. Cauza principală în eşuarea politicii investiționale în economiile supercentralizate, a fost neconcordanța programelor de recuperare rapidă a investițiilor implementate sectorului direct productiv, cu realitatea, bulversându-se astfel de nenumărate ori planurile de redistribuire a bugetului de stat. Sistemul de planificare centralizată a investițiilor în infrastructură, nu poate supraviețui decât adoptând o politică a diversificării resurselor şi a mecanismelor de fond, incluzând modernizarea sistemului de taxe. Astfel, capitalul străin şi cel particular autohton vor trebui mobilizate. Introducând mecanisme caracteristice economiei de piață şi liberalizând sistemul operațional-managerial, va fi posibilă, pentru firmele de stat, mixte sau private, mobilizarea capitalului necesar dezvoltării şi modernizării prompte a infrastructurii rutiere în funcție de evoluția cererii de piață.

Trebuie subliniat, că modernizarea de fond a mecanismelor, din cadrul politicii investiționale, necesită asistență din partea țărilor occidentale. Totodată este vitală angrenarea efectivă a instituțiilor financiar-bancare internaționale, în final, întrega acțiune depinzând de politica economică națională, care se doreşte a fi stabilă, coerentă conducând spre o creştere economică reală.

În fundamentarea politicii investiționale a infrastructurii rutiere, în momentul studierii oportunității de adopțiune a unei soluții, trebuie avute în vedere:

- analiza globală a problemei;
- situația economică şi a disponibilităților existente, relative la aceste schimbări;
- rata schimburilor pe plan național pentru calculul cuantumului disponibil de finanțare, în vederea modernizării infrastructurii;
- analiza sistemului infrastructural existent;
- ponderea transportului rutier şi a infrastructurii acestuia în cadrul întregului sistem de transport național;
- capacitatea tehnico-organizatorică în vederea modernizării sau construirii rețelei infrastructurale rutiere, în momentul analizat;
- rentabilitatea scontată a activității de transport ce urmează a se desfăşura în urma punerii în exploatare a investiției.

Aceste criterii, luate singular sau cumulate, pot da imagini corecte ale potențialului de acțiune asupra obiectivelor propuse. În cadrul studiului "Perspective de dezvoltare a transportului de mărfuri în țările est europene", Leon Drezik, cercetător al Universității din Szczecin, Polonia, a făcut unele calcule, bazate pe criterii asemănătoare, prin care a căutat să evidențieze posibilitățile reale de modernizare din domeniul infrastructurii. Pentru cea rutieră, cercetătorul polonez a ajuns la următoarele concluzii: Rusia - potențial limitat; Polonia - potențial foarte mare; RDG (fosta) - potențial foarte mare; Cehoslovacia (fosta) - potențial mare; Ungaria - potențial foarte mare; Bulgaria - potențial mare; România - potențial limitat.

Aceste analize au fost verificate utilizând metode de estimare a posibilităților strategice de competiție, formulate de Artur D.Little (6), suplimentate de estimările consecințelor tehnologice şi financiare.

Formularea criteriului de optim, la nivelul soluțiilor, în politica investițională, ridică mai multe probleme. În primul rând, deoarece pot fi unul sau mai multe criterii, iar în al doilea rând deoarece acestea pot fi nu numai economice, ci şi de altă natură. Un criteriu important îl constituie maximizarea producției, ca premisă a creşterii ratei de rentabilitate economică. Un alt criteriu este cel al minimizării cheltuielilor totale actualizate, ce cuprind cheltuielile de investiții, defalcate pe ani de execuție, până la finele perioadei de calcul.

Adoptarea unuia sau a mai multora din criteriile de optim, oferă posibilitatea rezolvării unor probleme legate de: schimbarea capacităților de producție şi focalizarea obiectivelor de investiții, pentru o etapă de dezvoltare. Metoda programării matematice, cu deosebire a celei liniare, constituie una din căile curente folosite pentru optimizarea investițiilor după un criteriu ales, în acelaşi timp, metoda permite adoptarea unor decizii care asigură optimizarea investițiilor în următoarele direcții principale: repartizarea optimă a volumelor de investiții; stabilirea capacităților optime de producție, concomitent cu alegerea numărului de obiective etc. Astfel, principiile care ar putea sta la baza adoptării unor soluții optime de investiții, pot fi: creşterea productivității activității ce de-

curge din efectul investiției; obținerea unei rentabilități mari ridicate, care ar conduce la creşterea rezultatelor economice ale obiectivelor de investiți; asigurarea unei întrepătrunderi eficiente între factorii economici, sociali, ecologici în adoptarea politicii investiționale etc.

În afara principiilor enunțate anterior, un element fundamental îl constituie analiza-prognoză a fluxurilor de trafic. Studiile din acest domeniu s-au bazat pe modele inspirate din fizică, tipic fiind modelul gravitațional (inspirat din legea lui Newton asupra gravitației universale), care se pretează la planificarea infrastructurilor, introducând în ecuații parametri de prognoză ce permit prevederea modificărilor ulterioare datorate variației cererii. Un alt element de bază în elaborarea politicii investiționale în domeniul infrastructurii rutiere îl costituie analiza rentabilității investițiilor şi tarifarea optimă. În acest context, primele lucrări de calcul economic, aplicat transporturilor, se confundă cu evaluarea utilității colective a inves-tițiilor şi au început în secolul al XIX-lea. Astfel, Dupuit (1884), luând exemplul construcției unui pod, a fost primul care a introdus noțiunea de "surplus de consumatori" deducând de aici o tarifare (denumită azi "optimală") vizând maximizarea utilității colective a investiției. Ideile, preluate de Pigon (1920, şi Marcel Boileux (1956) au fost dezvoltate, reuşindu-se construcția calculului economic al analizelor costuri-avantaje pentru infrastructura transporturilor rutiere, analize generalizate în anii '60 - '70 şi care au servit ulterior în justificarea intervenției statului.

În momentul tarifării propriu-zise, dificultatea a reprezentat-o prezența economiilor de scară, cvasigenerale în transporturi. Într-adevăr, atât timp cât costul marginal este inferior costului mediu (randamente crescătoare) regula tarifării costului marginal (optimul de rangul întâi), preconizată de teoria generală, conduce la deficit, incompatibil cu respectarea echilibrului bugetar, adesea impus de puterile publice. Soluția generală, reieşită din studiile lui Ramsey (1972) şi Boileux (1956) constă în modificarea regulei de tarifare a costului marginal în ideea maximizării surplusului economic colectiv, legată de condițiile impuse, precum invariabilitatea veniturilor consumatorilor şi a prețurilor altor bunuri sau servicii, existența mai multor piețe, elasticitățile dezvoltate fiind nule etc.

Rolul investițiilor în propulsarea politicii de modernizare a infrastructurilor rutiere, este influențat în mare măsură de eficiența economică a investiției. Gradul de eficiență este condiționat de calitatea activității de realizare a investiției. Din acest punct de vedere se disting căi de creştere a eficienței economice a investițiilor din perioada de pregătire până la atingerea parametrilor tehnico-economici planificați.

Printre indicatorii care sunt cuprinşi în documentațiile tehnico-economice, întocmite pentru obiectivele cuprinse în politica investițională, cei mai importanți sunt:

- investiția specifică, exprimând valoarea investiției ce revine pe unitatea de capacitate;

- valoarea medie a imobilizărilor, indicator ce ia în considerare mărimea duratei de execuție a lucrărilor de investiții;
- termenul de recuperare a investițiilor (amortizarea investițiilor);
- coeficientul de eficiență economică a investițiilor;
- cheltuieli echivalente, reprezentând indicatorul ce măsoară eforturile totale ocazionate de edificarea unui obiectiv de investiții.

Luând în considerare toți aceşti factori analizați se pun bazele politicii investiționale, care în cadrul sectorului infrastructural rutier se coroborează cu specificul domeniului care include după cum s-a mai arătat, necesitatea asigurării unui trafic fluent, sigur, confortabil, economicos, nepoluant. Dar, de la cazul de generalitate dat de teoriile economice trebuie mers mai departe, în aplicarea lui practică, în funcție de prioritățile date atât de proiectele internaționale, cât şi de cele naționale.

2.3. Priorități investiționale şi consecințe în aplicarea politicii de investiții, în domeniul infrastructurii rutiere

Politica investițională în domeniul infrastructurii transporturilor, în general, şi a transporturilor rutiere, în special, a fost nu de puține ori văduvită de succesul scontat. Aceasta se datora, nu modului de concepție sau termenelor de execuție, ci slabului suport financiar dobândit şi, în multe cazuri, a momentului dobândirii suportului financiar. Acest fapt, petrecut nu doar în țările est europene, ci şi în cele occidentale, a demonstrat insuficiența fondurilor de investiții pentru infrastructura rutieră.

Un studiu ECMT efectuat pentru perioada 1975-1984 a arătat că traficul a crescut în medie cu 25%, în timp ce investițiile au scăzut cu aproape 25% în aceeaşi perioadă (4).

Totodată, rapida dezvoltare a activității de transport rutier a devansat cu mult programele. De exemplu, în Germania în anul 1985 a fost atinsă prognoza pentru anul 2000.

Previziunile pentru extinderea infrastructurii rutiere nu sunt deloc încurajatoare. Problemele apărute sunt atât de natură tehnică, cât şi financiară. În acelaşi timp mediul înconjurător impune restricții. Astfel, politica investițională trebuie să fie din ce în ce mai adaptată tuturor acestor constrângeri, dar criteriul de selecție rămâne în multe cazuri, imprecis. O consecință a slabului suport financiar în politica investițională din domeniul infrastructurii rutiere, o reprezintă creşterea continuă a costurilor de transport atât în prezent, cât şi în perspectivă.

Deschiderea pieței transporturilor generează accentuarea activității în domeniul rutier şi, totodată, în multe din cazuri, neacoperirea costurilor acesteia. În afara limitărilor impuse de mediul înconjurător, teren, energie etc., relevante şi în construcția drumurilor şi în cea a mijloacelor de transport, vârsta şi starea infrastructurii menține costuri escaladante. Un studiu efectuat de institu-

tul german "Deutsches Institut fur Wirtschaftsforschung", prognozează dublarea acestor costuri la aproape fiecare 15 ani şi chiar mai rapid în ceea ce priveşte infrastructura rutieră. Toate aceste valori sunt plătite în marea lor majoritate de contribuabili, şi de aceea, nedezvoltând o politică investiţională în timp util şi cu o susţinere financiară coerentă, se poate ajunge la o situaţie generatoare atât de sincope pe plan economic, cât şi tensională pe plan social. Tocmai pe baza acestor considerente, în afara politicii internaţionale s-au alcătuit pe plan naţional diferite strategii de dezvoltare şi modernizare a infrastructurii rutiere care cuprind ample şi bine documentate politici investiţionale. Acestea din urmă cu-prind în principal priorităţile de stringentă actualitate atât în ceea ce priveşte interesul naţional, cât şi cel internaţional, precum şi tendinţe şi necesităţi viitoare. Un exemplu concludent al unei astfel de strategii îl constituie cea adoptată de Republica Slovenia (1) care şi-a propus construirea a 598 km de autostrăzi pentru interconectarea reţelei naţionale la cele vecine şi modernizarea ei la nivelul standardelor actuale şi de perspectivă.

Pentru cele mai urgente trasee, în Slovenia se vor construi, pe baze temeinice şi tehnologice moderne, drumuri cu doar două căi de rulare pe sens, care să satisfacă cerinţele de tranzitare a ţării de către vecini sau alte ţări interesante. În strategia actuală, Slovenia îşi va amplifica eforturile pentru penetrarea pe pieţele vest europene şi cele ale Europei Centrale, ceea ce îşi va lăsa amprenta asupra construcţiei de drumuri. Totodată se doreşte realizarea legăturii cu partea sud-estică a Balcanilor. Italia, ca una dintre cele mai industrializate ţări europene, în intenţiile sale de a cuceri în continuare noi pieţe, a hotărât susţinerea Iniţiativei Europei Centrale de construcţie a autostrăzii Barcelona-Ljublijana-Budapesta. În noua sferă de cooperare economică, Ungaria doreşte să joace un rol determinant în medierea Est-Vest. Soluţiile propuse, însă, nu au fost compatibile cu interesele Austriei sau ale altor ţări din Europa de Nord (Germania, de exemplu), deoarece, propunerile au fost bazate pe construcţia de autostrăzi în Croaţia, autostrăzi menite să facă legătura între sud-estul Balcanilor şi Europa Centrală. Austria, a fost întotdeauna atrasă de pieţele balcanice care i-au conferit avantaje multiple şi de aceea s-a opus unor astfel de proiecte, ca de altfel şi Croaţia, deoarece drumurile optime ce realizează conexiunea estul-centrul Europei tranzitează Slovenia. Pentru realizarea tuturor căilor rutiere prevăzute în strategia de dezvoltare şi modernizare a infrastructurii rutiere a Sloveniei sunt necesare fonduri în valoare de aproximativ 2,2 miliarde $.

Prin strategia naţională, România va trebui să facă un efort puternic, atât financiar, cât şi conceptual, pentru a se racorda rapid la toate cerinţele impuse de evoluţiile internaţionale actuale şi de prognozele viitoare. Acest fapt de datorează atât stării drumurilor naţionale, cât şi a celor locale care necesită lucrări şi cheltuieli însemnate pentru aducerea lor la o stare tehnică corespunzătoare unei circulaţii rutiere normale. Este prioritară dezvoltarea rapidă a reţelei interne de autostrăzi (2600 km) şi a celei de drumuri expres (2500 km)(8).

Dezvoltarea rețelei de autostrăzi este legată nu numai de cerințele traficului intern, dar şi de transportul rutier internațional, care în multe cazuri trece prin România.

Astfel, una dintre cele mai importante lucrări europene de infrastructură este construcția autostrăzii "Trans-Europa Nord- Sud (TEM)", care a fost concepută încă din anul 1977 prin participarea Comisiei Economice ONU pentru Europa, a Programului ONU pentru Dezvoltare şi a celor 10 state mandatate a o elabora. S-a stabilit asigurarea fondurilor pentru construirea, întreținerea administrarea ei au fost stabilite a se asigura de către fiecare țară participantă la proiect, valoarea totală inițială a construcției fiind estimată la 20 miliarde $.

Pe teritoriul României, autostrada se preconizează a avea o lungime de 820 km pe ruta Nădlac - Arad - Deva - Sibiu - Piteşti - Bucureşti - Constanța.

Rețeaua națională de autostrăzi a fost concepută a se realiza etapizat, astfel încât în prima etapă să se pună în exploatare 373 km, însemnând construcția autostrăzilor "TEM-LITORAL" de 198 km între Bucureşti - Feteşti (134 km) şi Cernavodă - Constanța (64 km), "Prahova" între Ploieşti - Predeal (75 km) şi "ARGEŞ-TRANSILVANIA" între Piteşti - Cornetu (100 km).

În perioada 1996-2000 se preconizează construcția a 589 km drumuri de două căi şi 570 km cu o singură cale, însumând lungimea autostrăzilor "TEM-OLTENIA" între Craiova - Bucureşti Sud (209 km), "TEM-BANAT-OLTENIA" între Nădlac - Timişoara - Turnu Severin-Craiova (380 km), "PRAHOVA II" între linia de centură Bucureşti - Nord - Ploieşti - Predeal - Râşnov - Braşov Nord (158 km), "TRANSILVANIA" între Sibiu - Sebeş - Alba Iulia - Turda - Cluj Napoca (200 km), "TRANSILVANIA II" între Tălmaciu - Sibiu (24 km) şi "MOLDOVA", cu o singură cale, între Bucureşti - Buzău - Mărăşeşti (190 km).

Din întreaga rețea de drumuri expres preconizată a fi construită în România în următorii ani, în perioada următoare se preconizează realizarea a circa 200 km, etapizați pe trasee în lungime de 65 km (Bucureşti - Giurgiu), 117 km (Râmnicu Sărat - Giurgeni), 10 km (Mangalia - Vama Veche) şi 8 km reprezentând o arteră de tranzit pentru municipiul Sibiu.

Având în vedere starea tehnică necorespunzătoare a rețelei de drumuri în România, pentru modernizarea infrastructurii transportului rutier şi racordarea acesteia la cea europeană, trebuie realizate, într-o etapă imediată, lucrări ce țin de repararea şi transformarea a circa 3000 km drumuri europene, definitivarea, construcția şi modernizarea podurilor aferente acestor drumuri, care nu corespund sarcinilor normate de încărcare, concomitent cu desființarea podurilor din lemn existente, în ordinea importanței economico-sociale a drumurilor. Totodată eforturile trebuie canalizate spre realizarea de pasaje denivelate la principalele intersecții de drumuri europene şi naționale cu calea ferată, modernizarea şi sporirea capacității de circulație pe drumurile de interes turistic şi realizarea unor artere rutiere de mare viteză şi siguranță pe principalele direcții, ținând cont că România, prin poziția deținută în spațiul geopolitic sud-est european, reprezintă un potențial real pentru piața internațională a transportului ru-

tier. Pătrunderea transportatorilor români pe piața balcanică şi est-europeană este, totuşi, dificilă nu doar datorită stării infrastructurii rutiere naționale, a lipsei resurselor financiare destinate dezvoltării acestui sector de activitate şi a slabei rentabilități a societăților comerciale de profil (circa 2-3%), cât şi datorită slabei atractivitati pentru capitalul străin şi a existenței pe aceste piețe a unor societăți TIR din Turcia, Ungaria, Bulgaria, bine implementate în activitate de mai bine de un deceniu, care au format societăți mixte puternice cu firme occidentale de prestigiu (Scania, Iveco, Mercedes, Renault etc.). Este necesară, totodată, actualizarea tehnologiilor de fabricație a autovehiculelor româneşti, care la ora actuală sunt cu circa 10 ani mai vechi decât cele utilizate, în prezent, în restul Europei, au o fiabilitate scăzută, uzuri fizice şi morale avansate, consumuri specifice de combustibili mai mari cu 20-40% față de alte mărci similare din străinătate, în condițiile de exploatare a unor sarcini utile de încărcare mai mici cu 1-3 tone/autovehicul.

Toate aceste deziderate sunt legate de progresele obținute în dezvoltarea transporturilor rutiere în Europa, astfel încât s-a prognozat pentru România o creştere anuală cu 30% a traficului rutier mediu zilnic până în anul 1996, iar până în anul 2005 se anticipează o creştere de circa 2,5 ori a traficului rutier românesc față de anul 1990.

Pentru realizarea modernizării şi completării infrastructurii transporturilor rutiere româneşti, având ca obiectiv prioritar aducerea unei importante părți a rețelei de drumuri naționale principale (8200 km) la nivelul standardelor europene, este necesar un efort financiar ridicat.

Aceste fonduri uriaşe, în momentul de față, pot fi acoperite prin trei căi, luate simultan şi nu separat. O primă cale ar fi investițiile de la bugetul statului, care este primul interesat în dezvoltarea infrastructurii rutiere. Acest mod de finanțare nu este tocmai salvator, deoarece fondurile disponibile pentru a fi alocate nu sunt deloc încurajatoare având în vedere dispersia financiară a bugetului datorită necesităților generate de tranziția României spre o economie de piață. Acest fapt se poate uşor observa având în vedere necesarul de fonduri de la bugetul statului pentru realizarea lucrărilor de întreținere, reparații şi modernizare a drumurilor şi străzilor existente, care s-a ridicat pentru anul 1991 la suma de 15 miliarde lei (circa 5% din cheltuielile bugetare), din care aproape 60% au fost aprobate pentru lucrări efectuate la drumuri de interes național şi european. Din aceste fonduri au fost utilizate doar 6,4 miliarde lei, restul neputând fi alocate, lucrările urmând a fi sistate. Mai problematic este faptul că cele 9 miliarde lei restanță vin să completeze circa 14,8 miliarde lei rămase neacoperite din anii anteriori, ajungându-se astfel la un necesar de circa 24,5 miliarde lei. Totuşi, în anul 1991 i-a fost aprobat Administrației Naționale a Drumurilor un fond de 725000 lei pentru realizări de lucrări pentru protecția mediului, din care s-a construit baza de întreținere şi dezăpezire Voineasa-Vidra (225000 lei) şi este în curs de execuție baza de întreținere şi dezăpezire Craiova-racord canalizare (500.000 lei).

Pentru anul 1992 s-au solicitat fonduri pentru 48 de lucrări în cadrul Administrației Naționale a Drumurilor, din care au fost aprobate doar 12 lucrări, însumând aproximativ 0,77 miliarde lei. Pentru anul 1992 nu s-au programat fonduri de la buget pentru protecția mediului, iar pentru reparația capitală a mijloacelor fixe s-a aprobat Administrației Naționale a Drumurilor suma de 1,8 miliarde lei.

În 1993 având un total de 29 lucrări prioritare, cu o investiție necesară ce se ridică la suma de aproximativ 99,5 miliarde lei şi cu termene de execuție în perioada 1993-1995, până la 31.12.1992 s-au cheltuit 10,6 miliarde lei. În continuarea acestor lucrări, pentru 1993 s-au prevăzut fonduri de aproximativ 12,8 miliarde lei dintre care 9,6 miliarde lei din bugetul de stat, iar 3,2 miliarde lei dintr-un fond special creat.

Început cu anul financiar 1991, volumul lucrărilor propuse nu a fost acoperit decât 10,6% din suma totală necesară, fiind greu de crezut că în următorii ani, bugetul va dispune de asemenea resurse încât să completeze restanțele rămase, ținând cont de rata ridicată a inflației. Totuşi, dezideratele avute în vedere la elaborarea bugetului pe anul 1994 privind capitolul "Cheltuieli de capital" s-au subordonat necesităților stricte legate de starea tehnică a infrastructurii, corelate cu crearea în paralel a condițiilor pentru atingerea nivelului tehnic şi de confort, pentru racordarea României la condițiile de transport vest-european. Un alt obiectiv prioritar a fost acela al concentrării eforturilor băneşti pentru finalizarea unor obiective într-un termen cât mai scurt, pentru a se valorifica la maximum cheltuielile efectuate până în prezent, prin punerea în funcțiune integrală sau parțială a unor capacități proiectate, având în vedere că majoritatea obiectivelor au început în perioada 1984-1988. De asemenea, spirala acsendentă a prețurilor şi modul de acordare a alocației bugetare prezintă, pe lucrări, un decalaj între ele, care acționează în detrimentul stadiilor fizice şi al termenului de punere în funcțiune, cu toate implicațiile neînchiderii şantierelor la termenele stabilite. În acest context, unitățile Ministerului Transporturilor au elaborat propuneri de buget pe anul 1994, la capitolul "Cheltuieli de capital" - investiții ce însumează 290 miliarde lei față de 101 miliarde de lei, plafon calculat (alocația pe 1993 x 1,80 - rata inflației).

La drumuri, Administrația Națională a Drumurilor (AND) a urmărit cu precădere eliminarea punctelor cu restricții (poduri) de pe traseele supuse acțiunii de reabilitare, astfel că după terminarea lucrărilor în ansamblu, pe tronsonul respectiv să se asigure fluența traficului fără res-tricții. Din suma solicitată o pondere importantă revine continuării lucrărilor la autostrada Bucureşti-Constanța, 40 miliarde lei, care face parte din acordul internațional privind dezvoltarea rețelei europene de autostrăzi (TEM). Se propune acordarea sumei de 20 miliarde lei de la buget, iar diferența de 20 miliarde până la solicitarea totală să se facă cu acoperire, ca şi în anul 1993, din veniturile extrabugetare realizate de A.N.D. Cu sumele solicitate de la buget, completate cu alocații din fondul special de 5% se vor pune în funcțiune 16 obiective din cele 32 cuprinse în lis-

ta de investiții. O a doua metodă de finanțare este cea legată de obținerea unor credite externe atât pentru lucrări asupra infrastructurii rutiere, cât şi pentru întreaga activitate a transportului rutier. Problema obținerii, pe această cale, de fonduri, nu este deloc uşoară şi presupune antrenarea instituțiilor specializate (guvern, minister, departamente, administrații) în negocieri permanente, susținute printr-o participare activă la nivelul diferitelor organisme internaționale bancare sau de profil. Aceste negocieri au avut loc şi sunt duse în continuare, primele roade neîntârziind să apară. Astfel, s-au obținut fonduri, în 1991, în valoare de 0,4 milioane ECU, date de BERD pentru dezvoltarea şi modernizarea infrastructurii rutiere româneşti. În acelaşi timp, pentru următorii trei ani se desfăşoară un program de îmbunătățire şi ranforsare a unor drumuri naționale deschise traficului internațional pe baza creditelor obținute de la trei bănci, cunoscute în domeniul refacerii infrastructurilor din transport. Valoarea totală a lucrărilor prevăzute în program este de 365 milioane $ (9), din care 280 milioane $ constituie împrumutul acordat de cele trei bănci, astfel: BERD acordă 80 milioane $, 80 milioane $ provin de la Banca Europeană pentru Investiții, iar Banca Mondială completează cu 120 milioane $ acest împrumut. În general, creditele sunt acordate pe 17 ani, cu 5 ani perioada de grație, iar pentru BERD de 13 ani cu 3 ani perioada de grație. Dobânda este accep-tabilă situându-se între 7-7,15%. La împrumut se adaugă şi investiția statului român, care participă în medie cu 30%.

Programul finanțat, are în vedere, mai întâi, realizarea primelor acțiuni de îmbunătățire a stării tehnice şi ranforsării rețelei rutiere cu trafic internațional, pentru 1053 km. Cu credit BERD sunt prevăzuți 448 km. Alți 360 km, cu credit al Băncii Europene de Investiții cuprind sectoarele Nădlac-Lipova- Deva Sebeş (pe DN 59). Împrumutul BIRD prevede îmbunătățirea şi ranforsarea a 246 km şi cuprinde şoselele: Comarnic-Timiş (DN 1); Bucureşti-Urziceni (DN 2), Urziceni-Giurgiu-Vadu Oii (DN 2A), Agigea-Negru Vodă (DN 38) şi Constanța-Eforie (DN 39). Componenței respective i se alătură programul de asigurare a siguranței circulației prin îmbunătățirea semnalizării rutiere pe întrega rețea de drumuri cu trafic european din România, însumând circa 5000 km. Un alt program urmăreşte perfecționarea activității la 6 puncte de trecere a frontierei. În împrumut intră suma pentru modernizarea dotărilor tehnice necesare întreținerii rețelei de drumuri, utilaje şi instalații, ca şi fonduri destinate procurării unor materiale deficitare.

O a treia cale de implementare în practică a politicii investiționale o reprezintă atragerea de capital privat atât românesc, cât şi străin. Deocamdată această cale este cea mai puțin prezentă în practică. Investitorii români nu au o bază legală pentru acest tip de activitate în domeniul infrastructurii rutiere, rețeaua existentă şi cea în construcție exclusiv adminstrată de autoritățile publice fiind deci, proprietate de stat.

Situația economică din țara noastră face ca investitorii străini, cu mari puteri financiare, să nu fie prezenți deocamdată în sectoarele infrastructurale

rutiere. Sunt totuşi câţiva "pioneri" în domeniu, dar sumele investite fiind minore, caracteristica generală este aceea că investiţiile străine de capital privat pentru modernizarea infrastructurii româneşti, lipsesc.

În domeniul infrastructurii rutiere se mai pot obţine fonduri prin crearea unui buget special format din:

- venituri generale ale drumurilor, constituite din taxe procentuale incluse în preţuri de desfacere;
- venituri ale drumurilor publice, constituite pe plan local;
- venituri încasate direct de Administraţia Naţională a Drumurilor, constituite din taxe pentru construcţii şi instalaţii în zona drumurilor, taxe pentru acorduri de transport cu tonaje şi gabarite depăşite, venituri din amenzi, chirii de folosinţă a dependinţelor aferente drumurilor, venituri din vânzarea terenurilor eliberate etc.

Ca volum financiar, pentru realizarea diverselor obiective, numai pentru siguranţa traficului pe drumuri şi autostrăzi, de exemplu, sunt necesare 52 milioane lei anual defalcate pe lucrări specifice cum ar fi: marcaje orizontale, amenajări de intersecţii, eliminări de puncte periculoase, construirea unor parapeţi elastici sau din zidărie etc.

La nivel european, expresia unei politici globale de transport rutier este fundamentală deoarece ea singură este susceptibilă de a furniza un cadru de coerenţă intervenţiilor care apar atât la nivel naţional, cât şi internaţional. Odată admisă voinţa susţinerii de către ţările din Vest a celor din Est, punctul de plecare este o confruntare şi o armonizare a diferitelor scenarii de viitor ale transportului rutier, extrem de important pentru toate ţările.

BIBLIOGRAFIE

1. Scidenfus H.S. - *Development Prospects For European Transport Between East and West: Railway Transport in Prospects For East-West European Transport*, ECMT, Paris, 1990.
2. *** - *Study of the Situation of the Railway in the Member Countries*, E.C.E., 28 July 1992, Geneva.
3. *** - *Annual Bulletin of Transport Statistics for Europe*, ECE, United Nations New York, 1993.
4. *** - *Prospects for East-West European Transport*, European Conference of Ministers of Transport, Paris, 1990.
5. *** - *Anuarul statistic al României*, 1993 C.N.S., Bucureşti.
6. Auchede M., de Bodinat H. - *Moderne Methoden des Strategishe Analyse*, Harward Manager nr.1/1981.
7. *** - *Transportul - Mobilitatea - Traficul*, în "Condițiile protecției mediului ambiant", Krakovia, Polonia, decembrie 1992.
8. *** - *Prognoza traficului european*, NEA, DE - Consult, Sofrerail, Bucureşti, 1991.
9. *** - *Meridian*, cotidian, Bucureşti, martie, 1993.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 34/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

STADIUL REFORMEI ÎN AGRICULTURĂ

Dinu GAVRILESCU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. INTRODUCERE 341
1.1. Analiza macroeconomică 1989-1994 341
1.2. Agricultura 341
2. PRIVATIZAREA ŞI RESTRUCTURAREA 343
2.1. Privatizarea proprietății 343
2.1.1. Structura agenților economici 344
2.2. Structurile de capitalizare 345
2.3. Structurile de producție 347
2.3.1. Producția vegetală 347
2.3.2. Producția animalieră 348
2.4. Vitalitatea reformei structurale 349
2.4.1. Direcții 349
2.4.2. Obstacole 349
2.4.3. Stimul şi inhibiție ale competiției 349
2.4.4. Cadrul legal 350
3. REFORMA PREȚURILOR ŞI SUBVENȚIILE 351
3.1. Politici de prețuri 351
3.2. Subvențiile 352
3.3. Evoluția prețurilor şi elasticitatea cererii 353
3.4. Incidența "foarfecelui prețurilor" 355
4. POLITICI COMERCIALE 358
4.1. Structura piețelor de desfacere 358
4.2. Marketingul agricol 358
4.3. Politici de sprijin comercial 359
4.4. Comerțul exterior 360
5. REFORMA CREDITULUI 362
5.1. Cererea de credit 362
5.2. Subvențiile de credit 363
5.3. Paritățile creditului 363
BIBLIOGRAFIE 365

1. INTRODUCERE

1.1. Analiza macroeconomică 1989-1994

Puternica recesiune economică din 1990-1992 se apropie de sfârşit Scăderea PIB cu peste 30% în 1990-1992 a fost stopată în 1993 când a rămas la nivelul anului anterior. Preţul plătit în 1993 a fost o inflaţie de peste 300%, o creştere a ratei şomajului (11%) şi o creştere a sărăciei (50%). Stabilizarea s-a demarat fără finanţare externă, nivelul datoriilor externe fiind sub 3,5 miliarde dolari SUA. În primul trimestru din 1994, inflaţia a fost sub 30%, s-a liberalizat şi stabilizat cursul de schimb al monedei naţionale (leu).

Restructurarea macrosectorială s-a manifestat prin scăderea în 1993 faţă de 1989, cu 50% a producţiei industriale, cu circa 10% a volumului serviciilor şi cu circa 5% a producţiei agricole.

În aceste condiţii, ponderea în PIB a industriei a scăzut cu 7% ajungând la o scădere de 47%, în timp ce ponderea agriculturii a crescut de la 14% la peste 20%.

Consumul final de bunuri şi servicii, susţinut de o reducere drastică a investiţiilor şi o creştere a importurilor, a scăzut cu 10%.

1.2. Agricultura

Agricultura pare să reprezinte o posibilă "locomotivă" a unei dorite relansări. Rolul este, însă, imposibil datorită deteriorării mijloacelor de bază ale relansării.

Cea mai importantă hemoragie a fost decapitalizarea masivă în special a capitalului fix - materializat în clădiri şi instalaţii, sisteme de îmbunătăţiri funciare, plantaţii, efective de animale.

În aceeaşi măsură, formarea capitalului fix, exprimată prin investiţii, s-a deteriorat drastic (14% în 1994 faţă de anul 1993).

Intervenţia statului prin intermediul măsurilor de subvenţionare pentru neperformanţă, s-a dovedit contraproductivă[1], lărgind criza şi conducând la reducerea principalelor mijloace de producţie agricole: fertilitatea solurilor, reducerea inputurilor agricole cu 30%, a numărului de animale (-30%), la regresia tehnologică şi managerială, reducerea volumului creditelor (-50%) şi povara dobânzilor.

Întârzierea privatizării şi nereconstituirea efectivă a structurilor de proprietate, în special asupra pământului (numai circa 18%), precum şi menţinerea şi susţinerea în amonte şi aval de agricultură a unei structuri monopoliste şi

[1] Legea nr. 8111993 susţine producţia agricolă şi nu reforma şi performanţa.

anarhic-statale în domeniul serviciilor, au contribuit la ruperea funcționalității principalelor lanțuri agroalimentare.

Deşi în 1994 şi în continuare se aşteaptă diminuarea efectului negativ al instabilității principalelor variabile macroeconomice, putem concluziona că reforma lâncezeşte şi şansele relansării agriculturii nu sunt fezabile pe termen scurt.

2. PRIVATIZAREA ŞI RESTRUCTURAREA

2.1. Privatizarea proprietății

Vechile cooperative (CAP) tip colchoz şi întreprinderile de stat (I.A.S.) tip sovhoz, dominau înainte de 1989 structurile de proprietate şi producție în agricultură (peste 80%).

În prezent, există următoarele tipuri principale de proprietate şi exploatație: — proprietatea privată (80% din terenurile arabile) în curs de reconstituire (provenind din fostele CAP.), reprezentată aproape în mod egal (50-50%) de exploatații individuale şi asociații agricole de diferite tipuri; — proprietatea de stat provenind de regulă din fostele I.A.S., organizate ca societăți comerciale pe acțiuni (S.A.). De menționat însă că 30% din acțiuni sunt în proprietate particulară prin legea privatizării şi încă circa 20% se găsesc în mâna foştilor proprietari transformați în acționari.

Ponderea acestor două tipuri în producția agricolă este proporțională (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Structura, numărul şi dimensiunea medie a fermelor

- % hectare, 1993 -

	Structura (% din suprafață)	Număr	Dimensiune medie (hectare)
Gospodării individuale	41	2321	2.6
Asociații familiale	14	18176	114.0
Societăți comerciale şi agricole	15	5739	389.0
Societăţi comerciale şi regii autonome cu capital preponderent de stat	13	799	2372.0
Alte unități de stat	17	-	-

Sursa: (1)

O situație care defineşte decalajul între nivelul tehnologic şi gradul de echipare al exploatațiilor individuale şi asociate bazate pe proprietatea privată

este relevată de ponderea capitalului exprimat în mijloace fixe care revine proprietății de stat, şi anume 80% din capital, față de 20% din terenurile arabile.

Este de subliniat, ca element determinant, însă relativ extern agriculturii, faptul că instabilitatea macroeconomică transferă funcționalității structurilor de proprietate efecte negative majore.

Aprecierile specialiştilor care au studiat recent aceste procese[1] converg către concluzia că acest transfer este în prezent cauza majoră a blocajului funcționalității noilor structuri de proprietate.

O introspecție prospectivă relevă clar următoarele direcții de deblocare a evoluției structurilor de proprietate:

1. operaționalizarea prin amendare a legii şi trecerea sub controlul mai strict al organelor centrale a legii fondului funciar;
2. accelerarea şi sprijinirea formelor favorizante ale concentrării proprietății şi ale structurii ei moderne şi la dimensiuni mai eficiente prin stimularea arendei, a formării unei piețe dinamice a pământului, animalelor şi a celorlalte mijloace majore de producție;
3. elaborarea şi susținerea unor politici clare de sprijinire şi stimulare a formării proprietății, în ideea formării exploatațiilor agricole familiale, comerciale performante şi viabile ca principal nucleu al agriculturii româneşti;
4. privatizarea rapidă, ordonată şi pregătită a proprietății de stat din societățile comerciale agricole cu capital majoritar de stat;
5. privatizarea proprietății structurilor monopoliste de producție din sfera adiacentă producției agricole şi a producției intermediare;
6. asigurarea interfațării stimulative a măsurilor de stabilizare macroeconomică în favoarea consolidării proprietății în agricultură.

2.1.1. Structura agenților economici

Evoluția proceselor de privatizare desfăşurată în mod necoordonat cu viteze diferite, a determinat un aspect contradictoriu al evoluției structurii configurației agenților economici.

Acest lucru s-a manifestat atât pentru agenții economici de bază, adică cei din producția agricolă, cât şi pentru cei din avalul producției agricole. O analiză prospectivă succintă relevă următoarele:

Structura exploatațiilor agricole

Evoluția structurii exploatațiilor a confirmat ca prim element - disfuncționalitatea structurii primare rezultate ca efect al procesului - în curs de aplicare a legii fondului funciar.

Ca prim element este de remarcat dispersia dimensiunii şi proprietății în cazul exploatațiilor. Dispersia structurală şi existența unei ponderi însemnate a exploatațiilor cu dimensiuni de subzistență şi supraviețuire impun evident acți-

[1] Studiul Băncii Mondiale, al echipei PHARE din M.A.A. Studii ale experților români.

uni precise de susţinere a formării unor agenţi economici viabili şi eficienţi. Direcţiile deziderate pentru politicile de ajustare structurală a exploataţiilor impun suplimentar, celor care vizează proprietatea, elaborarea unor strategii atente şi insistente de creare a mediului economic favorizant exploataţiei agricole familiale comerciale eficiente ca principal actor economic al scenei agricole de la acest sfârşit de secol.

Se impun măsuri de profesionalizare managerială şi de asigurare în perimetrul rural a setului cât mai dens de condiţii favorizante acestui model de exploataţie în acest sens se impune o redimensionare a serviciilor.

Structura serviciilor

În 1993, iată care era clasificarea acestora:

- organisme naţionale (Ministerul Agriculturii şi Alimentaţiei);
- reţeaua serviciilor din sfera consumului de inputuri intermediare şi distributive;
- reţeaua de extension.

2.2. Structurile de capitalizare

Evoluţia în dinamica recentă a structurii proprietăţii şi exploataţiilor este incompletă fără analiza structurării proceselor de capitalizare. Această analiză comportă 2 paliere, şi anume:

a) evoluţia fondurilor fixe
b) structura utilizării principalelor elemente de intensificare.

Evoluţia fondurilor fixe atestă faptul că fondurile fixe sunt localizate în principal la exploataţiile comerciale cu capital de stat şi nu au evoluat elocvent în direcţia echipării exploataţiilor private care rămân net defavorizate, respectiv la nivel funcţional arhaic între agricultura cu tracţiune animală şi cea în curs de mecanizare la nivel de "supravieţuire" şi în cel mai bun caz de subzistenţă (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Evoluţia structurii fondurilor fixe pe deţinători (valoarea de inventar)

- milioane lei -

Total fonduri fixe,	1991	1992*
din care:	303.968	188.2181
- proprietate publică		
- proprietate mixtă	258.769	1.485.555
- proprietate privată	10.924	312.067
- proprietate	17.821	70.029
cooperatistă	16.450	1.130
- proprietate obştească	14,4	13.400

** valoare reevaluată*

Sursa: (4)

Structura utilizării principalelor elemente de intensificare

Analiza principalului indicator folosit uzual, şi anume numărul de tractoare, relevă în structura deţinătorilor faptul că exploataţiile private, care deţin majoritatea terenurilor, deţin sub 30% din numărul de tractoare (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Evoluţia parcului de tractoare agricole
- la finele anului -

- bucăţi -

Anul	Total agricultură	din care:			
		Total SC Agromec (SMA)	Total societăţi comerciale agricole pe acţiuni (LAS)	Total societăţi comerciale private şi pe acţiuni	Total agricultură în individuali şi în asociaţii simple
1989	151.745	116.653	24.733	-	-
1990	127.065	80.786	27.274	4.049	6.099
1991	132.761	73.020	30.220	4.433	17588
1992	139.586	69.436	30.098	5.058	27.867
1993	149.700	68.531	30.501	7.177	36.793

Sursa: (4)

Un aspect evident pentru perspectivă îl prezintă indivizibilitatea masei de mijloace mecanice si opţiunea unică a echipării prin noi dotări. Indiferent de opţiune însă, un număr de peste 2 milioane de exploataţii nu vor putea fi echipate individual cu un tractor şi în acest fel se impune o decizie dihotomică, astfel:

- concentrarea şi mărirea suprafeţei exploataţiei;
- continuarea exploatării mecanizării prin servicii sau asocieri ale producătorilor.

Dacă opţiunea numărul 2 este evident cea de tranziţie, opţiunea numărul 1 este ia fel de evident cea obiectivă.

în afara tractoarelor, o analiză a parcului relevă faptul că indivizibilitatea fizică a tractorului este potenţată de cea a parcului, toate utilajele fiind de două până la patruzeci de ori mai puţin numeroase decât tractoarele aferente.

În cazul îngrăşămintelor chimice, pe care le prelevăm ca principal indicator relevant de intensificare, evident evoluţia situaţiei relevă o scădere drastică în timp şi o uşoară revenire în anul 1993. În orice caz, sectorul privat a utilizat şi în 1992 mai puţin de jumătate din îngrăşămintele utilizate pe total agricultură, deşi deţine peste 70% din terenuri (vezi tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Dinamica utilizării îngrăşămintelor chimice

- mii tone s.a. (%) -

	1989	1990	1991	1992	1993
Total agricultură	1158,8 100	1103,1 100	463,7 100	421,5 100	588,4 100
Sector privat	761,1 65,6	719,2 63,6	229,7 49,5	209,7 49,7	- -

Sursa: (4)

2.3. Structurile de producție

Evoluția acestor structuri a fost determinată de schimbările majore care au avut loc după anul 1989, când planificarea şi execuția erau riguros controlate.

Schimbările majore au fost reprezentate de restructurarea unor folosințe si diminuarea producției vegetale. în cazul producției animale s-au înregistrat reduceri masive de efective.

În acest sens, în structura producției agricole au avut loc mutații majore scăzând ponderea producției animale în totalul producției. Acest indicator calitativ confirmă declinul structural major al producției agricole (vezi tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

Evoluția structurii producției agricole

- % -

	1989	1990	1991	1992	1993
Productie vegetală	54,4	53,0	65,9	58,0	-
Productie animală	45,6	47,0	34,1	42,0	-

Sursa: (4)

2.3.1. Producția vegetală

Modificările din producția vegetală sunt reprezentate de faptul că a fost diminuat potențialul prin rămânerea unor suprafețe necultivate.

În intervalul analizat din structura folosințelor, pășunile şi fânețele au înregistrat creşteri de ordinul a 3%, iar viile şi pepinierele de ordinul a 8%. Creşterile s-au realizat prin reducerea terenului arabil de -1,4% şi a livezilor de -8%.

Structura culturilor în arabil a înregistrat modificări sensibile prin diminuarea suprafețelor cultivate cu soia (reduse de 7 ori), cartofi (-29%), legume (-13%). Au crescut suprafețele cultivate cu porumb (+12%), floarea soarelui (+26%) şi plantele de nutreț (+10%).

În ceea ce priveşte producțiile agricole, acestea au evoluat în sens negativ înregistrându-se o tendință generală de reducere a randamentelor şi a producțiilor totale.

În perioada analizată producția vegetală a înregistrat o tendință de declin perturbată de influențele climatice.

Evoluția producției vegetale, exprimată prin evoluția producției de cereale care ocupă peste 60% din terenul arabil, a marcat o tendință de scădere. în perioada analizată, scăderea medie anuală a fost de 12,73% (vezi tabelul nr. 6).

Tabelul nr. 6

Evoluția producției de cereale

1989=100%

	1990	1991	1992	1993
Producție de cereale	93,44	105,05	66,86	77,16

Sursa: (4)

2.3.2. Producția animalieră

Principala caracteristică a evoluției structurale a fost dată de reducerea drastică în intervalul analizat a efectivelor.

Față de anul 1989, în anul 1993 efectivele de bovine au scăzut cu 41%, cele de porcine cu 24%, cele de ovine - caprine cu 24% şi cele de păsări cu 32%. Totalul efectivelor calculate în unități vită-mare s-au diminuat cu 30%. . Reducerea efectivelor a permis în condițiile unei regresii tehnologice evidente o menținere relativă a randamentelor prin eliminarea surplusurilor de efective şi mai ales a celor slab productive, tarate şi reformate.

Pe această cale producția totală animală a evoluat în limite mult mai restrânse, un uşor declin fiind vizibil însă în anul 1993 (vezi tabelul nr. 7).

Creşterile de producție, în special la carne, sunt relativ artificiale şi sunt în mare măsură datorate sacrificărilor masive care au condus la reducerea cu 30% a efectivelor. Tendințele de oprire a scăderii efectivelor şi o uşoară creştere în anul 1993 nu pot însă anula reducerea masei biologice reprezentate de restrângerea principalului mijloc de producție.

Tabelul nr. 7

Evoluția principalelor produse animaliere

	1990	1991	1992	1993
Carne total	117,10	106,22	99,60	94,86
Lapte	97,73	101,86	99,29	102,31
Ouă	114,73	101,94	87,22	92,33

Sursa: (4)

2.4. Vitalitatea reformei structurale[1]

2.4.1. Direcții

Terminarea reconstituirii proprietății private asupra pământului, organizarea serviciilor pentru fermieri pe baze cooperatiste şi formarea canalelor de piață private în agricultură sunt considerate elementele esențiale care caracterizează dezvoltarea sectorului privat în agricultură.

2.4.2. Obstacole

Principalele obstacole în calea celor care se privatizează se reclamă a fi:
- cadrul legal complicat, neclar şi obstacole administrative şi birocratice;
- criza de capital şi lipsa de disponibilitate a băncilor de a împrumuta pe baza venitului viitor;
- dificultățile de acces la inputurile producției agricole;
- infrastructura deficientă şi blocajul acceselor la informații şi servicii;
- deficiențele tehnologice;
- informații asupra piețelor,
- cunoştințele şi logistica manageriale.

2.4.3. Stimul şi inhibiție ale competiției

Stimulul este realizabil prin formarea unui sector privat robust al serviciilor, politica guvernamentală accelerând acest proces prin:
- diminuarea puterii întreprinderilor şi tratament egal cu cele private;

[1] *Strategia tranziției în agricultură* - Joint Romanian - International Agricultural Strategy World Bank in coop. with PHARE, ERBD, USAID, Bucharest, March, 1994.

- promovarea spiritului antreprenorial;
- perfecționarea cadrului legal;
- facilitarea înființării şi funcționării unei companii.

Inhibiția se manifestă în special prin desființarea regulilor antispeculă. Spiritul antreprenorial, promovat pe plan birocratic şi de instituții guvernamentale, a înregistrat şi în România o decepție. Stimularea camerelor agricole şi a altor asociații profesionale neguvernamentale se profilează ca principal factor de dezinhibare.

2.4.4. Cadrul legal

Deşi aparent inconsistent şi imprecis cadrul legal nu a constituit o barieră majoră în calea privatizării. Pe măsura extinderii însă, se profilează dificultăți care necesită efort legislativ pentru:

- reglementarea competiției corecte;
- disciplinarea contractuală şi tranzacțională;
- transparența pieței şi generalizarea standardizării produselor;
- profesionalizarea prestării dreptului comercial;
- stimularea informării şi informatizării.

3. REFORMA PREȚURILOR ŞI SUBVENȚIILE

3.1. Politici de prețuri

După ce în luna mai 1993 au fost eliminate subvențiile la consumator menținându-se numai la lapte şi unele sorturi de carne, s-a diminuat considerabil intervenția statului în susținerea prețurilor scăzute şi ajutorul direct acordat întreprinderilor de stat. A continuat să persiste un important ajutor indirect. în consecință, distorsiunea raportului prețurilor producătorului şi cele de consum suportate prin subvenții, a inhibat de fapt, în loc să stimuleze formarea întreprinzătorilor privați.

Stabilirea prețurilor prin metoda "cost plus" este pe cale de a fi abandonată, precum şi limitarea adaosurilor comerciale şi fixarea regulamentelor antispeculă, care reprezintă o intervenție pe lanțul agroalimentar.

Monopolul statului apasă încă foarte puternic în formarea prețurilor, de regulă în sens negativ, încurajând statu-quo-ul şi descurajând inițiativa şi eficiența. Produsele agroalimentare prelucrate sunt controlate pe piața internă cu preț de monopol, în special la zahăr, porumb, conserve, produse lactate, unde statul prin întreprinderile sale are o pondere de peste 70% în ofertă şi mai puțin la produse de panificație (exceptând pâinea), lapte şi soia.

Rezultatul este că la produsele controlate, prețul a crescut mai accentuat, acoperind ineficienta. Produsele din import sunt deja competitive, cu tendința de a fi oferite sub prețurile produselor autohtone (vezi tabelul nr. 8).

Monopolul comerțului exterior, formal dezafectat, continuă să existe în fapt şi promovarea exporturilor este încă extrem de slabă.

Intervenția guvernului prin prețuri impuse, nefluctuante şi nezonale, are efecte negative. Cazul grâului este semnificativ, în sensul că prețurile actuale nu acoperă costurile marginale şi inhibă producția.

Tabelul nr. 8

Preţurile la poarta fermei / la frontieră

	Preţul oficial România			Estimare preţ de import sau de paritate	Procent din preţul la frontieră	
	în lei/kg	în $ SUA la rata oficială de schimb $ SUA/t	în $ SUA la rata de schimb a pieţei $ SUA/t		la rata oficială de schimb	la rata de schimb a pieţei
Grâu	70	116,67	93,33	133	87,7	70,2
Orz	50	83,33	65,67	125	66,7	53,3
Porumb	60	100,00	80,00	96	104,2	83,3
Floarea soarelui	50	83,33	66,67	256	32,5	26,0
Soia	60	100,00	80,00	264	57,9	30,3
Sfeclă de zahăr	10	16,67	13,33	16	104,2	82,3
Cartofi	65	108,33	86,67	156	69,4	55,6
Tineret bovin - greutate vie	400	666,67	533,33	1008	66,13	52,9
Porci - greutate vie	400	666,67	533,33	899	74,2	59,3
Carne de pasăre - greutate vie	420	700,00	560,00	825	84,8	67,9
Lapte de vacă - litri	55	91,67	73,33	204	44,9	35,9
Ouă - bucăţi	23	0,38	-	50	76,0	62,0

Sursa: (9)

3.2. Subvenţiile

O subvenţionare masivă (începând din anul 1990) a producătorilor agricoli şi a celor care industrializează materiile prime agricole, a atins în 1992 4,5% din PIB numai pentru industria alimentară, şi încă 2% pentru agricultură, în acelaşi an, subvenţiile pentru populaţie au reprezentat 7% din bugetul naţional. Deşi de la 1 mai 1993 s-au retras subvenţiile produselor alimentare,' ele s-au menţinut pentru pâine şi produse lactate. Paralel se realizează şi un control ai preţurilor la carne.

Pârghia subvenţiilor a fost utilizată negativ şi a reprezentat o frână a reformei.

Astfel, deşi producătorii particulari realizau, în anul 1992, 84% din produsul ramurii, au beneficiat de numai 33% din volumul subvențiilor, care au fost preluate în principal de întreprinderile de stat, consolidându-şi poziția şi acoperind o presupusă ineficientă.

Mecanismul retragerii subvențiilor a fost reprezentat de o reducere a subvențiilor la producător şi un transfer parțial la consumator sub forma indexărilor salariale.

În paralel, mecanismul preferențial al primelor a sprijinit producătorii de stat, acoperind 30-40% din prețui produselor animale şi 40-60% pentru cereale.

Subvențiilor inputurilor li s-au adăugat unele subvenții pentru servicii ca: materiale biologice, protecție fito-sanitară şi parțial combustibili.

Subvenționarea pe calea creditelor bancare o vom trata la capitolul 5, "Reforma creditelor".

Politica guvernului, condiționată în mare măsură de un Memorandum cu FMI şi o strategie orientativă a Băncii Mondiale, urmăreşte, în principiu, o diminuare importantă a intervențiilor în politicile de preț şi de subvenționare, în contrasens, o lege (83/1993) de sprijinire a producătorilor agricoli acordă, în limitele unei părți din buget, subvenții pentru producători, atât la inputuri, cât şi la credite pentru dobânzi preferențiale.

3.3. Evoluția prețurilor şi elasticitatea cererii

Procesul distorsionat al evoluției raportului cerere-ofertă, în această perioadă, a fost dominat de scăderea drastică a cererii, datorită scăderii puterii de cumpărare. Totuşi, scăderea cererii a fost limitată de particularitatea elasticității consumului alimentar care, sub anumite limite, tinde să se mențină, acoperind o parte mai importantă din bugetul familiei (51% în anul 1989,60% în anul 1993).

Această evoluție a fost diferențiată pe produse (vezi tabelul nr. 9).

Tendința generală evidentă este că, în perioada 1993-1994, consumul scade în mai mică măsură decât creşterea prețurilor reale. Acest lucru se reflectă diferențiat pe produse, unde scăderea cererii este cea mai mică la produsele de panificație şi cea mai mare la zahăr.

Elasticitatea cererii la produsele alimentare de bază în funcție de câştigurile salariale nete reale relevă, în general, o cerere inelastică şi o înclinație către produsele alimentare de calitate inferioară (mălai, carne de calitate inferioară cu grăsime etc.).

Elasticitatea cererii pentru produse a fost calculată pe baza consumurilor fizice, având ca bază anul 1990.

Pentru o serie de produse cum ar fi uleiul, făina, laptele, zahărul, carnea de bovine şi pasăre, cererea a fost inelastică, pozitivă, acest fapt fiind caracteristic produselor alimentare de bază.

O situație deosebită o întâlnim în cazul cărnii de porc, unde elasticitatea cererii față de salariul real înregistrează valori negative datorită creşterii con-

sumului mai ales la sortimentele inferioare de acest tip de carne (carne cu grăsime, oase etc). Acelaşi comentariu este valabil pentru carnea de oaie (în anul 1992, acest sortiment de carne având preţul cel mai scăzut dintre toate tipurile de carne).

Tabelul nr. 9

Elasticitatea cererii la produsele alimentare de bază în funcţie de salariul real*

Produsul	1991	1992	1993	1994
Elasticitatea cheltuielilor totale cu produsele alimentare faţă de salariul real	0,82	0,66	0,76	0,79
Făină de grâu	0,405	0,353	0,205	0,068
Mălai	0,405	-0,115	0,139	-0,098
Zahăr	0,777	1,157	0,378	0,281
Uleiuri vegatale	0,759	0,286	0,136	0,110
Lapte	0,073	0,182	0,232	0,208
Carne de bovine	0,149	0,701	0,914	0,523
Carne de porc	-0,480	-0,255	0,165	-0,027
Carne de ovine	0,504	-0,071	0,762	0,168
Carne de pasăre	2,577	0,919	0,321	0,363

Sursa: Calculaţii ale Institutului de Economie Agrară, 1994: Cecilia Alexandri, Dinu Gavrilescu; datele pe produse au fost furnizate de: Angela Popescu, Mihaela Costea, Valeriu Sima, Adela Stratina.
** Institutul de Economie Agrară.*

Singurul produs care, în anul 1991, este perceput de consumator ca produs de lux este carnea de pasăre, datorită unei oferte scăzute la acest produs şi prezenţei pe piaţă mai ales a sortimentelor de calitate superioară (pulpe, piept), ceea ce a dus la o scădere drastică a consumului. În ceea ce priveşte elasticitatea negativă, care se înregistrează în 1991 la carnea de bovine, aceasta se datorează unei uşoare creşteri a consumului din acest tip de carne prilejuit de creşterea ofertei la acest produs, prin sacrificarea masivă a efectivelor de bovine (fenomen ce a însoţit desfiinţarea fostelor CAP-uri).

Elasticitatea cheltuielilor totale cu produsele alimentare, în funcţie de salariul real relevă, în mod constant, o cerere inelastică, pozitivă, fapt perfect explicabil dacă avem în vedere că ponderea cheltuielilor totale cu alimentele în salariul real a crescut de la 49,4% în 1990 la cca. 62% în anul 1994.

Această deteriorare constantă, dar relativ mai redusă decât a standardului de viață, sub aspect cantitativ şi calitativ al rației alimentare, au drept cauză majoră decalajul existent între indicele câştigului salarial net (în 1993 - 19,9) şi indicele prețurilor la mărfurile alimentare (1993 - 36,6).

3.4. Incidența "foarfecelui prețurilor"

Anterior anului 1989 "foarfecele prețurilor" acționa după o schemă relativ simplă, cert în defavoarea agriculturii. Astfel, datorită politicii de înghețare a prețurilor, prețurile produselor agricole erau dictate (produsele vechi rămâneau relativ constante), în timp ce produsele neagricole, beneficiind de breşa prin care se puteau recalcula prețuri pentru "produse noi", în special în industrie, creşteau în sensul că puteau fi recalculate în funcție de inflație, respectiv de costurile zilei (în intervalul 1975 - 1989 el reprezenta 80 %).

Acest aspect reprezintă o ilustrare banală a unei situații tradiționale.

Prezentăm însă evoluția după 1989 şi tendințe.

Două surse calificate[1] (5 - 8), care au făcut determinări profesionale conduc la rezultate convergente (vezi tabelul nr. 10).

Astfel, raportat la anul 1989, indicele prețurilor reale al producției agricole calculat atât prin indicele general al prețurilor de consum, cât şi prin deflatorul PIB, ajunge în 1993 la 82,2%, tendința fiind 88,8 % în 1990; 75,7% în 1991; 97,0% în 1992.

Raportat la anul 1990, acesta ajunge în anul 1993 la 86,2%, tendința fiind: în 1991 de 67,1% şi 50,5% în 1992.

Evoluția acestui raport se înscrie în tendința generală pe plan mondial, având în cazul României conotații mai grave, datorită tendințelor negative datorate decapitalizării, regresiei tehnologice şi crizei manageriale care poate probabil vor imprima o tendință şi mai accentuată de deteriorare a poziției agriculturii. O raportare la câteva produse fizice necesare agriculturii arată că pentru a cumpăra 1 tractor de 65 CP în 1993, erau necesare 60,0 tone grâu față de numai 49,0 tone în anul 1990 (vezi tabelul nr. 11).

În cazul energiei, exprimate prin carburantul principal (motorină) şi energia electrică, deteriorarea este mult mai intensă. În cazul energiei electrice (preț puternic subvenționat anterior), liberalizarea a mărit de 9 ori necesarul de grâu pentru o unitate energetică. În acest caz efectul liberalizării prețurilor a fost extrem de intens. Menționăm că în 1993 prețul la energie electrică nu era încă în totalitate liberalizat.

[1] Bibliografia indicată la punctele 5 şi 8.

Tabelul nr. 10

Foarfecele preţurilor

1989 = 100 %

	1990	1991	1992	1993
1. Foarfecele preţurilor 1 (3 : 5)	88,8	75,7	97,0	82,2
2. Foarfecele preţurilor 2 (4 : 6) (1990=100%)	-	67,1	50,6	86,2
3. Indicele preţurilor produselor agricole	120,7	821,0	118,2	114,8
4. Indicele preţurilor primite de producătorii agricoli	-	1155,8	1401,2	5612,7
5. Indicele preţurilor consumurilor intermediare	135,9	159,8	121,9	139,7
6. Indicele preţurilor produselor industriale cumpărate de producătorii agricoli (1990=100%)	-	1721,8	2766,4	6510,4

Sursa: (5)

- p.3 şi 5 Filon Toderoiu (IEA-INCE) 1994; calculat după indicele general al preţurilor de consum

- p.4 şi 6 Lazăr Traian (IEA-ASAS) 1994 (recalculat)

Tabelul nr. 11

Cantitățile de grâu necesare pentru cumpărarea unei unități de input agricole

- tone grâu -

	UM	1990	1993
Tractor 65 CP	bucăți	49,8	60,0
Îngrășăminte azotoase (substanță activă)	tone	2,6	3,1
Motorină	tone	1,2	2,7
Energie electrică	G calorii	0,08	0,7

Sursa: (5)

4. POLITICI COMERCIALE

4.1. Structura pieţelor de desfacere

În prezent, principalele tipuri de comercializare ale produselor agricole sunt următoarele:

1. vânzarea directă de către producători ia poarta fermei sau în pieţele urbane;
2. vânzarea pe pieţele rurale;
3. vânzarea prin societăţi comerciale de stat ("ROMCEREAL") în cazul cerealelor şi alte organizaţii de stat în cazul fructelor şi legumelor joacă un rol dominant în aceste domenii;
4. piaţa marilor unităţi de procesare: făină, nutreţuri combinate şi uleiuri vegetale care preiau direct sau prin intermediul ROMCEREAL materiile prime agricole şi marile abatoare care preiau animalele vii de la producători.

Cu excepţia vânzărilor directe, prezenţa organizaţiilor private în reţelele de distribuţie şi procesare este încă nesemnificativă, statul fiind încă o prezentă monopolistă.

În cazul brutăriilor, capacităţilor de prelucrare a laptelui, prelucrarea cărnii şi producerea berii, au loc cele mai dinamice şi semnificative dezvoltări ale sectorului privai Şi în acest caz activităţile sunt departe de a domina piaţa.

În cazul distribuţiei en-gros a produselor alimentare, dispunând de infrastructură şi dotare, societăţile de stat sunt dominante. Noile pieţe en-gros private au o dezvoltare dinamică şi au început cu produsele din import.

În cazul distribuţiei cu amănuntul, privatizarea a progresat substanţial. Micile prăvălii nou înfiinţate, dar şi privatizarea masivă a vechilor unităţi de stat au făcut ca în prezent distribuţia finală să fie preponderent privată. Acest sector este cel mai dinamic din întreaga economie agroalimentară şi a devenit în prezent un important catalizator al dezvoltării acesteia.

4.2. Marketingul agricol

Filierele agroalimentare organizate anterior anului 1990 după principiile economiei comuniste, centralizate, cuprinzând în aval şi amonte de producţia agricolă organizaţii de stat, reţele de aprovizionare şi distribuţie orientate pe baza unor fluxuri corespunzătoare organizaţiilor respective, au determinat şi realizarea unei importante infrastructuri. În prezent, marketizarea fluxurilor agroalimentare întâlneşte cele mai mari obstacole în sistemele de aprovizionare şi distribuţie de stat, având un caracter clar de monopol şi manifestând o inerţie importantă. Astfel, acţiunea relativ energică de reconstituire a proprietăţii private asupra pământului (80% din total) şi animalelor (75% din total) şi înce-

perea formării unor exploatații particulare, este flancată în aval şi amonte de servicii şi de o industrie prelucrătoare incapabile de adaptare şi în totală opoziție cu un curent de marketizare a mediului economic.

Trebuie să fie foarte evident faptul că numai o reformă energică de structură poate sparge învelişul monopolist al activității în curs de privatizare din agricultură şi poate conduce la formarea unor servicii şi activități de prelucrare adecvată.

Raportul "Strategie pentru tranziția în agricultură", elaborat în anul 1993[1], sesizează acest fapt şi în consecință propune în mod foarte explicit şi lipsit de echivoc, "ca obiectiv pe termen lung" o transformare fundamentală a sectorului agricol de la sistemul anterior, în care activele erau predominant deținute de stat şi operau sub reguli de planificare centralizată, către sistemul caracterizat prin existența proprietății private şi a unor ferme şi întreprinderi agricole operând într-un mediu de piață liberă.

Ponderea dominantă a statului în sistemele de distribuire şi intermediere va fi înlocuită cu numeroase entități concurente.

Această necesitate face în prezent obiectul unor acțiuni importante din care enumerăm numai două, şi anume:

1. organizarea unei piețe agroalimentare en-gros a Bucureştiului şi a 5 piețe de vânzări en-detail - program materializat prin finanțare BERD;
2. organizarea a 5 piețe en-gros agricole în 5 județe şi a unei Burse agricole la Slobozia, finanțate de Comunitatea Europeană prin programul PHARE.

Ambele programe se derulează în prezent.

4.3. Politici de sprijin comercial

Procesul reformei, manifestat prin masiva restructurare a particularilor, a avut vis-à-vis de cele arătate anterior, o tendință de evitare a circuitelor comerciale şi de creştere a autoconsumului. Astfel, în prezent se apreciază că autoconsumul reprezintă o treime din consumul alimentar a! României[2]. Reducerea cerințelor comerciale şi în special a specializării se manifestă pregnant şi prin faptul că în prezent vânzările directe ale fermierilor pe piață sunt în puternică expansiune. În cazul legumelor şi brânzeturilor, acestea depăşesc 50% şi respectiv 30% din volumul produselor comercializate.

Proliferarea şi dezvoltarea intermediarilor şi a rețelelor private de distribuție sunt stopate din lipsă de credit şi de atractivitate pentru capital.

Are loc astfel un proces negativ de demonetizare a producției agricole, inhibând capitalizarea şi susținând modelele de subzistentă.

Acest fapt reprezintă un regres în modelele de producție şi distribuție, un pas însemnat de extensivizare a producției agricole.

---

[1] Bibliografia indicată la punctul 9.
[2] Bibliografia indicată la punctul 7.

Această evoluție este cea care arată că în prezent una din cele mai importante direcții în care trebuie îndreptat efortul reformei în agricultură, este introducerea mecanismelor pieței în procesele de comercializare, formarea pieţelor agroalimentare, a rețelelor de distribuție şi de fapt a unor mecanisme stimulative pe filierele produselor, stimulând prin impulsuri de marketing producătorii în direcțiile principale ale evoluției şi anume :

- mediului competiției de piață;
- cunoştințelor privind piața;
- standardizării calităților şi organizarea partide de produse;
- stimulării producătorilor prin contractarea şi cumpărarea produselor pentru creşterea veniturilor băneşti şi a disponibilității pentru capitalizare.

4.4. Comerțul exterior

Balanța comerțului exterior agricol s-a deteriorat puternic după anul 1989, când prezenta un excedent de 200 mii $, ajungând ia un deficit maxim în anul 1992 de 1,35 milioane $, o reducere a acestuia în anul 1993 la 712 milioane $. în anul 1990, exportul produselor agricole a scăzut dramatic până la 1,4% din totalul exporturilor, revenind la 6,7% în 1992. În acelaşi timp, importurile au crescut de la 12,2% la 16,8%, Menționăm că 43% din deficitul balanței comerciale a fost datorat produselor agroalimentare.

În 1993 şi în primul trimestru al anului 1994 a crescut exportul de carne şi s-a redus semnificativ importul de cartofi, citrice şi zahăr.

În 1993 s-au importat 2,5 milioane tone de cereale pentru 1994. Acest import va dispare practic.

Este de aşteptat o reducere şi mai semnificativă a deficitului comercial, ajungând în anul 1994 până aproape de nivelul echilibrului.

În cazul exportului, patru cauze majore au contribuit la declinul acestuia, principala cauză a dezechilibrului după diminuarea ofertei potențiale, ca urmare a scăderii producției şi deteriorării filierelor de distribuție, şi anume;

1. desființarea CAER şi dezorganizarea principalelor fluxuri de export;
2. embargoul privind Serbia şi reducerea traficului pe Dunăre;
3. lipsa de calitate şi agresivitatea redusă a exportatorilor români;
4. pierderea pieţelor după interdicția exporturilor din 1990 şi lipsa unor politici de susținere a exporturilor.

Perspectivele pe termen scurt şi mediu sunt favorabile unei uşoare relansări. Recenta tendință de scădere a inflației, liberalizarea schimbului valutar precum şi perspectiva unei politici cât de cât atente de susținere a exporturilor, reluarea exporturilor către Rusia (carne, legume şi parțial cereale) sunt în măsură să susțină acest optimism moderat,

În cazul importurilor, liberalizarea după anul 1989 dublată decăderea ofertei interne au determinat un flux necunoscut anterior de produse convenți-

onale dar şi de produse noi, superior prelucrate, precum şi cele de provenienţă tropicală, anterior energic restricţionate (cafea, citrice, sucuri, ţigarete).

În prezent, restricţiile la import sunt date de alocări valutare controlate şi prin fluctuaţia tarifelor.

Acordul recent de asociere cu Comunitatea Europeană va impune, fără îndoială, regularizarea regimului importurilor, deşi va putea crea pe termen scurt o supraofertă agresivă.

Pe termen scurt, tendinţa de stabilizare se va accentua, iar pe termen mediu este de aşteptat o echilibrare a balanţei comerciale agricole.

5. REFORMA CREDITULUI

Anterior anului 1989, sistemul bancar şi fluxul creditelor monitorizau şi participau la impunerea planului centralizat, asumându-şi riscuri importante, dobânzile erau mici. Din anul 1992 a început modelarea politicii băncilor după politica celor universale.

Dominația băncilor de stat este certă, deşi băncile private câştigă teren pe piața creditelor agricole.

Este de remarcat faptul că ponderea creditului agricol s-a extins de la 23% în 1990 la 39% în anul 1992. Nevoia creditului crescută nu a fost însă îndreptată pentru efortul de restructurare şi privatizare, pentru creşterea eficienței ci, ceea ce este mai grav, a fost absorbită majoritar de agenții economici de stat, consolidând statu-quo-ul, acoperind ineficienta şi descurajând spiritul antreprenorial.

Susținerea creditului prin subvenții a determinat dobânzi real negative distorsionând valoarea economică reală a activităților din agricultură.

Lipsa de acces a agenților economici privați la credit, este datorată în principal neatestării proprietății (lipsa titlurilor de proprietate) şi unei rețele de contact total insuficient ramificate în mediul rural.

5.1. Cererea de credit

Structura producătorilor, blocajul economic şi în general tranziția ca proces economic au manifestat în acest caz o inhibare care a determinat o cerere diversificată, dar în general redusă. Cererea a fost relativ ridicată pentru maşinism, dar mult scăzută pentru investiții şi alte inputuri.

Este interesantă o evaluare a creditelor necesare pentru restabilirea funcționalității agriculturii la nivelul anilor '80 pentru 3 ani (vezi tabelul nr. 12).

Tabelul nr. 12

Necesarul de credit pentru restabilirea performantelor agricole din deceniul anterior

	Milioane $ SUA
50.000 tractoare și echipament aferent	280
Alte mașini	80
Piese de rezervă și reparații	50
Suplimente furaje pentru animale	500
Creșterea inputurilor sezoniere pentru producția vegetală, 8 milioane ha la un spor de 200 $/ha	1.600
TOTAL	aproximativ 2.500

Sursa: (9)

Acest necesar de 2,5 miliarde dolari SUA este evident peste posibilitățile băncilor române.

5.2. Subvențiile de credit

În 1991,70% din credite, care erau la nivel de circa 200 milioane de dolari, erau distribuite prin integratorul monopolist "ROMCEREAL".

Deşi rămâne pe poziție dominantă, poziția integratorilor tinde să scadă.

Dobânzile real negative au reprezentat o infuzie de subvenție a creditului inițial (1991) de circa 50%, ajungând în 1993 la mai puțin de 30%.

5.3. Paritățile creditului

În volumul total al producției agricole, creditele reprezentau înainte de anul 1989 un volum diferit, mergând uneori până la peste 100%, deci producția agricolă se încheia constant cu un rezultat financiar negativ. Ceea ce este însă extrem de semnificativ este faptul că după 1990 creditul real scade substanțial ca pondere, proces care indică cât se poate de sugestiv blocajul economic şi decapitalizarea (vezi tabelul nr. 13).

Tabelul nr. 13

Dinamica poziției creditului în agricultură

1989 = 100

	1990	1991	1992	1993
1. Indicele prețurilor nominale ale producției agricole	126,8	349,0	1060,0	3666,2
2. Indicele prețurilor nominale ale consumurilor intermediare	142,8	460,9	1092,9	4459,6
3. Indicele creditului nominal	114,8	389,0	830,2	2105,0
4. Indicele prețurilor nominale ale PIB (deflator)	113,6	334,3	1052,3	3654,1
5. Indicele prețurilor reale ale producției agricole (1:4)	111,7	104,4	100,7	100,3
6. Indicele prețurilor reale ale consumurilor intermediare (2:4)	125,7	137,9	103,9	122,0
7. Foarfecele prețurilor (2:4)	88,8	75,7	97,0	82,0
8. Indicele creditului real (3:4)	101,6	116,4	78,9	58,0

Sursa: Filon Toderoiu (IEA-INCE) 1994; calculat după indicele general al prețurilor de consum.

Structura creditului acordat relevă însă o împărțire disproporționată cu poziția diferiților beneficiari a volumului creditelor, situație care relevă însă direcția negativă a creditării axate pe sectorul de stat şi nu pe restructurare şi eficiență (vezi tabelul nr. 14).

Tabelul nr. 14

Structura creditului principalului derulator (Banca Agricolă)

miliarde lei

	31 Decembrie 1991	31 Decembrie 1992
Termen scurt		
Ferme de stat	52,2	212,3
Asociații	8,4	27,8
Ferme private	-	2,7
Nespecificate	28,9	42,4
Industria alimentară	70,8	310,6
Alte sectoare	17,71	31,6
Credite de compensare	72,3	-
Credite neperformante loans	26,5	26,5
Credite în întârziere	7,6	21,3
Subtotal	280,7	674,4
Termen mediu şi lung		
Agricultură	40,3	36,1
Industrie	10,7	16,7
Capital mixt	0,2	1,6
Independent	10,7	17,2
Alte secțiuni	2,3	2,8
Neperformante	22,6	31,6
Subtotal	86,7	103,6
Total	367,4	778,0

Sursa: (9).

Analiza acestui tabel relevă faptul că în anul 1992 (31,5%) fermele de stat au beneficiat mai mult decât în anul 1991 (18,6%) din .creditele pe termen scurt.

Dacă se iau în considerare şi creditele pentru industria alimentară, situația s-a înrăutățit şi mai mult.

Anul 1993 a marcat o uşoară ameliorare.

Perspectiva utilizării creditelor ca pârghie performantă de progres în agricultură este însă certă, fiind în mare măsură legată de stabilizarea variabilelor macroeconomice şi de o voință politică a direcționării creditului mai mult sau mai puțin prin subvenții în direcția promovării privatizării, eficienței şi performanței.

BIBLIOGRAFIE

1. Dinu GAVRILESCU - *Crisis of Services Facing Tbe Impact of Structural Developments*, in Romania's Agriculture Paper in Workshop "Organisation and Management of Agricultural Service for Small Farmers within the Context off Evolving Political and Economic Structures in Selected Countries of Eastern Europe" (ONASEE), FAO, Sofia, 27-31 May 1994
2. Dinu GAVRILESCU - *Terțializarea - catalizator al dezvoltării agroalimentare*, Bucureşti, 1993, June, Paper in Conference INCE.
3. Dinu GAVRILESCU, Radu PATACHI, Sabina TOADER - *Reforma creditului*, IEA Draft Study, Bucureşti, 1994.
4. Dinu GAVRILESCU, Dumitru TEODORESCU - *Dezvoltări structurale. Agricultura României 1989=1993*, Ex terra aurum, no. 10, 1994, Bucureşti, România.
5. Traian LAZĂR - *Raportul de prețuri industrie - agricultură (foarfecele prețurilor),* raport MAA, Bucureşti, România, 1993/
6. *** - *Anuarul statistic al României*, 1993, Romanian Statistical Yearbook.
7. *** - *Romanian Agricultural Marketing Distribution Project*, April 1994, Agrotec SPA, Rome, Italy.
8. *** - *Stadiul actual al dezvoltării agriculturii în perspectiva realizării obiectivului strategic - securitatea alimentară a României,* IEA Draft Report 1994.
9. *** - *România - A Strategy for the Transition in Agriculture*, Main Report, March 1994, Joint Romanian - International Team, 6 vol.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 35/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE FINANȚE, PREȚURI ŞI PROBLEME VALUTARE

PREȚUL – REZULTANTA INTERACȚIUNII LEGITĂȚILOR PIEȚEI ŞI A MODULUI DE MANIFESTARE A AUTORITĂȚII PUBLICE

Liana POPESCU, Iolanda PETRINI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. PREȚURILE, CAUZĂ ŞI EFECT ÎN PROCESUL DE RESTRUCTURARE A ECONOMIEI 373

2. SUPRAVEGHEREA FORMĂRII PREȚURILOR, ATRIBUT AL AUTORITĂȚII PUBLICE 377

2.1. Orientarea programelor de producție pentru atenuarea dezechilibrelor existente în economie, depăşirea crizei economice 377

2.2. Asigurarea echilibrării raportului cerere-ofertă, menținerea mediului concurențial 380

2.3. Adaptarea politicii financiar-fiscale şi de prețuri scopurilor propuse pe plan economic 383

2.4. Asigurarea unei protecții sociale reale pentru diminuarea efectelor negative ale tranziției şi convulsiilor sociale 387

3. CORELAȚIA PREȚ-CALITATE 388

1. PREȚURILE, CAUZĂ ŞI EFECT ÎN PROCESUL DE RESTRUCTURARE A ECONOMIEI

Economia de piață nu poate fi gândită fără libertatea de acțiune a agenților economici, şi, în consecință a prețurilor, fără flexibilitatea lor în timp şi spațiu, fără interacțiunea, transparența cererii şi ofertei. Funcția esențială a prețurilor este aceea de a reflecta în mod real consumurile de muncă sub toate formele, înglobate într-un produs sau serviciu destinat vânzării precum şi a unui profit, manifestându-se pe piață sub incidența raportului cerere-ofertă. Aprecierea valorii unui produs destinat schimbului poate fi făcută de pe poziția producătorului caz în care aceasta este determinată de consumurile înregistrate (materiale, de muncă) la producerea şi desfacerea acestuia, precum şi de obținerea unui profit, sau de pe poziția cumpărătorului al cărui scop este creşterea utilității. Pe piață însă, intervine şi elementul subiectiv care va corecta prețul determinat de producător cu influența jocului cererii şi ofertei şi cu incidența tipului de concurență. Rezultanta acestor factori care se întrepătrund conduce la o scară valorică, flexibilă, dinamică, fiecare nivel de preț reprezentând de fapt, pentru un moment dat egalitatea dintre prețul producătorului şi cel al cumpărătorului, identificându-se cu un preț de consens. Dată fiind necesitatea formării prețurilor ca efect al mecanismului de acțiune a cererii şi ofertei, orice perturbație care afectează sistemul de prețuri, induce deformări şi distorsiuni în toate relațiile valorice şi la indicatorii economici, încât devine imposibilă aprecierea corectă a eficienței în fiecare domeniu de activitate.

Numai prețul care se situează în punctul de echilibru dintre cerere şi ofertă constituie un criteriu obiectiv privind utilitatea socială a diferitelor produse realizate. Necesitatea realizării prin preț a echilibrului dintre ceea ce se produce şi ceea ce poate fi absorbit de piață derivă atât din interesele beneficiarilor cât şi din cele ale producătorilor.

Un preț just va fi acela care corespunde atât intereselor vânzătorilor cât şi cumpărătorului, bazat pe cheltuieli normale justificate economic, efectuate în procesul producției-desfacerii şi care asigură un profit mediu ca nivel apropiat la capitaluri apropiate investite.

Restructurarea sistemului de prețuri în viziunea trecerii la economia de piață nu trebuie făcută prin fetişizarea cerințelor pieței libere, deoarece structurile economice nu acționează în deplinătatea formelor lor şi nu se autoreglează spontan. Aceasta înseamnă că, nu se va lichida încă integral activitatea care până acum se materializa în formarea prețurilor. Formarea prețurilor începe la producător, iar nivelurile lor nu sunt legalizate de stat, ci confirmate de piață.

Formarea liberă a prețurilor reprezintă condiția elementară a existenței unei economii de piață, dar principiul teoretic de stabilire pe baza raportului cerere-ofertă trebuie interpretat în cadrul unor limite generale stabilite de stat şi coroborat cu situația concretă a economiei pentru anumite perioade.

Mecanismele economiei de piață, o dată declanşate şi lăsate pe seama reglajelor pieței libere pot prelungi excesiv durata transformărilor şi favoriza apariția problemelor de ordin economic şi social cu evoluție necontrolată şi urmări imprevizibile.

Ori, a spune că esența economiei de piață este piața însăşi, înseamnă a îndrepta prioritar atenția şi acțiunea agenților economici spre piață şi în consecință să fie neglijate sau trecute în planul secundar problemele de fond ale producției de mărfuri, respectiv concepția, organizarea şi lansarea producției, îmbunătățirea calității, reducerea costurilor de producție, competiția privind aceste obiective.

Clarificarea corectă a problemelor de conținut în plan teoretic prezintă o importanță deosebită de ordin practic, respectiv pentru politicile economice promovate, ca şi pentru formarea şi orientarea comportamentului agenților economiei de piață. De altfel, experiența trăită în țara noastră până acum în procesul de tranziție la acest tip de economie evidențiază cele arătate. De exemplu, procesul privatizării care constituie premisa esențială a trecerii la economia de piață a fost orientat şi promovat prioritar în sfera circulației mărfurilor, deşi aceasta ar fi trebuit să se efectueze mai întâi în sfera producției de bunuri materiale şi servicii, pentru a crea fondul de marfă care ar fi oferit pieței obiectul cu ajutorul şi asupra căruia aceasta avea posibilitatea efectivă şi eficace să-şi exercite funcția reglatoare.

Pe de altă parte, agenții economici, particulari mai ales, şi-au deplasat centrul de greutate al preocupărilor lor aproape exclusiv spre circulația mărfurilor (spre piață, deci) cu toate că, piața îşi manifesta rolul regulator asupra producției şi reproducției, iar în condițiile neglijării acestora, mai devreme sau mai târziu, piața însăşi va fi lipsită de obiect (chiar dacă parțial) fie cantitativ, structural sau calitativ.

Măsurile legislative adoptate, noile instituții create într-un ritm accelerat în sensul definirii mediului propice economiei de piață măresc nevoia de coordonare, de coerență - macroeconomică.

Libertatea acordată prin legislația de prețuri agenților economici nu şi-a găsit suportul material datorită disfuncționalităților existente la nivelul economiei naționale (pe fond şi în timp) generate de menținerea încă a monopolului producătorului, lipsa mediului concurențial, lipsa materiilor prime. Autonomia decizională de acțiune a agenților economici în domeniul stabilirii prețurilor chiar dacă se manifestă conform legislației în vigoare, dă însă posibilitatea acestora să exercite presiune asupra nivelului prețurilor, în sensul majorării şi maximizării profitului individual, tocmai datorită inconsistenței mediului concurențial şi mecanismelor de autoreglare specifice economiei de piață, rezultând în final dezechilibre grave pe toate planurile vieții economice.

Sincopele în ritmul transformărilor structurale ale economiei cât şi lipsa unui cadru legal coerent au produs dezechilibre pe plan economic concretizate în:

- ruperea lanțului de relații economice pe circuitul aprovizionare - producție - desfacere;
- creşterea prețurilor mai ales în industria primară cu efecte imediate, negative în celelalte sectoare, necorelarea prețurilor materiilor prime cu presiunea acestora în costuri şi cu indicele maxim de creştere al prețurilor produselor din ramurile finale. Stabilirea indicilor maximi de creştere a prețurilor cu ridicata la principalele materii prime a permis creşterea necontrolată a prețurilor în structura sortimentală, cât şi orientarea producătorilor spre producerea mărfurilor la care pot obține prețuri mari în dauna celor mai puțin rentabile fiind avantajați şi de poziția de monopol pe care o dețin. Creşterea prețurilor a reclamat sporirea volumului creditelor şi, prin aceasta suplimentarea masei monetare prin emisiunea unor "bani de hârtie" care să satisfacă un raport rezonabil între cererea de monedă şi nivelul sau suma prețurilor bunurilor, practicate pe piețe. Prin efectele sale negative colaterale, necorectate la timp, s-a produs accelerarea proceselor inflaționiste prin declinul rapid al "valorii" monedei naționale, schimbarea "raportului de forțe" între părțile care pot asigura starea de echilibru relativ;
- scăderea accentuată a productivității muncii, (concomitent cu obținerea de sporuri de venituri nejustificate) decalajul prețuri - salarii s-a dovedit insuficient în a tempera ascensiunea inflaționistă;
- alocarea subvențiilor în ramuri din sectorul primar s-a făcut fără controlul utilizării acestora, fără impunerea de norme de consum pe produs (în cazul când acestea se pot calcula) sau prin stabilirea unui coeficient de valorificare care să comensureze randamentul folosirii resurselor;
- la stabilirea şi adoptarea prețurilor cu ridicata pentru materiile prime, energie electrică şi combustibili solizi de către agenții economici, cât şi la negocierea prețurilor pentru produsele şi serviciile din ramurile intermediare şi finale (indiferent de forma de proprietate) s-a prevăzut a se lua în calcul influențele ce decurg din indexarea salariilor. Compensațiile acordate populației în funcție de indicele de creştere al prețurilor se concretizează într-o creştere suplimentară necesară a mărimii prețurilor. Aceste indexări concepute din rațiuni de ordin social se justifică economic atât timp cât mențin o putere de cumpărare medie şi evită coborârea unor categorii sociale sub pragul de sărăcie, dar nu rezolvă problema de fond a diminuării puterii de cumpărare, prin simplul fapt că sumele acordate sunt cuprinse în costuri şi nu în venitul net, fără corelație necesară cu evoluția producției şi productivității muncii;
- alinierea la prețurile mondiale asigură recunoaşterea transferului de valoare echivalent în relațiile cu partenerii externi, dar devine o simplă devalizare a monedei naționale în condițiile în care nu se respectă

alinierea din punct de vedere a calității produselor şi mai ales a productivității muncii;

- ca urmare a continuării programului de reducere a subvențiilor s-au consemnat creşteri importante ale costurilor şi implicit, ale prețurilor de consum care au materializat presiunea prețurilor cu ridicata şi ascensiunea prețurilor interne de import pe fondul scăderii continue a producției industriale, reducerii gradului de utilizare a capacităților de producție, creşterii presiunilor salariale, reevaluării fondurilor fixe şi creşterii ponderii amortizării;
- existența restricțiilor în legătură cu formarea prețurilor de importanță deosebită pentru economia națională a determinat acumularea unor puternice presiuni inflaționiste în condițiile evoluției cursului de schimb, creşterii dobânzilor, determinând noi salturi ale nivelului general al prețurilor.

Liberalizarea prețurilor a declanşat însă un sistem de pârghii şi mecanisme capabile să acționeze coerent în direcția propusă de măsura eliminării disfuncționalităților existente. Simpla legiferare a institutelor şi elementelor economiei de piață nu este suficientă, ci trebuie să devină funcțională. În acest scop, puterea publică va avea un rol intensiv, iar concentrarea câtorva pârghii ale vieții economice nu va fi în antagonism cu dezideratele pieței, ci în sensul de completare, de utilizare cu eficiență.

În acest context, dar mai ales în perioada tranziției spre economia de piață orice intervenție din partea organelor de stat va trebui integrată în obiectivele macro-economice propuse pentru anumite perioade, corelate cu celelalte măsuri care definesc cadrul economic al evoluției fiecărui întreprinzător şi totodată estimată din punct de vedere al efectelor propuse.

În economia de piață, controlul prețurilor nu poate fi conceput ca un act pur administrativ, intervenția masivă a autorității publice în dirijarea prețurilor putând compromite interese fundamentale ale vieții economice, în general prin afectarea reglajelor economice fireşti acesteia.

În noua conjunctură economică şi în limita atribuțiunilor sale, statul poate şi trebuie să se implice în mai multe domenii ale sferei economice, liberalizarea prețurilor neputând exista fără o activitate simultană a tuturor subsistemelor economiei de piață, prețurile fiind in acelaşi timp cauză şi efect al tuturor fenomenelor economice.

Domeniile în care se acționează, precum şi pârghiile şi mecanismele utilizate vor avea, în funcție de obiectivul propus, ponderi prioritare în aşa fel încât la finele perioadei de tranziție să acționeze unitar şi să fie realizate în totalitate.

2. SUPRAVEGHEREA FORMĂRII PREȚURILOR, ATRIBUT AL AUTORITĂȚII PUBLICE

Autoritatea publică poate interveni indirect, prin anumite pârghii şi mecanisme specifice scopului urmărit şi etapei parcurse în consolidarea relațiilor concurențiale şi anume:

1. orientarea programelor de producție pentru atenuarea dezechilibrelor existente în economie, depăşirea crizei economice şi crearea premiselor pentru relansarea economică;
2. asigurarea echilibrării raportului cerere-ofertă, menținerea unui mediu concurențial;
3. adaptarea politicii financiar-fiscale şi de prețuri scopurilor propuse pe plan economic;
4. asigurarea unei protecții sociale reale pentru diminuarea efectelor negative ale tranziției şi convulsiilor sociale.

2.1. Orientarea programelor de producție pentru atenuarea dezechilibrelor existente în economie, depăşirea crizei economice

Restructurarea economică şi aşezarea economiei pe criterii economice eficiente, nu pot fi lăsate în exclusivitate doar pe seama mecanismelor de autoreglare ale economiei de piață. Statul trebuie să participe la acest amplu proces de reconversie a sectoarelor, să sprijine întreprinderile indiferent de forma de proprietate în orientarea lor pe piața internă şi externă, deoarece transformările impuse în structura economiei angrenează fonduri băneşti substanțiale, se face în timp, cu implicații pe plan social generând şomaj şi indirect presupune existența unor mijloace băneşti pentru contracararea fenomenelor declanşate (ajutoare şomaj, programe de calificare etc.)

În acest context, puterea publică nu se va substitui întreprinzătorilor în alegerea programelor de producție, afectând mediul concurențial, dar poate utiliza câteva pârghii prin care influențează, la un moment dat, orientarea spre produse şi grupe de produse necesare economiei, echilibrând în acest mod nivelul şi structura producției cu nevoile sociale şi în acelaşi timp asigurând un control al evoluției ascendente a prețurilor. Printre aceste pârghii considerăm că, un rol pozitiv îl pot deține:

a) investițiile în ramurile eficiente sau cu potențial economic ridicat;
   - stimularea prin facilități bancare a investitorilor interesați să producă in anumite ramuri productive, care să asigure un înalt nivel de productivitate şi utilizare rațională a resurselor naturale;
   - alocarea resurselor materiale deficitare;

- comenzi de stat mai ales în ramurile care impulsionează activitățile bazate pe tehnologii înalte;
- prelucrarea în totalitate sau în cea mai mare măsură a riscurilor cercetării şi a cheltuielilor legate de omologarea produselor noi.

Decizia prin care statul hotărăşte investiția într-o ramură potențial eficientă poate fi luată în cazul în care se urmăreşte, fie asigurarea necesarului de anumite produse din producția internă, fie susținerea unui întreg lanț de producători integrați pe fluxul de fabricație, ruperea acestui lanț producând dereglări în economie inclusiv agravarea problemelor sociale.

Aceste investiții în completarea efortului agenților economici vor stimula producția de bunuri strict necesare, se vor baza pe tehnologii moderne care să permită obținerea produselor cu costuri relativ mici raportate la gradul de complexitate şi calitate, vor asigura echilibrarea pieței şi practicarea de prețuri care conțin un profit normal. În acelaşi timp, susținerea financiară prin subvenții şi alocarea de resurse materiale nu trebuie permanentizată, datorită faptului că nu corespunde tendințelor pieței, nu are caracter constructiv tocmai prin înlăturarea preocupărilor agenților economici de ameliorare a competitivității produselor, de reducere a costurilor de producție şi menținere pe piață. Politica de investiții in ramurile primare sau susținerea prin alte procedee nu va avea urmări favorabile în timp, în ceea ce priveşte stagnarea creşterii prețurilor în ramurile prelucrătoare şi finale prin caracterul demobilizator al măsurii. Producătorii din ramurile primare nu vor fi preocupați de reducerea costurilor (statul acoperind cheltuielile neeficiente), iar cei ce prelucrează materiile prime în continuare nu vor urmări riguros încadrarea în normele de consum. Această dublă pierdere de valoare se resimte în prețurile produselor finale care astfel, scapă de orice formă de control. Acordarea subvențiilor se va face numai în urma studiilor de fezabilitate prezentate de întreprinderile producătoare privind posibilitățile reale de eficiență şi perspectiva de dezvoltare în concordanță cu strategia la nivel macroeconomic. În decizia de acordare a subvenției trebuie evaluate şi analizate alternativele de subvenționare în ramurile primare sau în cele finale. De aceea, se va compara efortul făcut de stat pentru compensarea diferențelor de preț la materii prime, ținând cont de diminuarea presiunii în costurile finale, cu efortul făcut pentru subvenționarea produselor finale în condițiile în care majorările de prețuri la materialele de bază vor stimula economisirea acestora. Ambele variante vor fi corectate în unități fizice şi valorice cu influențele importului, raționamentul final fiind valabil pentru fiecare produs deficitar.

Restrângerea treptată a activității unor întreprinderi până la închiderea completă poate constitui o măsură justificată din punct de vedere economic prin faptul că eliberează bugetul de această povară, dând posibilitatea investirii şi asigurării dinamismului altor ramuri cu potențialul ridicat, asigurarea în acelaşi timp a unei protecții sociale corespunzătoare şi realizarea programelor de recalificare pentru şomeri.

O pârghie deosebit de activă în orientarea investițiilor spre anumite sectoare productive în condițiile în care pe piață există deficit de produse o consti-

tuie politica de creditare a băncilor. Acordarea selectivă de credite în funcție de obiectivele urmărite, facilitățile legate de dobândă şi rambursare vor concentra eforturile în direcția producerii de mărfuri solicitate de piață, vor echilibra raportul cerere-ofertă şi implicit vor diminua nivelul prețurilor.

Prin credit se poate efectua un control selectiv favorizându-se în funcție de opțiunea de moment, consumul sau producția. În etapele în care oferta este deficitară, pentru stimularea producției şi relansarea economică prin reglementarea ratei, dobânzii şi a volumului creditului vor fi avantajați investitorii din ramuri productive în detrimentul creditelor pentru consum.

Impulsul transmis prin credit producției va antrena utilizarea şi valorificarea resurselor de capital, materiale şi umane, urmând ca după atingerea unui nivel statornic de dezvoltare a economiei, acordarea creditului să se facă selectiv în anumite ramuri şi domenii de activitate.

Creditul de consum va absorbi excedentul de bunuri existente pe piață şi totodată va orienta opțiunile consumatorilor către anumite categorii de produse (automobile, bunuri de folosință îndelungată, locuințe etc.)

Pârghia creditului va fi folosită cu foarte mult discernământ prin faptul că imobilizarea fondurilor de producție neterminată, sau în marfă fără desfacere poate genera un exces de masă monetară în circulație (emisiunea de bani fiind impusă de plăți curente) şi constituie un factor important al fenomenului inflaționist.

Pentru anumite perioade de timp, în unele domenii de activitate, statul va lansa comenzi publice în scopul asigurării necesarului solicitat de piață. Aceste comenzi de stat au menirea de a antrena mai multe întreprinderi în realizarea produselor, atrăgându-le în circuitul economic productiv. Prin faptul că produsele au desfacere asigurată şi prețuri fixe se poate influența şi controla direct nivelul prețurilor practicate pe piață şi menținerea anumitor capacități în funcțiune în condițiile în care, deşi rentabile trec prin greutăți economico-financiare de moment.

Comenzile de stat, necesare asigurării echilibrului cerere-ofertă pe etape scurte, nu trebuie să devină în condițiile economiei de piață o practică permanentă, deoarece vor deforma semnalele pieței, nu vor contribui la un progres real tehnic şi calitativ al produselor şi nu vor stimula preocuparea de reducere a costurilor de producție. Acest instrument aflat în mâna statului va fi folosit cu prudență şi numai în domeniile care condiționează prin volumul producției dezvoltarea economică, apărarea națională, nivelul de trai al populației. Folosirea comenzilor de stat în vederea susținerii unor puncte cheie ale lanțului productiv nu trebuie confundată cu un nou tip de planificare, ci un mod de stabilizare a pieței prin garantarea pe perioade de timp bine determinate a unui volum de producție.

Un rol deosebit în orientarea programelor de producție în perioada de restructurare şi relansare economică îl capătă promovarea progresului tehnic prin încurajarea de către stat a activității de cercetare-dezvoltare. În acest scop

prin subvenţii şi comenzi de stat se finanţează parţial activitatea de cercetare privind noile produse. Statul poate prelua o parte din riscurile financiare ale omologării noilor produse atât în faza de fabricaţie, cât şi comercializare. Totodată, poate înfiinţa şi centre de cercetare aplicativă dar, mai ales fundamentală suportând în totalitate cheltuielile efectuate.

2.2. Asigurarea echilibrării raportului cerere-ofertă, menţinerea mediului concurenţial

Concurenţa este inseparabilă conceptului economiei de piaţă, fiind în măsură să asigure repartiţia optimală a factorilor de producţie şi în acelaşi timp să impulsioneze iniţiativa agenţilor economici în direcţia promovării mărfurilor competitive. De fapt prin concurenţă, interesul personal al agentului economic este subordonat intereselor generale şi integrat în echilibrul economic general. Într-o economie de piaţă temeinic aşezată pe principiul concurentei, preţurile se menţin în limite rezonabile determinate de situaţia pieţei şi, nu sunt rezultanta adiţionării cheltuielilor de producţie indiferent de oportunitatea efectuării lor. Recunoaşterea necondiţionată în preţuri, a costurilor, demonstrează ineficienţa concurenţei, eliminând preocupările producătorilor în direcţia creşterii productivităţii. Consumatorii, în condiţiile unei economii de piaţă bine structurate au libertatea alegerii produselor, eliminând din start pe cele necompetitive sau la care preţurile practicate nu recunosc valoarea reală a mărfii.

Până la atingerea acestor autoreglaje şi chiar atunci când acest mecanism al pieţei funcţionează, fapt demonstrat de experienţa ţărilor cu economie dezvoltată, organele de stat au obligaţia de a controla asigurarea echilibrului dintre cerere şi ofertă şi în general al preţurilor prin instrumente care evită unele dezechilibre, respectă restricţiile impuse de resursele băneşti ale populaţiei şi elimină transferul de valori materiale inechitabile.

Aceste măsuri se vor resimţi fie direct prin limite impuse de ordin cantitativ, calitativ sau valoric, fie indirect, mai greu de comensurat prin controlul costurilor de prelucrare pe diverse nivele de propagare, regăsindu-se în preţurile produselor finale.

Intervenţia statului pentru asigurarea unor pieţe "sensibile" şi în final o adevărată protecţie a consumatorilor se poate regăsi în politica economică a fiecărei etape prin:

- sistemul de taxe vamale practicate;
- contigentări de produse la import sau la export;
- interzicerea temporară a acordării de licenţe la import sau export;
- activitatea de comerţ exterior a statului;
- sistemul informaţional adaptat în permanenţă nevoilor de informare atât la nivelul producătorilor cât şi al consumatorilor;
- menţinerea preţurilor garantate pentru produsele agricole;
- interzicerea stocării mărfurilor.

În condiții impuse de necesități de moment şi pe perioade limitate se poate recurge la fixarea unor indici de creştere a prețurilor la materiile prime de bază pentru a contracara raritatea ofertei şi propagarea efectelor în aval.

Regimul vamal, taxele şi contingentările sunt instrumente active ale politicii comerciale aflate în mâna statului. Cu ajutorul acestora se poate influența competitivitatea produselor la export şi import determinând totodată ajustarea structurală a schimburilor şi orientarea agenților economici spre domenii rentabile.

Taxele vamale incluse în prețurile de import sau export, prin cuantumul aplicat trebuie să asigure protejarea economiei şi intereselor naționale. Atunci când importul unor mărfuri este în detrimentul activității unor producători interni, diminuând interesul concurențial, iar retragerea lor din circuitul productiv are implicații majore pe plan național, se pot institui taxe vamale în procente mai mari care să asigure protecția producției interne.

În acest context, şi asupra mărfurilor exportate se poate acționa prin intermediul taxelor vamale în sensul protejării resurselor interne şi asigurării unui echilibru pe piață.

În anumite situații când taxele vamale nu acționează suficient ca regulator al proceselor de schimb între economie națională şi partenerii comerciali internaționali, se poate stabili pentru perioade de timp bine delimitate contigente de mărfuri sau chiar mărfuri neadmise temporar la export.

Contigentările la export şi suprataxele la import vor fi corelate permanent cu măsurile de asigurare şi protejare a concurenței pe piața internă, perturbările resimțindu-se în sistemul prețurilor atât în țările importatoare cât şi la cele exportatoare.

Restricțiile în domeniul comerțului exterior pentru anumite perioade de timp, nu se vor generaliza, prin simplu fapt că, au repercusiuni directe asupra producătorilor naționali. Liberalizarea exportului stimulează preocupările producătorilor pentru atingerea gradului de competitivitate solicitat de piața internațională, iar liberalizarea importului este calea sigură prin care vor fi forțați întreprinzătorii autonomi să-şi ridice eficiența şi competitivitatea, pentru a "supravieți" concurenței furnizorilor străini cu care se confruntă pe piața internă.

Descentralizarea şi în privința schimburilor comerciale internaționale nu exclude obligația statului de a acționa prin importuri centralizate pentru asigurarea necesarului cerut de piața internă de mărfuri şi servicii, a căror rarietate conduce la distorsiuni grave resimțite în economia națională şi în nivelul de trai al populației (materii prime, energie, produse alimentare). Importul centralizat este destinat echilibrării pieței interne, dă posibilitatea controlului prețurilor de vânzare şi totodată limitarea strictă a consumurilor materiale, iar indirect influențează prețurile produselor intermediare şi finale a căror realizare este condiționată de aceste importuri.

Prețurile produselor agricole de contracarare şi de achiziție garantate de stat, datorită însemnătății produselor pe plan național, se stabilesc şi se adap-

tează anual în funcție de estimarea recoltei pe zone şi bazine de producție. Prețurile garantate atenuează dezechilibrele între prețurile produselor agricole şi cele industriale, stimulează producătorii agricoli şi corespund necesităților fundamentale ale vieții economice, tocmai prin corelarea rațională între cele două categorii.

În condițiile diversificării formelor de proprietate din agricultură, se diferențiază şi interesele producătorilor in vederea maximizării rentabilității produselor pe care le valorifică. Prin prețurile garantate se va urmări satisfacerea atât a intereselor producătorilor, cât şi a nevoilor ramurilor producătoare şi a consumatorilor direcți. Practicarea prețurilor mici la produsele agricole determină sărăcia producătorilor, dezinteres în creşterea randamentului productiv şi diminuează contribuția acestora la circuitul de valori materiale din economie prin imposibilitatea sau abținerea de a procura bunuri industriale destinate atât consumului individual, cât şi bazei tehnico-materiale necesare agriculturii.

Prețurile mari sunt stimulative pentru producătorii agricoli, dar afectează puterea de cumpărare a consumatorilor, producând dezechilibre pe piață care impun creşteri de venituri suplimentare pentru menținerea standardului de trai individual.

Prețurile garantate trebuie să cointereseze producătorii agricoli, recunoscându-le cheltuielile de producție specifice determinate de factorii climaterici şi zonele de producție şi un profit corespunzător.

De asemenea, pe total prețurile produselor agricole nu vor mai asigura în noile condiții ale economiei de piață, redistribuirea unei părți importante a venitului net creat în agricultură în favoarea ramurilor industriale. Participarea agriculturii la formarea veniturilor statului se va face numai prin impozite, taxe, prime de asigurare.

Întrucât produsele agricole sunt produse primare pentru zootehnie industrie alimentară şi uşoară, nivelul prețurilor pe care statul îl stabileşte se regăseşte în prețul produselor prelucrate. Amplitudinea prețurilor produselor agricole impune o fundamentare economică a acestora pe baza costurilor, recunoscându-se chiar şi nivelele mai ridicate ale cheltuielilor individuale ale producătorilor dezavantajați de condițiile pedoclimatice.

Stocarea mărfurilor în vederea desfacerii la prețuri superioare, factor dăunător al echilibrului pieței, manifestat în mod deosebit în condiții de criză, trebuie permanent combătut şi sancționat mult mai drastic decât prevede actuala legislație. Această practică neloială în speranța unor câştiguri mari, de moment, nejustificate, mobilizează fonduri la producător şi produce blocaje economice la partenerii aflați în interdependență pe fluxuri tehnologice. Blocajul economic produs prin stocarea voluntară de mărfuri la care se adaugă la un moment dat şi nerealizarea contractelor cantitative dar mai ales calitative vor deregla circuitul economic repercutându-se asupra raporturilor financiare (blocaj financiar) şi, în final vor conduce la agravarea în ansamblu a situației economice, dereglarea pieței, dezechilibre în masa monetară.

Asigurarea echilibrării raportului cerere-ofertă depinde în mare măsură de capacitatea de reacție a agenților economici la semnalele pieței, de corectitudinea şi viteza cu care obțin informațiile furnizate de piață, pe bază cărora iau decizii de modificare a comportamentului (producție, sortimente, locul şi volumul desfacerii). În noua concepție a teoriei de piață moderne informația devine o inepuizabilă sursă de "materii prime" cât şi "produs finit". Acest preț este foarte ridicat în condițiile menținerii unor forme de centralism în economie, a ineficienței rețelei de transport, a informației, a lipsei echipamentelor de prelucrare a datelor, inexistenței băncilor de date publice, precum şi definirea procedurilor de acces la informație.

Societatea românească, în prezent este nepregătită pentru o lume în care informația devine suverană, de la culegere, prelucrare şi transmitere până la sistematizarea, interpretarea şi luarea deciziei.

Deşi guvernul nu se poate substitui agenților economici în ceea ce priveşte preocupările de informare, totuşi prin politica economică pe care o impune în stimularea formării şi dezvoltării sistemului informațional poate avea în vedere unele măsuri ca de exemplu:

- înființarea şi finanțarea pe parcursul exploatării a unei rețele de calculatoare pe plan național conectate la sistemele internaționale;
- prevederea în cheltuielile bugetare a fondurilor destinate dezvoltării şi mai ales a modernizării rețelei de comunicații;
- stimularea înființării de firme a căror obiect de activitate să-l constituie gestionarea băncilor de date referitoare la informațiile de interes public;
- politica fiscală adaptată cerinței de impulsionare a producătorilor de echipamente specifice tehnicii de calcul.

2.3. Adaptarea politicii financiar-fiscale şi de prețuri scopurilor propuse pe plan economic

Pârghiile şi instrumentele financiar-fiscale, sistemele prețurilor constituie domeniul cel mai sensibil care marchează şi înregistrează toate perturbațiile şi disfuncționalitățile produse în plan economic. În acelaşi timp nesincronizările în legislația economico-financiară şi mai ales în controlul aplicării acesteia în fapt, produc efecte multiple în sfera economică. Fără a gândi că redresarea şi stabilitatea economică se poate obține pe căi administrative pe seama acțiunii pârghiilor economico-financiare, nu putem nega influența majoră exercitată de acestea în toate domeniile de acțiune ale statului, constituind exprimarea concretă a formelor de intervenție.

Aceste instrumente care realizează sincronizarea opțiunii macroeconomice cu tendințele intereselor individuale şi de grup, îşi mențin valabilitatea indiferent de gradul de dezvoltare economică, de forma de organizare, fiind prezente în toate tipurile de economie. Ceea ce le diferențiază este însă gradul de

centralizare a deciziei, modul de intervenție mai mult sau mai puțin direct, viteza de adaptabilitate la condițiile concrete generate de factorii economici. În condițiile tranziției la economia de piață, un accent deosebit va fi pus pe adaptarea acestor instrumente scopului propus.

Direcțiile de acțiune şi intervenție specifice domeniului financiar-fiscal şi de prețuri vor viza:

- politica bugetară;
- politica salarială;
- sistemul de prețuri şi gradul de libertate în formarea acestora;
- alinierea la prețurile externe.

Aceste forme de manifestare a autorității publice în viața economică nu trebuie concepute izolat, ci în interdependență între ele şi în corelație cu celelalte pârghii şi instrumente care acționează în direcția echilibrării pieței şi stimulării producției.

În condiții de criză economică se impune un buget restrictiv, de austeritate, care să prevadă eliminarea oricărei forme de risipă din fondurile centralizate, să dimensioneze corect în funcție de oportunitate, mărimea cheltuielilor pe fiecare obiectiv numai în limita realizării veniturilor bugetare. Tendința de a se apela la bugetul public național trebuie înlăturată datorită repercusiunilor economice grave pe care le generează această practică cum ar fi:

- menținerea activităților nerentabile şi supradimensionarea anumitor capacități de producție şi chiar ramuri economice peste criteriul raționalității eficienței economice;
- perpetuarea prin intermediul subvențiilor bugetare a necorelărilor dintre costuri şi prețuri la unele produse cu implicații pe fluxul tehnologic până la produsul final;
- blocajul economic care nu poate fi soluționat apelând la deblocări şi compensări financiare realizate din fonduri centralizate prin intermediul Băncii Naționale, ci numai pe baza modificărilor structurale, printr-o legislație clară a contractelor şi falimentului, astfel încât fiecare agent economic să răspundă material pentru prejudiciile aduse celorlalți parteneri comerciali;
- întârzierea apariției unui mediu concurențial real, a inerției programelor de producție, a ecranării informațiilor între producător, cumpărător şi piață.

În legătură cu acordarea subvențiilor este de menționat tendința de restrângere a alocării acestora, prin dezavantajele pe care le creează pe termen lung, în pofida efectelor de moment. Subvențiile acordate din fondurile centralizate echilibrează pe perioade scurte oferta de mărfuri cu structura cerințelor consumului mediu normal, dar se substituie preocupării producătorilor de reducere a costurilor şi de obținere a eficienței în adevăratul sens al cuvântului.

Deblocările financiare, compensarea datoriilor şi o eventuală preluare a datoriilor într-un fond centralizat, garantat de stat, egalizează la un moment dat şansele agenților economici, nu produce efecte in redresarea economiei prin

faptul că problemele de fond rămân nesoluționate. Acest lucru a fost demonstrat de practică, deblocările financiare repetate au rezolvat pentru scurte perioade de timp greutățile întreprinderii legate de lichiditate şi capacitatea de plată mărind la nivelul economiei naționale masa monetară în circulație şi blocarea unor fonduri importante pe fluxul tehnologic şi produse finite care nu-şi găsesc realizarea pe piață.

Sistemul de impozitare va fi stabilit pe baza rolului deținut ca principală sursă de venit a bugetului public național, dar în acelaşi timp ca pârghie prin care se influențează prețurile şi pe această cale se afectează interesele manifestate pe piață ale producătorilor şi cumpărătorilor.

Prin impozitul pe profit, ca formă de impozitare directă, în general, sunt stimulați agenții economici să mențină un preț relativ scăzut, astfel încât marja profitului, care face obiectul impozitării să fie mai redusă. În practică, mai ales in perioada tranziției la economia de piață, slaba dotare a agenților economici din punct de vedere al competitivității, inadaptabilitatea la economia concurențială, restricții privind resursele materiale şi energetice fac ca această diminuare voluntară a cotei de impozit să capete şi un aspect obiectiv, aportul lor la crearea veniturilor statului să fie minor.

În condițiile realizării stabilității economice şi implicit, stagnării creşterii galopante a prețurilor şi aşezării lor pe criterii economice, ponderea acestui impozit trebuie să dețină un rol principal în asigurarea veniturilor statului. Acest impozit fiind suportat de producător din rezultatele activității sale şi în condițiile în care concurența îi limitează posibilitățile de decizie asupra nivelului de preț, producătorul va avea tendința de a-şi diminua profitul pentru includerea în costuri a unor cheltuieli de natură socială (facilități pentru personalul angajat constând în asistență socială).

Impactul liberalizării prețurilor se resimte în forme concrete asupra diminuării puterii de cumpărare a leului, prin erodarea economiilor populației.

Liberalizarea prețurilor nedublată de un spor de producție, iar în condițiile economiei de tranziție de un regres al producției, determină prelungirea abstinenței de la consum şi transferă costul tranziției asupra populației.

Compensările acordate prin indexarea salariilor cu indicii de creştere a prețurilor pe anumite perioade nu rezolvă problema de fond a diminuării puterii de cumpărare, deoarece sumele acordate sunt cuprinse în costuri şi nu în venitul net. Ca urmare, aceste sume, măresc cu o anumită marjă prețurile, mai ales când se doreşte conectarea la prețurile mondiale în condiții de criză.

O cale de reducere a asprimii costului liberalizării prețurilor o constituie liberalizarea salariilor individuale, dar în condițiile unei corelări stricte a fondului total de salarizare, cu creşterea producției. În caz contrar, orice creştere de salariu care nu se justifică printr-o creştere a productivității muncii agravează spirala inflaționistă şi dă o falsă impresie a protecției sociale acordate, veniturile reale ale populației înregistrând de fapt o diminuare. Considerăm că, mai eficient ar fi instituirea formelor de realimentare substanțială a bugetului (reducere

de subvenţii, creşterea volumului impozitului pe profit ca urmare a rentabilizării întreprinderilor) astfel încât acestea să poată acoperi sumele necesitate de protecţia socială a forţei de muncă disponibilizate şi de cheltuielile cu recalificarea, iar unităţile economice să-şi asume responsabilităţile unei adevărate conduceri manageriale şi riscurile impuse de economia de piaţă.

În general, formarea preţurilor trebuie să se facă pe baza liberei concurenţe, statul limitându-şi intervenţia doar la crearea cadrului legal care să instituie sistemul de preţuri şi la acţionarea pârghiilor economice menite să corecteze anomaliile în dinamica şi nivelul acestora. Neimplicarea directă, administrativă în procesul formării preţurilor nu înseamnă negarea sau diminuarea responsabilităţilor autorităţii publice prin organele abilitate, în controlul evoluţiei preţurilor atât în timp cât şi în spaţiu pe parcursul realizării produselor.

Reglementările în domeniul preţurilor, corelate cu cele vizând transformările structurale ale economiei precum şi modificările aduse celorlalte sisteme (bancar, monetar, informaţional) au menirea să asigure stabilitatea evoluţiei preţurilor în timp, prin fixarea unui termen minim care să devanseze orice majorare, să impună aplicarea unei metodologii obligatorii de formare a preţurilor indiferent de natura proprietăţii. În cazuri bine justificate se poate legifera intervenţia privind stabilirea directă a mărimii preţurilor, recurgându-se la preţuri fixe, indici de creştere sau interzicerea majorărilor parţiale sau totale pentru anumite perioade de timp la produse de importanţă deosebită pentru economia naţională şi pentru consumul populaţiei, cu condiţia ca intervenţia să fie delimitată în timp (datorită influenţelor negative pe care le poate genera în procesul restructurării economice).

Organele de stat însărcinate în controlul preţurilor vor urmării în primul rând respectarea legislaţiei de preţuri de către partenerii tranzacţiilor comerciale, corectitudinea datelor şi a evidenţelor pe baza cărora se face negocierea la produsele în care statul este chemat să dea avizul, abateri de la procedeele obligatorii în formarea şi calcularea preţului, precum şi nerespectarea obligaţiilor privind evidenţa preţurilor sau corectitudinea informării cumpărătorilor, sau a organelor împuternicite cu efectuarea controlului.

Influenţele transmise prin aplicarea deciziei economice în domeniul preţurilor vizează atât lanţul ierarhic guvern-departament-agent economic, cât şi rezultatele propagării acesteia în lanţul producătorilor până la consumatorii finali.

Pe măsura redresării economice şi instituirii reglărilor specifice economiei de piaţă, ponderea deosebită în controlul preţurilor din toate punctele de vedere va reveni organelor de protecţie a consumatorilor şi celor împuternicite cu asigurarea unui cadru concurenţial loial.

În acest context, urgentarea elaborării legii concurenţei devine o necesitate, în scopul reglementării unitare a obligaţiilor şi răspunderilor ce revin partenerilor implicaţi în schimburile comerciale. În lipsa acestei legi care impune etica relaţiilor de schimb şi sancţionează încălcările loialităţii faţă de ceilalţi co-

mercianţi şi cumpărători se vor manifesta tendinţe de eludare a legislaţiei de preţuri, oricât de bine şi intensiv se va efectua controlul asupra lor.

Unificarea cursului de schimb al leului şi trecerea la convertibilitatea internă a determinat şi determină majorări substanţiale ale preţurilor suportate în final de cumpărător, deoarece producătorii nu au fost obligaţi nici de criteriul rentabilităţii în condiţiile concurentei, şi nici prin alte metode administrative (care le-ar fi afectat autonomia decizională) să ia măsuri în reducerea substanţei costurilor.

Preţurile mondiale asigură recunoaşterea transferului de valoare echivalent în relaţiile cu partenerii externi, dar devine o simplă devalorizare a monedei naţionale în condiţiile în care nu se respectă alinierea din punct de vedere a calităţii produselor şi mai ales a productivităţii muncii.

2.4. Asigurarea unei protecţii sociale reale pentru diminuarea efectelor negative ale tranziţiei şi convulsiilor sociale

În condiţiile tranziţiei la economia de piaţă, cea care suportă costul reformei, în ultima instanţă este populaţia care alimentează din veniturile şi economiile sale infuzia de capital pe piaţă şi revigorarea financiară a bugetului public naţional. Compensaţiile acordate în funcţie de indicele de creştere al preţurilor nu se concretizează decât într-o creştere suplimentară ne necesară a mărimii preţurilor. Aceste indexări au justificare economică atât timp cât menţin o putere de cumpărare medie şi evită ca unele categorii sociale să coboare sub pragul de sărăcie.

Puterea de cumpărare medie este o cale de temperare a preţurilor prin abţinerea de la unele cumpărături - în special de lux - a marii majorităţi a populaţiei.

Prin imposibilitatea realizării mărfurilor pe piaţă, producătorii vor fi obligaţi să-şi restructureze producţia în funcţie de cererea solvabilă şi să-şi menţină preţuri rezonabile, cu o rentabilitate normală, pentru a evita imobilizarea capitalului în stocuri.

Protecţia socială trebuie acordată diferenţiat in primul rând categoriilor sociale care nu sunt apte de muncă (pensionari, handicapaţi, copii) şi celor care îşi pot negocia salariile. Pentru această ultimă categorie care constituie marea masă a populaţiei active, mai eficientă este o politică care să creeze noi locuri de muncă, care să dea posibilitatea obţinerii prin muncă a mai multor venituri, într-un cuvânt o politică de redresare şi relansare economică.

În caz contrar, indexările repetate chiar dacă acoperă parţial creşterile de preţuri, constituie sursă a inflaţiei în perpetuarea criteriilor ineficiente în economia naţională.

3. CORELAȚIA PREȚ-CALITATE

Exigența crescândă față de calitate este expresia respectului față de cumpărător şi mediul înconjurător şi se manifestă prin garantarea utilizării mărfurilor la consumator, precum şi prin certificarea securității produselor.

În noile condiții create prin desființarea sistemului CAER şi pentru integrarea în sistemul de schimburi internaționale, problema calității capătă noi dimensiuni atât sub aspectul intereselor agenților economici autonomi cât şi al intereselor statului. Statul este preocupat de limitarea costului social generat de riscurile prezentate de produse, asumându-şi sarcina de a verifica concepția şi execuția produselor, astfel încât acestea să nu constituie un pericol pentru sănătatea consumatorilor, a mediului înconjurător, economia de resurse şi energie, cât şi să satisfacă alte cerințe ale interesului public. În acelaşi timp statul nu poate să îngrădească liberul acces pe piața întreprinzătorilor, afectându-le interesele proprii. Pentru respectarea acestui principiu şi în acelaşi timp garantarea apărării interesului general puterea publică trebuie să se implice într-un control al calității produselor.

Fluctuația nivelului prețurilor este delimitată într-o economie stabilizată de mărimea costurilor de producție, productivitatea muncii şi parametrii care definesc calitatea.

Corelația preț-calitate poate fi privită sub dublu aspect, pe de o parte, o creştere a calității printr-o îmbunătățire reală a performanțelor produsului determină în mod normal o creştere de preț ca expresie a valorii de întrebuințare sporite şi în ultimă instanță o creştere a valorii exprimate. În acelaşi timp, sporul de calitate se reflectă într-o durată mai mare de utilizare, ceea ce permite ca evoluția prețului să fie în scădere pe întreaga durată a vieții produsului. Totuşi, calitatea nu poate să constituie în mod absolut o justificare a creşterii prețurilor prin simplu fapt că atestarea tehnică a performanțelor, cât şi sporirea numărului acestora nu coincide cu noțiunea de calitate definită din punct de vedere al cumpărătorului. Acesta va plăti un preț ridicat doar pentru sporul de calitate recunoscut de el, care-i satisface într-un grad mai mare nevoile sale, dar va respinge creşterile de preț ca urmare a unor parametri deosebiți, inutili din punctul lui de vedere. Calitatea devine astfel sursă de profit cu un potențial permanent, numai în condițiile în care va corespunde cerințelor clienților, şi va fi limitată în timp pentru fiecare produs.

Exacerbarea poziției monopoliste a producătorilor, manifestarea formelor de autoreglare a cererii şi ofertei, cât şi lipsa unor mărfuri cu care se confruntă consumatorul mai ales într-o economie de tranziție, lipsa reală a informațiilor despre piață, produse, competitivitate, sunt principalele cauze ale scăderii permanente a calității produselor şi dezinteresul întreprinzătorului în atingerea unui minim de calitate.

În aceste condiții este de dorit să se acționeze prin toate mijloacele atât la nivel microeconomic (producători) cât şi la nivel macroeconomic (statul) pen-

tru combaterea degradării calității produselor şi asigurarea unei protecții a consumatorului.

Producătorii mici trebuie să acționeze prin asocieri împotriva concurenței neloiale, statul să abiliteze organisme neutre acreditate, cu scopul certificării produselor care nu prezintă riscuri pentru sănătate, viață şi mediu iar consumatorii să-şi constituie asociații proprii care să le reprezinte interesele. Întrucât în aprecierea calității la consumator intervine elementul subiectiv şi, deoarece este o noțiune abstractă, trebuie să se constituie ferm la nivel național un sistem de cuantificare pe baza căruia se va controla şi certifica calitatea sau se va semnala incompatibilitatea produsului cu cerințele pieței şi interzicerea acestora. În acest scop se poate recurge la:

- stabilirea de standarde de calitate națională şi alinierea la cele internaționale;
- impunerea de norme şi parametri de fiabilitate a produselor;
- limite maxime de noxe pentru factorii dăunători.

Obiectivele esențiale ale elaborării sistemului de standarde şi norme de calitate, de siguranță în exploatare converg spre stimularea progresului tehnic şi în acelaşi timp creşterea calității vieții. Calitatea exprimată prin standarde este atinsă atunci când sprijină întreprinderile producătoare în orientarea producției, astfel încât să corespundă exigențelor clienților şi totodată, să-şi protejeze propriile interese. Îmbunătățirea calității presupune analizarea sub toate aspectele a riscurilor tehnice şi comerciale, a costurilor în noile condiții cât şi a profitului. În crearea sistemului de standardizare şi normare pe baza căruia se certifică calitatea se pot alege mai multe variante, în funcție de gradul de implicare a autorității publice:

- modelul vertical presupune o instanță guvernamentală şi un sistem de norme publice, iar organele responsabile de standardizare sunt integrate puterii publice şi răspund de politica în materie de standarde pe plan național. Filiera de comandă - control - elaborare este clară şi precisă. Acest sistem este specific țărilor din Europa Centrală, precum şi unui număr mare de țări în curs de dezvoltare;
- modelul centralizat în care organismul responsabil cu standardele naționale are un puternic caracter centralizat fiind format din organisme publice şi/sau organisme private semipublice aflate in administrația centrală prin acorduri structurale, contractuale sau financiare (Germania, Japonia);
- modelul descentralizat este concretizat prin existența unor norme diversificate, net delimitate, aparținând fie sectorului normelor valutare, fie sectorului normelor publice (exemplu: Canada şi SUA unde există un organism care coordonează sistemul național de standarde şi aprobă standardele ca reprezentant oficial, paralel cu o multitudine de organisme având ca atribuții elaborarea normelor valutare. Normele valutare nu sunt omologate în totalitate de organismul de standardizare național;

– modelul standardizării orizontale presupune coordonarea mai puțin amănunțită situând pe poziții de egalitate partenerii unei tranzacții. Se realizează prin existența organismelor private însărcinate cu elaborarea de standarde, care sunt recunoscute pe plan internațional în aceeaşi măsură ca şi cele elaborate pe plan național.

S-a demonstrat practic că standardizarea calității şi normele de securitate atât în utilizarea cât şi în protejarea mediului înconjurător sunt probleme de larg interes pe plan național dar şi condiții de acces pe piața internațională. Standardizarea şi certificarea calității capătă semnificația unui "limbaj oficial" din ce în ce mai internaționalizat, definind programe tehnice şi introducerea tehnicii noi.

Standardele elaborate de organismele naționale vor fi aliniate celor internaționale, pentru ca relațiile de schimb cu partenerii externi să se desfăşoare pe poziții egale, să nu mai constituie o cale de scurgere a avuției naționale prin schimburi neechivalente.

Sistemul național de standardizare preluat la nivelul întregii economii indiferent de forma de proprietate nu trebuie să aibă caracter administrativ, ci să constituie o modalitate operațională în toate sectoarele şi pentru toate produsele.

O standardizare rezonabilă şi competitivă va implica efecte pozitive nu numai pentru consumatori şi producători ci va fi un factor esențial al stimulării concurenței şi compatibilității tehnice a produselor. Efecte deosebite, în sens pozitiv, va determina şi în sistemul informațional, permițând o mai bună informare asupra produsului şi totodată facilitând raporturile contractuale de vânzare-cumpărare. Impunerea de standarde, norme de siguranță şi limite maxime de norme, precum şi alte condiții restrictive în utilizarea produselor, constituie în condițiile neafectării principiului autonomiei decizionale şi autogestiunii economice a întreprinzătorilor, calea cea mai justă, sigură şi directă de influențare a nivelului costului de producție.

Elaborarea sistemului de standarde la nivel național mult prea detaliat poate genera şi efecte negative, descurajând preocupările în materie de inovație, limitând concurența prin înțelegeri la nivelul producătorilor, dând impresia unei false siguranțe a produsului la nivelul consumatorilor şi, în final, o creştere nejustificată a costurilor şi a prețurilor.

O lege a calității absolut necesară, care să statueze o concepție unitară pe ansamblul economiei asupra noțiunii şi modului de stabilire a calității, va fi în interdependență atât cu măsuri din domeniul tehnico-organizatoric, cât şi cu cele de ordin psiho-sociologic, aparținând organizării muncii şi sub influența sistemului de relații social-politice dominante.

Transpunerea în practică a sistemului standardizării, urmăririi, parametrizării calității, oricât de perfect şi corelat ar fi elaborat, va avea şanse reale de reuşită în măsura în care va exista o concurență efectivă între producători şi se vor găsi forme concrete de stimulare materială şi morală la nivelul fiecărui lucrător, astfel încât calitatea să devină pentru aceştia o formă de manifestare a ataşamentului față de interesele firmei.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 36/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

EFECTE ALE POLITICII FISCALE

dr. Lucian-Liviu ALBU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. IZVOARE TEORETICE ALE POLITICII FISCALE..... 398

2. TEORIA MODERNĂ A POLITICII FISCALE..... 403

3. EVIDENȚE EMPIRICE PRIVIND EFECTELE PE TERMEN SCURT
ŞI EFECTELE PE TERMEN LUNG ALE POLITICII FISCALE..... 409

4. SCHIȚA METODOLOGICĂ A UNUI MODEL MACROECONOMIC
AVÂND CA PARAMETRU DE COMANDĂ POLITICA FISCALĂ..... 413

5. MODEL ECONOMETRIC PENTRU CUANTIFICAREA DINAMICII
ECONOMIEI ASCUNSE BAZAT PE CURBA LAFFER DEZVOLTATĂ.
ESTIMĂRI PENTRU ECONOMIA ROMÂNEASCĂ..... 421

Dezvoltări teoretice relativ recente, dublate prin serioase studii econometrice, demonstrează eficacitatea politicii fiscale în raport cu aceea monetară. Suportul principal al teoriei moderne a fiscalității îl constituie efectul alocativ major al politicii fiscale, care în cazul politicii monetare este aproape inexistent.

În aceste condiții, accentul în abordarea politicii fiscale se pune tot mai mult pe efectele asupra ofertei, în opoziție cu vechile abordări "demond-side". Suportul acestei tendințe îl constituie noua teorie supply-side, care realizează ia un palier superior, sinteza dintre stabilizare şi restructurare, dintre politicile pe termen scurt şi cele pe termen lung. Totodată, unu! dintre instrumentele fundamentale ale teoriei supply-side îl reprezintă aşa-numita curbă Laffer.

În cadrul capitolului, după ce, mal întâi, prezentăm principalele rezultate ale teoriei economice şi unele evidențe empirice privind politica fiscală în țările occidentale, supunem atenției o schiță metodologică a unui model analitic, dar global, care are drept parametru de comandă rata impozitării. Având în vedere că până în prezent curba Laffer a fost folosită îndeosebi pentru analize statice, propunem un model nou care permite analiza în dinamică. Pentru cazul economiei româneşti, modelul a fost dezvoltat într-o formă econometrică, care ne-a permis evaluarea dimensiunii economiei ascunse în perioada 1990-1992. De asemenea, în ultima parte a capitolului, abordăm impactul politicii fiscale asupra dimensiunii economiei ascunse şi a comportamentului gospodăriilor (familiilor), problemă pe care o considerăm deosebit de importantă în condițiile tranziției la economia de piață în România.

1. IZVOARE TEORETICE ALE POLITICII FISCALE

Demonstrarea efectului alocativ al politicii bugetare, în general, şi al politicii fiscale, în particular, a fost una dintre preocupările curentului keynesist din gândirea economică. Teoria keynesistă este în opoziție cu teoria clasică în ceea ce priveşte impactul modificării investițiilor sau cheltuielilor guvernamentale. în schema clasică, o creştere a cheltuielilor guvernamentale finanțată prin împrumut va fi acompaniată de o reducere corespunzătoare a cheltuielilor private, deci a consumului privat sau investițiilor, într-o economic deschisă se vor înregistra importuri de capital, iar consumul public se va reduce numai atât cât este necesar pentru compensarea costului creşterii serviciului datoriei publice.

În schema keynesistă, pe de altă parte, cheltuielile guvernamentale au un efect multiplicator asupra ocupării şi venitului, iar metoda împrumutului pentru finanțarea acestor cheltuieli nu are nici un alt efect compensatoriu multiplicator în altă direcție. Aceasta înseamnă că cheltuielile guvernamentale şi consumul se mişcă în aceeaşi direcție. Aceleaşi concluzii sunt valabile şi în cazul unei economii deschise, cu mențiunea că efectul multiplicator este slăbit de creşterea dispersiei importurilor.

Cel mai simplu test al celor două sisteme este de a evalua, după separarea efectelor creşterii, relația dintre cheltuielile guvernamentale şi cheltuielile private. În sistemul clasic, coeficientul regresiei este considerat negativ, apropiat de -l, în vreme ce în sistemul keynesist coeficientul re-gresiei este presupus pozitiv, având o valoare aproximativ egală cu numărul k-1 (unde k este multiplicatorul). Rezultă că sistemul keynesist este mai probabil să fie confirmativ în perioadele de şomaj, când oferta de resurse este elastică şi politica monetară este, uşoară, pe câtă vreme sistemul clasic este mai probabil să fie confirmat în perioadele de penurie, ocupare deplină şi ofertă fixă de bani[1].

În cazul ocupării depline, o creştere a cheltuielilor guvernamentale este însoțită de constrângeri financiare care inhibă expansiunea venitului. în condițiile unei cantități constante de bani, o creştere a cheltuielilor guvernamentale trebuie să fie finanțată prin impozite sau obligațiuni şi garanții (bonds)[2]. În am-

---

[1] R. Mundell, *The Dottar and the Policy Mix*, Essays in International Finance, nr. 85, May 1971, Princenton, Princenton University Press.

[2] Termenul englezesc "bond" desemnează o formă a dobânzii fixe garantate pusă în circulație de guverne centrale sau locale, companii, bănci sau alte instituții Aceste garanții (obligațiuni) sunt de regulă o formă de asigurare pe termen lung, dar pot fi şi ne-rambursabile, precum şi asigurate sau neasigurate (*The Penguin Dictionar of Economics*, Third Edition, Penguin Books Ltd, Haemondsworth, Middlesex, England, 1985, p. 52).

În general, "bond" este un bun sau o valoare garantată pare asigură deținătorului câştigul anual alunei sume fixe de bani într-o piață perfectă a capitalului, prețul unui asemenea bun perpetuu (adică este oricând rambursabil) care aduce un câştig pe an de 6 lei, de exemplu, pentru proprietarul său va fi 100 lei, când rata dobânzii anuale este de 6%. Daca

bele cazuri există un efect multiplicator opus care compensează în întregime sau parțial efectul pozitiv ai creşterii cheltuielilor asupra outputului.

Politicile de tip keynesist, stimulate de amenințarea războiului, au avut succes îndeosebi în anii '30, în țările occidentale. Prin începerea celui de-al doilea război mondial s-a trecut rapid la o situație de ocupare deplină şi inflație. În aceste condiții, s-a înregistrat o revitalizare a "economiei de penurie", care reprezintă punctul forte al curentului clasic din gândirea economică, iar Keynes s-a situat, de această dată, în fruntea celor care se ocupau de noua problemă a modului cum trebuia plătit războiul[1].

Articolele scrise pe această problemă relevă concepția lui Keynes privind proiectul unei economii de penurie şi au atras aprecieri din partea acelor economişti care îl criticaseră pentru teoria sa privind şomajul. în acest proiect, Keynes s-a ocupat de aceeaşi problemă dezbătută de Smith, Ricardo, Mill şi Pigon, şi anume aceea a metodelor alternative de finanțare a creşterii cheltuielilor guvernamentale pentru susținerea războiului. Independent de inflație, alegerea se rezumă la împrumut sau impozit. Chiar în condiții de ocupare deplină, Keynes credea în conducerea prin fiscalitate a economiei, aşa cum lucrările sale privind finanțarea războiului o demonstrează clar. De asemenea, Keynes credea în inevitabilitatea unei prăbuşiri postbelice, care ar trebui să fie corectată prin politica fiscală. În perioada postbelică, când s-a înregistrat o relativ deplină ocupare, cel puțin în contrast cu anii '30, teoria clasică şi-a reintrat în drepturi. Teoria clasică, ca teorie a deplinei ocupări, s-a potrivit mai bine economiei postbelice decât teoria keynesistă, Keynes însuşi afirmând aceasta.

În ordine cronologică, noi etape în gândirea economică şi implicit în politica macroeconomică au reprezentat aşa-numita finanțare funcțională a lui Abba Lener, programul lui Milton Friedman şi aşa-numita sinteză neoclasică a lui Samuelson.

Schema "finanțării funcționale" se aştepta să tempereze ciclul afacerilor şi să permită echilibrarea bugetului pe termen lung, îndeosebi prin folosirea unor stabilizatori fiscali încorporați. Atacuri puternice au venit, însă, atât din parte keynesiştilor, cât şi a arhitecților valului neoclasic. Deoarece schema lui Friedman era incompatibilă cu mecanismul internațional de ajustare ai unor

---

însă rata dobânzii creşte, să spunem, la 12% atunci prețul bonului de valoare va cobori la 50 lei, deoarece 50 lei investiți în orice mijloc de dobândă va produce acum 6 lei pe an; corespunzător, dacă rata dobânzii ar coborî la 3%, atunci prețul bonului de valoare deținut va urca la 200 lei. Există, deci, o relație inversă între prețul unui bon de valoare şi rata dobânzii Rezultă că o creştere a ratei dobânzii, care reduce valoarea de vânzare a unui astfel de bon, provoacă o pierdere a capitalului potențial pentru un investitor care a achiziționat bonul de valoare la un preț mai ridicat. Similar, o reducere a ratei dobânzii reprezintă un câştig de capital potențal pentru investitori. Aceste considerente se află, de altfel, la baza aşa-numitei teorii a cererii speculative pentru bani a lui Keynes.

[1] În această problemă, Keynes a scris o serie de articole publicate în "Times", pe care apoi le-a reasainblat şi rescris pentru pamfletul său faimos "How to Pay for the War: A Radical Plan for the Chancellor of the Exchequer, care a fost publicat la data de 27 februarie 1940.

rate de schimb fixe statuat prin "sistemul Bretton Woods", abia după abandonarea acestuia în anul 1971 şi adoptarea unor rate de schimb flexibilă în 1973, propunerile lui Friedman au devenit oarecum relevante.

Sinteza neoclasică a ridicat serioase probleme în ceea ce priveşte credibilitatea sa. În primul rând, ea implică o teorie monetară a ratelor şi faptul că politica monetară expansionistă poate reduce aceste rate; însă, accelerația monetară, mai degrabă, va creşte decât va scădea ratele dobânzii. în al doilea rând, ea presupune că surplusurile bugetare pot compensa politicile monetare expansioniste; însă, nu există nici o politica fiscală care să poată compensa expansiunea monetară rapidă, dacă, desigur, surplusul bugetar nu drenează noii bani creați (care ar anula impactul asupra ratei dobânzii), în al treilea rând, nu există nici o discuție asupra efectelor directe şi indirecte ale politicii fiscalității ridicate asupra investițiilor şi creşterii.

Chiar dacă politica de factură neoclasică este corectă din punct de vedere teoretic, la bază, ea este inaplicabilă într-o economie reală. Cel puțin, aceasta deoarece balanța de plăți nu poate fi neglijată. Dacă politica monetară se pune de acord cu o ipotetică politică a ratelor mici ale dobânzii, ce se întâmplă atunci cu balanța de plăți? Când, în 1961, s-a încercat implementarea sintezei neoclasice, în SUA, utilizând politica monetară pentru micşorarea ratelor dobânzii pe termen lung şi politica fiscală drept "sifon" al presiunii inflaționiste, balanța de plăți s-a înrăutățit şi economia a stagnat. Politicile s-au orientat atunci invers: politica monetară a trebuit să se îndrepte spre susținerea dolarului, lăsând doar politica fiscală pentru stabilizarea economică internă şi creştere. Numai când recomandările oferite de modelul Mundell-Fleming au fost implementate printr-o substanțială reducere a impozitelor, în 1964, economia americană s-a mişcat spre o traiectorie de creştere cu deplină ocupare fără înrăutățirea balanței de plăți.

Corespunzător modelului Mundell-Fleming, politica monetară şi politica fiscală au efecte diferențiate asupra balanței interne şi, respectiv, externe. Politica monetară are un avantaj comparativ în ceea ce priveşte nivelul prețurilor şi rata de schimb, iar politica fiscală - în ceea ce priveşte ocuparea sau creşterea. O politică fiscală foarte expansivă, de exemplu, nu poate cauza multă inflație dacă este finanțată prin bonuri de valoare şi este de presupus că poate de asemenea, provoca o apreciere a monedei naționale. Pe de altă parte, politica monetară poale conduce uşor la hiperinflație şi depreciere a monedei naționale. Impactul diferit al celor două politici face posibilă utilizarea lor în direcții diferite. Astfel, politica monetară are întotdeauna un avantaj comparativ în domeniul ratei de schimb, dacă ea este flexibilă, sau al balanței de plăți, dacă rata de schimb este fixă. în schimb, reducerea taxelor poate influența direct eficiența marginală a capitalului şi creşterea economică, iar, în unele cazuri, şi nivelul ocupării forței de muncă.

Când administrația Kennedy-Johnson a adoptat modelul Mundell-Fleming, economia a intrat în cea mai lungă perioadă de expansiune din istoria

SUA[1]. Acest model a fost introdus din nou în anii '80, parțial ca o reacție împotriva inflației care se amplificase ca o consecință a creşterii instabilității banilor şi a prețului petrolului. Ca şi în perioada anilor '60, reducerea impozitelor în perioada administrației Reagan-Bush a avut efecte pozitive în timp asupra ofertei. După o severă secesiune în 1982, economia americană a intrat într-o perioadă de expansiune continuă, recunoscută oficial drept una dintre cele mai lungi perioade de expansiune în timp de pace. Totuşi, au existat şi unele aspecte negative. Astfel, deficitele bugetar şi comercial s-au situat la cote înalte, ridicându-se din nou problema alegerii celei mai potrivite combinații între impozite şi datoria financiară.

În anii postbelici, în paralel cu dezvoltarea celorlalte curente de gândire, se înregistrează o renaştere a clasicismului în gândirea economică, îndeosebi prin lucrările lui Lloyd Metzler[2].

O diferență esențială între teoria clasică şi cea keynesistă este în legătură cu rata dobânzii. Teoria clasică a ratei dobânzii a fost centrată pe rata reală, nealterată de politicile băncii centrale sau guvernului. Relația eco-nomie-avere are drept implicație că politica monetară şi aceea fiscală ar putea oferta echilibrul real al unei economii dacă ele ar putea afecta avuția. Metzler argumentează că introducerea efectului bogăției (averii) în sistemul clasic modifică teoria ratei dobânzii cel puțin dintr-un punct de vedere important. El argumentează că o creştere a cantității de bani efectuată prin operațiile pieței libere reduce averea, creşte masa economiilor şi micşorează rata dobânzii.

Metzler concluzionează că teoria ratei dobânzii într-o economie cu efect asupra avuției devine parțial teorie a ratei reale şi parțial teorie a ratei monetare. Metzler include datoria publică în avuție fără însă a separa efectul negativ asupra acesteia al taxelor impuse pentru a se achita dobânda asupra datoriei. Avuția este valoarea capitalizată a fluxului venitului real şi este o eroare a ignora, aşa cum a procedat Metzler, efectul asupra avuției al modificării taxelor necesară echilibrării bugetului ca urmare a modificărilor intervenite în plata dobânzii asupra datoriei publice. Va exista o modificare în avuția totală numai dacă valoarea capitalizată a dobânzilor plătite asupra noilor garanții guvernamentale depăşeşte valoarea capitalizată a impozitelor necesare finanțării plății dobânzilor. Problema care se ridică este aceea a diferenței dintre fluxurile de venit capitalizabil şi cele de venit necapitalizabil. Exceptând impozitele (dacă există vreunul) care nu pot fi capitalizate, modificările în datoria publică nu conduc ia creşterea avuției comunității. Introducerea efectului asupra avuției nu face, lotuşi, ca noua teorie clasică a dobânzii să fie o teorie monetară a dobânzii.

O altă concluzie a lui Metzler este aceea că politica monetară pură nu are efecte în ceea ce priveşte modificarea avuției decât într-un context static,

---

[1] RA. Mundell, *Debts and Deficits in Alternative Macroeconomic Models*, Revista di Politica Economica, No. VII-VIII, Roma, 1990, p. 91.

[2] L. Metzler, *Collected Economic Papers*, Cambridge (Mass), Harvard University Press, 1973.

unde modificările în oferta monetară nu sunt anticipate. Dar aceasta nu se înregistrează în cazurile în care există o creştere continuă a ofertei monetare, şi a aşteptărilor asupra inflației. Modificările în rata de expansiune monetară ar putea altera rata reală a dobânzii dacă schimbarea indusă în rata inflației a fost anticipată. Efectele creşterii ratei de expansiune monetară şi a inflației, în consecință, vor fi: reducerea valorii reale a banilor, micşorarea avuției, creşterea economiilor şi deci diminuarea ratei dobânzii. Rata nominală a dobânzii va diferi de rata reală a dobânzii prin rata aşteptată (scontată) a inflației, ca în analiza lui Fisher, dar deoarece rata reală se reduce, rata nominală a dobânzii va creşte mai puțin decât rata inflației. O accelerare a expansiunii monetare ar putea, totuşi, creşte rata de formare a capitalului şi echilibrul stocului de capital.

2. TEORIA MODERNĂ A POLITICII FISCALE

Luarea în considerare a efectului alocativ al politicii fiscale (bugetare) reprezintă principala caracteristică a teoriei moderne a fiscalității, şi prin extensie, a aşa-numitelor politici active ale ratei dobânzii.

Pentru o înțelegere mai bună a acestei teorii, pornim de la analiza modelului Metzler şi a dezbaterilor din literatura economică pe marginea acestuia.

În modelul lui Metzler[1] se presupune că sistemul economic este în echilibru când: 1 - oferta de forță de muncă este egală cu cererea (şi ambele corespund deplinei ocupări); 2 - publicul este dispus să susțină (achiziționeze) stocul existent de garanții (bunuri de valoare) emise. Matematic, sistemul poate fi descris de următoarele ecuații:

$$S(r,m,A) = I(r)$$

unde S, I, r, m şi A reprezintă economii, investiții, rata dobânzii, valoarea reală a ofertei de bani $(m = M/P)$ şi, respectiv, valoarea reală a fondurilor care produc venit (câştig), şi

$$D/r + G/r = A = B(r,m),$$

unde B este nivelul dorit al fondurilor care produc venituri, iar D şi G sunt valoarea reală a dividendelor şi respectiv, plățile dobânzii asupra datoriei publice. Profitul brut se presupune că reprezintă o pondere constantă, z, în venitul național, iar devidendele simt egale cu profitul brut minus impozitele (taxele).

Deci:

$$D = zy\ (l-t),$$

unde t este rata impozitului pe profit. Cerințele bugetului guvernamental, ca plățile dobânzii asupra datoriei publice să fie finanțate prin impozite, este exprimată prin:

$$G = tzy.$$

În fine, oferta nominală de bani, M, un parametru determinat de banca centrală (națională), este egală cu produsul dintre nivelul prețurilor, p, şi valoarea reală a banilor:

$$M = mp$$

Echilibrul sistemului este reprezentat grafic în figura 1, unde rata dobânzii este pe ordonată, iar componentele avuției pe abscisă. Hiperbola AA, din partea stângă a graficului reprezintă relația dintre valoarea fondurilor A, şi rata dobânzii r, corespunzător unui nivel dat al profiturilor, $zy+rA$. Curba AB, din

---

[1] LA. Metzler, *Wealth, Saving and the Rate of Interest*, Journal of Political Economy, nr. 59, 1951, p. 93-116. Varianta modelului lui Metzler prezentată în acest capitol este una des utilizată în literatura de specialitate, care nu diferă însă în mod esențial de varianta inițială care se găseşte în articolul menționat, publicat în anul 1951.

partea dreaptă a graficului, reprezintă combinațiile dintre ratele dobânzii şi nivelurile valorii reale a banilor la care cererea pentru fonduri B este exact egală cu oferta de fonduri. Deoarece o scădere a ratei dobânzii creează un exces de ofertă pentru bonuri de valoare (fonduri ce produc venit) şi o creştere a valorii reale a banilor provoacă o creştere a excesului cererii pentru bonuri de valoare, curba *AB* are o pantă negativă. Dreapta *IS* desemnează curba de echilibru pe piața produselor, adică relația dintre ratele dobânzii şi valoarea reală a banilor la care piața bunurilor este în echilibru. Dacă se presupune că economisirea este o funcție negativă de valoarea reală a banilor (ca una dintre componentele avuției) şi investițiile sunt într-o relație inversă cu rata dobânzii, atunci dreapta *IS* are o pantă negativă. Intersecția curbelor IS şi AB determină simultan nivelul de echilibru al ratei dobânzii şi valoarea de echilibru a avuției, *HJ*, precum şi cele două componente ale sale: fonduri care generează venit, *OH*, şi cantitatea reală de bani, *OJ*[1].

Să considerăm acum efectul introducerii datoriei publice, al plăților dobânzii care sunt finanțate prin impozitarea asupra venitului deținătorilor privați de fonduri. După Metzler, dacă, de exemplu, stocul de fonduri aducătoare de venit ale comunității ar creşte cu o treime, corespunzător creşterii cu aceeaşi sumă a datoriei publice, curba *AA* va fi deplasată spre originea axelor de coordonate (spre dreapta pe graficul 1).

Simultan, în analiza lui Metzler, dreapta AB se va deplasa la dreapta (deoarece o creştere a masei fondurilor aducătoare de venit creează un exces de ofertă de astfel de fonduri şi un exces de cerere pentru bani), iar dreapta IS la stânga (deoarece o creştere a avuției reduce economiile). Rata dobânzii totuşi, creşte, economiile şi investițiile se diminuează şi rata creşterii economice scade.

O analiză corectă a acestei probleme, însă, trebuie să țină cont de impactul creşterii impozitelor, necesară finanțării plăților extra-dobândă asupra avuției. Impozitele asupra veniturilor provenite din deținerea de fonduri alterează rentabilitatea post-impozitare cu o treime şi cauzează o reducere a valorii fondurilor private producătoare de venit cu o treime. Valoarea fondurilor private aducătoare de venit va scădea cu *HL*, coborând de *HO* la *OL*, scădere care este exact egală cu creşterea datoriei publice. Noua datorie publică a fost complet transferată ca datorie privată, făcând ca valoarea reală a datoriei totale să rămână nealterată. Nu există totuşi nici o mişcare a celor două curbe *AB* sau *IS*, astfel că echilibrul ratei de echilibru a dobânzii, economiile şi investițiile şi rata de creştere economică nu se modifică prin creşterea datoriei publice.

[1] Echilibrul determinat prin intersecția dreptelor IS şi AB nu ține seama de creşterea economică sau de modificările în oferta de bani necesare menținerii unui nivel stabil al prețurilor într-o economie aflată în creştere.

Figura 1

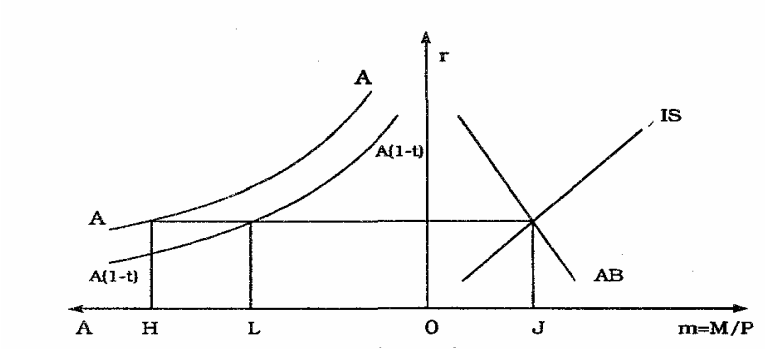

Mundeli argumentează că unele categorii de venit, cum sunt profiturile firmelor, sunt uşor capitalizabile, în vreme ce altele, cum sunt veniturile personale, nu sunt la fel de rapid capitalizabile. Acțiunile (garanțiile) emise de firme sunt rapid cumpărate şi vândute (pe piața capitalului) şi valoarea acțiunilor firmelor importante este egală cu valoarea capitalizată a veniturilor scontate (aşteptate) după taxare. În plus, firma (corporația, societatea pe acțiuni) reprezintă potențial o entitate permanentă, neafectată de longevitate sau mortalitate. Prin contrast, consumatorii nu pot la fel de uşor să capitalizeze venitul lor datorită costului tranzacțiilor (incluzând costurile informației despre credit) şi problemei longevității. Impozitele (taxele) au efecte alocative şi acestea trebuie luate în considerare în mod explicit[1].

Pentru studierea efectului alocativ al modificării impozitelor necesare plății dobânzii asupra datoriei publice este necesară dezvoltarea modelului prezentat mai sus.

Astfel, trebuie remarcat că impozitul pe venitul firmei creează o folie între ceea ce câştigă cei care economisesc şi ceea ce produce capitalul, existând astfel atât o rată a dobânzii anteimpozitare cât şi o rată a dobânzii postimpozitare. Pentru a introduce acest efect explicit, este necesar să se facă distincția între cele două rate ale dobânzii şi să se dezvolte sistemul de ecuații expus anterior. Notând cu *r* eficiența marginală socială a capitalului şi cu *t* rata impozitării asupra venitului din capital, atunci rata dobânzii pentru cei care economisesc, *i*, se poate exprima prin relația următoare:

$i = (l-t)r$

În aceste condiții, sistemul de ecuații devine:

$S(i,m,A) = I(r)$

[1] RA. Mundell, *The Public Debt, Corporale Income Taxes and the Rate of interest*, Journal of Political Economy, n. 68, 1960, p. 822-6, retipărită (cu adăugiri) sub titlul *Monetary Theory: Inflation, Interest and Growth in the World Economy*, Pacific Palisades, London, Goodyear, 1971.

$A(i) = B(i,m)$

$i = (1-t)r$

$A = D/i = G/i$

$D = (1-t)zy$

$G = tzy$

Având în vedere aceste considerații, rezultă aşa cum s-a arătat, că nu există nici un efect primar asupra avuției, dar există, de această dată, creşteri diferențiate, ale eficienței marginale a capitalului şi, respectiv, ale ratei dobânzii, investițiile trebuie să fie reduse până când se va înregistra o creştere a producției pe noile investiții, iar cantitatea reală de bani trebuie să fie majorată până când se va înregistra o reducere la nivelul economiilor suficientă să egaleze noua rată mai scăzută a investițiilor. La noul echilibru, nivelul prețurilor este mai scăzut şi rata de creştere economică este mai mică decât în cazul echilibrului inițial. Efectul alocativ al creşterii datoriei publice, finanțată prin impozite pe venitul provenit din capital, constă în scăderea ratelor de economisire de investiții şi creştere economică. Acesta reprezintă unul dintre principalele rezultate teoretice, confirmat, în general, de realitatea din țările cu economie de piață dezvoltată, pe care se fundamentează aşa-numită teorie supply-side.

Elemente teoretice noi, apărute în cadrul curentului de gândire denumit generic "New Classical School" au influențat decisiv orientarea politicii economice, în general, şi a celei fiscale, în particular, în țările cu economie de piață. Printre aceste elemente menționăm: introducerea noțiunii de aşteptări raționale (de către Muth, în 1960); noile interpretări ale curbei Phillips (îndeosebi de către Friedman); ipotezele ciclului de viață (ale lui Modigliani); utilizarea unor modele intertemporale (Fisher- Hoyek-Samuelson) pentru examinarea explicită a distribuției intergenerații a poverii datoriei (Kotlikoff, Blilinder, Kessler şi Masson).

Problema cea mai importantă, însă, din punctul de vedere al politicii fiscale şi bugetare, o reprezintă diferențierea esențială între impactul finanțării (cheltuielilor guvernamentale şi datoriei publice) prin impozite şi taxe şi impactul finanțării prin emiterea de garanții (bonuri de valoare, obligațiuni, asigurări etc.). Se pot desprinde 5 diferențe mai importante, după cum urmează:

1. garanțiile guvernamentale sunt mai avantajoase din punctul de vedere al lichidității publice, ceea ce poate influența structura intertemporală a cheltuielilor şi a muncii;
2. impozitele sunt obligatorii (coercitive)[1], în vreme ce finanțarea prin garanții guvernamentale este voluntară (exceptând cazul împrumuturilor forțate);

[1] Există urnite în ceea ce priveşte ponderea în venit pe care guvernul o poate comanda, chiar în cazul impozitarii coercitive. Evitarea şi evaziunea se extind si baza de impozitare scade, pe măsură ce gradul impozitării creşte. Totuşi, limitele date de acest comportament sunt mult depărtate de pragul finanțării prin garanții.

3. finanțarea prin garanții guvernamentale permite țării să ia împrumuturi din străinătate şi, deci, să optimizeze povara internațională a cheltuielilor curente (s-ceasta este o consecință a diferențelor între aşanumita marketizabilitate a datoriei publice şi aceea a datoriei private, în cazul unei economii deschise);
4. relativ la factorii monetari, apar diferențe între cele două forme de finanțare ca urmare a inflației şi deprecierii datoriei publice şi, respectiv, monedei naționale (datoriile publice mari nu sunt niciodată restituite, după cum încă Adam Smith remarca, obligațiile fiind eventual doar neîndeplinite; mecanismul modern al neîndeplinirii obligațiilor se bazează pe inflație şi depreciere);
5. relativ la funcția alocativă, accentuată în cadrul teoriei supply-side, garanțiile guvernamentale prezintă un avantaj comparativ net.

Cheltuielile guvernamentale pot fi finanțate prin bani, impozite sau garanții. Fiecare metodă cere costuri şi beneficii asociate, dar toate implică o pierdere prin faptul că o parte a avuției naționale devine inactivă ("dead- weight"). Finanțarea monetară care conduce la inflație distruge partea utilității derivată din sistemul monetar şi poate provoca depreciere dacă inflația este în exces față de alte țări.

Finanțarea prin garanții implică necesități de impozitare viitoare pentru deservirea datoriei. Finanțarea prin impozite şi taxe implică efecte inhibante care reduc baza supusă impozitării.

Principiul optimalității necesită ca utilizarea marginală a cheltuielilor guvernamentale să fie egalizată de costul bunăstării marginale al fiecărei metode de finanțare. Aceasta implică o rată optimă a inflației, un nivel optim al împrumutului guvernamental şi un nivel şi o structură optime ale impozitelor. Rata optimă a inflației este în general dată ca fiind zero când se ține seama de costul tranzacțiilor şi când anticipările asupra inflației au fost luate în calcul. Aceasta restrânge domeniul finanțării monetare la acela care este impus de creşterea economică. Restul cheltuielilor guvernamentale trebuie să fie divizat între finanțarea pe bază de garanții şi aceea pe bază de impozite, în concordanță cu criteriul eficientei şi cu considerațiile de ordin distribuțional. De asemenea, trebuie făcută distincție între cheltuielile ordinare şi cele extraordinare. În vreme ce cheltuielile ordinare ar trebui să fie, de regulă, acoperite prin impozitare, cele extraordinare se cer a fi divizate, între finanțarea prin impozite şi finanțarea prin garanții guvernamentale, pe baza semnalelor primite din partea ofertei (răspunsul ofertei). Fiecare metodă implică diferite tipuri de costuri ale bunăstării care pot creşte cu o rată crescândă, conducând la severe diminuări ale beneficiilor atunci când nu este găsit un echilibru optim între cele două metode de finanțare. Aceasta relevă importanța deosebită care trebuie acordată efectelor alocative şi principiilor supply-side economics-ului.

Unul dintre importantele instrumente şi totodată unul dintre punctele de succes ale analizei supply-side a fost curba Laffer, care pune în relație rata impozitării cu rata veniturilor. Aceasta ilustrează un fapt important: creşterea ratei

impozitelor este însoțită de creşterea ratei veniturilor (statului, în speță) până la un punct, după care acestea vor înregistra o scădere. Deci, exceptând punctul de maxim al curbei, o aceeaşi rată a venitului poate fi obținută prin două rate diferite de impozitare (una înaltă şi una redusă). Explicația rezidă în aceea că dacă o anumită rată de impozitare creşte, rata veniturilor este supusă la două efecte contrarii. Efectul ratei creşte veniturile în cazul unei baze de impozitare constante, dar efectul volumului reduce rata veniturilor (când rata de impozitare creşte, baza de impozitare se reduce). în principiu, există câte o curbă Laffer pentru fiecare categorie de impozite. Totuşi, curba Laffer agregată este relevantă pentru politica macroeconomică. Aceasta deoarece, ratele de impozitare particulare sunt interdependente, ele formând un sistem. De exemplu, o reducere a ratei de impozitare a venitului firmelor, care generează creşterea investițiilor, a ocupării şi a outputului permite creşterea impozitelor asupra veniturilor provenite din celelalte surse, pe ansamblu rezultând o sporire a masei veniturilor statului obținute din impozite. Venitul global maxim din impozite nu se obține prin simpla însumare a valorilor veniturilor maxime obținute în cazul fiecărei categorii de impozit considerat izolat

Există un venit maxim corespunzând finanțării cheltuielilor guvernamentale atât prin bani, cât şi prin generații guvernamentale. Venitul real guvernamental obținut prin finanțarea inflaționistă este maximizat, după Bailey[1], la acea rată a inflației la care declinul în cantitatea reală de bani (baza impozitelor) este egal cu creşterea ratei inflației (rata impozitelor). Venitul guvernamental din finanțarea prin garanție atinge un maxim când prețul garanțiilor se reduce (rata dobânzii creşte) cu acea rată la care cantitatea de garanții începe să crească. Acelaşi gen de abordare, având la bază funcția venitului maxim (din tarife), este întâlnit şi în cadrul teoriei comerțului internațional.

Analiza supply-side, care este tot mai mult considerată drept nucleu ai unei politici fiscale moderne, se concentrează îndeosebi asupra următoarelor aspecte: stimularea eficienței prin politica fiscală; costul creşterii părții inactive a avuției ca urmare a creşterii ponderii impozitelor şi taxelor în PIB; modificarea elasticității veniturilor guvernamentale în raport cu rata impozitării (curba Laffer); costul înalt al transferurilor (incluzând plățile impozitelor asupra datoriei publice); ineficienta dublei impozitări (asupra venitului firmelor); ineficienta impozitării veniturilor din capital la aceeaşi rată ca în cazul veniturilor personale (în special într-o economie inflaționistă); importanța profiturilor antreprenoriale în alocarea investițiilor.

Dacă transferurile economice s-ar face fără fricțiuni, datoria publică ar implica un transfer de venit de la plătitorii de impozite la deținătorii de garanții guvernamentale; datoria însăşi are un cost al "eficienței moarte" (inactive). Alt dezavantaj, în timp, al unei datorii publice mari, într-o economie monetară, este acela că inflația şi deprecierea monedei naționale sunt stimulate.

---

[1] M.J. Bailey , *The Welfare Cost of Inflationary Finance*, The Journal of Politica! Eco-nomy, nr. 64, 1956.

3. EVIDENȚE EMPIRICE PRIVIND EFECTELE PE TERMEN SCURT ŞI EFECTELE PE TERMEN LUNG ALE POLITICII FISCALE

Modelele teoretice, teoriile economice, în general, se fundamentează pe o serie de ipoteze, dintre care unele sunt stabilite mai mult intuitiv (reflectând, într-o bună măsură, excepția autorului în problema respectivă, credința sa intimă), decât pe baza unor evidențe empirice sistematice. Veridicitatea ipotezelor este esențială pentru corectitudinea concluziilor deduse pe baza modelului. De aceea, un loc important în cadrul ştiinței economice îl ocupă studierea, pe baze econometrice, desigur, a evidențelor empirice. Adesea, se întâmplă ca acestea să contrazică ipotezele şi, deci, concluziile teoriilor economice. Analiza datelor empirice, însă, din păcate, nu poate oferi explicații, ea însăşi, ci trebuie să se facă apel la o altă teorie, iar aceasta nu există (încă), diferențele față de teoria supusă testării, deşi reale, rămân deocamdată inexplicabile.

În continuarea demersului nostru privind impactul politicii bugetare şi, implicit, a celei fiscale asupra unor indicatori macroeconomici importanți precum consumul şi investițiile, prezentăm concluziile unui interesant studiu, publicat recent de John McCallum[1]. Acest studiu prezintă importanță întrucât analizează, pe baza datelor empirice, politica fiscală în țările OECD în ultimii 20 de ani.

Considerând următoarea relație de definiție a economiilor la nivel de economie națională (E):

$E = E_p + T - G$,

unde E_p reprezintă economiile private,

T - impozitele guvernamentale (exclusiv transferurile) şi

G - cheltuieli de consum guvernamentale, rezultă că sporirea cu o anumită sumă a consumului guvernamental (finanțată prin împrumut) are ca efect direct scăderea volumului economiilor naționale cu aceeaşi sumă. Cu toate acestea, cel puțin din trei motive, teoria pare să conveargă asupra verdictului că o creştere a lui G ar genera o majorare a lui *E*/şi/sau a lui *T* şi deci efectul net lui E va fi mai mic decât modificarea lui *G*.

În primul rând, modelul IS-IM standard al teoriei keynesiste statuează că o creştere în cheltuielile guvernamentale implică, un output mai mare. Impozitul pe venit şi economiile private cresc ca efect al creşterii venitului şi respectiv, ai înclinației marginale pentru impozite şi pentru economii. Din aceste două motive, reducerea lui *E* datorată sporirii lui *G* este mai mică decât creşterea lui *G*.

---

[1] J. McCallum, *Government Spendine and National Savinz*, Revista di Politica Economica, No. VII-VIII, Roma, 1990, p. 151-167.

În al doilea rând, în concordanță cu abordarea venitului permanent al lui Ricardo[1], în anumite condiții speciale, o creştere permanentă a lui *G* va fi asociată cu un declin echivalent al venitului permanent şi, din acest motiv, al consumului. în acest caz, va exista un transfer ex ante de 100% a efectelor asupra consumului, modificările în nivelul lui *G* neavând nici un efect asupra lui *E*. Pe de altă parte, dacă creşterea lui *G* este temporară, efectul asupra venitului permanent va fi mult mai mic şi suma cu care va fi afectat ex ante consumul va fi în mod corespunzător mai mică.

În al treilea rând, în concordanță cu ceea ce ar putea fi denumită abordare neoclasică, bunurile de consum privat şi bunurile şi serviciile furnizate pentru consumuri guvernamentale pot fi riguros substituite[2]. În acest caz, consumul efectiv C, este egal cu $C+bG$, unde $0<b<1$.

Menținând constant venitul permanent şi, din acest motiv, C, o creştere în nivelul lui G este asociată cu o reducere în *C*. Acesta furnizează un mecanism adițional conducând de la o creştere în *G* la o creştere în *G* la o creştere in economiile private *Ep*.

În fine, extind la cazul în care o creştere în G este asociată cu o creştere în nivelul real al ratei dobânzii, aceasta poate, în plus, micşora consumul şi creşte economiile private.

Evidențele empirice simple par, însă, să contrazică aceste argumente teoretice, în acest sens, graficul din fig. 2, care cuprinde datele pentru țările din grupul G7 din perioada 1971-1987, furnizează argumente serioase.

Pe axa verticală, în acest grafic, este reprezentată modificarea anuală a lui E ca procent în PIB, iar axa orizontală - modificarea anuală a lui G ca procent în PIB.

Menținând aceeaşi perioadă de analiză, extinderea la un număr de 18 state membre ale OECD, considerate separat, de această, dată, cât şi utilizarea unor modele econometrice analitice şi a unor teste statistice puternice i-au permis lui McCallum formularea unor concluzii importante, cum sunt următoarele:

- contrar teoriei economice, creşterile în cheltuielile guvernamentale, în țările OECD, în perioada ultimilor aproximativ 20 de ani, au provocat reduceri în economiile private; aceeaşi concluzie este valabilă în cazul celor mai multe țări (16 din 18) considerate individual şi, în plus, ea rămâne valabilă când variabilele "impozite" şi "preț al energiei", ca şi variabilele fictive "an" şi țară" sunt încorporate în regresii;

---

[1] J,R. Barro, *Output Effects of Government Purchases*, Journal of Politic al Economy, vol. 89, 1981, p. 1086-119;J.Sachs, The current Account in the Macroeconomic Adjustment Process, Scandinavian Journal of Economics, voi. 84, 1989, p. l47-59; L.E. Svensson, A. Razin, *The Terms of Trade and the Harberger-Laursen-Metzier Effect*, Journal of Political Economy, vol. 91, 1983, p. 97-125.

[2] J.M. Bailey, *National Income and the Price Level*, New York, McGraw-Hill, 1971.

- încercarea de a face distincție între modificările permanente şi cele tranzitorii, în cadrul cheltuielilor guvernamentale nu a dat rezultate semnificative, separarea între cele două tipuri de cheltuieli rămânând încă o enigmă;
- rezultatele par să nu reflecte acțiunea ciclului afacerilor: concluziile au fost neschimbate când variabilele "output gap" (efectul separat al ciclului conjunctural asupra outputului) au fost adăugate la regresii.

Figura 2

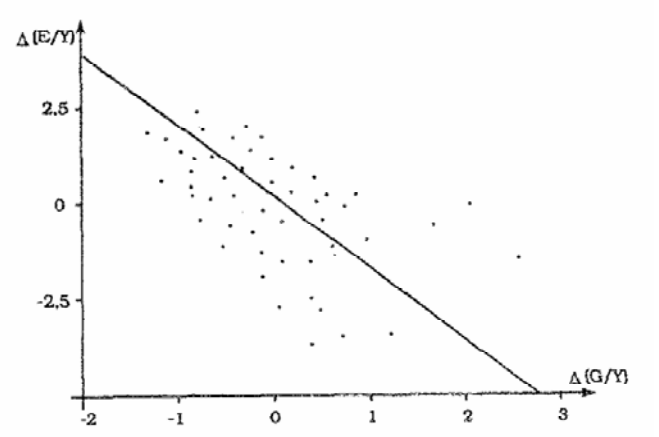

În final, McCallum conchide că, dacă rezultatele analizei sale sunt adevărate[1], există semnificative implicații pe planul politicii economice. Esențial, şi contrar îndeosebi punctului de vedere Ricardian al venitului permanent, rezultă că cele două componente ale consumului agregat - consumul public şi cel privat - sunt complementare, mai degrabă decât substituibile. Pe termen scurt sau în contextul Keynesist, implicația este că multiplicatorul cheltuielilor guvernamentale este mare. Pe termen lung sau în contextul ocupării depline, implicația este că reducerile în cheltuielile guvernamentale vor avea efecte pozitive mai mari asupra investițiilor şi/sau exportului net.

În literatura economică occidentală din ultimii 10 ani, îndeosebi, există numeroase studii care analizează efectele pe termen scurt şi efectele pe termen lung ale politicii fiscale, abordată, însă, în mod implicit în cadrul unor programe de ajustare macroeconomică destinate, de regulă, economiilor aliate în curs de dezvoltare confruntate cu hiperinflație şi/sau nivelul înalt al serviciului datoriei[2]. Modelele folosite pentru analize se fundamentează pe existența câ-

[1] A se remarca îndoiala permanentă a cercetătorului veritabil, care nu-şi permite să dea soluții absolute.

[2] M.I. Blejer, A. Cheasty, *High Inflation, Heterodox Stabilization and Fiscal Policy*, World Development 16, no. 8 (August), 2988. p. 867-81; M. Bruno ş.a., *Inflation and*

torva elemente esenţiale, cum sunt: dimensiunea relativ importantă' a sectorului privat în economie; funcţionarea unei pieţe, relativ diversificate, a bonurilor de valoare (bonds); acţiunea efectului marginal al investiţiilor străine; funcţionarea unei pieţe a dobânzilor etc. Din păcate, in ţările est-europene şi în particular în România asemenea condiţii se află abia în faza de constituire, ceea ce limitează aplicarea acestor modele în perioada de tranziţie. Din punctul de vedere al aplicării politicii bugetare (fiscale), restricţia cea mai severă o constituie inexistenţa, practic, a unui sistem de acoperire a deficitului bugetar prin contractarea de împrumuturi publice (de la populaţie şi / sau firme şi bănci private) prin emiterea de garanţii guvernamentale. Rezultă că singurele soluţii, pe plan intern, rămân impozitele şi taxele, pe de o parte, şi emisiunea de bani, ne de altă parte, ca soluţii directe, şi jocul inflaţiei, ca soluţie indirectă. Toate acestea au însă efecte negative în ceea ce priveşte stabilizarea şi relansarea creşterii economice.

Slaba dezvoltare a sistemului bonurilor de valoare (bursa valorilor, reprezentând o componentă fundamentală) privează politica bugetară (înţeleasă în sens larg) de o bună parte din efectul său alocativ. În aceste condiţii, sporirea impozitelor şi taxelor, ca principal instrument pentru acoperirea deficitului bugetar (sau menţinerea sa sub control) poate avea diverse efecte adverse, aşa cum se va arăta în continuare.

Stabilization: The Experience of Israel Argentina, Brazil, Bolivia and Mexico. Cambridge, Mass: MIT Press, 1988; M.K. Kignel, N. Leviatan, *When Do Heterodox Stabilization Programs Work?,* The World Bank Research Observer. vol. 7, no. 1 (January), 1992, p. 35-57; G.A. Calvo, *Are High Interest Rates Effective for Stopping High Inflation? Some Skeptical Notes*, The World Bank Economic Review, vol. 6, No. 1, 1992, p. 55-59; E.F. Buffie, *The Short and Long Run Effects of Fiscal Policy*, The World Bank Economic Review, vol. 6, No. 2, 1992, p. 331-351.

4. SCHIȚA METODOLOGICĂ A UNUI MODEL MACROECONOMIC AVÂND CA PARAMETRU DE COMANDĂ POLITICA FISCALĂ

După cum s-a arătat în paragrafele precedente politica fiscală, în economiile moderne, joacă un rol fundamental nu numai în procesul stabilizării ca şi în acela al restructurării şi creşterii economice. în continuare, supunem atenției schița unui model global care, în cazul că ar fi dezvoltat într-o formă econometrică, credem că ar putea da concretețe unor variante alternative de politică economică.

Demersul nostru a pornit de la clasicele formule de exprimare a PIB-ului (Y) şi, respectiv, a cererii agregate (AD):

$$y = C+E+T$$

$$AD = C+I+G+X-M,$$

unde C reprezintă consumul (populației)

E - economiile (firmelor şi populației)

T - impozitele (taxele),

I - investițiile,

G - cheltuielile guvernamentale,

X - exportul,

M - importul.

De asemenea, vom utiliza, în încercarea noastră, aşa-numitele injecții (J) şi, respectiv, retrageri (W), care se exprimă astfel:

$$J = I+G+X$$

$$W = E+T+M$$

Conform teoriei macroeconomice, o economie națională se află în echilibru când $Y = AD$, ceea ce implică $J = W$.

În relația de exprimare a PIB-ului, separăm venitul disponibil (Yd), care rămâne după scăderea impozitelor (T):

$$Yd = C + E$$

Acum ne punem problema mecanismului transformării economiilor în investiții. În acest sens, introducem următoarele impozite: cei care realizează economii le vor investi doar dacă acestea le vor aduce un spor de venit disponibil în viitor şi dacă acest spor este mai mare decât dobânda pe care ei ar încasa-o de la bancă, fără nici un efort, pentru economiile depuse; în cazul în care eficiența investițiilor (exprimată prin raportarea sporului de venit disponibil la volumul investițiilor) este egală cu rata dobânzii, deținătorii de economii nu vor investi deloc, preferând să depună banii la bănci sau să îi tezaurizeze în alte valori (aur, obiecte de artă etc.); la limită, când eficiența investițiilor creşte

foarte mult față de rata dobânzii, deținătorii de economii sunt tentați să investească toate economiile de care dispun. Notând cu β eficiența investițiilor (exprimată aşa cum s-a arătat), cu ΔY_d - sporul de venit disponibil şi cu i - rata dobânzii, reprezentarea grafică a mecanismului investirii se găseşte în figura 3. Relația de tip hiperbolic redată în această figură, ne permite exprimarea eficienței investițiilor β în funcție de rata dobânzii, i, şi de raportul I/E, după cum urmează:

$$\beta = \frac{\Delta Y_d}{I} = \frac{i}{1-\frac{I}{E}} = \frac{iE}{E-I}$$

După unele transformări, relația de mai sus se poate exprima şi astfel[1]:

Figura 3

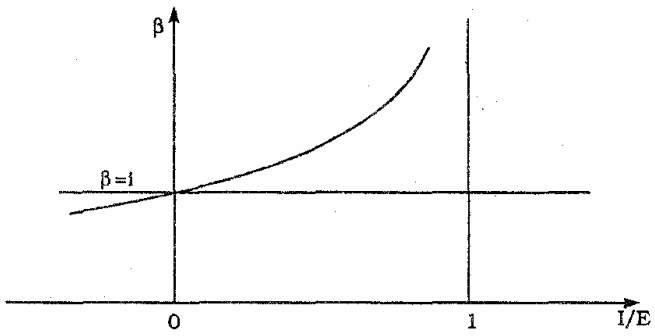

De asemenea, economiile nete deduse prin scăderea investițiilor din economiile totale, se pot exprima în funcție de raportul rata dobânzii/eficiența investițiilor astfel:

$$E_n = E - I = E - \frac{E(\beta - i)}{\beta} = E \times \frac{i}{\beta}$$

în cazul economiei româneşti, după 1989, economia netă, în accepțiunea de mai sus, este negativă, semnificând "criza acumulării" provocată prin efectul dublu, 3l crizei economice şi, respectiv, al inflației.

Având în vedere cele de mai sus şi considerând ratele consumului (c), impozitării (t), economiilor *(e),* cheltuielilor guvernamentale (g) şi, respectiv, importului (m), conform relațiilor următoare:

$c = C/Y_d$; $t = T/Y$; $\varepsilon = E/Y_d$;

$g = G/Y$; $m = M/Y$; $x = X/Y$

[1] Relația poate fi interpretată şi în termenii unei rate reale negative a dobânzii cum este cazul economiei româneşti în prezent (rata inflației mai mare decât rata nominală a dobânzii).

Schema de ansamblu a modelului se prezintă ca în figura 4[1].

Figura 4

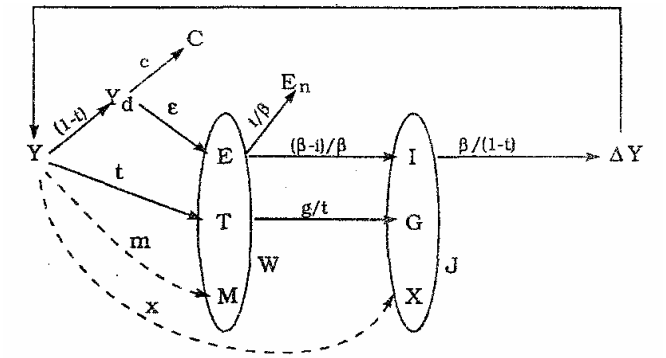

Modelul global prezentat exprimă relațiile de bază dintre principalele agregate macroeconomice şi permite, în consecință, testarea efectului propagat al unor variante alternative de politică economică în funcție de funcția obiectiv selectată. Desigur, pentru scopuri analitice, modelul trebuie dezvoltat prin ataşarea unor submodele (blocuri) care să descrie structura şi comportamentul în timp al mărimilor agregate în funcție de o serie de alte variabile exogene sau care să exprime mai nuanțat interrelațiile dintre variabile.

De exemplu, în cazul consumului, relația simplă dintre *Yd* şi $C(C = c.Y_d)$, poate fi înlocuită cu una mai complexă, a cărei reprezentare se găseşte în figura 5.

Figura 5

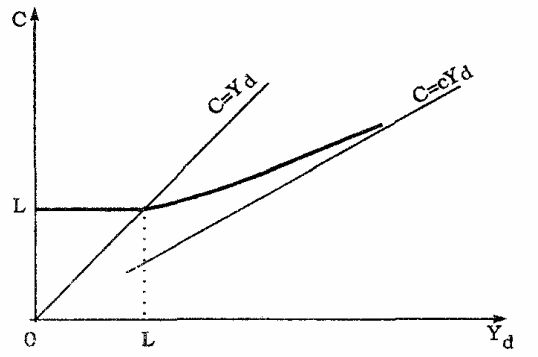

[1] Literele minuscule înscrise deasupra săgeților desemnează multiplicatorii mărimilor, marcate cu majuscule, aflate în originea săgeților; în vârful săgeților sunt marcate mărimile rezultate.

În cazul prezentat, am considerat o limită minimă de subzistență a consumului (*L*) care nu se poate coborî. Dincolo de aceasta însă consumul creşte pe măsură ce venitul disponibil creşte, dar mai lent decât acesta din urmă, tinzând asimptotic spre o pondere constantă în venit. Cu aceste impozite (în plus, considerând numărul populației constant), funcția consumului, pentru zona *Yd* >*L*, este dată de relația:

$$C = \frac{cY_d^2 + L^2(1-c)}{Y_d}$$

Iar funcția economiilor de relația:

$$E = \frac{(Y_d^2 - L^2)(1-c)}{Y_d}$$

unde I - c = ε reprezintă ponderea maximă (ia limită) a economiilor în

Similar, se pot construi modele independente pentru G, I, M, sau variabile agregate, care apoi pot fi conectate la modelul global.

Revenind la modelul global inițial, condiția de echilibru poate fi exprimată prin următoarea relație:

$$\underbrace{(E-I)}_{E_n} + \underbrace{(T-G)}_{-D_i} + \underbrace{(M-X)}_{D_e} = 0$$

unde D_i reprezintă datoria publică internă, iar D_e - datoria publică ex ternă.

Datoria publică externă, însă, este influențată de nivelul ratei de schimb a monedei naționale (s). Pentru a determina forma relației dintre volumul exportului şi rata de schimb am pornit de la ipoteza, acceptată de majoritatea economiştilor, că exportul este stimulat, pe termen scurt, atunci când moneda națională suferă o depreciere în raport cu valutele străine. De asemenea, am considerat ipoteza că pentru o depreciere foarte mare a cursului monedei naționale, la limită, raportul dintre export şi PIB tinde (asimptotic) către unitate. Reprezentarea grafică a funcției exportului exprimat în dolari ($X_\$$) se găseşte în figura 6, unde $Y_\$$ desemnează PIB-ul exprimat, de asemenea în dolari.

Figura 6

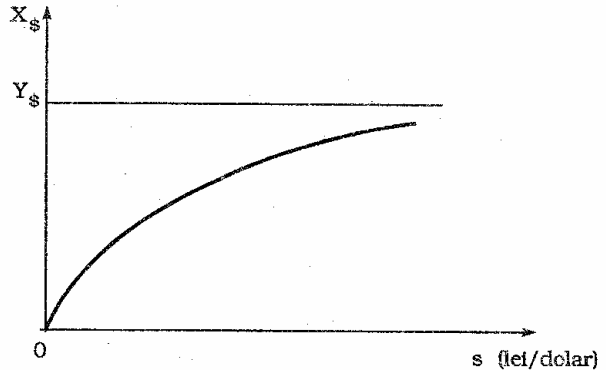

Funcția aleasă de noi pentru a exprima funcția exportului este de forma:

$$X_{\$} = \frac{2Y_{\$}}{1+e^{-sk}} - Y_{\$} = Y_{\$}\frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}},$$

unde *k* reprezintă un parametru statistic, iar *e* - baza logaritmilor naturali.

În aceste condiții, datoria publică externă exprimată în dolari ($De_{\$}$) se poate exprima prin următoarea relație:

$$De_{\$} = M_{\$} - X_{\$} = mY_{\$} - Y_{\$}\frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}},$$

unde *M* este importul exprimat în dolari.

De asemenea, expresia datoriei publice externe în iei devine:

$$\Delta_e = \left(m - \frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}}\right)Y_{\$}s$$

Acum putem rescrie condiția de echilibru astfel:

$$\frac{Ei}{\beta} + (tY - gY) + Y_{\$}s\left(m - \frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}}\right) = 0$$

Introducând în această ecuație notațiile:

$$\alpha = \frac{I}{Y} \text{ şi } \gamma = \frac{\Delta Y}{I} = \frac{\beta}{1-t},$$

unde α reprezintă rata investițiilor şi γ - eficiența investițiilor calculate pe baza sporului PIB-ului, după o serie de transformări se obține:

$$t - g + \frac{\alpha i}{(1-t)\gamma - 1} + \left(m - \frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}}\right) = 0$$

Dacă expresia din partea stângă a ecuației este mai mică decât zero se înregistrează inflație, iar dacă este mai mare ca zero se obține deflație. Se remarcă, de asemenea, impactul complex asupra echilibrului al unor variabile precum. rata impozitării sau rata de schimb.

Câteva concluzii simple, de ordin general, se pot deduce dacă presupunem modificarea individuală a câte unei variabile, în condițiile în care toate celelalte s-ar menține constante:

- creşterea cheltuielilor guvernamentale sau scăderea importului generează inflația;
- dacă (1-t) γ > 1, creşterea ratei de investire sau creşterea ratei dobânzii se opun inflației;
- dacă 1l-t) γ < 1, scăderea ratei de investire sau scăderea ratei dobânzii reduc inflația;
- dacă eficiența investițiilor creşte, la valori mai mari decât 1/(1-t), inflația creşte;
- dacă eficiența investițiilor scade, la valori mai mici decât 1/(1-t), inflația scade etc.

În realitatea, însă, având în vedere interdependențele dintre variabile dinamica este mult mai complexă. De aceea este necesar un studiu global, în care toate variabilele se află în dinamică. Din nefericire, însă, studiul dinamicii sistemelor cu mai mult de două variabile se dovedeşte o întreprindere dificilă chiar pentru matematicieni. în cazul unor astfel de sisteme, abia în ultima vreme s-a reuşit dezvoltarea unor cercetări speciale, prin utilizarea unui aparat teoretico-metodologic sofisticat, care este greu de închipuit că va fi preferat de către cei care adoptă decizii în domeniul politicii economice. Este tocmai rolul cercetării economice de a-i sensibiliza la un asemenea demers. Altfel, decizii fundamentate doar pe date empirice sau pe intuiție vor fi permanent supuse riscului de a atrage sistemul economic în zone necunoscute, care, uneori, se pot dovedi a fi, chiar în realitate, zone de haos sau zone bântuite de atractori misterioşi, de genul găurilor negre.

Un exemplu, în acest sens, poate fi oferit chiar de relația de echilibru prezentată de noi. Astfel, să considerăm că prin politica economică guvernamentală se caută obținerea unor valori "optime" pentru anumite variabile si, fără să se ştie, se ajunge ca numitorul celui de-al treilea termen din relația de echilibru să se situeze foarte aproape de valoarea zero:

$$(1-t)\,\gamma - 1 \approx 0$$

În acest caz, valoarea teoretică a termenului tinde la $+\infty$ pentru valori pozitive foarte mici ale numitorului şi la $-\infty$ pentru valori negative foarte mici ale acestuia.

În vecinătatea acestui punct critic comportamentul sistemului devine necontrolabil. Variații foarte mici, aparent nesemnificative, ale unor parametri în această zonă pot atrage sistemul în căderi şi salturi alternative fabuloase, în planul realității s-ar putea să existe riscul unei catastrofe economice. Utilitatea unor cercetări speciale, sofisticate, nu mai trebuie, credem, demonstrată. Revenind la expresia ecuației de echilibru a modelului global, prezentată anterior, după o serie de transformări, aceasta poate fi ordonată în raport cu parametrul de comandă *t*, astfel:

$$(-\gamma)\,t^2 + \left(\gamma - 1 + \gamma g - m\gamma + \gamma\frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}}\right)t +$$
$$+\left(g - g\gamma + \alpha i + m\gamma - m - \gamma\frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}} + \frac{1-e^{-sk}}{1+e^{-sk}}\right) = 0$$

Considerând expresia din partea stângă a egalității drept funcția de t şi notând coeficientul lui t cu a şi termenul liber cu b, condiția de echilibru poate fi scrisă sub forma:

$$F(t) = -\gamma t^2 + at + b = 0$$

De asemenea, considerând că $t \in (0; 1)$, zonele de inflație şi, respectiv, deflație sunt redate în tabelul sinoptic de mai jos (tabelul 1).

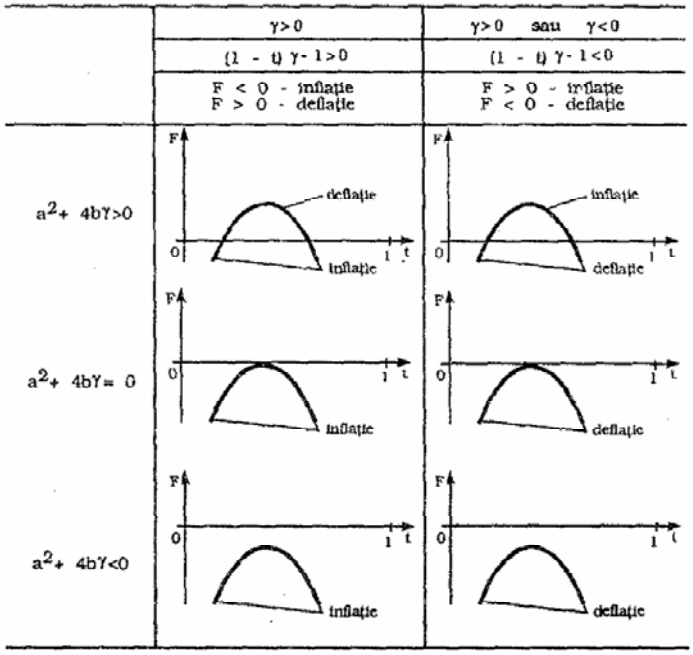

În cazul unor preţuri stabile, funcţia *F(t)*, fiind o funcţie de gradul 2, poate fi interpretată în termenii curbei Laffer. Curba Laffer propriu-zisă, însă, pune în relaţie rata impozitării (*t*) cu volumul impozitelor încasate de stat (*T*).

Dacă eludăm economia ascunsă (inclusiv evaziunea fiscală), o formă a curbei Laffer o putem obţine pornind de la relaţia de definiţie a PIB-ului:

$$Y = C+E+T,$$

care prin dividere la *Y*, se va scrie:

$$1 = c^* + \varepsilon^* + t$$

unde rata consumului şi, respectiv, a economiilor în PIB le-am notat cu c* şi ε^* (pentru a le deosebi de c şi, respectiv, ε, folosite anterior, care reprezentau ratele în cazul raportării la venitul disponibil Y_d).

După o serie de transformări, am obţinut următoarea relaţie pentru exprimarea ritmului anual de modificare a volumului impozitelor $\left(r_T^{n/n-1}\right)$:

$$r_T^{n/n-1} = \beta^{*n/n-1}\left(1 - c^*_{n-1} - t_{n-1}\right)$$

unde n-1 şi n reprezintă anii consecutivi, iar β^* - eficienta economiilor raportată !a întregul PIB ($\beta^* = \Delta Y/_E$).

Parametrizând, relaţia de mai sus se va scrie:

$$r_T = \beta^*(1 - c^* - t),$$

iar volumul impozitelor va fi dat de expresia următoare:

$T = -\beta^* Yt^2 + Y(1 + \beta^* - \beta^* c)t$

Modelul teoretic al curbei Laffer, însă, poate fi utilizat pentru estimarea dimensiunii economiei ascunse, introducând, totodată, un mecanism nou în judecata politicilor macroeconomice, după cum se va vedea în paragraful următor.

5. MODEL ECONOMETRIC PENTRU CUANTIFICAREA DINAMICII ECONOMIEI ASCUNSE BAZAT PE CURBA LAFFER DEZVOLTATĂ. ESTIMĂRI PENTRU ECONOMIA ROMÂNEASCĂ

Modelul teoretic al curbei Laffer porneşte de la un fapt evident în realitate: pe măsură ce rata impozitării creşte, cei care sunt supuşi impozitării devin mai interesați de a ascunde veniturile obținute decât de a produce venituri suplimentare supuse impozitării. începând de la un anumit nivel al ratei impozitării, sustragerea de la plata acestuia către stat devine o activitate mai eficientă pentru producătorii de venit decât însăşi creşterea volumului global al venitului.

Forma originală a curbei Laffer se exprimă astfel:

$$T = t\,Y_f = t\,(Y_r - Y_n) = t\,(Y_r - Z_t)$$

unde T reprezintă volumul impozitelor încasate

t - rata impozitării[1]

Y_f - venitul (PIB-ul) înregistrat în evidențele statistice

Y_r - venitul (PIB-ul) total realizat în mod real

Y_n - venitul (PIB-ul) neînregistrat în evidențele statistice

Z - outputul sustras impozitării (economia ascunsă).

Pentru economia românească, în perioada 1990-1992, valorile calculate ale lui t, în prețuri curente şi, respectiv, în prețuri constante sunt redate în tabelul 2.

Tabelul 2

Anii	Rata impozitării (t)	
	în prețuri curente	în prețuri constante 1990
1990	32,8%	32,8%
1991	33,3%	40,3%
1992[1)]	34,6%	45,5%

*) *Estimări*

Sursa: Calculat pe baza datelor din Anuarul Statistic al României 1991, p.242, 646-649, 653-654; Anuarul Statistic al României 1992, p.276-277, 579-584; Starea socială a economiei României în anul 1991, CNS, Bucureşti, 1992, p.7, 32, 130-134; Buletin Statistic de Informare Publică Nr.12/1992, CNS, Bucureşti, p.1-2.

Pe baza metodei celor mai mici pătrate, a rezultat următoarea funcție econometrică pentru calculul volumului estimat al impozitelor ($\hat{T}$), exprimat în miliarde lei (preturi constante 1990):

[1] După cum se observă, pentru optimizare, t-ul este presupus ca fiind egal cu rata lui Y_n în Z.

$\hat{T} = -1777{,}2.t^2 + 1433{,}8.t$

Graficul acestei funcții şi valorile reale înregistrate în anii 1990-1992, în prețuri constante 1990, sunt redate în figura 7.

Utilizarea formei standard a curbei Laffer, însă, nu permite reflectarea mecanismului care generează economia ascunsă, a dinamicii sale. în vederea realizării acestui deziderat am conceput un model pe care l-am denumit al curbei Laffer dezvoltată.

În construcția acestui model nou, am pornit de la rezultatele simulării obținute cu ajutorul ecuației precedente.

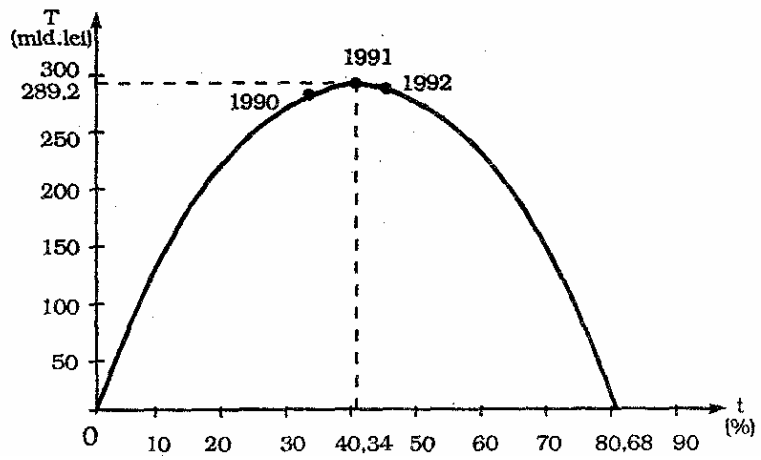

Astfel, considerând Y_r = constant = 1433,8 mld.l ei (p. ct. '90), $Y_î$ şi t ca având valorile efectiv înregistrate în anii 1990 - 1992, simularea pe baza curbei Laffer simplă relevă că Z nu mai este o constantă, ci are o dinamică complexă în funcție de valorile variabilei-parametru t. Analiza prin metode econometrice a acestei dinamici complexe ne-a condus ia o ecuație de gradul 3. Astfel, funcția de exprimare a lui Z(t) va fi de forma:

$Z(t) = at^3 + bt^2 4- ct = d,$

unde *a, b, c* şi *d* reprezintă constante determinate pe baza datelor statistice, iar t este exprimat în procente.

Pentru estimarea valorii acestor constante am utilizat datele efective obținute prin simularea pe baza curbei Laffer, simplă de mai sus, considerând, în plus, ipoteza că *Z(t)* trece prin originea axelor de coordonate (ceea ce din punct de vedere economic are semnificația că la o rată de impozitare egală cu zero economia ascunsă dispare, adică întreaga activitate economică devine vizibilă, "iese ia lumină"). în aceste condiții, constanta *d* este egală cu zero, iar funcția de estimare a lui *Z* pe care am obținut-o are următoarea expresie:

$\hat{Z} = 0{,}0575274t^3 - 5{,}7278647t^2 + 180{,}81292t$

Introducând *Z*-ul, astfel obținut, în relația de definiție a lui *T,* prezentată la început, se obține:

$\hat{T} = t[Y_r - (at^3 + bt^2 + ct)t]$.

Cu aceste noi notații şi ținând seama de legătura:

$Y_r = Y_n + Y_i = ct$

funcțiile de *t* ale lui $\hat{Y}_n$, $\hat{Y}_i$ şi $\hat{T}$ se vor exprima astfel:

$\hat{Y}_n = + at^4 + bt^3 + ct^2$

$\hat{Y}_i = Y_r - (at^4 + bt^3 + ct^2),$

$\hat{T} = - at^5 - bt^4 - ct^3 + y_r.t,$

unde, pentru cazul economiei româneşti în perioada 1990-1992, $a = \frac{+0{,}0575274}{100}$, $b = \frac{-5{,}7278647}{100}$, $c = \frac{180{,}81292}{100}$ şi *Yr* = 1433,8 miliarde lei (prețuri constante 1990).

Anaiiza matematică a funcțiilor de mai sus permite descrierea mecanismului de funcționare a sistemului economic global, a dinamicii acestuia în funcție de variația parametrului de comandă *t*. Pentru cazul concret al economiei româneşti din perioada anilor 1990-1992, rezultatele simulării modelului global relevă o dinamică complexă care este redată în graficele din figura 8. De asemenea, în tabelul 3 sunt redate, în mod analitic, rezultatele calculelor.

Se remarcat pentru economia românească, nivelul ridicat al ponderii estimate a PIB-ului neînregistrat (Y_n) în PIB-ul total (Y_r). Aceasta, însă nu trebuie să surprindă, întrucât şi în cazul țărilor occidentale ponderea producției neînregistrate (denumită şi neoficială, ilegală etc.) este estimată la valori de 40-50% şi chiar mai mult[1].

---

[1] Jens Bonke, de exemplu, estimează că valoarea producției gospodăriilor reprezintă între 40-50% din PNB in cele mai multe țări vest-europene si in SUA (J. Bonke, *Distribution of Economic Resources: Implications of Including Household Production*, Review of Income and Wealth, Series 38, No. 3, September 1992, p. 281). Ar mai trebui, de asemenea, adăugată aşa-numita economie neagră (black economy), care după unii autori reprezintă în jur de 10% din PIB (G. Bannock ş.a., *The Penguin Dictionary of Economics*, Third edition, Penguin Books Ltd. Harmonasworth, Middlesex, England 1985,p.50), iar după alții doar între 3,5-7,5% (A.J Isachsen, S. Strom, *The size and growtn of the hidden economy in Norway*, Review of Income and Wealth, Series 31, No. I, March 1985, p.21; Ph. Hardwich ş.a., An introduction to modern economics, Second edition, Longman Inc., New York, 1986, p. 289). În acelaşi sens, menționăm un studiu, realizat în anul 1975 de către INSEE din Paris, pentru estimarea producției casnice, care a ajuns la rezultate surprinzătoare, la prima vedere. Astfel, dacă munca realizată în sânul familiei, atât pentru transformarea achizițiilor de pe piață în bunuri de consum, cât şi pentru creşterea copiilor, ar fi fost făcută de menajere şi de femeile de serviciu, remunerația lor ar fi reprezentat aproape 5% din valoarea producției "oficiale ", evaluată pe baza PIB-ului Dacă s-ar fi plătit la prețul de piață toate serviciile produse de gospodării, acest procent s-ar fi ridicat la 65%. În fine, dacă familiile vindeau toată munca realizată în gospodăria firmelor, ele ar fi obținut o sumă egală cu 77% din PIB. Se remarcă, totodată, că, departe de a se diminua, economia de tip

Figura 8

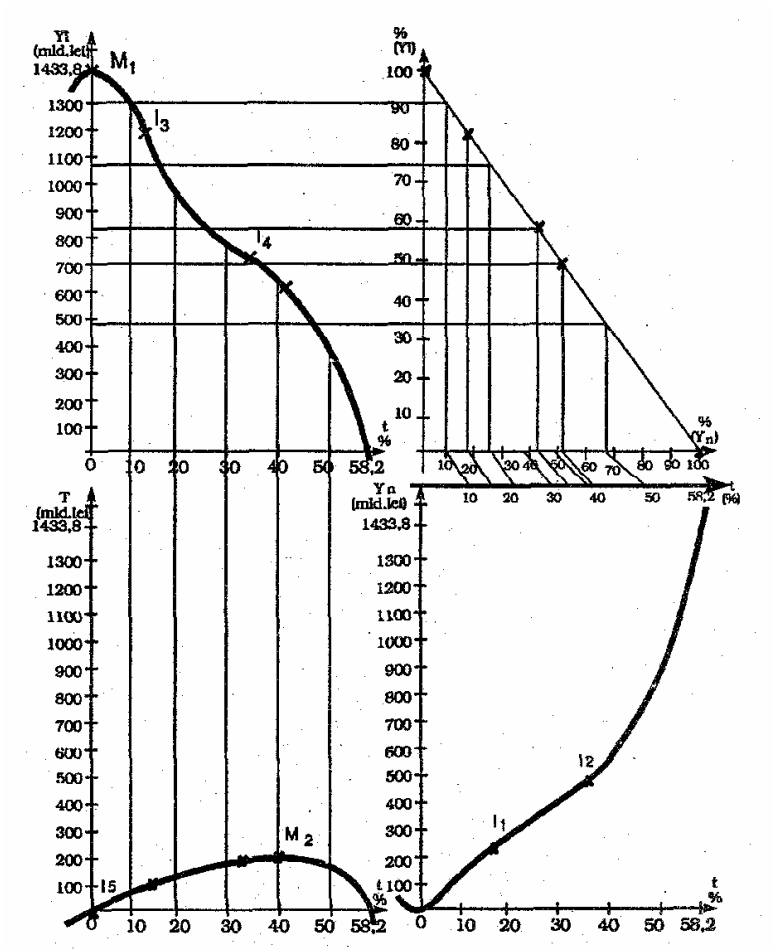

Un alt aspect interesant, care rezultă din analiza efectuată cu ajutorul modelului propus, îl reprezintă introducerea unei noi optici, potrivit căreia scăderea PIB-ului înregistrată de evidența statistică (Y_i după anul 1989) poate fi pusă pe seama mitraliei activității economice din zona vizibilă, "oficială" in aceea ascunsă, "neoficială".

non-monetar are peste tot tendința de creştere odată cu reducerea duratei de munca în economia oficială. Dacă în 1968, 4 milioane de francezi practicau meserii mărunte şi variate, de scurtă durată, astăzi numărul lor depăşeşte 13 milioane (J.M. Albertim, *Les menages de l'economie nationale*, Editions economie et humanisme, Les Editions Ouvrieres, Paris, 1988, p. 12).

Tabelul 3

t (%)	$\hat{Y}_n$ (mld.lei p.ct.'90)	$\hat{Y}_i$ (mld.lei p.ct.'90)	$\hat{Y}_n/\hat{Y}_r$ (%)	$\hat{T}$ (mld.lei p.ct.'90)
0 (m)	0	(M_1) 1433,8	0	(l_5) 0
10	129,3	1304,5	9,0	130,0
15,106(l_1)	245,1	(l_3) 1188,7	17,1	179,6
20	357,1	1076,7	24,9	215,3
25,852	475,7	958,1	33,2	247,7
30	546,8	887,0	38,1	266,1
33,189	595,7	838,1	41,5	278,2
34,678(l_2)	617,7	(l_4) 816,1	43,1	283,0
40	699,9	733,9	48,8	293,6
40,526	708,9	724,9	49,4	293,7
40,975	716,9	716,9	50	(M_2)293,8
41	717,3	716,5	50,03	293,7
50	956,0	477,8	66,7	238,9
58,208	1433,8	0	100	0

Notă: (m) – minim;

(M_1), (M_2) – maxime;

(l_1), (l_2), (l_3), (l_4), (l_5) – puncte de inflexiune

Sursa: calculat cu ajutorul "modelului curbei Laffer dezvoltată".

Studierea corectă a impactului politicii fiscale trebuie să vizeze atât efectele pe termen scurt cât şi cele pe termen lung. în acest sens, sunt necesare, alături de abordările parțiale, abordările globale, în care politica fiscală este analizată în corelația cu celelalte categorii de politică economică, dar şi cu alți factori având impact asupra activității, economice, cum sunt cei de ordin social, psihologic, ecologic cultural etc. O asemenea corelație este reflectată în mod sintetic de răspunsul, în plan comportamental, al sistemelor aflate pe diverse paliere în raport cu impactul asupra activității economice ce se desfăşoară într-un spațiu național. în perioada tranziției la economia de piață, se impune o schimbare de optică şi în abordarea gospodăriei individuale sau familiei, care, alături de atributul de "celulă a vieții sociale" îl dobândeşte tot mai mult pe acela de "celulă a vieții economice". Ea are buget, produce venit, acumulează bogăție şi investeşte, iar în funcția sa obiectiv criteriului eficienței economice deține o pondere din ce în ce mai mare. în aceste condiții, un element fundamental, de care va trebui să țină seama politica fiscală, îl reprezintă comportamentul în planul gospodăriei individuale[1].

[1] Unele aspecte legate de acest subiect au fost abordate de noi într-o lucrare recentă, prezentată în cadrul seminarului ştiințific al INCE având ca temă "Economia ascunsă" sub coordonarea academicianului Emilian Dobrescu L.L. Albu. *Probleme teoretico-metodologice ale abordării economiei ascunse*, INCE, iunie 1993.

Studierea acestui tip de comportament necesită, însă, adoptarea unor metode noi, atât pentru evidența şi prelucrarea datelor statistice, cât şi pentru cercetarea economică propriu-zisă.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 37/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

DEZECHILIBRE,TRANZIȚIE ŞI STABILIZARE

Dr. Lucian-Liviu ALBU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. DISTORSIUNI STRUCTURALE 434

2. EVOLUȚII RECENTE..... 438

3. TRANZIȚIE ŞI STABILIZARE 441

3.1. Dinamica PIB-ului 441

3.1.1. Dinamica în zona de stabilitate 442

3.1.2. Dinamica în zona de instabilitate 443

3.1.3. Tranziții..... 444

3.2. Dinamica producției industriale..... 445

Prăbuşirea sistemelor totalitare din țările est-europene, la sfârşitul deceniului 9, şi demararea tranziției la economia de piață, au generat o serie de controverse în rândul economiştilor. Acestea se referă, în principal, la durata şi tipul tranziției Astfel, o serie de economişti susțin tradiția graduală, în vreme ce alții sunt adepții aşa-numitei terapii-şoc.

De asemenea, in vreme ce unii economişti susțin că tradiția din țările est-europene este însoțită în mod obligatoriu, de scăderea PIB-ului/lo-cuitor, alții argumentează că aceasta nu este o caracteristică a tranziției, ci, mai degrabă, o consecință a unor erori de politică economică. Aceştia din urmă aduc drept argumente exemplele oferite de dezvoltarea postbelică a economiilor Germaniei şi Japoniei, practic distruse după război, sau de economia chineză în ultimul deceniu.

Indiferent, însă, de deosebirile în privința concepției asupra procesului tranziției, minimalizarea costului acesteia constituie o preocupare comună. Costul tranziției reprezintă, de altfel, criteriul principal de evaluare a diverselor politici alternative,

În practică, însă, evaluarea costului tranziției se dovedeşte o întreprindere dificilă, deoarece acesta include şi aşa-numitul cost social, a cărui cuantificare ridică serioase probleme, dar al cărui impact asupra procesului tranziției este semnificativ în societățile de tip colectivist ca acelea de la care s-a pornit tranziția în țările Europei de Est

De asemenea, însuşi costul pe plan economic al tranziției este dificil de evaluat datorită deformărilor induse în economia reală de către fostul sistem de planificare centralizată, pe de o parte, precum şi sistemului de evidență statistică care se află într-un proces accelerat de transformare, pe de altă parte.

În lucrarea de față, după ce analizăm distorsiunile structurale principale din economiile est-europene şi evoluțiile recente din economia românească, prezentăm rezultatele încercării noastre de a elabora un model al tranziției bazat pe dinamica raportului preț-producție.

1. DISTORSIUNI STRUCTURALE

Rezultatele analizelor privind configurația structurală a economiei naționale şi a principalelor ramuri reprezintă premise empirice importante pentru stabilirea instrumentelor de conducere a tranziției.

Comparativ cu economiile occidentale, în țările est-europene se observă o serie de diferențe structurale, după cum urmează[1]:

1. ponderea mai mare a industriei în PIB şi în totalul populației ocupate si ponderea mai mică a serviciilor;
2. ponderea mai mare, în cadrul producției industriale, a industriei grele si a celei energetice şi ponderea mai mică a industriei uşoare;
3. consum specific de energie şi materii prime pe unitatea de PIB mai mare;
4. mai mult aer poluat pe unitatea de PIB;
5. dimensiunea mai mare a întreprinderilor şi deviații mai mici în jurul mediei[2];
6. rata mai scăzută a comerțului exterior raportat la PIB:
7. ponderea mai scăzută a exporturilor agricole în total export;
8. mai puține exporturi şi importuri invizibile în balanța de plăți.

De asemenea, comerțul exterior cu vechiul sistem al CAER a generat o tendință de creştere a excesului ofertei pentru aşa-numitele "produse-soft" şi a excesului cererii pentru aşa-numitele "produse-hard". Produsele soft erau maşini şi echipamente dificil de vândut pe piețele mondiale pentru produse hard sau pentru valute convertibile datorită calității sau slabelor eforturi de marketing. Produsele hard, ca petrolul, materiile prime minerale sau produsele agricole, puteau fi uşor vândute pe piețele mondiale pentru achiziția de valute puternice.

Slabele performanțe ale economiei româneşti, ca de altfel şi aîe celorlalte țări est-europene, criza actuală şi dezechilibrele din economie sunt, într-o mare măsură, efectul politicii de industrializare forțată din trecut. Supradimensionarea sectorului industrial şi structura sa defectuoasă, în raport cu resursele energetice şi de materii prime, ca şi cu cererea internă şi externă, se află la baza dezechilibrelor de care trebuie să țină seama politica de restructurare.

---

[1] M. Jackson, *Economic Development in the Balkans Since 1945 Compared to Southern and East-Central Europe*, Eastern European Politics and Societies, 1:3, 1993; L.L. Albu, *Restructuring of the Romanian Industrial Sector, Analytical Challenges in Restructuring Post-Communist Economies*, Interim Report No. 2/9109/000/065, Leuven, 1991

[2] Studii comparative relevă că în Iugoslavia, Ungaria, U.R.S.S, şi Cehoslovacia, de exemplu, media salariaților pe întreprindere este mai mare decât în Marea Brilanie şi Italia de 10 ori De asemenea, se remarcă gradul mai mare de concentrare în industria manufacturieră în țările estice față de țările vestice (D.M.Newbury, P. Kattuman, *Concentration and Competition in Eastern Europe*. The World Economy, 15:3,1992).

Sectorul industrial în România, comparativ cu situația pe pian mondial, reprezintă o pondere dintre cele mai ridicate (în jur de 40% din numărul salariaților, peste 40% din PIB; aproximativ 50% din capitalul fix). în schimb, serviciile reprezintă în economia națională o pondere care situează România pe ultimele locuri în Europa. în structura industriei există, de asemenea, dezechilibre importante. Astfel, în totalul producției industriale realizată în anul 1991, sectorul bunurilor de consum reprezenta doar 14,4%, în vreme ce bunurile de capital şi cele destinate consumului industrial reprezentau 73,2%.

În domeniul productivității muncii, eficienței şi competitivității, industria românească se află în prezent pe o poziție inferioară în contextul european.

Structura defectuoasă, ineficientă şi energointensivă a industriei este reflectată şi de faptul că peste 66% din consumul energetic național este absorbit de aceasta. Pe de altă parte, agricultura, care dispune de condiții naturale favorabile pentru dezvoltare, este beneficiara doar a 4,7% din întregul consum energetic, iar gospodăriile şi sectorul gospodăriei comunale dețin ponderi de 16% şi respectiv 1%.

În cadrul industriei, chimia, metalurgia şi construcțiile de maşini, bazate în principal pe importul de materii prime şi energetice, consumă circa 56% din totalul consumului energetic industrial.

Conform estimărilor recente, energointensivitatea PIB în România, în 1992, a fost de aproximativ 99 MJ/$ la nivelul economiei naționale şi de 149 MJ/$ la nivelul industriei (tabelul nr. 1). Aceste valori sunt de 4-7 ori mai ridicate decât cele înregistrate în țările Europei de Vest, pentru media la nivel național, şi de 5-10 ori pentru media pe industrie.

Tabelul nr. 1

	PIB/persoană ocupată (mii dolari SUA)	Consumul de energie pe 1 dolar SUA de PIB realizat (Megajouli)
Economie națională	1,7	99
Industrie	2,2	149
Agricultură	1,2	22
Alte ramuri	1,5	82

Sursa: Calculat pe baza datelor din Buletinul Statistic nr.12/1993 şi WB Report 1992.

În general, distorsiunile structurale în economia României şi în aceea a industriei, în particular, pot fi grupate astfel: anomaliile structurale moştenite şi rigiditatea structurală încorporată în sistemul economic de mecanismele fostei planificări centralizate; unele măsuri adoptate de guvernele de după 1989, care au lărgit decalajul dintre cerere şi ofertă, au descurajat acumularea şi investițiile şi au favorizat escaladarea curbei inflaționiste; efectele contradictorii ale poli-

ticilor fiscale şi monetare aplicate şi întârzierea în promovarea unui program ferm de restructurare; şocurile externe (desfiinţarea CAER, unificarea Germaniei, războaiele din Golf şi din fosta Iugoslavie etc.).

Sub vechiul regim de planificare centralizată, alocarea resurselor, evaluarea performanţelor, deciziile economice, în general, au fost în mod frecvent distorsionate prin aplicarea, alături de alte măsuri coercitive, a unui sistem complicat de taxe şi subvenţii. Inerţia vechiului mecanism se face încă simţită. Liberalizarea preţurilor, fără predominanţa, mecanismelor şi instituţiilor pieţei, precum şi rigiditatea structurală au generat un grad semnificativ de ineficientă tranzitorie (a tranziţiei).

De asemenea, avansul în ritm lent al privatizării, îndeosebi în industrie (sectorul de stat cuprinde încă peste 90% din industrie), neclarificările în determinarea exactă a drepturilor de proprietate ş.a. au contribuit ia funcţionarea ineficientă a întreprinderilor de stat. Liberalizarea preţurilor, în etape succesive, a creat un câmp deschis pentru manifestarea forţelor monopoliste, care în trecut erau frânate de mecanismul planificării centralizate, întreprinderile de stat, care deţin, în majoritatea cazurilor, poziţii de monopol, au beneficiat de liberalizarea preţurilor pentru obţinerea unei creşteri în venituri, paralel cu scăderea producţiei.

Mai mult ca alte ţări estice, economia României prezintă un pronunţat caracter autarhic Se obişnuia în trecut să se producă orice la orice cost. Principala consecinţă a fost slaba specializare şi slaba competitivitate internaţională. Avantajul comparativ, care trebuie să reprezinte un criteriu elementar al dezvoltării industriale, nu a fost luat în calcul în mod sistematic. Efectele acestei dezvoltări autarhice se relevă astăzi sub forma unor profunde dezechilibre structurale.

Toate acestea au fost luate în considerare în recentul program guvernamental, transpunerea lui în practică, însă, depinde de numeroşi alţi factori şi în principal de răspunsul agenţilor economici la măsurile de stabilizare impuse de guvern, la stimulentele pe care acesta le poate promova. În acest sens, este necesară armonizarea, pe cât posibil, a politicilor de stabilizare (pe termen scurt) cu cele de restructurare (pe termen lung), precum şi voinţa politică fermă de realizare cât mai rapidă a tranziţiei.

Persistenţa dezechilibrelor structurale se află la baza unor fenomene negative care încarcă costul tranziţiei, precum: creşterea ratei şomajului; ritmul accelerat al inflaţiei; deficitul balanţei externe; deprecierea monedei naţionale; creşterea deficitului bugetar şi a datoriei; scăderea producţiei şi a puterii de cumpărare a populaţiei; extinderea economiei ascunse şi a evaziunii fiscale; corupţia etc.

Cu toate acestea, chiar în perioada de criză care se înregistrează, în contul beneficiilor tranziţiei se pot consemna: descătuşarea liberei iniţiative; democratizarea vieţii economice, sociale şi politice; diminuarea restricţiilor la import şi la export; eliminarea raţiilor alimentare de consum "şi liberalizarea

consumului; posibilitatea investirii în țară de către antreprenorii externi şi a investirii în afară de către investitorii autohtoni; înființarea fără restricții de firme mixte sub diverse forme de asociere şi cooperare; extinderea forțelor pieței sectorului privat şi a funcționării legii cererii şi ofertei etc.

Restructurarea economiei şi realizarea tranziției depind, în principal, de viteza cu care se desfăşoară; privatizarea, marketizarea, demonopolizarea şi creşterea competitivității internaționale. Acestea reprezintă procesele-cheie pentru stoparea declinului producției, a curbei inflaționiste şi a şomajului.

2. EVOLUȚII RECENTE

Conform datelor statistice, în 1992, PIB-ul a fost cu 32% mai mic decât, în anul 1989, în condiții de preț comparabile. Această scădere s-a produs concomitent cu reducerea productivității muncii, creşterea şomajului (care a atins pragul de 10%) şi accelerarea ratei inflației[1].

Dintre ramurile economiei naționale, industria se află în criza cea mai gravă, necesitând transformări profunde, atât în privința dezvoltării mecanismelor de piață, cât şi în aceea a restructurării propriu-zise.

Comparativ cu 1989, în anul 1992, producția industrială a scăzut cu 54%. în acelaşi timp, creşterea prețurilor în industrie a fost impresionantă, iar cei mai mulți şomeri provin, de asemenea, din ramurile industriale. Criza din industrie, datorită ponderii sale, încă ridicate în economia națională, a avut un impact major asupra evoluției economice de ansamblu.

Odată cu liberalizarea prețurilor, reacția sectorului industrial la noile condiții ale tranziției s-a materializat într-o creştere accelerată a acestora. Astfel, devansând celelalte ramuri ale economiei naționale în privința indicelui prețurilor, ponderea industriei în PIB a scăzut, între 1989-1992, de 3a 52,9% la 44,3%, în loc de 40,9%, cât s-ar fi înregistrat în cazul unor condiții de preț constante. În industrie, scăderea producției în termeni reali a fost compensată, într-o măsură însemnată, prin creşterea indicelui prețurilor (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

- % -

	1992/1989 (1989 = 100)			Structura PIB		
	Indicele PIB		Deflator	1989	1992	
	în prețuri curente	în prețuri constante			prețuri 1989	prețuri 1992
1	2	3	4	5	6	7
Economie națională	798,7	67,9	1175,8	100	100	100
Industrie	669,3	52,5	1274,8	52,9	40,9	44,3
1	2	3	4	5	6	7
Agricultură şi silvicultură	1155,3	95,8	1206,4	13,9	19,6	20,1
Construcții	654,9	69,8	938,8	6,4	6,5	5,2
Transport şi comunicații	435,5	54,5	799,1	7,5	6,0	4,1
Comerț	1084,4	96,7	1121,7	6,0	8,6	8,2
Alte ramuri	1084,3	93,8	1156,0	13,3	18,4	18,1

Sursa: Calculat pe baza datelor din Anuarul Statistic al României 1992, CNS, București şi de la CNS.

[1] Criza actuală a economiei româneşti este pusă integral pe seama tranziției de către nostalgicii vechiului regim. Dar evidența datelor statistice arată un trend vechi descrescând. Conform celei mai bune funcții de trend, respectiv o funcție parabolică, scăderea maximă în nivelul PIB, care ar putea fi atribuită tranziției, este de numai aproximativ 2,8% în perioada 1990-1992. Funcția parabolică de estimare a trendului, pe care am obținut-o pe baza datelor statistice, are următoarea ecuație: $\hat{y} = -123{,}9 - t^2 - 61{,}8t + 10048{,}3$, unde t reprezintă anii. De asemenea, coeficientul de variație calculat este egal cu 1,7%.

Diminuarea ponderii industriei în economia națională, concomitent cu restructurarea sa, reprezintă una din condițiile principale ale scurtării perioadei de tranziție. Astfel, conform unor estimări bazate, în principal, pe funcții econometrice, pornind de la corelația dintre PIB/loc şi ponderea industriei în cazul țărilor occidentale, scăderea aşteptată în producția industrială şi în PIB în România în perioada de tranziție ar fi trebuit să se situeze la valori cuprinse între 20-34% şi respectiv între 10-17%[1]. Datele statistice arată scăderi mult mai mari.

La finele semestrului I 1993, comparativ cu media lunară a anului 1989,producția industrială s-a redus cu peste 50%, înregistrând, totuşi, un uşor reviriment față de trimestrul precedent, însă curba creşterii prețurilor s-a accentuat, acestea fiind de peste 20 ori mai mari decât în 1989.

În structura industriei, deşi s-au înregistrat unele modificări, totuşi, datorită cauzelor arătate anterior, predominantă a fost inerția structurală, a cărei armă principală a fost dinamica prețurilor.

În luna decembrie 1992, comparativ cu media lunară a anului 1989, producția reprezenta peste 50% doar în 5 ramuri industriale (clasificarea' CAEN): producția, transportul şi distribuția de energie electrică şi termică, gaze şi apă caldă (73,6%); extracția petrolului şi gazelor naturale (72,9%); produse din tutun (67,7%); prelucrarea petrolului, cocsificarea şi tratarea combustibililor (51,3%); mobilier şi alte activități neclasificate (50,8%). În celelalte ramuri industriale indicele producției se situa la cote foarte scăzute: construcții metalice şi produse din metal (26,0%); aparatură şi instrumente medicale, de precizie, optică şi ceasornicărie (27,7%); celuloză, hârtie şi carton (28,4%); metalurgie (30,9%); prelucrarea cauciucului şi a maselor plastice (32,0%); maşini şi echipamente (36,5%) etc.

În schimb, în luna decembrie, față de luna octombrie 1990 (data primei liberalizări), prețurile cu ridicata au crescut de peste 10 ori în majoritatea ramurilor industriale: prelucrarea petrolului, cocsificarea şi tratarea combustibililor (27,6 ori); prelucrarea cauciucului şi a maselor plastice (24,0 ori); metalurgie (23,4 ori); chimie şi fibre sintetice sau artificiale (22,8 ori); extracția şi prepararea cărbunelui (21,4 ori) etc. Doar în 3 ramuri creşterea prețurilor a fost mai mică de 10 ori: mijloace ale tehnicii de calcul şi de birou (1,4 ori); confecții din textile, blănuri şi piele (7,8 ori); echipamente, aparate de radio, televiziune şi comunicații (9,3 ori).

O sursă serioasă de escaladare a curbei inflaționiste în economie o constituie discrepanța dintre scăderea producției industriale, pe de o parte, şi creşterea prețurilor, pe de altă parte. Din acest punct de vedere, exprimat prin ra-

[1] J. Winiecki, *The Inevitability of a Fall in Output in the Early Stages of Transition to a Market: Theoretical Underpârmings*, Soviet Studies, vol. 43, No. 4, 669-676, 1991; D. Linotte, *The Fall in Output in Transition Economies: A New Interpretation*, Discussion Papers on the Economic Transformation: Policy, Institutions and Structure, No.3, 8-10, Leuven, 1992. într-o altă lucrare, utilizând un model de modificare structurală pe termen lung, noi am obținut o valoare asimptotică a ponderii industriei tn totalul populației ocupate de circa 20%.

portul dintre indicele de creştere a preţurilor şi cel de scădere a producţiei fizice, se detaşează următoarele ramuri industriale: producţia, transportul şi distribuţia de energie electrică şi termică, gaze şi apă caldă (15,9 ori); prelucrarea petrolului, cocsificarea şi tratarea combustibililor (14,2 ori); extracţia petrolului şi gazelor naturale (11,0 ori); extracţia şi prepararea cărbunelui (10,6 ori); chimie şi fibre sintetice sau artificiale (9,0 ori); prelucrarea cauciucului şi a maselor plastice (7,7 ori); metalurgie (7,2 ori). Acestea sunt, de altfel, ramurile în care gradul de monopolizare şi concentrare a producţiei se ridică la cotele cele mai înalte, procesul privatizării este practic inexistent, importurile de materii prime şi resurse energetice reprezintă ponderi semnificative şi care contribuie în mod "tradiţional" (dar în condiţii de eficienţă discutabilă) la exportul românesc. În perioada de după 1989, tocmai ponderea acestor ramuri a sporit în cadrul industriei, în proporţie covârşitoare pe seama majorării preţurilor.

3. TRANZIȚIE ŞI STABILIZARE

Tendința de adâncire a dezechilibrului preț-producție, după anul 1989, are consecințe negative atât pe plan economic, îngreunând aplicarea măsurilor de stabilizare macroeconomică, relansarea economiilor şi a investițiilor, funcționarea legii cererii şi a ofertei şi, în consecință, însăşi tranziția, cât şi pe plan social, prin generarea şomajului, scăderea puterii de cumpărarea populației şi apariția tensiunilor de ordin salarial.

În continuare, prezentăm două modele econometrice, cu ajutorul cărora se încearcă estimarea unor parametri ai tranziției, precum şi relevarea unor variante alternative de înscriere, în perspectivă, pe traiectoria unei evoluții stabile.

3.1. Dinamica PIB-ului

Ipotezele de la care am pornit în construirea acestui prim model econometric, rezultate din analiza datelor empirice privind evoluția PIB-ului şi a indicelui prețurilor din ultimii 10 ani, atât în țările occidentale, cât şi în cele estice aflate în tranziție, sunt următoarele: 1 - prețurile cresc cyasipermanent în toate economiile, atât în cele occidentale, cât şi în cele estice (indicele prețurilor este supraunitar); 2 - în țările cu economie de piață stabilă (cum sunt țările occidentale industrializate) indicele PIB-ului în termeni reali este cvasipermanent supraunitar; 3 - în țările estice aflate în tranziție (ca şi în numeroase țări în curs de dezvoltare, în anumite perioade), indicele PIB-ului în termeni reali este subunitar; 4 - în țările cu economie dezvoltată, stabilă, prețurile cresc cvasipermanent mai rapid decât PIB-ul exprimat în termeni reali; 5 - economiile cele mai stabile (sănătoase) sunt cele în care ecartul dintre indicele prețurilor şi cel al PIB în termeni reali este minim (la limită, punctul de maximă stabilitate economică îl reprezintă acela în care indicele prețurilor este egal cu acela al PIB-ului în termeni reali; aceasta însă numai în cazul în care indicele PIB-ului este supraunitar); 6 - există anumite puncte şi curbe remarcabile care separă planul indice PIB - indice preț în zone distincte, în care comportamentul sistemelor diferă; 7 - în zona de instabilitate (indicele PIB-uIui - subunitar), există un punct de echilibru, instabil însă, care corespunde valorii maxime a indicelui prețurilor; 8 - tranziția reprezintă drumul orientat (vector) de la un punct din zona în care indicele PIB-ului este subunitar la aceea în care acesta este supraunitar.

Ținând seama de cele de mai sus, exprimăm corelația dintre indicele PIB-ului (exprimat în termeni reali) şi indicele prețurilor sub forma unei parabole:

$$y = xc + bx\ 4 - c \qquad (1)$$

unde: y reprezintă indicele prețurilor

x reprezintă indicele PIB-ului

a, b, c reprezintă parametri

Dinamica sistemului economic, descrisă de relația (1) diferă însă de zona în care acesta se află.

3.1.1. Dinamica în zona de stabilitate

Conform ipotezelor prezentate, dinamica în zona de stabilitate (S) este descrisă de ecuația:

$$y_s = a_1 x_s^2 + b_1 x_s + c_1 \qquad (2)$$

şi de următoarele relații între parametri:

$$\begin{cases} a_1 > 0 & \text{(condiția de minim)} \quad (3) \\ b_1^2 - 4a_1c_1 < 0 & \text{(condiția de non-negativitate pentru y)} \quad (4) \\ \dfrac{-\left(b_1^2 - 4a_1c_1\right)}{4a_1} = \dfrac{-b_1}{2a_1} & \text{(condiția de echilibru } y_{s_{min}} = x^* \text{)} \quad (5) \end{cases}$$

În aceste condiții, ecuația (2) poate fi scrisă sub formele:

$$y_s = a_1 x_s^2 + \left(1 - \sqrt{1 + 5a_1c_1}\right) x_s + c_1 \qquad (6)$$

sau

$$y_s = a_1 x_s^2 + b_1 x_s + \frac{b_1^2 - 2b_1}{4a_1} \qquad (6')$$

unde $b_1 < 0$ şi $e_1 > 0$.

Analiza evoluției în țările occidentale, într-o perioadă de 10 ani (1981-1991), cu ajutorul modelului prezentat a permis desprinderea unor concluzii, care se pot deduce şi pe baza graficului din figura nr. 1. (în care punctele marcate cu * reprezintă valorile reale medii anuale[1] din perioada menționată). Cea mai importantă este aceea că sistemul este cu atât mai stabil, cu cât evaluează mai aproape de valorile extreme situate pe dreapta x = y.

Figura nr. 1

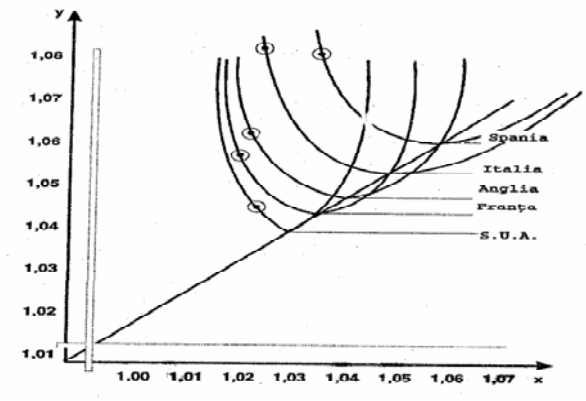

[1] In figura nr. 1, pentru valorile lui y s-au utilizat indicii anuali de creştere a prețurilor la consumator (consumer prices). Sursa utilizată pentru date: Economic Survey of Europe in 1991 - 1992, U.N., Economic Commission for Europe, New York, 1992, p. 208, 288.

Pentru calcularea coeficienților din ecuația (2) am utilizat următoarele relații:

$$a_1=\frac{2\bar{x}\bar{y}-\bar{x}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}-\bar{y}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}}{\bar{x}(\bar{x}^2+3\bar{x}\bar{y}-3\bar{x}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}-\bar{y}\sqrt{\bar{x}\bar{y}})} \quad (7)$$

$$b_1=\frac{2\bar{y}(\bar{y}-2\sqrt{\bar{x}\bar{y}}+\bar{x})}{\bar{x}^2+3\bar{x}\bar{y}-3\bar{x}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}-\bar{y}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}} \quad (8)$$

$$c_1=\frac{2\bar{x}\bar{y}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}-\bar{y}^2\sqrt{\bar{x}\bar{y}}+\bar{x}\bar{y}^2-3\bar{x}^2\bar{y}+\bar{x}^2\sqrt{\bar{x}\bar{y}}}{\bar{x}^2+3\bar{x}\bar{y}-3\bar{x}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}-\bar{y}\sqrt{\bar{x}\bar{y}}} \quad (9)$$

unde $$\bar{x}=\sqrt[10]{\prod_{i=1982}^{1991} x_i} \quad (10)$$

iar $$\bar{y}=\sqrt[10]{\prod_{i=1982}^{1991} y_i} \quad (11)$$

X_i, y_i fiind indicii anuali de modificare a PIB-ului şi respectiv, a prețurilor la consumator.

Pentru țările din grafic, funcțiile de estimare a indicelui anual al prețurilor (y) sunt:

SUA

$$\hat{y} = 119{,}78559 \bullet x^2 - 247{,}35857 \bullet x + 128{,}73345 \quad (12)$$

Franța

$$\hat{y} = 68{,}215777 \bullet x^2 - 141{,}60368 \bullet x + 74{,}524194 \quad (13)$$

Anglia

$$\hat{y} = 57{,}026286 \bullet x^2 - 118{,}82547 \bullet x + 62{,}94088 \quad (14)$$

Italia

$$\hat{y} = 33{,}718304 \bullet x^2 - 71{,}047517 \bullet x + 38{,}479428 \quad (15)$$

Spania

$$\hat{y} = 39{,}191606 \bullet x^2 - 82{,}943 \bullet x + 44{,}942281 \quad (16)$$

3.1.2. Dinamica în zona de instabilitate

Pentru reprezentarea evoluției sistemului în zona în care indicele PIB-ului este subunitar, am utilizat ecuația:

$$y_1 = a_2 x_1^2 + b_2 x_1 + c_2 \quad (17)$$

În acest caz, relațiile dintre parametri sunt:

$$\begin{cases} a_2 < 0 & \text{(condiția de minim)} \quad (18) \\ b_2^2 - 4a_2c_2 > 0 & \text{(condiția pentru rădăcini reale)} \quad (19) \\ \dfrac{-\left(b_2^2 - 4a_2c_2\right)}{4a_2} = \dfrac{2ak}{-b} & \text{(condiția de echilibru } y_{I_{max}} = \dfrac{k}{x^*}\text{)} \quad (20) \end{cases}$$

unde $b_2 > 0$, $C_2 < 0$, iar k reprezintă hiperbola (k = xy) ce trece prin vârful parabolei descrisă de (17).

În figura nr. 2 este redat graficul parabolei ce trece prin valorile reprezentând anii 1990, 1991, 1992, în cazul României[1].

Figura nr. 2

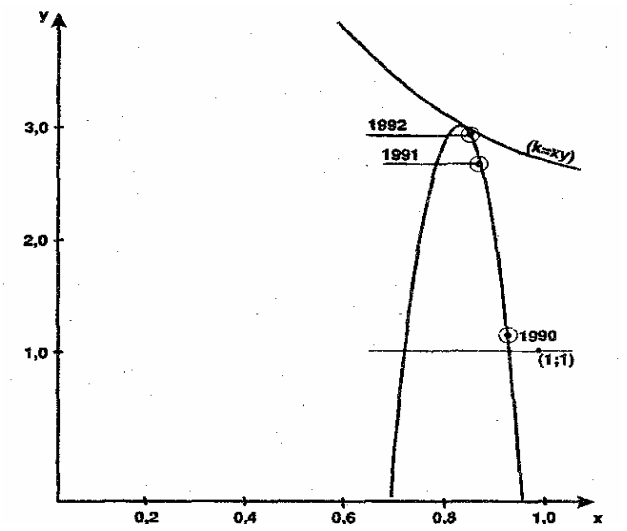

Funcția de estimare a indicelui anual al preturilor folosită este:

$$\hat{y} = -221{,}59566 \bullet x^2 + 368{,}59336 \bullet x - 150{,}16248 \qquad (21)$$

3.1.3. Tranziții

În continuare, reunind cele două grafice, reprezentând zona de stabilitate şi, respectiv, zona de instabilitate, se pot evalua diversele variante pentru realizarea tranziției, aşa cum se observă din schema grafică redată în figura nr. 3.

Conform graficului, drumul $\overrightarrow{AG}$, fiind perpendicular pe ramura stângă a parabolei y_s, reprezintă tranziția cea mai scurtă, corespunzând "terapiei şoc" (alte variante ale acestui tip de tranziție, reprezintă drumurile $\overrightarrow{AF}$, $\overrightarrow{AE}$ sau $\overrightarrow{AC}$). Drumul $\overrightarrow{ABCD}$) poate fi interpretat ca fiind "tranziția graduală", durând o perioadă mai lungă, dar care va conduce sistemul în punctul de maximă stabilitate al curbei y (o altă variantă a acestui tip de tranziție poate fi reprezentată de drumul $\overrightarrow{AED}$).

[1] În figura nr. 2 pentru valorile lui y s-au utilizat indicii anuali de creştere a preturilor la PIB (deflatorii). Sursa: *Anuarul statistic al României 1992*, CNS, Bucureşti, 1992, p. 274-275 şi date CNS pentru anul 1992.

Prin estimarea funcțiilor econometrice corespunzătoare curbelor reprezentate în graficul de mai sus se pot calcula lungimile drumurilor, se pot stabili etapele de urmat pentru tranziție şi se pot face aprecieri cu privire la durata şi eficiența diverselor alternative[1].

Figura nr. 3

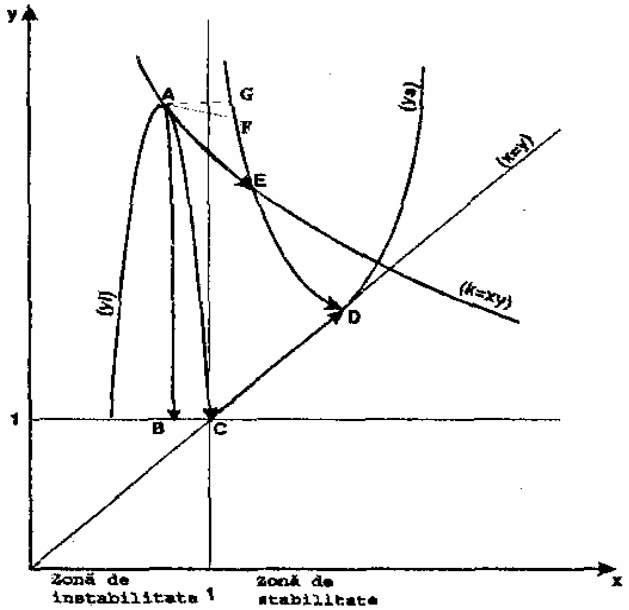

3.2. Dinamica producției industriale

Analiza, pe baza informațiilor statistice, a corelației preț-producție în industria românească, după 1989, ne-a permis relevarea unei legături, a cărei exprimare econometrică este de forma:

$$az^4 + bz^3 + cz^2 + dz + e - x = 0 \qquad (22)$$

unde: z - reprezintă indicele valoric al producției (în prețuri curente)

x - reprezintă indicele producției fizice (în prețuri constante)

a, b, c, d, e - reprezintă parametri Notăm că z se exprimă prin relația:

$$z = x \bullet y \qquad (23)$$

unde y este indicele prețurilor.

De asemenea, notăm că z poate reprezenta o măsură a inflației (astfel denumim z ca fiind "indicele inflației propriu-zise"), în cazul în care se consideră drept "normală" (sau "naturală") modificarea prețurilor dată de legătura:

[1] Curba k = xy poate fi considerată drept curba cererii agregate.

$$x \bullet y^* = 1 \qquad (24)$$

Deci, $y^* = \frac{1}{x}$ reprezintă, în această optică, evoluția "normală" ("naturală") a prețurilor, iar z = x.y reprezintă inflația (la prețurile cu ridicata din industrie).

Din relațiile (23) şi (24) rezultă că z se poate exprima şi astfel:

$$z = \frac{y}{y^*} \qquad (25)$$

Reprezentarea grafică a corelației dintre z şi x este redată schematic în figura nr. 4.

Se observă comportamente de tip catastrofic ale sistemului în vecinătatea unor anumite puncte, care în teoria catastrofelor se numesc puncte critice sau de întoarcere (B şi G - minime locale; D - maxim local pentru graficul lui x sau C şi E - puncte de inflexiune).

Se remarcă diversitatea de tipuri de tranziție pe care le poate exprima modelul funcției de gradul 4, comportamentul diferit al sistemului în funcție de zona în care se află. Se poate aprecia că zona stabilă în care se va îndrepta sistemul după tranziția actuală va fi pe ramura de sus a graficului, în dreapta punctului i.

Presupunând că se găseşte o funcție econometrică de acest tip care aproximează în mod satisfăcător evoluția reală a sistemului, alunei s-ar putea aprecia distanța (evaluată în unități de cost sau de timp) până la atingerea zonei de stabilitate menționată, precum şi eficiența unor variante alternative de tranziție.

Figura nr. 4

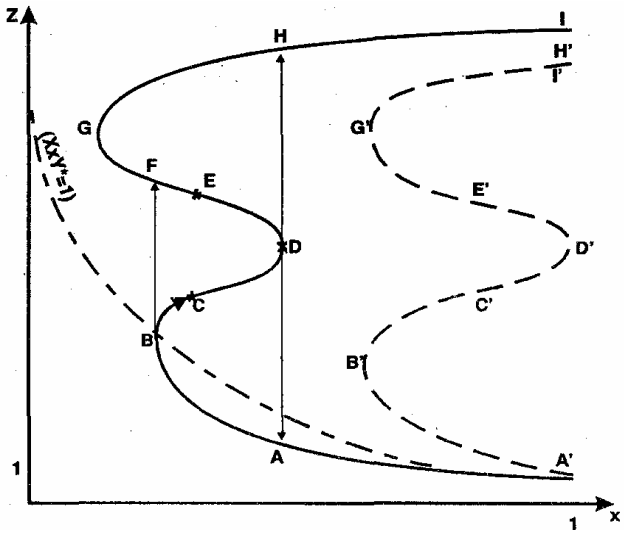

Pe baza informațiilor statistice privind dinamica până în luna mai 1993 a indicilor lunari față de med» lunară a anului 1989, am reținut următoarea ecuație econometrică:

$$0.00225722 \bullet z^4 - 0{,}0549467 \bullet z^3 + 0{,}4624337 \bullet z^2 - 1{,}5682566 \bullet z + 2{,}1585123 - x = 0 \qquad (26)$$

Datorită mulțimii şi complexității factorilor cu impact asupra tranziției la economia de piață studierea acesteia necesită, pe mai departe, cercetări speciale sistematice, de durată. Astfel, menționăm necesitatea studierii, pe baze ştiințifice moderne, a comportamentului sistemelor economice, pe diverse paliere, în condițiile tranziției de la un regim de funcționare la altul[1]. Condițiile considerate se cer a fi cele de non-linearitate, discontinuitate şi apariție a haosului, cum sunt cele care se întâlnesc cel mai frecvent în realitate. Mici variații ale parametrilor de control pot schimba doar alura funcției ce descrie comportamentul sistemului (ca aceea desemnată prin curba punctată în graficul din figura nr. 4) sau pot produce deformări esențiale, atrăgând sistemul chiar în zone de haos.

[1] J.B. Rosser, *From Catastrophe to Chaos:A General Theory of Economic Discontinuities*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1991; W.A. Barnett (ed.), Economic complexity; chaos, sunspots, bubbles and nonlinearity, Cambridge University Press, Cambridge, 1989; J.P. Ancot (ed.), *Analysing the Structure of Econometric Models*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1984; F. Ploeg (ed.), *Advanced Lectures in Quantitative Economics*, Academic Press, London, 1999; LL Albu, *Exploration of Economic Systems in the Transition Period*, Revue Roumanie des Sciences Economiques, No. 1, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 38-39/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

TRANSFORMAREA SISTEMULUI ECONOMICO-SOCIAL, DEZVOLTAREA PIEȚELOR ŞI PROPRIETATEA

- SECTORUL PUBLIC ŞI SECTORUL PRIVAT -

Prof. dr. Constantin IONETE,
Prof. Ioan POPA; Ştefan MIHAI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. MODIFICĂRI ÎN DINAMICA PRIVATIZĂRII 456
1.1. Starea critică a privatizării ipotecă prospectivă a transformărilor 456
1.2. Alternative la ancorarea politicii de privatizare în masă 459
1.3. Evoluții în structurile de proprietate agricolă 463
1.4. Traiectoria procesului de privatizare 470
2. TRANSFORMĂRI SOCIO-ECONOMICE ŞI MACROSTRUCTURA 473
2.1. Tranziția şi noile structuri socio-economice 473
2.2. Transformări macrostructurale 475
3. ORGANIZAREA ŞI GENERALIZAREA PIEȚELOR 477
3.1. Piețele de bunuri şi servicii 477
3.2. Organizarea piețelor financiar-bancare 487
3.2.1. Stadiul actual: caracteristici generale 487
3.2.2. Piața bancară 490
3.2.3. Piața de capital 494

Abordarea prospectivă a transformărilor economice şi sociale din ţara noastră este de fapt o încercare de a ne apropia de nucleul conţinutului sferei şi strategiei trecerii la economia de piaţă depăşind analizele de până acum. Logica proiecţiei schimbărilor de sistem implică corelarea acestora cu procesele care le antrenează şi stabilizează, care cuprind formarea structurilor de proprietate specifică şi intrarea în acţiune a ansamblului segmentelor şi instituţiilor pieţei.

Gradul de manifestare a potenţialului lor în spaţiul şi timpul transformărilor se dovedeşte un vector al ordonării acestora. Ca urmare cadenţa privatizării şi funcţionării mecanismelor pieţei capătă semnificaţie nu numai pentru propria lor evoluţie ci şi pentru traiectoria coordonatelor strategice în ansamblul schimbărilor.

1. MODIFICĂRI ÎN DINAMICA PRIVATIZĂRII

Potrivit obiectivelor cercetării evaluarea prospectivă a privatizării rămâne departe de elaborarea unui program de desfăşurare a acesteia.

Deschiderile de care are nevoie acest proces privesc schimbarea radicală a modalităților de ancorare a politicii de privatizare din țara noastră pentru dobândirea atributelor de suport al tranziției.

De aici dificultățile şi complexitatea problemelor care îşi aşteaptă clarificările.

1.1. Starea critică a privatizării ipotecă prospectivă a transformărilor

Paradoxul privatizării îl constituie imaginea sa reconfortantă exprimată prin indicatori cantitativi, supusă contestării odată cu trecerea în domeniul evaluărilor calitative. Înregistrarea unui număr de 525000 agenți economici privați, în ramurile economice neagricole până la sfârşitul anului 1993, din care 60% au statut de societăți comerciale, pare a fi dovada unor succese impresionante.

Mai mult, în acest sector, încă din 1992 erau angajate 4,3 milioane, persoane, cu un raport de 31% la valoarea adăugată din economie. Toate aceste rezultate sunt puse în umbră însă de unul sau numai câțiva indicatori semnificativi. De exemplu în industrie, ramură ce concentrează puterea economică şi patrimonială a statului, sectorul privat participă numai cu 5% la producerea valorii adăugate.

Pentru evaluarea stării actuale a privatizării datele statistice relevante sunt puține şi sărace în exprimare. Totuşi din acestea se poate constata atât ritmul lent al acestei componente majore a reformei cât şi într-o zonă critică, definită prin blocarea transferului marii proprietăți de stat în ramurile hotărâtoare ale economiei. Dimensiunile fenomenului se pot desprinde din datele de la sfârşitul anului 1993 privind numărul de întreprinderi private grupate în funcție de mărimea cifrei de afaceri. (tabelul 1)

Tabelul 1

Structura agenților economici care au depus bilanțul la 30. IX.1993 pe forme de proprietate şi grupe de mărime a cifrei de afaceri

Denumire	Număr de agenți grupe după cifra de afaceri				
	număr total	**sub 10 mil.lei**	**sub 10-50 mil.lei**	**sub 50-200 mil.lei**	**peste 200 mil. lei**
Total agenți economici (număr) pe economie, din care:	164502	93445	45588	15919	9550
I. Agricultură-Silvicultură					
- număr	10894	6051	3495	1226	1122

Denumire	Număr de agenţi grupe după cifra de afaceri				
	număr total	**sub 10 mil.lei**	**sub 10-50 mil.lei**	**sub 50-200 mil.lei**	**peste 200 mil. lei**
- % din total economie, din care:	6.62	6.47	5.47	7.70	11.75
1. proprietate publică					
- număr	1254	32	86	354	782
- % din total ramură	11.51	0.52	3.44	28.87	69.69
2. proprietate privată					
- număr	9389	5.99	2376	820	203
- % din total ramură	86.18	98.99	95.23	66.88	18.09
3. proprietate mixtă					
- număr	161	11	11	25	114
- % din total ramură	1.47	0.18	0.44	2.04	10.16
4. proprietate cooperatistă					
- număr	61	13	12	18	18
- % din total ramură	0.56	0.21	0.48	1.46	1.60
II. Industrie					
- număr	45661	24654	14592	3500	2915
- % din total economie, din care:	27.76	26.38	32.00	21.98	30.52
1. proprietate publică					
- număr	2231	43	116	220	1852
- % din total ramură	4.89	0.17	0.79	6.28	63.53
2. proprietate privată					
- număr	39435	24516	10957	3117	845
- % din total ramură	86.36	99.44	75.08	89.05	28.98
3. proprietate mixtă					
- număr	216	40	47	45	84
- % din total ramură	0.47	0.16	0.32	1.28	2.88
4. proprietate cooperatistă					
- număr	364	53	65	114	132
- % din total ramură	0.80	0.21	0.44	3.25	4.52
III. Servicii					
- număr	75703	42251	21621	7805	4026
- % din total economie, din care:	46.02	45.21	47.42	49.02	42.15
1. proprietate publică					
- număr	2398	61	238	544	1555
- % din total ramură	3.17	0.14	1.10	6.96	38.62
2. proprietate privată					
- număr	72219	41944	21081	6979	2215
- % din total ramură	95.39	99.27	97.50	89.41	55.01
3. proprietate mixtă					
- număr	463	99	111	104	149
- % din total ramură	0.61	0.23	0.51	1.33	3.70
4. proprietate cooperatistă					
- număr	551	126	166	161	98
- % din total ramură	0.73	0.29	0.76	2.06	2.43
IV. Construcţii					
- număr	3812	1743	894	494	681

Denumire	Număr de agenţi grupe după cifra de afaceri				
	număr total	**sub 10 mil.lei**	**sub 10-50 mil.lei**	**sub 50-200 mil.lei**	**peste 200 mil. lei**
- % din total economie, din care:	2.32	1.86	1.96	3.10	0.01
1. proprietate publică					
- număr	549	8	25	88	428
- % din total ramură	14.4	0.45	2.79	17.81	62.84
2. proprietate privată					
- număr	3163	1711	853	382	217
- % din total ramură	82.97	98.16	95.41	77.32	31.86
3. proprietate mixtă					
- număr	52	6	7	12	27
- % din total ramură	1.36	0.34	0.78	2.42	3.96
4. proprietate cooperatistă					
- număr	47	18	9	12	8
- % din total ramură	1.23	1.03	1	2.42	1.17

Pe ansamblul economiei naţionale reţine atenţia, la sfârşitul anului 1993 ponderea dominantă a numărului de întreprinderi private mici, cu cifră de afaceri sub 10 milioane lei.

Acestea reprezintă 57% din totalul economic la această grupă şi numai 5,7% la cea care depăşeşte 200 milioane lei. În structura economiei se menţine o polarizare asemănătoare în agricultură - silvicultură. În acest sector ponderea agenţilor economici particulari cu cifră de afaceri sub 10 milioane lei este de 99% în total ramură, în timp ce în grupa peste 200 milioane lei este de 18%.

Abateri semnificative de la această polarizare a structurilor de proprietate apar în industrie şi sectorul terţiar. În adevăr în industrie forma dominantă de proprietate după numărul agenţilor economici grupaţi în funcţie de cifra de afaceri este cea publică (de stat). În acelaşi an, agenţii economici de stat cu peste 200 milioane lei cifră de afaceri reprezentau 63,5% în ramură iar în grupele sub 50 milioane lei mai puţin la 1%. În schimb, proprietatea privată şi în acest sector este dominantă, după numărul firmelor, în grupele cu cifră de afaceri sub 50 milioane lei.

În sectorul terţiar sensul polarizării acestui proces a fost, în linii mari invers. Ponderea firmelor private în total ramură, cu cifră de afaceri mai mare de 200 milioane lei a fost, în anul trecut, de 55% tinzând să devină dominantă.

Este evident faptul că pentru producţia industrială de scară, evaluată la limita de jos a acesteia (200 milioane lei cifră de afaceri) practic procesul de privatizare nu a intrat în acţiune.

Cât despre ponderea unităţilor pe formele de proprietate cooperatistă şi mixtă (stat-private) ea reprezintă cu mult mai puţin de 1% în fiecare din cele trei sectoare şi în fiecare grupă. Motivaţia acestei tendinţe, care prin extrapolare poate fi considerată de durată, este diferită de la o formă la alta şi relativ bine cunoscută.

Cea de a doua caracteristică a privatizării o constituie, aşa cum s-a menţionat, ritmul lent al dezvoltării sale. Rezultatele din anul 1993, cel de al treilea an de la declanşarea procesului, constituie o confirmare, aşa cum rezultă din mărimea absolută şi relativă a următorilor indicatori:

Tabelul 2

Indicatori privind privatizarea prin vânzare în anul 1993

Denumire	Număr	Pondere în program 2%	Valoarea de inventar capitalului social (miliarde lei)	Preţul plătit (miliarde lei)
Active	2.921	-	314	54
Societăţi comerciale mici	282	9	66	12
Societăţi comerciale mijlocii	17	0.7	19	...
Societăţi comerciale mari	3	0.4	13	...
Total valoare de inventar capital social	-	-	129	-
Ponderea capitalului social, total în program, 1,4%	-	-	-	-

Sursa: F.P.S.

Programul de privatizare a 6291 societăţi comerciale s-a realizat numai in proporţie de 4,8%.

Capitalul social privatizat (după valoarea de inventar) reprezintă 1,4% din totalul prevederilor.

Pentru anul 1994 s-a iniţiat accelerarea sensibilă a transferului de capital al societăţilor comerciale mici, prin vânzarea a 62% din numărul total al celor programate precum şi o anumită creştere în sectorul celor mijlocii. Ponderea acestora în total ar urma să ajungă la 13%.

Acţiunea rămâne cantonată în sfera acestor grupe de societăţi comerciale. Numărul celor mari supuse vânzării se limitează la 35, adică la 5% din total.

În acest ritm încheierea privatizării marilor societăţi comerciale, localizate în principal în industrie, implică un interval de timp de câteva decenii.

1.2. Alternative la ancorarea politicii de privatizare în masă

Proiecţia privatizării nu a dus şi nu duce lipsă de elaborări teoretice, de programe, sugestii şi chiar dogme numeroase, care cuprind soluţii nuanţate de la populism până la conservarea proprietăţii de stat, precum şi de o experienţă aproape planetară în acest domeniu. Ele au căpătat curs încă de la începutul anului 1990, odată cu opţiunea politică fermă pentru trecerea la economia de piaţă pe fondul transferului proprietăţii de stat către sectorul particular. Trecută în rândul priorităţilor majore în Schiţa strategică pentru trecerea la economia de piaţă, elaborată de Institutul Naţional de Cercetări Economice şi predată Gu-

vernului în mai 1990, privatizarea rămâne în aşteptarea operaționalizării semnificative. Acest proces a beneficiat de crearea timpurie a unui cadru juridic, concretizat în legile privind: organizările întreprinderilor de stat ca regii autonome şi societăți comerciale şi funcționarea societăților comerciale, ambele din august 1990, precum şi în legea privatizării din iunie 1991. Deşi marcate de unele carențe ale începutului, prin elasticitatea prevederilor şi atribuțiilor instituțiilor investite cu putere de decizie, aceste reglementări pot asigura şi desfăşurarea procesului la scară mare.

Intrarea în ritm, la proporțiile cuvenite, a acestui pivot al reformelor nu se poate dobândi prin analiza academică a soluțiilor în curs sau exacerbarea polemicilor şi practicilor negative. Este nevoie de o concentrare programatică şi operațională pentru înlăturarea barierelor care au împiedicat trecerea pragului transferului marii proprietăți de stat în ansamblu şi în mod deosebit a celei din societățile din industrie, în sectorul privat. Aceste bariere sunt cunoscute şi se caracterizează în principal prin următoarele aspecte:

- practica generalizată a privatizării prin vânzarea capitalului societăților comerciale în forma fizică a acestuia, evaluat, pe baza costurilor istorice;
- lipsa de capital pentru formarea cererii marilor investitori în măsură să vină în întâmpinarea ofertei supradimensionate de active fizice;
- neatractivitatea ofertei de active fizice ale societăților comerciale pentru investitorii străini şi indigeni, datorită performanțelor economice scăzute; impresia falsă că prin aşteptarea restructurării se vor preda la cheie cumpărătorilor, întreprinderi performante;
- rezistența managerilor la transferul de proprietate în perspectiva unor oportunități de a deveni proprietari fără plată sau cu contribuții minime.

Aceste obstacole nu sunt fără ieşire.

Experiența îndelungată a economiei de piață a cunoscut intrare la schimb de proprietate a patrimoniului marilor societăți comerciale pe baza titlurilor de proprietate (acțiuni şi obligațiuni) nu a formei fizice a acestuia.

Când portofoliul e format din acțiuni fără valoare de piață - cum este cazul începutului de activitate la întreprinderile noi - acestea se plasează cumpărătorilor la valoarea nominală şi dobândesc ulterior preț de piață prin circulație. Acest preț este schimbător în funcție de randament (direct proporțional) şi rata dobânzii (invers proporțional).

Verificarea în circulația capitalului a modalităților atractive de plasament de acțiuni în căutarea valorii lor de piață, le conferă acestora generalitate şi totodată credibilitate în confruntarea cu complicatele probleme ale tranziției.

Operaționalizarea lor implică opțiunea fermă pentru această alternativă şi ca atare elaborarea unei politici de privatizare a marilor societăți comerciale ancorată în valoarea nominală a activelor.

Prin aplicarea ei se asigură antrenarea în procesul de formare a cererii pentru activele proprietății de stat a tuturor deținătorilor de economii din țară, depăşindu-se limitele purtătoare de conflicte ale grupelor de angajați din societățile comerciale şi totodată se deblochează frâna costurilor istorice în evaluare.

Meritul alternativei constă în faptul că nu este nouă nici în istoria tranziției nici pentru economiştii noştri.

Fără să fie necesară o exegeză a experiențelor de până acum, unele aspecte cu valoare de argumentare pot fi reținute.

Experiența Thatcher în domeniul privatizării din Anglia, extinsă treptat în țările dezvoltate din Europa, bazată pe disponibilitățile de capital de pe piața ofertei de active de stat, prezintă mai puțin interes pentru tranziția din estul Europei, cărora le lipseşte acest factor. Mai adecvată pentru această zonă este acțiunea chiliană, care a început de fapt înaintea celei din Anglia. Ea a fost concepută şi aplicată de economiştii liberali, formați la şcoala economică din Chicago, cunoscuți de altfel sub numele de Chicago boys.

Din acest experiment declanşat de trecerea de la socialism la piață, şi validat prin rezultate, rețin atenția pentru tranziția de la noi mai multe aspecte, din care menționăm: extinderea privatizării asupra unor sectoare publice importante, cum sunt electricitatea şi telefoanele; implicarea băncilor în desfăşurarea acestui proces; acceptarea la plată a titlurilor de datorie externă deținute de străini, cu justificarea "nici un drapel de capital"; atragerea în procesul de formare a cererii pentru active de stat a tuturor deținătorilor de economii; atragerea în acest proces a "investitorilor" respectiv a fondului de pensii, fondului de asigurări. etc.

Deosebit de actuală rămâne experiența cehă, rezultată din aplicarea politicii de privatizare ancorată în valoarea nominală a activelor, exprimată în unități abstracte la intrarea în circuitul de piață al acestora. Principiul implementării acestei politici constă în antrenarea în competiție pentru formarea prețului a tuturor cumpărătorilor de cupoane (denumite în Republica Cehă cu termenul englez voucher), fără nici o discriminare în accesul la patrimoniul public şi cu respectarea regulilor transparenței.

Prin concepție, certificatele, de proprietate de la noi legiferate cu mult înainte, sunt apropiate de această metodă şi o fac accesibilă. De altfel economiştii din țara noastră, preocupați de accelerarea în ansamblu a reformei, au elaborat proiecte care țin seamă şi de aceste experiențe, cunoscută mai bine cu sprijinul calificat al Universității Central Europene.

De mai mult timp se pregăteşte şi un program guvernamental pentru accelerarea privatizării, care nu a fost dat publicității până în prezent (data redactării lucrării).

Este adevărat faptul că proiectarea operațională a unei alternative la practica actuală de privatizare, în ansamblul deschiderilor pe care le oferă opțiunea noastră în cadrul legislativ creat pentru transformări, beneficiază atât de clarificări conceptuale cât şi de metodologii şi tehnici verificate ce pot fi supuse selectării.

Într-o astfel selecție prezintă interes înscrisurile de valoare pregătite până acum sau de cele utilizabile în condițiile care s-au maturizat deja. În prim plan pentru accelerarea privatizării activelor de mare valoare din industrie şi alte ramuri, se situează certificatele de proprietate. Ele au nevoie de adaptări tehnice în acest scop şi totodată de perceptarea faptului că dată fiind blocarea privatizării, orientarea lor spre întreprinderile mici şi mijlocii nu va contribui la depăşirea dificultăților. Metoda vânzării capitalului în acest sector (IMM) a dat rezultate şi poate continua.

O dată intrate în procesul transferului de proprietate, certificatele actuale pregătesc societățile comerciale şi instituțiile privatizării pentru acțiuni asemănătoare, sub forma emisiunilor succesive de cupoane destinate vânzării, orientate spre acelaşi obiectiv şi anume privatizarea obiectivelor mari.

Metoda nu extinde ci se completează cu cele practicate până acum, cum este cazul celor cunoscute sub denumirea MEBO sau a altor forme de vânzare a activelor către salariați. Mai mult, prin specificul ei emisiunea de cupoane contribuie la trecerea celorlalte din zona practicii de discriminări în accesul deținătorilor de economii la patrimoniul public, la respectarea principiului deschiderii pentru toți.

O anumită perioadă de timp, transferul nominal de active favorizează constituirea a ceea ce se numeşte acționarist popular. Încă de la început însă permanetizarea circulației înscrisurilor asigura condiții pentru formarea acționariatului responsabil, deținător a 25-35% din acțiuni pentru exercitarea puterii de decizie.

În sfera alternativei de privatizare se înscriu şi alte modalități de activare a procesului, nefolosite încă. Una din ele cu perspective notabile o constituie atragerea în circuitul înscrisurilor specifice a potențialului "investitorilor" prin plasamentul avantajos al fondurilor de care dispun. Resursele în formă de lichidități ale lor au atins un nivel semnificativ atât pentru participarea la privatizare cât şi pentru valorificarea în acest mod a disponibilităților. Fondurile investitorilor sunt constituite din soldurile pozitive ale bugetelor centralizate de pensii, ale vărsămintelor pentru şomaj, ale societăților de asigurare şi altele. În aceleaşi plasamente pot fi atrase şi soldurile permanente bancare ale economiilor populației. La sfârşitul anului 1993 numai soldurile favorabile ale bugetelor de pensii şi al economiilor populației reprezentau circa 1000 miliarde lei. De asemenea disponibilitățile în valută ale rezidenților se ridicau la peste 1300 miliarde lei. Evident numai o parte din acestea pot deveni plasamente avantajoase în privatizare.

În acest scop atât regimul facilităților cât şi garanția valorificării competitive a plasamentelor trebuie să intre în funcțiune. Este posibil să se dovedească mai atrăgător şi competitiv plasamentul investitorilor în înscrisuri de privatizare sub formă de obligațiuni, purtătoare de dobândă, cu deschiderea spre convertibilitatea lor în acțiuni, pentru ca aceştia să participe la decizii în societățile comerciale.

Modificarea orientărilor în politica de privatizare implică pregătiri temeinice pentru implementare, unele din ele fiind esențiale de la început. În primul rând procesul poate demara eficient numai pe baza unui program temeinic de privatizare pentru fiecare societate comercială. Răspunderea întocmirii revine echipei manageriale din fiecare societate comercială; după expertizare programul va purta girul instituțiilor privatizării. Tot aşa de importantă este desfăşurarea unei acțiuni la nivel național pentru pregătirea transparentă a privatizării şi avantajelor ei pentru titularii de disponibilități din toate categoriile populației. Marea privatizare nu se poate realiza pe tăcute, închisă în birouri, limitată preferențial de anumite grupe sociale şi cu restricții egalizatoare, ci prin implicarea nu numai a titularilor de disponibilități ci a întregii opinii publice, pe baza cunoaşterii avantajelor pe termen lung a plasamentelor în condiții de competitivitate şi siguranță.

1.3. Evoluții în structurile de proprietate agricolă

Deschiderea procesului de privatizare în agricultură a avut loc odată cu aplicarea, potrivit Legii 18/1991, a principiului justițiar de redobândire de către foştii proprietari a terenurilor cooperativizate forțat.

Acțiunea a demontat dogma sovietică a cooperației, care desființase dreptul de proprietate al cooperatorilor, precum şi inovarea principiilor Pionierilor din Rochdale, consacrate de cooperația modernă, prin aplicarea lor la producția agricolă.

Restituirea pământului unui număr de 6,5 milioane foşti proprietari sau moştenitori ai acestora, a asigurat de timpuriu proporții privatizării şi putere de garant al ireversibilității trecerii la economia de piață. În acelaşi timp a devenit teren fertil pentru diversificarea şi elasticizarea structurilor de proprietate, înghețate până în anii 1989. Totuşi fenomenul păstrează trăsături ale începutului de reformă care, pe lângă alte dificultăți, stânjeneşte mecanismele pieței în agricultură şi apropierea valorificării avantajului nostru comparativ, oferit de fertilitatea solului.

Observat atent acest proces s-a desfăşurat paralel cu conservarea consecventă a marii proprietăți de stat asupra pământului şi alte active din agricultură.

Nucleul puterii acestui sistem paralel, care datorită specificului de rezervație economică centralizată este denumit complex agro-industrial, îl constituie Ministerul Agriculturii şi Industriei Alimentare. Dimensiunile activelor asupra cărora această instituție îşi exercită controlul direct, sunt impresionante. Acestea cuprindeau până la sfârşitul anului trecut, peste 2000 societăți comerciale cu capital de stat sau mixt, sub forma a circa 800 ferme de stat, peste 600 unități în domeniul mecanizării, mai mult de 400 unități de industrie alimentară, precum şi altele.

Structura atotcuprinzătoare pentru exercitarea controlului şi chiar a deciziei în complex o constituie monopolul Romcereal susținut de o rețea diversifi-

cată de unități în toate județele. Concepută de la început ca structură în afara procesului de privatizare, a fost organizată ca regie autonomă.

Nu se poate contesta că un timp, funcționarea acestui complex a avut anumite avantaje pentru controlul siguranței în alimentație, mai ales când două treimi din terenurile arabile au fost supuse trecerii de la C.A.P. la foştii proprietari. Totuşi instituția operațională a complexului şi anume Romcereal, nu a făcut impact sau mai exact nu a fost atrasă de sectorul noilor proprietari agricoli, care aveau atâta nevoie de sprijin, orientându-se spre rezervația proprietăților de stat în cea mai mare parte.

Ca urmare, nu numai până acum dar o bună perioadă de timp, în continuare, evoluția structurilor de proprietate aplicată se înscrie pe două traiectorii, private şi de stat.

Gospodăriile individuale rurale

După perfectarea înscrisurilor, gospodăriile individuale intră în acțiunea de căutare a dimensiunilor optime pentru exploatarea rentabilă a pământului, în condițiile pieței. În prezent, unei gospodării îi revin în medie 1,7 ha., divizate în 3-5 parcele, apte să asigure baza culturilor de subzistență. După înlăturarea constrângerilor actuale, care cuprind şi nefuncționarea pieței pământului, prin vânzare-cumpărare de terenuri şi arendare, cu fonduri proprii sau împrumutate, suprafețele medii pe gospodărie pot creşte. Prin dobândirea pe aceste căi a terenurilor ce aparțin proprietarilor domiciliați la oraşe, care reprezintă 1/3 din totalul acestora, sau țăranilor în vârstă ce se retrag din activitate (circa 22% din totalul gospodăriilor), suprafața medie pe gospodărie poate ajunge la 3 ha. Prin transferul proprietăților rămase libere datorită anumitor împrejurări sau aplicarea unor măsuri specifice, cum este propunerea de a se oferi pensii viagere în schimbul pământului pentru cei ce nu-l mai pot munci, poate fi depăşită şi această medie. În orice caz abaterile în sus şi în jos de la aceasta duc la diferențierea gospodăriilor unele din acestea atingând dimensiunile necesare producției pentru piață.

Structura de proprietate dominantă creată de reformă în agricultură o constituie gospodăria individuală a beneficiarilor de la sate. Într-o anumită măsură ea rămâne după 4 ani neconsolidată, datorită faptului că privatizarea nu s-a încheiat. Dreptul de proprietate nu e atestat prin titlul prevăzut de lege decât pentru 15% din cei îndreptățiți, ceilalți beneficiind numai de avantajele conferite de adeverințe provizorii. Dacă ritmul de până acum se menține, încheierea procesului ar avea loc peste mai mult de două decenii.

În funcție de modalitățile de exploatare, gospodăriile individuale şi în general, chiar proprietarii de pământ cu ocupații neagricole, sunt supuse şi altor diferențieri încă de la primirea adeverințelor. Pe lângă gospodăriile producătorilor agricoli direcți s-a format de regulă prin liber consimțământ, grupa membrilor unor organizații agricole asociative.

Gospodăriile agricole sunt cele mai numeroase, dețin circa 50% din suprafața arabilă revenindu-le în medie 2,5 ha pe gospodărie adică mai mult decât media pe beneficiar al legii 18.

Cei mai mulți din aceştia, cu domiciliul la sate, legați de pământ, independenți şi cu inițiativă interesați în dezvoltarea gospodăriei, constituie structurile dinamice ale sectorului productiv din agricultură. O pondere importantă revine şi celelalte forme de structurare.

Forme asociative de proprietari şi gospodării

Într-un cadru juridic ce datează din 1991 (Legea 36), un număr relativ important de proprietari de pământ, indiferent de ocupații au optat pentru asociere în mai multe forme.

Una dintre acestea, denumită Societate Agricolă se constituie pe baza unui statut şi dobândeşte personalitate juridică.

În prezent funcționează peste 4000 de astfel de organizații, cu circa 800.000 membrii (în medie 220 pe unitate) şi cu o suprafață medie de 500 ha. Cealaltă formă, Asociația Familială, se organizează fără formalități rigide, nu adoptă statute şi nu are personalitate juridică.

Coeziunea şi viabilitatea ei o asigură asocierea pe bază de rudenii, vecinătate, prietenie sau alte legături. Numărul lor este mai mare, peste 11 mii, cuprinzând 700 mii membri (în medie circa 63 pe unitate) şi o suprafață medie de 150 ha.

Fiind mai puțin formale şi de dimensiuni mai mici, Asociațiile Familiale sunt preferate de deținătorii de adeverință de proprietate.

Ambele forme de asociere sunt o replică de necesitate şi în anumite limite folositoare temporar, pentru depăşirea dificultăților apărute odată cu fărâmițarea terenurilor agricole în funcție de dreptul de proprietate, însoțită de lipsa de mijloace de muncă şi fonduri de finanțare a inputurilor necesare producției, investițiilor şi altor obligații. Societățile agricole au fost încurajate de instituțiile de stat pentru că au absorbit o parte din specialiştii rămaşi fără lucru după dizolvarea C.A.P., au folosit o parte din dotările C.A.P. şi continuă producția pe suprafețe mari.

Despre activitatea economică a acestor societăți agricole există puține date statistice şi de evidență contabilă, iar cele existente nu permit o analiză de ansamblu a eficienței rezultatelor şi funcționării lor. Există unele studii care completează insuficiența informațională, din cadrul cărora poate fi menționat cel elaborat de Institutul de Economie Agrară - INCE.

În locul metodei reprezentativității statistice autorii au recurs la analiza exhaustivă a obiectivelor urmărite în cercetarea spațiului rural în două comune din zone diferite, folosind metoda şcolii sociologice Gusti. Unele constatări privind organizarea şi funcționarea, eficiența şi altele sunt semnificative atât pentru adecvarea lor la economia de piață, cât şi la viabilitatea lor ca structuri viitoare.

În bună parte opțiunea pentru asociere a proprietarilor s-a datorat lipsei unei alternative pentru exploatarea mai bună a terenurilor. Un aspect îngrijorător priveşte natura relațiilor dintre membrii societății agricole sau asociației şi conducerea acestora.

O treime din membri nu cunosc ce statut are societatea, o cincime nu ştiu unde este situat terenul, o treime nu cunosc cheltuielile făcute şi randamentul acestora, tehnicile folosite, dacă s-au folosit sau nu îngrăşăminte sau ierbicide şi alte informaţii esenţiale.

Raporturile acestor părţi din membri cu conducerea se limitează la contactele iniţiale care stabilesc structura culturilor şi repartiţia rezultatelor după reducerea costului prestaţiilor.

Ceea ce cunosc sigur sunt cantităţile ce le-au intrat în gospodărie după repartiţia recoltei.

La aceste ciudăţenii comportamentale ale unor proprietari de pământ se adaugă exercitarea aproape nesemnificativă a atributelor unui membru la o exploatare agricolă.

Potrivit declaraţiilor, ei nu au intenţia şi nici dorinţa de a cumpăra pământ chiar dacă ar avea bani, nu-i preocupă funcţiile de investire, economisire şi comercializare a produselor şi nici perspectivele de dezvoltare ale exploatării.

Pe de altă parte conducerea dovedeşte slabă capacitate managerială şi pregătire profesională, iar rezultatele sunt o consecinţă a acestor deficienţe şi a dezinteresului membrilor. Ca urmare unele asociaţii asigură membrilor numai mijloace de subzistenţă, în principal produse agricole. Există şi asociaţii cu rezultate bune, dar pe ansamblul economiei naţionale ele nu şi-au dovedit capacitatea de a participa la practicarea unei agriculturi de piaţă cu randament ridicat şi nici de a dovedi structuri stabile în formă actuală. În bună parte asociaţiile exercită, fără profesionalism un mix de activităţi şi se definesc ca structuri improvizate în golul de servicii calificate de marketing din spaţiul rural şi cel de unităţi de producţie agricolă specifice economiei de piaţă. În perspectiva transformărilor rurale ele nu sunt în măsură să preia nici activităţile de marketing nici restructurarea producţiei agricole.

Principalele caracteristici ale activităţii lor în cei 4 ani sunt următoarele:

- dizolvă sau chiar anulează rolul proprietarului agricol, care foloseşte pământul ca proprietate de muncă specifică ramurii, mai ales cu tehnica modernă, generalizată în producţia fermierului, spre care tindem;
- exercită necompetitiv şi nediferenţiat activităţi de aprovizionare cu inputuri în producţie (seminţe, îngrăşăminte, ierbicide etc.) de intermediere în domeniul mecanizării lucrărilor (arături, semănături, recoltare, etc.) precum şi de atragerea de mână de lucru pentru întreţinerea culturilor nemecanizate încă;
- foloseşte muncă salariată, la care fermierul recurge numai în mod excepţional în vârfuri de sezon, suprimând în acest fel sursa creşterii randamentului unităţilor agricole şi anume activitatea productivă a proprietarului sau arendaşului.

Totuşi, factorii care au favorizat formarea asociaţiilor agricole nu şi-au încetat acţiunea. Pe termen mediu ele vor continua să îmbine serviciile cu producţia.

Diferențierea cere timp şi susținere în cadrul unei strategii coerente privind formarea structurilor de proprietate şi exploatare, verificate în economia de piață.

Concentrarea treptată a activității asociațiilor agricole pe grupe de servicii, prin degajarea de practica marketingului global constituie o necesitate. În zonele specializate ale acestuia vor activa, în condiții de competiție şi alte unități prestatoare, în cadrul cărora se proiectează deja sectoare de mecanizare, care asigură aprovizionarea cu piese mecanice şi inputuri a lucrărilor agricole (semințe, îngrăşăminte, etc.) şi sectorul de comercializare, aproape inexistent.

În perioada următoare, societățile agricole pot deveni nucleul cooperativelor specializate în prestații, potrivit nevoilor care au creat aceste structuri private de a sprijini producătorii mici şi mijlocii din agricultură, care se vor desprinde treptat din formele nediferențiate de activitate, slab productive.

Societățile comerciale agricole

Dominate de proprietatea de stat asupra pământului şi celorlalte active, societățile comerciale agricole reprezintă o transpunere a organizării producției industriale în agricultură fiind supuse aceloraşi prevederi legale (Legea 31/1990). Ele dețin peste 20% din suprafața arabilă a țării, pământ de cea mai bună calitate, care este destinată culturilor vegetale pe mari suprafețe cu mijloace tehnice proprii. Prin dimensiuni şi forme de exploatare se aseamănă cu marile corporații agricole din țările dezvoltate, cu deosebirea că acestea dețin ponderi mici în economie, revenindu-le mai puțin de 5% din suprafața arabilă totală.

În ultimii 4 ani societățile comerciale agricole au făcut obiectul dezbaterilor şi chiar al contestării formei de organizare. Fiind considerate ca o rezervă tampon a producției agricole în perioada de mari transformări pe care o parcurgem, această formă de exploatare a fost conservată şi a rămas în afara programelor de privatizare, deşi potrivit statutului societăților comerciale, trebuia cuprinsă în proces.

În ce priveşte rezultatele activității, aceste exploatări se aliniază celor obținute de societățile comerciale de stat, fiind în general, dominate de blocaj financiar (arierate), credite neperformante, şi de regulă încheierea bilanțului cu pierderi. Spre deosebire de celelalte ele beneficiază în fiecare an de subvenții bugetare substanțiale, în formă directă sau indirectă.

Din păcate, aceste unități de stat testează efectul legii lui King ca şi cum în fiecare an culturile ar fi calamitate. Potrivit acestei legi, formulată în sec. XVII, recoltele bune determină scăderea încasărilor producătorilor, datorită abundenței de produse şi inelasticității, cererii specifice în funcție de preț.

În schimb, recoltele rele măresc încasările prin acelaşi mecanism. De mai mult timp, la noi, chiar în condițiile prețurilor fixe pe care le practicăm şi azi la unele cereale de bază, încasările sunt mari, din producții, mici datorită subvențiilor, indiferent de condițiile climatice.

Totuşi, datorită rolului pe care-l are agricultura de stat în asigurarea alimentației de subzistență a populației, actualitatea privatizării continuă să fie pusă sub semnul întrebării. Acest fapt implică a doua schimbare de ritm şi modalități în politica de privatizare în acest sector, tot aşa de importantă ca şi trecerea la transferul în masă al proprietății în industria de stat.

În cea mai mare parte mecanismul cu autoreproducere a rezultatelor slabe în producția societăților comerciale agricole îl constituie abaterea de la principiul proprietății de muncă în exploatări de mărime optimă şi recurgerea la forme de organizare bazate pe munca salariată. (În Europa de Vest suprafața minimă a unor astfel de exploatări este la 100 ha). În întreprinderile agricole de stat din țara noastră, aşa cum rezultă din analize recente, munca salariată nu numai că este generalizată ca în fabrici, dar este şi supradimensionată. Cei mai mulți salariați au regim de angajare permanentă, spre a-i lega de unitate, deşi munca este prin excelență sezonieră. Câțiva indicatori pun în lumină efectele negative ale abaterii de la principiul menționat. Din statisticile ONU din anii '70 rezultă că în Statele Unite, unde este generalizată ferma familială de muncă pe suprafețe optime, lucrările la un hectar de grâu însumează 4,7 ore iar la un hectar de porumb 9 ore.

În perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, acest principiu a fost dezbătut teoretic şi urmărit în practica gospodăriilor țărăneşti cu nivel tehnic normal de muncă. Principiul proprietății de muncă, promovat în reformele agrare din țara noastră, a fost consacrat în gândirea economică de C. Stere. Virgil Madgearu a analizat mecanismul creşterii productivității muncii în agricultura bazată pe proprietatea de muncă, al cărui resort constă în inexistența capitolului de plăți pentru salarii în totalul cheltuielilor. Fermele moderne din țările dezvoltate confirmă acest lucru, mai ales în condițiile folosirii tehnicii actuale de către fermier.

În pluralismul opțional de până acum, ferma ca proprietate de muncă pe suprafețe optime funcție de tehnica actuală nu şi-a găsit locul în proiecțiile privatizării societăților comerciale agricole. Organe de conducere din agricultură preconizează conservarea stării actuale la unitățile de dimensiuni mai mari, cu corectivul încheierii de contracte de management şi privatizarea prin metoda MEBO a unităților mici specifică perpetuării muncii salariate şi discriminării în desfăşurarea procesului. Evident formarea fermelor bazate pe muncă nu poate fi considerată unica formă de privatizare.

În orice caz confuziile opționale în privatizarea întreprinderilor agricole de stat pot prelungi acțiunea până la sfârşitul secolului.

Privatizarea şi monopolul serviciilor în agricultură (Romcerealul)

Deşi nu beneficiază de suportul economic al monopolurilor naturale, serviciile din agricultură au fost şi au rămas centralizate la nivel național de o singură organizație, ce funcționează ca regie autonomă. În această formă Romcerealul conservă metodele de planificare centralizată, prin alocarea pe

bază de repartiție a cerealelor achiziționate, prin participarea la stabilirea de prețuri fixe la unele produse cerealiere importante şi prin alte acțiuni.

Pentru îndeplinirea atribuțiilor beneficiază de o impresionantă dotare logistică. În întreaga țară dispune de o rețea de 165 silozuri şi de 550 depozite cu o capacitate de depozitare de 18 milioane tone cereale, precum şi de mijloace de transport specializate de mare tonaj.

Atribuțiile sale în domeniul agriculturii sunt aproape nelimitate; iar printre cele ce-i conferă o putere economică deosebită menționăm:

- alocarea subvențiilor pentru agricultură în general şi pentru producători în special;
- distribuirea cerealelor din producția internă şi din import;
- intermedierea creditelor cu dobândă subvenționată pentru producția agricolă, lucrări mecanizate, inputuri în producție (semințe, îngrăşăminte, etc.), în condițiile contractării produselor la prețuri fixe;
- importul de cereale şi alte produse ca agent al statului;
- formarea şi gestionarea rezervei strategice de cereale a statului.

Dominarea canalelor marketing în agricultură la Romcereal blochează formarea structurilor pieței şi funcționarea mecanismelor sale în acest domeniu. Sectorul privat nu are acces în zonele importante, rezervate regiei. Administrarea prețurilor şi contractarea de prețuri fixe pe perioade lungi, ca şi repartițiile preferențiale de produse, barează acțiunea cererii şi ofertei în funcționarea pieței produselor agricole. De asemenea, efecte importante pentru economia națională determină preferințele regiei pentru operațiuni la scară, cu unități mari, în timp ce micii producători sunt lăsați în afara circuitului şi fluxurilor economice şi financiare.

Integrarea acestei acțiuni în accelerarea ritmului privatizării este dependentă de opțiunea politică pentru transformarea unei regii autonome în societate comercială.

Cu toate că funcționează în regim privilegiat, datorită rigidității şi inadecvării la economia de piață în formare, Romcerealul a pierdut teren în exercitarea atribuțiilor iar dependența economiei agrare de serviciile sale a scăzut.

Circa 50% din capacitatea sa de depozitare rămâne nefolosită, reducând sursele de repartizare centralizată.

Concomitent, cu precădere în zona producătorilor mici şi mijlocii, au acționat firme private, care au ajuns să comercializeze peste 50% din cereale. În acest sector regiei îi revin numai 25% la porumb şi 50% la grâu. În ce priveşte alocarea creditelor, Banca Agricolă - şi în continuare şi celelalte bănci comerciale - preiau treptat rolul care le revine în creditarea directă, fără intermedierea regiei, a tuturor agenților economiei din agricultură. Acțiunea va cuprinde implicit şi subvenționarea dobânzilor de la buget precum şi efectuarea altor plăți cu caracter de subvenție.

Efectele reformei în sector, deşi limitate, şi-au creat condiții pentru promovarea privatizării capitalului de stat din sfera serviciilor în agricultură.

De primul pas şi anume de transformarea regiei într-o reţea de societăţi comerciale de stat, polarizate teritorial în jurul silozurilor şi depozitelor, în funcţie de nevoile de acoperire cu servicii, în regim de concurenţă, a producătorilor din zonă, depinde durata procesului de privatizare. Odată început acesta se poate desfăşura pe calea relativ încercată a metodelor eficiente de privatizare din comerţ.

1.4. Traiectoria procesului de privatizare

Ca mărime agregată a transferului de proprietate de stat, privatizarea este variabilă în timp. Curba pe care o parcurge este în general, ascendentă în prima parte a intervalului, pentru ca după depăşirea unei jumătăţi din valoarea de piaţă a capitalului de stat transferat să devină coborâtoare şi să intre în cele din urmă într-o dinamică nesemnificativă. Stagnarea la acelaşi nivel pe anumite perioade marchează fazele critice ale procesului iar coborârea susţinută, înainte de punctul de inflexiune semnifică intrarea în zona de pericol a tranziţiei. Previziunea configuraţiei acestei curbe în timp este deosebit de dificilă, datorită atât naturii de sistem deschis a complexelor socio-economice, cât şi imponderabilelor tranziţiei.

Totuşi, în ultimii ani în ţara noastră s-au elaborat de către instituţii şi grupuri mai mult sau mai puţin calificate, numeroase programe de privatizare pe ansamblul economiei naţionale, pe sectoare, precum şi pe structuri specifice ale proprietăţii de stat. În circulaţie se află şi programe normative, în care pasul de înaintare al privatizării, este cel stabilit prin lege, 10% pe an. Unele proiecţii de fundamentări diferite au fost înaintate Parlamentului, iar altele populează birourile de studii ale departamentelor sau altor organizaţii.

Pe un teren mai sigur se consideră autorii programului destinat întreprinderilor mici şi mijlocii. Ei estimează încheierea acţiunii în acest segment în 3-5 ani. Variaţii previzionale mai mari apar în sectorul agroalimentar. În industria alimentară durata vânzării de active se apreciază la 3 ani, iar a unităţilor mari, cu subunităţi dezmembrabile la 6 ani. Într-o altă modalitate de evaluare se avansează ideea privatizării unei jumătăţi din activele de stat din acelaşi sector în 3 ani şi a două treimi din totalul lor în 5 ani.

La fermele de stat se prevede privatizarea celui mai mare număr de unităţi, după metoda caz cu caz, în 3-5 ani.

Pentru unităţile de mecanizare (Agromec) ritmul propus este mult mai alert, în măsură să încheie procesul în 12-18 luni. Aceste evaluări previzionale au caracter de exemplificare şi se poate reţine faptul că pentru unele din ele termenul final a expirat. În industrie însă, astfel de programe sunt în general considerate îndrăzneală fără acoperire.

În proiecţiile strategice specifice tranziţiei, traiectoria privatizării implică unele elemente de referinţă.

După un anumit timp de la afirmarea ireversibilităţii opţiunii pentru trecerea la economia de piaţă, se înscrie în prim plan adoptarea unei politici care să

depăşească stările critice prelungite ale procesului verificate sub altă formă în unele țări, cum sunt la noi certificatele de proprietate, rămase hârtii de sertar, cu toate că emisiunea lor a fost reglementată din 1990. Prin operaționalizarea lor şi însumarea efectelor cu cele obținute până acum prin privatizare pe alte căi, transferul de proprietate putea să depăşească 50%, atacând totodată domeniul marilor unități.

De aici decurge şi al doilea reper şi anume cuprinderea în ritmul de înaintare al transferului de proprietate al întregii game de dimensiuni ale unităților din toate sectoarele. Prin abatere de la principii, experiența noastră repetă testul negativ din alte țări şi anume ruptura dintre menținerea marii proprietăți de stat, de regulă monopolistă, mai ales în industrie şi agricultură şi avansarea privatizării în comerțul intern şi extern şi mica producție (cu excepția agriculturii). În această falie se dezvoltă corupția, cumpărarea favorurilor de la planificatori şi birocrați sub forma repartițiilor, scurgerii de venit național spre speculații, greva perpetuă a managerilor alergici la privatizare, instabilitate şi ineficiență economică.

Cel de-al treilea referențial îl constituie bararea drumului "eticii şi echității" egalitariste în procesul de privatizare.

Compatibilitatea cu economia de piață a alocării din activele de stat a unei cote sub diferite forme de creanțe cu titlu gratuit cetățenilor, sau vânzarea acestora cu anumite facilități salariaților, încetează odată cu intrarea acestor înscrisuri în fluxurile de capital. Urmărirea conservării proprietății după ce creanțele au fost emise pentru a intra în circuit, pe o piață specifică, subminează funcționarea acestora, care se sprijină pe concentrarea titlurilor în căutarea puterii de decizie a acționarilor şi alocarea capitalului prin migrația lor în funcție de diferențierea după randament a întreprinderilor.

Permanentizarea atomizării capitalului duce la difuzia neputincioasă a proprietății corporative, ca în perioada în care eram toți proprietari fără să ştim.

În sfârşit un alt suport de referință îl constituie evoluția neliniară a curbei privatizării. Experiența chiliană şi a Republicii Cehe dovedeşte efectul de concentrare a procesului într-un interval de unu sau doi ani, după ce a fost temeinic pregătită opraționalizarea opțiunii pentru marea privatizare.

În funcție de intrarea în acțiune a acestor elemente de referință se conturează şi curba privatizării în țara noastră.

Prin adoptarea acestei politici, după pregătiri de circa un an, curba poate înregistra o creştere excepțională în perioada 1995-1996. Rezultatul s-ar concretiza într-o mărime agregată a proprietății private de circa 50-60% din total. Procesul ar reprezenta creanțe transformate în acțiuni, obligațiuni sau alte forme de plasament prin care se realizează transferul proprietății de stat în sectorul privat.

În continuare, până la începutul secolului următor, aceeaşi factori, cu o putere multiplicată de propria evoluție pozitivă, pot favoriza creşterea ponderii proprietății private la 80-85% din total. După acest nivel procesul se va încetini

până la stagnare, datorită limitelor naturale impuse de domeniul public. În țările dezvoltate din Europa, ponderea acestuia reprezintă 10- 14% în total.

Paralel cu această curbă cantitativă a privatizării, evoluează şi o traiectorie calitativă. Conținutul acesteia este determinat de transferul puterii de decizie în afaceri asupra unei grupe de acționari. Acționariatul responsabil se poate contura până la începutul secolului, dar consolidarea lui va continua până la termenul final al strategiei, anul 2015 şi poate şi după aceea.

x

x x

În lucrare, dinamica privatizării este analizată într-o singură alternativă, definită prin ancorarea politicii specifice în valoarea nominală a capitalului.

Această abordare este impusă de economia lucrării care şi aşa a depăşit spațiul de prezentare alocat.

Rămân deschise dezbaterilor opțiunile pentru conservarea prelungită a proprietății de stat în industrie şi agricultură, pentru dozarea raportului dintre proprietatea privată şi cea mixtă sau pentru aşteptarea, indiferent de timp, a participării semnificative a capitalului străin, la transferul de proprietate, care pot fi practicate indiferent de modalitățile de realizare avute în vedere.

2. TRANSFORMĂRI SOCIO-ECONOMICE ŞI MACROSTRUCTURA

2.1. Tranziția şi noile structuri socio-economice

Privatizarea şi intrarea în acțiune a segmentelor pieței sunt procese însoțite de o restructurare a componentelor societății Acționarii, managerii, întreprinzătorii, menajele se constituie în grupuri implicate în funcționarea mecanismelor pieței. Aceste structuri se deosebesc de grupurile sociale apărute în procesul de redistribuire a veniturilor pentru sănătate, asistență socială, pensii, învățământ etc. Stratificarea lor este determinată şi întreținută de sistemul economiei de piață, care le conferă o anumită autonomie funcțională de grupuri socio-economice.

O poziție cheie în acest cadru revine acționariatului responsabil sau de elită, pe umerii căruia apasă funcționarea eficientă a societăților comerciale. Puterea de decizie a acestuia se bazează pe deținerea pachetului principal de acțiuni, format din 25-30% din totalul acestora. Datorită rolului său funcțional, constituirea acționariatului de decizie a fost avută în vederea de la începutul aplicării privatizării în țările dezvoltate din Europa, prin licitațiile selective. Evident metoda este utilizată acolo unde există disponibilități pe piața capitalului. Paralela socială a acestui segment este acționarul popular. Datorită automizării acesta nu are acces la decizii. În schimb este esențial pentru formarea şi circulația capitalului prin subscripție şi cumpărare-vânzare de acțiuni, precum şi pentru formarea stimulativă a economiilor în rândul titularilor de venituri mijlocii. În țara noastră structurarea bipolară a acționarului n-a început şi nici sistemul de formare a acestuia nu funcționează în societățile comerciale. Cazuri izolate la unele firme şi bănci particulare există dar sunt încă nesemnificative.

Acționariatul potențial de masă s-a creat însă prin certificatele de proprietate şi va creşte prin noi emisiuni. Numai activarea acestui potențial pe piața capitalului va stabiliza noua structură.

Există condiții de realizare a procesului în următorii 2-3 ani şi de funcționare incipientă a acționariatului responsabil până la începutul secolului. Subscripțiile de capital de până acum au dovedit înțelegerea fenomenului de către deținătorii de economii.

În corelație cu acționariatul responsabil se formează *o structură managerială* specifică, ce se defineşte prin experiență asociată cu ştiința economică, inițiative şi loialitate față de firmă. În raporturile acțiuni-manageri apar şi tensiuni care se amortizează prin interesul comun în folosirea profitului pentru investiții ca mijloc de consolidare a poziției întreprinderii şi pentru stimularea managerilor prin forme participative.

Manageriatul din marile societăți comerciale din țara noastră (în cea mai mare parte cu capital de stat) este departe de standardele profesionale din economia de piață. În condițiile de azi, când nu-şi poate exercita puterea de anticipare în conducere, aceasta nici nu se poate forma.

Mai mult, în societățile comerciale a apărut o antistructură managerială, care alimentează ceea ce se numeşte economia paralelă sau subterană. Ea este extinsă şi în aparatul tehnico-administrativ, şi este posibil să-şi prelungească existența până la încheierea privatizării.

Reprezentativ pentru proprietatea economică a fost şi este considerat *întreprinzătorul* (în unele traduceri antreprenorul) denumit astfel încă din secolul trecut de J.B. Say.

Şeful şcolii economice vieneze, J. Schumpeter, fascinat de figura întreprinzătorului, îl considera protagonist al progresului în societatea contemporană, capabil să se realizeze prin inventivitate şi încrederea pe care i-o acordă băncile.

Structura întreprinzătorilor a ajuns la mari proporții în Statele Unite iar economiştii din această țară apreciază că s-a transformat într-un sistem economic denumit antreprenoriat. Peter F. Druker, unul din aceşti economişti, demonstrează că în ultimii 30 de ani "creşterea uimitoare" a locurilor de muncă în SUA s-a datorat grupului întreprinzătorilor. Spre deosebire de Europa Occidentală unde sistemul nu funcționează, pe această cale Statele Unite s-au apărat de şomaj.

Pentru Druker grupul întreprinzătorilor este un segment al noului management aplicat în unități noi, în întreprinderi mici, în restaurante precum şi în instituții non profit din domeniul sănătății, învățământului etc., definit prin inovația sistematică, de cercetarea şi exploatarea noilor posibilități de satisfacere a nevoilor umane.

Această structură nu este, pentru economistul american, generată spontan de economia de piață, fiind necesară o cultură specifică în acest scop. Ei consideră că o influență pentru apariția întreprinzătorului în SUA a exercitat funcționarea băncilor antreprenoriale în secolul trecut.

Deocamdată sutele de mii de firme private de la noi n-au creat o structură socio-economică cu performanțele întreprinzătorului.

Formarea ei pentru depăşirea dificultăților tranziției este mai necesară aici decât oriunde în altă parte, dar este nevoie de sprijin organizat şi sistematic în acest scop.

În agricultură întreprinzătorului îi corespunde *ferma familială*, cu dimensiunile implicate de producția pentru piață.

Cele câteva milioane de producători agricoli şi membri ai asociațiilor formează o bază sigură pentru extinderea acestei structuri incipiente. Câteva zeci de mii de producători au reuşit să se doteze cu tractoare şi alte maşini agricole şi urmăresc sporirea suprafețelor cultivate pe măsura intrării pământului în circuitul economic. Consolidarea acestui segment, o dată cu dobândirea în medie

pe gospodării, a 100 ha, poate duce la asigurarea culturii de cereale şi furaje perene pe 5 milioane de ha numai cu 50 mii de fermieri.

Una din cele mai populate grupări o constituie gospodăriile populației sau menajele, cum sunt ele denumite printr-un neologism. Ele definesc ca structuri socio-economice prin calitățile de subiecte de venituri, capacitatea de economisire, precum şi de plasare a economiilor lor modeste - în stare de agregare la nivel național - în dezvoltare.

Menajele dețin o poziție indispensabilă în fluxurile financiare din economie, absorbind venituri din întreprinderi şi instituții şi economisind excedentul pe care-l plasează prin intermediul instituțiilor financiare pentru nevoile întreprinderilor, veşnic îndatorate.

Deocamdată la noi poziția menajelor în fluxurile financiare este limitată la raporturile cu CEC-ul., prin depuneri şi la un număr restrâns de depunători.

Pentru intrarea în circuit la dimensiunile normale ale funcționării acestora este nevoie cel puțin de dublarea veniturilor reale din muncă ale populației.

Mai numeros şi tot aşa de implicit în funcționarea mecanismelor pieței este grupul consumatorilor ca reprezentant conştient al societății civile în sistemul neguvernamental de apărare a intereselor cumpărătorului, prin participarea la promovarea concurenței şi a îndeplinirii obligațiilor ce le revin de către toate instituțiile.

2.2. Transformări macrostructurale

Declinul neobişnuit al economiei noastre în primii trei ani ai tranziției a impus analiza evoluțiilor divergente parcurse de industrie, agricultură şi sectorul terțiar în dinamica producției dar mai ales a aportului lor la formarea produsului intern brut.

În anul 1993 ponderea industriei în PIB a scăzut la 40% (față de 54% cât era în 1989) iar a construcțiilor la 4% (față de 6%).

În schimb ponderea agriculturii a crescut de la 14% la 24% în aceiaşi ani, iar a serviciilor de la 26% la 32%.

Este evidentă în aceste evoluții reacția diferită a celor trei structuri la semnalele pieței sau mai exact ale cererii agregate interne şi internaționale, care au intrat în acțiune spontan, începând din 1990, determinând această ajustare forțată. Persistența timp de 4 ani a acestor semnale şi trenduri duce la concluzia că fenomenul nu este accidental, ci de durată. De altfel nu era nevoie de acest experiment costisitor dacă macrostructura economiei noastre se compară cu cele existente în țările dezvoltate.

În cadrul acestora sectorul terțiar tinde spre o pondere de 60-70% în P.I.B.

De asemenea sunt evidente limitele puterii de adaptare a acestor structuri la cererea finală prin creşterea accelerată a terțiarului, precum şi ajustarea în continuare a ponderilor lor prin scăderea relativă a producției industriale.

În orientările de perspectivă prezintă un deosebit interes cunoaşterea factorilor care influențează creşterea cu precădere a serviciilor şi a modalităților de favorizare a acțiunii lor.

În acest cadru un loc aparte revine dezvoltării pieței serviciilor prin fenomenul de externalizare. El constă în ieşirea întreprinderilor din sfera autoprestațiilor mai mult sau mai puțin profesionale şi recurgerea, în condițiile pieței, la ofertanți specializați, care practică tarife competitive.

Extinderea pieței lor se datorează şi creşterii ofertei calificate pentru servicii care asigură inputuri de valoare adăugată producătorilor. Activitatea de consulting, engineering, marketing, reclamă, informatică, prestațiile post-vânzare, produsele bancare şi altele însoțesc mărfurile de la proiectarea pe planşetă până la consumatorul final şi apărarea termenului de garanție. Totodată serviciile clasice, de masă cunosc aceeaşi ascensiune prin specializare, creşterea nivelului tehnic şi calitate.

Totuşi pe termen mediu şi lung asupra posibilităților noastre de creştere a pieței serviciilor se exercită unele constrângeri.

Extinderea lor este limitată de nivelul nesatisfăcător al infrastructurii şi de costurile ridicate pe care le implică depăşirea acestei dificultăți.

Pe de altă parte, coeficientul ridicat al serviciilor în funcție de venit şi tendința prelungită de scădere a veniturilor reale ale populației, mențin la un nivel nesatisfăcător cererea solvabilă pentru servicii.

În sfârşit unele ramuri industriale cu pondere în economie cum sunt: metalurgia, chimia de bază, petrochimie, etc., nu sunt sensibile la serviciile cu participare la inputuri de valoare adăugată decât în mică măsură.

De aceea sectorul terțiar va continua să se dezvolte în corelația strânsă cu dinamica economiei naționale în ansamblu.

3. ORGANIZAREA ŞI GENERALIZAREA PIEȚELOR

3.1. Piețele de bunuri şi servicii

Sinonim cu libera concurență şi diametral opusă dirijismului economic, piața conține atribute ce se traduc în ultimă instanță prin evidente avantaje nu numai pentru agenții economici, dar şi pentru marea masă de consumatori de bunuri şi servicii.

Efectele benefice în domeniul calității şi oportunității satisfacerii consumatorilor, al prețului cât mai redus cu putință sunt atât rezultatul generalizării pieței cât şi modernizării constante a organizării acesteia.

În sensul unui sistem trisectorial, în primele două materializarea reformei se realizează în principal prin procesul privatizării, însoțită de restructurarea bazată îndeosebi pe criteriul eficienței şi competitivității. *Sectorul terțiar* apare nemijlocit ca exponent al funcționării economiei de piață. Acest sector domină în prezent economiile occidentale avansate, atât ca sursă esențială de creare a P.I.B. cât şi ca pondere în populația ocupată. În perioada postbelică asistăm la un veritabil proces de terțializare a economiilor. În țările Europei Occidentale în primele patru decenii postbelice sectorul terțiar (în sensul cel mai larg de cuprindere a serviciilor) a trecut de la circa 1/3 din P.I.B. şi populația ocupată la peste 2/3, dinamismul acestui sector conducând la efecte de antrenare pozitive în primar şi secundar şi preluând benefic eliberarea de forță de muncă din sectoarele productive.

Tranziția la economia de piață conține ca mutație esențială, odată cu predominanța şi generalizarea sectorului privat, organizarea piețelor, atât prin crearea cadrului juridic nou, diametral opus formelor de circulație a factorilor dirijate centralizat, cât mai ales prin crearea instituțiilor corespunzătoare care să asigure condițiile liberei concurențe cu maximum de eficiență. Parcurgerea acestor etape, cât mai rapid cu putință se va confunda cu un sistem de piață generalizat ce nu va întârzia să producă efectele pozitive în economia reală. În consecință atât completarea cadrului legislativ specific, cât şi un vast proces de organizare a piețelor este un imperativ de stringentă oportunitate.

Cât priveşte perspectiva terțializării economiei, chiar dacă procesul va fi accelerat, el va solicita o perioadă necesară până la realizarea unor structuri apropiate celor din democrațiile occidentale. Aceasta, întrucât o parte dintre servicii sunt condiționate în expansiune de nivelul general al dezvoltării economice. Ne referim în primul rând la categoria serviciilor fără plată pentru populație asigurate prin finanțare bugetară (pentru învățământ, cultură, sănătate etc.). Amploarea acestora, oricât de evidentă este necesitatea de a fi dezvoltate, depinde în mod nemijlocit de dimensiunea veniturilor bugetare, care la rândul lor sunt limitate de necesitatea asigurării unor resurse de autofinanțare la agenții economici şi de o creştere a veniturilor reale a contribuabililor. Rezultă

că în mod nemijlocit capacitatea statului de a dezvolta asemenea servicii are ca restricție expansiunea economică generală. Pentru o perioadă de câțiva ani, cel puțin pe termen mediu, nu sunt condiții pentru o rapidă dezvoltare nici în ceea ce privește serviciile cu plată către populație și aceasta deoarece:

- structura serviciilor către populație continuă să fie dominată de organisme cooperatiste cu aparat birocratic moștenit și cu eficiență redusă;
- orientarea populației către consumul de servicii cu plată este limitată și chiar restrânsă de scăderea veniturilor reale, în ultimii ani crescând puternic ponderea consumului alimentar în bugetele de familie.

Cu toate acestea, dintre firmele private înregistrate după 1990 peste 340 mii și-au declarat ca obiect de activitate sfera serviciilor. Dar atenție ! Numai o parte a acestora au ca beneficiar populația, tot mai multe încadrându-se în cea de a treia formă de servicii: destinate firmelor. Și în economiile de piață occidentale ele constituie partea cea mai dinamică a serviciilor. Aceasta se datorează constituirii unor activități specifice, anterior înglobate în structura unităților productive. Gama acestor servicii este extrem de extinsă de la consultanță economică (analize-diagnostic, probleme de optimizare și organizare, antecalcul, fezabilizare și eficiență în înnoirea tehnologiilor și produselor, studii de marketing etc.), juridică, până la servicii de evidență contabilă, secretariat, reclamă ș.a.

Înalta specializare a permis serviciilor pentru firme să fie competitive atât sub raportul costurilor cât și calitativ și operațional. Numai așa se explică de ce firme importante renunță treptat la astfel de activități din structura lor și preferă să recurgă la servicii specializate externe. Trebuie recunoscut că dincolo de eficiență, calitate și operativitate, în favoarea acestui proces de descentralizare un rol a jucat și generalizarea T.V.A., serviciile fiind incluse în consumuri intermediare, deci deductibile din baza de impozitare.

Dar fenomenul a căpătat amploare prin ponderea tot mai mare a întreprinderilor mici și mijlocii în economiile de piață, firme pentru care activități în structurile proprii care să efectueze operații specifice firmelor specializate în servicii, apar evident neeconomice.

Ne-am referit până aici la sfera relativ restrânsă a serviciilor întrucât sectorul terțiar cuprinde și comerțul, precum și activitățile din zona infrastructurii economice, îndeosebi transporturile și comunicațiile.

În perioada decembrie 1990 - aprilie 1994 Oficiul Registrului Comerțului a înmatriculat 358 mii de firme având ca obiect de activitate comerțul interior și 298 mii în comerțul exterior. Este adevărat că cea mai mare parte dintre aceste unități sunt cu regim de S.R.L. și chiar persoane fizice. Importantă este ponderea pe care o dețin în volumul tranzacțiile comerciale.

În *comerțul cu amănuntul* (de detaliu) procesul de privatizare a evoluat relativ rapid prin intermediul firmelor particulare derulându-se la finele anului trecut peste 60% din desfacerile de produse către populație. În comerțul de detaliu se remarcă o dinamică superioară în privința privatizării pieței cu produse alimentare, după cum rezultă și din tabelul următor.

Dacă grupăm firmele ce efectuează comerț cu amănuntul după talia acestora, se constată că societățile private domină categoria celor mici şi mijlocii şi sunt majoritare chiar în grupa celor ce au realizat pe primele trei trimestre ale anului trecut un volum de desfaceri de peste 200 mil. lei fiecare (60% din această categorie, după cum rezultă din tabelul de la pagina 33, întocmit pe baza raportărilor celor ce au comunicat bilanțurile).

Viabilitatea societăților nou constituite (după 1990) este cea mai labilă în sectorul comercial şi aceasta nu numai ca rezultat al procesului natural de concurență, cât şi din practica eludării fiscului, firmele desființate reapărând sub altă denumire şi proprietar (în special cele mai mici) beneficiind astfel de o nouă perioadă de exonerare.

Vânzările cu amănuntul pe forme de proprietate

% din total

	1990	**1991**	**1992**	**1993**	**dec.1993**
TOTAL DESFACERI CU AMĂNUNTUL					
TOTAL, din care:	100	100	100	100	100
- comerț public	81	62	45	39	35
- comerț cooperatist	19	15	9	5	4
- comerț privat	*	23	46	56	61
MĂRFURI ALIMENTARE					
TOTAL, din care:	100	100	100	100	100
- comerț public	83	68	45	37	26
- comerț cooperatist	17	12	8	5	4
- comerț privat	*	20	47	58	70
MĂRFURI NEALIMENTARE					
TOTAL, din care:	100	100	100	100	100
- comerț public	79	57	45	40	41
- comerț cooperatist	21	17	10	5	5
- comerț privat	*	26	45	55	54

* sub 5%.

Sursa: C.N.S. "Buletinul statistic trimestrial".

COMERȚUL CU AMĂNUNTUL

Repartizarea agenților economici după volumul vânzărilor şi forme de proprietate

Forme de proprietate	**Total**		**Vânzări sub 10 mil.**		**Vânzări 10-15 mil.**		**Vânzări 50-200 mil.**		**Vânzări peste 200 mil.**	
	nr.	**% din total**	**nr.**	**% din total**	**nr.**	**% din total**	**nr.**	**% din total**	**nr.**	**% din total**
Total, din care:	27489	100	15034	100	8736	100	2744	100	984	100
- de stat	395	2	7	*	**7**	*	**57**	**2**	**314**	**32**
- mixte	108	*	23	*	**26**	*	**26**	**1**	**33**	**3**

Forme de proprietate	Total		Vânzări sub 10 mil.		Vânzări 10-15 mil.		Vânzări 50-200 mil.		Vânzări peste 200 mil.	
	nr.	% din total	nr.	% din total	nr.	% din total	nr.	% din total	nr.	% din total
- private	26686	97	14986	100	8560	98	2550	93	560	60
- cooperatiste	300	1	17	*	131	2	106	4	46	5
- obşteşti	6		1	*	1	*	4	*	-	-
- străine	3		-	-	1	*	1	*	1	*

* sub 0,5%.

Notă: Nu sunt incluşi vânzătorii de autovehicule şi motociclete ca şi pompele de carburanţi; datele sunt pe baza bilanţurilor din primele trei trimestre 1993 (sursa: C.N.S.)

Organizarea pieţei comerţului cu amănuntul prezintă încă serioase deficienţe sub raportul calităţii servirii, a prezentării produselor, a garantării calităţii, a modului de condiţionare, manipulare şi expunere etc. Încheierea procesului real de privatizare a acestui sector ridică problema renunţării la forma hibridă de locaţie de gestiune care nu face decât să menţină şi să agraveze aspectele negative ce caracterizau comerţul cu amănuntul practicat de întreprinderile de stat înainte de revoluţie.

Cele mai importante şi urgente probleme ale organizării pieţelor comerciale le ridică în prezent comerţul cu ridicata (de gros), de a căror soluţionare depinde în mare măsură atât organizarea şi modernizarea pieţei de detaliu în aspectele deficitare ale acesteia, cât şi asigurarea condiţiilor de concurenţă liberă, de calitate şi operativitate a întregului flux comercial intern, cu efecte benefice în primul rând pentru consumatori.

La finele anului 1993 comerţul cu ridicata era efectuat în proporţie de aproape 2/3 de agenţi privaţi, pondere asemănătoare cu cea din comerţul cu amănuntul.

Pe grupe de produse situaţia este însă foarte diferită reflectând ritmul diferit al procesului de privatizare cât şi întârzieri în organizarea acestui important segment al pieţelor. Astfel, comerţul cu ridicata de produse agricole brute este încă dominat de integratori (firme cu capital de stat), în vreme ce comerţul cu ridicata de produse alimentare, băuturi şi tutun, având ca destinatar comerţul cu amănuntul, este efectuat în proporţie de cca 3/4 din firme private. De remarcat că nu avem de-a face cu o reflutare a organizării pieţei de produse indigene, ci mai curând cu o pondere însemnată a importurilor de asemenea produse, firmele importatoare fiind înregistrate ca agenţi comerciali cu ridicata. Aproape 70% din comerţul cu ridicata de bunuri de consum nealimentare se desfăşoară prin intermediul firmelor de gros cu capital de stat, funcţia realizând-o firme de stat cu ridicata existente anterior în structura firmelor producătoare. Cu toate că industria producătoare de produse intermediare, ca şi cea producătoare de bunuri de consum este încă dominată de firme cu capital de

stat, comerțul cu produse intermediare se realizează în cea mai mare parte prin societăți comerciale cu ridicata particulare. Ponderea lor se justifică şi prin locul important ce-l dețin în operațiunile de comerț exterior cu asemenea produse firmele particulare. Cel mai însemnat procent îl dețin firmele particulare de gros în comerțul cu maşini, echipamente şi furnituri (91%) singura explicație constituind-o comerțul exterior cu asemenea produse dominat de firme private.

Dinamismul firmelor private în operațiunile de comerț exterior este în sine un fapt pozitiv. Sectorul privat deține între 27 şi 33% din operațiunile de export dar acest sector nu reprezintă în producția industrială nici 5%. Ori, toate bunurile exportate sunt produse prelucrate. Rezultă că intermediari particulari operează exporturi cu produse realizate în societățile comerciale cu capital de stat. Profiturile firmelor private intermediare se realizează concomitent cu adâncirea blocajului financiar şi deficitului cronic la cele producătoare. Se înțelege că soluția nu constă în preluarea exportului de către firmele de stat (a căror conducere este deseori intim legată cu firma privată exportatoare) ci privatizarea lor cât mai urgent cu putință.

Structura, pe forme de proprietate a comerțului cu ridicata la finele anului 1993 o reproducem în tabelul următor.

COMERȚUL CU RIDICATA

Structura pe forme de proprietate a vânzărilor la principalele grupe de mărfuri

trimestrul IV 1993

Grupe de mărfuri	Milioane lei prețuri curente	din care în %		
		comerț public	comerț cooperatist	comerț privat
Total, din care:	1749122	37	2	61
- produse agricole brute şi animaliere	253139	68	*	32
- produse alimentare băuturi şi tutun	389912	22	4	74
- bunuri de consum nealimentare	168206	69	8	23
- produse intermediare neagricole şi deşeuri	410569	42	*	58
- maşini, echipamente şi furnituri	369251	9	*	91
- alte tipuri de comerț cu ridicata	158045	43	*	57

* sub 0,5%.

Sursa: C.N.S. "Buletinul Statistic Trimestrial".

După talia întreprinderilor ce realizează comerț de gros structura agenților economici diferă întrucâtva fiind reprodusă în tabelul următor.

COMERȚUL CU RIDICATA

Repartizarea agenților economici după volumul vânzărilor şi forma de proprietate

Forme de proprietate	Total		Vânzări sub 10 mil.		Vânzări 10-50 mil.		Vânzări 50-200 mil.		Vânzări peste 200 mil.	
	nr.	% din total	nr.	% din total	nr.	% din total	nr.	% din total	nr.	% din total
Total, din care:	20839	100	11073	100	5905	100	2494	100	1417	100
- de stat	381	2	2	*	6	*	26	1	347	24
- mixte	159	1	32	*	33	1	35	1	59	4
- private	20271	97	11036	100	5860	99	2376	98	999	71
- cooperatiste	22	*	1	*	5	*	6	*	10	1
- obşteşti	2	*	1	*	1	*	-	-	-	-
- străine	4	*	1	*	-	-	1	*	2	*

* sub 0,5%.

Notă: Nu sunt cuprinşi agenții economici cu ridicata având ca obiect vânzarea de autovehicule şi motociclete; datele sunt pe baza bilanțurilor pe primele trei trimestre 1993 (sursa: CNS)

O remarcă cu totul specifică necesită locul pe care-l deține proprietatea cooperatistă în comerțul cu ridicata. Ponderea acesteia este pe total nesemnificativă (circa 2 %), firmele cu ridicata ale cooperației apărând doar în domeniul comerțului cu produse alimentare finite şi bunuri de consum nealimentare. În realitate este vorba de rețeaua UCECOM care aprovizionează încă magazinele săteşti.

Cooperația agricolă este relativ dezvoltată în multe din țările Europei Occidentale, cu următoarea precizare: producția agricolă ca proces esențial al ramurii se realizează în cadrul fermelor ca exploatații private în agricultură; fermierii sunt membri ai cooperativelor (de regulă chiar la mai multe cooperative concomitent), obiectivul de activitate al acestora formându-l activități situate în amonte sau aval în raport cu procesul agricol de producție (aprovizionarea cu bunuri intermediare, obținerea de credite, condiționarea, depozitarea şi desfacerea producției).

Cooperația (complet diferită de sistemul C.A.P.) poate juca un important rol integrator în asemenea activități, necesar în special datorită fărâmițării proprietății şi exploatațiilor în țara noastră.

Dacă analizăm în perspectivă, cel puțin europeană, piața de gros cu produse agricole, perfecta ei funcționare este în funcție de atingerea unor înalți parametri de randament, calitate a produselor, eficiență şi competitivitate, domeniu în care talia exploatației (cu orientare dominantă de piață), este hotărâtoare. La o talie europeană optimă nu se poate ajunge decât finalizând cât mai

urgent eliberarea titlurilor de proprietate, introducerea cadastrului şi legiferând apoi libera circulaţie a terenurilor agricole.

Dacă se analizează fazele perioadei de tranziţie convenite în cadrul de asociere la Comunităţile Europene acest proces ar trebui încheiat înainte de anul 1988. Între timp trebuie demarată organizarea *pieţelor de gros cu produse agricole* cel puţin pentru consumatorii interni, aceasta presupunând un cadru juridic adecvat la nivel naţional sau local (după caz), organizarea instituţiei (unităţii prestatoare) şi implementarea mecanismului de funcţionare.

În organizarea pieţelor de gros cu produse agricole, indiferent de destinaţia acestora (pentru prelucrare sau desfacere directă) formele cele mai eficiente şi operative atât pentru producători cât şi pentru consumatori sunt cele care s-au dovedit deja viabile în economiile de piaţă şi în special în ţările vest-europene.

În afara cooperaţiei la care ne-am referit trebuie organizate pieţele de gros orăşeneşti (pentru marile aglomeraţii urbane) şi în primul rând a capitalei şi pieţele de gros de produse agricole ce urmează a fi prelucrate sau exportate.

Piaţa de gros a capitalei, deşi are asigurată o importantă finanţare externă, încă nu a demarat. O parte a fondurilor alocate au în vedere modernizarea marilor pieţe de detaliu ale sectoarelor, cu toate că în statele occidentale de la piaţa de gros (cu o infrastructură extrem de funcţională şi un sistem de cotaţii prin licitaţie foarte operativ) aproape toate produsele se desfac cu amănuntul prin magazine specializate, sau prin raioanele alimentare ale marilor magazine cu autoservire. La pieţele de gros participă (ca achizitori) şi unităţile de consum colectiv, ca şi fabricanţii de semipreparate culinare.

În restul pieţelor de gros cu produse agricole neperisabile şi care pot fi depozitate sau urmează procese de prelucrare rolul de integrator (inclusiv achizitor de gros) trebuie să revină firmelor industriale din aval: mori, fabrici de zahăr, de ulei, bere, spirt, de produse lactate, de prelucrarea tutunului, textile, mari abatoare (agregate pentru export) etc. Între asemenea integratori şi fermierii particulari trebuie organizate baze contractuale de cointeresare: furnizare de asistenţă tehnică, seminţe selecţionate, animale de rasă, credite pentru procurare de maşini şi instalaţii, avansuri pentru lucrări agricole, procurare de materiale, carburanţi, îngrăşăminte etc.; contracte ferme privind prelucrarea producţiei, sprijinirea formelor de cooperaţie agricolă în avalul producţie ş.a.

Bursele de mărfuri industriale sunt încă la început şi derulează o parte din comerţul cu ridicata. Se cere încurajată participarea nemijlocită a producătorilor, lărgirea formelor de prezenţă cu eşantioane şi mostre.

Competiţia liberă şi extinderea cadrului concurenţial ţine şi de dezvoltarea *sistemului de licitaţii*, inclusiv prin precizarea cadrului juridico-instituţional (elaborarea şi difuzarea caietelor de sarcini, criteriile de selecţie etc.). Ele se cer generalizate şi obligatorii în domeniul comenzilor de stat, atât în privinţa unor lucrări în antrepriză cât şi pentru furnituri ale administraţiei de stat centrale, departamentale, cât şi locale, licitaţii ce pot fi extinse şi la ofertanţi externi.

Sistemul de licitații, când sursa este bugetul de stat sau FPS va trebui să guverneze orice lucrare de antreprenoriat în construcții industriale şi civile, inclusiv pentru lucrări de infrastructură şi geniu rural.

Este necesară reglementarea situațiilor specifice de funcționare a sistemului de licitații:

- în materie de concesiuni (inclusiv cu participare a capitalului străin);
- pentru lichidări patrimoniale (îndeosebi în cazul falimentului unor societăți cu capital de stat);
- organizarea şi funcționarea unor case de licitații private pentru bunuri artistice şi scoateri la mezat (cu drept de preemțiune al statului pentru piese şi colecții de valoare deosebită, cu precizarea accesului persoanelor juridice şi fizice străine).

O acțiune ce se cere urgent organizată în sensul operativității vizează participarea firmelor autohtone la licitațiile internaționale, inclusiv pentru cele finanțate de organisme din sistemul ONU, BERD, PHARE, etc.

Cu precizarea că nu este totdeauna cazul unor legi organice ci doar a unor instrucțiuni ministeriale sau a direcției vămilor ori ordonanțe locale, cadrul de reglementare trebuie urgent completat şi aliniat la practicile europene în privința unor *piețe specifice şi activități conexe.*

Piața de "leasing" nu are încă o reglementare specifică, dar mai ales un mecanism de vulgarizare a informațiilor, serviciile de închiriere de maşini şi instalații putând contribui la eficientizarea şi expansiunea întreprinderilor mici şi mijlocii în special în domenii cum sunt construcțiile, transporturile, comunicațiile ş.a.

Nu este încă organizată piața comercială de detaliu prin colet poştal, pe bază de cataloage difuzate de firme specializate. Produsele româneşti nu figurează în cataloagele unor firme internaționale specializate.

Camerele de comerț şi industrie şi asociațiile de producători trebuie să joace un rol mai activ în eliberarea certificatelor de calitate şi de origine, în organizarea de concursuri pentru medalierea unor produse de marcă reputate sau necesar a fi promovate pe piața internă şi internațională.

Pentru produse importate trebuie detaliate reglementările în privința statutului de reprezentant şi distribuitor exclusiv, în conformitate cu normele şi practica vest-europeană.

Statutul zonelor libere în curs de constituire trebuie să precizeze sistemul de relații a acestora cu agenții interni din afara zonelor.

În promovarea formelor de activități şi piețe specifice care nu cunosc încă o dezvoltare în această perioadă, un rol de informare şi incitare îl poate juca rețeaua camerelor de comerț şi industrie, literatura de specialitate, manifestările profesionale specializate şi nu în ultimul rând secțiile comerciale ale oficiilor noastre diplomatice din străinătate.

Rolul infrastructurii

Condițiile pentru dezvoltarea, modernizarea, creşterea operativității şi rentabilizării activității agenților economici din toate domeniile, ca şi pentru atragerea investițiilor directe de capital străin, dezvoltarea infrastructurii trebuie să premeargă evoluția celorlalte sectoare. În țara noastră o motivație suplimentară se adaugă acestei evidențe, ea fiind dată de învechirea şi starea tehnică precară a parcului şi structurilor actuale, ca urmare a neefectuării de investiții în ultimii ani.

În plus, trebuie ținut cont de poziția strategică geografică pe care o deținem şi care deschide perspective de intensificare a traficului zonal, de posibilitatea cointeresării unor parteneri externi, inclusiv a unor organisme financiare internaționale. Dezvoltarea şi modernizarea infrastructurii este de natură să contribuie cel puțin pe termen mediu, la detensionarea pieței forței de muncă, la calificarea unor societăți specializate şi a personalului acestora, cu şanse de a participa apoi cu succes la obținerea unor lucrări în străinătate.

Activitățile productive, de servicii, dezvoltarea pieței în general, inclusiv piețele externe şi tranzitul vor urma în expansiune dezvoltarea şi modernizarea infrastructurii. Cu precizarea că, în ceea ce priveşte formele de transport terestru există planuri în acest sens, racordate la perspectivele zonale şi proiectele europene, ele nu au început să se materializeze, toate formele de transport înregistrând după 1990 un regres evident, aşa cum rezultă din tabelele ce urmează:

Transportul de mărfuri în 1993

	Volumul mărfurilor transportate		Parcursul mărfurilor	
	mil.tone	% față de 1990	mil.tone	% față de 1990
Total, din care:	171,7	35,5	20291	38,8
- feroviar	99,0	45,2	25170	44,0
- auto	45,3	22,4	2775	46,9
- fluvial	7,1	58,7	1593	76,2
- maritim	6,9	25,0	38175	34,5
- aerian	0,04	100,0	108	189,5
- prin conducte	13,4	57,0	2471	48,8

Sursa: CNS - Evoluția economico-socială a României în anul 1993 - date provizorii - aprilie 1994.

Transportul de călători în 1993

	Călători transportați		Parcursul călătorilor	
	mii călători	% față de 1990	mii călători/km	% față de 1990
Total, din care:	734062	61.5	41942	72.2
- feroviar	225397	55.3	19402	63.4
- auto	506080	64.8	19816	82.5
- fluvial	868	53.0	25	43.1
- aerian	1717	62.7	2692	78.9

De precizat că datele statistice reflectă doar evoluția transportului "de folosință generală", rezultând că reducerile reale sunt de fapt mai mici dacă ținem cont, cel puțin pentru transportul auto de înregistrările masive de autovehicule care sunt folosite de însuşi proprietarii acestora. Puternica reducere a transportului maritim reflectă starea precară a flotei comerciale, iar căderea, la mai puțin de jumătate a transporturilor pe calea ferată se datorează: reducerii generale a activității economice, creşterii puternice a tarifelor şi factorului susamintit (utilizarea de către agenții economici a mijloacelor proprii).

Reducerea mai puțin pronunțată a activității de transporturi de călători reflectă restrângerea acestora la minimul necesar de deplasări impusă de majorarea tarifelor. Şi aici (în lipsa datelor statistice) se poate aprecia o suplinire parțială de către mijloacele auto private.

Modernizări importante se cer în principal în transportul feroviar, atât în sensul parcului (circa 1/3 este într-o stare necorespunzătoare) cât şi extinderii electrificării şi amenajării unor trasee capabile să suporte trenuri de mare viteză.

Starea nesatisfăcătoare a rețelei rutiere (peste 60%) se cere urgent remediată concomitent cu deschiderea unor magistrale transeuropene. Este de asemenea necesar un program de echipare cu mijloace de transport fluvial având în vedere locul strategic al magistralei Marea Neagră - Dunăre - Rin - Marea Nordului şi modernizarea porturilor fluviale. Transportul fluvial va fi pozitiv influențat şi de instituirea zonelor libere pe litoral şi în lungul Dunării (considerăm ca nefundamentată estimarea institutului de profil pentru transporturi, conform căreia transporturile de mărfuri pe căi fluviale se vor reduce cu 20% în anul 2000 față de 1990).

Serviciile de comunicații cu toată evidența necesității dezvoltării şi modernizării beneficiază de investiții foarte reduse. Ele reprezintă circa 0,18% din PIB, pondere extrem de redusă față de țările vest-europene şi chiar față de țări vecine (0,34% în Bulgaria şi 0,77 în Ungaria). Aceste servicii sunt nu numai necesare ci şi rentabile (ponderea lor în PIB este de 3-4 ori superioară ponderii în populația ocupată).

Dinamismul unor societăți comerciale în acest domeniu, a unor societăți pe acțiuni, pentru producerea de echipament modern cu cooperare internațională (Siemens, Alcatel, Goldstar şi Telrad) nu au imprimat încă sectorului ritmul de creştere necesar racordării calitative urgente la stan-dardele internaționale.

În acest sector se impun restructurări în sensul menținerii ca regii autonome doar a celor de interes național evident (poştă, telecomunicații, radiodifuziune), transformarea în societăți comerciale a activităților conexe (construcții, reparații, cercetare-proiectare), în sensul restrângerii monopolului la serviciile de bază, celelalte servicii urmând a fi furnizate în regim concurențial.

Cu toate că s-a reuşit atragerea de capital străin şi linii de credit internațional (BERD şi Banca Mondială), considerăm imperios necesar să se analizeze posibilitatea devansării unor obiective din programul ministerului de resort

(prevăzute pentru orizontul 2005), astfel ca ele să se finalizeze în următorii 5-6 ani, atât cu forțe proprii, cât mai ales cu resurse atrase din afară.

Notăm între asemenea obiective:

- înlocuirea rețelei interurbane ajunsă la limita de fiabilitate;
- magistrale de trafic cu fibră optică;
- centrale interconectate digitale;
- satisfacerea solicitărilor de posturi telefonice (în prezent sunt doar 10 la 100 locuitori şi se prevăd 25-30 până în 2005) şi extinderea telefoniei în mediul rural (sunt 3000 comune fără telefoane);
- introducerea şi extinderea cartării automate, astfel ca transmisiile poştale să nu depăşească 48 ore în teritoriul național;
- generalizarea în teritoriu a programului II de T.V.;
- extinderea la scară națională a sistemului radiomobil (celular);
- crearea unei rețele naționale (cu conectare internațională) pentru transmisiuni de date cu comutare în pachete, poştă electronică, videotex etc.

3.2. Organizarea piețelor financiar-bancare

3.2.1. Stadiul actual: caracteristici generale

Procesul formării şi dezvoltării piețelor financiar-bancare în România se caracterizează printr-un dublu decalaj. *În primul rând*, sectorul bancar - piața creditului, monetară, valutară - este substanțial mai dezvoltat şi mai bine structurat în raport cu sectorul financiar - piața de capital. *În al doilea rând*, piața de capital se caracterizează printr-un persistent decalaj între segmentul primar - emisiunea de valori mobiliare noi - şi segmentul secundar - organizarea tranzacțiilor cu valori mobiliare, aspectul cel mai pregnant fiind inexistența unei burse de valori.

Acest dublu decalaj se manifestă în egală măsură în plan legislativ-instituțional, cât şi în ceea ce priveşte dezvoltarea agenților pieței şi natura produselor (activelor) financiare disponibile.

a) Cadrul juridic

Legile 33 şi 34 din 1991 au creat - imediat după angajarea programatică în procesul tranziției - premisele constituirii cadrului juridic al desfăşurării relațiilor de credit şi al organizării pieței monetare şi valutare, al creării şi funcționării instituțiilor şi agenților economici specifici pentru sectorul bancar.

În schimb, sectorul pieței de capital nu a făcut de la început obiectul unor reglementări juridice consistente, prevederile Legii 31/1990 fiind cu totul insuficiente pentru a asigura un circuit financiar dezvoltat, în condiții de siguranță şi operativitate.

Deşi în Legea privatizării (58/1991) se preciza că în termen de 6 luni de la promulgarea acelui act normativ, Guvernul trebuie să prezinte proiectul de

lege privind organizarea şi funcționarea burselor de valori, abia în iunie 1994 Parlamentul a putut vota Legea valorilor mobiliare şi a burselor de valori (numită în continuare Legea).

Între timp, în august 1993 a fost publicată Ordonanța Guvernamentală nr. 18 privind reglementarea tranzacțiilor nebursiere cu valori mobiliare şi organizarea unor instituții de intermediere. Totodată, în februarie 1994 a fost publicată Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulamentului privind oferta publică de vânzare de valori mobiliare şi a Regulamentului privind autorizarea societăților de intermediere şi a agenților de valori mobiliare. În acest fel s-a realizat o anumită reglementare a pieței primare şi secundare de capital, dar aceasta are mai degrabă un caracter pregătitor şi tranzitoriu în procesul de creare a unui cadru juridic comprehensiv, bazat pe o lege organică (recent adoptata Lege).

b) Agenții pieței

Noul sistem bancar, a cărui funcționare a început la 1 decembrie 1990, a fost legal fundamentat ca o structură la două niveluri. Băncii Naționale a României i-au fost atribuite prerogativele specifice băncii centrale într-o economie de piață, în timp ce băncile existente anterior şi-au schimbat radical natura, devenind bănci comerciale. Totodată, au apărut noi instituții bancare, cu capital de stat sau, mai ales, privat, pentru a satisface cerințele specifice de finanțare şi creditare a agenților economici.

În schimb, piața de capital a rămas in urmă şi din acest punct de vedere. Constituirea autorității pieței a fost consacrată abia în urma apariției Ordonanței 18/1993 sub forma temporară şi tranzitorie a Agenției Valorilor Mobiliare, structură organizată ca direcție generală în Ministerul Finanțelor. În ceea ce priveşte agenții pieței de capital, aceştia au apărut într-un număr limitat ca urmare a manifestării inițiativei private, dar se confruntă cu precaritatea statutului, dată de inexistența unui cadru juridic consistent. În afară de actele normative enumerate mai sus, a mai fost promulgată în acest domeniu Ordonanța Guvernamentală nr.24/1993 privind reglementarea constituirii şi funcționării fondurilor deschise de investiții şi a societăților de investiții ca instituții de intermediere financiară.

Lipsa unui cadru juridic cuprinzător şi consistent privind emisiunea şi circulația valorilor mobiliare şi statutul societăților financiare cu caracter nonbancar frânează însă dezvoltarea corespunzătoare a agenților pieței. în speță, dacă produsele oferite de sectorul bancar au început să sporească şi să se diversifice (depozite la termen, certificate de depozit), posibilitățile de lansare sau de tranzacționare a activelor financiare sînt în continuare reduse.

Decalajele instituționale şi funcționale persistente pe piața financiar-bancară au importante consecințe negative nu numai asupra economiei financiare (simbolice), ci şi asupra economiei reale, în general asupra perspectivelor reformei şi capacității de creştere a economiei naționale.

În primul rând, principalul mecanism de reglare a unei economii de piață - sectorul financiar-bancar - se caracterizează printr-o funcționare dezechilibrată, sincopată şi, de multe ori, contradictorie. Economia funcționează cu un singur sistem de finanțare - piața creditului, în timp ce sistemul complementar - piața de capital, este cvasiinexistent.

Ca atare, sectorul bancar este împins spre o poziție de monopol în procesul finanțării afacerilor, care, consolidând pe termen scurt rolul băncilor, le poate duce, pe termen mediu, în situații tot mai greu de controlat atât din perspectiva sectorului respectiv, cît şi din cea a economiei naționale. Pe de altă parte, sursele de fonduri disponibile în economie nu pot fi valorificate eficient pentru finanțarea pe termen lung, existând tendința deturnării lor în diferite scheme cvasilegale de valorificare pe termen scurt. Este semnificativ în acest sens faptul că dacă România nu a avut, aşa cum se preconizase, o bursă de valori în perioada 1992-1994, ea a cunoscut in schimb experiența "circuitelor de întrajutorare", forme de atragere pe principiul piramidei economiilor, cu promisiunea unor miraculoase multiplicări.

În al doilea rând, decalajul între sectorul bancar şi sectorul de capital a alimentat comportamentul non-antreprenorial al "agenților economici", în principal societățile comerciale cu capital de stat.

Raporturile complexe societăți-bănci (ele însele, în marea majoritate, încă instituții de stat) au contribuit la orientarea agenților economici spre obiective imediate şi uneori neîntemeiate pe principiile raționalității economice, în dauna intereselor de dezvoltare pe termen lung a firmei. În acest sens, fenomenul recurent al arieratelor economice - o formă de interfinanțare în devălmăşie a societăților comerciale cu capital de stat, în ignorarea cerințelor disciplinei financiare este exemplul cel mai pregnant.

În al treilea rând, caracterul rudimentar al pieței capital şi inexistența bursei de valori în România reprezintă pentru imaginea României în fața comunității internaționale de afaceri un puternic semnal negativ. Principalele instanțe de analiză a evoluției economiilor în tranziție, inclusiv publicațiile specializate pe Europa Centrală şi de Est evaluează dinamica reformei şi prin intermediul mişcării pieței de capital. Publicații specializate, ca Central European Economic Review şi Business Central Europe prezintă în mod curent indicatorii de la bursele din Bratislava, Budapesta, Liubliana, Praga şi Varşovia, acestea din urmă fiind considerate chiar performeri în rândul "noilor piețe bursiere" (*emerging markets*) pe plan mondial. Lipsa unei burse de valori la Bucureşti are, în aceste condiții, considerabile efecte antipromoționale asupra afacerilor firmelor străine în România.

În concluzie, întârzierea definitivării cadrului legal şi procesul lent al creării şi punerii în funcțiune a produselor şi agenților pieței de capital au devenit factori majori de frânare a dezvoltării de ansamblu a sistemului financiar-bancar, în general a economiei româneşti.

3.2.2. Piața bancară

Consolidarea structurii sistemului bancar la două niveluri

Schimbările din sistemul financiar-bancar începute în 1990 s-au desfăşurat pe două dimensiuni: instituțional şi legislativ.

Procesul institițional a vizat trecerea de la sistemul monobancar la sistemul bancar structurat pe două trepte în scopul asigurării unei mai mari autonomii a Băncii Centrale în eforturile de stabilizare macro, de a întări concurența în sistemul bancar, de a constitui un sistem de supraveghere bancară şi de a accelera funcționarea sistemului de plăți.

A doua dimensiune - legislativă, include adoptarea Legii nr. 33/1991 privind activitatea bancară în România, se desfăşoară prin Banca Națională a României şi prin societăți bancare constituite în baza Legii nr. 31/1990 ca societăți comerciale; adoptarea Legii nr. 34/1991 privind statutul BNR ca unic organ care conduce politica monetară şi de credit în cadrul politicii economice a statului.

Procesul de consolidare a structurii sistemului bancar românesc este reprezentat în primul rând prin operaționalizarea funcțiilor băncii centrale în domeniul monetar şi de credit în scopul apărării stabilității monetare.

Acest obiectiv s-a urmărit a fi atins prin remodelarea în anul 1991 a mecanismului relațiilor interbancare. Tranziția de la controlul direct, administrativ al sistemului bancar, la promovarea instrumentelor indirecte de control monetar a constituit primul pas al reformei funcționale în relația bancă centrală - societăți bancare.

Caracteristica administrativă a controlului a fost definită prin utilizarea la începutul anului 1991 a plafoanelor de credite pentru fiecare bancă comercială, dobânda fiind prestabilită nu a jucat un rol efectiv.

Anul 1991 a marcat adoptarea unui nou mecanism de refinanțare bancară acționându-se în trei direcții: întărirea rolului de supraveghere a producției bancare a Băncii Naționale - folosindu-se metoda "moral suasion" şi rata dobânzii în scopul încurajării băncilor comerciale, de către Banca Națională.

Intrarea în vigoare a noului regulament de refinanțare la 1 octombrie 1991 prin care Banca Națională putea acorda credite sistemului bancar prin trei modalități: linia de credit, creditul de licitație şi creditul pe termen fix.

Aceste trei direcții au generat desfăşurarea unei activități bancare în concordanță cu principiile de piață de către societățile bancare cu capital de stat.

Separarea activității de colectare şi cheltuire a fondurilor bugetare de activitatea de creditare a Băncii Naționale constituie premisa desfăşurării conform art. 30 din statutul său "de a acționa ca agent al statului în ceea ce priveşte emisiunea obligațiunilor şi a altor înscrisuri de stat, vânzarea şi răscumpărarea acestora".

Introducerea acestor operațiuni de open market va completa ansamblul instrumentelor de politică monetară utilizate de Banca Națională.

Pe cel de-al doilea nivel al sistemului bancar îşi desfăşurau activitatea în România la finele anului 1991 un număr de 11 societăți bancare cu capital de stat, mixt sau privat şi 5 sucursale ale unor societăți bancare cu sediul în străinătate , la 31 decembrie 1992 numărul şi structura societăților bancare erau neschimbate.

În 1993 patru societăți bancare, toate având capital de stat deținеau monopolul activității bancare în România, situație ce tinde spre normalizare odată cu constituirea în 1994 a noi bănci private şi mixte.

Lărgirea sectorului privat în domeniul bancar presupune lărgirea pieței capitalului şi funcționarea bursei de valori.

Acest lucru devine cu atât mai necesar cu cât pentru privatizarea societăților bancare cu capital de stat, este necesară efectuarea de expertize, iar procesul de restructurare ar putea fi facilitat de fluxuri de capital privat.

Ceea ce este specific economiei româneşti privită prin prisma sistemului bancar este susținerea acesteia cu credite bancare, sumele puse la dispoziție de bănci acoperind cu 20% din sursele de acoperire a activelor circulante.

O coordonare a politicii economice, apare ca un obiectiv macroeconomic prioritar în condițiile în care acțiunea separată a politicii monetare nu poate influența în măsura dorită evoluția variabilelor macroeconomice.

Extinderea şi creşterea funcționalității sistemului bancar

Transformarea circuitelor de finanțare indirectă a economiei trebuie realizată atât din perspectiva fluxurilor (circuite primare şi circuite secundare), cât şi din perspectiva instituțiilor (instituții bancare şi instituții nonbancare), vizând pe de o parte dezvoltarea şi extinderea pieților monetare şi a procedurilor de intervenție pe aceste piețe, iar pe de altă parte multiplicarea şi diversificarea instituțiilor financiare nebancare (economisirea dimensionează potențialul de împrumut).

În cadrul circuitelor financiare primare, sistemul instituțiilor bancare vor trebui să asigure un cadru juridic complex unificat (unitar şi diferențiat) în cadrul căruia să se diversifice operațiunile bancare realizate, îndeosebi a celor conexe (operații de schimb, plasamente, subscripții, participații, etc.) particularități instituționale ale organismelor bancare, îndeosebi cele specializate.

Acest proces de transformare instituțională va trebui să fie generat de către şi prin privatizarea rapidă a sistemului bancar, care evident va realiza o autentică concurență bancară, ceea ce va favoriza şi extinderea rețelei mutualiste, dezvoltarea segmentului bancar străin, dezintermedierea (la nivelul mijloacelor de plată, a economisirii remunerate şi a volumului împrumuturilor). Ameliorarea procedurilor (mecanismelor) de transformare a caracteristicilor depozitelor bancare (economisirii), vizând termenele (scadențele) şi utilizările administrate de către instituțiile bancare, în vederea acomodării cerințelor de finanțare cu nevoile de lichiditate.

Diversificarea şi specializarea instituţiilor financiare nebancare (case de economii, instituţii de credit locale, societăţi financiare), reprezintă o direcţie fundamentală a transformării circuitelor financiare primare. Constituirea şi consolidarea trezoreriei publice, autonomizarea "corespondenţilor" financiari ai acesteia, multiplicarea circuitelor financiare proprii acestora pot constitui începutul restructurării instituţionale a sectorului financiar nebancar. Diversificarea resurselor financiare pe termen scurt mobilizabile, garantarea riscurilor prin degradarea plasamentelor în condiţiile dezvoltării pieţei financiare, segmentarea utilizării depozitelor în condiţiile omogenizării condiţiilor de utilizare se încadrează în procesul de adaptare a circuitelor financiare bancare la cerinţele economiei de piaţă.

Instituţiile bancare, dar şi întreprinderile vor trebui să dispună de abilităţile legislative şi instrumentale pentru crearea de societăţi financiare şi instrumentele pentru crearea de societăţi financiare nebancare, foarte specializate, care pot contribui la fluidizarea fluxurilor financiare (societăţi pentru finanţarea vânzării în rate, societăţi de credit-bail mobiliar şi imobiliar, societăţi de "affacturage" (cumpărări de creanţe) etc.

Simultan cu restructurarea instituţională, multiplicarea, diversificarea şi specializarea activelor financiare create de către sistemul financiar trebuie să reprezinte "conţinutul" circuitelor financiare primare. În acest sens, îmbunătăţirea "portofoliului" de active reprezentative ale resurselor financiare, vizează întreaga gamă a titlurilor de credit (din operaţiuni comerciale, bancare şi publice).

În ceea ce priveşte activele reprezentative ale utilizării depozitelor financiare, vizând formele şi modalităţile de creditare, vor trebui promovate instrumente de adoptare a creditelor de trezorerie (avansuri pe titluri, plăţi diferenţiate prin cărţile de credit, avansuri în cont curent debitor, cumpărări în rate, leasingul, cauţiunile (garanţii viitoare), credite pentru locuinţe, etc.), precum şi creditele acordate întreprinderilor (credite sezoniere, affacturage, factoring, împrumuturi mobilizabile, împrumuturi participative).

Constituirea, extinderea şi dezvoltarea circuitelor financiare secundare asigură sporirea lichidităţilor din economie, accelerarea vitezei de deplasare a monedei spre sfera reală a economiei, prin structurarea, organizarea şi funcţionarea pieţei monetare şi financiare.

În sens restrâns, piaţa monetară permite gestiunea trezoreriei organismelor financiare, care sunt în permanenţă sau alternativ solicitatori sau ofertanţi de monedă oficială (bilete şi conturi curente ale instituţiilor financiare pe lângă Banca Naţională).

Afinarea operaţiilor pe piaţa interbancară (vizând titlurile, procedurile, rata dobânzii), specializarea bancară şi diferenţierea instrumentală a politicii monetare, reprezintă o direcţie a transformării circuitelor financiar monetare.

Constituirea şi diversificarea pieţei ipotecare, vizând refinanţarea directă sau printr-o agenţie specializată, constituie o altă direcţie care se poate concre-

tiza în diferențierea titlurilor şi garanțiilor, dezvoltarea efectelor eligibile, extinderea titrizării titlurilor (dezintermedierea) etc.

În sens larg, refinanțarea pe piața monetară poate evolua spre diminuarea rescontului în condițiile dezvoltării operațiunilor pe piața liberă (open-market), şi implicit extinderea ratelor de dobândă variabile, condițiile armonizării procedurilor de refinanțare, extinderii şi armonizării titlurilor mobilizabile, interdependențelor segmentelor pieței monetare şi acesteia cu piața financiară, reducerii îndatorării sistemului bancar. Evident, restructurarea procedurilor de refinanțare implică îmbunătățirea intervențiilor Băncii Naționale, care va trebui să poată acționa în funcție de lichiditatea pieței.

Transformările care vor trebui operate în instituțiile, instrumentele şi fluxurile de intermediere financiare vor trebui să permită şi integrarea bancară a României în comunitatea financiară europeană, manifestă prin circulația produselor şi serviciilor bancare şi financiare, prin dezvoltarea strategiilor bancare transfrontiere, prin cuplarea şi osmoza pieței naționale la şi în piața bancară comunitară.

Libertatea rezidenței bancare în spațiul comunitar, va impune băncilor româneşti o pliere la legislația țării - sediu, supunerea față de controlul bancar din țara respectivă, o dotare minimală de capital. Omogenizarea condițiilor funcționale în spațiul comunitar oferă băncilor româneşti, în cazul alinierii la standardele armonizării minimale, autoritatea primirii unor licențe unice de funcționare în țara sediu (de rezidență), acceptabilă în tot spațiul comunitar şi care oferă posibilitatea liberei prestații a serviciilor bancare în acest spațiu. Accesibilitatea băncilor româneşti la facilitățile spațiului comunitar vor impune, evident, atât realizarea cerințelor integrării bancare, cât şi a integrării comerciale şi a integrării financiare.

În acest sens, exprimarea explicită a voinței de a se confrunta cu concurența bancară crescută, care să asigure cea mai bună utilizare a resurselor productive, satisfacerea optimă a consumatorilor, va constitui o decizie fundamentală a integrării.

Disparitățile manifestate în cadrul sistemului bancar românesc, chiar în condițiile construirii sale pe principiile pieților financiare şi monetare, vor trebui să ofere condițiile minimale armonizării în cadrul unicității comunitare.

Aceasta impune depăşirea următoarelor tipuri de bariere:

a) bariere de reglementare; atitudinea prudențială, separarea activităților, reglarea macroeconomică, fiscalitatea;
b) bariere economice, care vizează în special, economiile de scară (reducerea costurilor, specializarea bancară, reducerea incertitudinilor şi diminuarea nevoii de rezerve bancare, refinanțări mai puțin costisitoare pe piața interbancară) şi economiile din anvergura şi gradul de saturație a pieților (utilizarea aceloraşi ansamble de informații, diversificarea riscurilor, multiplicarea produselor financiare obținute din acelaşi serviciu bancar);

c) bariere sociologice, generate de experiențele, tradițiile, convențiile, cultura bancară.

În concluzie, diversele incompatibilități ale sistemului bancar românesc față de sistemul comunitar (de cerințele acestuia) în formare în sfera reglementărilor, instituțiilor, instrumentelor, comportamentelor şi chiar a "obişnuințelor", reclamă o voință explicită de a construi, prin transformare şi creare, un sistem bancar, în general un sistem financiar, apt să "răspundă" oportun şi eficient solicitărilor mediului bancar comunitar, şi aceasta prin elaborarea şi realizarea concretă a strategiilor de intermediere financiară corespunzătoare circuitelor şi fluxurilor financiare comunitare.

3.2.3. Piața de capital

Cadrul juridico-instituțional

Formarea şi dezvoltarea pieței de capital în România şi constituirea bursei de valori reprezintă componente esențiale ale procesului de restructurare a sistemului economic în țara noastră şi de creare a mecanismelor şi instituțiilor specifice unei economii de piață. Într-o serie de țări aflate în procesul de tranziție au început deja să funcționeze burse de valori, unele dintre acestea devenind adevărați performeri mondiali (Varşovia, cu o creştere în 1993 de 717%; Praga cu 288%). România se află încă abia în stadiul incipient al acestui proces, manifestându-se un decalaj semnificativ între proiectele de reformă şi unele măsuri întreprinse în domeniul economiei reale sau în sectorul bancar şi realizările concrete în sectorul financiar, în general, şi în domeniul bursier, în special. Or, există o serie de rațiuni care impun depăşirea urgentă a acestei stări de lucruri şi crearea condițiilor pentru deschiderea bursei de valori.

În primul rând, în ultimii ani a apărut în economie un important sector privat, inclusiv sub forma juridică a societăților pe acțiuni iar aceste firme au procedat - în condițiile Legii 31/1990 - la emisiunea publică de titluri (în speță acțiuni). În schimb, o piață organizată şi funcțională pe care aceste titluri să poată fi emise (piața primară) şi tranzacționate (piața secundară) în condițiile protejării intereselor investitorilor şi ale stimulării propensiunii spre investiții financiare nu există în economia noastră. Totodată, eventualele împrumuturi de stat făcute pe plan intern prin emisiunea de obligațiuni necesită constituirea unei piețe secundare pentru titlurile datoriei, care să susțină atât interesul pentru achiziționarea obligațiunilor, cât şi circuitul lor financiar după emisiune.

În al doilea rând, procesul "marii privatizări", care a debutat încă din aprilie 1991 prin emisiunea de certificate de proprietate, trebuie să capete un suport financiar - o piață secundară care să permită cunoaşterea curentă, pe baza cererii şi ofertei, a cursului de piață al valorilor mobiliare implicate în acest proces. În acest domeniu, decalajul dintre proiectul reformist şi realizările efective în domeniul economiei financiare este cel mai vizibil. Nu numai că titlurile utilizate ca instrumente ale privatizării au fost emise înainte de a se face o

aproximare a valorii lor nominale, dar ele au fost puse în circulație fără existența unei piețe care să le certifice valoarea de piață, cursul curent.

În al treilea rând, bursa de valori - pe măsura formării şi consacrării sale - poate da consistență măsurilor de stimulare a investițiilor în economie, de mobilizare a capitalurilor pentru finanțarea regiilor autonome şi societăților comerciale. În context, bursa constituie cel mai eficace mecanism de atragere a fondurilor disponibile la populație, o formă de plasament atractivă pentru toți deținătorii de fonduri. Totodată, crearea bursei de valori reprezintă şi o modalitate de atragere a capitalului străin, oferind celor interesați o imagine sintetică asupra climatului de afaceri în România şi, în cazul afirmării instituției bursei, o garanție a caracterului ireversibil şi eficient al reformei.

În vederea constituirii pieței de capital şi a deschiderii bursei de valori în România se cer a fi îndeplinite câteva condiții.

a) Reglementarea pieței valorilor mobiliare. Legea recent adoptată propune instituirea unui organism de supraveghere şi reglementare a pieței valorilor mobiliare - în speță Comisia Valorilor Mobiliare - care ar urma să vegheze la respectarea cadrului normativ creat şi să contribuie la perfecționarea acestuia, să promoveze dezvoltarea susținută, în condiții de siguranță şi eficiență, a pieței de capital. Concepută după modelele consacrate (SEC din SUA, COB din Franța), Comisia este definită ca un organism public, cu personalitate juridică, ai cărui membri - specialişti independenți - sînt numiți şi confirmați de organele supreme ale puterii de stat.

b) Principiul separării. Legea adoptă principiul separării activității bancare (reglementată de Legile 33 şi 34/1991) de activitatea de intermediere de valori mobiliare, urmând în acest fel modelul american (preluat şi în alte țări, în speță, în Japonia). Acest principiu este consacrat încă de Ordonanța 18/1993, care introduce instituția *intermedierii de valori mobiliare*.

Societățile bancare şi alte instituții de credit supuse supravegherii BNR nu pot efectua activități de intermediere, nici în contul lor, nici în conturile clienților lor sau ale terților. În schimb, acestea pot înființa societăți de intermediere supuse supravegherii Comisiei.

c) Principiul specializării. Autorizarea intermediarilor de valori mobiliare se face sub condiția obiectului de activitate specializat: aceştia nu pot să desfăşoare decât operațiunile prevăzute şi reglementate în Lege şi în Ordonanță.

Termenul utilizat de Lege pentru a desemna firmele legal autorizate pentru a desfăşura intermedierea cu valori mobiliare cu titlu obişnuit, ca acte de comerț, fie în cont propriu - ca *dealeri* -, fie în contul unor terți - ca *brokeri* -, este de *societate de valori mobiliare* (echivalentul societăților de bursă din Franța sau a firmelor broker/dealer din SUA). Persoanele fizice legal autorizate care, acționînd în exclusivitate ca reprezentant al unei societăți de intermediere, execută ordine de vânzare-cumpărare de titluri financiare în numele şi pe contul acelei societăți se numesc *agenți de valori mobiliare* (sau agenți de bursă, brokeri).

d) Protecția investitorilor. Unul din scopurile esențiale ale reglementării pieței valorilor mobiliare este asigurarea protecției investitorilor, a publicului larg. În acest sens, atât Legea cît şi Ordonanța se bazează pe conceptul de *piață informată*, care presupune ca atât investitorii existenți, cît şi cei potențiali să aibă dreptul de acces la o informație certă, corectă, suficientă şi disponibilă în momentul oportun privind valorile mobiliare, emitenții lor şi activitatea acestora pe piață.

În acest sens, oferta publică va fi autorizată numai pe baza unui *prospect* prezentat de emitent, în care sînt trecute toate informațiile şi datele relevante pentru masa investitorilor potențiali şi ale altor persoane direct interesate. Totodată, legea impune emitenților de valori mobiliare (în speță societăților deschise) să asigure nu numai informația inițială, ci şi informații permanente - furnizate în mod periodic - pentru a asigura o deplină transparență față de investitori.

Se defineşte totodată informația confidențială, precizându-se drepturile de acces la această informație şi stabilindu-se măsuri de preîntâmpinare a folosirii ilegale a acestei informații (aşa-numitul *insider trading*).

Un aspect specific de asigurare a protecției investitorilor, într-o economie aflată - după o jumătate de veac - în situația redeschiderii pieței secundare organizate, se referă la publicitatea şi explicarea legii, în scopul educării publicului larg în ceea ce priveşte cunoaşterea mecanismelor şi agenților pieței bursiere. În acest sens, Legea şi Ordonanța propun şi o unificare conceptuală şi terminologică, oferind corespondentele în limba română pentru termenii de specialitate din limbajul bursier anglo-saxon, dând definiții pentru principalele noțiuni utilizate în domeniu.

Dezvoltarea pieței de capital

Importanța constituirii unei piețe de capital reglementate în economiile de tranziție este în afara oricărei discuții, iar experiența țărilor care au făcut paşi mai avansați pe calea reformei o demonstrează cu prisosință. Rolul esențial al acestei piețe este acela de mecanism principal al transferului de proprietate dinspre sectorul de stat înspre întreprinzătorii privați. Într-adevăr, după cum s-a văzut, programul marii privatizări impune existența şi funcționarea în egală măsură a unei piețe primare riguros definite şi a unei piețe secundare organizate.

Piața primară

Procesul de privatizare se bazează pe vânzarea de acțiuni, o metodă prioritară în acest sens fiind oferta publică. În termenii Ordonanței Guvernamentale nr. 18/1993, oferta publică este orice ofertă făcută de emitenți, investitori sau intermediari în scopul realizării de tranzacții cu valori mobiliare (cumpărare, vânzare, schimb etc.), ofertă adresată publicului larg sau către mai mult de 100 de persoane. Atunci când oferta este făcută pentru valori mobiliare emise în mod expres pentru această ocazie şi cu scopul de a fi plasate pe pia-

ță este vorba de ofertă primară. Oferta secundară are ca obiect un pachet de valori mobiliare emise în prealabil şi cumpărate inițial prin plasament privat.

Până la intrarea în vigoare a Ordonanței, ofertele publice primare de vânzare de acțiuni s-au făcut în termenii Legii 31/1990, fără o garanție suficientă privind protejarea intereselor investitorilor şi fără o procedură riguroasă, profesională de distribuire a acțiunilor emise. Regula generală a fost aceea a realizării emisiunii şi distribuirii direct de către emitent, cu efectuarea acțiunilor de informare a publicului mai ales în scopuri promoționale. Crearea unei piețe de capital organizate permite punerea în funcțiune a sistemului de relații tipic pentru o economie de piață, care oferă siguranță, operativitate şi transparență în emisiunea şi distribuirea titlurilor.

În conformitate cu prevederile Ordonanței, oferta publică primară poate fi făcută fie de către emitent, fie de către o societate de intermediere autorizată; oferta publică secundară se poate face de către deținătorii respectivelor valori mobiliare sau de către o societate de intermediere autorizată. În cazul ofertelor publice de vânzare care se realizează prin implicarea unei societăți de intermediere de valori mobiliare (ca agent al ofertantului), acestea vor fi efectuate printr-un plasament garantat (engl. *underwriting*), fie pe baza unui contract de garantare a plasamentului (engl. *firm commitement*), fie prin metoda celei mai bune execuții posibile (engl. *best efforts*). Oferta publică de cumpărare a unei poziții de control (o treime din voturi) sau a unei poziții majoritare se va realiza exclusiv de către şi cu responsabilitatea ofertantului, printr-o societate de intermediere autorizată de AVM, acționând ca agent al acestuia.

Din cele de mai sus rezultă că AVM va avea, alături de instituțiile nou create prin Legile 15/1990 şi 58/1991 - ANP, FPS, FPP - un rol important în asigurarea derulării pe baze echitabile şi eficiente a acțiunilor de privatizare.

Piața secundară. Bursa de valori

Piața secundară este suportul existenței şi funcționării pieței primare, îndeplinind, alături de aceasta, rolul de placă turnantă a circuitului capitalului în economie. Tranzacțiile bursiere - vânzarea, cumpărarea, schimbul de valori mobiliare - apar inevitabil de îndată ce în economie au fost emise şi distribuite titluri financiare. Iar privatizarea, în speță marea privatizare, implică tocmai un astfel de proces şi anume unul realizat în proporții de masă.

Problema care se pune în acest context nu este dacă există sau nu o piață secundară, ci în ce măsură această piață este reglementată. Or, bursa de valori este prin definiție piața secundară organizată pentru realizarea tranzacțiilor cu valori mobiliare în condiții de transparență şi concurență, în mod operativ şi profesional.

Constituirea bursei va însemna înainte de toate crearea condițiilor pentru ca acțiunile societăților comerciale deschise şi înscrise la cotă să poată fi tranzacționate pe bază de continuitate, la o valoare de piață dată de raportul cerere/ofertă. În acest fel, se asigură posibilități sporite de mobilizare a capitalului pentru desfăşurarea activității economice, de orientare a fondurilor dispo-

nibile înspre plasamente (investiții) financiare, şi, totodată, prin evoluția cursului indicelui bursier, se formează o imagine asupra estimărilor lumii de afaceri în legătură cu performanțele societăților cotate.

Deschiderea bursei este şi un semnal deosebit de important pentru cercurile financiare din țară şi din străinătate cu privire la depăşirea pragului critic în procesul creării pieței de capital. Interesul investitorilor occidentali pentru piața bursieră din țările în tranziție este relevat, de exemplu, de faptul că în 1992 a fost lansat un nou periodic de afaceri, *Business Central Europe*, consacrat promovării tranzacțiilor pe piețele din Europa Centrală şi de Est.

Un rol crucial este chemat să îl joace bursa în ceea ce priveşte facilitarea tranzacțiilor corporaționale, în general, şi a celor legate de procesul privatizării, în special. Aşa cum o dovedeşte experiența unor țări mai avansate în acest domeniu - Ungaria, Polonia, Cehia - piața bursieră contribuie decisiv la atragerea agenților economici şi a publicului larg în viața de afaceri, stimulează interesul pentru economii şi plasamente, până la a crea adevărate "raliuri" financiare (cum s-a întâmplat în 1993 la Bursa de la Varşovia).

Piața bursieră în România ar trebui să fie compusă din două sectoare de bază: piața de negocieri şi bursa de valori.

În ceea ce priveşte bursa de valori, se impune pentru început crearea unei astfel de instituții la Bucureşti, cu un sistem de tranzacții de tipul pieței de acțiuni. Ținând seama de rolul major pe care bursa îl joacă în economie şi de imperativul prezervării credibilității şi funcționalității acesteia, nu vor putea face, la început, obiectul cotației la bursă decât acele societăți private sau în curs de privatizare care corespund condițiilor de bonitate, performanță şi competitivitate specifice unei economii concurențiale. Totodată, bursa de valori din România trebuie să răspundă cerințelor de mobilizare a capitalurilor pentru finanțarea economiei naționale, a statului şi întreprinderilor private şi, pe de altă parte, de asigurare a unui plasament avantajos pentru fondurile disponibile în masa populației.

Un factor important în acest sens îl constituie gradul de atractivitate a bursei. Dacă ea nu oferă suficiente motivații pentru deținătorii de titluri, tranzacțiile cu acțiuni şi obligațiuni, inevitabile de îndată ce acestea au fost emise, vor fi deturnate, se vor realiza în afara bursei şi, în cazul cel mai nefavorabil, vor alimenta piețele neorganizate, de speculă. Pe de altă parte, există pericolul unei activități bursiere dominate de factorii speculativi, cu creşteri şi scăderi succesive ale cursului titlurilor, având efecte dintre cele mai nefavorabile asupra pieței financiare şi a întregii activități de afaceri.

Încă de la deschiderea bursei trebuie să se acorde o atenție specială modului de realizare a tranzacțiilor, iar prin cadrul normativ şi prin regulament să se asigure apărarea pieței împotriva manevrelor sau acțiunilor frauduloase. Totuşi, aceasta nu trebuie să ducă la refuzul acceptării, atunci când condițiile o permit, a tranzacțiilor la termen, a introducerii titlurilor derivate şi sintetice, cu alte cuvinte a inovației financiare. Fără un mare număr de investitori, de opera-

tori care participă la bursă pentru a obține profit prin asumarea riscului sau, dimpotrivă, pentru a se acoperi împotriva riscurilor din afaceri, piața îşi pierde mult din atractivitatea şi funcționalitatea pe care a dobândit-o în urma proceselor de modernizare din ultimele decenii. Arbitrajul profit-risc este însăşi baza activității bursiere; important este însă ca inovația financiară, stimularea jocului bursier să fie puse în balanță cu rigurozitatea reglementării pieței.

Iată de ce, crearea bursei de valori în România nu este o operațiune simplă, care poate fi făcută peste noapte; ea nu trebuie să fie o simplă opțiune "de fațadă", menită să impresioneze, ori un demers bazat pe motivații conjuncturale, de modă. Procesul trebuie să fie întemeiat pe studii temeinice, pe un cadru normativ riguros articulat, integrat în ansamblul sistemului legislativ al reformei. Fără să fie ignorate învățămintele trase din istoria bursei, inclusiv din tradiția românească şi având în vedere necesitatea prezervării credibilității bursei care va fi înființată la Bucureşti, aceasta trebuie să se situeze - prin sistemul de tranzacții adoptat, tipurile de operațiuni şi baza materială şi informațională - la nivelul consacrat în prezent pe scară internațională; pe scurt, să fie o *bursă modernă*.

Un aspect încă neglijat în practica noastră, dar care are o importanță aparte in economia de piață, îl reprezintă *factorul promoțional*. Orice lansare de produs este însoțită în țările occidentale de un program de promovare adecvat - uneori extrem de costisitor; cu atât mai mult se pune această problemă în cazul lansării unei instituții noi. Pentru înființarea bursei este necesară, în opinia noastră, o adevărată campanie promoțională, care - în cazul specific al României - ar trebui să îmbine aspectele pur publicitare cu o dimensiune educativă, realizată în egală măsură în sistemul de învățământ şi în mass-media. Pentru că, într-o țară care nu a mai cunoscut instituția bursei de peste 40 de ani, lipsa de experiență, combinată cu atracția pe care o exercită aspectele spectaculoase (şi superficiale) ale bursei, pot duce la dificultăți majore, la compromiterea proiectului de organizare a acestei piețe. Totodată, sînt foarte importante selectarea şi pregătirea personalului care va efectua activitățile bursiere, în speță a funcționarilor bursei şi, mai ales, a agenților de schimb. În acest domeniu, amatorismul şi veleitarismul sînt extrem de nocive; este necesară nu numai identificarea persoanelor - pentru funcția de broker, de regulă, tineri - cu înclinație reală pentru astfel de activități, ci şi specializarea lor într-un sistem de pregătire eficient, bazat pe competență.

Rolul pieței de capital în marea privatizare

Fără organizarea pieței secundare, schema privatizării de masă nu poate fi pusă, de fapt, în aplicare, deoarece unul din instrumentele esențiale ale acestei scheme - *certificatul de proprietate* - nu îşi poate îndeplini plenar funcțiile.

Certificatul de proprietate este un titlu financiar *sui generis*, cu asemănări dar şi cu o serie de caracteristici distinctive în raport cu valorile mobiliare tradiționale.

În *prima etapă* a marii privatizări - stabilită inițial la cinci ani de la intrarea în vigoare a Legii privatizării - el îmbină caracterul unui mijloc de schimb (poate fi utilizat pentru achiziționări de acțiuni ale FPP) cu trăsături ale unui *drept de subscripție* prin posibilitatea de a cumpăra acțiuni ale FPS înainte de orice ofertă publică şi cu un rabat de preț. În ambele cazuri, valoarea de piață a certificatului nu are relevanță: când este utilizat ca mijloc de schimb se ține seama de valoarea oficială a certificatului, determinată periodic de către FPS; iar când este utilizat ca drept de subscripție contează existența, valoarea oficială şi numărul certificatelor.

Totuşi, chiar în această etapă se manifestă rolul pieței bursiere. Certificatele au, după cum am spus, un caracter negociabil, deci vor forma inevitabil o piață secundară. Acest lucru s-a întâmplat, de fapt, imediat după distribuirea titlurilor respective; numai că a fost vorba de o piață spontană, neorganizată, o piață "neagră" (la figurat şi, într-un fel, la propriu). Pe această piață, valoarea certificatelor a înregistrat o masivă subevaluare, ceea ce se explică prin mai mulți factori.

a) Atâta vreme cît faza a treia a marii privatizări (schimbul acțiunilor FPP contra certificatelor şi vânzarea acțiunilor FPS cu drept de subscripție) nu a fost lansată la timp, funcțiile certificatului nu sînt operaționale. Ca atare, cererea pentru aceste titluri este redusă şi are mai degrabă un caracter accidental. Au existat şi unele perioade de relativă creştere a cererii (şi implicit a valorii de piață a certificatelor), reflectând probabil acțiunile unor întreprinzători care au încercat să concentreze titlurile - achiziționate la preț redus - în vederea unor plasamente viitoare profitabile.

b) Inexistența unei piețe secundare organizate a descurajat tranzacțiile cu certificate. Ca în general în cazul valorilor mobiliare, atitudinea investitorilor depinde în măsură importantă de lichiditatea titlurilor; or, caracterul sporadic al tranzacțiilor neorganizate nu permite o eventuală revânzare a certificatelor la un preț corect, atunci când deținătorul doreşte sa renunțe la titluri şi să obțină fonduri *cash*. În situația specifică a tranziției, piața secundară este, prin urmare, o condiție a stimulării cererii şi, în acest fel, o premisă a dezvoltării înseşi a pieței de capital.

c) Gradul încă ridicat de ignoranță în rândurile publicului larg - deținătorii de certificate - în legătură cu posibilitățile pe care le oferă acest titlu financiar face ca mulți deținători să le cedeze pentru un preț infim (cu atât mai mult cu cît ele au fost primite, practic, pe gratis). Este semnificativ, de altfel, faptul că peste 1 milion de cetățeni eligibili nici măcar nu s-au prezentat la ridicarea certificatelor ce le erau destinate.

În *a doua etapă* a marii privatizări - după cinci ani - certificatul de proprietate devine un titlu de participare la FPP, deci un instrument financiar de tipul acțiunii.

Aşa cum este prezentată în momentul actual problema organizării FPP-urilor după cei 5 ani, rezultă orientarea spre formula fondului *închis,* ceea ce

implică un rol important pentru piața secundară organizată. Iar Ordonanța nr.24/1993 privind fondurile şi societățile de investiții preconizează că societățile de investiții vor solicita în mod obligatoriu înscrierea la cota bursei a acțiunilor lor, în termen de 90 de zile de la emisiunea acestora.

Adevărata importanță a pieței bursiere va fi dată însă de titlurile financiare emise de firmele private - acțiuni şi obligațiuni, de către stat - obligațiuni guvernamentale, precum şi de diferitele instrumente financiare - de tipul celor derivate - care vor apărea cu necesitate pe măsura dezvoltării pieței de capital.

În multe cazuri, aşteptările legate de crearea bursei de valori se bazează pe un articol din Legea 58/1991, unde se arată că certificatele de proprietate vor putea fi negociate la bursă, în condițiile prevăzute prin legea de organizare şi funcționare a bursei de valori. Mai mult, transpare uneori speranța ori pretenția că, odată cu crearea bursei de valori şi cu cotarea certificatelor, valoarea acestora va creşte subit.

Fără îndoială că prin crearea unei piețe secundare organizate şi lichide, prețul certificatelor de proprietate va reflecta mai corect valoarea reală a acestora. Dar aceasta nu înseamnă că valoarea certificatelor va creşte din momentul şi din cauza deschiderii bursei. Bursa nu face decât să constate prețul unei valori mobiliare, aşa cum rezultă acesta din confruntarea cererii şi ofertei; ea nu poate să dea valoare, nici să sporească valoarea unui instrument financiar. În schimb, atunci când întregul sistem instituțional al privatizării va fi funcțional, incluzându-se aici, ca o instituție esențială, şi bursa, când schema privatizării de masă va deveni operațională, când, în general, programul de reformă îşi va confirma menirea şi va aduce primele roade, funcțiile certificatelor de proprietate se vor manifesta deplin, astfel încât şi valoarea de piață a acestor titluri se va apropia de aşteptările deținătorilor lor.

În ceea ce priveşte problema negocierii certificatelor pe piața secundară, sînt necesare câteva precizări. După părerea noastră este total neindicat ca, de la înființarea bursei, certificatele să fie înscrise la cotă bursei. După cum se ştie, pentru ca un titlu financiar să fie cotat este necesară respectarea mai multor condiții: emisiunea publică autorizată de organul de supraveghere a pieței, pe baza prospectului; evaluarea de către bursă a situației economico-financiare şi a perspectivelor de afaceri ale emitentului; existența unei piețe continue şi stabile pentru acțiunile respective (cerere constantă, distribuirea în public a unui număr suficient de mare de titluri); îndeplinirea formalităților pentru cotare în bursă etc.

De fapt, la bursă cotează emitentul titlului, societatea comercială deținută în mod public, şi nu o valoare mobiliară abstractă. Prin urmare, şi în cazul certificatelor de proprietate se poate pune problema cotării Fondurilor Proprietății Private emitente şi nu a certificatelor ca atare.

Aceasta nu înseamnă că aceste certificate nu pot beneficia de o piață secundară organizată. Dar accesul lor la piața bursieră se cere a fi realizat în două stadii, corespunzând celor două etape ale marii privatizări.

În prima etapă certificatele pot fi comercializate fie pe o piață de tip OTC ("la ghişeu"), fie, eventual, în cadrul bursei, dar în afara cotei. Ținând seama de cadrul normativ existent şi de prevederile Legii valorilor mobiliare şi a burselor de valori, se poate stimula constituirea în Bucureşti şi în țară a unor societăți financiare (societăți de intermediere de valori mobiliare) care să asigure negocierea "la ghişeu" a certificatelor de proprietate. Aceste societăți ar urma să joace rolul de creatori de piață (engl. *market makers*) pentru certificatele aparținând celor cinci FPP, ele putând lua ca preț de referință valoarea oficială a certificatelor de proprietate publicată trimestrial şi făcând piața în funcție de raportul curent cerere/ofertă. Odată cu deschiderea bursei, societățile respective vor putea lucra şi în cadrul acesteia, dar în afara pieței oficiale.

În a doua etapă, certificatele - devenite acum acțiuni la FPP-urile care acționează ca societăți comerciale pe acțiuni de tipul fondurilor mutuale închise - pot fi admise, selectiv, la cota bursei. Acele FPP-uri care se vor dovedi atât de performante încât să poată îndeplini condițiile de listare la bursă vor trece pe piața titlurilor cotate, la fel ca orice societate comercială deținută în mod public.

Obiectivul primordial în perioada inițială a funcționării bursei de valori este cel de garantare a credibilității acestei piețe, de impunere a imaginii unei instituții stabile, eficiente şi riguroase. Ca atare, la început trebuie să fie selecționate un număr relativ redus de societăți deținute în mod public (5-10 firme), cu performanțe economice recunoscute şi care prezintă interes în masa investitorilor. Ulterior, în mod treptat, numărul firmelor cotate va spori pe măsură ce reforma aduce rezultate în plan macroeconomic (stabilizare economică şi ajustare structurală), procesul privatizării avansează, iar societățile comerciale devin performante în termenii economiei de piață.

Bursa de valori nu va putea însă intra în funcțiune - chiar dacă Legea va fi promulgată - atâta timp cît nu se vor crea intermediari specializați - societățile de valori mobiliare - care, în calitate de membri ai bursei, să presteze efectiv operațiunile implicate de realizarea tranzacțiilor cu valori mobiliare.

În ultima perioadă inițiativa privată tinde - cum e şi firesc - să se manifeste mai activ în acest domeniu, apărând o serie de firme care s-au declarat ca societăți de valori mobiliare: CAPITAL S.A., SAFI S.A., SERCA în Bucureşti, alături de alte inițiative în curs de finalizare în capitală şi în țară. Deşi procesul pare a se accelera, el nu satisface încă necesitățile impuse de deschiderea bursei într-un orizont de timp foarte apropiat. În plus, societățile existente se confruntă cu numeroase dificultăți legate de amânarea lansării privatizării de masă şi de inexistența unui cadru normativ specific, la care se adaugă cele ce țin de reflexele birocratice ale organelor administrative.

Impulsul hotărâtor, odată promulgată Legea bursei, se aşteaptă a veni de la bănci, singurii agenți economici care dispun de baza financiară, ca şi de expertiza necesară pentru a se angaja în mod profesional în tranzacțiile cu titluri. Ținând seama de principiul separării activității bancare de cea de investiții

financiare, formula care poate fi utilizată este cea a creării unor societăţi de valori mobiliare ca filiale ale băncilor existente.

Pe de altă parte, FPP-urile, în măsura în care vor acţiona nu ca organe administrative (ministere-mamut), ci ca agenţi economici preocupaţi de o gestiune eficientă a activelor şi de implicarea durabilă pe piaţa de capital, pot contribui hotărâtor nu numai la realizarea procesului de privatizare în sine, ci şi la consolidarea mecanismelor financiare ale tranziţiei.

Experienţa altor ţări din Europa Centrală şi de Est arată totodată că un rol promotor îl poate juca şi asocierea cu parteneri străini sau antrenarea directă a societăţilor financiare din străinătate pe piaţa de capital în formare.

Până la deschiderea bursei, societăţile financiare nou create pot să impulsioneze dezvoltarea pieţei secundare nu numai prin oferirea de cotaţii pentru certificate - cum am arătat mai sus - ci şi prin formarea unei pieţe pentru cele mai lichide dintre titlurile financiare emise până în prezent. O astfel de "pregătire a pieţei" este de o importanţă capitală pentru succesul viitoarei burse de valori. Pentru că, dincolo de cadrul juridic şi de formele instituţionale, ca şi de bunele intenţii ale promotorilor, bursa nu poate exista în afara realităţii economice pe care o simbolizează - circuitul valorilor mobiliare.

Desigur, procesul de privatizare şi creare a pieţei de capital, odată declanşat, nu mai poate fi oprit. El poate fi însă - din raţiuni partizane, ignoranţă şi inerţie decizională - prelungit, temporizat şi în cele din urmă compromis, cu consecinţe inestimabile asupra viitorului economiei şi societăţii româneşti.

*

* *

Întreaga problematică a instituirii şi creării cadrului juridic şi funcţional al pieţelor este nemijlocit legată şi are o importanţă esenţială în faza instituţională de creare a unei economii bazate pe libertatea de acţiune a agenţilor economici, constituind astfel un element de bază al reformei.

Intrarea în acţiune treptată a pieţelor va trebui să însoţească întreaga perioadă a privatizării, ca cerinţă şi stimulent a procesului, ce se cere încheiat în linii esenţiale până la finele acestui secol.

Funcţionarea pieţelor în structuri şi dimensiuni corespunzătoare nivelului economiei noastre, va trebui realizată în concordanţă cu imperativul trecerii de la statutul României de asociat la comunităţile europene la cel de stat aderent cu drepturi depline, moment ce poate fi evaluat la jumătatea deceniului viitor.

Etapizarea principalelor mutaţii în acest domeniu sunt legate şi indirect condiţionate de faza de tranziţie şi de momentul aderării la Uniunea Europeană.

Într-o primă perioadă - până la finele actualului deceniu - esenţa procesului va fi dată de instituirea şi antrenarea pieţelor la ansamblul transformărilor din economie (sectorul bancar ar trebui să ducă la antrenarea băncilor în desfăşurarea de către agenţii economici a unei activităţi calificate, funcţionarea bursei de valori va confirma performanţele agenţilor economici importanţi).

Un accent deosebit va trebui pus în această perioadă pe instituțiile financiare nebancare care au început să funcționeze. Pe termen mediu trebuie asigurate condiții de atragere la cotațiile bursei de valori a tuturor societăților comerciale, indiferent de forma de proprietate, dar care au rezultate economice şi perspective încurajatoare.

Tot în această perioadă (în actualul deceniu) va trebui încheiat procesul de formare a agregatelor economice monetare pe piețe specifice:

- formarea lichidităților (funcție de nivelul dobânzii reescontului, al masei monetare în circulație, volumul creditului şi al refinanțării etc.);
- încheierea procesului de convertibilitate al monedei naționale (astfel încât să se stabilizeze agregatul curs de schimb, în condițiile pieței libere);
- în fine, constituirea unei politici financiar-bancare ancorată în agregatele economice monetare de natură să asigure reglarea pieței, conferindu-i acesteia operaționalitate şi eficiență.

Într-o a doua perioadă - posibil a fi cantonată în prima jumătate a deceniului următor - va trebui încheiat procesul de constituire şi funcționare a piețelor (agenții specifici şi instituțiile intermediare).

În această fază va trebui urmărită atingerea şi consolidarea performanțelor impuse de cerințele integrării în Uniunea Europeană. Va trebui asigurată o corespondență şi compatibilitate funcțională între instrumentele naționale de reglare macroeconomică (buget, Bancă națională centrală) şi sistemele de intervenție prevăzute de reglementările comunitare.

La început, cu titlu consultativ, dar tot mai instituient funcțional va trebui asigurată participarea la instituțiile comunitare prevăzute prin Tratatul de la Maastricht (convertirea monedelor naționale în monedă unică, funcționarea institutului monetar de la München etc.).

Într-o a treia fază (2005-2015) va trebui definitivat procesul de armonizare şi operaționalizare a întregului sistem coordonat cu regulile Uniunii Europene rezultate din aplicarea acordului de la Maastricht.

În toate fazele instituirii şi creării cadrului juridic şi funcțional al piețelor un rol important revine statului întrucât:

- procesul este permanent devansat de legiferarea unui cadru juridic corespunzător;
- mecanismele de funcționare a piețelor presupun un cadru de organizare instituțională;
- statului îi revine permanent funcția de asigurare a desfăşurării procesului în condiții de supraveghere prudențială;
- cu toate că exprimă nemijlocit elementul esențial al economiei libere, piețele au prin importanța lor un caracter public;
- deşi cu valențe total opuse dirijismului, în condițiile economiei de piață rolul statului continuă să se exercite atât sub forma controlului, a res-

pectării regulilor stabilite şi chiar influențând procesele, în sensul reglării pieței prin forme de intervenție macroeconomice specifice.

*
* *

O revistă de renume, "The Economist" din 18-24 iunie 1994 recenzează o carte intitulată "The World in 2020". S-ar putea ca autorul să fi beneficiat de această cinste pentru că Bill Clinton, cu prilejul unei călătorii la Oxford s-a oprit la o librărie şi a cumpărat cartea.

Indiferent de motivul selecție, recenzentul consideră că prin conținutul ei cartea exprimă reflecțiile autorului rezultate din pătrunderea în vederile generației sale. Prin demersul său autorul extrapolează cunoscutul, susținut şi de nivelul dat al tehnologiei, care nu poate fi schimbat prin inovații, deoarece ar avea nevoie pentru răspândirea în mase de 20 ani. În concluzie, aceste contribuții fac dintr-o lucrare de futurologie o carte bună, apreciată.

Spațiul şi timpul tranziției la noi nu oferă condiții aşa uşor de descifrat pentru abordarea viitorului. Generația contemporană cu mentalități diferit stratificate şi aspirații divergente nu oferă sursele pentru explorarea viitorului mai îndepărtat.

Nici tehnologia dată nu îndeplineşte condițiile extrapolării, iar cea străină nu face semne de neînțeles fiind prea departe de noi în timp şi spațiu.

Şi totuşi viitorul nu poate rămâne o pată albă pentru noi. Chiar dacă privirile ne rămân înlănțuite în prezent, dacă-l examinăm cu atenție vom vedea mai adânc şi implicit mai departe.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 40/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

TIPOLOGIA POLITICILOR MACROECONOMICE

Dr. Lucian-Liviu ALBU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. CRITERII ÎN ABORDAREA POLITICILOR MACROECONOMICE 514
2. POLITICI DE STABILIZARE 516
3. POLITICI STRUCTURALE 523

În literatura de specialitate există diverse moduri de abordare a politicilor macroeconomice. Criteriile care stau la baza clasificării lor se referă, pe de o parte, la obiectivele şi scopurile urmărite, iar, pe de altă parte, la instrumentele folosite.

Pentru perioada de tranziție, considerăm că prezintă importanță cunoaşterea restricțiilor şi a mecanismelor care reglează cuplarea diverselor tipuri de politici în cadrul economiilor de piață dezvoltate.

De asemenea, deoarece obiectivele generale ale tranziției vizează atât stabilizarea, cât şi restructurarea, vom aborda politicile economice prin prisma acestor două criterii.

1. CRITERII ÎN ABORDAREA POLITICILOR MACROECONOMICE

Obiectivele majore ale politicii macroeconomice sunt: un nivel ridicat al ocupării forței de muncă, prețuri stabile, un ritm înalt şi stabil de creştere, balanță externă echilibrată sau nivel controlabil al datoriei externe şi o echitabilă distribuție a veniturilor şi avuției. Pe lângă acestea, pot exista şi alte obiective legate de parcurgerea unei anumite perioade.

Scopurile politicii reprezintă valorile specifice pe care un anumit guvern le ataşează variatelor sale obiective (de exemplu: o rată a şomajului de 4,5%, o rată a inflației de 5% pe an, un ritm anual de creştere economică de 4% pe an etc.). Instrumentele politicii economice, în schimb, reprezintă acele variabile exogene care pot fi influențate direct de guvern (cum sunt: rata impozitelor, cheltuielile guvernamentale, oferta din fondurile de rezervă ale statului etc.) şi care sunt modificate în încercarea de atingere a scopurilor politicii sale.

O regulă, utilă pentru cei care fac politica economică (demonstrată de Jan Timbergen la începutul anilor '50), este aceea că atingerea în acelaşi timp a tuturor scopurilor ar avea şanse doar dacă ar exista cel puțin tot atât de multe instrumente ale politicii economice câte scopuri sunt[1].

Altă regulă, importantă pentru elaborarea programelor de ajustare macroeconomică, este următoarea: dacă scopurile politicii şi instrumentele nu sunt independente, este esențial ca toate instrumentele să fie coordonate în aşa fel încât toate scopurile să poată fi atinse simultan. Guvernele au descoperit, însă, că, în practică, o astfel de întreprindere este deosebit de dificilă. Cauzele principale sunt, pe de o parte, conflictele care apar între obiective şi, pe de altă parte, inabilitatea guvernelor în manipularea precisă a instrumentelor.

Cauzalitatea este complexă în acest caz, fiecare dintre instrumente influențând mai multe scopuri. Aceasta înseamnă că trebuie să existe o foarte atentă coordonare a instrumentelor (a politicilor, în speță) pentru a se putea realiza combinația dorită a scopurilor.

Există cel puțin două consecințe importante, din punct de vedere practic, ale unui asemenea mod de abordare:

1. formularea scopurilor sub forma unor intervale de valori (de exemplu: o rată a şomajului între 3-6%, o rată a inflației de sub 10% pe an, un ritm de creştere cuprins între 2-5% pe an etc.);
2. utilizarea unor variante alternative de politici economice pentru atingerea aceluiaşi scop.

Eliminarea dezechilibrului dintre cererea agregată şi oferta agregată reprezintă scopul ultim al politicilor macroeconomice. În consecință, clasificarea generală a politicilor alternative porneşte de la gruparea acestora în: politici

[1] J. Timbergen, *On the Theory of Economic Policy*, North-Holland, Amsterdam, 1952.

care reduc cererea şi, respectiv, politici care cresc disponibilitatea resurselor (adică oferta).

Corespunzător focalizării impactului lor primar, politicile pot fi: axate pe absorbție - politici de reglare a cererii (demand management policies); axate pe producția curentă sau potențială - politici structurale (structural policies); axate pe compoziția absorbției şi a producției în ceea ce priveşte raportul dintre bunurile comercializabile şi cele necomercializabile - politici ale ratei de schimb (exchange rate policies); axate pe fluxurile de capital - politici de finanțare externă (external financing policies)[1].

Ajustarea macroeconomică a fost adesea privită ca fiind sinonimă cu politicile de restrângere a cererii, beneficiind de o atenție considerabilă în literatura de specialitate[2]. Vizând restabilirea în termen scurt a echilibrelor din economie prin contracția cererii, politicile din această categorie (în principal, politica monetară şi politica fiscală) apar în literatură şi sub denumirea de politici de stabilizare (stabilization policies).

Politicile structurale diferă de cele axate pe controlul cererii, prin aceea că accentul este pus, în principal, pe creşterea economică şi pe efectele alocative ale instrumentelor utilizate. Urmărind restructurarea pe criterii de eficiență economică a resurselor şi sporirea potențialului productiv prin stimularea economisirii şi a investițiilor, orizontul de timp al politicilor incluse în această categorie, denumite în literatură şi politici ale ofertei (supply-side policies), este cu mult mai extins decât în cazul politicilor cererii (demand-side policies).

Un program comprehensiv de ajustare macroeconomică ar trebui deci să conțină toate politicile componente ale celor două mari grupe, corelate însă riguros după o schemă secvențială de ordonare, pe termen lung.

---

[1] M.S.Khan, *Macroeconomic Adjustment in Developing Countries: A Policy Perspective*, World Bank Research Observer 2, no.1 (January): 23-24.

[2] Programele şi studiile FMI, de exemplu, se consideră că, în cvasitotalitatea lor, au fost orientate primordial către cerere.

2. POLITICI DE STABILIZARE

Principalele instrumente alternative ale politicii de stabilizare sunt politica fiscală şi, respectiv, politica monetară, iar modelul cel mai utilizat pentru analiza efectelor lor este modelul IS-LM.

- *Politica fiscală* poate fi definită drept acea încercare guvernamentală menită să influenţeze cererea agregată din economie prin regularizarea volumului cheltuielilor publice şi a ratelor de impozitare. Această politică devine mai flexibilă dacă se are în vedere că nu este obligatoriu ca guvernele să mențină un strict echilibru bugetar. În cazul unor cheltuieli mai mici decât suma obținută prin impozite şi taxe apare un surplus bugetar, iar în situația inversă, un deficit bugetar, care poate fi, însă, finanțat fie prin împrumut, fie prin emiterea de bani.

În cadrul modelului lui Keynes politica fiscală poate fi utilizată pentru a influența nivelul de echilibru al venitului prin intermediul multiplicatorului. Astfel, în vreme ce creşterea cheltuielilor guvernamentale şi reducerea impozitelor conduc la majorarea nivelului de echilibru al venitului, creşterea taxelor şi reducerea cheltuielilor guvernamentale provoacă coborârea nivelului de echilibru. Aceste tipuri de modificări sunt ilustrate şi în contextul modelului IS-LM[1], unde mişcarea spre dreapta a curbei IS, care are o pantă negativă, reprezintă o politică fiscală expansionistă (reducerea taxelor sau creşterea cheltuielilor guvernamentale), iar mişcarea spre stânga - o politică fiscală -contracționistă.

- *Politica monetară* poate fi definită drept acea încercare a guvernului menită să influenţeze cererea agregată din economie prin regularizarea costului şi disponibilității creditului. Guvernul poate influența atât costul, cât şi disponibilitatea creditului prin acțiuni destinate a afecta oferta națională de bani, cum sunt: operațiile pe piața liberă, depozite speciale şi variate forme ale cererii şi controale directe asupra împrumuturilor acordate de bănci şi alte instituții financiare.

În contextul modelului IS - LM, mişcarea spre dreapta a curbei LM, care are o pantă pozitivă (spre deosebire de curba IS), semnifică o politică monetară expansionistă, iar mişcarea spre stânga - o politică monetară contracționistă.

Importanța teoretică (dar şi practică) a modelului IS - LM, precum şi a diverselor sale variante, rezidă în varietatea tipurilor de politici alternative care se pot deduce din el, în funcție atât de pantele individuale ale curbelor IS şi LM, cât şi de raportul dintre ele. Pantele menționate reprezintă elementele fundamentale ale modelului IS-LM, în funcție de ele rezultând eficacitatea fie a politi-

---

[1] Modelul IS-LM, care are la bază graficul Hicks-Hansen, este un model keynesian de echilibru între oferta globală şi cererea globală, căruia i s-a ataşat o ecuație de echilibru monetar care face rata dobânzii endogenă. Astfel, graficul are ca abscisă venitul național (sau PIB-ul) (y) şi ca ordonată - rata dobânzii (i).

cii monetare, fie a celei fiscale. De altfel, înseşi curentele din gândirea economică se grupează în funcție de modul în care pantele respective sunt interpretate unele susținând eficacitatea politicii fiscale, iar altele eficacitatea politicii monetare.

Politicile de expansiune monetară şi bugetară (sau fiscală) pot avea drept obiectiv creşterea venitului național, dar efectele lor adverse generează, de regulă, creşterea inflației. Pe de altă parte, dacă se adoptă politici fiscale şi monetare deflaționiste, acestea vor avea drept rezultat (cel puțin pe termen scurt) creşterea şomajului. De aceea, în perioada postbelică, îndeosebi după criza mondială declanşată în anul 1973, politicile de stabilizare au inclus printre obiectivele sale fundamentale atât reducerea şomajului, cât şi menținerea sub control a ratei inflației.

Politica fiscală şi cea monetară acționează în mod direct asupra cererii agregate. Principalele instrumente sunt cheltuielile guvernamentale, impozitarea şi cantitatea de bani aflată în circulație. Acestea sunt, desigur, interdependente. Astfel, considerând inițial un buget echilibrat, o creştere a cheltuielilor guvernamentale sau o reducere a impozitelor va crea un deficit bugetar care va trebui să fie finanțat prin împrumut. Acesta poate fi de la publicul general, de la băncile comerciale sau de la banca centrală (națională). Când guvernul împrumută de la public sau bănci (prin vânzarea de garanții guvernamentale de diverse feluri), există un efect mic sau nici un efect asupra ofertei de bani. În schimb, când guvernul împrumută de la banca centrală, oferta de bani va creşte.

Rezultă că, dacă creşterea cheltuielilor guvernamentale sau reducerea impozitelor sunt acompaniate de un împrumut la banca centrală, va rezulta o creştere a ofertei monetare. În figura nr.1 se observă cum şomajul datorat unei cereri deficiente (demand-deficient unemployment)[1] poate fi eliminat prin creşterea cheltuielilor guvernamentale sau prin reducerea impozitării, presupunând că oferta de bani rămâne neschimbată. Curba IS se mişcă la dreapta de la IS la IS' şi aceasta creşte nivelul de echilibru al venitului la valoarea OY_o'. Ca venitul național să crească, şomajul coboară la nivelul său "natural". În acelaşi timp, este probabil ca rata inflației să crească. O politică fiscală expansionistă reprezintă deci o cale de realizare a reducerii şomajului, dar numai cu prețul unei inflații mai mari.

Similar, aşa cum se vede în figura nr. 2, şomajul de tipul menționat poate fi eliminat prin creşterea ofertei monetare. În acest caz, curba LM este cea care se mişcă la dreapta de la LM la LM' şi aceasta ridică nivelul de echilibru al venitului la valoarea OY_o', care corespunde şomajului "natural". De asemenea, este probabil că rata inflației va creşte.

[1] Cererea de muncă este o cerere derivată din cererea pentru bunuri şi servicii, iar şomajul datorat unei cereri deficitare apare când există o deficiență generală a cererii de muncă în economie, adică este imposibil ca toți cei care caută de lucru să fie angajați.

Figura nr. 1

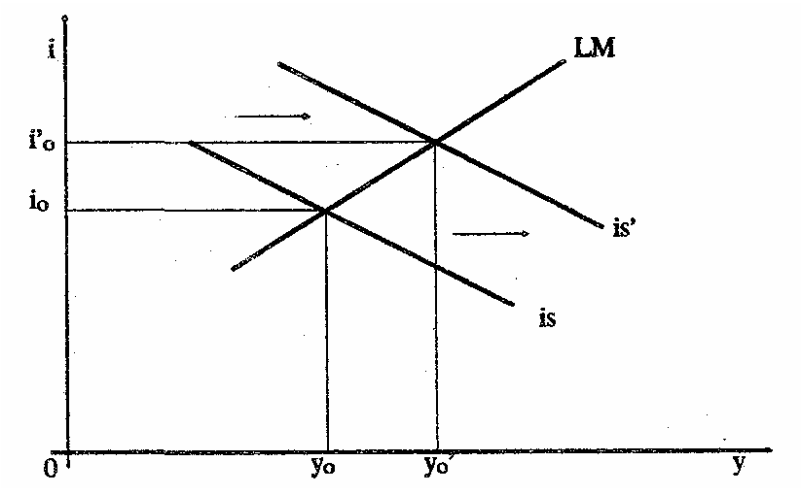

Figura nr. 2

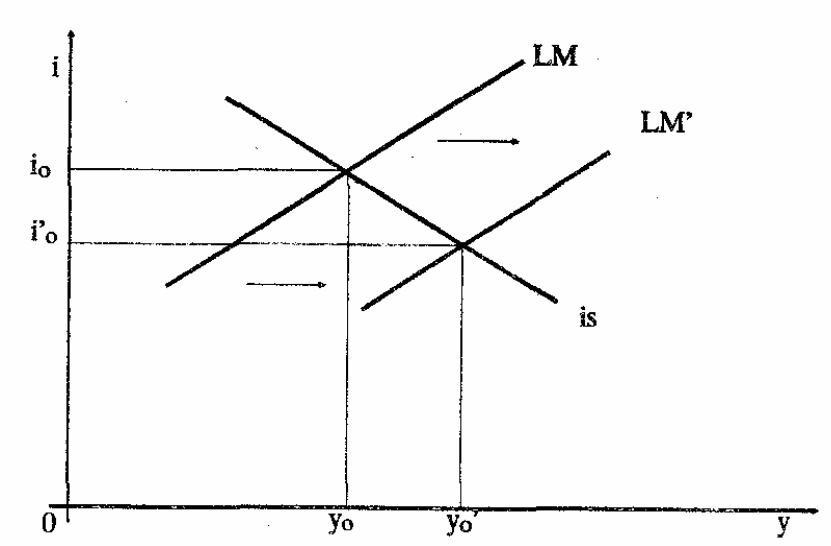

Rezultă că orice combinație între creşterea cheltuielilor guvernamentale, descreşterea impozitelor şi creşterea ofertei monetare, va conduce la reducerea şomajului . Care dintre politici, fiscală sau monetară, va fi mai eficientă, depinde în mare măsură de elasticitatea dobânzii în raport cu investițiile şi cu ce-

rerea de bani. Un lucru însă este sigur, anume că reducerea şomajului poate fi realizată numai cu riscul unei rate mai mari a inflației.

Privitor la inflație, există două mari teorii: a inflației datorată presiunii excesului de cerere (demand - pull inflation) şi a inflației provocată de costuri (cost - push inflation).

Inflația atrasă de cerere există când cererea agregată depăşeşte producția agregată corespunzătoare la (sau aproape de) ocuparea deplină. Excesul cererii poate proveni atât din sectorul real, cât şi din cel monetar al economiei - el poate fi cauzat de creşteri autonome în cheltuielile guvernamentale, investiții, consum sau export în sectorul real sau de o creştere autonomă în oferta de bani sau o scădere a cererii pentru bani în sectorul monetar. Aceste posibilități sunt ilustrate în graficele IS-LM din figura nr. 3 (a) şi (b). O creştere a ofertei de bani sau o scădere a cererii de bani mişcă curba LM spre dreapta la LM' (figura nr. 3 (a)). Aceasta creşte nivelul de echilibru al venitului la OY_1, care este situat deasupra nivelului OY_o al venitului, corespunzător ocupării depline, ceea ce deschide intervalul inflaționist. Trebuie notat că prețurile crescând, valoarea reală a ofertei de bani scade, ceea ce face ca LM să se mişte iarăşi înapoi spre stânga, închizând intervalul inflaționist. Similar, o creştere autonomă a cheltuielilor reale mişcă curba IS spre dreapta la IS' (figura nr. 3(b)) şi aceasta, de asemenea, deschide un interval inflaționist.

Figura nr. 3

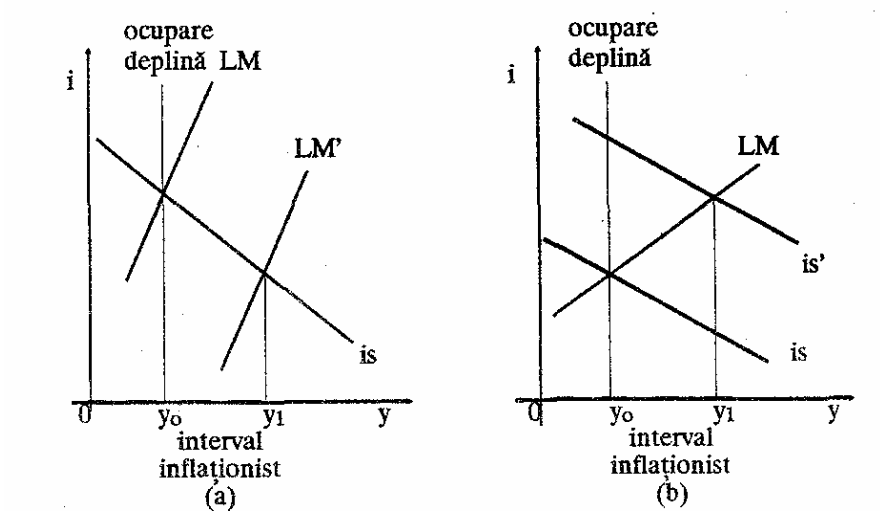

Poate fi argumentat că guvernul este o sursă probabilă a acestui tip de inflație. Prin măsuri politice, guvernul are control asupra ofertei de bani şi poate finanța propriile sale cheltuieli prin creşterea taxelor, împrumut sau tipărire de bani. Gospodăriile şi firmele pot determina creşterea cheltuielilor lor prin utiliza-

rea economiilor sau prin împrumut. Acestea nu sunt în poziția de a fi capabile să crească taxele sau să emită bani pentru ele însele.

Inflația prin cost există când creşterea nominală a salariilor sau a altor costuri de producție (de exemplu, costurile materiilor prime importate) este transmisă la consumator sub forma unor prețuri mai mari. Prețurile crescând, salariile reale coboară şi aceasta conduce la o nouă solicitare de creştere a salariilor, ceea ce dezvoltă spirala inflaționistă. Această teorie se bazează pe existența competiției imperfecte pe piața muncii, generată de existența unor sindicate puternice care fac uz de puterea lor de monopol pentru a creşte salariile în exces față de ceea ce ar fi necesar pentru compensarea creşterii prețurilor. Deşi inflația prin costuri poate exista când există subocupare, este rezonabil să presupunem că pretențiile salariale au o probabilitate mai mare de succes când economia se află la (sau aproape de) nivelul deplinei ocupări deoarece atunci solicitanții de forță de muncă se vor afla într-o competiție dură pentru angajarea forței de muncă existentă.

Pentru ambele teorii, cea mai mare presiune inflaționistă este la deplina ocupare, iar cea mai mică - la rata cea mai mare a şomajului. Aceasta sugerează existența unei relații inverse între rata şomajului şi rata inflației salariului nominal, relație cunoscută sub numele de "curba Phillips". Ea are importante implicații politice, relevând că menținerea deplinei ocupări şi controlul inflației sunt două obiective aflate în conflict. De asemenea, curba menționată demonstrează existența unui şomaj "natural" (apreciat în cazul curbei Phillips originale, la 5,5%) la care corespunde o creştere zero a inflației şi la care cererea totală de muncă este egală cu oferta totală.

Friedman, unul dintre principalii critici ai curbei Phillips originale, arată că pe axa verticală a graficului acestei curbe ar trebui înscrisă rata de modificare a salariilor reale, mai degrabă decât cea monetară. În această idee, când salariul real este constant, salariul nominal nu este nevoie să rămână constant; în realitate, el poate creşte cu orice rată, atât de mult cât creşterea nivelului prețurilor.

Evidențele statistice din perioada anilor '70 au forțat la modificarea celor două teorii ale inflației - prin cerere şi prin costuri - în încercarea de a găsi o explicație pentru coexistența ratelor înalte ale inflației cu ratele înalte ale şomajului. Dezvoltările teoretice, operate de Friedman, Phelps şi alții, au constat în introducerea unor ipoteze noi privind aşteptările adaptive şi aşteptările raționale, iluzia monetară, existența a două curbe Phillips - pe termen scurt şi pe termen lung, dependența ratei inflației salariilor de gradul de militanță al sindicatelor - exprimat prin rata de modificare a forței de muncă sindicalizate sau prin activitatea grevistă şi în interpretarea multicauzală a inflației. Neinsistând asupra acestor dezvoltări teoretice, în continuare vom examina câteva măsuri politice alternative cu impact asupra inflației.

Politicile fiscală şi monetară au fost mult utilizate în încercarea de a controla inflația. Fiind politici ce operează asupra cererii ar fi probabil ca ele să fie

efective numai împotriva inflației cauzată de excesul acesteia. O reducere în cheltuielile guvernamentale, o creştere a impozitării sau o combinație a celor două măsuri (adică o politică fiscală deflaționistă) va diminua în mod direct cererea agregată; o micşorare a ofertei monetare sau o reducere a ratei sale de creştere (deci o politică monetară deflaționistă) ar avea acelaşi efect.

Keynesiştii pun accentul pe politica fiscală ca o cale de control a cererii agregate. Monetariştii acordă importanță mai mare influenței exercitate de oferta de bani. Cu toate acestea, mulți monetarişti nu susțin utilizarea politicii monetare pentru scopurile stabilizării pe termen scurt datorită nesiguranței lungimii efectelor în timp.

Dacă Friedman are dreptate când afirmă verticalitatea curbei Phillips, deci existența unei rate înalte a inflației, corespunzând ratei "naturale" a şomajului, atunci acțiunea potrivită pentru coborârea ratei inflației va fi menținerea unui control strict asupra creşterii ofertei de bani. Aceasta va creşte peste rata sa naturală şi va reduce rata actuală a inflației sub rata aşteptată. Aşteptările vor fi atunci revizuite în jos şi eventual rata naturală a şomajului poate fi restabilită la o rată a inflației mai mică. Monetariştii admit o regulă conform căreia creşterea pe termen lung a ofertei de bani este menținută la o rată anuală constantă, preferabil anunțată dinainte de autoritățile monetare.

Dacă, pe de altă parte, inflația e cauzată de acțiunile sindicatelor, atât politica fiscală, cât şi cea monetară pot deveni ineficiente. În aceste condiții, în politica de stabilizare se include, uneori, şi politica prețurilor şi a veniturilor.

- Politica prețurilor şi a veniturilor reprezintă principala recomandare pentru adepții ideii că inflația este cauzată de sindicate[1]. Există însă alte păreri care susțin ineficacitatea unei asemenea politici. Astfel, criticii controlului prețurilor argumentează că, dacă profiturile sunt restricționate, nivelul investițiilor va fi redus, ceea ce va genera efecte adverse asupra creşterii producției şi ratei ocupării.

Politica veniturilor poate fi privită ca o încercare de reducere a ratei inflației fără crearea unui efect nedorit asupra şomajului. În termenii curbei Phillips, politica veniturilor este privită ca o metodă de aducere a curbei respective în vecinătatea originii (axelor de coordonate), ceea ce corespunde unei relaxări a conflictului dintre obiectivele unei ocupări depline a forței de muncă şi stabilitatea prețurilor.

O politică a veniturilor poate fi adoptată dacă inflația rezultă din forțarea creşterii costului factorilor (cost-push inflation), îndeosebi prin exercitarea puterii de monopol a sindicatelor, care forțează creşterea salariilor şi, respectiv, a nivelului excesului cererii sau ofertei de forță de muncă.

---

[1] Există două tipuri de politici în cazul prețurilor şi veniturilor, în funcție de modul în care acționează guvernul: politică voluntară - când guvernul solicită sau recomandă producătorilor şi sindicatelor să mențină scăzute rata de creştere a prețurilor şi, respectiv, a salariilor; politică statutară - când guvernele introduc norme legislative care limitează creşterea prețurilor şi a nivelului salariilor.

Dacă inflația se datorează excesului de cerere generalizat, este probabil ca politica veniturilor să genereze diferențe între câştiguri, cum sunt cele ale salariaților care vor dori să practice muncă suplimentară ocolind prevederile politicii şi cei care urmează politica. Chiar în acest caz, există un argument logic pentru introducerea unei politici a veniturilor într-o situație de exces al cererii, cum este cel al reducerii aşteptărilor inflaționiste. Monetariştii argumentează că inflația se dezvoltă inițial dacă oferta de bani se extinde mai rapid decât creşterea pe termen lung a capacității productive. Dar inflația se dezvoltă şi pe parcurs deoarece oamenii, de regulă, aşteaptă mai multă inflație şi încorporează aşteptările lor în fixarea prețului lor şi în cererile salariale. Durata şi nivelul neocupării peste rata naturală a şomajului, care este cerută de reducerea ratei inflației, depind de mărimea perioadei în care se consideră că aşteptările inflaționiste vor fi reduse. Deci, dacă o politică a veniturilor reuşeşte să diminueze aşteptările inflaționiste, aceasta îi va permite guvernului să reducă inflația cu mai puțin şomaj decât ar fi fost altfel necesar.

Evidența empirică relevă că în numeroase țări impunerea unei politici a veniturilor nu reduce în realitate aşteptările inflaționiste. Aceasta se poate datora faptului că politica doar transferă creşterile băneşti salariale de la perioada inițială a politicii la perioada viitoare când politica începe să se deprecieze sau când ea este în final abandonată.

Studiile econometrice relevă că, pe termen lung, în cazul unor țări precum Marea Britanie, politica veniturilor nu a avut influență semnificativă asupra ratei de creştere a salariilor sau a nivelului prețurilor. Probabil, aceasta se datorează faptului că politica veniturilor a fost introdusă doar ca o posibilă soluție la o criză în care balanța de plăți s-a deteriorat sau rata inflației s-a accelerat. Unii politicieni argumentează că, în ideea realizării unui succes pe termen lung în controlul inflației, este de dorit o politică a veniturilor permanentă (nu ocazională), cum a fost cazul unor țări ca Suedia şi Austria, unde s-au obținut unele rezultate bune în trecut.

3. POLITICI STRUCTURALE

Comparativ cu politicile de control al cererii (denumite de regulă, politici de stabilizare), politicile structurale diferă cel puțin din două puncte de vedere:

1. concentrarea mai mult pe creşterea economică decât pe controlul cererii interne şi pe îmbunătățirea imediată a balanței contului curent (deci pe absorbția rapidă a deficitelor);
2. timpul de reacție mai lung, necesar propagării efectelor alocative (cum sunt creşterea investițiilor în cele mai eficiente sectoare, combinată cu eliberarea de capital şi forță de muncă din celelalte sectoare). Politicile din această categorie se fundamentează pe teoria supply-side şi de aceea ele se mai numesc şi politici de stimulare a ofertei (supply-side policies).

Politicile supply-side sunt orientate spre extinderea potențialului productiv prin sporirea ofertei factorilor de intrare, cum sunt forța de muncă şi capitalul, şi prin creşterea productivității. În acest sens, există, de regulă, trei direcții majore în cadrul politicii: diminuarea impozitelor (destinată creşterii ofertei de muncă şi capital); scăderea ratei "şomajului natural"; stimularea reducerii costurilor de firmă.

În legătură cu diminuarea ratelor de impozitare, politica supply-side se concentrează mai mult pe efectele asupra ofertei de muncă şi de capital decât pe efectele asupra cererii agregate. Astfel, se argumentează că impozitele asupra venitului personal influențează negativ oferta de muncă, iar impozitele asupra venitului firmelor le descurajează să investească şi să se extindă. În consecință, prin reducerea taxelor şi a impozitelor se poate stimula munca şi asumarea riscului pentru afaceri şi, astfel, se poate mări potențialul productiv şi reduce rata şomajului.

În ceea ce priveşte reducerea şomajului natural, politica guvernamentală ar trebui să asigure următoarele: stimularea propagării în masă a informațiilor referitoare la piața muncii (prin finanțarea unor centre şi oficii eficiente care să ofere servicii în domeniul identificării locurilor de muncă disponibile şi a condițiilor detaliate care se cer pentru ocuparea lor); finanțarea unor programe de recalificare şi reciclare pentru şomerii care doresc să ocupe noile locuri de muncă, în concordanță cu cererea de pe piața muncii; asistența în domeniul mişcării în teritoriu a familiilor (prin oferirea de informații privind posibilitățile de şcolarizare, de recreare ş.a., calitatea vieții, în general, în alte regiuni ale țării şi, îndeosebi, prin acordarea de ajutor financiar pentru acoperirea, cel puțin parțială, a costurilor schimbării domiciliului şi a locului de muncă şi de facilități în cumpărarea locuințelor)[1]; asistență specială pentru ocuparea forței de muncă tinere

[1] În legătură cu acest aspect, se poate vorbi şi de aşa-numita politică regională, cuprinzând acele măsuri introduse de guvern în favoarea celor mai sărace regiuni, care urmăresc re-

(prin acordarea de consultanță în vederea dobândirii practicii în afaceri şi informațiilor tehnologice şi prin plata unor subvenții firmelor care permit aceasta tinerilor absolvenți); acordarea de subvenții firmelor care reduc orele de muncă mai mult decât numărul de salariați (prin încurajarea acelor firme care adoptă echipament tehnologic nou şi care, în acelaşi timp, negociază cu succes cu sindicatele, convingându-le pentru soluția reducerii programului de lucru, în opoziție cu concedierile).

A treia direcție constă în reducerea costurilor reale cu forța de muncă ale firmelor prin diminuarea contribuției salariaților la fondul național de asigurări sociale, prin orientarea legislației în sensul limitării puterii de negociere a sindicatelor (propunere destul de controversată, de altfel) şi oferirea unor avantaje suplimentare firmelor pentru fiecare nou salariat angajat în plus.

Politicile structurale pot îmbrăca diverse forme, depinzând de natura economiei naționale şi de problemele cărora trebuie să le facă față. Totuşi, politicile de acest gen se pot clasifica în două mari grupe: politici de stimulare a eficienței şi alocării resurselor şi, respectiv, politici orientate spre extinderea capacității productive a economiei.

Prima grupă include toate măsurile vizând eliminarea distorsiunilor care provoacă discrepanțe între prețuri şi costuri marginale. Astfel de distorsiuni pot fi generate, de exemplu, de controlul prețurilor, competiția imperfectă, impozite, subvenții şi restricții impuse de sindicate. Atractivitatea politicilor care stimulează eficiența este dată de posibilitatea creşterii producției în condițiile unei cantități date de resurse fără reducerea consumului. Totuşi, încercările de a elimina

---

ducerea unor dispariți față de regiunile cele mai prospere. În afara criteriului justiției sociale, reducerea nivelului şomajului în regiunile mai sărace, care se poate realiza printr-o politică regională adecvată, va creşte nivelul venitului național şi al ratei de creştere economică.

Un succes în politica regională poate permite guvernului să opereze la orice nivel dat al şomajului cu o mai mică rată a inflației decât ar fi fost altfel posibil. De asemenea, o politică regională adecvată ar putea stopa declinul comunităților locale în ideea menținerii unui echilibru geografic al populației şi a prevenirii unei posibile subutilizări a capitalului social (şcoli, spitale etc.). Totodată, o politică de acest gen ar putea reduce emigrarea spre regiunile prospere, unde costul aglomerării şi presiunile asupra capitalului social devin tot mai severe.

În cazul României o problemă regională există datorită unei inadecvate politici în trecut, astăzi numeroase zone confruntându-se cu declinul vechilor industrii amplasate pe teritoriul lor. Guvernul ar putea promova o politică salarială care să conducă la o relativă reducere a ratei salariilor în aceste zone în ideea liberalizării pieței regionale a forței de muncă. Această abordare este însă limitată, pe de o parte, de predominanța înțelegerilor salariale la nivel național şi, pe de altă parte, de opoziția sindicatelor. Astfel că rămân două posibile abordări: 1 - creşterea cererii de forță de muncă prin încurajarea firmelor de a se muta în acele regiuni sau prin creşterea cheltuielilor publice în zonele respective; 2 - reducerea ofertei de muncă prin promovarea mobilității forței de muncă din aceste regiuni. În acest sens, experiența unor țări europene care au înregistrat succese notabile în rezolvarea problemelor regionale, precum Marea Britanie sau Italia, ar putea constitui un ghid util pentru politica regională în România.

distorsiunile majore existente, în prezent, în economiile est-europene, ca de altfel şi în cele aflate în curs de dezvoltare, întâmpină serioase dificultăţi în practică. În primul rând, dacă forţa de muncă şi capitalul nu se mişcă uşor de la un sector la altul, schimbările survenite în preţurile relative şi stimulente pot genera şomaj pentru o perioadă lungă înainte ca ajustarea să poată fi finalizată. În al doilea rând, multe alte politici guvernamentale, care au obiective diferite de acela al eficienţei economice (cum sunt: crearea de locuri de muncă, subvenţiile la consumator, controlul preţurilor la produsele de consum de bază, restricţiile asupra unor categorii de importuri etc.) pot crea noi distorsiuni. Modificările bazate pur pe eficienţă trebuie să ţină seama de realităţile politice. În fine, măsurile de politică macroeconomică suferă de anumite inconsistenţe teoretice: una binecunoscută, sugerată de teoria "second best" este aceea că, dacă o economie are multe distorsiuni majore, eliminarea numai a unora dintre ele nu va produce în mod necesar o creştere a eficienţei pe ansamblu.

În cazul ţărilor est-europene şi al celor în curs de dezvoltare, două sunt sursele ineficienţei cu semnificaţie macroeconomică care au devenit mai importante în ultima vreme. Una este reprezentată de barierele artificiale puse în calea comerţului exterior. Tarifele, contingentările (cotaţiile) şi alte restricţii asupra comerţului şi plăţilor au impact negativ asupra volumului comerţului şi al specializării şi favorizează industriile de substituire a importului, ceea ce limitează eficienţa şi flexibilitatea firmelor, care ar trebui continuu expuse competitivităţii internaţionale[1].

O a două sursă a ineficienţei, în unele ţări din categoria celor menţionate, este reprezentată de distorsiunea asociată controlului preţurilor. De exemplu, guvernele fixează adesea preţurile produselor agricole la niveluri diferite de acelea de pe pieţele mondiale. Astfel de politici au un puternic efect asupra nivelului şi alocării producţiei agricole şi asupra consumului. În multe astfel de ţări, organizaţiile comerciale de stat cumpără cea mai mare parte a producţiei firmelor. Dacă o organizaţie comercială încearcă să crească veniturile sale

[1] Există câteva studii care au arătat, cu multă claritate că, atunci când ţările şi-au orientat strategiile spre exterior, rezultatele au fost mult mai bune, în termenii creşterii economice, ocupării şi ajustării la şocurile externe, decât în cazul ţărilor având strategii orientate spre interior. Strategiile orientate spre exterior s-au caracterizat prin stimulente acordate producătorilor interni pentru a exporta produsele lor sau pentru a concura importurile. Succesul relativ al acestor politici a determinat eforturi considerabile pentru încurajarea ţărilor în curs de dezvoltare, în anii '80, şi a ţărilor est-europene, după 1990, de a liberaliza comerţul lor exterior. Printre lucrările care abordează aceste probleme, menţionăm: B. Balassa, *Structural Adjustment Policies in Developing Economies*, World Development (January): 23-38, 1982; A.O. Krueger ş.a., *Trade and Employment in Developing Countries*, vol.1: Individual Studies, Chicago: University of Chicago Press, 1981; S. Edwards, *The Order of Liberalization of the Balance of Payments: Should the Current Account Be Opened Up First?,* World Bank Staff Working Paper 710, Washington, D.C., 1984; M. Mussa, *Macroeconomic Policy and Trade Liberalization: Some Guidelines*, în: Research Observer No.1, The World Bank, 1987.

(sau să-şi reducă pierderile) prin ridicarea preţurilor, ea plăteşte sub nivelurile mondiale. Aceasta frânează atât producţia internă, cât şi exporturile şi poate duce la majorarea importurilor, generând, astfel, probleme bugetare guvernului. Evidenţele empirice sugerează că mărirea preţurilor producătorului are tendinţa de a stimula producţia, îndeosebi pe termen lung[1]. Aceleaşi probleme apar în cazul preţurilor energiei. Dacă acestea sunt menţinute sub preţurile de pe piaţa mondială, guvernul trebuie să absoarbă costul subvenţiilor în bugetul său, iar economia, în general, va fi slab stimulată să modifice energointensivitatea producţiei şi consumului[2].

A doua grupă se referă îndeosebi la stimularea investiţiilor şi a economisirii, în general. Rata de extindere a capacităţii economiei depinde, printre altele, de raportul dintre consum şi investiţii, ca şi de natura şi calitatea capitalului nou pus în funcţiune. Pentru atingerea acestui obiectiv, politicile structurale adecvate sunt acelea care favorizează investiţiile şi economiile. Deoarece în ţările est-europene şi în cele în curs de dezvoltare există o constrângere severă datorată unui capital disponibil redus, politicile orientate spre stimularea economiilor publice şi private joacă un rol special în cadrul programelor de ajustare care vizează creşterea economică. Pentru sectorul public, astfel de politici ar putea urmări facilităţile de ordin fiscal. În cazul economiilor private, însă, accentul ar trebui pus în principal pe politicile ratei dobânzii.

Politica ratei dobânzii influenţează nu numai modificările pe termen scurt în nivelul economisirii, inflaţiei şi finanţării externe, dar, de asemenea, şi acumularea pe termen lung a fondurilor financiare şi nivelul şi compoziţia investiţiilor[3]. Teoria de bază este ilustrată în figura nr. 4, în care pe axa orizontală sunt marcate economiile şi investiţiile private reale, iar pe axa verticală - dobânda adusă de economii şi costul real al capitalului. De asemenea, s-a presupus că volumul investiţiilor (I) se află într-o relaţie inversă cu costul capitalului (r)[4]. Oferta totală de finanţare pentru investiţii, într-o anumită ţară, cuprinde economiile interne, S_D, plus sursele străine (infuzia de capital), S_F. Suma, pe orizontală, a economiilor (fondurilor) provenite din cele două surse (S_D + S_F) este presupusă ca fiind o funcţie crescătoare de dobânda reală[5]. În graficul prezen-

---

[1] M.E. Bond, *Agricultural Responses to Prices in Sub-Saharian African Countries*, IMF Staff Pappers (December): 703-26, 1983.

[2] P. Hare, *Industrial Competitiveness in Eastern Europe and the Soviet Union*. În: Manchester Statistical Society, October, 1991.

[3] Această ipoteză a fost emisă de R.McKinnon în lucrarea: *Money and Capital in Economic Development*, Washington D.C.: Brookings Institution, 1973.

[4] Această analiză a fost efectuată de M.S. Khan şi M.D. Knight, în studiul: *Stabilization Programs in Developing Countries: A Formal Framework*. IMF Staff Pappers (March): 1-53, 1981.

[5] Chiar dacă economiile interne nu răspund la modificările ratei dobânzii, economia naţională ar putea obţine o mai mare proporţie de fonduri din străinătate şi deci, pe ansamblu, ar rezulta o creştere a volumului total de fonduri disponibile ($S = S_D + S_F$).

tat, atât în cazul curbei investiţiilor, cât şi în al celei a economiilor s-a avut în vedere un nivel constant al venitului real.

Figura nr. 4

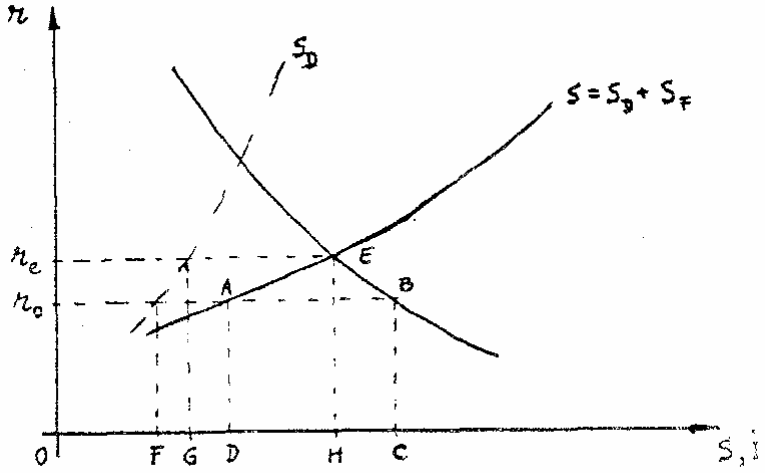

Presupunem, pentru început, că rata de revenire a economiilor, ca rezultat al inflaţiei interne şi a limitelor impuse asupra ratelor dobânzii, este egală cu r_o. La acest nivel al ratei dobânzii, oferta totală de economii (fonduri) disponibile pentru investiţii private interne este egală cu OD, în vreme ce cererea privată, pentru economii (fonduri) este egală cu OC. Dacă volumul investiţiilor private, care poate fi în acest moment demarat, este limitat de oferta de economii, limitele impuse de rata dobânzii restricţionează economia la punctul A, unde există un exces continuu de cerere pentru fonduri de investiţii egal cu DC. Dacă restricţiile asupra ratei dobânzii vor fi eliminate (liberalizarea dobânzilor), echilibrul se va situa la rata reală a dobânzii r_e, deasupra lui r_o. Rezultă că, dacă oferta de fonduri interne sau de fonduri externe este elastică în raport cu dobânda, economiile ar putea creşte. Noul echilibru (punctul E) va implica, în acest caz, atât o rată reală a dobânzii interne mai mare, r_e, cât şi un nivel de echilibru mai ridicat al economiilor şi, respectiv, al investiţiilor private, OH. Deficitul contului curent al sectorului privat ar putea creşte de la FD la GH, dar acest deficit mai mare ar putea reflecta un nivel mai ridicat al investiţiilor private, finanţat prin fonduri externe, mai degrabă decât o reducere a ratei economiilor totale. Această analiză sugerează că modificarea restricţiilor asupra ratei dobânzii poate genera o rată mai mare a investiţiei private interne.

În majoritatea ţărilor est-europene şi în multe din ţările în curs de dezvoltare, sistemul financiar continuă să fie strâns controlat de guvern, iar restricţiile se concentrează îndeosebi asupra ratelor nominale ale dobânzii. În cazul unui proces inflaţionist în economie astfel de controale au condus la o rată reală

negativă mare a dobânzii, corectată cu inflația anticipată. Economiile financiare reale au crescut din această cauză mai puțin rapid decât economia reală, iar regresul procesului de intermediere financiară, datorat, în mod particular, pieților paralele sau controlate, a devenit o problemă foarte serioasă. Asemenea dezvoltări pot restricționa în mod sever disponibilitatea creditului prin sistemul financiar şi, astfel, inhiba nivelul şi eficiența investițiilor[1]. Dacă creditul disponibil este adesea alocat în primul rând pentru firmele mari şi întreprinderile de stat, finanțarea firmelor mici şi mijlocii şi a gospodăriilor poate fi sever raționalizată. Drept rezultat, proiecte neeconomice sunt deseori demarate cu prețul sacrificării unora mai eficiente.

Pentru creşterea volumului creditului, e nevoie ca ratele dobânzilor să fie ridicate şi sistemul financiar să devină mai eficient. Aceasta necesită luarea atentă în considerare a inflației pe parcursul derulării programelor economice. În particular, guvernul trebuie să calmeze pe cei care economisesc pe plan intern în sensul asigurării că ei vor câştiga dobânzi reale care vor fi competitive cu acelea câştigate în exterior. Această asigurare reprezintă un pas esențial pentru susținerea procesului de ajustare al balanței de plăți, creşterea investițiilor străine şi împiedicarea volatilizării capitalului ("capital flight"). Ar trebui totuşi notat că evidențele empirice pentru țările în curs de dezvoltare relevă că efectul diverselor rate ale dobânzii asupra economiilor poate fi uneori destul de neînsemnat[2]. Astfel, creşterea semnificativă a ratei economiilor poate necesita o sporire considerabilă a ratelor dobânzii reale.

---

[1] Politica monetară, în sens larg, incluzând şi politica fiscală, atât prin reglementările sale, cât şi prin efecte, vizează acțiunea asupra condițiilor de finanțare a investițiilor; economiştii sunt deci interogați asupra interrelațiilor dintre variabilele reale şi cele monetare. Schemele keynesiste şi cele monetariste descriu influența variabilelor monetare asupra celor reale prin intermediul ratei dobânzii, pentru keynesişti, şi al masei monetare, pentru monetarişti. Dar, în aceste scheme, efectele inverse ale variabilelor reale asupra celor monetare rămân limitate de ipoteza care le este comună - exogenitatea ofertei de monedă. Modelele politicii economice contemporane sunt concentrate pe substituirea acestei relații cauzale printr-o interrelație între variabilele monetare şi cele reale, ceea ce apare sub forma finanțării creşterii. Într-adevăr, creşterea economică impune, pentru finanțarea investițiilor care-i sunt necesare, un anumit volum de resurse financiare. Or, acesta nu poate fi furnizat integral prin economiile investitorilor. Este rolul intermediarilor financiari de a asigura drenajul economiilor spre investiții prin completarea acestora printr-o creație monetară. Punerea în evidență a interdependenței dintre variabilele reale şi cele monetare implică renunțarea la ipoteza, cel puțin sub forma sa radicală, a exogenității ofertei de monedă. Altfel spus, agenții nebancari exercită o influență asupra ofertei monetare prin comportamentul lor în calitate de solicitanți de monedă. Banca centrală se găseşte, aşadar, într-o situație relativ pasivă față de cele trei surse de creare a monedei: creanțe în exterior, creanțe prin Tezaur şi creanțe în economie. În consecință, inițiativa de creare a monedei revine ofertanților de devize, trezoreriei, precum şi solicitanților de credite. În această inițiativă depinde, ea însăşi, de ritmul creşterii economice.

[2] M.S. Khan, M.D. Knight, *Fund-Supported Adjustment Programs and Economic Growth*. IMF Occasional Papers 41. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 1985.

Modificările în ratele dobânzii şi reformele sistemului financiar trebuie să fie coordonate cu alte măsuri ale politicii de stabilizare. Experiența sugerează că această coordonare este mai importantă în special în primele faze ale derulării unui program de stabilizare. În particular, anumite combinații de politici pot submina sistemul financiar care tocmai suferă modificări structurale. Conturile fiscale trebuie să fie ținute sub control pentru a evita modificările bruşte ale fluxului de fonduri în şi din sistemul financiar. Politica ratei dobânzii, de exemplu, ar trebui coordonată cu politica ratei de schimb, pentru ca mişcările de capital să nu destabilizeze reforma financiară.

Deşi accentul se cere a fi pus pe relația dintre economii (financiare şi reale) şi ratele dobânzii, trebuie, avute în vedere, de asemenea şi alte aspecte privind comportamentul economiilor. Printre acestea menționăm: relațiile dintre economiile publice şi cele private (dacă ele sunt substituibile într-un grad înalt sau nu); efectele fluxurilor de capital asupra economiilor interne atât cele publice, cât şi cele private (gradul de dependență, a economiilor şi investițiilor interne, de fondurile externe); compensarea, prin măsuri de politică guvernamentală (precum creşterea ratelor reale ale dobânzii şi extinderea instrumentelor de economisire), a efectelor negative posibile ale economiilor publice şi străine asupra economiilor private interne.

O bogată literatură există în domeniul generării investițiilor, modelele din această categorie fiind în general de tipul acceleratorului flexibil. Modelele standard ale investițiilor se cer însă a fi adaptate la trăsăturile structurale ale țărilor est-europene aflate în prezent în perioada de tranziție la economia de piață, cum sunt: absența unor piețe financiare care funcționează bine; ponderea foarte ridicată a investițiilor guvernamentale în cadrul procesului investițional; distorsiunile create de controlul încă relativ important asupra relațiilor externe; rigiditatea ridicată a structurilor productive (îndeosebi a celor industriale) etc.

De asemenea, alte secțiuni, ale unui eventual program economic de ajustare şi restructurare, de care politicile structurale trebuie să țină seama, se referă la politicile ratei de schimb şi la politicile de finanțare externă.

*

* *

Axiomele implicite ale teoriei echilibrului general se fundamentează pe răspunsurile agenților individuali la stimulentele economice. De aceea, este necesar ca politicile de stabilizare să țină cont de factorii sociali, instituționali, tehnologici şi psihologici, ca stimulentele economice guvernamentale, cheltuielile guvernamentale şi veniturile fiscale să se reflecte în creşterea producției. Astfel, în vreme ce o trăsătură importantă a oricărei politici de stabilizare o constituie, pe termen scurt, eliminarea excesului cererii sau absorbția excesului de lichiditate, succesul său, pe termen lung, depinde însă de obținerea unui răspuns favorabil din partea ofertei. De aceea, în perioada de tranziție, obiectivele de bază, pe termen lung, ale politicilor de stabilizare trebuie să le constitu-

ie stimularea ofertei, realizarea unei monede stabile şi o eficienţă alocativă crescută a activităţii economice organizată pe principiile pieţei. În acest context, pentru asigurarea succesului politicilor macroeconomice în ţările est-europene, este necesară crearea unor precondiţii foarte importante. În acest sens, pentru realizarea obiectivelor pe termen lung ale stabilizării, reforma economică va trebui să vizeze următoarele domenii: politica bugetară; sectorul guvernamental şi privatizarea; politica taxei pe venit; principiile de impozitare supply-side; băncile comerciale private; băncile străine; pieţele capitalului; capitalul de risc şi băncile comerciale; proprietatea şi drepturile de arendă; libera iniţiativă; creşterea şi descreşterea numărului de salariaţi şi limitele salariului; oferta antreprenorială şi de management; politica monetară viitoare şi politica ratei de schimb; datoria naţională.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 41/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

DETERMINĂRI, CONFLUENȚE ŞI RESTRICȚII ÎN ELABORAREA STRATEGIILOR DE DEZVOLTARE

Nicoleta HORNIANSCHI

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

INTRODUCERE 537

MECANISMUL DE RESTRUCTURARE. IMPACTUL ACESTUIA ASUPRA CONFIGURAȚIEI STRUCTURALE A PRODUCȚIEI INDUSTRIALE 538

FACTORI DETERMINANȚI, RESTRICȚII ŞI INFLUENȚA ACESTORA ASUPRA CONFIGURAȚIEI STRUCTURILOR DE PRODUCȚIE 546

INTRODUCERE

Potrivit aprecierilor multor specialişti[1] criza actuală a economiei româneşti este, în primul rând, o criză de structură care se manifestă cu o deosebită acuitate la nivelul structurilor industriale ale căror deficiențe şi dezechilibre, dificil de înlăturat pe termen mediu şi aproape imposibil pe termen scurt, s-au accentuat în condițiile degringoladei apărute la nivelul mecanismului economic. Procesul de restructurare a industriei româneşti se desfăşoară, în prezent, în condiții puțin favorabile, marcate de puternica destabilizare a producției şi, drept urmare, instalarea unei crize de subproducție, de intensificare a concurenței pe piața internațională şi de lipsă a concurenței interne, de coexistență a elementelor specifice economiei planificate cu cele ale economiei de piață etc.

Pornind de la constatarea că, spre deosebire de țările dezvoltate, în care circa 65% PIB este produs de sectorul serviciilor, în România o valoare apropiată **-** circa 60% - revine industriei şi construcțiilor, apreciem că îmbunătățiri sensibile ale performanțelor economiei naționale ar putea li obținute, în primul rând, prin restructurarea de fond a acestui sector.

---

[1] Gh. Zaman - *Direcții ale abordării şi soluționării crizei economice structurale în România*, în: Buletinul INCE, nr. la, 11-13 octombrie 1991; Sorica Sava, *op. cit.,* p. 39; Ion Mihai, *op. cit.,* p. 43.

MECANISMUL DE RESTRUCTURARE. IMPACTUL ACESTUIA ASUPRA CONFIGURAȚIEI STRUCTURALE A PRODUCȚIEI INDUSTRIALE

În condițiile în care este de aşteptat ca mecanismul economic să fie restructurat de fond prin promovarea proprietății private, a pieței pentru toți factorii de producție, a autonomiei funcționale a agenților economici şi liberalizării prețurilor, sporul de calitate şi eficiență anticipat, ca urmare a trecerii la un mecanism economic concurențial, ar urma să fie în cea mai mare parte rezultatul efortului de restructurare a producției desfăşurat la nivel microeconomic. Privite prin această prismă, mutațiile structurale din industria românească vor depinde, într-o proporție covârşitoare, de alternativa strategică ce va fi aleasă pentru dezvoltarea economiei naționale, de soluționarea practică a cerințelor implementării noului mecanism economic, de gradele de libertate pe care acesta le va conferi agenților economici, de măsura în care inițiativa şi eforturile înnoitoare ale acestora vor fi sprijinite de către stat prin pârghiile economico-financiare ce îi stau la dispoziție. Evident că. oricât de liberală am dori să devină economia românească, această schimbare nu se poate petrece peste noapte, fiind, în mod obiectiv, necesară restructurarea vechiului mecanism economic şi, concomitent, crearea şi, mai ales, aducerea în stare de funcționare a celui nou. Se profilează deci iminența unei perioade de timp în care reglajele pieței libere se vor îmbina cu utilizarea flexibilă şi atentă a celor mai adecvate pârghii şi instrumente economice aflate la dispoziția guvernului.

Restructurarea producției industriale, stimulată de mecanismul economic concurențial, ar urma să se producă, în aceste condiții, în direcția creşterii gradului de adaptabilitate şi adecvare a producției la condițiile economice concrete interne şi externe pe baza strategiilor de firmă şi în perfectă simbioză cu politicile structurale şi industriale elaborate la nivel guvernamental. Se impune însă mențiunea că acesta este un deziderat, întrucât, plecând de la premisa că agentul economic este suveran în alegerea strategiei sale de dezvoltare, apreciem că nu sunt oportune măsuri cu caracter restrictiv sau normativ care să-l oblige să țină seama de elementele cadru ale politicii de restructurare. De asemenea, considerăm că, în ipoteza adoptării unei strategii liberale, componenta microeconomică a procesului de restructurare a producției va avea un rol determinant în configurația structurală rezultată. Spre deosebire de aserțiunile altor cercetători, nu credem că "dacă sensul ascendent (dinspre firmă spre industrie) va predomina sistemul economic, acesta va deveni anarhic"[1] ci, ne temem că, în cazul unei foarte pronunțate dominante a acestui vector, este po-

[1] Olga Mihăescu, *Aspecte ale reformei economice*, în: Buletinul IN CE, nr. la, 11 octombrie 1991 p. 652.

sibilă o anumită risipă de resurse, în primul rând financiare şi umane, ca urmare a alocării acestora într-o direcție de dezvoltare fără mari şanse de reuşită, ceea ce, nu ar fi de dorit, mai ales în actuala situație economică în care se găseşte țara noastră (deşi fenomenul este specific economiilor concurențiale, piața fiind aceea care validează sau nu succesul unei întreprinderi, modul în care ea reuşeşte să surmonteze principalele bariere de intrare pe piață) ar fi evident de dorit ca nereuşitele să fie cât mai puține.

În aceste condiții, politicii structurale îi revine sarcina de a sprijini procesul de reformă a mecanismului economic prin "gestionarea" dezechilibrelor rezultate în urma proceselor de transformări structurale[1] prin orientarea, trendului modificării proporțiilor inter şi, mai ales, intraramuri industriale, în conformitate cu cerințele specializării interne şi internaționale.

În ceea ce priveşte mecanismul de restructurare propriu-zis considerăm utilă definirea conceptului şi abordarea problematicii referitoare la operaționalizarea sa prin prisma mecanicii clasice, de unde, cu siguranță, termenul a şi fost împrumutat. în consecință, să încercăm adaptarea arhicunoscutei definiții a mecanismului fizic - identificat ca fiind un ansamblu de elemente sau părți componente racordate între ele pe baza unei scheme perfect determinate, construit în scopul efectuării unui lucru mecanic util prin transformarea energiei primită de la o sursă exterioară (de regulă, un motor) - şi a cărui funcționare este guvernată de legi obiective - la exigențele unei abordări economice.

Pentru început se impune, credem, evidențierea elementelor componente, deci a subiecților chemați să contribuie la realizarea restructurării producției în persoana agenților economici şi a statului în dubla sa ipostază de agent economic şi de regulator al sistemului. în privința schemei constructive şi a interrelațiilor dintre componente se poate afirma că acestea sunt tributare tipului de politică economică adoptat de guvern; în funcție de aceasta mecanismul realizat poate fi mai rigid sau mai elastic, natura interrelațiilor dintre componente conferind acestora grade de libertate diferite. Particularizând aceste relații la nivelul factorilor economici implicați în efectuarea restructurării, vom constata că acestea sunt de mai multe feluri: de conexiune şi interdeterminare dar şi de subordonare, în felul acesta am ajuns la imperativul precizării principiilor de funcționare care derivă din legile economice obiective ce guvernează economia de piață. Şi aici se impune însă mențiunea că funcționarea mai mult sau mai puțin coerentă şi fiabilitatea mecanismului de restructurare se află de asemenea sub semnul tipului de politică economică ales. Au rămas de precizat cele două caracteristici referitoare la natura motorului care pune în funcțiune mecanismul de restructurare a producției şi la cea a lucrului mecanic util ce urmează a fi efectuat. Apreciem că motorul poate fi identificat în gravele dezechilibre de natură structurală ale producției industriale româneşti, îndeobşte

[1] Lucian Croitoru, *Mecanismul economic şi restructurarea producției,* în: Studii de economie industrială, nr. 96, ICRIS1, Bucureşti, 1990, p. 14.

cunoscute (dintre capacitățile de prelucrare şi posibilitățile de acoperire cu resurse a acestora, dintre consumuri şi realizări, dintre cerere şi ofertă etc.); în ce priveşte principala formă de energie deficitară absolut necesară bunei funcționări a mecanismului considerăm că aceasta se referă la fondurile financiare şi mai ales, investiționale atât proprii, cât şi atrase insuficient. Mai rămâne de stabilit care este lucrul mecanic util pe care ar urma să-l efectueze acest mecanism: apreciem că acesta ar putea fi realizarea unei noi structuri a producției perfect adaptată la cerințele economiei naționale în condițiile respectării exigențelor economiei de piață: competitivitatea şi profitabilitatea produselor şi proceselor autoselectate.

În încheiere am putea concluziona următoarele: agenții economici sunt cei chemați să realizeze efectiv restructurarea producției; în funcție de politica economică promovată de guvern aceştia vor dispune de prerogative decizionale mai largi sau mai restrânse atât în ceea ce priveşte opțiunea pentru o anume structură de producție, cât şi modalitățile de realizare a acesteia (din fonduri proprii sau atrase sau din alocații guvernamentale). Forma de proprietate, mecanismul economic implementat şi resursele disponibile vor influența determinant noua configurație structurală rezultată şi eficacitatea acesteia. în consecință dacă agenților economici le revine în principal rolul realizării restructurării, beneficiind şi de prerogative decizionale asupra direcției de restructurare, dintre atribuțiile guvernului nu pot lipsi cele privind asigurarea unor condiții propice derulării cât mai rapide a procesului prin facilitarea accesului agenților economici la anumite credite de stat, garantarea anumitor împrumuturi interne sau externe; de asemenea pledăm pentru un rol activ al guvernului în realizarea unor societăți mixte, în obținerea unor fonduri de la organismele bancare internaționale, în amplificarea posibilităților de schimb reciproc de informații, tehnologii şi licențe, în facilitarea accesului la diferite categorii de informații utile agentului economic etc.

Încercarea de a anticipa modul în care se va desfăşura, practic, procesul de restructurare a industriei româneşti relevă imediat posibilitatea conturării unei game largi de scenarii, substanțial diferite, în funcție de evoluția raportului dintre mijloacele de intervenție directe (administrative) şi cele indirecte (economice) aflate îa dispoziția guvernului, a schimbărilor previzibile la nivelul gradului de socializare a proprietății sau în direcția creării mecanismelor de diferențiere a veniturilor.

Totuşi, raportându-ne la elementele de bază ale mecanismului de restructurare, iâ responsabilitățile ce revin agenților economici - între care şi statutul - în derularea procesului, la instrumentele de realizare, precum şi la efectele obtenabile, constatăm că în fond toată această multitudine' de scenarii ar putea fi redusă, din punct de vedere tipologic, la două, ale căror coordonate majore ar gravita în jurul celor doi poli opuşi corespunzători celor două curente teoretice, ce se confruntă pe arena politicii economice mondiale: liberalismul şi voluntarismul.

În ceea ce priveşte derularea procesului de restructurare a producţiei două alternative ni se par a fi reprezentative din punctul de vedere mai sus menţionat.

• În ipoteza în care procesul de privatizare va decurge potrivit legislaţiei adoptate până în prezent (ceea ceva face ca statul să rămână în continuare, pentru o lungă perioadă de timp, unicul proprietar al celei mai mari părţi a marilor întreprinderi industriale) este iminentă, cum de altfel s-a şi văzut, intervenţia directă, mai mult sau mai puţin oportună a statului în procesul de restructurare a producţiei industriale. în această situaţie noua structură va fi, în principal, efectul aplicării unei politici industriale selective, guvernul arogându-şi prerogativa trierii agenţilor economici profitabili, decizia de restructurare a producţiei revenind numai aparent agentului economic. O asemenea evoluţie prezintă un coeficient de risc ridicat prin aceea că, în fond, guvernul poate fi, aşa cum s-a dovedit în multe cazuri, mult mai puţin competent decât piaţa capitalului în selectarea "câştigurilor".

În acest caz agentului economic îi va reveni preponderent un rol de executant, iniţiativa sa în direcţia modificării structurii de producţie, fiind mult îngrădită de resursele financiare şi valutare puse la dispoziţie de proprietarul comun - statul - care le va gestiona după dorinţă.

De altfel, întreaga evoluţie dramatică, din ultimii doi ani, a economiei româneşti dovedeşte acest lucru, în sensul că în timp ce destructurarea vechiului mecanism s-a făcut relativ rapid (dar numai parţial, ceea ce a condus la apariţia unui hibrid inoperant) implementarea celui nou s-a dovedit infinit mai anevoioasă cu consecinţele nedorite sesizabile în toate plar4HrJle activităţii economice.

Este de la sine înţeles că procesul de restructurarea producţiei industriale se poate derula în diverse moduri nu numai în funcţie de gradul de socializare al proprietăţii, dar mecanismul de alocare a resurselor financiare absolut necesare restructurării şi eficienţa utilizării lor depinde în mod direct de forma de proprietate.

• Mecanismul de restructurare a producţiei ar putea fi complet diferit, în ipoteza în care actualele societăţi comerciale cu capital integral de stat s-ar transforma efectiv în societăţi pe acţiuni şi, în consecinţă, ar emite acţiuni, a căror valoare ar putea fi negociată, care ar putea fi comercializate prin intermediul burselor, astfel încât, într-o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, respectivele societăţi să poată ajunge cel puţin parţial în proprietate privată. în această situaţie, decizia privind restructurarea producţiei ar aparţine efectiv fiecărui agent economic, întrucât acesta ar fi în măsură să dispună de fonduri proprii pe care să le utilizeze conform opţiunii sale.

Potrivit acestui scenariu structura de ramură ar fi o rezultantă a opţiunilor manifestate la nivel microeconomic, guvernului revenindu-i, în special, funcţia corectivă despre care am vorbit în prima parte a subcapitolului. Evident, şi în acest caz structura de ramură va fi influenţată de unele măsuri luate la nivel

macroeconomic, dar numai indirect (prin intermediul pârghiilor economice) şi, probabil, aceasta va fi resimțită într-o măsură decisivă, numai în domeniile cu intensitate ştiințifico-tehnologică ridicată.

O întrebare, nu lipsită de interes, care se poate pune vis-a-vis de modul de derulare a procesului de restructurare a industriei, ar fi cea referitoare la existența posibilităților de armonizare a tendințelor manifestate la nivelul agenților economici, adică acolo unde se realizează practic restructurarea producției pe baze opționale, aici situându-se, de fapt, factorul de decizie, cu orientările rezultate din politicile industriale promovate la nivel guvernamental. Răspunsul la această întrebare pare a fi pozitiv, în lipsa unei ingerințe directe a factorului administrativ avându-se în vedere, între altele, existența unui scop comun la ambele paliere, şi anume, maximizarea profitului obținut, ca unul dintre efectele importante ale procesului de restructurare. Evident, la nivelul fiecăruia dintre factorii economici implicați destinația imediată a profitului va fi alta dar, în final, indiferent de calea urmată, acesta va contribui la ridicarea standardului de viață al populației. Astfel, dacă agentul economic va urmări prin restructurarea producției maximizarea profitului în folosul dezvoltării propriei întreprinderi şi a creşterii veniturilor sale, guvernul va urmări acelaşi lucru astfel încât prin sistemul de taxe, impozitare etc. să se poată achita cât mai bine de obligațiile sale în ceea ce priveşte asigurarea unei protecții sociale eficiente a păturilor defavorizate, realizarea programelor de ocrotire socială, cultură, de investiții în anumite obiective de interes național etc.

O analiză mai profundă şi detaliată a punctelor de interferență ar evidenția cu siguranță şi alte puncte comune dar şi existența unor interese divergente, în special pe termen scurt, domeniile de manifestare a acestora fiind tocmai cele în care guvernul ar urma să intervină indirect, prin măsuri corective în cadrul politicilor industriale. Ne vom mărgini să dăm un singur exemplu care ni se pare elocvent mai ales că a fost validai de experiența şi rezultatele economice obținute în ultimii doi ani; astfel, pe termen scurt, pornind de la infrastructura de producție disponibilă, agenții economici vor fi tentați să exporte orice şi aproape oricum în dorința de a-şi crea depozitele valutare necesare retehnologizării (ceea ce s-a şi întâmplat în ultima perioadă) fără a ține seama că, în acest fel, seva realiza un export direct sau indirect de materii prime şi energie la prețuri scăzute, în detrimentul economiei naționale.

În acelaşi timp, această categorie de exporturi diminuează şansa de aprovizionare cu unele materii prime şi produse intermediare deficitare a altor agenți economici intensivi, profitabili, şi care, în aceste condiții, vor G obligați să-şi diminueze volumul de activitate, existând în plus pericolul unor blocaje în lanț.

Pentru a elimina neajunsurile ce ar putea apărea ca urmare a utilizării unui mecanism de restructurare prea rigid sau mult prea elastic, propunem transformarea mecanismului clasic prezentat inițial într-unui de tip adaptiv şi ulterior evolutiv, capabil să funcționeze pe principii bioeconomice. Cu un astfel

de mecanism s-ar putea opera atât în condițiile perioadei de tranziție, când apreciem că intervenția directă a statului în economie în dubla sa calitate de principal proprietar al marii majorități a societăților comerciale, dar şi de regulator al desfăşurării procesului de restructurare nu poate fi neglijată (şi, de fapt, nici nu este neglijabilă, ci mai mult ca sigur prost orientată), cât şi după finalizarea acestei etape când, aflându-ne în situația unei economii stabilizate o atare intervenție nu-şi mai are rostul.

În concluzie, ne exprimăm opinia că, întrucât perioada pe care o traversăm este marcată de grave disfuncționalități atât obiective, cât mai ales subiective, generate de imposibilitatea armonizării procesului de guvernare cu realitățile concrete ale economiei româneşti în diferitele ei compartimente (imposibilitate determinată de lipsa unei abordări sistemice şi coerente a măsurilor luate în corelație cu toate categoriile de efecte induse) este oportună adoptarea unei politici structurale în care statul să încurajeze şi să susțină1 inițiativele agenților economici nefamiliarizați încă suficient cu exigențele economiei de piață. Chiar şi în aceste condiții, apreciem însă că ar fi de dorit ca inițiativa şi decizia de restructurare a producției să aparțină agentului economic, guvernului revenindu-i, în principal, roiul de a facilita realizarea procesului de restructurare şi de a corecta unele anomalii apărute.

După finalizarea acestei etape de tranziție opinăm că vor fi create condițiile prielnice pentru o cât mai autentică derogare a statului de prerogativele avute în perioada anterioară, agenților economici revenindu-le integral sarcina înnoirii structurilor de producție. Evident, rolul de regulator al guvernului în economie nu va dispărea, dar se va estompa probabil simțitor.

Apreciem însă, că intensitatea procesului de restructurare va depinde, în primul rând, de capacitatea întreprinderilor româneşti de a depăşi barierele de intrare sau de ieşire din diferite domenii, bariere ce nu au constituit o problemă în condițiile anterioare când structurile erau planificate, efortul impus de depăşirea acestor bariere fiind suportat de stat.

În prezent, când piața românească este dominată de tipuri de monopol şi oligopol, caracterizate de bariere înalte şi foarte înalte la intrare şi ieşire din domeniu, iar întreprinderile au devenit autonome, elaborându-şi singure strategia viitoare, prezența unor bariere înalte la intrare sau la ieşire constituie un serios impediment în calea procesului de restructurare întrucât implică costuri înalte pentru depăşirea acestor obstacole.

Deoarece procesul de restructurare implică realizarea unei specializări interne, care să asigure integrarea eficientă a industriei româneşti în circuitul

---

[1] Se impune precizarea că prin aserțiunea de susținere de către stat a inițiativei agenților economici nu înțelegem în mod expres acordarea de subvenții directe sau indirecte acestora, ci mai ales, orientarea şi canalizarea eforturilor de restructurare a acestora către acele domenii de producție în care industria românească dispune sau îşi poate crea un avantaj comparativ.

mondial de valori, barierele la intrare şi ieşire din diferite domenii vor trebui abordate şi prin prisma pieței externe.

Dintre aceste bariere la intrare şi ieşire ne vom opri doar asupra celor vizând mărimea seriei de fabricație şi volumul costurilor fixe de intrare (ce pot lua uneori forma unor vaste programe de cercetare-dezvoltare), urmând a evidenția impactul intervenției statului prin pârghii adecvate asupra acestora.

Un prim aspect ce trebuie avut în vedere este acela că utilizarea subvențiilor ca pârghii de stimulare a concurenței prin sprijinirea unor întreprinderi de a pătrunde pe anumite segmente de piață trebuie făcută cu grijă pentru a nu majora costurile medii de producție. Sunt vizate în acest sens domeniile în care economia de scară influențează eficiența şi cele în care concurența mondială este excesivă, ştiut fiind că, în acest caz, orice intrare a unei noi întreprinderi contribuie la diminuarea volumului mediu de producție al tuturor celorlalte şi că, dacă se ajunge sub nivelul minim la care activitatea poate fi rentabilă, mediul economic va fi perturbat de o serie de fenomene negative ca: falimentul unor întreprinderi, pierderea locurilor de muncă pentru o serie de salariați, sporirea cheltuielilor de şomaj, a celor solicitate de recalificare etc.

Al doilea aspect este acela că subvențiile pot fi utilizate ca pârghii în stimularea ritmului inovării, statul preluând în acest caz o parte din costurile impuse de creşterea acestui ritm. Această intervenție se justifică în primele faze ale cercetării unui nou produs sau proces tehnologic unde riscul eşecului este ridicat, în cercetarea fundamentală având în vedere că aplicarea în producție a rezultatelor asigură avantaje pentru întreaga industrie.

Subvențiile, ca pârghii de intervenție a statului în procesul de restructurare, pot fi alocate şi pentru stimularea proceselor de producție, dar, în acest caz, ele nu vor fi utile decât în măsura în care câştigul de productivitate se va obține din experiența acumulată în cadrul procesului de producție şi nu alocării acestor subvenții. Cu alte cuvinte, ele vor favoriza dezvoltarea numai în măsura în care rezultatele obținute pe planul eficienței vor fi subproduse ale activității propriu-zise.

În condițiile în care alocarea subvențiilor are loc pentru susținerea unor domenii considerate strategice pentru economia națională (ce se apreciază a evolua prea lent comparativ cu tendințele de pe plan mondial) experiențele de pe plan mondial relevă că se va ajunge la o supralicitare a lor în timp1. Dacă prin aceasta producătorii vor obține avantaje, atunci partenerii lor comerciali se vor strădui să ia măsuri care să reducă aceste avantaje. În aceste cazuri se recurge la politici comerciale strategice pentru apărarea intereselor celor afectați.

---

[1] Acordarea unor subvenții sectoarelor de stat ce deținеau o concentrare maximă a competențelor tehnologice a condus în Franța şi Italia la o triplare a volumului lor în perioada 1973- 1983, ceea ce a dus în final la frânarea procesului normal de ajustări structurale (L.Stoleru - *L'ambition internaționale*, Seuil, Paris, 1987).

Rezultă, aşadar, că principala problemă a guvernului în politica de acordare a subvențiilor va consta în alegerea priorităților în alocarea subvențiilor pentru susținerea acțiunilor de restructurare industrială fără a afecta major condițiile de concurență şi capacitatea reală de competiție a întreprinderilor. Aceasta este deosebit de importantă întrucât mărimea subvențiilor nu poate depăşi anumite limite fără a afecta negativ eforturile de întărire a monedei naționale, a bugetului, acțiuni esențiale pentru economia românească ce se confruntă cu fenomene inflaționiste si de dezechilibru bugetar. Nu vom insista asupra criteriilor de selecție ce ar putea fi utilizați în acest scop, problema fiind tratată în capitolul următor. Pe de altă parte, nivelul de trai scăzut al celei mai mari părți a populației a permis în această etapă creşterea prelevărilor obligatorii, deci majorarea capacității bugetului de a suporta un volum sporit de subvenții.

Ajustările structurale impuse de cerința creşterii competitivității industriei româneşti nu vor putea avea loc fără atragerea de resurse din exteriorul unităților economice care să contrabalanseze costul imens al acestor acțiuni deci, fără apelarea la credite interne şi externe. Aceasta datorită faptului că rămânerile în urmă în domeniul tehnologic, uzura fizică şi, mai ales, morală a celei mai mari părți din utilajele existente, preponderent în domeniile în care progresul tehnico-ştiințific a cunoscut o dinamică accelerată, implică eforturi financiare la care nu poate face față capacitatea, încă redusă, de autofinanțare a unităților productive şi nici resursele existente în țară. Apelarea la credite este oarecum îngreunată de organizarea, în această perioadă, a pieței capitalurilor (inexistentă în vechiul sistem planificat), de conturarea pe noi baze a politicii monetare financiare şi de reorganizare instituțională, acțiuni a căror desfăşurare este în curs.

Ştiut fiind faptul că riscul erorii creşte proporțional cu complexitatea economiei, că economia românească are o tristă experiență de politică de dirijare a structurii industriei prin vechea politică de investiții, adoptarea în cadrul țării noastre a unei politici de orientare a creditelor trebuie făcută cu reținere şi într-o proporție redusă. Trebuie să accentuăm că riscul de a încuraja investițiile mai puțin rentabile, acțiunile de restructurare care nu conduc, în final, la creşterea competitivității şi a profitului, deci la garanția returnării creditelor acordate este mare în țara noastră, întrucât, inexistența unei adevărate concurențe pe piața internă şi suportarea unor costuri de la buget au deformat imaginea despre capacitatea reală a unei unități de a rezista într-o concurență liberă.

FACTORI DETERMINANȚI, RESTRICȚII ŞI INFLUENȚA ACESTORA ASUPRA CONFIGURAȚIEI STRUCTURILOR DE PRODUCȚIE

Evoluția structurilor de producție din industrie şi, în special, a celor din industria prelucrătoare, ca şi formularea politicilor structurale la nivelul ramurilor şi subramurilor sau grupelor de produse este determinată, ca de altfel şi strategia dezvoltării sau politicile industriale, de un complex de factori a căror influență s-a modificat sensibil în ultimele decenii. Astfel, s-a constatat că pe măsura amplificării nivelului de dezvoltare şi civilizație al unei țări, factorii privind înzestrarea cu resurse materiale şi umane fie au fost clasificați în categoria celor cantitativi1, fie înscrişi potrivit altei optici de abordare, în rândul fondurilor tangibile2 - pierd din ce în ce mai mult teren în favoarea factorilor calitativi sau, respectiv, fondurilor intangibile. Prioritatea acordată factorilor calitativi se datorează în primul rând mobilității mult mai mari specifice acestora comparativ cu factorii tradiționali. Totuşi, mai ales în conjunctura actuală, nu poate fi neglijată influența fondurilor tangibile (reproductibile - rezultate din acumularea capitalului fix şi nereproductibile - resursele naturale) care în lipsa unei specializări corecte şi eficiente a economiei naționale în vederea integrării în diviziunea ' internațională a muncii, îşi pot amplifica mult influența cu toate implicațiile negative asupra dezvoltării economice ce decurg din această stare de fapt. Elocvent în acest sens este însuşi calvarul economiei şi, mai ales, al industriei româneşti în actuala perioadă de tranziție, în care inadvertențele structurale şi lipsa unei specializări eficace au condus, alături de alți factori, la o profundă criză de subproducție la baza căreia se află în realitate o penurie acută de resurse materiale şi energetice care se propagă în cascadă producând prejudicii imense la nivelul ansamblului vieții economico-sociale. Astfel, spre exemplu, comparativ cu media lunară din anul 1989, indicele producției în luna aprilie a anului curent a fost de 70,6%, iar față de luna aprilie a anului 1990 de 84,9% (în condițiile echivalării timpului efectiv de lucru). Această situație vine să confirme de altfel, teza cu valoare într-un anumit fel predictivă, susținută de reputați specialişti în lucrări apărute înainte de 1989, potrivit căreia, "nici un factor nu are un rol exclusiv în imprimarea orientării structurii ramurilor dar, din multitudinea de factori care acționează în acest sens, în anumite stadii şi pentru anumite ramuri, numai unii dintre ei capătă rol preponderent."[3]

---

[1] Emilian Dobrescu - *Optimul economiei socialiste*, Editura Politică, Bucureşti, 1976.

[2] J.J. Kendrick - *The Treatment of Intangibile Resources as Capital*, în: The Review of Income and Wealth, nr. 1/1972).

[3] Alexandru Mihăilescu - *Exigențe şi criterii privind modernizarea structurii industriei*, în: Structura economiei şi sistemul industrial, Editura Politică, Bucureşti, 1986, p. 185.

Din acest motiv, din multitudinea de factori ce influenţează evoluţia structurilor industriale ne vom opri numai asupra câtorva, a căror influenţă notabilă în perioada de tranziţie, dar şi după aceasta, este cantonată cu predilecţie la nivelul ramurilor industriei prelucrătoare.

Apreciem că se impune încă de la început evidenţierea caracterului puternic restrictiv, condiţionam chiar pentru dezvoltarea şi restructurarea industriei româneşti, a cel puţin patru factori şi anume:

- potenţialul de CS-DT;
- resursele materiale şi energetice;
- resursele investiţionale şi financiare;
- mediul înconjurător.

De menţionat că, dacă pentru primii doi factori, caracterul restrictiv poate fi numai temporar, până la realizarea unor echilibre dinamice între cererea şi disponibilul de astfel de resurse (perioadă ce poate dura numai până la anihilarea fenomenului de întârziere, de lag, specific proceselor economice dacă se iau măsurile necesare reutilării sectoarelor extractiv şi energetic) constrângerile ce derivă din cerinţa protejării mediului înconjurător pentru asigurarea unei dezvoltări economice durabile vor fi permanente.

În ceea ce priveşte resursele de materii prime şi energetice optica asupra abundenţei acestora s-a schimbat încă cu mult timp în urmă, iar pentru România, numeroasele studii efectuate, dintre care un număr important[1] elaborate de colective de cercetare din ICRISI (IEI) relevă argumentat că ţara noastră se îndreaptă cu paşi rapizi (ceea ce deja practica ultimului an a şi dovedit) spre statutul de "ţară bogată în resurse sărace". în fapt, a devenit din ce în ce mai clar declinul accentuat (de altfel anticipat cu peste 30 de ani în urmă), a resurselor de ţiţei şi gaze naturale, de minereuri neferoase, cărbune etc. accesibile din punct de vedere tehnologic şi economic

Existenţa unor dezechilibre structurale majore nu a făcut posibilă acoperirea necesarului de materii prime şi energie din import pe baza unor resurse valutare proprii provenite din exportul produselor româneşti - în general necompetitive pe piaţa mondială - ceea ce s-a concretizat în transformarea în nici doi ani a României dintr-o ţară cu o balanţă de plăti excedentară într-o ţară cu un sold creditor de peste 2 miliarde de dolari[2],) fără ca aceasta să contribuie vizibil la redresarea activităţii economice.

În legătură cu exploatarea zăcămintelor interne cu conţinut scăzut de elemente utile şi condiţii tot mai grele şi mai costisitoare de extracţie se impune sublinierea că trecerea pe scară largă la valorificarea acestora nu a devenit încă oportună, încercările făcute până în prezent fiind total nestimulative dacă

---

[1] Studii de economie industrială" nr. 1/1978; 3/1978; 6/1979; 7/1979; 8/1979; 9/1979; 10/1979; 13/1979; 15/1979; 22/1979; 23/1979; 30/1979; 35/1983; 36/1983; 54/1985; 56/1985; 63/1986/; 69/1987; 74/1988; 78/1988; 84/1989; 89/1990.

[2] Economic Bulletin for Europe, vol. 42/90, Economic Commission for Europe, United Nations, New York, 1991 p. 77.

avem în vedere preţurile de 2-4 ori mai mari decât cele practicate pe piaţa mondială pentru elementele utile extrase (vezi, spre exemplu preturile de producţie ale cuprului obţinut în ţara noastră la unele exploatări)[1].

Pe plan mondial, se constată că un număr tot mai mare de ţări în curs de dezvoltare bogate în resurse naturale, pe măsura industrializării, îşi dezvoltă tocmai acele domenii apte să le asigure prelucrarea internă a resurselor naţionale de materii prime şi energetice, ceea ce va avea drept urmare reducerea exportului acestora. în acest context este interesant de semnalat tendinţa înregistrată în industria petrolieră din SUA, unde se constată, spre exemplu, că în intervalul 1980-1990 rezervele probate de petrol au scăzut de la 26,4 miliarde barili în 1980 la 26,18 miliarde barili în 1990, producţia de petrol a scăzut de la 8,6 la 7,22 miliarde barili/zi, consumul de petrol a rămas practic constant (17,02 barili/zi) iar importurile au crescut de la 37,3 barili în 1980 la 42,0 barili în 1990, ceea ce denotă o politică clară de protejare a rezervelor naţionale. Tot la această concluzie ne conduce şi faptul că achiziţiile de noi puţuri de exploatare şi dezvoltare au scăzut în intervalul amintit de la 69,486 în 1980 la 30,697 în 1990 după ce se înregistrase un maxim de 89,234 în 1981[2].

În plus faţă de cele de mai sus nu poate fi trecut cu vederea caracterul instabil al pieţei petrolului şi gazelor naturale, piaţă extrem de sensibilă la frământările politice şi, după cum s-a văzut, profund afectată de incidentele militare oricând posibile în zonele cu cele mai mari resurse petroliere.

În concluzie, ţinând seama de cele de mai sus, se profilează unele dificultăţi (în special de ordin financiar) în ceea ce priveşte aprovizionarea cu resurse materiale şi energetice a industriei româneşti, ceea ce probabil va avea drept consecinţe, pe de o parte, tendinţa de revigorare a industriilor extractive autohtone, în măsura în care acestea prin retehnologizare s-ar putea apropia de limita de profitabilitate minimă cel puţin, concomitent cu susţinerea guvernamentală a unui program de implementare a noilor forme de energie (aşazisele energii curate, între care sunt de semnalat noutăţile de ultimă oră în domeniul aplicaţiilor practice ale fuziunii nucleare), iar pe de altă parte, este de anticipat modificarea orientării agenţilor economici către dezvoltarea acelor producţii cu consum redus de energie.

Referitor la resursele investiţionale şi financiare este cunoscut caracterul foarte limitat al celor interne şi pătrunderea într-o măsură încă total nesemnificativă a celor externe (cu excepţia împrumuturilor financiare negociate cu FMI şi BM) şi, în special, a capitalului privat încă neîncrezător în stabilitatea politică şi economică a României. Ca termen de comparaţie, în Polonia în 1989 s-au înfiinţat 2200 de întreprinderi mixte (cu capital străin privat), iar în 1990 au

---

[1] Viorica Răducanu şi colectiv - *Indicatori de apreciere a oportunităţii atragerii în circuitul economic a unor zăcăminte de substanţe minerale*, în: Studii de economie industrială, nr. 89, Bucureşti, 1CRISI, 1990.

[2] *Etude sur l'economie mondiale 1991*, Nations Unies, New York, 1991, p. 210.

fost înregistrate 1300 de societăţi mixte. La fel în Ungaria numărul total al întreprinderilor mixte se cifra la' 7500 la sfârşitul lui martie 1991 dintre care 50% îşi desfăşoară activitatea în comerţ. De remarcat că nici în aceste ţări capitalul străin nu a pătruns masiv, volumul acestuia nedepăşind 1% din volumul total al valutei investite[1].)

Este posibil ca, pe lângă incertitudinea condiţiilor economice şi politice din România, la această stare de fapt să contribuie şi tendinţa din ce în ce mai pregnantă de scădere a economisirii mondiale, excepţie făcând, şi de această dată, ca în atâtea domenii, Japonia care dispune de importante sume economisite. între factorii structurali care au contribuit la crearea unui dezechilibru între economisire şi investiţii pe plan mondial se înscrie şi apariţia cerinţelor de capital a ţărilor din Est. Necesarul suplimentar de investiţii în aceste ţări, dacă obiectivul dezvoltării economice este atingerea, în anul 2000, a nivelului PIB/locuitor similar sau apropiat celui al CEE, nu este foarte mare în sine (circa 60 miliarde dolari). Deocamdată, însă, investiţiile în funcţiune în aceste ţări până în prezent (circa 400 miliarde dolari în total) sunt extrem de ineficiente, ceea ce presupune că trebuie să ia în considerare efortul de finanţare a procesului de reconstrucţie şi modernizare a infrastructurii. Spre exemplu, numai pentru fosta RDG costul punerii la punct al sistemelor de transport şi de telefon se ridică l 120 şi, respectiv, 55 miliarde dolari[2]. Rata medie a economisirii acestor ţări (45% în 1988), deja destul de coborâtă, ar urma în mod necesar să scadă considerabil ca urmare a deschiderii pieţei interne pentru produsele străine şi dispariţiei economisirii forţate (ca rezultat al dezechilibrului cerere-ofertă) cel puţin în Germania de Est, Polonia şi Ungaria. Mai mult, economiile acestor ţări sunt grevate de datorii substanţiale. în sfârşit ele trebuie să-şi privatizeze economia, ceea ce înseamnă a apela l un volum de economisire de circa 250 miliarde dolari exceptând URSS şi de circa 500 miliarde dolari în URSS, ceea ce este enorm.

Morala care se desprinde din cele de mai sus are în vedere că, deşi extrem de necesare, fondurile financiare şi investiţiile din afară nu vor fi capabile să asigure dezvoltarea durabilă a economiei româneşti, ponderea majoritară în efortul de restructurare urmând să revină, probabil, economiei naţionale.

Nu vom aprofunda analiza la nivelul resurselor umane şi al forţei de muncă întrucât considerăm că, din perspectiva ofertei, acesta este unul dintre punctele forte ale economiei româneşti. Referitor la cererea de forţă de muncă apreciem că şomajul existent (circa 181.000 şomeri în 1991) şi cel previzibil care, după unele indicii, se va accentua, pare a fi mai mult un şomaj temporar generat de reducerea cu aproape 50% a producţiei industriale, existând posibilitatea ca, odată cu relansarea economică şi restructurarea industriei, să se diminueze simţitor, astfel încât, se poate aprecia că influenţa acestui factor

[1] Idem.

[2] Patrik Artus - *Epargne mondiale: la penurie*, în: Problemes Economiques, tir. 2207/9, janvier 1991, p. 20.

asupra evoluției structurilor industriale, deşi se va manifesta inițial printr-un efect de frânare a schimburilor structurale, s-ar putea transforma ulterior, după trecerea punctului critic (prin potențialul creator şi pregătirea profesională) într-un important element stimulator al dezvoltării economiei.

în contextul relației ofertă (disponibilitate) - cerere de factori de producție, ar fi interesant de observat proporțiile în care aceştia sunt utilizați în diferitele categorii de produse ale industriei prelucrătoare (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Intensitatea consumului de factori de producție pentru o serie de produse industriale

Produsul	Investiții de capital, mii $	Investiții umane pe cap de locuitor	Valoarea adăugată	Salarii
Textile	13,2	23,8	10,0	6,6
îmbrăcăminte	2,1	12,5	8,6	5,2
Pielărie	7,5	28,8	12,3	7,5
încălțăminte	2,2	1,6	9,0	5,6
Mobilă	4,5	21,7	11,0	6,7
Produse din sticlă	35,6	49,7	23,1	11,1
Produse chimice organice	75,4	48,7	37,1	11,6
Medicamente	17,7	42,3	38,9	12,9
îngrăşăminte	39,7	10,7	19,3	7,7
Produse din fontă şi oțel	37,9	31,1	17,4	10,6
Aluminiu	32,9	30,1	15,7	10,0
Produse metalice	6,9	27,3	13,9	8,6
Maşini unelte	11,6	41,4	16,5	10,9
Electromotoare şi generatoare	8,5	28,4	14,3	8,9
Receptoare radio tv	5,5	43,0	15,1	10,1
Lămpi incandescente	9,8	13,1	17,8	7,1
Frigidere	8,9	33,6	17,8	9,2
Autovehicule	13,2	25,9	24,7	11,1
Biciclete	5,9	15,3	12,1	7,7
Vapoare	5,7	32,1	10,1	9,4
Instrumente ştiințifice	6,0	35,2	14,4	9,0
Echipament medical	6,5	25,2	16,8	8,0

Sursa: Bella Kadar, *Structural changes in the World Economy*, Academia Kiado, 1986, p. 49.

Pe baza datelor prezentate în tabelul nr. l se poate aprecia că nu există o relație directă între capital, intensitatea unei producții, valoarea adăugată realizată şi salarizare. Spre exemplu, se observă că față de produsele ce presupun cea mai mare intensitate de capital (75,4 mii S) şi anume produsele chimice organice, medicamentele implică pentru obținere abia a patra parte din in-

vestițiile de capital menționate şi realizează cea mai mare valoare adăugată dintre produsele luate în considerare.

Este evident, că din punctul de vedere al capital intensivității, ramurile ce prezintă cel mai înalt interes pentru o economie cu resurse investiționale precare sunt, pe lângă produsele din categoria bunurilor de consum şi o serie de produse relativ specializate cum sunt echipamentele medicale, instrumentele ştiințifice etc.

Între factorii calitativi cu influențe notabile asupra configurației structurilor industriale cel mai dinamic este cu siguranță potențialul ştiințific şi tehnic concretizat în inovarea tehnologică şi care ar putea fi pentru economia românească factorul "cheie" al procesului de restructurare. Cred că acesta este unul dintre puținele domenii în care eventualele veleități paternaliste ale statului şi-ar găsi un bun câmp de acțiune, mai ales în perioada tranziției atât de vitregă pentru cercetarea ştiințifică națională. Este, după opinia noastră, domeniul în care statui, în speță guvernul, ar trebui să se implice major, responsabil dar, bineînțeles, nu în direcția dirijării şi orientării cercetării, ci în aceea a susținerii materiale atât de necesară acesteia, selecția programelor de cercetare şi diferențierea fondurilor alocate urmând a se face, în primul rând, în funcție de nivelul ştiințific al acestora şi de eventualele străpungeri ce s-ar putea realiza prin implementarea lor în anumite domenii de interes strategic pentru economia națională.

De menționat că prin ramuri şi subramuri de interes strategic pentru economia națională nu înțelegem neapărat domeniile de vârf ale tehnicii întrucât pentru multe dintre acestea, după opinia noastră, competiția este cvasipierdută pentru economia românească, având în vedere avansul foarte mare al țărilor dezvoltate ca şi diferența dintre ordinul de mărime al eforturilor de CS-DT pe care le fac aceste țări în continuare şi cel potențial realizabil în economia românească. Pentru exemplificare vom menționa în continuare sumele alocate anual în Japonia numai pentru câteva dintre programele susținute în prezent de către MITI: astfel, pentru cercetări privind mediul înconjurător - program destinat găsirii unei membrane capabile să absoarbă CO2, să se înlăture efectul de seră, urmează a fi alocate 180 milioane FF, pentru supraconductibilitate 190 milioane FF, pentru cercetări în domeniul noilor materiale 150 milioane FF, pentru programele de propulsie supersonică (la care şi-au anunțat participarea firme ca Snecma, Rolls-Royce, General Electric şi Pratt and Whitney) - 120 milioane FF, pentru cercetarea pilelor de combustie (programul Moonlight) - 470 milioane FF şi, în sfârşit, pentru noile energii -1 miliard FF, program început de Japonia imediat după primul şoc petrolier şi a cărui derulare i-a permis să înfrunte cu seninătate criza din Golf.

Pentru industria românească ar mai exista poate unele şanse de străpungere în anumite domenii de viitor, cu condiția apariției "elementului surpriză" la nivelul factorului "cheie" amintit. Tocmai de aceea, pentru a mări probabilitatea unor astfel de apariții pledăm pentru o politică în domeniul CS-DT, ca-

pabilă să valorizeze cercetarea națională originală, să creeze cadrul propice valorificării rapide a rezultatelor de excepție atât pe plan intern, cât şi internațional şi să orienteze susținerea materială guvernamentală şi privată către acele domenii de cercetare şi dezvoltare cu şanse reale de a apropia sau chiar de a depăşi într-un timp economic util, realizările de vârf pe plan mondial specifice respectivului sector de activitate. În consecință, în primul rând pe acestea le considerăm de importanță strategică pentru economia națională.

Având în vedere modificările structurale intense produse în țările industrializate dezvoltate[1] concretizate în sporirea ponderii industriilor din sectoarele tehnologiei de vârf se poate realiza o ierarhizare ce demonstrează locul ocupat în urma acestei specializări naționale. Faptul că Japonia se află pe locul întâi în domeniile electronicii, roboticii, aliajelor metalice, că SUA este leader **în** domeniul calculatoarelor, telecomunicațiilor, biotehnologiilor, produselor chimice, construcțiilor de maşini reliefează puternica concurență căreia trebuie să-i facă față o țară ce-şi orientează specializarea națională în aceste direcții şi lipsa oricărei şanse în absența unui avantaj comparativ şi/sau competitiv (tabelul nr.2). în aceste condiții este evident că pentru țara noastră, a promova, pentru perioadele viitoare, o specializare națională în aceste sectoare ale tehnologiei de vârf, ar constitui o risipă de eforturi ce nu ar putea conduce la obținerea unui loc de frunte **în** această ierarhie.

Tabelul nr. 2

Ierarhizarea principalelor tari industrializate dezvoltate după poziția ocupată în sectoarele tehnologiei de vârf

	SUA	Japonia	R.F.G.	Țările scandinave	Marea Britanie	Franța
Calculatoare	1	2	3	4-5	6	4-5
Electronică	1-2	1-2	3	4	6-7	6-7
Telecomunicații	1	2	3	4	5-6	5-6
Biotehnologie	1	2	3	4	5	
Produse chimice	1	2	3	4	5	6-7
Metale (aliaje)	2	1	3	4	5-6	5-6
Construcții de maşini	1	2	3	4	5	6
Robotică	2	1	3	4	6	5
Locul ocupat în medie						
în aceste sectoare	1,3	1,7	3	4,2	5,4	5,8

Sursa: *Aspecte ale activităților de cercetare ştiințifică, dezvoltare tehnologică şi introducerea progresului tehnic în România şi în alte țări. Studiu documentar*, în: Studii de economie industrială, nr. 6411986, Institutul de Economie Industrială, Bucureşti, 1986.

[1] Comeliu Russu, Olga Mihăescu, El. Pelinescu, *Creația ştiințifico-tehnică şi inovarea industrială*, Editura Politică. Bucureşti, 1989.

Aşa cum s-a menționat, unul dintre factorii care vor influența major viitoarea configurație structurală a ramurilor industriei prelucrătoare din țara noastră se referă la exigențele din ce în ce mai ridicate pe care protecția mediului înconjurător le impune. în calitatea ei de componentă a strategiei de dezvoltare a economiei naționale, strategia protecției mediului înconjurător presupune implementarea unor politici adecvate şi luarea unor măsuri al căror impact asupra structurilor industriale se va concretiza în limitarea producției subramurilor şi grupelor de produse puternic poluante şi descurajarea ofertei de produse din această categorie întrucât valorizarea factorilor de mediu şi internalizarea externalităților va avea ca efect sporirea considerabilă a' costurilor de producție. în* această situație numai agenții economici, beneficiind de tehnologii competitive capabile să răspundă exigențelor ce derivă din legislația de protecție a mediului înconjurător (ce se impune a fi adoptată în cel mai scurt timp şi implementată prin măsuri guvernamentale), se vor putea lansa în dezvoltarea producțiilor cu grad ridicat de poluare a mediului.

Dacă pornim de la ideea adoptării în strategia economică românească a conceptului de dezvoltare durabilă, atunci unul dintre obiectivele politicilor industriale (de restructurare) ar urma să fie integrarea problematicii mediului înconjurător, ținând cont de efectele activității preconizate asupra acestuia şi nu transformarea cerințelor mediului înconjurător într-un ansamblu de măsuri de intervenție şi de gestiune periferică. De altfel pentru integrarea eficientă a problemelor ecologice pe plan mondial se preconizează utilizarea de indicatori "conectați ecologic" pentru a da o definiție operațională expansiunii economice durabile şi ecologice şi, într-o anumită măsură, a dezvoltării[1] Astfel, în cadrul procesului actual de reconsiderare a Sistemului Conturilor Naționale (SNC)[2] Biroul de statistică al Secretariatului ONU se ocupă, în colaborare cu Banca Națională şi alte organizații, de punerea la punct a unor metode de stabilire a unui sistem satelit de contabilitate a mediului şi economică integrată.

În sfârşit un ultim factor a cărui influență nu poate fi neglijată este evoluția fenomenelor şi proceselor din economia mondială care, deşi greu de prevăzut sau chiar imprevizibile, au un impact major asupra evoluției structurilor economice şi industriale, în special, în țările de dimensiuni mici şi mijlocii. Astfel, plecând de la constatarea că, deşi prin relațiile de interdependență fiecare țară are partea sa de influență asupra structurilor economiei mondiale, totuşi, datorită existenței unei relații directe şi foarte strânse între nivelul dezvoltării economice şi complexitatea structurilor economice şi datorită faptului că progresul tehnic activează cu precădere în economiile țărilor dezvoltate, este de la sine înțeles că acestea vor da tonul în modernizarea structurilor întregului sistem şi vor influența deci implicit în mai mare măsură structurile economice ale altor țări[3].

---

[1] În: *Etude sur l'conomie mondiale*, Nations Unies, New York, 1991, p. 407.
[2] În: *Systeme de comptabilite nationale*, Nations Unies, No. F 69, XVII. 3.
[3] Alexandru Mihăilescu, *op. cit.,* p. 161.

Întrucât evoluțiile de durată ale pieței mondiale influențează cu deosebire opțiunile de specializare şi integrare în diviziunea internațională a muncii a producției țărilor mici şi mijlocii, principala tendință ce ar urma să contribuie la orientarea structurilor ramurilor, subramurilor şi grupelor de produse din țara noastră se referă, pe lângă cele înregistrate la nivelul cererii mondiale pentru diverse produse, la creşterea permanentă a calității şi competitivității produselor ce fac obiectul schimburilor mondiale. Acest fapt este reflectat în eforturile majore pe care țările industrializate le fac în direcția creşterii calității şi competitivității produselor lor în scopul îmbunătățirii raportului de schimb.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 42/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI

PROBLEME TEORETICO-METODOLOGICE ALE ABORDĂRII ECONOMIEI ASCUNSE

Dr. Lucian-Liviu ALBU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. REMARCI GENERALE 561

2. DEFINIREA ŞI SFERA DE CUPRINDERE 563

3. MĂRIMEA ŞI DINAMICA ECONOMIEI NEGRE 565

4. CONSIDERAȚII PRIVIND EXPANSIUNEA ECONOMIEI SUBTERANE ÎN PERIOADA TRANZIȚIEI 570

BIBLIOGRAFIE 576

ANEXĂ 577

Studiul economiei ascunse a devenit o veritabilă provocare pentru ştiinţa economică. În ultima vreme, tot mai mulţi economişti sunt preocupaţi de cunoaşterea dimensiunilor şi a mecanismelor de funcţionare a acestui tip special de economie.

1. REMARCI GENERALE

Corpusul ştiinţei economice, abia recent, în ultimii 15-20 ani, a început să cuprindă şi problematica acelor activităţi economice care "scapă" înregistrărilor statistice standard. Această zonă a economiei naţionale, misterioasă şi doar fragmentar cunoscută, apare în literatura de specialitate sub diverse denumiri: economie sau piaţă neagră; economie ilegală sau ascunsă; economie sau piaţă paralelă; economie subterană etc. Cert este că, misterioasă sau ilegală, paralelă sau ascunsă, efectele acestei economii se fac simţite, tot mai vizibil, în planul aşa-numitei economii oficiale sau albe. Probabil, că noi nici nu bănuim amploarea efectelor, posibilitatea ca, din umbră, această economie, aflată în evidentă proliferare, să-şi întindă tentaculele, să ajungă chiar să infuzeze anumite orientări în economia oficială, care la prima vedere pot apărea surprinzătoare.

Importanţa cercetării economiei ascunse rezidă, printre altele, în aceea că ea are un impact major pe plan social, fiind în strânsă legătură cu o serie de fenomene care preocupă naţiunile şi comunitatea internaţională în cel mai înalt grad, precum: corupţia; organizaţiile de tip mafiot; proliferarea consumului de droguri şi alcoolismul; infracţiunile de diverse tipuri; exploatarea muncii (inclusiv a copiilor) prin intermediul "bursei negre"; planificarea familială, emigraţia şi încălcarea drepturilor omului; aşa-numita spălare a banilor murdari; poluarea mediului etc.

Ar fi însă o eroare să asociem economia ascunsă numai acestor fenomene negative. Trebuie menţionat, în primul rând, că economia ascunsă a apărut şi s-a dezvoltat tocmai pentru acoperirea unor domenii şi necesităţi pe care economia oficială le-a lăsat descoperite, într-o mai mare sau mai mică măsură. De aceea, economiei oficiale, suportului său legislativ şi instituţional trebuie să li se impute, mai degrabă, existenţa şi extinderea economiei ascunse.

Printre atuurile economiei ascunse, din care însăşi economia oficială ar avea de învăţat, menţionăm: inexistenţa, practic, a birocraţiei; un sistem dinamic şi eficient de circulaţie a informaţiilor; sisteme flexibile, eficiente, bazate pe reguli nescrise, dar coerente şi riguroase de organizare; impactul direct şi rapid în planul vieţii cotidiene a familiei şi indivizilor; alocarea eficientă a resurselor în funcţie de modificările survenite pe pieţele reale; asigurarea coordonării acţiunilor pe piaţă pentru atingerea unui anumit scop; sistem eficient, activ, înglobând rapid inovaţiile, pentru încheierea şi derularea afacerilor şi a tranzacţiilor

etc. Din punctul de vedere al participanților direcți şi al beneficiarilor economiei ascunse (întreprinzători, familii sau indivizi) se desprind o serie de aspecte , cum sunt: suplimentarea veniturilor prin prestarea de muncă în afara celei din economia oficială, pe de o parte, şi prin intermediul evaziunii fiscale practicate pe piața muncii la negru, pe de altă parte; libertatea ofertanților de muncă în alegerea mărimii şi perioadei timpului de lucru; inexistența, practic, a alienării, căci piața muncii ascunse este mai favorabilă relațiilor sociale decât piața regulată impersonală; încasarea rapidă şi în cash a sumelor; operativitate în derularea tranzacțiilor; posibilitatea fructificării şi a dezvoltării unor îndemânări şi abilități ale ofertanților de muncă, pentru care ei nu găsesc cerere pe piața oficială a muncii etc.

Printre problemele privind economia ascunsă, care preocupă, în prezent, comunitatea cercetătorilor din domeniul economic, menționăm: definirea şi sfera de cuprindere; impactul asupra comportamentului gospodăriilor şi implicit asupra economiei oficiale; estimarea dimensiunii acestui tip de economie, a impactului ei şi evidențierea acestora sub forma unor statistici; construirea unui sistem integrat de evidență statistică care să cuprindă economia oficială, gospodăriile populației şi, pe cât posibil, unele estimări privind economia ascunsă; elaborarea unor modele speciale pentru studierea comportamentului sistemelor evoluând în condiții de dezechilibru, non-linearitate, discontinuitate şi apariție a haosului, aşa cum poate fi uneori situația pe piața ascunsă etc.

Unele dintre aceste probleme vor fi tratate în continuare.

2. DEFINIREA ŞI SFERA DE CUPRINDERE

În legătură cu economia ascunsă sau neînregistrată, apar în literatura de specialitate diverse accepțiuni, unele mai largi altele mai restrânse. Considerăm utilă trecerea în revistă a acestora întrucât astfel vor putea fi identificate domeniile cu care se interferează, de multe ori, economia ascunsă propriu-zisă, pe care o considerăm a fi cea denumită în literatură drept economie neagră (black economy).

Conform dicționarului de economie Penguin, ediția a treia, economia neagră este acea parte a activității economice a unei țări care nu este înregistrată în conturile venitului național, cu toate că ea implică producția de bunuri şi servicii. Tranzacțiile în economia neagră sunt realizate fie prin barter fie prin cash, care nu este declarat ca venit pentru impozitare. S-a estimat că, în țările industrializate, economia neagră este echivalentă, în medie, cu aproximativ 10% din PIB, conform aceluiaşi dicționar. După alte surse, economia neagră reprezintă între 4-6% din PIB.

Rezultă că statisticile oficiale actuale conțin un volum al activității economice subevaluat într-o proporție importantă. Efectele economiei negre se regăsesc însă, înregistrate, de această dată, în cadrul unor alți indicatori economici cum ar fi consumul populației, volumul de mărfuri cumpărate de pe piață etc., ceea ce alterează, uneori semnificativ, corelațiile macroeconomice şi concluziile analizelor economice bazate pe datele statistice oficiale.

Economia neagră este în legătură directă cu frauda şi evaziunea fiscală. Se vorbeşte de fraudă fiscală atunci când are loc sustragerea de la fisc a unei părți a veniturilor sau deturnarea fondurilor pentru evitarea plății unui impozit sau pentru a beneficia de degrevări, respectiv de rambursări nejustificate. Există, astfel, veritabile industrii ale fraudei fiscale, care nu ezită să producă facturi false, exporturi false şi societăți fictive pentru a beneficia de reduceri ale TVA-ului asupra exporturilor.

Evaziunea fiscală este de altă natură. Ea permite evitarea unui impozit legal, realizând actul pe care legislația îl cere pentru a evita impozitul. Astfel, cel care realizează o mai bună izolație a apartamentului său şi beneficiază, astfel, de o reducere a impozitului nu face o fraudă. Evident, în acest caz este vorba de o evaziune legală. Desigur, există evaziuni mai subtile care profită de complexitatea textelor de lege şi care adesea sunt vecine fraudei.

Economia neagră se referă, de obicei, la acele tranzacții economice cash neînregistrate care reprezintă, de fapt, o evitare ilegală a impozitelor şi taxelor.

Frontiera între economia oficială înregistrată şi economia neagră nu este clar trasată. Astfel, dacă un zugrav îşi zugrăveşte propria sa casă, nimeni nu ar argumenta că el ar trebui să plătească impozit pe venituri inexistente; dar ce se întâmplă dacă el zugrăveşte casa unui prieten în schimbul reparării maşinii

sale de către acesta? Sau ce se întâmplă dacă zugravul munceşte pentru alți oameni în timpul său liber pentru plăți cash? Unii ar exclude al doilea exemplu, dar l-ar include pe al treilea în definiția economiei negre. Prin natura sa, este practic imposibil să se cuantifice exact gradul de extindere al economiei negre.

Într-o abordare mai largă, economia ascunsă ar putea fi extinsă asupra economiei non-monetare. În legătură cu aceasta, este unanim acceptată existența, chiar în țările dezvoltate, a unor forme ale economiei fără schimb monetar, în paralel cu aceea principală, de schimb monetar, de care se ocupă esențialmente ştiința economică. În ceea ce priveşte, însă, rolul şi importanța celor două tipuri de economie, părerile sunt împărțite. În timp ce unii consideră economia non-monetară drept un reziduu al trecutului, alții îi atribuie un rol major în cadrul economiei naționale.

Economia familială sau domestică reprezintă prima componentă a economiei non-monetare. Referindu-se la activitatea economică a gospodăriilor populației, ea reprezintă un suport esențial pentru economia monetară. Valoarea producției gospodăriilor este estimată la 40-50% din PNB, în cele mai multe țări occidentale. Deşi distribuția venitului în natură realizat în gospodării este diferită de distribuția obişnuită a venitului, se consideră că noțiunea de bunăstare, utilizată în ştiința economică, ar trebui să includă şi producția gospodăriei.

În anul 1975, INSEE din Paris a realizat un studiu pentru estimarea producției casnice, ajungând la rezultate surprinzătoare. Astfel, dacă munca realizată în sânul familiei, atât pentru transformarea achizițiilor de pe piață în bunuri de consum, cât şi pentru creşterea copiilor, ar fi fost făcută de menajere şi de femeile de serviciu, remunerația lor ar fi reprezentat aproape 50% din valoarea producției "oficiale", evaluată pe baza PIB. Dacă s-ar fi plătit la prețul de pe piață toate serviciile produse de gospodării, acest procent s-ar fi ridicat la 65%. În fine, dacă familiile vindeau toată munca realizată în gospodărie întreprinderilor, ele ar fi obținut o sumă egală cu 77% din PIB.

Departe de a se diminua, economia de tip non-monetar are peste tot tendința de creştere odată cu reducerea duratei de muncă în economia oficială. Dacă în 1968, 4 milioane de francezi practicau meserii mărunte variate şi de scurtă durată, astăzi numărul lor depăşeşte 13 milioane.

Aşa-numita economie de convieţuire sau economia convivială reprezintă o extensie naturală a economiei familiale. Ea se referă la activitatea spontană sau organizată a bisericilor, asociațiilor de caritate, a celor de tip "loisir" pentru vârsta a treia etc. Caracterul benevol al unei mari părți a acestor activități şi suprapunerea lor parțială peste economia familială face dificilă o estimare exactă a "producției" lor.

3. MĂRIMEA ŞI DINAMICA ECONOMIEI NEGRE

Pentru estimarea dimensiunii economiei negre există două posibilități de abordare. Prima dintre ele este o abordare monetară la nivel macroeconomic, care permite evaluarea indirectă a ponderii economiei negre în PIB. Ea utilizează indicatorii agregați la nivel de economie națională.

Cea de a doua abordare se bazează pe metoda sondajului statistic, datele fiind culese pe bază de chestionare direct de la populație. Ea permite estimarea ponderii economiei negre în cadrul gospodăriei şi se concentrează, în special, pe studierea comportamentului familiei şi a procesului de ajustare a acestuia în raporturile cu economia oficială şi cu fiscul, pe de o parte, şi cu economia neagră, pe de altă parte.

Metoda indirectă de estimare a economiei negre se bazează pe cererea de monedă. Este de înțeles că o rată înaltă a impozitării conduce la evaziune, care, la rândul său, creşte cererea de bani.

Pentru modelarea comportamentului sunt necesare următoarele variabile:

C = banii deținuți de public

P = indicele prețurilor

Y = PIB real

i = rata dobânzii la banii ținuți în conturi la bancă

π = rata inflației

CON/Y = consumul privat ca pondere în PIB

t = totalul impozitelor ca pondere în PIB

θ = parametru de ajustare a stocurilor ($0 \leq \theta \leq 1$).

Modelul a fost construit de către Klovland (1980) şi aplicat pe cazul economiei norvegiene.

Ecuațiile modelului sunt:

(1) $\ln C - \ln C_{-1} = \theta (\ln C^* - \ln C_{-1})$

unde C^* este cererea de bani pe termen lung.

(2) $$\ln \frac{C^*}{P} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y + \alpha_2 i + \alpha_3 \pi + \alpha_4 \frac{CON}{Y} + \alpha_5 t$$

Pentru estimarea coeficientului s-au folosit datele anuale din perioada 1952-1978.

Calculele au dat următoarele rezultate:

(3) $$\ln \frac{C}{P} = 1{,}250 + 0{,}309 \ln Y - 0{,}024 i + 0{,}003 \pi + 0{,}001 \frac{CON}{Y} + 0{,}007 t + 0{,}534 \ln \frac{C_{-1}}{P}$$

Pentru a estima mărimea economiei negre s-a rescris (3) astfel:

(4) $$\ln C = \ln P + \hat{Z}\alpha + \hat{\alpha}_5 t$$

unde termenul $Z\hat{\alpha}$ include coeficienții şi variabilele, exceptând rata impozitării, $\hat{\alpha}$ şi $\hat{\alpha}_5$ sunt valorile estimate.

Estimarea valorii banilor deţinuţi de public la timpul τ este:

(5) $\hat{C}_{\tau} = exp(lnP_{\tau} + Z_{\tau}\hat{\alpha} + \hat{\alpha}_5 t_{\tau})$

În ideea obţinerii unei estimaţii a mărimii economiei negre în cazul Norvegiei s-a ales 1952 ca an de bază. Astfel, dacă rata impozitării a rămas la nivelul din 1952, valoarea estimată a banilor deţinuţi ar fi:

(6) $\hat{C}_{52,\tau} = exp(lnP_{\tau}) + Z_{\tau}\hat{\alpha} + \hat{\alpha}_5 t_{52}$

Diferenţa, $\Delta C_{\tau} = \hat{C}_{\tau} + \hat{C}_{52,\tau}$, ar putea da creşterea sumei de bani necesară alimentării părţii aferente ratei de evaziune a economiei, comparată cu nevoia de monedă în cazul în care rata impozitării ar fi rămas la nivelul din 1952. De asemenea, s-a presupus că nici o rată de evaziune nu a avut loc în 1952 sau în anii următori.

ΔC_{τ} ar putea deci reprezenta un estimator al întregii circulaţii monetare în economia neagră la timpul. Introducând observaţiile pentru variabilele exogene presupuse, Isachsen şi Strom au obţinut pentru 1978:

(7) ΔC_{1978} = 2,9 miliarde coroane norvegiene.

Pentru a completa expunerea este nevoie de estimarea vitezei de circulaţie a veniturilor băneşti, deoarece sistemul norvegian de transfer (bank-giro system) a fost lărgit prin includerea unei fracţii din banii ţinuţi în conturile bancare. Astfel, balanţa tranzacţiilor folosite, M_1, cuprinde totalul monedei (banilor cash), cecurile obişnuite, salariile, depozitele poştale de transfer şi 10% din totalul banilor din conturile bancare curente.

Se presupune că viteza veniturilor băneşti în economia neagră este egală cu cea a lui M_1 în părţile oficiale ale economiei. Se obţine:

(8) $V_{1,78} = \dfrac{Y_{78}}{M1_{78} - \Delta C_{78}} = 5{,}0$

unde $V_{1,78}$ = viteza de circulaţie,

Y_{78} = PIB-ul oficial în 1978,

$M1_{78}$ = masa monetară M1 în 1978,

ΔC_{78} = estimată în ecuaţia (7).

Notând cu Y_{78}^{B} = contribuţia în PIB a economiei negre în 1978, obţinem:

(9) $Y_{78}^{B} = V_{1,78} \cdot \Delta C_{78} = 5{,}0 \cdot 2{,}9 = 15{,}5\, mld\ N\ kr$

şi

(10) $\dfrac{Y_{78}^{B}}{Y_{78}} = 0{,}0636 \rightarrow 6{,}3\%$ - ponderea economiei negre în PIB în 1978.

Klovland folosind o definiţie mai restrânsă a masei monetare a ajuns la o viteză mai mare a banilor, de 6,7, iar, ca procentaj în PIB, economia neagră reprezenta, în această varianţă, 9,2%.

Din ecuațiile (8) şi (9) rescrise astfel:

(11) $V_{1,\tau} = \dfrac{Y_\tau}{M_{1,\tau} - \Delta C_\tau}$

şi

(12) $Y_\tau^B = V_{1,\tau} \cdot \Delta C_\tau$

rezultă: $y_\tau^B = \dfrac{Y_\tau^B}{Y_\tau} = \dfrac{\Delta C_\tau}{M_{1,\tau} - \Delta C_\tau}$ = ponderea economiei negre în PIB.

Pentru Norvegia s-au obținut datele:

	Y_τ^B • 100%
1971	1,3
1972	1,4
1973	0,6
1974	0,8
1975	2,6
1976	4,3
1977	4,7
1978	6,3

Au fost aduse critici numeroase modelului, din motive lesne de înțeles. Deşi credibilitatea estimărilor e mică, în primul rând datorită oscilațiilor foarte mari de la un an la altul, greu de presupus, de altfel, modelul poate fi utilizat pentru o estimare inițială, grosieră. Dezvoltări ulterioare l-ar putea face mai credibil.

Alte critici aduse modelului se referă la includerea aşa-numitelor "bank-giro", care cer ca, la încasare, băncile plătitoare să păstreze o copie a ordinului (actului) de transfer. Aceste copii pot fi uşor controlate de organele de control financiare, ceea ce face ca tranzacțiile pe piața neagră să evite astfel de transferuri. Ar fi de aşteptat ca plata prin cecuri să fie mai atrăgătoare, căci posibilitățile de descoperire a evaziunii sunt mai reduse. În SUA, începând de la mijlocul anilor '71 se remarcă introducerea de inovații în aranjamentele financiare, ceea ce a făcut ca la anumite intervale să apară o misterioasă aşa-numită "pierdere de bani" (datorată, desigur, datelor înregistrate, ca efecte ale creşterii evaziunii fiscale).

Aplicarea celei de-a doua metode de investigare, aceea a sondajului direct, pe baza chestionarelor, practicată în țări precum Norvegia, Danemarca, Olanda, SUA, a condus la o serie de concluzii importante, dintre care le prezentăm în continuare pe următoarele:

- mai mult de 33% din populația adultă, într-o perioadă de 12 luni, a cumpărat şi/sau a vândut cel puțin o dată servicii de muncă ascunsă;
- circa 80% din serviciile procurate pe piața neagră sunt plătite în cash;

- oamenii (atât în calitate de ofertanți, cât şi de solicitatori) sunt satisfăcuți de calitatea muncii şi în general ei găsesc serviciile negre mai uşor disponibile decât cele de pe piața albă;
- circa 4/5 din populație crede că oamenii, în general, găsesc piața muncii ascunse acceptabilă şi 2/3 se aşteaptă ca să devină şi mai acceptabilă. De asemenea, circa 2/3 din populație prevede o creştere a pieței muncii ascunse;
- imperfecta informație pe piața muncii ascunse face ca regulile mecanice ale prețului ("mechanical pricing rules") să predomine mai mult decât o adjudecare Walrasiană. În Norvegia, de exemplu, în unele relații comerciale apelarea la piața neagră, mai mult decât la cea albă, salvează pe cumpărător de plata impozitului pe valoarea adăugată (20%) şi pe vânzător de plata taxei marginale pe venitul său (care în medie a fost stabilită la 50% în 1982);
- aplicarea unui model, bazat pe o funcție de plată a impozitului adaptată regulilor de impozitare existente (în Norvegia, în speță) şi pe o funcție aditivă de utilitate, relevă că, pentru cuplurile familiale, reducerea orelor de muncă în economia regulată pentru unul din membrii cuplului face ca celălalt să lucreze mai mult în economia ascunsă.

Pentru estimarea ratei de evaziune a cuplurilor se foloseşte următorul model:

Se presupune că doar soția solicită să lucreze în economia neagră. Funcția-obiectiv a cuplului este de a maximiza utilitatea aşteptată pentru cuplu. De asemenea, se presupune că o creştere a timpului liber pentru unul atrage o creştere a cererii de timp liber pentru celălalt membru al cuplului. Soțul are ore fixate de lucru ($\overline{L}_M$), rată a salariului dată (W_M) şi un venit non-muncă provenit de la avere ($Y_{M,D}$). Deci, sumele venitului pre-impozitare sunt:

(1) $Y_M = Y_{M,D} + W_M \cdot \overline{L}_M$

Uneori, el are posibilitatea unei rate de evaziune prin declararea incorectă a venitului anual. Ponderea neraportării este notată h, astfel că venitul netaxat devine:

$X_M = h\ Y_M$

Soția nu are venit din capital şi doar ea lucrează în sectorul negru, unde nu plăteşte nici un impozit. Ea poate liber decide asupra orelor de lucru. Deci:

(2) $Y_F = X_F = W_B \cdot L_B,$

unde: Y_F = venitul soției

X_F = venitul soției neînregistrat

W_B = rata salariului în sectorul negru

L_B = orele lucrate în sectorul negru

Există o mulțime de situații care ar putea fi considerate. Un caz ce poate reflecta comportamentul real al multor cupluri este redat mai jos.

Cu: P - probabilitatea subiectivă de descoperire a evaziunii,

U - funcția de utilitate,

T - funcția impozitării

şi

f - rata penalizării aşteptată dacă s-a produs descoperirea.

Problema maximizării poate fi acum stabilită astfel:

(3) $\max_{h,\, L_B} [(1 - P) \cdot U (C_n) + P \bullet U (C_d) - G (L_B, \bar{L}_M)]$

unde:

(4) $C_n = Y_M - T (h \bullet Y_M) + W_B - L_B$

(5) $C_d = Y_M - T (Y_M) + T (W \bullet L_B) - f (hY_M + W_B \bullet L_B)$

C_n = venitul (sau consumul) dacă nu este descoperit,

C_d = dacă este descoperit

În (5) se presupune că dacă s-a produs detectarea, totalul fraudei cuplului este dezvăluit şi supus la rata de penalitate f.

Cu acest model se poate descrie comportamentul cuplului pe ansamblu, dar şi al fiecărui soț, când unul devine mai onest şi celălalt mai necinstit şi invers, în raport de ce atitudine are față de evaziune. Acestea se obțin, prin adăugarea unor parametri luați din evoluția reală trecută a ratei impozitării cum sunt:

- creştere în a = creşterea progresivă la fiecare interval (a);
- creştere în e = micşorarea limitelor impozitării (e);
- creştere în d_0, d_1 = creşterea deducțiilor legale asupra venitului impozitabil (d_0, d_1);
- creştere în b = rata impozitării pe venitul total creşte (b), funcția impozitelor fiind:

$T(Y) = a(Y - D(Y))^e + bY,$

unde $D(Y) = d_0 + d_1 Y$

Cu acest aparat se poate analiza cum modificările valorilor diverşilor parametri afectează extinderea subraportării de către soț ($X_M = Y_M h$) şi orele de muncă pe piața neagră ale soției (L_B). Chestiunea deci revine la a scrie derivatele parțiale pentru argumentele din ecuațiile (6) şi (7).

(6) $X_M = Y_M h = X_M (Y_M, W_B, \{a, b, d_0, d_1, e\}, P, f)$

(7) $L_B = L_B (Y_M, W_B, \{a, b, d_0, d_1, e\}, P, f)$

4. CONSIDERAȚII PRIVIND EXPANSIUNEA ECONOMIEI SUBTERANE ÎN PERIOADA TRANZIȚIEI

Tranziția spre economia de piața în țările est-europene a fost acompaniată de o severă criză de sistem, ceea ce ar fi presupus inițierea unui proces amplu de reformă şi restructurare. În aceste condiții, politicile stabilizării ar fi trebuit să fie strâns legate de politicile structurale, în cadrul unui program global construit pe baza principiilor teoriei moderne a suplly- side-ului. În cazurile în care nu s-a procedat aşa, rezultatele obținute pe linia stabilizării macroeconomice riscă a se dovedi efemere, iar tranziția va întârzia.

În sensul celor arătate, Robert Mundell, fondatorul teoriei supply-side, subliniază că în vreme ce o trăsătură importantă a oricărei politici de stabilizare o constituie, pe termen scurt, eliminarea excesului cererii sau absorbția excesului de lichiditate, succesul său pe termen lung depinde însă de obținerea unui răspuns favorabil din partea ofertei. De aceea, aşa cum afirmă profesorul american, în perioada de tranziție, obiectivele de bază, pe termen lung, ale politicilor de stabilizare trebuie să le constituie stimularea ofertei, realizarea unei monede stabile şi o eficiență alocativă crescută a activității economice, organizată pe principiile pieței.

În opoziție cu aceste cerințe, pornindu-se de la teoria clasică a cererii (demand-side economics) şi de la modelul IS-LM, în unele țări estice, printre care şi România, s-a pus accentul pe politica monetară (înțeleasă în sens restrâns), iar cea bugetară a fost folosită doar ca instrument pentru absorbția cererii agregate. Totodată, s-a considerat că cheltuielile guvernamentale, acoperite în principal prin impozite şi taxe, vor avea un important efect multiplicator asupra investițiilor şi implicit asupra ofertei agregate. În acest din urmă caz, s-a eludat unul din principiile de bază ale teoriei suplly-side, care afirmă că efectul alocativ, multiplicator, al cheltuielilor guvernamentale, al politicii bugetare, în general, se manifestă doar în cazul în care acoperirea lor se face prin sistemul garanțiilor guvernamentale (aşa-numitele bonds).

În consecință, politica adoptată a avut efecte negative în ceea ce priveşte procesul de alocare a resurselor din economie şi implicit asupra ofertei naționale. Concepția, strict focalizată pe stabilizarea de tip demand-side, s-ar putea să fie şi una din cauzele principale ale avansării lente pe linia privatizării şi a restructurării.

Printre cauzele care fac ca această concepție să fie dominantă, atât la nivelul opiniei publice, cât şi la nivelul politicii economice, le menționăm pe următoarele două:

- politica de stabilizare de tip demand-side presupune un rol important pentru guvern şi stat şi o abordare macroeconomică, ceea ce, într-un

anumit fel, reprezintă o prelungire a vechilor tendințe de planificare centralizată;

- politicile impuse prin acordurile cu FMI, care, aşa cum se recunoaşte chiar în publicațiile acestei organizații, sunt axate pe stabilizarea de tip demand-side.

Desigur, pe lângă elementele de ordin teoretic, conceptuale, care au condus la politica economică adoptată, au existat şi factori obiectivi cu impact negativ, precum inexistența unor precondiții instituționale şi comportamentale, scăderea producției şi creşterea şomajului, însoțite de o rată înaltă a inflației, ceea ce a condus la rate negative ale dobânzii, deprecierea acumulărilor şi descurajarea investițiilor, posibilitățile limitate de acoperire a datoriei publice, a cheltuielilor guvernamentale, în general, prin împrumuturi lansate pe piața internă şi externă etc.

Am considerat necesară această incursiune de ordin conceptual întrucât în literatura de specialitate abordarea economiei ascunse se face, de regulă, în cadrul teoriei supply-side; politica modernă a fiscalității derivând din aceasta.

În România, prin fiscalitate ridicată, pe de o parte, şi printr-o politică monetară strânsă, pe de altă parte, s-au obținut unele rezultate în ceea ce priveşte stabilizarea, însă la un nivel foarte scăzut al PIB-ului. Pe termen lung însă politicile de stabilizare vor trebui integrate într-un program global de restructurare, în care impactul alocativ al politicii bugetare, inclusiv cel asupra dinamicii economiei ascunse, va ocupa un loc important.

Alături de inflație şi şomaj, un alt cost care poate fi imputat tranziției est-europene îl reprezintă expansiunea economiei subterane, în particular, a celei sustrase înregistrării, în general.

În ultimele două decenii se constată o sporire a interesului, atât al oficialităților, cât şi al cercetătorilor din domeniul economic şi social, pentru studierea fenomenului economiei ascunse. Pentru România, ca şi pentru alte țări, există numeroase motive pentru care estimarea dimensiunii şi dinamicii economiei ascunse prezintă importanță. Printre acestea, menționăm:

(1) Expansiunea economiei ascunse, cauzată, de regulă, de creşterea presiunii fiscale şi a regularizărilor, poate conduce la erodarea bazei de impozitare, scăderea sumelor încasate prin taxe şi impozite şi deci la majorarea deficitului bugetar.

(2) În cazul expansiunii economiei ascunse, politica economică, bazată pe indicatori "oficiali" eronați, cel puțin în ceea ce priveşte amplitudinea, tinde să devină inadecvată. Impactul diverselor măsuri de politică economică nu va putea fi estimat în mod satisfăcător, iar numeroase efecte adverse pot apărea.

(3) În țările est-europene aflate în tranziție, "explozia" economiei ascunse (aflate în fază latentă înainte de 1989) poate compromite procesul implementării reformelor şi al modernizării structurilor economice, dacă aceasta nu este evaluată în mod satisfăcător şi nu este luată în considerare atunci când se fundamentează măsurile de politică economică.

În continuare prezentăm un model, care, în cazul în care statistica oficială ar asigura datele corecte, ar putea reprezenta un instrument util pentru simularea diverselor variante de politică în domeniul impozitării. Dintre metodele de evaluare a economiei ascunse a fost aleasă aceea care se bazează pe principiile curbei Laffer.

Modelul teoretic al curbei Laffer porneşte de la un fapt evident în realitatea economică: pe măsură ce rata impozitării creşte, cei care sunt supuşi impozitării devin mai interesați de a ascunde veniturile obținute decât de a produce venituri suplimentare supuse impozitării. Începând de la un anumit nivel al ratei impozitării, sustragerea de la plata acesteia către stat devine o activitate mai eficientă pentru producătorii de venit decât însăşi creşterea volumului global al venitului declarat oficial.

În legătură cu modelul econometric utilizat pentru evaluarea gradului de expansiune a economiei ascunse în România, în perioada 1990-1992, facem următoarele precizări:

- datele referitoare la rata impozitării în prețuri constante reprezintă estimări proprii, întrucât publicațiile statistice nu conțin asemenea date;
- PIB-ul real, nu cel înregistrat în evidențele statistice actuale, a fost considerat constant pentru toți anii perioadei analizate; această restricție puternică, discutabilă desigur, am adoptat-o pe baza următorului considerent: este greu de presupus că activitatea economică în termeni reali poate scădea în doar 2- 3 ani într-o asemenea proporție ca cea reflectată de statistica oficială (gradul de inactivitate de asemenea proporții sau prăbuşirea nivelului productivității apărute instantaneu considerăm că încalcă principiul modificării relativ lente a comportamentului forței de muncă şi al sistemelor economice, în general);
- deşi cifrele ponderii economiei ascunse în economia românească ar putea fi contestate, le considerăm totuşi plauzibile, fie şi numai în comparație cu situația din alte țări (în cazul Italiei, de exemplu, luarea în considerare a activităților paralele a condus la revizuirea conturilor naționale în anul 1985, PIB-ul fiind reevaluat la o dimensiune mai mare cu 17,7%; de asemenea, calcule ale diverşilor autori relevă o extindere importantă a economiei subterane chiar în țările dezvoltate: SUA - 10-14% în anul 1976, 28% în anul 1979, 10-15% între anii 1979-1984; Franța - 23,2% în anul 1965; Canada - 17,4-29,4% între anii 1969-1981; Germania de Vest - 8-24% în perioada 1955-1980; Italia - 30% în anul 1978, 10-35% în anul 1980; Belgia - 11-19% în anul 1978, 17-18% în anul 1985; Spania - 23% în anul 1978 etc.);
- metodele utilizate de cercetătorii occidentali, dispunând de date statistice analitice, se referă, de cele mai multe ori, la anumite laturi ale economiei subterane, chiar când determinările sunt indirecte (de exemplu, metodele monetare nu au în vedere sfera economiei aşanumită non-monetară, iar investigarea pieței negre a muncii se con-

centrează doar pe veniturile rezultate din acest tip de activitate ilegală etc.), ceea ce în cazul României este greu de realizat în prezent;

– metoda utilizată de noi, pornind de la modelul curbei Laffer, este globală, economia subterană şi toate celelalte categorii ale economiei ascunse fiind incluse în totalitate în activitatea denumită de noi "neînregistrată"; aceasta explică, într-o anumită măsură, nivelul mai ridicat al ponderii economiei ascunse în România decât ponderile prezentate anterior pentru țările occidentale.

Forma originală a curbei Laffer se poate exprima ca în relația (1).

(1) $T = tY = t(Y_r - Y_n) = t(Y_r - \alpha t)$

unde: T reprezintă volumul impozitelor încasate;
t - rata impozitării;
Y - PIB-ul înregistrat în evidențele statistice;
Y_r - PIB-ul total realizat;
Y_n - PIB-ul neînregistrat în evidențele statistice;
α - parametru (poate fi interpretat ca produs global realizat în economia ascunsă, ca dimensiune a ei).

Funcția econometrică pentru calculul volumului impozitelor (T), exprimat în miliarde lei (prețuri constante 1990), este redată prin relația (2).

(2) $T = -1777{,}2t^2 + 1433{,}8t$

Utilizarea formei standard a curbei Laffer, însă, nu permite reflectarea mecanismului care generează economia ascunsă, a dinamicii sale. În vederea realizării acestui deziderat am conceput un model pe care l-am denumit al curbei Laffer dezvoltată.

În construcția acestui model, s-a pornit de la rezultatele simulării obținute cu ajutorul ecuației precedente. Astfel, considerând Y_r = constant = 1433,8 mld. lei (p.ct.'90), Y şi t ca având valorile efectiv înregistrate în anii 1990-1992, simularea pe baza curbei Laffer simplă relevă că α nu mai este o constantă, ci are o dinamică complexă în funcție de valorile variabilei - parametru t. Analiza prin metode econometrice a acestei dinamici ne-a condus la o ecuație de gradul 3. În plus, am considerat ipoteza că (t) trece prin originea axelor de coordonate (ceea ce din punct de vedere economic are semnificația că la o rată de impozitare egală cu zero economia ascunsă dispare, adică întreaga activitate economică devine vizibilă, "iese la lumină"). În aceste condiții, funcția de estimare a lui α are expresia prezentată în relația (3).

(3) $\hat{\alpha}(t) = at^3 + bt^2 + ct,$

unde: a = 0,0575274/100;
b = - 5,7278647/100;
c = 180,81292/100;
t - exprimat în procente.

Introducând α, astfel obținut, în relația de definiție a lui T se obține relația (4).

(4) $\hat{T} = t[Y_r - (at^3 + bt^2 + ct)t]$

Cu aceste noi notații şi ținând seama de relația (5),

(5) $Y_r = Y_n + Y = ct.$

funcțiile de t ale lui Y_n, Y şi T se vor exprima ca în relațiile (6), (7) şi(8).

(6) $\hat{Y}_n = at^4 + bt^3 + ct^2\},$

(7) $\hat{Y} = Y_r - (at^4 + bt^3 + ct^2),$

(8) $\hat{T} = - at^5 - bt^4 - ct^3 + Y_r t$

Analiza matematică a funcțiilor de mai sus permite descrierea mecanismului de funcționare a sistemului economic global, a dinamicii acestuia în funcție de variația parametrului de comandă t. Pentru cazul concret al economiei româneşti din perioada anilor 1990-1992, rezultatele simulării modelului global relevă o dinamică complexă care este redată în graficele din anexă. De asemenea, în tabel sunt redate, în mod analitic, rezultatele calculelor.

t (%)		$\hat{Y}_n$ **(mld.lei p.ct.'90)**		$\hat{Y}$ **(mld.lei p.ct.'90)**		$\hat{Y}_n$ **/Y$_r$ (%)**	$\hat{T}$ **(mld.lei p.ct.'90)**
0	(m)	0	(M_1)	1433,8	0	(I_5)	0
10		129,3		1304,4	9,0		130,5
15,106	(I_1)	245,1	(I_3)	1188,7	17,1		179,6
20		357,1		1076,7	24,9		215,3
25,852		475,7		958,1	33,2		247,7
30		546,8		887,0	38,1		266,1
33,189		595,7		838,1	41,5		278,2
34,678	(I_2)	617,7	(I_4)	816,1	43,1		283,0
40		699,9		733,9	48,8		293,6
40,526		708,9		724,9	49,4		293,7
40,975		716,9		716,9	50	(M_2)	293,8
41		717,3		716,5	50,03		293,7
50		956,0		477,8	66,7		238,9
58,208		1433,8		0	100		0

Notă: (m) – minim.

(M_1), (M_2) – maxime.

(I_1), (I_2), (I_3), (I_4), (I_5) - puncte de inflexiune.

Se remarcă, pentru economia românească, în perioada tranziției, nivelul ridicat al ponderii estimate a PIB-ului neînregistrat (Y_n) în PIB-ul total (Y_r). Aceasta, însă, nu trebuie să surprindă, întrucât chiar în cazul țărilor occidentale ponderea producției neînregistrate, incluzând şi producția casnică (menajele), este estimată la valori cuprinse între 40-50% şi chiar mai mult.

Un aspect interesant, care rezultă din analiza efectuată cu ajutorul modelului propus, îl constituie introducerea opticii potrivit căreia scăderea PIB-ului înregistrat de evidențele statistice (Y) în perioada de tranziție poate fi pusă pe seama migrării activității economice din zona vizibilă, "oficială", în aceea ascunsă, "neoficială".

Studierea corectă a impactului politicii trebuie să vizeze atât efectele pe termen scurt, cât şi cele pe termen lung. În acest sens, sunt necesare o serie de abordări în care politica fiscală este analizată în corelație cu celelalte categorii de politică economică, dar şi cu alți factori având impact asupra activității economice, cum sunt cei de ordin social, psihologic, ecologic, cultural. O asemenea corelație este reflectată în mod sintetic de răspunsul, în plan comportamental, al sistemelor aflate pe diverse paliere, în raport cu impactul asupra activității economice ce se desfăşoară într-un spațiu național dat.

În perioada tranziției la economia de piață, se impune o schimbare de optică şi în abordarea gospodăriei individuale sau familiei, care, alături de atributul de "celulă a vieții sociale" îl dobândeşte tot mai mult pe acela de "celulă a vieții economice". Ea are buget, produce venit, acumulează bogăție şi investeşte, iar funcția sa obiectiv - criteriul eficienței economice deține o pondere din ce în ce mai mare. În aceste condiții, un element fundamental, de care va trebui să țină seama politica fiscală, îl reprezintă comportamentul în planul gospodăriei individuale. Studierea acestui tip de comportament necesită, însă, adoptarea unor metode noi, atât pentru evidența şi prelucrarea datelor statistice, cât şi pentru cercetarea economică propriu-zisă.

BIBLIOGRAFIE

Cagan, P. (1958), *The demand for currency relative to total money suplly*, Occasional Paper 62 National Bureau of Economic Research, New York.

Feige, E.L.(1979), *How Big is the Irregular Economy?,* Challenge, November-December, 5-13.

Gutmann, P.T. (1977), *The Subterranean Economy*, Financial Analysts Journal (November-December): 64-66 and 69.

Henry, S. (1978), Isachsen, A.J. and Strom, S. (1981), *The Hidden Economy*, London Skattefritt. Svart sektor i vekst, Oslo.

Isachsen, A.J., Klovland, J.T. and Strom, S. (1982), *The Hidden Economy in Norway*, in Tanzi, V. (ed.), *The Underground Economy in the United States and Abroad*, Lexington.

Isachsen, A.J. and Strom, S. (1985), *The size and growth of the hidden economy in Norway*, Review of Income and Wealth Series 31, No. 1.

Klovland, J.T. (1980), *In search of the Hidden Economy: Tax evasion and the demand for currency in Norway and Sweden*, Discussion paper, Norwegian School of Economics and Business Administration, Bergen.

Klovland, J.T. (1983), *Tax Evasion and the Demand for Currency in Norway and Sweden. Is there a Hidden Relationship?,* Discussion paper, Norwegian School of Economics and Adminstration, Bergen.

Tanzi, V. (1980), *The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications,* Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review, 135, 427-53.

Thurow, L.C. (1980), *The Zero-Sum Society*, New-York.

ANEXĂ

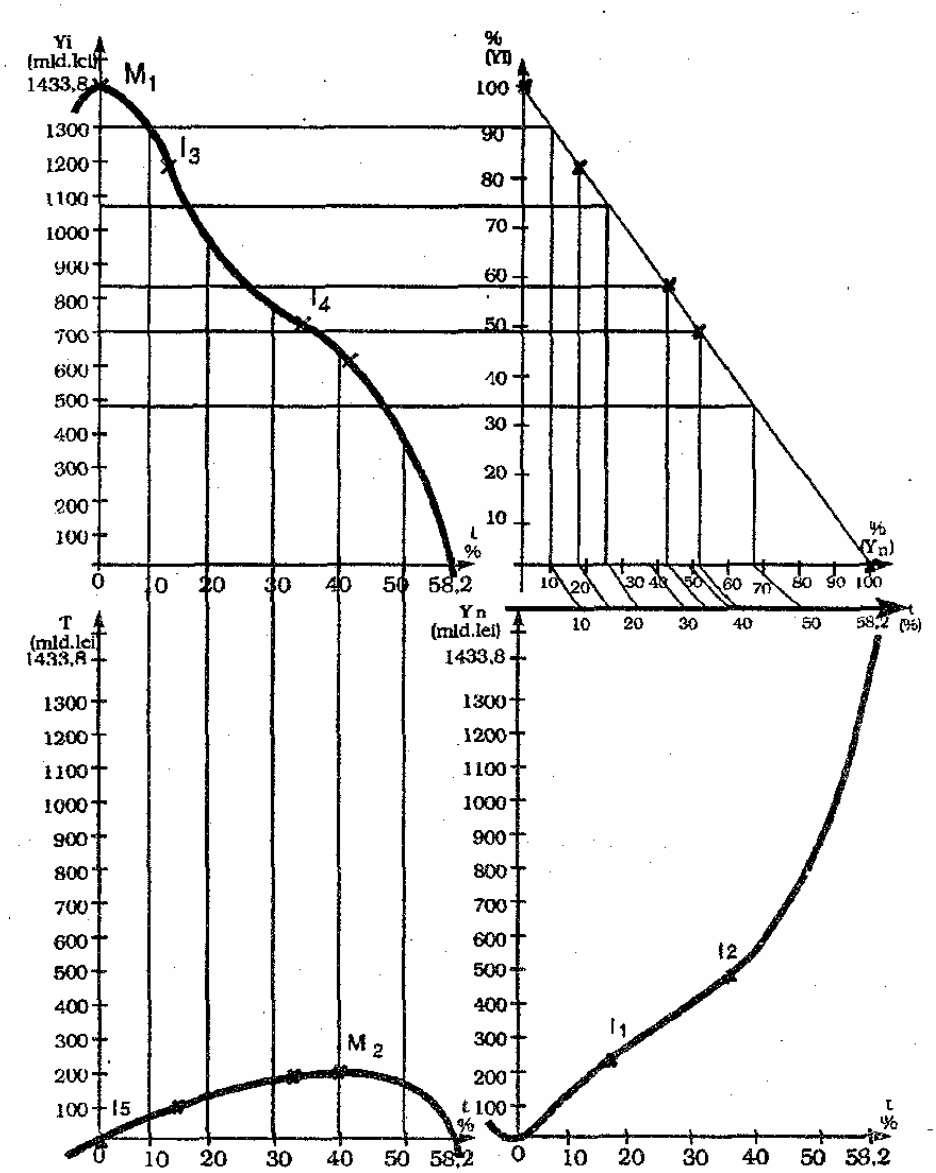
Yi
(mld.lei)
1433,8
M1
I3
I4
t
%
0
10
20
30
40
50
58,2
%
(Yn)
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
%
(Yn)
Yn
(mld.lei)
t
(%)
T
(mld.lei)
M2
I5
I1
I2

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 43-44/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

STATUL ŞI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ

- PROBLEMATICA RAPORTULUI STAT-ÎNTREPRINDERI ÎN ECONOMIA CONCURENȚIALĂ -

Marcela NANEŞ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. RAPORTUL STAT - ÎNTREPRINDERI ÎN ECONOMIA MODERNĂ, PERSPECTIVE TEORETICE-METODOLOGICE 585
1.1. Noțiuni generale asupra statului modern 586
1.2. Întreprinderea - un sistem deschis către mediu 588
1.3. Caracteristici esențiale ale raportului stat-întreprindere î n economia modernă 590
2. INTERVENȚIONISMUL STATAL - ÎNTRE CONTROVERSE ŞI REALITĂȚI 594
2.1. Teoriile economice şi intervenția statului 594
2.2. Statul în opinia diferitelor grupuri de interese 597
2.3. Intervenționismul statal în practica economică a țărilor occidentale 599
3. STATUL ŞI ÎNTREPRINDERILE ÎN TRANZIȚIE 604
3.1. Încercare de diagnoză 604
3.2. Opinii, reflecții, oportunități privind rolul statului şi raporturile sale cu întreprinderile în perioada de tranziție 618

1. RAPORTUL STAT - ÎNTREPRINDERI ÎN ECONOMIA MODERNĂ, PERSPECTIVE TEORETICE-METODOLOGICE

Dezvoltarea economică a societății moderne se bazează pe acțiunea concomitentă a două tipuri de organisme complexe - statul şi întreprinderea - care, fiecare în parte, contribuie la realizarea cantitativă şi calitativă a creşterii economice şi în jurul cărora gravitează şi alte forme de organizare cum sunt: sindicatele, asociații ale consumatorilor, organizații caritabile sau religioase etc.

Dacă importanța acestor două forme de organizare este, în general, recunoscută, rolul şi raporturile care ar trebui să existe între ele suscită totuşi numeroase şi controversate probleme pe planul gândirii şi practicii economice.

Adeseori, întreprinderile - având drept fundament proprietatea privată şi libertatea de decizie şi acțiune conferită de aceasta - par să nu înțeleagă natura şi rolul statului într-o societate modernă şi nici să accepte că, în decursul anilor, datorită unor multiple şi variate cauze, acestuia îi revin noi funcții şi că acestea sunt necesare şi chiar profitabile pentru însăşi existența şi funcționarea lor într-un mediu nu întotdeauna prietenos. La rândul său, nici statul, în ciuda eforturilor ce s-au întreprins în timp, nu pare că înțelege, întotdeauna, particularitățile întreprinderii moderne acționând, uneori, ca şi când nu el ar constitui principalul său partener.

Se creează astfel, adeseori, între întreprinderi şi stat un raport de putere şi, în ultimă instanță, o opoziție afişată şi deloc benefică între public şi privat determinate, în mare măsură, de o anumită incapacitate de înțelegere reciprocă a acestora privind rolul şi misiunea lor în ansamblul societății, iar uneori, chiar de reducerea simplistă a conceptului de stat doar la un simplu substitut al executivului (Guvernul) cu care contractele cotidiene sunt mai frecvente.

Din această perspectivă, abordarea problematicii raportului stat-întreprindere se dovedeşte a fi un demers destul de dificil şi aceasta cu atât mai mult cu cât majoritatea abordărilor prezente în literatura de specialitate au tendința de a privilegia unul sau altul din cele două concepte. Aşa, de exemplu, în timp ce politologii au formulat adeseori o apreciere fină a statului şi a rolului său în economia privată, dar au neglijat să prezinte o viziune teoretică la fel de elaborată a întreprinderii moderne, la rândul lor, specialiştii în management au pus în evidență o concepție rafinată a firmei fără a insista însă suficient asupra conceptului de stat, la fel de important totuşi.

Or, a studia raportul stat-întreprindere, înseamnă în fapt a ne plasa la răscrucea a două discipline şi anume: pe de o parte, ştiința politică care, în decursul anilor, a produs numeroase studii teoretice, metodologice şi empirice asupra statului iar, pe de altă parte, ştiința conducerii care a ajuns să prezinte o concepție rafinată asupra întreprinderii moderne.

Desigur, conştienţi fiind de dificultăţile demersului, în cele ce urmează nu ne propunem neapărat depistarea unor posibile căi de urmat pentru îmbunătăţirea relaţiilor dintre stat şi întreprinderi ci, mai degrabă, o reflecţie teoretică asupra naturii statului şi a întreprinderii în societatea modernă precum şi a posibilelor interrelaţii dintre aceste două categorii de organizaţii care să poată constitui ulterior o bază de discuţie şi analiză a acestei problematici în contextul specific al tranziţie către economia de piaţă.

1.1. Noţiuni generale asupra statului modern

Definit cel mai adesea prin prisma principiilor şi criteriilor juridice şi în mai mică măsură prin prisma celor economice, conceptului de stat îi sunt asociate multiple semnificaţii care sporesc, într-o anumită măsură, dificultăţile sesizării conţinutului său complex, a rolului şi funcţiilor sale în cadrul economiei de piaţă.

Dincolo de nuanţele proprii fiecărui autor, ceea ce este comun diferitelor definiţii[1] este faptul că toate privesc statul ca un organism complex, ca o construcţie ale cărei "structuri de rezistenţă" se îmbină şi se susţin una pe cealaltă. Aceste structuri - organisme, instituţii, instanţe - sunt în relaţii de interdependenţă chiar dacă prin denumire, mod de organizare şi atribuţii sunt menite să asigure îndeplinirea unor funcţii specifice (apărare, ordine publică, relaţii externe etc.).

Potrivit părerilor exprimate în literatura de specialitate[2] în ansamblul organelor statului se disting astfel: organele reprezentative, adică instituţiile politice distinse tradiţional în: executiv, legislativ şi judecătoresc şi supuse principiilor dreptului constituţional şi organele de gestiuni (conducere, administrare) supuse dreptului administrativ, iar puterea publică se exercită printr-un[3] ansamblu de acţiuni care se pot diviza, la rândul lor, în: acţiuni politice, destinate să orienteze tipul de funcţionare a economiei, şi acţiuni administrative menite să aplice aceste reguli de funcţionare determinate de organele politice.

Spre deosebire de alte organizaţii, statul, acţionând în interesul întregii colectivităţi, prezintă două caracteristici specifice care îl deosebesc de toate celelalte forme de organizare şi anume: dispune de o jurisdicţie universală şi de o putere de constrângere asupra ansamblului societăţii, deci şi asupra întreprinderilor. El constituie, în acelaşi timp, o componentă a mecanismului de funcţionare a economiei moderne care, fără a se substitui pieţei o completează şi încearcă să-i elimine imperfecţiunile, iar numeroasele acţiuni ale puterilor

---

[1] C. Biales, M. Marchesnay - *Rolul statului în economie*, în Economie généralé (G), P. 198; Luc Weber - *L'Etat acteur économique; Analyse économique du role de l'état*, Oeconomica, Paris, 1988; E.Morin - *La méthode - La nature de la nature*, tome, 1, Paris, Seuil, 1977, p. 247-249 şi *La vie de la vie*, tome 2, Paris, Seuil, 1980, p. 246-248; R. Miliband - *The State in capitalist society*, New York, Basic Books, 1969.

[2] C. Biales, M.Marchesnay - *op. cit.,* p. 198- 199.

[3] N.I. - *Despre rolul economic al statului*, în: Tribuna Economică, nr. 20/1993, p. 39.

publice sunt concepute tocmai în vederea îndeplinirii de către acesta a unor funcții precis determinate.

Înțelegând natura specifică a acestei organizații care este statul şi, în acelaşi timp, încercând să facă o sinteză a diferitelor concepții (îndeosebi liberale şi keynesiste) cu privire la rolul său în economie, economistul german Robert Musgrave consideră astfel că statul are trei funcții principale şi anume:

a) **funcția de alocare** ce are în vedere satisfacerea nevoilor publice, iar în cadrul acestora, în primul rând, a nevoilor colective - care nu pot fi satisfăcute prin mecanismele pieței întrucât nu pot fi subordonate direct jocului prețurilor şi tarifelor şi care, în esență, corespund funcțiilor tradiționale, istorice am putea spune (apărare națională, justiție şi securitate internă, relații externe) - iar în al doilea rând, a acelor nevoi care deşi teoretic ar putea fi satisfăcute prin intermediul pieței, totuşi, valoarea lor socială deosebită face ca acest lucru să nu fie posibil decât în anumite limite, fapt ce implică necesitatea satisfacerii lor prin alocații de la bugetul public (învățământ şi formare, sănătate, cultură, viață socială etc.).

b) **funcția de distribuire**, ce se manifestă prin transferurile realizate de administrațiile publice în favoarea altor agenți economici şi care exprimă înainte de toate activitatea "statului - providență" care-şi asumă o misiune de solidaritate națională. Realizarea acesteia se asigură prin instrumentele şi instituțiile publice de asigurare sau asistență pentru prevenirea unor riscuri individuale (boală, bătrânețe, şomaj etc.) dar şi prin transferul de resurse în favoarea unor întreprinderi (subvenții, diferite ajutoare pentru asigurarea dezvoltării sau supraviețuirii, pentru remunerarea unor factori de producție etc.).

c) **funcția de reglare** care, conform doctrinei keynesiste, corespunde responsabilităților macroeconomice ale statului vizând asigurarea creşterii economice şi a deplinei ocupări în condițiile menținerii stabilității prețurilor şi a echilibrului exterior.

Desigur, acestei abordări a lui Musgrave, de altfel foarte interesantă pe plan conceptual şi fundamentată, în principal, pe experiența creşterii economice occidentale până la orizontul anilor '70, i se alătură sau chiar se substituie adeseori spre sfârşitul deceniului al 8-lea şi începutul celui de al 9-lea noi concepții care, deşi nu contestă în totalitate funcțiile economice ale statului, consideră totuşi că acesta - desigur, fără a renunța la prerogativele sale de putere - trebuie să-şi raționalizeze intervenția numai la acele domenii care implică satisfacerea unor nevoi colective (sociale) inerente şi pentru care optimul de satisfacere trebuie apreciat în termeni de "eficiență socială" sau "justiție socială", respectiv asigurarea şanselor de acces la confortul şi civilizația realizate de societate tuturor indivizilor.

În acest context, descentralizarea administrativă - ca reformă a instituțiilor - este considerată ca fiind de natură să contribuie într-o mai mare măsură la

îmbunătățirea realizării funcției de alocare, pe de o parte, şi a celei de distribuire, pe de altă parte, în special în privința corectării erorilor sau aplicării de politici de natură să contracareze efectele negative ale unor practici economice. În această viziune, statul, prin organismele (instituțiile) sale administrative descentralizate - cărora le cedează practic o parte din atribuții -, se apropie mai mult de nevoile individului. Se promovează astfel ideea unei "noi culturi" a societății, de sorginte neoliberală, în care statul promovează un sistem de interrelații între valori din sfera politică, economică, socială, organizațională, managerială, juridică, ştiințifică, şi tehnologică (modelul asiatic) şi, în care instituțiile actuale (Parlament, Guvern) au mai mult un rol de orientare şi într-o mai mică măsură, de coordonare.

O astfel de viziune nu pare totuşi să pună în discuție funcția de reglare a statului. Este vorba mai degrabă de o translatare, de un transfer către administrațiile publice locale a unor atribuții importante legate de realizarea funcțiilor de alocare şi distribuire. Statul urmăreşte însă riguros menținerea coerenței de ansamblu a economiei şi realizarea unor obiective şi cerințe fundamentale ale economiei şi realizarea unor obiective şi cerințe fundamentale ale economiei de piață; asigurarea creşterii şi dezvoltării economice, inflației moderate, şomaj suportabil, promovarea progresului tehnic şi tehnologic ca premisă a creşterii competitivității externe ş.a. Concomitent, colectivitățile publice intervin în economia marfară propriu-zisă fie direct - ca producători, fie indirect, pentru a stimula anumite producții prin intermediul comenzilor publice.

Se conturează astfel imaginea unui nou tip de stat, a statului partener, a statului agent economic de piață "care acționează independent, alături, sau uneori împotriva sectorului privat, dar întotdeauna în folosul, societății, în general[1], şi aceasta este în fapt una din caracteristicile esențiale ale economiei contemporane moderne.

1.2. Întreprinderea - un sistem deschis către mediu

Fie că este vorba de marea întreprindere, care are un impact de netăgăduit asupra dezvoltării societății şi a cărei activitate depăşeşte sau tinde să depăşească adeseori frontierele naționale, fie de firme a căror amploare şi influență sunt mai limitate, întreprinderea modernă, mecanismele şi modelele sale de funcționare, continuă să constituie obiectul unor cercetări foarte serioase, existând, în acest sens, o multitudine de definiții[2] - mai ample sau mai restrânse - care încearcă să-i surprindă şi sintetizeze esența şi, în acelaşi timp, să răspundă unor nevoi ale teoriei şi practicii, nu numai economice, dar şi juridice şi sociale.

---

[1] S.Sava - *Un truism al economiei moderne! Sinergia piață-stat*, în: Economistul, nr. 333/iulie 1993.

[2] J. Brémond, A. Géledan - *Dictionnaire économique et social*, Hatier, Paris, 1990.

Într-o viziune sistematică, spre exemplu, - care, în opinia noastră, permite cel mai bine să punem în evidență relațiile sale cu statul - întreprinderea, înțeleasă atât ca o "structură socială concretă" cât şi ca "agent de producție", este considerată ca fiind inseparabilă de mediul economic, social, politic şi natural căruia i se circumscrie, ea reprezentând "un sistem, o realitate complexă, aflată într-un permanent schimb cu exteriorul printr-o multitudine de procese de decizie, căutare, receptare şi transmisie de informații[1].

Constituită din roluri diverse, din mecanisme numeroase, întreprinderea modernă este, cel mai adesea, marcată de o puternică identitate şi o cultură proprie care asigură coeziunea membrilor săi. Ea este nu numai un centru de profit, dar şi un centru de putere care-i permite să conceapă şi să realizeze schimbări necesare şi dificile. Este un pol de creație şi/sau de acumulare de cunoştințe, deprinderi şi competențe care-i permit să supraviețuiască şi să progreseze. Este un mod de comunicație - intern (între funcțiuni şi niveluri) şi extern (cu mediul înconjurător) - dar şi un rol al inovației întrucât, plecând de la idei, tehnici şi nevoi receptate din mediul înconjurător poate concepe şi oferi produsele şi serviciile solicitate sau poate crea noi nevoi. În fine, este un climat uman, o "sursă de viață" pentru salariați dar şi un teren propice pentru achiziționarea competențelor, pentru progresul carierei şi autodezvoltării personale făcând să acceadă mai mult la libertatea alegerii.

În calitatea sa de sistem dinamic complex, întreprinderea modernă îşi asumă şi urmăreşte nu numai realizarea unui simplu şi unic obiectiv, ci o pluralitate de obiective care evoluează în timp, odată cu dezvoltarea şi evoluția societății, a întreprinderii însăşi. Drept urmare, dincolo de finalitățile de ordin economic (realizarea de produse şi servicii, acumulare, profit etc.) întreprinderii îi revin şi alte importante funcții şi responsabilități de ordin social ecologic, de creativitate şi progres etc. Ea trebuie să contribuie la satisfacerea nevoilor de ordin primar ale salariaților, precum şi a celor de autoactualizare, să asigure coeziunea socială şi climatul organizațional propice manifestării inițiativei creatoare şi integrării responsabile şi motivate a personalului în cadrul organizației, să participe la întreaga evoluție şi dezvoltare a societății etc.

Dacă toate cercetările şi analizele converg către necesitatea recunoaşterii acestor noi responsabilități ce revin întreprinderii vis-à-vis de mediul intern şi extern, opiniile diferă însă în ceea ce priveşte evaluarea acțiunilor concrete pe care ea le angajează în acest sens. Aşa de exemplu, anumiți cercetători estimează că întreprinderile nu şi-au asumat în mod serios anumite responsabilități față de mediul înconjurător şi că, dimpotrivă, adeseori ele utilizează întreaga lor putere economică şi/sau politică pentru a evita asumarea acestora, inclusiv constrângerile care le sunt impuse în acest scop. Dimpotrivă alți analişti consideră că respectivele păreri se îndepărtează considerabil de la situația şi natura întreprinderii moderne care progresează rapid către o tot mai mare inte-

[1] J. Brémond, A. Géledan - *op. cit.*

grare în mediul său şi manifestă în mod evident o responsabilitate sporită față de aceasta.

Suntem astfel confruntați cu o dublă perspectivă în ce priveşte rolul întreprinderii în societate şi, totodată, fiecare din cele două abordări justifică, evident, în maniere diferite, angajarea statului în scopul determinării, chiar forțării întreprinderilor să-şi respecte mediul înconjurător şi al preîntâmpinării unor abuzuri din partea acestora.

Constituind un sistem deschis către mediu, întreprinderea este, în acelaşi timp, în relație cu alte sisteme sau subsisteme care îi comunică perturbațiile, constrângerile şi către care la rândul său emite alte semnale. Ea întreține relații obligatorii sau selective cu grupurile sau subgrupurile societății (consumatori, oameni de afaceri, sindicate etc.), cu alți agenți economici (întreprinderi concurente, furnizori, clienți, întreprinderi financiare etc.) şi cu diverse alte subsisteme (educație, cultură, religie). Ea intră, de asemenea, în multiple şi complexe relații cu statul şi organismele sale, cu colectivitățile locale sau teritoriale, parteneri, iar uneori "adversari" omniprezenți ai întreprinderilor. Sub presiunea opiniei publice, mediul natural începe, la rândul său, să fie tot mai mult integrat în constrângerile şi responsabilitățile care incumbă întreprinderilor privind păstrarea echilibrului ecologic etc.

Plasată în acest mediu multiform în care se găsesc sursele sale de viață (clienți, furnizori, finanțe, tehnologie etc.) dar care în acelaşi timp, pot executa asupra ei presiuni uneori destabilizante, întreprinderea nu este un "pilon pasiv într-un vârtej". Dimpotrivă, cu fiecare subsistem al mediului ea poate dezvolta o relație bilaterală care îi permite să înțeleagă, să prevadă, să se adapteze şi să supraviețuiască. Ea este influențată şi influențează, la rândul său, mediul din care face parte.

Desigur, schimbările mediului înconjurător aduc noi constrângeri care pot constitui, într-o anumită măsură, noi handicapuri pentru întreprinderile mai puțin apte să iasă din rutina lor. În acelaşi timp, însă, ele deschid şi noi oportunități întreprinderilor creative şi adaptative. În aceste condiții, supraviețuirea şi dezvoltarea întreprinderii depinde deci în mare măsură de capacitatea sa de a recepționa şi a reacționa la schimbare şi, evident, de natura relațiilor pe care le întreține cu celelalte subsisteme ale mediului înconjurător, inclusiv cu autoritatea publică, cu statul.

1.3. Caracteristici esențiale ale raportului stat-întreprindere în economia modernă

Dată fiind natura complexă a celor două organisme, statul şi întreprinderile, în cele ce urmează nu ne propunem, desigur, o abordare in extenso a raporturilor dintre ele ci, doar surprinderea câtorva caracteristici esențiale care le definesc. Astfel:

a) În economia de piață modernă, întreprinderile, deşi dispun de libertate şi autonomie decizională, sunt totuşi obligate să se supună legislației şi reglementărilor în vigoare care, în fapt, exprimă una din modalitățile de intervenție a statului în economie. De regulă, aceste reglementări se referă la domenii foarte diferite şi anume: economico-financiare (sistemul fiscal, norme salariale, prețuri, creditul , dobânda etc.); social (protecția lucrătorilor prin legislația muncii, reglementarea securității sociale şi a muncii, implicarea în procesul educativ-formativ); protecția consumatorilor (reglementări cu privire la calitatea produselor şi serviciilor, a condițiilor de vânzare-cumpărare, norme igienico-sanitare etc.); protecția concurenței (reglementări privind combaterea practicilor concurențiale neloiale, legi antitrust etc.); protecția mediului ş.a.

Acestea sunt domenii în care statul, ca reprezentant al colectivității, nu poate să facă abstracție de starea economică şi socială a acesteia şi, în consecință, stabileşte regulile ce trebuie respectate în cadrul ansamblului național, iar în ultimii ani, datorită extinderii relațiilor economice externe, şi în context internațional.

Dacă statul justifică aceste acțiuni prin misiunea sa de protejare şi apărare a intereselor societății în ansamblul său, în schimb ele sunt considerate adeseori de către întreprinderi restrictive şi atentatoare la libertatea lor de acțiune, constrângeri cărora trebuie să se supună în activitatea lor şi de care în mod obligatoriu trebuie să țină seama la stabilirea obiectivelor. Ca atare, de cele mai multe ori acest tip de acțiuni şi măsuri, ca de altfel şi întregul eşafodaj de relații la care dau naştere, constituie frecvent obiectul contestațiilor întreprinderilor - prin intermediul organizațiilor sau asociațiilor patronale - dar şi al eludărilor, practica dovedind că aproape nu există întreprindere care să nu caute o "portiță" la restricțiile legale precum şi suficiente exemple de încălcări ale prevederilor şi normelor legale: evaziune fiscală, muncă la negru, poluare etc. Or, toate acestea conduc în fapt la o tensionare a raporturilor dintre cei doi protagonişti principali: statul şi întreprinderile.

b) Dincolo de aceste reglementări care le limitează uneori libertatea de acțiune, întreprinderile beneficiază însă şi de o serie de servicii prestate de stat şi administrațiile publice, centrale sau locale; echipament colectiv (drumuri, poduri, comunicații etc.); servicii de securitate (armată, poliție), de educație (formarea viitorilor lucrători); de sănătate (menținerea capacității de muncă); de cercetare ş.a.

De asemenea, prin tot felul de pârghii şi instrumente (subvenții nenumărate, împrumuturi garantate, exonerări fiscale, ajutoare tehnice şi de cercetare, comenzi publice etc.) statul poate influența procesul decizional al întreprinderilor şi chiar favoriza dezvoltarea şi expansiunea acestora.

De regulă, acesta este un domeniu în care întreprinderile sunt extrem de interesate şi care determină o întreagă țesătură de relații între ele şi autoritățile publice. Desigur, şi acest interes are, la rândul său, o serie de limite. Problema care se ridică este însă, până la ce nivel prestațiile publice sunt "atractive" sau

cu alte cuvinte acoperă din "pierderile" pe care le-ar genera satisfacerea lor prin efort propriu, ținând seama de faptul că întreprinderile plătesc direct sau indirect (impozite, taxe, contribuții ş.a.) aceste servicii oferite de administrațiile publice.

c) În fine, statul, prin intermediul întreprinderilor publice, poate stabili o concurență, uneori considerată neloială, cu întreprinderile private sau, dimpotrivă, poate completa activitatea acestora în sectoarele pe care ele le neglijează, considerându-le neatractive sau nerentabile. De asemenea, pe planul relațiilor externe, el poate interveni printr-o gamă diversă de acțiuni, fie pentru facilitarea accesului firmelor naționale pe piețele mondiale sau protejarea acestora şi a capitalului autohton în raport cu concurența firmelor multinaționale, fie, dimpotrivă, pentru a stimula penetrarea şi menținerea investițiilor străine de capital pe teritoriul național.

Aceste acțiuni ale statului, în aparență contradictorii, prin care el încearcă, în fapt să armonizeze diferitele interese (particulare şi naționale) stârnesc cele mai diferite reacții din partea întreprinderilor şi a conducătorilor acestora, mergând de la acceptare şi sprijin până la reproşuri şi critici vehemente.

d) În contextul celor spuse, nu trebuie înțeles însă că influența autorității publice este singulară. Întreprinderile au şi ele, la rândul lor, mijloace de acțiune asupra puterii publice (națională sau locală): finanțarea directă sau indirectă a partidelor politice, de exemplu, dar, mai ales, faptul că lor le aparține dreptul de a decide asupra unei întregi game de acțiuni cum sunt: amplasare, extindere, caracterul investițiilor (de modernizare sau creare de noi locuri de muncă) etc., la care se adaugă importanta capacitate de negociere de care dispun. Or, toate acestea nu exprimă altceva decât rolul întreprinderii ca "factor de presiune" în societate, aceasta prin libertatea de opțiune pentru unele din acțiunile sale având posibilitatea să se antreneze în regulile jocului, să aleagă între una sau alta din politicile sale interne, putând împinge uneori violența reacțiilor până la externaționalizarea activității.

Din succinta prezentare făcută rezultă deci că în economia de piață modernă relațiile dintre stat şi întreprinderi sunt deosebit de complexe. În funcție de o multitudine de factori şi condiții (divergența sau convergența între metodele şi obiectivele conducătorilor întreprinderilor, îndeosebi a celor din sectorul privat - axați pe apropierea individuală - şi cele ale decidenților politici-care îşi găsesc legitimitatea în căutarea echității între grupuri, indivizi sau clase sociale, cunoaşterea şi înțelegerea mai mult sau mai puțin aprofundată a mecanismelor instituționale, decizionale sau a funcționării politico-administrative a statului, pe de o parte, iar, pe de altă parte, a caracteristicilor întreprinderii moderne; adecvarea sau inadecvarea sistemului de pârghii şi instrumente, a politicilor adoptate etc.) ele pot evolua astfel de la contradicție, ostilitate şi conflict până la raporturi consensuale şi de colaborare reciprocă.

Desigur, obiectivul pe care-l urmărim nu este, aşa cum am sugerat şi anterior, de a formula neapărat soluții dificultății stabilirii chiar şi teoretice a rapor-

tului între întreprinderi şi stat ci, mai degrabă, de a crea premisele unor viitoare analize ale acestor raporturi complexe.

Ceea ce dorim să subliniem însă, ținând seama şi de problematica lucrării noastre de cercetare, este necesitatea de a nu privi raportul şi relațiile stat-întreprinderi doar din unghiul de vedere al opoziției aparente cum adesea lasă să se înțeleagă diferiți teoreticieni, politicieni sau practicieni şi, în consecință, de a evita asocierea sau contrapunerea mecanicistă "privat-public", "stat-întreprinderi" sau "piață-stat" cu atât mai mult cu cât realitatea contemporană pune în evidență o legătură structurală între ele. Astfel, deşi în economia de piață modernă, întreprinderile şi statul îşi conservă fiecare autonomia, aceasta, după cum o dovedesc experiențele internaționale, nu este şi nu poate fi totală. În acelaşi timp, cu toate că statul intervine sub multiple forme care uneori par să afecteze şi să limiteze libertatea de acțiune a întreprinderilor, el nu constituie însă, după părerea noastră, un adversar propriu-zis al acestora cum se vehiculează uneori.

Prin urmare, adevărata poziție a statului în economiile moderne este, credem, mai bine conturată de ideea statului - partener care se manifestă şi acționează, alături sau împotriva sectorului privat, dar întotdeauna în vederea păstrării echilibrului sistemului şi satisfacerii întregii colectivități chiar şi atunci când uzează de dreptul de monopol natural sau conjunctural sau de un întreg ansamblu de reglementări mai mult sau mai puțin constrângătorii.

În fine, aceste succinte reflecții teoretice ne sugerează, în acelaşi timp, un posibil demers metodologic pe care urmează să-l abordăm, în parte, în paragrafele următoare şi care în esență, constă în:

a) studierea acțiunii statului, a principalelor mecanisme politico-administrative, forme şi instrumente de intervenție a acestuia în afacerile private şi publice, în economie, în general;
b) transpunerea pe cât posibil a acestui demers pe planul întreprinderilor în raportul lor cu statul;
c) stabilirea caracteristicilor şi particularităților esențiale ale raportului stat-întreprinderi în economia românească în tranziție şi, in final, a principalelor sau posibilelor modalități de armonizare a lor.

2. INTERVENȚIONISMUL STATAL - ÎNTRE CONTROVERSE ŞI REALITĂȚI

Problematica rolului statului, a intervenției sau nonintervenției acestuia în cadrul economiei de piață care, în esență, este o economie constituită din centre de decizie autonome, un sistem economic bazat pe proprietatea privată, a cărui funcționare presupune confruntarea permanentă dintre cerere şi ofertă şi implicit, concurența dintre agenții economici, a suscitat şi suscită încă multe şi controversate discuții, atât pe planul gândirii economice, cât şi al diferitelor grupuri de interese.

2.1. Teoriile economice şi intervenția statului

a) **Abordarea liberală**

Subliniind necesitatea suveranității individului şi dreptul său la autodeterminare[1] precum şi caracterul reglator al pieței, fondatorii teoriei liberale clasice şi cu deosebire A. Smith, D.Ricardo şi I.B.Say considerau că intervenția economică a statului este inutilă şi uneori chiar vătămătoare, trebuind să fie limitată, pe cât posibil, doar la anumite domenii specifice (apărare, justiție, educație, infrastructură) şi aceasta numai în cazul în care interesul privat nu conduce la producerea anumitor bunuri[2].

În opinia lor, piețele competitive nu necesitau câtuşi de puțin reglementarea şi "mâna invizibilă", adică dorința rațională a fiecărui individ de a-şi ameliora poziția şi condiția umană, era mult mai în măsură să asigure prosperitatea națiunii decât intervenția statală care, deci, trebuia minimizată (statul "zero" sau "minim"). Idealul liberalilor clasici era libertatea individuală iar fundamentul vital pentru o societate care lasă loc inițiativei private şi schimbării era considerat statul de drept concept ce echivala cu guvernarea prin intermediul legilor şi nu al oamenilor subliniind, totodată, necesitatea separării puterii legislative de cea executivă şi judecătorească.

Generalizând concluziile teoriei clasice şi arătând posibilitatea realizării unui echilibru general (adică simultan pe toate piețele), teoria neo-clasică întă-

---

[1] Liberalismul îşi are originea în reacția față de încătuşările" din viața economică, religie, politică etc. caracteristice sec. al XVII-lea (puterea arbitrară a episcopilor şi preoților, a bisericii în general, monopolurile statului, sufocanta tradiție din viața satului şi a breslelor municipale) considerate drept un obstacol în calea autodeterminării persoanei, a libertății de gândire, expresie şi conştiință. Potrivit lui Acton, dorința de libertate a credinței a fost factorul dominant al apariției liberalismului, acesta fiind "cel mai larg curent" în 1661 şi "cel mai puternic motiv" în 1688; oamenii învățând că numai prin limitarea puterii guvernului putea fi asigurată libertatea bisericilor (Dr. D. Green - *Reconstrucția societății civile în țările postcomuniste. rolul sectorului independent, non-profit*, p. 6-7.

[2] În *Avuția Națiunilor*, Smith citează exemplul infrastructurii şi al educației.

reşte în principiu, la rândul său, ideea non-intervenției statului în economie. Grupați în diferite variante de neoliberalism (marginalism, monetarism, iar mai recent în jurul teoriei "economiei ofertei", a "anticipațiilor raționale" sau a "informației incomplete"), unii dintre economiştii de inspirație liberală neo-clasică merg până acolo încât pun serios în discuție rolul global al statului în societatea civilă. Ei atribuie astfel "disfuncționalitățile" cu care se confruntă economiile diferitelor țări capitaliste tocmai acestei amplificări a intervenției statului în domeniul prețurilor, al veniturilor, al creditului, al economisirii etc., amplificare care a avut lor îndeosebi după cel de al doilea război mondial.

În ciuda deosebirilor de nuanță şi a pozițiilor diferite exprimate de un autor sau altul, intervenția statului este totuşi acceptată şi justificată, într-o măsură, în ansamblul acestui cadru conceptual de inspirație neoclasică în anumite situații şi anume: existența bunurilor colective indivizibile (televiziunea, de exemplu), a externalităților (de exemplu, poluarea) sau a monopolurilor naturale, generate de rațiuni de ordin tehnic (randamente crescătoare). În aceste cazuri, lui îi revine rolul fie de a organiza producția şi a prelua în contul său diferitele externalități, fie de a uza de constrângeri legislative sau reglementări pentru a acoperi costurile de producție (impozite, redevențe tv etc.) sau pentru a menține concurența (legi aniti-trust), chiar dacă piața împinge la o concentrare a întreprinderilor.

Prin urmare, în contextul celor spuse, se poate afirma că a asimila totuşi liberalismul cu non-intervenția statului este mai mult o simplificare abuzivă decât o concluzie pertinentă[1].

Într-adevăr, pentru economiştii de inspirație liberală, clasică şi neoclasică, piața, proprietatea privată şi interesul individual reprezintă elementele esențiale ale modului lor de gândire iar forțele pieței sunt singurele în măsură să asigure o alocare optimală a resurselor şi o armonizare a intereselor. Această abordare nu exclude însă în totalitate, sau nu la toți reprezentanții acestui curent de gândire, statul din ansamblul sistemului macro-socio-economic şi, în esență, este vorba de o concepție total diferită privind rolul şi, mai ales, maniera şi mijloacele de exercitare a intervenției acestuia, pentru liberali statul reprezentând, în general, agentul însărcinat să facă să fie respectată proprietatea privată şi regulile concurenței, să asigure difuzarea informațiilor utile agenților economici, precum şi relații sociale paşnice, să reprezinte interesele națiunii față de exterior, să asigure respectarea integrității teritoriale şi să protejeze bunurile şi persoanele conform normelor de drept, el apărând astfel mai degrabă ca un arbitru ce veghează la respectarea ordinii de drept, a exigențelor pieței şi a liberei concurențe decât ca un agent economic.

De altfel, de o manieră sau alta, în doctrina liberală se regăsesc întotdeauna trei elemente: libertate (mai puțin stat), bunăstare şi eficacitate, dar în

[1] *L'Etat et l'économie*, A.Beitone, C.Dollo, J.P.Guidoni, cu colaborarea J.M.Lamotte - *Economie générale*, Ed. Dallon, Sirey, 1992, p. 135.

dozaje diferite de la un autor la altul. Aşa de exemplu, în timp ce unii discipoli ai şcolii austriece propovăduiesc existenţa unui "stat minimal" de filiaţiune smithiană, alţi teoreticieni liberali, deşi fideli concurenţei şi liberei iniţiative, sunt de acord cu definirea de către R.Musgrave a celor trei funcţii principale ale statului de care aminteam anterior (alocare, distribuire şi reglare), promovându-se o nouă concepţie despre stat şi anume, "statul raţional" de tip samuelson.

În ultimele decenii, chiar şi liberalii cei mai categorici, cum este de exemplu J.Von Hayek, în ciuda declaraţiilor privind ineficienţa intervenţionismului statal, susţin totuşi că, în anumite situaţii, intervenţia acestuia în economie este justificată pentru a corija anumite rezultate defectuoase din domeniul producţiei şi repartiţiei, pentru a facilita derularea activităţii economice prin crearea unui cadru monetar stabil şi asigurarea serviciilor colective[1]. La rândul lor, aşa-numiţii liberali reformişti consideră că este necesar ca mecanismul pieţei şi al concurenţei să fie temperate, armonizate şi că statul poate şi trebuie să intervină pentru a "degripa" aceste mecanisme, ajutându-i pe cei defavorizaţi şi punând în mod deliberat în practică o politică de creştere prin mijloace care nu pun în pericol funcţionarea mecanismelor fundamentale ale pieţei (intervenţii asupra ratei dobânzii, a masei monetare etc.). El trebuie să joace un rol reglator, favorizând deplina ocupare şi limitând inegalităţile prin redistribuire.

b) **Abordările keynesiste şi neokeynesiste**

Dacă pentru economiştii de inspiraţie liberală piaţa şi mecanismele sale reprezintă elementele esenţiale pentru reglarea funcţionării economiei, Keynes şi discipolii săi consideră, dimpotrivă, că mecanismele spontane ale pieţei sunt insuficiente pentru atingerea unor obiective esenţiale, cum sunt: deplina ocupare, absenţa crizelor şi creşterea economică, simpla combinare a deciziilor individuale raţionale neputând să conducă - conform concepţiei liberalismului clasic şi neoclasic - la reîntoarcerea automată la echilibru ci, din contră, la o situaţie de subocupare durabilă atunci când, pentru o raţiune oarecare, cererea globală este inferioară ofertei globale.

Substituind abordările tradiţionale, în termeni de preţ, o nouă abordare, în termeni de flux, şi privilegiind circuitul în raport cu piaţa, Keynes pune astfel în evidenţă ineficacitatea laissez-faire-ului şi ineficienţa reglării economiei prin liberul joc al cererii şi ofertei, operând o schimbare completă a perspectivei. Potrivit acesteia, statul nu trebuie să se mai mulţumească cu rolul de arbitru sau jandarm preconizat de neoclasici, ci el poate şi trebuie să acţioneze, să intervină în economie. Spre deosebire de liberali, Keynes şi precursorii acestuia (keynesiştii şi neokeynesiştii) au deci cu totul altă viziune despre rolul puterii publice conferind statului o responsabilitate directă în asigurarea echilibrului economic. Esenţa politicii dirijiste preconizate de ei vizează un ansamblu de acţiuni îndreptate asupra cererii globale a cărei stimulare presupune apelul la

[1] S. Sava - *Un truism al economiei moderne: sinergia piaţă-stat*, în: Economistul, nr. 333/20 iulie 1993, p. 3.

finanțele publice (cheltuieli bugetare şi fiscale, sold bugetar), precum şi o politică adecvată în domeniul veniturilor şi al creditului, acestea devenind instrumentele esențiale utilizate în cadrul politicilor macroeconomice de reglare conjuncturală.

Mai mult decât atât! Cantonându-se în acest cadru conceptual, neokeynesiştii opinează că persistența şomajului şi a inflației nu invalidează tezele keynesiste privind rolul statului în reglarea proceselor economice ci, reflectă şi este urmarea politicilor economice inadecvate, a faptului că acestea au considerat cererea excesivă drept cauza dezechilibrelor şi au practicat o politică monetară restrictivă, cu un credit limitat şi scump, de descurajare a cererii efective, când în fapt era vorba de o inflație structurală, datorită creşterii costurilor de producție.

c) **Teoriile marxiste**

În opera lui Marx, se regăsesc două abordări diferite în ceea ce priveşte statul şi rolul său în ansamblul societății. Pe de o parte, contestarea a însăşi existenței statului - comunismul fiind o societate fără clase şi fără stat - iar, pe de altă parte, legarea existenței sale de divizarea societății în clase sociale, el fiind un instrument în serviciul clasei dominante.

d) **Abordările reglaționiste**

Considerând că piața nu este suficientă pentru a asigura buna funcționare a economiei şi societății, adepții acestui curent de gândire, bazându-se pe lucrările istorice economice, susțin că statul a intervenit de fapt întotdeauna în economie şi că problema esențială care se pune este de a şti: cum a intervenit ? în ce domenii ? şi cu ce intensitate ?

În opinia lor, modalitățile de intervenție a statului sunt una din formele instituționale care caracterizează modul de reglare a economiilor capitaliste, statul contribuind, în fapt, la reproducerea raportului social fundamental care este salariatul. Forma şi gradul său de intervenție ("statul-jandarm", "statul-providență") nu constituie însă, potrivit lor, variabile independente ce pot fi modificate după bunul plac al opiniilor dominante, întrucât statul nu este altceva decât un "compromis instituționalizat" care rezultă din contradicțiile economice şi sociale, precum şi din istoria lor. Drept urmare, criza "statului-providență" de care vorbesc unii economişti nu poate fi înțeleasă, după părerea reglaționiştilor, decât ca o componentă a modului de reglare monopolistă a economiei.

2.2. Statul în opinia diferitelor grupuri de interese

Problematica intervenției sau non-intervenției statului în economie şi cu deosebire a rolului şi impactului acestuia asupra activității economice suscită, de asemenea, serioase luări de poziție din partea diverselor grupări de interese, provocând multiple şi, adeseori, contradictorii reacții care merg de la spijinul sistematic până la ostilitatea clar afirmată. Astfel:

- întreprinderile şi reprezentanții întreprinderilor private reacționează uneori destul de puternic la diferitele intervenții statale considerând că acestea le limitează libertatea de decizie şi acțiune. Ei formează, adeseori, o adevărată panoplie de incriminări la adresa statului-providență atribuindu-i responsabilitatea propagării unei anumite inerții, a reducerii inițiativei în sânul întreprinderilor, dar şi a altor grupuri potențial active ale populației. Acesta este, nu în puține rânduri, acuzat că utilizează proceduri prea greoaie, că ia deciziile în termen prea lung, că abuzează de metode birocratice etc. În general, dincolo de unele discursuri şi acțiuni ale reprezentanților săi, întreprinderile din sectorul privat nu par să înțeleagă pe deplin rolul şi natura statului în societatea modernă. Drept urmare, ele sunt adeseori mult mai înclinate să repună în discuție intervenția statului, decât să accepte că, în decursul timpului, acesta a devenit coordonatorul activității economice şi că o astfel de funcție este necesară şi profitabilă pentru ele, iar statul poate reprezenta un partener şi nu un adversar. Coroborat cu faptul că nici statul, la rândul său, nu înțelege întotdeauna uşor particularitățile întreprinderii moderne şi nu acționează ca principal partener al dezvoltării economice - deşi unele eforturi de apropiere au fost făcute, însă adeseori de o manieră sporadică -, se stabileşte, astfel, între stat şi întreprinderi un raport de putere bazat pe o incapacitate de înțelegere reciprocă, cu implicații deloc benefice pe plan economic;
- la rândul lor, diversele societăți ale consumatorilor, ecologiştilor, precum şi alte grupuri de interese, îndeosebi cele mai vulnerabile, reproşează, dimpotrivă, statului prudența de care dă dovadă în intervențiile sale privind întreprinderile sau chiar că favorizează lumea afacerilor prin măsurile pe care le întreprinde. Potrivit opiniei lor, statul ar trebui să constrângă mai mult libertatea întreprinderilor în scopul unei mai bune protejări a societății şi cu deosebire a grupurilor celor mai defavorizate către care ar fi necesar să-şi îndrepte în mai mare măsură atenția. După cum se poate observa, practicile etatiste ridică deci numeroase probleme. Ele constituie obiectul celor mai diverse critici venind din partea tuturor grupurilor şi categoriilor sociale. Statul este astfel acuzat fie de a fi un aparat unic în serviciul economiei private, fie, dimpotrivă, un aparat în serviciul celor mai defavorizați în timp ce el caută, la rândul său, să prezinte imaginea unei instituții în serviciul întregii colectivități;
- în fine, celor de mai sus se adaugă, după cum susțin unii economişti, faptul că, uneori, departe de cetățeni şi/sau întreprinderi, statul pare să răspundă la o logică a sa internă prin care o serie de acte administrative implică alte acte administrative şi aceasta fără o preocupare evidentă pentru realitățile externe administrației publice ceea ce alterează semnificativ acțiunile sale şi provoacă multiple reacții din partea

diferitelor grupuri de interese, mergând de la sprijin sistematic până la ostilitate clar afirmată.

2.3. Intervenționismul statal în practica economică a țărilor occidentale

Dincolo de disputele existente pe planul gândirii economice privind intervenția sau non-intervenția statului în economie, a concepțiilor potrivit cărora statul şi piața sunt considerate a priori ca două mijloace alternative de coordonare a activității economice şi sociale care se exclud reciproc, realitatea economică a țărilor occidentale, destul de diferite de altfel, pune totuşi în evidență că, deşi mecanismele pieței joacă un rol hotărâtor în reglarea activității economice, statul constituie, la rândul său, un factor important în asigurarea funcționalității economiilor lor naționale. Concomitent, pare să se contureze o nouă concepție privind relația stat-piață potrivit căreia, interacțiunea adecvată dintre acțiunile autorității publice şi forțele pieței constituie, mai degrabă decât un accent exclusiv pe unul sau altul dintre aceşti factori, mediul cel mai propice pentru rezolvarea multiplelor şi complexelor probleme pe care le pune dezvoltarea economică şi creşterea bunăstării.

Explicațiile menținerii, iar uneori creşterii intervenționismului statal în economiile occidentale sunt multiple şi constituie, în acelaşi timp, unul din subiectele importante ale analizei economiei publice.

Multe dintre acestea motivează intervenția statului ca derivând direct din slăbiciunile şi eşecurile mecanismelor de piață, din "imperfecțiunile" acesteia şi imposibilitatea sa de a satisface cerințele funcționării eficiente a economiei naționale, din necesitatea eliminării dezechilibrelor de tot felul cu care se confruntă economia diferitelor țări (inflație, şomaj, deficite bugetare etc.) şi a soluționării problemelor sociale ridicate de acestea, cărora nici un organism privat nu poate să le facă față de o manieră satisfăcătoare.

Lor se adaugă cele potrivit cărora acest fenomen se datorează ridicării nivelului de dezvoltare şi creşterii gradului de complexitate a vieții economice - inclusiv creşterii demografice şi amplificării progresului tehnic - precum şi fenomenelor care le-au însoțit (industrializare, urbanizare, modificarea sistemului de nevoi şi aspirații etc.) care au făcut astfel necesară completarea mecanismului spontan al pieței cu un mecanism adecvat, construit în mod conştient de societate în concordanță cu legile economice obiective şi capabil să asigure satisfacerea intereselor generale şi nu doar pe cele ale unor grupuri sau clase privilegiate.

În fine, alte teorii explică intervenționismul statal prin aşa-numitul "efect al deplasării"[1] care se produce atunci când o țară trebuie să facă față, de-a

[1] Potrivit acestor teorii, efectul de deplasare este datorat, în esență, concordanței a trei elemente, şi anume:

lungul unei anumite perioade de timp, la dificultăți deosebite (cazul celor două războaie mondiale şi al depresiunii anilor '30, de exemplu).

În general, omniprezența statului în economia țărilor occidentale se manifestă pe două planuri distincte şi anume:

- pe de o parte, el furnizează comunității nenumărate şi adesea costisitoare prestații în domenii diverse ca: transporturi, educație, sănătate, securitate socială, apărare, justiție etc.;
- pe de altă parte, el intervine frecvent în funcționarea economiei marfare pentru a fixa regulile jocului şi a corija deficiențele.

Aceste intervenții au, de regulă, un caracter fie strict reglementar, când se referă, de exemplu, la norme de poluare, controlul prețurilor, protecția concurenței sau a consumatorilor etc., fie financiar atunci când autoritățile publice se străduiesc să modifice distribuția veniturilor prin prelevarea unui impozit progresiv asupra acestora sau să relanseze şi orienteze activitatea economică, printr-un program de cheltuieli publice suplimentare sau prin amplificarea aşa-numitelor "cheltuieli fiscale" (reduceri sau exonerări permanente sau temporare ale anumitor impozite sau taxe).

Statul intervine, de asemenea, în economia occidentală prin controlul monedei şi al creditului. Totodată, el ocupă, în multe din aceste țări dezvoltate cu economie de piață, un loc important în producția bunurilor şi serviciilor marfare prin intermediul întreprinderilor publice[1] ce funcționează, de regulă, în ramuri sau sectoare de importanță națională sau strategică, ale căror opțiuni în materie de producție, investiții, ocupare, politică socială au, mai mult sau mai puțin direct, un impact uneori semnificativ asupra ansamblului economiei.

Sub forme diverse, în unele țări (Franța şi Japonia, îndeosebi) alături de pârghiile tradiționale, un rol important revine planificării, concepută la scară națională. Este vorba de o planificare indicativă, indirectă şi flexibilă care formează preferințe colective şi priorități, fiind utilizată de stat pentru orientarea com-

---

- situația de criză, care necesită un efort deosebit (efort de război, apoi de reconstrucție) care se traduce printr-o creştere rapidă a volumului cheltuielilor publice;
- acceptarea mai facilă decât in timpuri normale de către populație a unor sacrificii pentru a salva națiunea, ceea ce permite autorității publice - care beneficiază, în general, în aceste circumstanțe de puteri depline - să-şi mărească presiunea fiscală, fie prin mărirea impozitelor existente, fie prin introducerea altora noi;
- posibilitatea aborgării, doar parțiale, a acestor resurse financiare suplimentare ale statului, atunci când condițiile normale sunt restabilite, deoarece contribuabilii s-au obişnuit cu aceste taxe sau le găsesc suportabile, ținând seama de îmbunătățirea situației. Drept urmare, statul are posibilitatea şi mijloacele de a întreprinde noi acțiuni, aceasta fiind, în fapt, stadiul în care se produce efectul de deplasare propriu-zis, întrucât el este la originea unei măriri durabile a nivelului cheltuielilor publice.

[1] În ciuda valului de naționalizări care au avut loc în ultimii ani, în economiile occidentale, alături de sectorul privat, predominant, continuă totuşi să existe, în dozaje şi dimensiuni diferite, un sector public aflat în proprietatea şi sub incidența directă a statului.

portamentului agenților economici, pentru concertarea eforturilor şi intereselor partenerilor sociali în direcția realizării obiectivelor macroeconomice majore.

Această intensă activitate a autorității publice pe care am relevat-o, joacă un rol considerabil în economiile occidentale moderne. Statul recurge nu numai în mod abundent la resursele economice rare, care sunt factori de producție[1], la bunurile şi serviciile produse de sectorul privat ci, el operează, de asemenea, importante transferuri de venituri între diferite categorii ale populației. Mai mult, activitatea sa legislativă, îndeosebi în domeniul economic, are repercusiuni economice şi sociale non-neglijabile. Practic, impactul autorității publice se face astăzi simțit în toate domeniile economiei naționale, în timp ce acum un secol acesta era limitat, înainte de toate, la sectorul securității - în sensul larg.

Potrivit datelor statistice, ponderea cheltuielilor publice în PIB al unor țări s-a mărit în această perioadă de patru şi chiar de cinci ori, pentru a atinge 30% şi chiar 50% în unele cazuri (în Franța, de exemplu, în 1988). Progresia masivă a cheltuielilor publice a fost însoțită, la rândul său, de o creştere corespunzătoare a fiscalității. În medie neponderată pe ansamblul a 23 țări membre ale OCDE ponderea prelevărilor obligatorii în PIB a trecut astfel de 27% cât reprezenta în 1965 la 37% în 1985, ajungând în unele țări la peste 50% (de exemplu: Suedia - 56,1% în 1989).

Desigur, realitatea diferă de la o țară la alta şi chiar în cadrul aceleiaşi țări de la o perioadă la alta în ceea ce priveşte natura şi amploarea intervenției statului în economie. Această situație este determinată atât de condițiile concret specifice (resurse, poziție geografică, concepții, mentalități, tradiții istorice etc.) şi de ordin conjunctural cărora acestea au trebuit să le facă față, de tipul[2] şi starea economiei, de problemele cu care s-au confruntat şi pe care au trebuit să le soluționeze pentru a asigura creşterea economică şi evitarea dezechilibrelor, dar şi de orientările de o factură sau alta a guvernelor care s-au succedat la putere, de influența unui curent de gândire sau a altuia asupra politicii economice.

În unele țări cum sunt: SUA, Marea Britanie, Canada cu economii "tradiționale", mai puțin înclinate spre dirijism şi axate pe aplicarea în practică a concepțiilor neoliberale, monetariste sau ale "economiei ofertei", statul are mai degrabă rolul unui "arbitru" care, prin intermediul unui ansamblu de instrumente fiscale, monetare şi de credit veghează la crearea unui mediu favorabil funcționării întreprinderilor private, la consolidarea economiei de piață şi la corijarea unor deficiențe ale acesteia.

În altele, cum ar fi, de exemplu, Franța sau Belgia, cu tentă mai pronunțată către dirijism, statul nu este numai arbitru, ci şi regizor şi actor, agent economic - proprietar sau acționar al unor întreprinderi, de regulă de importanță națională şi strategică. În aceste țări, intervenționismul statal se distinge, în

[1] Luc Weber - *L'Etat - acteur économique*; op. cit., p. 5.
[2] S. Sava - *Eseu asupra tipologiilor economiilor de piață contemporane*, în Revista Română de Economie, IEN/1992, pag. 50-58.

esență, prin caracterul său de orientare şi coordonare a comportamentului agenților economici în direcția realizării obiectivelor macroeconomice. În consecință, statul intervine direct sau indirect în activitatea economică, utilizând în acest scop, alături de un sistem variat de pârghii şi instrumente bugetare şi fiscale, planificarea strategică, politica în domeniul sectorului public etc., precum şi un ansamblu de reglementări în cele mai diferite domenii: prețuri, politica în domeniul concurenței, dreptul muncii etc.

O experiență interesantă este, de asemenea, cea a economiei Japoniei - marcată de puternice condiționări şi tradiții istorice, culturale, comportamentale etc. - în care statul se implică direct şi indirect în întreaga țesătură de relații economice, îşi asumă costurile creşterii fără a impune restricții întreprinderilor, susține cercetarea şi influențează procesul de redistribuire a veniturilor, veghind în permanență la menținerea echilibrului economic, la consolidarea şi menținerea originalității societății.

Acestor experiențe se adaugă cea a unor țări ca Suedia, cu o economie de piață contractuală, caracteristică prin cooperarea dintre sectorul public şi privat - în care statul, prin amploarea funcțiilor sale sociale pe care şi le-a asumat exercită o mare influență asupra vieții economice şi sociale, favorizând o limitare a concentrării bogăției, respectiv a polarizării ei în societate -, sau Germania, cu o economie socială de piață, în care statul se implică în respectarea ordinii economice şi sociale, printr-un intervenționism de factură liberală şi mijloace specifice pieței, orientări, dar şi reguli de drept şi reglementări, acordând o importanță specială funcției de alocare, comparativ cu cea de redistribuire şi acționând pentru îmbunătățirea organizării şi conducerii la nivel microeconomic inclusiv prin introducerea autoconducerii şi congestiunii la nivelul firmei.

Dincolo de aceste deosebiri privind esența şi amplitudinea intervenției statului în cadrul diferitelor economii concurențiale, se desprinde totuşi ca o trăsătură comună faptul că, în general, modalitățile de intervenție sunt, în general, indirecte, globale şi incitative, respectându-se libertatea de decizie a agenților economici şi funcționarea economică pe principiile de piață, căreia statul nu i se substituie, ci o completează. Drept urmare, prin utilizarea unui ansamblu de pârghii şi instrumente bugetare, monetare sau fiscale etc., ce au impact direct sau indirect asupra activității economice, statul încearcă astfel să elimine unele din imperfecțiunile manifestate în funcționarea pieței şi să-i corijeze disfuncțiile, să limiteze sau să prevină dezechilibrele şi să orienteze comportamentul agenților economici şi, cu deosebire, al întreprinderilor, în direcția realizării obiectivelor de politică economică conturate pentru o anumită perioadă.

Indiferent de dozajul, de altfel foarte diferit de la o țară la alta, dintre proprietatea privată predominantă şi cea publică, statul a dobândit în economiile occidentale mijloacele şi instrumentele necesare pentru a impune ritmul şi a orienta schimbarea economiei, pentru a reacționa când activitatea întreprinderilor se îndreaptă într-o direcție neproductivă sau care nu este de natură să

conducă la îmbunătățirea productivității şi competitivității naționale. În acest context, au fost create noi instituții şi organisme publice menite să întrețină cu agenții economici privați relații mai degrabă creatoare şi parteneriale decât dictatoriale, precum şi un sistem de educație modern pentru a sprijini punerea în valoare a capitalului uman şi crearea competențelor profesionale adecvate, cu deosebire în domeniul tehnic şi tehnologic, al cercetării-dezvoltării, în general.

3. STATUL ŞI ÎNTREPRINDERILE ÎN TRANZIȚIE

3.1. Încercare de diagnoză

Tranzitarea de la o economie totalitară, etatizată şi hipercentralizată, care limita până la anihilare inițiativa şi libertatea de acțiune, la noul tip de economie, în care piața şi legăturile ei, pe fondul libertății de decizie şi acțiune a agenților economici - motivați prin profit - şi al relațiilor concurențiale dintre aceştia constituie elementul esențial, implică mutații ample pe planul structurilor economice, a celor funcționale şi operaționale, al mecanismelor reglatorii ale economiei etc., practic o schimbare a sistemului însuşi şi a modului lui de funcționare, dar şi a ansamblului de mentalități şi comportamente dobândite pe parcursul celor peste 40 de ani de conducere prin "ordine" şi "indicații" primite de sus.

Realizarea şi specialitatea acestor transformări presupun un complex de măsuri de ordin legislativ, politic sau organizațional menite să constituie instrumentul şi cadrul necesar restructurării, al schimbării, în general. Concomitent, sau mai degrabă în primul rând, sunt necesare o serie de delimitări de ordin teoretico-conceptual care, ținând seama de esența economiei de piață şi de diversitatea tipologică[1] a acesteia, dar şi de particularitățile şi restricțiile economiei româneşti, să definească tipul (modelul) economiei de piață spre care ne îndreptăm - inclusiv funcția sa obiectiv - şi, pornind de aici, rolul şi funcțiile statului în cadrul noii economii, raportul dintre piață şi stat, ca şi dintre acesta din urmă şi ceilalți agenți economici din sectorul public sau privat etc., ştiut fiind că, aşa cum afirmă I. Zysman şi G. Eichlar - "Piața acționează în toate țările industriale din vest dar, în fiecare dintre acestea ea îşi are caracteristicile ei proprii de operare"[2].

O privire retrospectivă asupra procesului de tranziție, de reformă economică, în general, relevă că, în perioada postrevoluționară, s-au întreprins un ansamblu de acțiuni şi măsuri vizând să creeze cadrul şi să declanşeze procesele menite să asigure funcționarea economiei româneşti potrivit principiilor şi logicii economiei de piață, că s-au făcut o serie de paşi în direcția conturării unor elemente incipiente ale mecanismelor sale specifice de reglare şi coordonare a activității economice. Avem în vedere: bogata activitate întreprinsă pentru crearea cadrului juridic şi instituțional, preocupării privind diversificarea formelor de proprietate şi multiplicarea tipologiei agenților economici.; ampla acțiune de descentralizare a activității de conducere a economiei (renunțarea la sistemul de planificare centralizată, reducerea numărului verigilor intermediare

---

[1] S. Sava, *Eseu asupra tipologiilor ... op. cit.*

[2] J.Zysman, G. Eichlar - *L'apres comunisme: une troisieme voie*, Le Débat nr. 59/1990.

din structura de organizare şi conducere a economiei şi conferirea de atribuţii, competenţe şi responsabilităţi sporite tuturor categoriilor de agenţi economici, diminuarea substanţială a numărului produselor urmărite prin sistemul de balanţe şi reparaţii etc.); modificările operate în configuraţia structurală şi de conducere a întreprinderilor (instituţionalizarea Consiliilor de Administraţie, crearea de noi componente structurale şi renunţarea la structurile şi regulamentele de organizare tip); promovarea şi dezvoltarea relaţiilor de parteneriat, a concurenţei în relaţiile de muncă ş.a.

Pe fondul acestor transformări şi mutaţii care au avut loc pe parcursul celor patru ani de la evenimentele din Decembrie, rezultatele şi efectele la nivel macro şi microeconomic sunt departe de cele scontate, economia românească confruntându-se cu multiple disfuncţionalităţi şi dezechilibre: scăderea drastrică a producţiei industriale şi agricole, blocaje financiare, criză de proporţii a investiţiilor, decapitalizarea întreprinderilor, inflaţie cu două sau chiar trei cifre, şomaj, diminuarea nivelului de trai al populaţiei şi creşterea costurilor sociale ale tranziţiei, demararea greoaie a procesului de privatizare etc. Ele sunt determinate de multiple şi variate cauze care, în opinia noastră, ţin atât de "moştenirile trecutului", de mediul internaţional defavorabil (recesiunea economică şi dezmembrarea sistemului CAER), de comportamentul agenţilor economici-iniţial şi încă neadaptat rigorilor economiei de piaţă - etc. dar şi/sau, mai ales, de lipsa unei concepţii ştiinţifice şi realiste privind tranziţia la noul tip de economie, a unor programe şi strategii economice coerente, ancorate în realităţile şi specificitatea economiei româneşti (cultură, mentalităţi, comportamente, context geopolitic etc.), precum şi de inconsecvenţă dovedită în aplicarea unor măsuri de politică economică necesară în această perioadă şi inadecvarea lor, în mare măsură, la particularităţile tranziţiei şi complexitatea problemelor generate de acest dificil proces.

În perioada de după 1989, şi cu deosebire în primii ani, multe din abordările teoretice din zona economicului şi socialului s-au dovedit a fi sporadice şi neconvingătoare. Pe de altă parte, chiar şi atunci când au existat încercări de conceptualizare pertinente şi cu multă încărcătură de idei, sub imperiul unor evenimente şi al unor factori interni sau externi de diverse naturi, inclusiv presiuni şi stări conflictuale din economie, ele au fost marginalizate sau ignorate de factorii de decizie. Drept urmare, în marea lor majoritate, programele de reformă aplicate - inspirate din doctrine economice diferite, amalgamate după o logică economică care ne scapă, şi nu fără conotaţii politice -, în distonanţă cu realităţile economiei româneşti dar cu noile modele şi concepţii ce se conturează în practica ţărilor dezvoltate cu economie de piaţă, n-au reuşit să dea răspunsuri satisfăcătoare la problemele multiple cu care se confruntă economia românească în tranziţie, fiind astfel martorii unui gen de pragmatism al corelaţiilor macroeconomice (îndeosebi cu impregnare de esenţă monetară), pe de o parte, iar, pe de altă parte, ai unui empirism dezordonat la nivelul agenţilor economici.

Lucrurile au fost şi se pare că mai sunt încă neclare îndeosebi în ce priveşte tipul de economie de piață spre care se îndreaptă sau ar trebui să se îndrepte România, ținând cont de particularitățile sale, de specialitatea, prioritățile şi restricțiile actualului proces de tranziție, fapt ce alimentează în continuare starea generală de confuzie şi derută[1].

În contextul acestor neclarități şi a lipsei de consens privind tipul de economie de piață compatibil cu realitățile româneşti, una din dilemele fundamentale ale tranziției a constituit-o aprecierea corectă a rolului şi a funcțiilor statului în perioada de tranziție şi ulterior, precum şi a raportului dintre piață şi stat, a impactului acestora asupra funcționării economiei.

În general, dincolo de diferențele de nuanță proprii fiecărei abordări, se constată o anumită polarizare a punctelor de vedere cunoscute în două segmente proeminente şi anume: pe de o parte, opiniile de inspirație liberală, am putea spune chiar de filiațiune smithiană, potrivit cărora statul, autoritatea publică în general, ar trebui să ocupe un loc retras, discret, în viața economică, iar, pe de altă parte, cele intervenționiste, care se pronunță pentru menținerea unui rol strategic, ordonator şi activ al statului în economie, concomitent cu reducerea pârghiilor de influență administrativă şi modelarea funcțiilor şi mijloacelor sale de acțiune corespunzător complexității şi necesității orientării şi corectării anumitor procese economice sau a comportamentului agenților economici.

Abstracție făcând de tuşeul interesului politic, modul în care s-au angrenat discuțiile în această perioadă cuprinde însă, după părerea noastră, şi anumite pericole de deformare. Noua poziție a statului în raport cu economia este adeseori rău înțeleasă iar excesele de interpretare au fost şi mai sunt încă la ordinea zilei.

Există astfel tendința unora (teoreticieni, oameni politici sau practicieni) de a considera economia de piață drept o economie care se dezvoltă şi se autoreglează spontan, cu impulsuri şi corective reduse din partea autorității publice şi de a echivala, astfel, intervenționismul statal şi politicile "dirijste" - probabil şi în virtutea exacerbării intervenției statului în perioada anterevoluționară - cu totalitarismul şi centralismul excesiv.

Or, experiența internațională relevă, aşa cum arătam, că, spre deosebire de totalitarism, intervenționismul şi politicile "dirijiste" specifice unora din țările occidentale (Franța, de exemplu) nu impun, ci orientează comportamentul agenților economici, stimulează reacții de căutare, adaptare şi autoreglare. Deosebirea între liberalism şi intervenționism sau "dirijism" constă deci, în opinia noastră, nu atât sau nu numai în intensitatea intervenției publice ci, mai

[1] S-a vorbit de modelul suedez, german, japonez, ba chiar şi de cel turcesc, fără a defini cu rigurozitate conținutul şi coordonatele fundamentale ale fiecăruia, mecanismele reglatorii ale economiei utilizate şi, mai ales, oportunitatea promovării acestora în condițiile actuale ale României.

ales, în maniera şi mijloacele de exercitare. Pe de altă parte, însăşi gândirea liberală - deşi fidelă în continuare liberei iniţiative - a evoluat în decursul timpului, trecând de la conceptul smithian de stat "minimal" la cel de stat "raţional" de tip samuelsonism a cărui intervenţie în economie este justificată şi necesară pentru a corija, atenua sau preîntâmpina anumite disfuncţionalităţi sau dezechilibre ale acesteia[1].

Desigur, dincolo de tendinţele semnalate, nu-i mai puţin adevărat că se fac încă simţite - mai mult sau mai puţin afişat - blocaje de mentalităţi în faţă schimbărilor radicale, teama de a slăbi o structură pe care mulţi s-au obişnuit s-o accepte ca fiind "tutelară"!

Pe fondul acestor inconsecvenţe şi perceperi distorsionate a naturii şi rolului autorităţii publice într-o economie concurenţială pe de o parte, iar, pe de altă parte, al încrederii exagerate a factorilor politici în virtuţile malefice ale pieţei şi în forţa de autoreglare spontană a mecanismelor sale, în România postrevoluţionară s-a creat, am putea spune, o situaţie paradoxală, caracterizată prin persistenţa unui anumit grad de centralizare decizională, concomitent cu "abandonarea" de către stat a întreprinderilor care încă îi aparţin în proprietate, cu dezangajarea sa - într-o anumită măsură - vis-à-vis de problemele deosebit de complexe ale tranziţiei şi impactul acestora asupra funcţionării agenţilor economici.

Este relevant în acest sens că, din cei 46 de subiecţi - cadre de conducere în R.A. şi S.C. - care au răspuns chestionarelor lansate de noi, 35 (76,1%) consideră că în România, retragerea statului din viaţa economică a fost prematură şi neavenită atâta timp cât piaţa, ca mecanism de alocare eficientă a resurselor, era şi este încă departe de a se fi format, mediul concurenţial este debil, dacă nu quasi-inexistent, iar tranziţia, prin multiplele mutaţii de ordin structural, organizatoric, managerial etc., este un proces deosebit de complex a cărui înfăptuire nu poate fi lăsată numai în seama acţiunii spontane a forţelor pieţei.

Odată cu restructurarea organizatorică, statul a cedat practic proprietatea asupra bunurilor din patrimoniul său R.A. şi S.C. nou constituite. Astfel, în art. 5 al Legii nr. 15/1990 se stipulează că "R.A. este proprietatea bunurilor din patrimoniul său" iar în art. 20 că "bunurile din patrimoniul S.C. sunt proprietatea acestora". Or, potrivit normelor de drept în vigoare, aceasta înseamnă că, atât R.A. cât şi S.C. li se recunosc cele trei atribute principale ale dreptului de proprietate şi anume: posesie, folosinţă şi dispoziţie, deci inclusiv înstrăinare - cu excepţia, în cazul R.A. a bunurilor imobiliare şi a tranzacţiilor ce depăşesc 10 mil. lei care trebuie supuse avizului ministerului de resort.

Se poate pune atunci pe drept cuvânt întrebarea: ce este statul, în condiţiile în care bunurile mobile şi imobile aparţin respectivelor unităţi economice şi ele pot dispune în mod autonom de acestea ? Evident, răspunsul nu poate fi

[1] S. Sava - *Un truism al economiei moderne - op. cit.*

decât unul singur: acționar unic (în cazul R.A.) sau majoritar (în cazul S.C.), deținând 70% din valoarea capitalului social.

Din răspunsul la întrebarea precedentă apar alte două şi anume: a) cum sunt reprezentate interesele acționarului principal (care este statul) în aceste unități şi de către cine şi b) care este raportul dintre stat ca acționar unic sau majoritar şi conducerile R.A. sau S.C., respectiv Consiliile de Administrație ale acestora?

Dacă în cazul R.A. aria şi sfera de cuprindere a obligațiilor şi răspunsurilor reciproce dintre părți sunt oarecum mai clar delimitate, unele dintre acestea revenind organelor de stat care le înființează, respectiv guvernului sau autorităților locale[1] nu acelaşi lucru se regăseşte în privința S.C. cu capital de stat.

În cazul acestora, crearea instituției CIS-ului şi ulterior CIMS-ului (schimbarea denumirii este total lipsită de semnificație) nu s-a dovedit a fi, după părerea noastră, cea mai eficientă soluție întrucât, atât prin modul de stabilire a responsabilităților, cât şi prin cel de cointeresare (recompensare în raport cu salariul directorului general) aceasta şi-a diluat mult din forța de acțiune pe care trebuia să o dețină ca reprezentant al statului, devenind formală şi apropiată, în frecvente cazuri, de grupuri particulare de interese.

Pe de altă parte, ceea ce a caracterizat această perioadă a fost statutul imprecis definit al Consiliilor de Administrație ale S.C., respectiv atribuțiile, competențele şi răspunderile acestora privind administrarea proprietății care au rămas practic "suspendate" între CIMS şi directorul sau conducerea executivă a acestora, în S.C. cel investit cu funcția de administrator nefiind, în general, şi cel care conduce efectiv ci, mai degrabă, aprobă şi avizează deciziile executivului (de multe ori post-factum şi nu ante). La aceasta se adaugă faptul că, în funcție de interese (de cele mai multe ori cu caracter particular şi nu ale statului acționar) el este supus - în variate forme - şi presiunii CIMS-ului, ale cărei decizii şi hotărâri este nevoit să le respecte, precum şi precizarea neclară a obligațiilor statului acționar, respectiv a răspunderilor ce revin reprezentanților mandatați ai acestora cu privire la deciziile adoptate şi incidentele pe care le au pe planul activității S.C., conjugată cu absența unui complex motivațional adecvat care să stimuleze interesul pentru bunul mers al activității.

Probabil că înlocuirea CIMS-ului cu reprezentanții F.P. S- ului şi F.P.P. şi instrumentarea mult disputatului şi aşteptatului contract de management va determina modificări de esență şi va realiza un echilibru între formele de motivare şi modalitățile de exercitare a puterii în cadrul S.C. Deocamdată însă, ele sunt încă în fază de deziderat.

La rândul său, descentralizarea activității de conducere a economiei şi investirea agenților economici, cu autonomie decizională şi libertatea deplină de acțiune - proces absolut necesar şi vital în condițiile tranziției de la econo-

[1] Dr. V.D. Zlătescu, I. Moroianu Zlătescu - *Regiile autonome ca persoane juridice*, în Studii, Discuții - Comentarii, Bucureşti, 1993, p. 9.

mia de comandă la cea de piață - a demarat practic printr-o distrugere a vechilor structuri organizatorice. Drept urmare, o serie de instituții şi organisme ce asigurau conducerea strategică şi tactică la nivel macro sau mezo-economic (ministere, centrale, întreprinderi de comerț exterior etc.) şi-au pierdut din importanță, au fost reorganizate sau desființate fără însă ca o serie de atribuții şi competențe specifice acestora să fie transferate, preluate sau exercitate corespunzător la nivelul noilor agenți economici (cca 67%, deci mai mult de jumătate din subiecți confirmă acest lucru) sau al altor organisme menite să constituie cadrul organizațional sau relațional de funcționare a complexului economic național. Ca să nu mai vorbim de ritmul în care s-a făcut substituția. Au rămas astfel pe dinafară: prospectarea pieței (îndeosebi a celei externe), cercetarea-dezvoltarea, strategiile de produs şi cele tehnologice etc. care nu se exercită decât în parte de Ministerul Industriilor - redus practic la dimensiunile funcțiunilor administrative - şi cu atât mai puțin la nivelul R.A. şi S.C. (anexa nr. 1).

Trecerea bruscă de la centralism la autonomie, pe fondul unui decalaj apreciabil în substituirea vechilor structuri şi mecanisme cu altele noi, specifice economiei de piață, precum şi al absenței sau insuficienței cadrului legal (de exemplu: Legea contractelor, Legea privind protecția concurenței etc.) a condus în fapt la o dezarticulare a relațiilor orizontale şi verticale, la secționarea legăturilor comerciale şi de cooperare dintre agenții economici (26% din subiecți la distrugerea sistemului informațional şi de gestiune şi lipsă de perspectivă asupra cerințelor şi oportunităților mediului economic (17,4% din subiecți) etc., iar drept corolar, la scăderea şi nerealizarea în lanț a producției şi productivității muncii (10,9%, respectiv 8,7% din subiecți), la blocaje financiare (10,9% din subiecți) ş.a. accentuându-se astfel şi mai mult criza sistemelor industriale a căror acțiune se desfăşoară haotic (anexa nr. 2).

După ce ani în şir au acuzat şi încriminat ingerința statului în activitatea lor economică şi limitarea autonomiei decizionale, întreprinderile, devenite între timp R.A. şi S.C., au constatat cu stupoare că, de fapt, nu prea ştiu ce să facă cu această libertate şi cum să acționeze, dovedindu-se în mare măsură incapabile să preia, într-un termen relativ scurt şi am putea spune din mers, atribuțiile şi competențele îndeplinite anterior de centrale şi ministere şi să le exercite la un nivel calitativ corespunzător, mai ales în condițiile în care resursele materiale şi financiare au devenit insuficiente, iar accesul la procurarea acestora dificil.

Îndrumată, controlată şi sprijinită anterior ori de câte ori era nevoie de către stat, care îi acoperea adeseori şi pierderile, întreprinderea, în ciuda unei existențe agitate, nu- şi punea însă problema supraviețuirii. Din această perspectivă, modificarea bruscă a statutului său a provocat un adevărat şoc - accentuat în mare parte de doza apreciabilă de aleatoriu a mediului economic, social şi politic - iar noutatea şi complexitatea problemelor cărora trebuiau sa le facă față şi să le soluționeze au surprins unitățile economice, practic, total nepregătite.

Obişnuite să acționeze sub imperiul unor ordine şi dispoziții primite "de sus", multe dintre acestea şi-au conservat comportamentul inerțial, dovedind o acută lipsă de preocupare pentru conturarea direcțiilor de dezvoltare în perspectivă - accentuată şi într-un anume fel motivată, la rândul său, de inadecvarea sistemului instituțional, organizațional şi informațional.

În contextul unei înțelegeri greşite a liberalităților sporite de decizie şi acțiune conferite agenților din sectorul public, dar şi al exacerbării încrederii în semnalele şi forțele pieței (care piață este însă departe de a fi formată), concepte cum sunt planul şi planificarea au căzut în desuetudine, fiind înlocuite cu altele mai inofensive: proiecte, programe etc. Din păcate, nu este vorba numai de concepte, ci de o adevărată stare de spirit, de respingere a însăşi ideii în sine. Şi aceasta în condițiile în care în literatura de specialitate, cât şi în practica diferitelor firme din țări cu economie de piață avansată preocupările se concentrează în jurul unor aspecte privind planificarea glisantă şi strategică iar în ultima vreme a managementului strategic. Ca să nu mai vorbim de faptul că în unele țări occidentale (Japonia, Franța, de exemplu), planificarea indicativă este utilizată la scară națională ca un element complementar, de anticipare a evoluției pieței şi de orientare a comportamentului agenților economici în direcția obiectivelor prioritare şi de asigurare a unei mai mari coerențe deciziilor luate la diferite niveluri de agregare.

De asemenea, un număr mare de S.C. şi R.A. nu întocmesc studii de fezabilitate şi nu-şi elaborează propriile strategii de dezvoltare care să le permită o structură organizatorică corespunzătoare şi, implicit, supraviețuirea şi succesul în raport cu concurența, marea majoritate fiind preocupate de găsirea unor soluții de moment la problemele dificile cu care se confruntă. În unele cazuri nici măcar nu se cunoaşte ce reprezintă o strategie de dezvoltare, care sunt etapele demersului strategic şi ce tip de strategie este necesar pentru fiecare în parte, adeseori făcându-se o gravă şi, am putea spune inadmisibilă confuzie între obiectivele strategice şi activitățile specifice diferitelor funcțiuni ale întreprinderilor sau problemelor curente.

Agravată de insuficiența şi dezagregarea sistemului informațional şi relațional dintre agenții economici, de organizarea structurală inadecvată, dar şi de lipsa de experiență sau pregătire a personalului etc. o asemenea mentalitate şi lipsă de gândire prospectivă - în condițiile unui mediu devenit tot mai incert - determină în final o acțiune haotică a agenților economici şi reacții adaptative întârziate şi spontane, reglajul realizându-se cu pierderi însemnate de resurse materiale, umane şi financiare.

Faptul că în unele R.A. şi S.C. s-au constituit tot felul de compartimente specializate (de marketing, consulting etc.) nu a însemnat, la rândul său, nicidecum o rezolvare a spinoasei probleme a restructurării organizatorice a acestora şi cu atât mai puțin a flexibilizării şi adaptării lor eficiente la cerințele şi exigențele mediului înconjurător atâta timp cât schimbarea denumirii nu a fost, de regulă însoțită şi de o modificare de fond a respectivelor componente structura-

le. La aceasta se adaugă creşterea nu întotdeauna justificată a numărului elementelor structurale (compartimente, funcții, niveluri ierarhice) care a condus la supradimensionarea configurației structurale, la alungirea piramidei ierarhice şi implicit la îngreunarea procesului decizional, la amplificarea costurilor de conducere şi la reducerea mobilității structurilor organizatorice, ceea ce afectează major capacitatea de adaptare a întreprinderilor.

În acelaşi timp, delegarea în totalitate a responsabilității actului conducerii la nivelul întreprinderilor deşi a pus pe managerii acestora în situația de a lua decizii în toate problemele activității lor (ceea ce , în principiu, este normal şi benefic), statutul ambiguu al acestora, caracterizat prin definirea imprecisă a atribuțiilor, competențelor şi responsabilităților ce le revin în gestionarea patrimoniului ce le-a fost încredințat spre administrare, precum şi a raportului lor cu statul acționar, respectiv cu reprezentanții mandatați ai acestuia, a obligațiilor reciproce ce revin celor două părți - proprietar (acționar) şi administrator - pe fondul unor mutații şi convulsii de diferite naturi ale mediului economico-social şi politic, a făcut însă ca deciziile adoptate să nu fie întotdeauna cele mai adecvate.

La aceasta a contribuit, de asemenea, în mare măsură, şi modul uneori inadecvat de desemnare a managerilor unor întreprinderi, promovarea şi propulsarea în funcții de conducere după cu totul alte criterii decât cele ale competenței profesionale (alegerea "democratică" a directorilor de către salariați, de exemplu), precum şi lipsa de inițiativă şi comportamentul inerțial al unora dintre aceştia care - pe fondul presiunilor şi revendicărilor sociale perpetuee au condus la declanşarea şi manifestarea, sub diferite forme, a unei adevărate crize manageriale şi de autoritate.

Fără a generaliza, vrem sau nu vrem, trebuie să recunoaştem că una din "racilele" perioadei de tranziție, cu implicații majore pe planul activității economice o constituie managementul agenților publici, ca expresie a lipsei de profesionalism şi adeseori a incapacității de adoptare a unor decizii pertinente şi fundamentate dar şi de delegare a atribuțiilor, a competențelor şi a responsabilităților pe nivele ierarhice şi de urmărire a realizării lor, pe de o parte, iar, pe de altă parte, a avalanşei de probleme, cerințe, instrucțiuni de tot felul, decorelări sau recorelări - care induc sau conservă comportamente dobândite în perioadele anterioare - conjugată cu amplificarea şi necesitatea rezolvării presiunilor şi conflictelor sociale - care măreşte sentimentul de derută şi, de ce nu, chiar de teamă pentru pierderea statutului şi poziției dobândite - şi comportamentul adeseori deviant al acestora, marcat printr-o prevalare a intereselor personale, prin dezinteres şi neimplicare, prin diluarea responsabilității față de problemele întreprinderii cu ale cărei obiective ar trebui să se identifice.

La nivelul multor S.C., deşi decisivă pentru bunul mers al afacerilor, gândirea comercială, de exemplu, lipseşte cu desăvârşire markering-ul, prospectarea pieței, tehnicile de negociere şi comportamentul în afaceri, modul de întocmire şi derulare a contractelor externe, de urmărire a eficienței acestora etc., sunt încă insuficient sau complet nestăpânite.

Lipsesc cunoştinţele necesare şi personalul cu pregătire corespunzătoare, lipseşte experienţa (până nu de mult ele erau apanajul Întreprinderilor de Comerţ Exterior şi al Centralelor Industriale) dar, înainte de toate, lipseşte dorinţa de adaptare, de schimbare a mentalităţii şi comportamentului, iar uneori interesul şi complexul motivaţional menit să-l stârnească.

În acest context, credem că nu sunt lipsite de interes rezultatele anchetei întreprinse de noi care, luând în considerare răspunsurile date de subiecţi (manageri şi alte cadre cu funcţii de răspundere) pun în evidenţă locul şi rolul diferiţilor factori care au pus respectivele S.C. şi R.S., ce constituie eşantionul nostru de studiu, în imposibilitatea realizării corespunzătoare a atribuţiilor şi competenţelor preluate de la vechile structuri organizatorice (tabelul nr. 1).

- Din totalul de 46 de subiecţi, în acest caz am avut în vedere pe cei 31 care consideră că preluarea şi exercitarea atribuţiilor şi competenţelor la nivelul S.C. şi R.A. nu a fost corespunzătoare.

După cum se poate observa, pe primul loc se situează lipsa de experienţă a personalului, citată de 77,4% din subiecţi, lucru normal, de altfel, dacă avem în vedere că până în 1989 multe din atribuţiile, competenţele şi responsabilităţile ce revin în prezent R.A. şi S.C. (îndeosebi cele legate de noutatea şi complexitatea fenomenelor legate de trecerea la noul sistem (citată de 51,6% din subiecţi) care, pe fondul lipsei de experienţă 77,4% din subiecţi, cât şi a personalului cu pregătire corespunzătoare după cum afirmă 48,4% din subiecţi, a debusolat într-o măsură apreciată agenţii economici, neobişnuiţi încă cu rigorile pieţei. Ceea ce ni se pare interesant este însă perceperea presiunilor sociale (citate de 45,2% din subiecţi), drept un factor perturbant cu impact mai accentuat decât însăşi inadecvarea structurilor organizatorice la noile cerinţe (citate de numai 1,9% din subiecţi) ceea ce constituie, după părerea noastră, un semnal de alarmă privind calitatea climatului organizaţional al întreprinderilor în actuala perioadă de tranziţie, cât şi a raportului dintre principalii parteneri sociali şi impactul acestora asupra eficacităţii actului managerial şi al activităţii economice, în general.

Tabelul nr. 1

Principalele cauze care au condus la realizarea necorespunzătoare a atribuţiilor şi competenţelor preluate de R.A. şi S.C.

	Rang (ordine de importanţă)						Scor	Total	Medie
	1	2	3	4	5	6			
1. Lipsa de experienţă a personalului în anumite domenii	11	12	1	-	-	-	24	36	1,6
2. Noutatea şi complexitatea trecerii la noul sistem	10	2	2	1	1	-	16	29	1,8
3. Lipsa personalului cu pregătire profesională corespunzătoare	3	6	4	-	2	-	15	37	2,5

	Rang (ordine de importanţă)						Scor	Total	Medie
	1	2	3	4	5	6			
4. Presiunea revendicărilor sociale	4	1	4	1	4	-	14	42	3,0
5. Organizarea inadecvată noilor cerinţe	-	1	5	7	-	-	13	45	3,5
6. Altele (lipsă fonduri, absenţa complexului motivaţional etc.)	3	-	1	1	-	5	10	40	4,0

Notă: Clasificarea (în cazul acestui tabel, cât şi al următoarelor anexe) s-a făcut în funcţie de frecvenţa citării şi ordinea de importanţă atribuită de subiecţi diferitelor probleme asupra cărora au fost investigaţi.

În contextul mutaţiilor structurale care au avut loc şi al lipsei sau inadecvării cadrului legislativ, care să impună o anumită rigoare în comportament, relaţiile comerciale şi de cooperare dintre agenţii economici s-au perimat, la rândul lor. Ca suport real şi garanţie a temeiniciei legăturii dintre aceştia, contractele economice au devenit fără nici o valoare. În virtutea libertăţilor depline conferite agenţilor economici, pe de o parte, iar, pe de altă parte, a statutului de monopol pe care-l deţin (producători unici pentru anumite produse), unii furnizori au astfel posibilitatea să decidă "ce", "cum" şi "la ce preţ" să vândă, fără ca celelalte întrebări să se poată opune din lipsă de alternative. Concomitent, în absenţa unor reglementări clare şi precise - care să prevadă inclusiv plata unor daune reparatorii - obligaţiile reciproce dintre părţi, asumate prin contracte, sunt din ce în ce mai puţin respectate: termene de livrare şi plată, condiţii de calitate etc., cu implicaţii dintre cele mai nedorite pe planul producţiei şi al situaţiei financiare a agenţilor economici - acesta constituind, de altfel, unul din factorii principali ai blocajelor financiare cu care se confruntă.

În cursa către economia de piaţă, mulţi agenţi economici cu capital de stat au uitat, de asemenea, că nu există piaţă fără reguli; fără norme de drept ce se cer respectate, că libera concurenţă nu înseamnă nici acţiune haotică, nici ocolirea legilor şi nici comportament neloial. Au luat naştere astfel relaţii cel puţin curioase, dacă nu paradoxale între sectorul public şi cel privat şi anume:

- pe de o parte, societăţile cu capital de stat pun la dispoziţia celor particulare spaţii de producţie, echipamente, materiale (unele dintre acestea din urmă fiind uneori revândute altor unităţi de stat) în condiţiile care n-au nimic de-a face cu calculul de eficienţă şi rentabilitate, ci doar cu interesele celor care le patronează;

- pe de altă parte, sunt şi suficiente cazuri când agenţii economici cu capital privat angajează credite sau îşi investesc resursele financiare fie în importuri necesare sectorului public, fie în susţinerea exportului acestora, dar se izbesc de lipsa de cooperare sau chiar adversitatea celor care ar trebui să le fie parteneri sau colaboratori (bănci, S.C. etc.).

O privire retrospectivă asupra procesului de reformă pune, de asemenea, în evidenţă că, pe fondul "abandonării" de către stat a drepturilor sale de

proprietar, declanşarea procesului de restructurare dimensională - în esenţă benefică pe planul reducerii gradului, în general, ridicat de concentrare a industriei româneşti comparativ cu alte ţări, al diminuării poziţiei de monopol deţinute de unele întreprinderi - a degenerat - nu de puţine ori în dezagregarea unor mari unităţi în mai multe societăţi comerciale, într-o fărâmiţare a obiectului proprietăţii - fără însă ca aceasta să aibă la bază o analiză a specificului de ramură, a structurii şi profilului de fabricaţie, a potenţialului principalilor concurenţi etc., ci din raţiuni, motive şi interese ce nu întotdeauna au avut tangenţă cu cele ale economiei naţionale.

De altfel, indisciplina financiară, nerespectarea şi ignorarea normelor şi normativelor de calitate, de costuri şi rentabilitate, a obligaţiilor faţă de parteneri etc., par să constituie în actuala perioadă de tranziţie un nou "modus vivendi" al multor agenţi economici din sectorul public. Lor li se adaugă, nu arareori, risipa, corupţia, abaterea de la etica profesională, traficul de influenţă etc. Şi toate acestea sub ochii oblăduitori ai statului acţionar şi în ciuda existenţei reglementărilor legale care îi conferă acestuia dreptul, mijloacele şi instrumentele de a verifica, prin organele sale specializate, folosirea de către agenţii economici cu capital de stat a resurselor materiale şi financiare din dotare, precum şi de a acţiona împotriva celor care sunt în culpă[1].

În fine lipsa unei concepţii coerente privind tranziţia şi inconsecvenţele în aplicare au condus sub acţiunea uneori confuză a forţelor pieţei, aflată abia într-un proces incipient de formare, şi într-un mediu politic şi social instabil la o înaintare inegală în procesul de restructurare şi diversificare a formelor de proprietate. Se constată astfel o orientare şi concentrare cu predilecţie a agenţilor economici în sfera comerţului şi serviciilor (dat fiind necesarul mai mic de capital şi a vitezei de rotaţie sporită a acestuia) şi evitarea în mare măsură a sectorului productiv - cu implicaţii negative pe planul echilibrării cererii cu oferta de produse.

În acelaşi timp, din multiple şi variate cauze (formalităţi complicate pentru constituirea diferitelor tipuri de societăţi, accesul dificil al întreprinzătorilor particulari la credite şi dificultăţi în procurarea valutei, neclarităţi şi lipsă de consens privind modalităţile de privatizare etc.) procesul de demonopolizare a economiei româneşti şi de constituire a unui sector privat reprezentativ decurge încă greoi, iar concurenţa se manifestă debil în economia românească.

Din perspectiva celor spuse, cât şi a unei analize atente a realităţilor tranziţiei şi a rezultatelor anchetei întreprinse de noi, transpare cu forţa evidenţei că, dincolo de alte cauze, implicarea ezitantă a statului în activitatea economică, în condiţiile în care piaţa, ca mecanism de alocare eficientă a resurselor era şi este încă departe de a fi formată, iar agenţii economici nu erau totuşi pe deplin pregătiţi pentru a face faţă noilor condiţii s-a soldat, la nivelul multora

[1] Avem în vedere: Legea nr. 31/1990, art. 108, alin. 1; Legea nr. 3/1990, art. 81, Legea nr. 30/1991, art. 7. Hotărârea Guvernului nr. 788/1992, art. 4, pct. 1; Legea nr. 94/1992, art. 31.

dintre aceştia, cu dificultăţi de tot felul (tabelul nr. 2) care, după cum afirmă de altfel 80,4% din subiecţii anchetei, ar fi putut fi evitate sau surmontate cu un sprijin mai mare şi nu neapărat gratuit din partea statului (tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 2

Principalele dificultăţi cu care se confruntă întreprinderile

	Rang (ordine de importanţă)											Scor	Total	Medie
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
1. Insuficienţa fondurilor, financiare	14	10	3	5	2	-	-	-	-	-	-	-	35	73	2,14
2. Lipsă fondurilor, valutare	9	8	10	3	2	-	-	1	-	-	-	1	34	97	2,85
3. Lipsă comenzi	11	2	5	2	-	-	1	-	2	1	-	-	25	75	3,00
4. Metode, pârghii, instrumente neadecvate noului mecanism	2	6	3	4	2	4	1	-	-	2	-	-	24	100	4,16
5. Insuficienta protecţie a producţiei naţionale	2	1	4	4	8	1	-	1	-	-	1	-	22	97	4,40
6. Nivel tehnic şi tehnologic scăzut	1	3	4	5	1	2	2	-	1	-	-	-	19	79	4,15
7. Necunoaşterea cerinţelor pieţei (interne şi externe)	5	3	1	2	2	1	-	-	1	-	-	-	15	47	3,13
8. Statutul neclar al cadrelor de conducere	1	2	2	3	3	3	-	2	-	-	-	-	18	92	5,11
9. Necesitatea restructurării nomenclatorului de produse	-	2	3	3	1	3	1	-	-	1	-	-	14	65	4,64
10. Sistem de organizare şi conducere inadecvat mecanismului pieţei	1	-	2	2	2	-	3	-	2	-	1	-	13	75	5,76
11. Competitivitate internă şi/sau externă scăzută	-	2	-	-	1	1	1	2	-	-	2	-	9	60	6,66
12. Altele	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	1	2	6	57	9,50

Pârghiile economico-financiare cărora li s-au atribuit un rol determinant în reglarea macroeconomică şi în orientarea comportamentului agenţilor economici (eficiente probabil în condiţiile unor economii de piaţă stabile, cu mecanisme bine conturate), integrate într-un mecanism concurenţial quasi-inexistent, cum este cel al economiei româneşti în tranziţie, nu îşi demonstrează capacitatea de reglare şi dinamizare a activităţii economice. Argumentele de netăgăduit sunt economia reală aflată într-un continuu proces regresional (în timp ce preţurile, cursul valutar şi alte agregate economico-financiare înregistrează creşteri nedorite şi, mai ales, necontrolate) şi nonperformanţa multor agenţi economici din sectorul public, fapt ce a silit de altfel actualul guvern să ia măsuri urgente de supraveghere financiare şi să se implice direct, prin analize, planuri şi acţiuni concrete de restructurare, retehnologizare şi privatizare.

Procesul de liberalizare a preţurilor, spre exemplu, aşa cum a fost conceput, fără stabilirea unor reguli, a unor "restricţii" şi fără o strictă supraveghere managerială din partea statului şi a organelor sale s-a dovedit a nu fi soluţia "miracol" pentru asigurarea alocării eficiente a resurselor şi stimularea ofertei.

Dimpotrivă, în condițiile unei economii ca cea românească caracterizată, în esență, printr-o structură oligopolistică a pieței, prin insuficiența cadrului concurențial, a lipsei unor măsuri, instituții sau organisme de protecție a consumatorului şi a unor comportamente inadaptate rigorilor economiei de piață etc., el s-a soldat practic cu o creştere generală a acestora, cu o ignorare a costurilor şi o transferare automată în preț de către agenții economici a tuturor problemelor legate de proasta administrare a patrimoniului încredințat, având implicații majore asupra costului vieții.

Tabelul nr. 3

Principalele dificultăți care ar fi putut fi evitate cu un sprijin mai mare din partea statului

	Rang (ordine de importanță)				Scor	Total	Medie
	1	2	3	4			
1. Insuficiența fondurilor financiare	11	7	1	-	19	28	1,47
2. Insuficienta protecție a producției naționale	7	6	2	-	15	25	1,66
3. Lipsa fondurilor valutare	4	4	2	-	10	18	1,80
4. Statutul neclar al cadrelor de conducere	4	2	3	-	9	17	1,88
5. Lipsa de comenzi	4	2	-	-	6	8	1,33
6. Metode, pârghii, instrumente neadecvate noului mecanism	2	1	3	1	7	17	2,43
7. Nivel tehnic şi tehnologic scăzut	3	2	-	-	5	7	1,40
8. Sistem de organizare şi conducere inadecvat mecanismului pieței	-	3	1	2	6	17	2,83
9. Necunoaşterea cerințelor pieței	1	2	-	-	3	5	1,66
10. Altele	1	1	-	-	2	3	1,50

Conjugat cu presiunea revendicărilor salariale, pe de o parte iar, pe de altă parte, cu un mecanism de indexare-compensare lipsit de corelare cu creşterea producției şi a productivității muncii, procesul de liberalizare, prin corespondența prețuri-costuri-prețuri etc. şi agravat de alte măsuri (devalorizarea monedei, creşterea cursului valutar etc.) a avut drept rezultat intrarea într-o spirală inflaționistă greu de stopat iar prețurile şi-au pierdut practic rolul de "semnale" menite să conducă la fundamentarea deciziei agenților economici şi la alocarea eficientă a resurselor.

La rândul lor, politicile monetare şi bugetare restrictive caracterizate, în principal, prin practicarea unui credit scump şi nonselectiv, printr-o fiscalitate ridicată, prin devalorizarea continuă şi masivă a monedei naționale şi instabilitatea regimului valutar prin accesul dificil al agenților economici la procurarea valutei etc. s-au dovedit a fi în mare măsură în discordanță cu realitățile economiei româneşti în tranziție şi, într-o anumită măsură, descurajante, mai ales,

în condițiile în care resursele pentru realizarea tranziției cu costuri suportabile s-au epuizat. Modificate, adaptate şi readaptate - sub influența nu numai a unor factori interni ci şi externi (FMI, Banca Mondială etc.) - iar uneori chiar contradictorii, ele au determinat şocuri şi distorsiuni în desfăşurarea procesului productiv, au agravat subcapitalizarea (în parte "moştenită" de la vechiul regim) R.A. şi S.C. cu capital de stat dar şi privat şi, implicit, au declanşat şi amplificat blocajele financiare în lanț.

Pare paradoxal, dar, aşa, cum arătam anterior, deşi aparent statul îşi face mai puțin simțită prezența, sau aceasta este receptată astfel la nivelul agenților economici, modul cum sunt concepute şi utilizate o serie de pârghii economico-financiare, precum şi alte măsuri ale autorității publice, denotă că în România există totuşi o multitudine de ingerințe în logica economiei - e adevărat, mai subtile, mai rafinate şi adeseori cu conotații politice diverse - ce amintesc de perioadele trecute şi care, mai mult sau mai puțin viabile, mai mult sau mai puțin adecvate contextului, particularităților şi specificității tranziției provoacă adeseori denaturări şi distorsiuni în organismul economic. Se pot oare interpreta altfel modalitățile de stabilire a cursului valutar şi a ratei dobânzii, care nu au în mare măsură, după părerea noastră, legătură cu fenomenele din economia reală şi nici cu raportul cerere-ofertă?

În fine, deşi foarte importantă pentru a contura cadrul juridic şi relațional necesar desfăşurării activității agenților economici şi a modela comportamentul acestora, legislația economică este, în ciuda progreselor ce s-au făcut, nu numai incompletă dar uneori puțin explicită sau chiar confuză[1].

Pe de altă parte, unele acte legislative deşi dovedesc bune intenții şi sunt inspirate din cele mai bune reglementări de această natură din țări dezvoltate, devin în mare parte inoperante în raport cu particularitățile şi specificul economiei româneşti în tranziție. Aşa de exemplu, deschiderea porților față de investițiile străine - indiscutabil pozitivă - poate avea însă efecte perverse în condițiile unei libertăți totale de acțiune a acestor investitori în spațiul românesc şi fără o anumită protecție a producției naționale şi a mărcii de fabricație etc.

Sub incidența tuturor acestor factori, cărora li se adaugă deseori inconsecvența organelor executive de stat sau a legiuitorului față de anumite probleme ca şi inadecvarea, într-o anumită măsură, a sistemului instituțional, organizațional şi informațional, agenții economici, obligați să navigheze într-un mediu tot mai inert, în care schimbul de informații este "imperfect" devin tot mai vulnerabili.

În condițiile semnalelor distorsionate pe care le oferă piața este, de altfel, greu să se mai facă aprecieri şi analize comparative privind profitabilitatea sau nonprofitabilitatea unor S.C. şi, adeseori, acestea nu au în mare măsură legătură cu calitatea managementului, cu adaptabilitatea configurației structurale

[1] Lipseşte o lege a contractelor şi a falimentului, conținutul legii privind protecția concurenței este deficitar etc.

etc., ci mai degrabă, cu particularitățile segmentului de piață pe care acționează (penurie sau presiune a cererii), cu poziția deținută în cadrul acesteia şi acumulării tehnice şi tehnologice anterioare.

Supra şi subevaluările sunt quasipermanente, iar dezechilibrele tot mai evidente şi profunde.

Confruntați tot mai mult cu rigorile pieței şi complexitatea problemelor tranziției, majoritatea agenților economici - fie ei S.C. sau R.A - şi conducerile acestora (71,7%) aduc o adevărată panoplie de incriminări - mai mult sau mai puțin îndreptățite, mai mult sau mai puțin întemeiate la adresa statului pe care-l fac vinovat de majoritatea dificultăților cu care se confruntă, de dezechilibrele şi situația precară a economiei (anexa nr. 3).

Uitându-şi propriile anacronisme, reacțiile unora dintre aceştia merg de la reproşuri până la ostilitate clar afişată, statul fiind privit nu de puține ori mai degrabă ca un adversar "care ia şi nu dă nimic" decât ca un partener - şi acesta este lucrul care trebuie să dea de gândit.

3.2. Opinii, reflecții, oportunități privind rolul statului şi raporturile sale cu întreprinderile în perioada de tranziție

Trecerea de la economia supercentralizată la economia de piață implică, desigur, o reevaluare a rolului şi funcțiilor statului, a relațiilor şi raporturilor sale cu ceilalți agenți economici şi îndeosebi cu întreprinderile, precum şi a sistemului de pârghii, instrumente şi mijloace de acțiune utilizate.

Situate într-un perimetru de liberalism, ideile avansate în acest sens converg spre structurarea unei concepții conform căreia statul îşi retrage progresiv influența din sectoarele civile şi productive ale societății, ceea ce, în principiu, este corect. Din păcate însă, aşa cum arătam în paragrafele anterioare, excesele de interpretare (având drept caracteristică contrapunerea piață-stat şi minimalizarea acestuia din urmă) şi de "imitare" nu lipsesc în ciuda faptului că "ideea unei democrații şi a unei piețe instituite dintr-o singură lovitură magică reprezintă - aşa cum afirmă Jacques Attali, preşedintele BERD - una din naivitățile periculoase ale istoriei", iar specificitatea şi restricțiile impuse de economia în tranziție - în care alături de elementele incipiente ale economiei concurențiale coexistă cele derivate din economia de comandă - implică o abordare - nuanțată a rolului statului şi o strategie coerentă de dezangajare treptată a sa, pe măsura creării şi funcționării economiei de piață, pe de o parte, iar, pe de altă parte, adoptarea unor "modele" adecvate fenomenelor din economia reală şi particularităților economice şi extraeconomice ce caracterizează spațiul nostru național.

De altfel, circumscrise acestei spinoase şi controversate problematici a rolului statului în condițiile economiei de piață şi cu deosebire ale unei piețe în curs de formare, cercetările noastre reflectă că opiniile şi discuțiile se polarizează nu în direcția negării statului ca entitate funcțională a economiei, ci asu-

pra mecanismelor şi modalităţilor celor mai adecvate de intervenţie a sa în economie, a funcţiilor pe care trebuie să le exercite şi a responsabilităţilor ce trebuie să şi le asume în actuala perioadă de tranziţie şi, în general, într-o economie de piaţă. Aparenta adversitate a întreprinderilor faţă de stat de care aminteam anterior trebuie deci privită nuanţat şi cu anumite rezerve, fiind vorba în fapt nu de o respingere a statului, de o negare a rolului său în contextul noului tip de economie spre care tranzităm, ci de o reacţie de nemulţumire a acestora faţă de acţiunile, metodele, instrumentele şi pârghiile economico-financiare utilizate de stat şi percepute ca inadecvate în raport cu complexitatea problemelor tranziţiei şi impactul acestora asupra activităţii microeconomice, pe de o parte, iar, pe de altă parte, ca expresie a unor modele comportamentale şi mentalităţi încă inadecvate rigorilor economiei de piaţă.

Este elocvent în acest sens faptul că, din totalul subiecţilor investigaţi numai 4,3% resping ideea intervenţiei statului în condiţiile economiei de piaţă, în timp ce 95,7% se pronunţă în favoarea acesteia, printre argumentele aduse în susţinerea opiniilor formulate numărându-se necesitatea asigurării serviciilor colective, citată de 88,6% din subiecţi, imperfecţiunile pieţei, citată de 81,8% din subiecţi şi necesitatea asigurării echităţii sociale, citată de 36,4% din subiecţi (tabelul nr. 4). Potrivit părerii avansate de 56,8% dintre aceştia, în actuala perioadă de tranziţie, ce presupune transformări radicale în toate domeniile vieţii economico-sociale, acestor motive li se adaugă şi altele care fac necesară intervenţia statului şi concertarea acţiunilor sale cu cele ale agenţilor economici şi anume: insuficienţa cadrului juridic şi instituţional al funcţionării economiei de piaţă - citată de 32% din subiecţi; menţinerea şi accentuarea dezechilibrelor din economia reală, citată de 20% din subiecţi; complexitatea procesului de restructurare şi modernizare a unor ramuri şi întreprinderi, citată de 16% din subiecţi; necesitatea coordonării procesului de tranziţie, citată de 16% din subiecţi; ponderea mare a proprietăţii de stat, citată de 12% din subiecţi, desfăşurarea operativă a procesului de privatizare citată de 12% din subiecţi (anexa nr. 4).

Tabelul nr. 4

Principalele motive care fac necesară intervenţia statului în economia de piaţă

	Rang (ordine de importanţă)				Scor	Total	Medie
	1	2	3	4			
1. Necesitatea asigurării bunurilor colective	18	15	6	-	39	66	1,69
2. Imperfecţiunile pieţei	22	2	2	1	27	36	1,33
3. Necesitatea asigurării echităţii sociale	2	10	3	1	16	32	2,00
4. Altele	2	4	1	9	16	49	3,06

Dincolo de consensul aproape unanim privind necesitatea intervenției statului în economie şi, cu deosebire, într-o economie aflată în tranziție, părerile diverg însă în ceea ce priveşte nivelul la care este necesar să se manifeste aceasta, modalitățile de exercitare şi sistemul de pârghii şi instrumente considerat a fi cel mai adecvat pentru îndeplinirea de către stat a rolului ce-i revine în societate şi înfăptuirea obiectivelor sale de politică economică şi socială. Astfel, din cei 44 de subiecți care se pronunță în favoarea intervenției statului în economie, majoritatea (70,5%) optează pentru o prezență macroeconomică activă a statului, 18,2% pentru intervenția acestuia la ambele nivele şi numai 2,3% pentru intervenția sa în sfera microeconomicului. În ce privesc modalitățile de intervenție, doar 13,6% din subiecți optează pentru cele directe, restul (86,4%) punând accent fie pe cele indirecte (40,9%), fie pe utilizarea concomitentă a ambelor modalități (45,5%).

Un aspect demn de semnalat îl constituie, de asemenea, faptul că, în ansamblul sistemului de pârghii şi instrumente de intervenție a statului, majoritatea subiecților acordă o importanță deosebită reglementărilor legislative - citate de 77,3% dintre aceştia - urmate în ordine de: instrumentele fiscale - citate de 70,4% din subiecți, bugetare - citate de 56,8% din subiecți şi monetare - citate de 54,5% din subiecți - tabelul nr. 5.

Tabelul nr. 5

Opțiunile privind principalele instrumente şi pârghii de intervenție a statului

	Rang (ordine de importanță)					Scor	Total	Medie
	1	2	3	4	5			
1. Reglementări legislative	28	2	2	2	-	34	46	1,35
2. Instrumente fiscale	7	15	8	1	-	31	65	2,09
3. Instrumente bugetare	6	6	7	6	-	25	63	2,52
4. Instrumente monetare	2	4	8	10	-	24	74	3,08
5. Altele (programe, planificare indicativă etc.)	1	-	-	-	11	12	56	4,66

Desigur, la prima vedere, această preferință a cadrelor de conducere din regiile autonome şi societățile comerciale ce constituie eşantionul nostru de studiu față de reglementările legislative poate părea surprinzătoare - mai ales dacă avem în vedere că în economiile moderne ele sunt considerate adeseori de către întreprinderi drept restrictive şi atentatoare la libertatea lor de acțiune - , şi, într-o anumită măsură, chiar contradictorie în raport cu opinia lor privind nivelul şi modalitățile cele mai adecvate de implicare şi intervenție a statului. După părerea noastră, ea îşi găseşte însă explicația în absența în actuala perioadă a unui pachet complet şi coerent de legi şi acte normative - care să contureze cadrul şi regulile de funcționare a agenților economici pe baza liberei inițiative, precum şi a altor instituții specifice economiei de piață, să definească

statutul proprietarilor şi administratorilor etc. - precum şi caracterul deficitar al unora dintre acestea, pe de o parte, iar, pe de altă parte, în caracterul atipic, contrar logicii economice şi economiei de piață, al unor comportamente ce se manifestă în prezent în economie (indisciplină de toate nuanțele, corupție, practici neloiale şi evazioniste etc.). Or, impactul acestora se resimte şi este perceput cel mai acut la nivelul întreprinderilor ceea ce, desigur, sensibilizează în măsură însemnată reacția şi dorința acestora de precizare mai clară, sub raport juridic, a limitelor libertății de acțiune acordate agenților economici.

În fine, din anchetele întreprinse, se conturează, de asemenea, un acord general între specialiştii investigați în ceea ce priveşte necesitatea îndeplinirii de către stat a unor funcții precis determinate, deşi părerile diferă în ceea ce priveşte importanța atribuită fiecăreia dintre ele, în funcție de maniera proprie în care fiecare subiect percepe intervenția, rolul şi implicarea statului în economie. Corelat cu opțiunea majorității subiecților pentru un intervenționism la nivel macroeconomic, pe de o parte, iar, pe de altă parte, cu disfuncționalitățile şi dezechilibrele ce se manifestă în prezent în economie, funcția cea mai importantă ce revine statului constă, potrivit opiniilor avansate, în asigurarea creşterii şi echilibrului macroeconomic - citată de 93,3% din subiecți - după care urmează în ordine: alocarea optimală a resurselor - citată de 82,2% din subiecți -, orientarea comportamentului agenților economici - citată de 77,8% din subiecți - distribuirea şi redistribuirea echitabilă a veniturilor - citată de 66,7% din subiecți (tabelul nr. 6).

Alături de aceste funcții, 52,2% din cadrele de conducere investigate consideră că, în perioada de tranziție, statului îi revin şi altele ce țin de specificul acestei perioade (anexa nr. 5). Din analiza atentă a acestora rezultă însă că ele reprezintă în fapt un ansamblu de acțiuni practice ce sunt necesare pentru îndeplinirea de către stat a funcțiilor sale specifice de care aminteam anterior (anexa nr. 6) şi percepute ca atare datorită, pe de o parte, situațiilor particulare cu care se confruntă fiecare dintre subiecții investigați iar, pe de altă parte, unei anumite confuzii în planul gândirii manageriale între funcții şi acțiuni, generate probabil de o insuficientă cunoaştere a conținutului şi sferei de cuprindere a fiecăreia.

Tabelul nr. 6

Clasificarea opțiunilor privind principalele funcții ale statului

	Rang (ordine de importanță)				Scor	Total	Medie
	1	2	3	4			
1. Asigurarea creşterii şi echilibrului macroeconomic	21	12	3	4	43	73	1,7
2. Alocarea optimală a resurselor	13	16	8	-	37	69	1,86
3. Orientarea comportamentului agenților economici	7	10	8	10	35	91	2,60
4. Distribuirea şi redistribuirea echitabilă a veniturilor	2	2	12	14	30	98	3,3

Această succintă prezentare a rezultatelor anchetei întreprinse de noi pune deci în evidență că întreprinderile şi conducerile acestora nu resping ideea intervenției statului în activitatea economică ci, dimpotrivă, majoritatea opiniilor avansate sunt favorabile implicării sale în activitatea economico-socială, lui revenindu-i desigur, printr-o acțiune concertată cu ceilalți agenți economici - multiple responsabilități în înfăptuirea profundelor transformări pe care le implică acest proces de creare şi consolidare a mecanismelor de piață.

Din perspectiva celor spuse, considerăm deci că, în condițiile actualei perioade de tranziție pe care o parcurge economia românească, marcată de profunde dezechilibre şi convulsii care au agravat starea sistemelor industriale, dar şi de multiple mutații structurale şi manageriale ce trebuie înfăptuite şi care, spre deosebire de alte țări din Europa Centrală şi de Est prezintă particularitățile suprapunerii crizei generate de însăşi procesul tranziției şi a celei de sistem existente înainte de 1990, intervenționismul statal trebuie să se mențină încă la o cotă apreciabilă care să permită menținerea coerenței de ansamblu şi echilibrul sistemului complex care este economia noastră națională, restrângerea şi modelarea acțiunilor statului urmând să se realizeze treptat, pe măsura creării cadrului concurențial şi a mecanismelor specifice pieței şi în deplină consonanță cu condițiile şi particularitățile mediului economico-social național.

Printre argumentele aduse în sprijinul acestei opinii se numără:

- dificultatea şi complexitatea actualului proces de restructurare economică, de trecere de la o economie hiper-centralizată la un nou tip de economie bazat pe legitățile pieței, el neputându-se desfăşura spontan, numai prin mecanismele pieței, numai pe baza aşa - zisei "selecții naturale" cum preconizează unii economişti, fie ei occidentali sau autohtoni. După părerea noastră, pentru o economie distorsionată, cum este cea a României, cu dezechilibre puternice, de o natură sau alta, o asemenea concepție ar echivala practic cu o irosire a avuției naționale şi, nu în ultimă instanță, cu o amplificare majoră a costurilor sociale şi aşa foarte greu de suportat;
- imperfecțiunile pe care piața - aflată într-un proces incipient de formare - le prezintă, la rândul său, şi care neluate în considerație, necorijate, nu fac altceva decât să conducă la o alocare neraională a resurselor şi, în ultimă instanță, la ineficiență, mai ales dacă ținem seama de faptul că cei câțiva ani de tranziție par să acrediteze valori şi modele comportamentale îndepărtate, dacă nu contrare, de logica economiei de piață;
- disfuncționalitățile şi dezechilibrele de tot felul înregistrate în perioada de tranziție pe care a parcurs-o până în prezent economia românească (inflație cu 2 sau 3 cifre, şomaj, scăderea drastică a producției industriale, blocaje financiare, diminuarea nivelului de trai etc.) care, în opinia noastră îşi regăsesc expresia şi în implicarea redusă şi ezitantă a statului în viața economică - cu mijloace nu întotdeauna adecvate

particularităților naționale şi specificității acestui proces de constituire a unui nou tip de economie - şi, în principal, în renunțarea de către acesta la unele din prerogativele ce decurg din calitatea sa de proprietar (legiferată prin Legile nr. 15 şi 31 din 1990), în trecerea bruscă de la centralism la autonomie, la libertatea deplină de decizie şi acțiune a agenților economici, fără a se asigura unele condiții minime de funcționare a acestora, a mecanismului nou creat;

- ponderea încă însemnată în ansamblul structurii de proprietate a întreprinderilor cu capital de stat, a căror administrare incumbă acțiuni selective şi responsabilități sporite din partea statului, în calitate de acționar unic sau majoritar;
- necesitatea stabilizării şi redresării economiei româneşti, a relansării creşterii şi eficientizării proceselor economice;
- experiența unor țări cu economie de piață avansată (Franța, Marea Britanie, Japonia, Canada ş.a.) ce atestă că în calitate de agent economic, de proprietar sau acționar, statul intervine direct, dar mai ales indirect în economie (evident, în maniere şi cu intensitate diferită, în funcție de condițiile concrete specifice ale fiecărei țări, de starea economiei sau de "coloratură" guvernelor ce s-au succedat la putere) şi, de regulă, cu tendință de accentuare în perioadele de criză şi chiar de redresare, liberalismul "pur", în sensul neoclasic, neregăsindu-se practic, în nici una din economiile occidentale[1].

După părerea noastră, intervenția statului în economie nu contravine legilor pieței, aşa cum susțin unii din partenerii cei mai fervenți ai laissez-faire-ului, ci, dimpotrivă, prin corelațiile pe care le poate aduce ea poate mări eficacitatea sistemului, reduce risipa şi riscurile. Desigur, avem în vedere un alt tip de stat - statul democratic şi, respectiv, un intervenționism total diferit de cel practicat în economia de comandă: un intervenționism suplu, creator, de stimulare şi corectare a anumitor procese economice, axat pe utilizarea unui sistem adecvat şi coerent de pârghii şi instrumente economico-financiare care să modeleze şi orienteze comportamentul agenților economici în direcția realizării opțiunilor economice majore, să armonizeze relațiile dintre aceştia. Adevărata poziție a statului trebuie să fie aceea de stat-partener, de agent economic căruia îi revin responsabilități şi funcții specifice şi ale cărui acțiuni țin să complete-

[1] Este elocvent în acest sen faptul că multe din aceste țări, în cadrul cărora mecanismele de piață erau constituite, concurența reprezintă o trăsătură a funcționării agenților economici şi care nu se confruntau nici pe departe cu probleme de natura celor pe care le presupune tranziția de la economia hipercentralizată la un tip total nou de economie, au practicat în diferite perioade controlul asupra prețurilor, abandonându-l treptat şi nu dintr-o dată (Franța, de exemplu, a procedat la o liberalizare quasi-totală abia în 1986) după cum, în unele dintre acestea (Franța, Japonia, de exemplu) în arsenalul de instrumente utilizate se numără şi planificarea indicativă cu rol de orientare a comportamentelor agenților economici şi de asigurare a coerenței deciziilor luate la diferite niveluri.

ze, corecteze şi înlăture unele dintre imperfecţiunile pieţei asigurând condiţiile şi cadrul de funcţionare a acesteia şi nicidecum să se substituie mecanismelor de piaţă.

Problema alegerii între o economie liberă (liberală) şi una controlată (dirijată) ni se pare astfel a fi o falsă problemă. Adevărata problemă o constituie în opinia noastră, selectarea şi adecvarea pachetului de mijloace şi instrumente de intervenţie şi acţiune la specificul mediului socio-economic naţional. În acest context, considerăm că nu este lipsită de interes concepţia formulată cu ani în urmă de prof. V.Madgearu, potrivit căreia capacitatea statului de a dirija viaţa economică depinde de natura lui - democratic sau dictatorial - ajungând în final la concluzia că statul poate să organizeze o economie dirijată chiar în cadrul unui regim constituţional democratic.

Din perspectiva celor spuse apreciem că în această perioadă de importante mutaţii structurale, caracterizată prin coexistenţa elementelor şi mecanismelor specifice pieţei în extindere cu cele ale economiei centralizate - care se modifică lent - este necesar ca statul să-şi asume rolul şi responsabilitatea de conducător, de manager al procesului de reformă, de restructurare a economiei româneşti, de "organizator" şi "creator de piaţă", cu toate obligaţiile ce derivă din aceasta şi anume: de a asigura un minim de protecţie socială, de a orienta şi susţine prin forme şi mijloace specifice activitatea celorlalţi agenţi economici, dar şi de a identifica şi sancţiona unele iniţiative anarhice şi contradictorii ale acestora, ce contravin logicii pieţei, precum şi abaterile de la normele şi regulile de drept stabilite. După cum afirmă prof. R.B.Reich de la Harward, într-o societate modernă statul trebuie să fie principalul organism prin care sunt "cumpănite, definite şi aplicate normele conform cărora funcţionează piaţa".

În acest context, ne exprimăm părerea că Guvernului, ca organ de conducere investit de Parlament cu autoritate în administrarea macrosistemului economico-social şi în realizarea reformei îi revin drept principale sarcini atât elaborarea unei strategii economice coerente, ancorate în realitatea şi specificitatea economiei româneşti (cultură, mentalităţi, comportamente, context geopolitic etc.), a politicilor orientative de dezvoltare economico-socială a ţării şi a pachetului de pârghii şi instrumente de acţiune pentru realizarea obiectivelor stabilite, cât şi urmărirea şi controlul permanent al desfăşurării acesteia şi al rezultatelor obţinute. Realizarea acestui deziderat este, în opinia noastră, cu atât mai imperioasă cu cât experienţa celor patru ani care au trecut de la evenimentele din Decembrie '89 a demonstrat că lipsa unei concepţii ştiinţifice şi realiste, a unor programe cât de cât apropiate de realităţile economice şi sociale ale economiei româneşti, pe de o parte, şi inconsecvenţa în aplicarea şi urmărirea rezultatelor şi efectelor unor măsuri de politică economică, pe de altă parte, s-au soldat cu multiple disfuncţionalităţi şi dezechilibre la nivel macro şi microeconomic, cu o acţiune adeseori haotică a agenţilor economici, precum şi cu creşterea costurilor sociale ale tranziţiei.

În acest cadru, opinăm că o condiție fundamentală ar constitui o transformare a vechiului sistem informațional bazat pe surse administrative într-unul adecvat cerințelor economiei de piață şi valorificării factorilor de producție într-o astfel de economie şi caracterizat prin transparență, accesibilitate şi operaționalitate. Totodată, credem că nu ar fi lipsit de importanță şi irelevant dacă în ansamblul de pârghii şi instrumente ale economiei de piața s-ar include şi "planificarea indicativă" ca element complementar şi de înlăturare a imperfecțiunii mecanismelor de piață şi a insuficienței informației, cu rol de orientare a comportamentului agenților economici şi de armonizare a deciziilor luate la diferite niveluri organizatorice (şi nicidecum de impunere şi ingerință în activitatea acestora ca în economia de comandă) - practica întâlnită, aşa cum arătam şi în țări cu economie de piață dezvoltată (Japonia, Franța, chiar şi SUA în domeniul învățământului, ştiinței, tehnologiei şi infrastructurii). În economia românească în tranziție, aceste planuri sau programe (denumirea este mai puțin importantă) credem că sunt cu atât mai necesare cu cât se constată o înrăutățire a circulației fluxurilor informaționale, precum şi o irelevanță a semnalelor unei piețe aflate în proces de formare ceea ce, la nivelul agenților economici se traduce printr-o dezorientare şi lipsă de perspectivă, care în final determină o disipare a eforturilor şi chiar o irosire a resurselor - şi aşa insuficiente.

Complexitatea procesului de tranziție şi a problemelor ce se cer rezolvate (restructurare, stabilizare, redresare şi relansare a economiei româneşti) implică, de asemenea, ca acțiunile şi intervențiile statului - în calitate de apărător şi promotor al ordinii de drept, dar şi de principal proprietar al mijloacelor de producție - să se interfereze şi armonizeze, pe cât posibil, cu cele ale agenților economici, al căror comportament trebuie să-l influențeze şi orienteze. În acest sens, considerăm că statul, prin organele şi organismele sale, pe toate cele trei paliere (legislativ, executiv, judecătoresc), concomitent cu ansamblul acțiunilor şi măsurilor de ordin financiar monetar ce vizează, în esență obiective macroeconomice menite să asigure coerența de ansamblu şi echilibrul sistemului (reducerea inflației la cote acceptabile, diminuarea şomajului, echilibrarea balanței externe etc.) şi care, desigur, influențează economia reală, trebuie să acționeze în mai mare măsură, prin mijloace selective şi adecvate (legislative, tehnice, tehnologice, financiare, manageriale, structurale etc.) pentru promovarea şi susținerea mecanismelor de piață, pentru asigurarea condițiilor favorabile funcționării şi adaptării agenților economici la mediul concurențial, precum şi pentru remotivarea, susținerea şi relansarea ofertei şi producției naționale.

Crearea cadrului concurențial specific economiei de piață implică astfel acțiuni mai susținute din partea statului, a organismelor şi instituțiilor sale specializate pentru înfăptuirea cu o eficiență sporită a privatizării, proces de o deosebită complexitate ce necesită elaborarea unui program realist şi a unor metode adecvate şi care este menit să inducă noi comportamente şi mentalități, ştiut fiind că exercitarea deplină a atributelor proprietății reprezintă nu numai

fundamentul libertății, ci şi al inițiativei şi responsabilității, o sursă profundă de motivații pentru orice agent economic sau individ.

În derularea acestui proces, o atenție deosebită trebuie acordată pe cât posibil a fărâmițării excesive şi nejustificate a obiectului proprietății, fenomen ce s-a manifestat destul de frecvent în ultimii ani şi care a avut drept consecință apariția unor societăți comerciale slabe din punct de vedere economic, cu capacitate redusă de concurență în raport cu partenerii externi, precum şi sporirea numărului personalului cu funcții de conducere, creşterea cheltuielilor de administrație şi al costurilor de producție, fără ca prin aceasta să se realizeze un progres în ce priveşte îmbunătățirea calității produselor şi a activității economice, în general.

Concomitent, este necesară amplificarea preocupărilor în direcția stimulării prin diferite mijloace (asistență tehnico-economică, facilități de natură financiară, simplificarea formalităților de constituire a diferitelor societăți, crearea unor instituții de sprijinire a liberei inițiative ş.a.) a orientării agenților economici şi întreprinzătorilor particulari către activități productive - în vederea satisfacerii unor nevoi de ordin productiv sau ale populației pe care marile întreprinderi nu le pot satisface în totalitate -, pe de o parte, iar, pe de altă parte, pentru restructurarea relațiilor dintre subiecții proprietății, precum şi pentru repartizarea rezultatelor obținute.

Diminuarea monopolului proprietății de stat în diferite ramuri industriale şi creşterea numărului agenților economici privați - ca rezultat al procesului de privatizare - constituie, desigur, o premisă favorabilă concurenței. Ea singură nu este însă suficientă ci, trebuie însoțită de intervenția adecvată a statului pentru stabilirea şi completarea cadrului juridic şi instituțional care să autorizeze şi protejeze variatele forme de proprietate, să stimuleze desfăşurarea unei concurente reale şi a competiției dintre agenții economici, dar să şi sancționeze comportamentele şi practicile neloiale (prețuri de monopol, fuziuni, înțelegeri sau carteluri mai mult sau mai puțin mascate etc.) care îngrădesc concurența. Este un demers cu atât mai necesar cu cât la noi, cel puțin până în prezent dezvoltarea cadrului concurențial s-a realizat, în general, preponderent spontan, cu o intervenție minimă a statului. Or, în țările cu economie modernă de piață, concurența este un proces organizat, cu reguli şi norme bine stabilite, realizat inclusiv prin intervenția multilaterală şi substanțială a statului.

Relansarea producției industriale şi crearea cadrului concurențial specific economiei de piața trebuie, de asemenea, însoțită de o serie de măsuri şi reglementări care, pe de o parte, să vizeze încurajarea formării capitalului autohton şi punerea lui în condiții de egalitate şi de concurență loială cu cel străin, iar, pe de altă parte, să stimuleze dezvoltarea spiritului întreprinzător prin promovarea unor condiții de echitate în relațiile cu competiția dintre sectorul public şi privat, în toate domeniile de activitate. în acest sens, considerăm că încurajarea atragerii de capital străin trebuie să aibă loc nu pe calea descurajării celui autohton (cazul facilităților fiscale, de exemplu) şi nu în domenii speculative, ci

în cele de real interes pentru economie, îndeosebi în domeniul productiv, după cum tot la fel de important este ca Guvernul, prin politicile adoptate şi facilităţile acordate să stimuleze în egală măsură atât societăţile comerciale cu capital de stat, cât şi pe cele particulare, mai ales în condiţiile în care acestea completează sau chiar sprijină, într-o formă sau alta, activitatea celor de stat, în mare parte decapitalizate.

În raporturile sale cu întreprinderile, statul ar trebui să aibă o prezenţă mai activă îndeosebi în sectorul public, unde în calitatea sa de acţionar unic sau majoritar ar trebui să acţioneze în mai mare măsură pentru crearea cadrului şi asigurarea condiţiilor de administrare şi funcţionare eficientă a acestora, pentru creşterea profitabilităţii şi competitivităţii lor. Aceasta presupune un pachet concret de măsuri şi acţiuni care să asigure stabilizarea şi apoi relansarea producţiei, concomitent cu îmbunătăţirea calităţii produselor şi serviciilor, punerea în valoare a potenţialului tehnic, economic şi de forţă de muncă de care dispun acestea, accentuarea preocupărilor pentru creşterea productivităţii şi reducerea costurilor de producţie, pentru întărirea disciplinei financiare ş.a.

În acest cadru, considerăm că ar fi necesară o regândire a politicii monetare şi fiscale şi, în general, a sistemului de pârghii şi instrumente utilizate pentru influenţarea comportamentului agenţilor economici, în sensul unei mai bune adecvări a acestora la condiţiile reale ale întreprinderilor şi al susţinerii înfăptuirii obiectivelor de reformă, al asigurării coerenţei acestor politici cu celelalte componente şi obiective ale politicii economice de ansamblu privind tranziţia.

Experienţa ţărilor cu economie de piaţă demonstrează în acest sens că, mai mult sau mai puţin, statul este implicat în activitatea microeconomică, intervenţiile acestuia, nu numai în sectorul public, dar şi în cel privat, îmbrăcând forme diferite, care merg de la sprijin rambursabil până la asistenţă financiară directă: subvenţii fără compensare şi/sau ale unor elemente de costuri, credite pe termen lung fără dobândă sau cu dobândă redusă pentru lucrări de modernizare a producţiei, diminuări sau scutiri de impozite sau taxe în anumite situaţii precis determinate (crearea de noi locuri de muncă, export, modernizarea producţiei ş.a.), credite garantate.

Din această perspectivă, considerăm că ar fi eficace şi cu impact de mai lungă durată, implicarea statului în sprijinirea selectivă şi nu neapărat gratuită a procesului de restructurare şi retehnologizare a întreprinderilor de stat care, în marea lor majoritate, datorită faptului că au fost supuse unui lung proces de decapitalizare - uneori până la limita ce împiedică reluarea ciclurilor normale de producţie, fapt ce împinge la forme mascate de capitalizare prin crearea de arierate ce duc la blocaj în lanţ - nu dispun de posibilităţi financiare pentru a susţine o asemenea activitate costisitoare.

De asemenea, întrucât blocajele financiare continuă să paralizeze activitatea multor regii autonome şi societăţi comerciale, una din cauze constituind-o subcapitalizarea şi subcreditarea acestora, dezamorsarea acestei situaţii credem că s-ar putea realiza printr-o reconsiderare a politicii fiscale şi de credit, cu

atât mai mult cu cât caracterul restrictiv şi nonselectiv al acestora a provocat în ultimii ani puternice şocuri şi distorsiuni în desfăşurarea proceselor economice. Evident, este vorba nu de a finanța întreprinderile cu pierderi şi cele care în forma lor actuală se dovedesc a nu fi viabile, ci de a proceda - pe baza unor analize atente a cauzelor obiective ce determină aceste situații - la stabilirea unei strategii şi a unor acțiuni de capitalizare selectivă şi susținere financiară a efortului productiv şi investițional al acelor întreprinderi stabilite ca fiind profitabile şi viabile prin studiile de fezabilitate şi restructurare sectoriale. În acest sens, s-ar putea avea în vedere o serie de facilități fiscale şi de creditare bazate pe diferențierea dobânzii la creditele acordate - în cadrul unui nivel minim acceptabil - în funcție de destinația acestora, durata ciclurilor de fabricație, caracterul sezonier al unor materii prime; diminuării de impozite şi taxe sau chiar exonerări în anumite situații şi pentru anumite activități etc.

Desigur, logica întregii politici monetare şi fiscale de care aminteam - concepută ca o combinație armonioasă între elementele stimulative şi restrictive, trebuie să vizeze, în actuala perioadă, nu numai întreprinderile din sectorul public ci, deopotrivă, şi pe cele din sectorul privat - în curs de extindere şi dezvoltare - a căror funcționare trebuie să se realizeze în condiții de egalitate deplină a şanselor şi de competiție loială şi a căror activitate trebuie stimulată şi orientată prin utilizarea abilă a pachetului de pârghii şi instrumente economico-financiare. Aşa de pildă, acordarea unor facilități fiscale, atât agenților economici cu capital de stat, cât şi celor particulari ar fi, credem, de natură să contribuie la stimularea în mai mare măsură a acestora, să investească o parte cât mai mare din profit în direcțiile prioritare pentru redresarea şi relansarea economiei româneşti. În acest sens, ar putea fi avută în vedere diferențierea impozitului pe profit nu numai în raport cu mărimea acestuia, cum se procedează în prezent, ci o dublă diferențiere a sa, ținând seama, pe de o parte, de profitul investit şi neinvestit, iar, pe de altă parte, de ramura sau domeniul în care se realizează investiția.

În ceea ce priveşte liberalizarea activității de comerț exterior, precum şi politica valutară şi a cursului de schimb - caracterizată, în prezent, prin dezvoltarea continuă şi masivă a monedei naționale şi instabilitatea regimului valutar, considerăm că acestea ar trebui în mai mare măsură conjugate cu particularitățile economiei româneşti, dependența în proporție însemnată de materii prime şi materiale din import şi necesitatea promovării în operațiunile cu străinătatea a intereselor naționale şi, în acelaşi timp, completate cu măsuri care să contracareze unele din efectele negative ale acestora ce s-au făcut resimțite în ultimul timp (inflație, degradarea activității economice, irosirea resurselor valutare pentru importuri ce nu erau absolut necesare ş.a.). Drept urmare, în raporturile sale cu agenții economici publici şi/sau privați, statul, celelalte organe şi instituții de stat ar trebui să se implice mai mult pentru susținerea şi stimularea în mai mare măsură a exportului şi producției pentru export - ținând seama de faptul că restabilirea echilibrului balanței de plăți nu se poate realiza dacă de-

valorizarea monedei naționale nu este urmată de un pachet de acțiuni care să stimuleze şi promoveze exportul național - dar şi pentru asigurarea importurilor absolut necesare activității productive, pe de o parte, iar, pe de altă parte, pentru promovarea unor acțiuni menite să asigure o mai mare protecție a producției naționale. Aceasta presupune utilizarea cu abilitate şi discernământ a instrumentelor tarifare şi nontarifare, precum şi completarea acestora cu alte pârghii şi măsuri specifice actualei perioade. Avem în vedere: taxe vamale şi pe valoarea adăugată diferențiate în funcție de natura importurilor (productiv sau neproductiv), facilități în procurarea valutei necesare importurilor productive şi/sau de completare, precum şi a creditelor destinate producției pentru export, inclusiv măsuri comerciale restrictive care să asigure protecția producției indigene şi stăvilirea importurilor nonnecesare ş.a.

În fine, compatibilitatea între eficiență-producție- competitivitate s-ar putea asigura şi prin promovarea de către autoritățile publice a unor pârghii şi facilități economico- financiare (dobânzi, credite, impozite, taxe ş.a.), care să conducă la susținerea cererii de forță de muncă şi flexibilizarea ofertei de muncă, precum şi a unui mecanism de indexare-compensare a salariilor bazat pe corelarea acestuia cu creşterea producției şi a productivității muncii.

Concomitent cu adecvarea în mai mare măsură a politicilor monetare, valutare, fiscale, salariale la cerințele şi exigențele activității microeconomice, dat fiind faptul că, în prezent, multe societăți comerciale - îndeosebi cu capital de stat -, dar şi unele regii autonome dau dovadă de un comportament inadecvat şi lipsă de responsabilitate în ceea ce priveşte achitarea obligațiilor ce le revin față de stat sau alți agenți economici, în relațiile sale cu întreprinderile este necesar ca statul - prin organele şi instituțiile sale specializate - să urmărească instituirea unei puternice discipline financiare şi contractuale, atât printr-un control şi o supraveghere mai severă din partea băncilor şi instituțiilor financiare, cât şi printr-o serie de reglementări care să precizeze daunele moratorii şi compensatorii, penalizările aferente neexecutării sau executării necorespunzătoare de către diferiți agenți economici a obligațiilor financiare sau de altă natură ce le revin.

Armonizarea relațiilor dintre stat şi întreprinderi, creşterea profitabilității şi competitivității agenților economici presupune, de asemenea, realizarea unui salt în managementul întreprinderilor, îndeosebi din sectorul public, în care sens, o importanță deosebită prezintă:

- flexibilitatea şi îmbunătățirea configurației structurale a întreprinderilor, în vederea multiplicării punctelor de contact cu mediul, creşterea capacității de receptare a semnalelor emise de acesta şi sporirea vitezei de reacție şi adaptare operativă la noile exigențe;
- promovarea unei concepții prospective asupra dezvoltării şi a unor strategii coerente, conjugat cu definirea unor politici şi tactici de aplicare care să țină seama atât de posibilitățile prezente şi viitoare ale

întreprinderilor cât şi de oportunitățile şi restricțiile mediului intern şi extern;

- ridicarea la cote calitative superioare a actului managerial şi depăşirea actualei crize manageriale şi de autoritate ce se manifestă la toate nivelurile organizatorice prin: constituirea unei tehnostructuri şi a unor echipe manageriale capabile să valorifice la maximum potențialul productiv în care sens, accentul trebuie să se deplaseze către menținerea şi promovarea în funcții de conducere numai a persoanelor ce dovedesc calități reale de manageri şi înalt profesionalism, concomitent cu înlocuirea celor ce se dovedesc incapabili sau au fost promovați după alte criterii decât cele ale competenței profesionale; definirea precisă a statutului cadrelor de conducere, a atribuțiilor, competențelor şi răspunderilor ce revin acestora şi Consiliilor de Administrație în gestionarea proprietății, a raporturilor lor cu proprietarul de drept precum şi a obligațiilor reciproce ale celor doi parteneri; crearea unui complex motivațional adecvat (mergând de la salarii şi promovarea în funcție până la asigurarea unui climat şi a unor condiții corespunzătoare de muncă); ridicarea nivelului de pregătire în domeniul managementului, marketing-ului, inclusiv prin implicarea în mai mare măsură a statului în acest domeniu ş.a.;
- crearea cadrului de afirmare a structurilor şi conducerii de tip participativ, menite să genereze motivația şi climatul social necesar identificării şi aderării responsabile a salariaților la obiectivele întreprinderii şi pe care realitățile economiei de piață nu le exclud etc.

Desigur, aria, limitele, caracterul şi efectele acțiunilor economice ale statului, precum şi raporturile sale cu întreprinderile sunt mult mai complexe decât am reuşit noi să surprindem în această prezentare, fiind determinate şi influențate semnificativ de caracteristicile şi restricțiile mediului socioeconomic național şi internațional. Armonizarea lor depinde însă, în mare măsură, de conținutul strategiilor şi politicilor economice adoptate, de compatibilitatea şi capacitatea acestora de a răspunde specificităților şi particularităților naționale şi cerințelor factorilor de progres, pe de o parte, iar, pe de altă parte, de existența unui cadru organizațional şi instituțional adecvat care să favorizeze promovarea mecanismelor de piață şi funcționarea agenților economici într-un mediu concurențial.

Anexa nr. 1

Situaţia privind principalele atribuţii şi competenţe preluate şi/sau exercitate necorespunzător[x)]

	Rang (ordine de importanţă)				Scor	Total	Medie
	1	2	3	4			
1. Marketing - prospectarea pieţei	7	2	1	1	11	18	1,6
2. Cercetare-dezvoltare	6	3	1	1	11	19	1,7
3. Comerţ exterior	6	2	2	-	10	16	1,6
4. Aprovizionare-desfacere	6	2	1	1	10	17	1,7
5. Autonomie decizională	2	2	-	-	4	6	1,5
6. Autofinanţare	2	-	-	-	2	2	1,0
7. Stabilirea structurii organizatorice	1	-	-	-	1	1	1,0
8. Investiţii	1	-	-	-	1	1	1,0

x) Clasificarea s-a făcut în funcţie de frecvenţa citării şi ordinea de importanţă atribuită de cei 31 de subiecţi (67%) care au considerat că preluarea a fost necorespunzătoare.

Anexa nr. 2

Principalele consecințe ale distrugerii vechilor structuri organizatorice[x)]

	Rang (ordine de importanță)					Scor	Total	Medie
	1	2	3	4	5			
1. Dezarticularea relațiilor orizontale şi verticale; deteriorarea legăturilor comerciale şi de cooperare, inclusiv pierderea pieţelor	7	1	3	-	1	12	23	1,9
2. Dispersie informațională şi lipsă de perspectivă	5	3	-	-	-	8	11	1,4
3. Scăderea şi nerealizarea producţiei	4	-	1	-	-	5	7	1,4
4. Blocaje financiare	2	1	2	-	-	5	10	2,0
5. Scăderea productivității muncii	2	1	-	1	-	4	8	2,0
6. Delegarea în totalitate a responsabilității actului conducerii la nivelul întreprinderii	2	1	-	-	-	3	4	1,3
7. Menținerea comportamentului inerțial birocratic	2	1	-	-	-	3	4	1,3
8. Diminuarea autorității manageriale îndeosebi sub impactul presiunilor sociale	2	-	-	1	-	3	6	2,0
9. Dificultăţi în operaţiunile de schimb valutar	-	3	-	-	-	3	6	2,0
10. Risipă, corupție	-	1	2	-	-	3	8	2,7
11. Insuficiența utilizare a potențialului uman	1	1	-	-	-	2	3	1,5
12. Preţuri nerealiste, inflație	-	1	1	-	-	2	5	2,5
13. Insuficienta departajare între atribuții, competențe, responsabilităţi pe niveluri ierarhice	1	-	-	-	-	1	1	1,0
14. Revigorarea societăţilor comerciale ce s-au adaptat d.p.v. structural-organizațional	1	-	-	-	-	1	1	1,0
15. Reorientarea comportamentului	1	-	-	-	-	1	1	1,0
16. Divizarea exagerată a întreprinderilor	1	-	-	-	-	1	1	1,0
17. Motivarea insuficientă	-	-	1	-	-	1	3	3,0

x) Clasificarea s-a făcut în funcție de frecvența citării şi ordinea de importanță atribuită de subiecții care au răspuns la această întrebare (31 dintr-un total de 46).

Anexa nr. 3

Consecințele dezangajării statului pe planul activității economice[x)]

	Rang (ordine de importanță)					Scor	Total	Medie
	1	2	3	4	5			
1. Accentuarea dezechilibrelor din economia reală (inflație, şomaj, dezechilibrul balanței de plăți)	5	3	2	4	-	14	33	2,36
2. Haos în activitatea de producție	6	-	-	1	-	7	10	1,42
3. Scăderea producției	5	1	1	-	-	7	10	1,42
4. Indisciplină contractuală, ruperea legăturilor comerciale şi de cooperare	3	2	1	-	-	6	10	1,66
5. Blocaje financiare, subcapitalizarea întreprinderilor	-	3	4	-	1	8	23	2,87
6. Insuficienta protecție a producției naționale	2	-	3	-	-	5	11	2,20
7. Corupție, afaceri în detrimentul intereselor naționale	-	1	3	-	1	5	11	2,20
8. Aducerea în stare de faliment a unor întreprinderi	1	2	-	-	-	3	5	1,66
9. Ruperea sistemului informațional; lipsă de perspectivă	1	2	-	-	-	3	5	1,66
10. Regres economic	1	1	1	-	-	3	6	2,00
11. Scăderea productivității muncii	2	-	-	1	-	3	6	2,00
12. Inutilizarea capacității de producție	2	-	-	1	-	3	6	2,00
13. Instabilitate economică şi socială	2	-	-	-	1	3	7	2,33
14. Distrugerea patrimoniului	-	1	1	1	-	3	9	3,00
15. Stagnarea investițiilor	1	1	-	-	-	2	3	1,50
16. Concurența neloială, preț de monopol	1	-	1	-	-	2	4	2,00
17. Insuficiența cadrelor legislative	-	1	1	-	-	2	5	2,50
18. Scăderea exportului	-	1	1	-	-	2	5	2,50
19. Diminuarea autorității cadrelor de conducere	-	-	1	1	-	2	7	3,50
20. Scăderea nivelului de trai	-	-	1	-	1	2	7	3,50
21. Întârzierea formării pieței şi a mecanismului de piață	-	1	-	-	-	1	2	2.00
22. Utilizarea neraională a capacității de producție	-	1	-	-	-	1	2	2,00

x) Clasificarea s-a făcut în funcție de frecvența citării şi a ordinii de importanță atribuită de subiecți.

Anexa nr. 4

Motive specifice perioadei de tranziție ce fac necesară intervenția statului[x)]

	Rang (ordine de importanță)				Scor	Total	Medie
	1	2	3	4			
1. Insuficiența cadrului juridic şi instituțional al funcționării economiei de piață	4	2	2	1	9	18	2,00
2. Menținerea şi accentuarea dezechilibrelor (instabilitate monetară, blocaje financiare, subcapitalizare, explozia prețurilor)	3	2	-	-	5	7	1,40
3. Complexitatea procesului de restructurare şi modernizare a întreprinderilor şi ramurilor industriale	3	1	-	-	4	5	1,25
4. Necesitatea coordonării procesului de tranziție	3	-	1	-	4	6	1,50
5. Ponderea încă mare a proprietății de stat	3	-	-	-	3	3	1,00
6. Necesitatea desfăşurării operative a procesului de privatizare	3	-	-	-	3	3	1,00
7. Inconsistența pieței ca mecanism de validare şi coordonare a deciziilor agenților economici	1	2	-	-	3	5	1,60
8. Alocarea eficientă a resurselor potrivit intereselor naționale	1	1	-	-	2	3	1,50
9. Corupție	1	1	-	-	2	3	1,5
10. Restricții impuse de mediul extern	1	1	-	-	2	3	1,50
11. Deficiențe în sistemul de management şi pregătire managerială	1	-	1	-	2	5	2,50
12. Persistența mentalităților vechi	1	-	-	-	1	1	1,00
13. Dezagregarea sistemului informațional	-	1	-	-	1	2	2,00

x) Clasificarea s-a făcut în funcție de frecvența citării pe ordinea de importanță atribuită de cei 25 de subiecți care au considerat că în actuala perioadă de tranziție intervenția statului este necesară şi din alte motive, ce țin de specificitatea şi complexitatea acestui proces.

Anexa nr. 5

Principalele "funcții" ce revin statului în perioada de tranziție în opinia subiecților investigați

	Rang (ordine de importanță)				Scor	To-tal	Medie
	1	2	3	4			
1. Stabilirea cadrului juridic şi concurențial specific tranziției şi asigurarea respectării acestuia şi a ordinii de drept	5	2	1	-	8	12	1,5
2. Asigurarea protecției sociale	4	1	1	1	7	13	1,85
3. Educație, perfecționare profesională, sănătate	3	1	-	-	4	5	1,25
4. Stabilizarea mediului economic şi social	3	-	-	-	3	3	1,00
5. Protecția producției naționale	1	-	2	-	3	7	2,33
6. Stimularea producției interne	2	-	-	-	2	2	1,00
7. Înfăptuirea privatizării	1	1	-	-	2	3	1,5
8. Stabilirea politicilor şi strategiilor departamentale	1	-	-	-	1	1	1,00
9. Controlul gestiunii agenților economici cu capital de stat	1	-	-	-	1	1	1,00
10. Echilibrul balanței comerciale	1	-	-	-	1	1	1,00
11. Îmbunătățirea fiscalității	1	-	-	-	1	1	1,00
12. Crearea sistemului de pârghii şi mecanisme specifice economiei de piață	1	-	-	-	1	1	1,00
13. Asigurarea resurselor strategice	1	-	-	-	1	1	1,00
14. Susținerea unor domenii strategice	-	1	-	-	1	2	2,00
15. Asigurarea infrastructurii	-	1	-	-	1	2	2,00
16. Numirea şi revocarea conducerii întreprinderilor cu capital de stat	-	1	-	-	1	2	2,00
17. Garantarea creditelor acordate ramurilor competitive	-	1	-	-	1	2	2,00
18. Dezamorsarea investițiilor în sectoare prioritare	-	1	-	-	1	2	2,00
19. Controlul prețurilor în sectoarele primare	-	1	-	-	1	2	2,00
20. Controlul dobânzii	-	-	1	-	1	3	3,00

x) Clasificarea s-a făcut în funcție de frecvența citării şi ordinea de importanță atribuită de cei 24 de subiecți care consideră că în actuala perioadă de tranziție statului îi revin şi alte funcții ce țin de specificul acesteia.

Anexa nr. 6

Corespondența funcții - acțiuni ale statului în perioada de tranziție

1. Alocarea optimală a resurselor
   - garantarea creditelor
   - dezamorsarea investițiilor
   - asigurarea resurselor strategice
2. Distribuirea şi redistribuirea echitabilă a veniturilor
   - protecție socială
   - educație, perfecționare profesională, sănătate
   - îmbunătățirea fiscalității
3. Asigurarea creşterii şi a echilibrului macroeconomic
   - stabilizarea mediului economic şi social
   - asigurarea infrastructurii
   - protecția producției naționale
   - stimularea producției interne
   - stabilirea politicilor şi strategiilor naționale
   - susținerea unor domenii de importanță strategică
   - echilibrarea balanței comerciale
   - controlul prețurilor în sectoarele primare
   - controlul dobânzilor
   - crearea de pârghii şi mecanisme
4. Orientarea comportamentului agenților economici
   - elaborarea cadrului juridic şi concurențial specific tranziției
   - urmărirea respectării cadrului legislativ
   - asigurarea ordinii de drept
   - privatizarea
   - controlul gestiunii agenților economici
   - numirea şi revocarea conducerii societăților comerciale

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 45-46/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

STATUL ŞI ÎNTREPRINDERILE ÎN CONDIȚIILE TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ

- IMPACTUL CADRULUI INSTITUȚIONAL ASUPRA ORGANIZĂRII ŞI FUNCȚIONĂRII ÎNTREPRINDERILOR -

Dr. Ioan BRATU

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

1. IMPACTUL CADRULUI INSTITUȚIONAL ASUPRA ORGANIZĂRII ŞI FUNCȚIONĂRII ÎNTREPRINDERILOR 643
1.1 Cadrul instituțional al statului de drept 643
1.2. Reorganizarea întreprinderilor de stat 648
1.3. Disfuncționalități manifestate în activitatea întreprinderilor 652
1.3.1. Criza de autoritate a conducerii întreprinderilor 653
1.3.2. Decapitalizarea întreprinderilor 655
1.3.3. Nivelul prețurilor nu reflectă cheltuielile raționale de producție şi comercializare 657
1.3.4. Discrepanța mare între prețuri şi salarii 659
1.3.5. Preocupări şi rezultate anemice în restructurarea şi retehnologizarea întreprinderilor 661
1.3.6. Proiecția insuficientă a producției naționale 663
1.4. Incidența unor instituții de stat asupra activității economice a întreprinderilor 665
1.4.1. Conducerea întreprinderilor 667
1.4.2. Ministere cu profil economic 669
1.4.4. Agenția Națională pentru Privatizare 672
1.4.5. Banca Națională şi băncile comerciale 674
1.4.6. Consiliul pentru Coordonare, Strategie şi Reformă Economică (CCSRE) este un organ central de specialitate al Guvernului 676
1.4.7. Guvernul 678
1.4.8. Parlamentul 683
1.5. Concluzii şi propuneri 685

1. IMPACTUL CADRULUI INSTITUȚIONAL ASUPRA ORGANIZĂRII ŞI FUNCȚIONĂRII ÎNTREPRINDERILOR

Economia de piață este un mecanism complex de organizare şi funcționare a activităților economice şi sociale.

În perioada de tranziție, când mecanismul economic şi cadrul organizațional nu sunt nici ale unei economii de comandă, dar nici ale unei economii de piață, statul trebuie să joace un rol activ în economie, să folosească instrumente şi pârghii specifice acestei etape. Trebuie înțeles deci, că unele sunt rolul şi răspunderea statului în economia de piață şi cu totul altele suin acestea în perioada de tranziție spre un asemenea sistem economic. Amploarea intervenției statului depinde de realitățile economice şi de cerințele specifice ale perioadei de tranziție.

1.1 Cadrul instituțional al statului de drept

Potrivit constituției, România este un stat de drept, democratic şi social

Statul de drept reprezintă ansamblul instituțiilor sau organelor, precis delimitate juridic, prin care se exercită puterea publică în scopul guvernării unei națiuni[1].

Într-un stat democratic sunt organizate şi funcționează pe baza principiilor separării şi colaborării trei puteri: legislativă, executivă şi judecătorească. Fiecare din acestea îşi exercită puterea prin anumite organe sau instituții publice.

Statul de drept este clădit pe lege, pe respectul normelor juridice, în care toți cetățenii sunt egali în fața legii, a justiției, a organelor politice. El se regăseşte astăzi în toate țările civilizate din lume pentru care democrația şi drepturile omului sunt valori sociale fundamentale.

Statul democratic este garantul bunei funcționări a organizațiilor politice, economice, juridice şi sociale, specifice economiei de piață. El elaborează şi veghează la respectarea regulilor pieței, apără structurile economice globale, proprietatea privată şi publică, contractele economice, raporturile asociaților şi ale acționarilor cu societățile din care tac parte, relațiile dintre vânzători şi cumpărători, dintre debitori şi creditori, completează şi corectează mecanismul acesteia folosind cadrul legislativ şi instituțional, diferite instrumente şi pârghii economico-sociale.

Statul de drept presupune respectarea următoarelor principii fundamentale: principiul suveranității naționale, principiul guvernării reprezentative, principiul supremației constituționale, principiul consacrării şi garantării efective a drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului şi principiul adeziunii la comunitatea internațională.

---

[1] C. Biales, M. Marchesnay, *Economie generală*, Paris, 1983, p. 98.

Principalele instituții sau organe ale statului de drept sunt: Partidele politice, care contribuie la definirea şi la exprimarea voinței politice a cetățenilor. Partidul reprezintă, în esență, o grupare de oameni uniți prin comunitatea concepțiilor politice, ideologice, a intereselor sociale, partea cea mai activă şi cea mai bine organizată a unei clase sau păturI sociale. El exprimă, apără şi promovează interesele clasei sau categoriei sociale pe care o reprezintă, organizează şi conduce lupta pentru putere.

Partidul este o grupare organizată, călăuzită de un program care trebuie să respecte suveranitatea națională, integritatea teritorială, ordinea de drept şi principiile democrației[1].

Preşedintele României, reprezintă statul român şi veghează la respectarea constituției şi (a buna funcționare a autorităților publice. Preşedintele exercită funcția de mediere între puterile statului, precum şi între stat şi societate. Preşedintele este nu numai un arbitru, ci şi o autoritate administrativă supremă.

Dacă analizăm sarcinile şi prerogativele Preşedintelui României, în ansamblul lor, se pot delimita următoarele funcții ale instituției prezidențiale: de reprezentare a statului; de garant ai constituției şi mediator între puterile statului, între stat şi societate; de şef ai executivului.

Între Preşedintele României şi Guvern nu există raporturi de subordonare. Atât Preşedintele, *cât* şi Primul-ministru sunt şefii ce conduc (organizează, comandă, coordonează şi controlează) structuri ale administrației publice, realizând legătura dintre lege şi activitatea concretă de aplicare a ei, fie prin stabilirea unor norme, dar în limitele legii, fie prin prestarea serviciilor publice care nu sunt interzise de lege.

Parlamentul are un rol deosebit de important în asigurarea cadrului legislativ necesar tranziției României la economia de piață. El este organul reprezentativ suprem al poporului şi unica autoritate legiuitoare a țării, fiindu-i conferite cele mai importante competențe în conducerea societății. El adoptă legi constituționale, organice şi ordinare. Parlamentul este alcătuit din Camera Deputaților şi Senat alese prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat, fiind reprezentantul fidel al voinței poporului. Fiecare cameră îşi constituie comisii permanente şi temporare. Parlamentul dezbate programul şi lista Guvernului şi acordă încredere acestuia cu votul majorității deputaților şi senatorilor. El are şi rol de control.

Legiferarea aparține Parlamentului chiar dacă este îngăduită delegarea legislativă temporară Guvernului.

Guvernul este organul central al administrației de stat care exercită puterea executivă şi de dispoziție. Potrivit programului său de guvernare, acceptat de Parlament, Guvernul asigură realizarea politicii interne şi externe a țării şi exercită conducerea generală a administrației publice. El este răspunzător pen-

[1] Constituția României, Bucureşti, 1991, art. 8, al. 2, p. 7.

tru întreaga sa activitate, în fața Preşedintelui şi Parlamentului. Votul de neîncredere dat de Parlament duce la dizolvarea, Guvernului.

Guvernul înfăptuieşte un program politic care derivă din programul partidului politic ce a câştigat alegerile. El este investit de Parlament cu autoritate economică pentru administrarea țării şi realizarea reformei economico-sociale.

Justiția se exercită prin Curtea Supremă de Justiție, Curtea Constituțională, Consiliul Superior al Magistraturii, Ministerul Public etc, care au menirea de a păstra legalitatea.

Controlul de stat economico-financiar se exercită prin Curtea de Conturi, Garda Financiară ş.a. Rolul şi răspunderea acestor instituții în orice stat democratic constă în controlul modului de formare, administrare şi întrebuințare a resurselor financiare ale statului, respectarea legislației economice şi financiare de către toți agenții economici. De asemenea, Băncii Naționale îi revin sarcini deosebit de importante în conceperea şi controlul politicii monetare, de credit şi valutare.

Instituții specifice perioadei de tranziție sunt create pentru a ajuta trecerea țării la economia de piață, cum ar fi:

Fondul Proprietății de Stat, Fondurile Proprietății Private, Agenția Națională de Privatizare, Agenția Română de Dezvoltare, Consiliul de Coordonare, Strategie şi Reformă Economică etc.

Alte Instituții, Create pentru a asigura un dialog real: sindicatele, patronatul etc.

Economia de piață se deosebeşte de cea de comanda atât prin rolul şi structura organizațiilor componente atestatului de drept, cât şi prin modul lor de organizare şi funcționare, datorită acestor diferențe trecerea la economia de piață nu poate fi concepută fără schimbări profunde în cadrul organizațional.

Succesul reformei economice este condiționat de crearea şi dezvoltarea unui cadru organizațional adecvat condițiilor concrete existente în țara noastră şi cerințelor economiei de piață moderne, de implicarea şi răspunderea tuturor instituțiilor în restructurarea activităților economice şi sociale.

Fără un cadru organizațional adecvat perioadei de tranziție, fără intervenția activă şi responsabilă a statului în economie, jocul liber al pieței şi inițiativa privată pot genera în această etapă, crize acute pe diferite planuri: economic, financiar, social etc.

Pentru o mai bună înțelegere a rolului şi răspunderii diferitelor organizații în cadrul statului democratic considerăm utilă clasificarea acestora din mai multe puncte de vedere (vezi tabelul nr. 1).

Ridicarea performanței activității umane presupune divizarea muncit şi cooperarea eficientă a oamenilor în cadrul unui sistem de reguli sau norme de acțiune colectivă. Aplicarea acestor reguli şi obiectivarea lor, reglementarea statutului şi rolurilor oamenilor într-un sistem colectiv de mişcare se realizează prin intermediul unui cadru organizațional în care instituțiile şi întreprinderile au

cel mai mare roi în reglarea raporturilor social-economice şi în optimizarea disponibilităţilor acţionate ale unor grupuri sau colectivităţi umane.

Cadrul organizaţional este subordonat structurilor economice. Odată constituit, cadru! organizaţional influenţează Insă structurile economice potenţând la maximum disponibilităţile organizaţional-funcţionale ale relaţiilor economice şi sociale[1].

Organizaţiile (instituţiile şi întreprinderile) sunt create de diferite grupuri şi clase sociale pentru a le obiectiva eficient interesele, pentru a le reglementa raporturile dintre ele potrivit normelor de convieţuire sociale şi de acţiune care exprimă aceste interese. Cu ajutorul normelor statuate formal, cadrul organizaţional constituit poate reflecta cât mai adecvat cerinţele funcţionale ale structurilor economice şi servi grupurilor sociale cărora le aparţin. Cadrul organizaţional mijloceşte dobândirea unor nivele superioare de eficienţă atât în raporturile dintre grupuri sau categorii sociale, *cât* şi în raporturile dintre membrii grupului. între membrii unui grup social se pot stabili două feluri de relaţii formale şi informate.

În interiorul cadrului organizaţional deosebim două tipuri fundamentale: instituţiile şi întreprinderile.

Instituţiile sunt structuri organizatorice cu caracter formal care prestează un ansamblu de servicii sociale (economice, juridice, de control, financiare, bancare, educaţionale, culturale, medicale etc.) pe care societatea le constituie din necesitatea de a dobândi niveluri superioare de eficienţă. Cea mai mare parte dintre acestea au integral sau parţial caracter de stat, fiind subordonate statului sau controlate de stat, el însuşi conceput ca un complex instituţional.

Întreprinderile constituie, de asemenea, substructuri organizatorice cu caracter formal, care se ocupă îndeosebi de producerea şi comercializarea bunurilor materiale şi spirituale sau prestarea unor servicii cu caracter productiv.

Pentru a asigura maximum de eficienţă activităţii instituţiilor şi întreprinderilor formale, normale care guvernează mecanisme de funcţionare a structurilor organizaţionale trebuie să fie elaborate riguros şi grupate pe baza unor criterii logice şi operaţionale, dintre care amintim: coerenţa şi consistenţa reciprocă, structurarea ierarhică, precizia şi economicitatea, elasticitatea şi simplitatea etc.

Instituţiile trebuie să funcţioneze ca nişte catalizatoare ale tranziţiei. în acest scop, la constituirea fiecărei instituţii trebuie să se ţină seama cei puţin de următoarele criterii:

a) să aibă obiective clar definite care să răspundă cerinţelor reale ale reformei;
b) să dispună de atribuţii, competenţe şi răspunderi precis delimitate care să ofere condiţii favorabile stimulării iniţiativei personalului;

[1] Ion Tudosescu, Structura organizaţională a societăţii, în "Structurile organizaţionale şi eficienţa acţiunii') Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1978, p. 10-16.

c) să fie dotată cu mijloacele necesare realizării obiectivelor;
d) să stimuleze specializarea şi cooperarea între membrii instituţiei şi între instituţii;
e) să fie compatibile cu instituţiile din economia de piaţă internaţională;
f) să asigure permanent un raport favorabil între rezultate şi eforturi, să fie deci, suple, dinamice şi eficiente.

Tabelul nr. 1

Clasificarea organismelor statului de drept

Nr. crt.	Criteriul de clasificare	Grupe de instituţii sau organizaţii
1.	Rolurile îndeplinite	a) politice b)legislative c) juridice d) executive e) de control
2.	Natura activităţilor desfăşurate	a) politică b) juridică c) economică d) culturală e) socială etc.
3.	Modul de constituire	a) reprezentative b) numite, desemnate
4.	Forme de proprietate	a) publică b) particulară c) mixtă
5.	Componentele parteneriatului social	a) de stat b) sindicate c) patronale d) ale consumatorilor
6.	Funcţiile managementului	a) de previziune b) de decizie c) de coordonare d) de control
7.	Apartenenţei sau nu de Guvern	a) guvernamentale b) neguvernamentale
8.	Sfera de acţiune	a) centrale b) locale
9.	Scopul urmărit	a) profitabile b) neprofitabile

Obiectul acestui studiu îi constituie relevarea impactului unor instituţii naţionale asupra activităţii economice a întreprinderilor. Atingerea scopului pro-

pus implică în primul rând examinarea reformei întreprinderilor de stat şi a principalelor disfuncționalități care se manifestă în prezent la nivel microeconomic, iar în al doilea rând analiza incidențelor principalelor instituții naționale asupra organizării şi funcționării regiilor autonome şî societăților comerciale.

În vederea relevării incidenței unor instituții de stat asupra organizării şi funcționării întreprinderilor s-a elaborat şi difuzat un chestionar cadrelor de conducere din unele regii autonome şi societăți comerciale, precum şi din Ministerul Industriilor şi Fondul Proprietății de Stat, Răspunsurile primite de ia 46 cadre de conducere ne-au oferit posibilitatea desprinderii unor disfuncționalități şi formulării unor concluzii şi propuneri.

1.2. Reorganizarea întreprinderilor de stat

Activitatea economică se realizează prin mulțimea acțiunilor lor desfăşurate de întreprinderi şi instituții.

În economia de piață, întreprinderii - ca verigă de baza a societății - îi revine un loc central şi un rol hotărâtor în dezvoltarea producției sociale, în satisfacerea nevoilor materiale şi spirituale ale populației, în sporirea eficienței economice,

În perioada de tranziție la economia de piață în mediul intern şi extern al întreprinderii româneşti se produc mutații esențiale, centrul de greutate al deciziei şi răspunderii se deplasează de la nivelul macroeconomic spre cel microeconomic, spre întreprindere.

Până în prezent nu dispunem de o teorie închegată a întreprinderii în perioada de tranziție, respectiv de trecere a acesteia de la statutul de simplu executant al deciziei luate la nivel macroeconomic şi mezoeconomic, ia unul de veritabil agent economic, cu independență şi autonomie organizațională şi funcțională completă. Procesul de tranziție a început cu elaborarea şi aprobarea legislației de restructurare a unităților economice de stat în regii autonome şi societăți comerciale. Transformarea reală a acestor unități în agenți economici independenți şi autonomi se realizează treptat cu multe greutăți.

Transformarea întreprinderii şi a sistemului ei economic presupune un proces:

a) bine pregătit, dirijat şi controlat de instituțiile de stat;
b) complex, care necesită timp, se desfăşoară în etape şi ritmuri diferite de la o întreprindere la alta;
c) în care trebuie demolate şi construite structuri şi relații structural-funcționale noi;
d) care necesită cooperarea tuturor instituțiilor statului de drept;
e) în care întreprinderea trebuie să fie pusă treptat, pe măsura creării condițiilor necesare, în situația de a-şi asuma răspunderile pentru prezentul şi mai ales, pentru viitorul ei;

f) în care întreprinderea trebuie să fie îndrumată, ajutată şi protejata împotriva numeroaselor riscuri care o ameninţă;
g) în care se cer pregătite toate condiţiile impuse de privatizare:
h) în care se cere învinsă inerţia, transformate deprinderi, comportamente, mentalităţi şi asumate riscuri;
i) în care autonomia se învaţă şi se dobândeşte treptat.

Toate acestea modifică în mod fundamental concepţia şi practica organizării şi conducerii întreprinderii.

Prin legile nr. 15 şi 31/1990[1] au fost reorganizate unităţile economice de stat în regii autonome şi societăţi comerciale.

Prin aceste legi nu se face nici o distincţie legată de natura proprietăţii, întreprinderea de stat, cea privată sau cea mixtă, rezultată din combinarea în orice proporţie a acestora, fiind supuse aceloraşi reguli de organizare şi funcţionare. Acest fapt aşează întreprinderea de stat pe poziţie de egalitate în lupta de concurenţă cu întreprinderea privată atât pe piaţa interna cât şi pe cea externă. Astfel întreprinderea a fost repusă din punct de vedere formal pe locui ce i se cuvine în cadrul economiei naţionale. Determinând o schimbare de fond actele normative menţionate acordă tuturor întreprinderilor drepturi şi răspunderi sporite pentru desfăşurarea activităţii economice şi sociale.

Autonomia întreprinderii este o condiţie fundamentală a existentei şi funcţionării pieţei; iar aceasta, la rândul ei, creează condiţiile necesare manifestării autonomiei reale a întreprinderii.

În legătură cu autonomia întreprinderii la întrebările înscrise în chestionar am primit următoarele răspunsuri:

a) Consideraţi că unitatea dv. dispune de autonomia necesară, de libertatea de decizie şi acţiune? 25 subiecţi au răspuns Da, 18 Nu, 1 parţial, iar 2 nu au răspuns.

b) Autonomia conferită prin lege a fost însoţită de sporirea corespunzătoare a capacităţii de acţiune a întreprinderii?

27 subiecţi au răspuns Da, 14 Nu şi 5 nu au răspuns.

Aceste răspunsuri demonstrează că nu toate întreprinderile dispun de autonomie reală.

La finele anului 1993 structura agenţilor economici pe forme de proprietate se prezintă astfel[2];

- regii autonome (inclusiv subunităţi)	940
- societăţi comerciale	317192
din care:	
- cu capital de stat	8397
- cu capital privat	308795

[1] Vezi Legea privind reorganizarea unităţilor economice de stat în regii autonome şi societăţi comerciale nr. 15 din 7 august 1990 şi Legea privind societăţile comerciale nr. 31 din 16 noiembrie 1990.

[2] Buletin statistic de informare publică nr. 12/1993, p. 4.

- întreprinzători particulari	215345
din care:	
- asociații familiale	73028
- persoane independente	142317

Regiile autonome sunt organizate în ramurile strategice ale economiei naționale: producția şi distribuția de energie electrică şi termică; exploatarea substanțelor minerale utile şi livrarea acestora spre prelucrare în forme specifice, cu excepția exploatării maselor de roci comune, carierelor de materiale de construcții şi zăcămintelor de turbă; poştă şi telecomunicații; transporturi feroviare şi metrou; producție de armament, muniții, explozibile şi tehnică de luptă. Alte ramuri ale economiei naționale: administrația porturilor, aeroporturilor, drumurilor şi canalelor navigabile; controlul şi dirijările traficului aerian[1].

Restructurarea recentă a regiilor autonome a avut în vedere câteva criterii raționale: să constituie monopol natural, să desfăşoare activitate de interes public sau să producă bunuri şi să presteze servicii esențiale pentru apărarea țării şi siguranței naționale[2].

Din analiza ramurilor şi domeniilor în care se organizează regii autonome de interes național a rezultat că:

a) față de cele prevăzute în Legea 15/1990 s-au restrâns ramurile în care se organizează astfel de unități;
b) nu figurează nici o subramură sau domeniu de vârf cu efect de antrenare a dezvoltării şi de modernizare a economiei;
c) s-a făcut rabat la criteriul eficiență deşi bugetul de stai este deficitar. Regiile autonome suni persoane juridice şi funcționează pe bază de gestiune economică şi autonomie financiară.

Regia autonomă este proprietara bunurilor din patrimoniu! său. In exercitarea dreptului de proprietate regia autonomă posedă, foloseşte şi dispune, în mod autonom, de bunurile pe care le are în patrimoniu sau le culege fructele, în vederea realizării scopului pentru care a fost constituită, înstrăinarea bunurilor imobile aparținând regiei autonome sau încheierea de tranzacții în litigii cu o valoare de peste 10 milioane de lei se face cu aprobarea ministerului de resort. Ea trebuie să-şi acopere cu veniturile provenite din activitatea sa toate cheltuielile inclusiv dobânzile, amortizarea investițiilor şi rambursarea creditelor şi să obțină profit.

Din veniturile realizate, după acoperirea cheltuielilor, regia autonomă constituie fondul de rezervă şi fondul de dezvoltare, asigură sumele necesare satisfacerii unor necesități social-culturale şi sportive ori de perfecționare-recalificare ale personalului angajat, precum şi pentru cointeresarea prin premiere a acestuia, plăteşte impozitele, taxele, cotele de asigurări şi securitate

[1] Vezi Hotărârea Guvernului nr. 156/1993 prin care se restrâng ramurile in care se organizează regii autonome prevăzute în Legea 15/1990.
[2] Vezi Ordonanța Guvernamentală nr. 15 din 9.08.1993.

socială şi celelalte vărsăminte prevăzute de lege. Regiile autonome pot efectua direct operațiuni de comerț exterior. Unele regii autonome au un statut de monopol sau semimonopol. Astfel, energetica, transporturile feroviare, gospodărirea apelor reprezintă domenii vitale, în care există, de regulă, câte o singură regie autonomă.

Activitatea regiilor autonome poate fi influențată de stat prin pârghii economice cum sunt: credite cu dobânzi preferențiale, comenzi de stat, subvenții, impozite şi taxe.

Relațiile comerciale dintre regiile autonome, cele dintre societățile comerciale cu capital de stat, precum şi relațiile dintre ele, ori între ele şi stat, se desfăşoară pe baze contractuale pe temeiul principiului libertății contractuale. Regiile autonome pot practica între ele şi în raporturile cu terții, prețurile decurgând din acțiunea conjugată a cererii şi ofertei, cu excepția situației când pe piața românească nu există cel puțin trei agenți economici care să comercializeze acelaşi tip de bun, lucrare sau serviciu, precum şi cu excepția cazurilor în care prețurile sunt subvenționate de stat potrivit hotărârii Guvernului. În aceste din urmă cazuri prețurile se vor stabili de către Guvern prin negocieri cu agenții economici.

Societățile comerciale au fost" organizate în celelalte ramuri şi domenii de activitate de interes republican prin hotărârea. Guvernului, iar cele de interes local prin decizia organului administrativ local de stal, inițial, capitalul social al societăților comerciale constituite era deținut de statul român. Bunurile din patrimoniul societății comerciale sunt proprietatea acesteia, cu excepția celor dobândite cu alt titlu. Societățile comerciale înființate conform legilor 15 şi 31/1990 au avut un singur acționar, respectiv statui, până la transferul parțial al acțiunilor sau părțile sociale, către terțe părți.

Formele principale de societăți comerciale sunt: societăți în nume colectiv, societăți în comandită simplă, societăți în comandită pe acțiuni, societăți pe acțiuni, societăți cu răspundere limitată.

Societățile comerciale cu capital de stat au transmis Fondului Proprietății de Stat (FPS) 70% din cuantumul capitalului social stabilit, iar 30% Fondurilor Proprietății Private (FPP).

În privința organizării şi funcționării societăților comerciale cu participare străină reglementări importante s-au stabilit prin Legea nr. 35/1991[1].

Societățile comerciale pot fi influențate de stat prin pârghii economice cum sunt: credite cu dobânzi preferențiale, comenzi de stat, subvenții, impozite şi taxe.

În societățile comerciale statul poate să-şi promoveze şi să-şi apere interesele pe poziție de egalitate cu orice altă persoană fizică sau juridică corespunzător numărului de acțiuni sau părți sociale pe care ie deține, fără nici o imixtiune şi substituire în sfera decizională operativă a conducerii societății.

---

[1] Vezi Legea privind regimul investițiilor străine nr. 35/1991 completată şi republicată în Monitorul Oficial al României nr. 185 din 108.1993.

1.3. Disfuncționalități manifestate în activitatea întreprinderilor

Aplicarea de către Guvern a unor măsuri de restructurare a organizării şi conducerii economice şi retragerea sa bruscă din calitatea de administrator şi manager general al economiei, fără o minimă pregătire a întreprinderilor, a dus ia dereglarea conducerii acestora, cu consecințe dezastruoase asupra nivelului şi eficienței producției.

La întrebarea "Considerați că în România, retragerea statului din activitatea economică a fost prematură?" 73,9% din subiecți au răspuns afirmativ, 21,7% au răspuns negativ, iar restul de *4,4%* nu au răspuns la aceasta întrebare.

În privința dezangajării statului pe plănui activității economice, în general, şi a întreprinderilor în special, subiecții investigați au dat o mare varietate de răspunsuri, dintre care enumerăm pe cele mai importante, în ordinea descrescândă a menționării lor: scăderea producției şi productivității muncii; creşterea instabilității economice, inflație, blocaj financiar; concurență neloială; scăderea exportului; eroziunea autorității statului; distrugerea patrimoniului; sporirea şomajului; importul unor produse mai puțin necesare; degradarea protecției sociale; corupție; întârzierea formarii pieței libere; menținerea prețurilor de monopol; decapitalizarea societăților comerciale; indisciplină contractuală; dezechilibrarea sistemului de prețuri; scăderea nivelului de trai, devalorizarea leului.

Analiza răspunsurilor referitoare ia dificultățile cu care se confruntă în prezent întreprinderile ne-a permis ierarhizarea acestora

Tabelul nr. 2

Ordonarea greutăților în funcție de ponderea răspunsurilor primite

Nr. crt.	Dificultatea întâmpinată	Pondere (în %)
1.	Lipsa fondurilor valutare necesare procurării de mașini, utilaje, tehnologii, materii prime	78,2
2.	Insuficiența mijloacelor circulante proprii necesare desfășurării normale a activității economice	63,0
3.	Lipsa de comenzi ferme	54,3
4.	Metode, instrumente şi pârghii neadecvate noului sistem economic	50,0
5.	Insuficienta protecție națională a produselor fabricate de întreprindere	47,8
6.	Nivel tehnic şi tehnologic scăzut al întreprinderii	41,0
7.	Necesitatea restructurării (parțiale sau totale) a nomenclatorului de produse	34,8
8.	Statutul neclar al cadrelor de conducere	34,7
9.	Necunoașterea cerințelor pieței	30,4
10.	Sistem de organizare şi conducere neadecvat mecanismelor pieței	26,0
11.	Competitivitate redusă	19,5

Menționăm că 80,4% din subiecți au fost fie părere că unele din acestegreutăți s-ar fi putut evita în condițiile anul sprijin mai mare din partea instituțiilor de stat.

În continuare, ne vom opri asupra unora din dificultățile cu care se confruntă în prezent majoritatea întreprinderilor.

1.3.1. Criza de autoritate a conducerii întreprinderilor

Criza de autoritate rezidă în neîncrederea salariaților în competența managerilor şi neîndeplinirea de către aceştia a deciziilor adoptate.

În ultimii trei ani directorul sau directorul general al oricărei societăți comerciale, nu a avut practic un contract de muncă, pentru că nu avea cu cine să-l încheie, cine să-l sprijine şi în fața căruia trebuia să răspundă de acțiunile sale. În acest context, sindicatele, prin forță de multe ori, pentru a-şi satisface revendicările economice, au recurs la înlocuirea directorului general şi a altor cadre de conducere din întreprindere. În numeroase cazuri, sub presiunea masei de salariați, au fost înlocuite cadre de conducere valoroase, cu o bogată experiență în acest domeniu, cu altele mai puțin competente şi exigente, dispuse la compromisuri. în condițiile lipsei unei legislații corespunzătoare, conducătorii întreprinderilor de stat s-au trezit dintr-o dată, în postura de a nu mai da socoteală nimănui pentru ceea ce fac, iar salariații să-şi aleagă şefii care să le permită să acționeze după bunul plac. Pentru cei mai mulți dintre salariați, ierarhiile profesionale şi administrative au dispărut. Or, managerii trebuie să asigure buna gestionare şi paza valorilor încredințate de acționari, ordinea şi disciplina în producție şi, în ultimă instanță, eficiența activității economice. Scăpați de sub supravegherea managerilor unii salariați fie trag chiulul, fie trec la însuşirea directă, prin sustrageri şi furturi de produse şi active.

Mişcările de cadre din conducere au fost făcute deseori după scenarii bine puse la punct, de grupuri de salariați interesați să obțină venituri fără ca acestea să aibă o corespondență în munca depusă, în productivitate, să închidă ochii directorilor asupra păstrării şi dezvoltării patrimoniului întreprinderilor. Au fost şi numeroase cazuri de manipulare a oamenilor de către sindicate care au împărțit salariații în tabere adverse, pentru a-şi impune mai uşor punctul de vedere.

Noile cadre de conducere au preferat să evite confruntările cu salariații, acceptând cu uşurință revendicări nejustificate, tolerând acte de indisciplină. Alegerea cadrelor de conducere de către salariați, care s-a practicat în numeroase unități a întărit această tendință generală, prin ignorarea obligațiilor şi răspunderilor normale şi prin neaplicarea criteriilor de apreciere a performanței unei întreprinderi. S-au înmulțit astfel transferurile ilicite de capitaluri în noile firme constituite de unele cadre de conducere foste sau actuale fără să fie sancționate prompt şi obligate ia plata prejudiciilor provocate[1]. Fenomenul a

[1] Corneliu Cârlan, *Scurgerea ilegală a capitalului de stat poate fi oprită*, Adevărul nr. 273 din 22.12.1991.

fost favorizat şi de statutul ambiguu al cadrelor de conducere ale întreprinderilor publice şi lipsa unor instrumente adecvate de control şi cointeresare a acestora.

Cercetările au evidenţiat existenţa a numeroase lacune în organizarea şi conducerea întreprinderilor. Avem în vedere, îndeosebi, insuficienta preocupare a cadrelor de conducere ale întreprinderilor pentru asigurarea de comenzi şi de materii prime şi materiale, pentru organizarea producţiei şi a muncii, pentru întreţinerea şi repararea echipamentelor de producţie etc Au dispărut într-o mare măsură planificarea economico-financiară şi programarea operativă, activitatea de normare ştiinţifică a factorilor de producţie şi de raţionalizare a cheltuielilor directe şi indirecte.

În locul strategiilor manageriale care să înlesnească implementarea reformei economice, mulţi manageri s-au preocupat de propriile lor afaceri, lăsând în voia soartei întreprinderile de stat. Astfel, o parte a directorilor întreprinderilor de stat îşi folosesc timpul nu pentru organizarea şi conducerea unităţilor respective, ci pentru afaceri personale.

Multe dintre deficienţele de organizare şi conducere se reflectă în costuri şi preţuri mari, care se transmit în lanţ de la o întreprindere la alta, determinând o scădere a competitivităţii pe ansamblul economiei.

În prezent cele mai mari creşteri de costuri se datorează[1]:

a) măririi cheltuielilor materiale ca urmare a indisciplinei tehnologice, furturilor de materii prime şi materiale etc.;
b) majorării salariilor pe unitatea de produs ca urmare a necorelării numărului de salariaţi cu sarcina de producţie;
c) sporirii cheltuielilor convenţional constante pe unitatea de produs ca urmare a scăderii producţiei, măririi ratei dobânzilor, a creşterii stocurilor de producţie neterminată, produse finite sau materii prime.

O administraţie păguboasă a făcut ca în multe întreprinderi birocraţia, lenea, chiulul, lucru! de mântuială, incompetenţa, mărfurile de slabă calitate, să devină, după aproape patru ani de tranziţie, larg răspândite şi acute.,

Criza de autoritate s-a concretizat în nerespectarea obligaţiilor care decurg din legislaţia muncii, în deteriorarea ordinei şi disciplinei muncii, în scăderea exigenţei faţă de întreţinerea maşinilor şi instalaţiilor, faţă de calitatea produselor, faţă de gospodărirea judicioasă a materiilor prime, energiei şi combustibilului, în diminuarea producţiei şi a productivităţii muncii etc.

Această criză trebuie şi poate fi depăşită prin aplicarea contractului de management[2]. Prin adoptarea acestei legi se pune capăt hotărârilor arbitrare în ce priveşte numirea şi menţinerea în funcţie a directorilor. Deosebit de importantă este stabilirea concretă pentru fiecare întreprindere cu capital integral sau majoritar de stat a condiţiilor contractuale de către FPS şi FPP cu concursul ministerelor de resort, selecţia riguroasă a managerilor şi încheierea contractelor.

---

[1] Costache Rusu, *Reducerea costurilor şi negocierea produselor*, Economistul nr. 355/1993.
[2] Vezi Legea contractului de management nr. 66 din 7.10.1993.

În acest fel directorul capătă un statut juridic clar ce-i conferă nu numai drepturi, ci şi răspunderi. La rândul său, el poate stabili reguli clare ale raporturilor sale cu subalternii aflați pe scara ierarhică inferioară - directori adjuncți, ingineri şefi, contabili şefi, şefi de secție etc., care să-l sprijine pe director în exercitarea atribuțiilor de a promova, în toate domeniile competența şi exigența, ordinea şi disciplina.

Se creează astfel şi posibilitatea întăririi încrederii salariaților în cadrele de conducere şi a autorității acestora.

1.3.2. Decapitalizarea întreprinderilor

Teoretic, dar şi practic, orice întreprindere trebuie să funcționeze pe baza resurselor proprii.

În prezent întreprinderile de stat nu dispun de o autonomie financiară reală.

Decapitalizarea întreprinderilor de stat este o moştenire de la vechiul sistem economic[1]. Se ştie că în anii '80 a fost luată o măsură care a condus la reducerea mijloacelor circulante ale întreprinderilor şi concentrarea lor la banca națională, care le punea la dispoziția întreprinderilor sub formă de credite cu dobânzi mici.

După anul 1989 însă, în loc ca sumele uriaşe care reprezentau normative ale mijloacelor circulante ale întreprinderilor, să fie trecute în patrimoniul acestora, ele au rămas în patrimoniul băncii naționale şi băncilor comerciale, în perioada postrevoluționară decapitalizarea s-a accentuat datorită faptului că nu s-au adoptat măsurile necesare protejării capitalului întreprinderilor de stat. Astfel, nerespectarea corelației dintre producție şi salarii şi renunțarea temporară la amortizarea fondurilor fixe, gestionarea necorespunzătoare a patrimoniului, indisciplina financiară etc. au favorizat blocajul financiar şi inflația.

În acest context, întreprinderile de stat pentru a-şi putea desfăşura normal activitatea trebuiau să recurgă, în continuare, fa credite bancare, dar cu dobânzi foarte mari Dobânda însă nu poate fi inclusă în prețul de vânzare al produselor fabricate, ci trebuie acoperită din profitul unității. Dar ponderea acestui profit, nu este nici pe departe, în măsură, sa depăşească rata actuală a dobânzii.

După unele aprecieri, mijloacele circulante proprii ale unor întreprinderi de stat sunt foarte mici, sub 5% din necesar[2]. De exemplu: IMGB îşi asigură din capital propriu numai 1,5% din necesarul de resurse financiare[3]. Restul de 98,5% se procură pe calea creditului.

---

[1] Dezbateri, *Întreprinderea - între autonomie şi intervenția statului*, Tribuna Economică nr. 13,14,15/1993.

[2] Dezbatere, *Politica dobânzilor înalte împotriva inflației sau împotriva producției?,* Adevărul nr. 1112 din 19.11.1993.

[3] Marin Stelian, *O economie se redresează cu bani ieftini*, Adevărul nr. 1098 din 3.11.1993.

În anii 1991 şi 1992 creditul bancar a scăzut cu *66%,* ceea ce explică toate greutăţile financiare prin care trec întreprinderile.

Pentru întreprinderile de stat creditul nu este o resursă financiară întâmplătoare, ci completează în proporţii diferite capitalul circulant.

Efectele creşterii dobânzilor sunt încă puternic resimţite de întreprinderi. Cheltuielile cu dobânda diminuează puternic profitul. În acest fel băncile obţin profituri mari pe seama falimentării întreprinderilor.

Posibilitatea întreprinderilor de a se capitaliza din profit este destul de redusă şi de lungă durată, impozitul pe profiturile întreprinderilor de 45%, nefiind stimulator pentru ca acestea să-şi sporească veniturile. Or, dacă ia nivelul întreprinderii nu se creează profit, nu se pot asigura nici capitalizarea, nici dezvoltarea producţiei, nici locuri de muncă, nici salarii mai mari.

Subcapitalizarea este una din principalele cauze ale blocajului financiar, care are un efect paralizant asupra redresării producţiei.

Dificultăţile financiare rămân principatul factor cu efecte negative asupra activităţii întreprinderilor, atât datorită livrării de produse fără plata asigurată, întârzierilor în efectuarea plăţilor de către beneficiari, cât şi lipsa unei discipline financiare foarte riguroase, cuplată cu un birocratism bancar, accesul dificil la credite bancare, care frânează dinamica managerială şi prelungeşte fazele intermediare ale procesului de aprovizionare-producţie-desfacere. În perioada de aşteptare a banilor, întreprinderile nu-şi pot relua ciclul de producţie, fiind nevoite să apeleze la credite bancare.

Blocajul financiar ameninţă cu închiderea a mii de unităţi economice şi transformarea a sute de mii de salariaţi în şomeri şi acesta, nu ameninţă numai unităţile nerentabile, ci şi pe cele rentabile, care nu şi-au putut încasa contravaloarea producţiei vândute pe credit

Băncile româneşti practică un indice al dobânzilor asemănător pentru activitatea comercială şi pentru cea de producţie şi de investiţii. Or, pretutindeni în lume, băncile stabilesc dobânzi diferenţiate, acordând niveluri mai scăzute producţiei şi investiţiilor. În loc să fie sprijinită producţia naţională, să micşorăm rata şomajului şi să nu îndatorăm generaţiile viitoare cu creditele externe, băncile au contribuit la îmbogăţirea masei comercianţilor interni şi din afară.

Multe întreprinderi fac împrumuturi bancare şi investesc bani în obţinerea diverselor produse pe care nu reuşesc să le comercializeze şi să încaseze banii în timp scurt. Astfel, posibilităţile de rambursare a creditelor sunt stopate, blocându-se fluxurile financiare.

Dacă producţia nu va fi redresată, atunci oferta va continua să rămână restrânsă, inflaţia va creşte şi mai mult, iar leul nu va avea nici o şansă de revalorizare.

În timp ce rentabilitatea societăţilor comerciale de producţie nu depăşeşte, de regulă, 5-6 procente, băncile ating nivelul câtorva zeci de procente[1]. Aşa se face că băncile sunt cele mai rentabile.

---

[1] Mihai Ionescu, *Băncile fi creditele*, Adevărul nr. 404 din 29.05.1993.

Logica bancară de acordare a creditelor pe criterii pur "de piață" - cum se practică în țările occidentale, ignoră relațiile economice de tranziție de la noi din țară.

Este inadmisibil să aplici în perioada de tranziție principii valabile economiei de piață (spre care tindem), dar de care ne desparte încă o perioadă de timp. Prin actuala politică de creditare, ca şi prin politica valutară promovată de bănci - politică ce nu ține cont de momentul tranziției, asistăm neputincioşi la falimentul întreprinderilor româneşti.

Trebuie înțeles faptul că situația actuală a întreprinderilor de stat nu se poate imputa, în exclusivitate, acestora, ci şi Parlamentului, Guvernului şi Băncii Naționale, care nu au acționat cu competență şi operativitate în prevenirea şi eliminarea decapitalizării întreprinderilor de stat,

O condiție de bază a bunei desfăşurări a activității întreprinderilor o constituie recapitalizarea lor, dotarea acestora cu mijloace circulante necesare desfăşurării normale a activității economice.

Această situație trebuie şi poate fi remediată prin ajutorul de stat, în primul rând prin subvenții, dar şî prin scutiri de impozite şi alte surse, fireşte numai după o profundă analiză economico-financiară a fiecărei întreprinderi de stat. Se cer, de asemenea, riguros analizate şi aşa-zisele credite "neperformante" şi în funcție de cauzele care le-au determinat să fie găsite soluții corespunzătoare de lichidare a acestora[1]. În aplicarea măsurilor trebuie să prevaleze preocuparea pentru aducerea întreprinderilor cu dificultăți financiare în stare de profitabilitate. Restrângerea sau eliminarea blocajului financiar implică măsuri care să elimine cauzele care le-au generat cum ar fi: preluarea la datoria publică a creditelor neperformante, provenind din comenzile lansate înainte de anul 1990, pe baza planurilor de investiții ce au fost ulterior sistate; accelerarea vitezei de decontare a documentelor de plată de către bănci; dobânzile la credite bancare să fie diferențiate în funcție de destinație, păstrându-se un nivel mediu acceptabil; o dobândă mai mare la activitățile cu viteză de rotație mai mare a capitalului circulant şi o dobândă mai mică pentru creditele destinate producției cu ciclu de fabricație mai lung, inclusiv pentru investiții[2].

1.3.3. Nivelul prețurilor nu reflectă cheltuielile raționale de producție şi comercializare

În condițiile în care cererea de produse pe piață, în special a celor de larg consum, depăşeşte considerabil oferta, prețurile nu mai pot constitui un instrument de echilibrare. În consecință, abandonarea controlului prețurilor în contextul în care lipseau mecanismele de reglare specifice pieței, au permis întreprinderilor de stat să includă în costuri toate defecțiunile organizatorice şi

[1] C. Pasat, *Expertizarea societăților comerciale*, Economistul nr. 357/1993.
[2] Dezbatere, *Fiscalitatea între salvarea bugetului şi paralizarea producției*, Adevărul nr. 1121 din 30.11.1993.

de producție interne (goluri de producție, scheme supraîncărcate de personal, comisioanele nejustificate, furturile etc.).

Absența unei concurențe reale lasă consumatorul la dispoziția producătorului monopolist.

Producătorii au inclus, de regulă, în prețuri toate creşterile de salarii, fără să caute alte soluții de sporire a productivității muncii. Managerii din întreprinderi au acceptat formula cea mai comodă - care le asigură menținerea posturilor - de creştere globală a veniturilor salariale, în loc să facă o redimensionare a personalului, în funcție de condițiile reale de producție şi desfacere,

În cadrul regiilor autonome, deşi guvernul poate institui legal, orice formă de control asupra prețurilor şi tarifelor, totuşi mişcările revendicative au profitat de situația de monopol a unităților în care s-au desfăşurat, determinând acceptarea unor salarii care au dus la mărirea costurilor care - într-un fel sau altul - sunt suportate de la bugetul național. Datele publicate privind salariile în unele regii autonome (RENEL, SNCFR etc.) arată că nu este vorba exclusiv de o retribuire legată de crearea de valori pe măsură, ci şi de niveluri impuse de situația de monopol. Nimic nu justifică discrepanțele mari şi alte avantaje pecuniare, ale unor angajați ai regiilor autonome față de aceleaşi categorii profesionale şi randamente în muncă din societățile comerciale.

În contextul absenței unui cadru legislativ coerent, producătorii şi comercianții fixează prețuri fără ca acestea să aibă o fundamentare riguroasă, în acest fel are loc o scumpire artificială a prețurilor pe toată filiera: de la materiile prime până la produsele finite. Degeaba va încerca o verigă sau alta din lanțul de producție să facă ordine în propria ogradă, dacă cei din aval şi cei din amonte nu se vor înscrie la acest efort, rezultatele vor fi nule.

În consecință, în practică se constată o tendință de creştere continuă a prețurilor de consum, generată de penuria de bunuri şi servicii necesare populației şi de dorința unor producători şi comercianți de a obține profituri maxime.

Aceasta nu înseamnă o liberalizare reală, întrucât prețurile nu trebuie să acopere incompetența, dezinteresul, favorizate de criza de producție. Ar fi trebuii ca liberalizarea să înceapă cu stabilirea unor prețuri în condițiile utilizării normale atât a capacităților de producție, cât şi a forței de muncă.

Haosul creat printr-o astfel de liberalizare a dus la o adevărată psihoză inflaționistă. Prețurile cresc mai mult decât ar trebui pentru că producătorul care continuă să dețină o poziție de monopol, are posibilitatea să supraliciteze, adică să ceară pe marfa sa mai mult decât face în realitate, iar cumpărătorul este nevoit s-o cumpere, chiar dacă nu este necesară pe moment, deoarece ştie că mâine ea va fi mai scumpă. Fuga permanentă din fața banilor asigură în fapt inflației un resort propriu de creştere. Nimeni nu spune că prețurile să fie controlate în România, fiecare să fie liber în determinarea lor, dar un organ de control ar trebui să verifice la întreprinderile de stat, mai ales ia produsele de monopol - corectitudinea elementelor de calcul.

Astăzi furnizorii îşi stabilesc după bunul plac şi marja de profit care se adaugă la preţul de bază al produsului destinat vânzării. Acestuia, odată intrat în circuitul comercial, i se mai cumulează şi adaosul comercial al fiecărei verigi de trecere spre cumpărător.

La preţurile de producţie ridicate se aplică un adaos comercial mare, practicat de comercianţii de stat şi particulari, dornici să se îmbogăţească rapid pe seama cumpărătorilor care devin tot mai săraci[1].

Producătorului şi importatorului care stabilesc preţul de bază i s-a alăturat vânzătorul care câştigă atât de pe urma bazei de calcul ridicată a preţului, cât şi prin nivelul procentual ridicat al adaosului comercial practicat. Ca urmare vânzătorul optează, de regulă, pentru un produs scump, pentru că îi aduce un venit ridicat, refuzând un produs ieftin, la care venitul absolut este mai mic.

Preţul mărfii într-o economie sănătoasă este dat de cheltuielile de producţie şi de transport şi abia după aceea de cele cu vânzarea - în cadrul căreia partea principală o ocupă promoţia, publicitatea. Preţul trebuie să acopere costul mărfii şi cheltuielile de desfacere şi un venit raţional al comercianţilor. Or, în practică adaosul comercial depăşeşte la unele produse chiar preţul de producţie, asigurând comerciantului un venit necuvenit de activitatea depusă. În comerţ se obţin pe seama adaosului şi tot felul de acţiuni speculative profituri mai mari şi mult mai uşor ca în producţie. Astfel, la producător ajung sume derizorii, de unde şi continua reducere a producţiei. Revenirea la un echilibru între preţuri şi puterea de cumpărare, nu e însă posibilă fără creşterea producţiei şi a calităţii. Dacă preţurile nu reflectă fidel costurile este, practic, imposibil să se cunoască rentabilizarea reală a unei întreprinderi şi să se evalueze corect activele ei.

1.3.4. Discrepanţa mare între preţuri şi salarii

În timp ce preţurile au fost aduse la nivel european şi chiar mondial, veniturile salariale - cu toate presiunile sindicale continuă să rămână la nivelul unor ţări înapoiate. Această stare de fapt este tolerată de organele de stat, având ca efect direct îmbogăţirea nejustificată a unui număr redus de manageri şi patroni pe seama sărăcirii majorităţii populaţiei ţării şi creşterea stării de nemulţumire a acesteia şi de instabilitate politică.

Scăderea nivelului de trai se datorează creşterii mai rapide a preţurilor decât a veniturilor reale ale populaţiei. Promovarea unei politici orientate către salarii mici nu are drept urmare o economie reală. De cele mai multe ori, aceste economii aparente sunt substanţial depăşite de cheltuielile sau pierderile determinate de starea de spirit necorespunzătoare a salariaţilor şi scăderea productivităţii muncii. O forţă de muncă deosebit de ieftină nu favorizează dezvoltarea pieţei interne şi nici investiţiile în tehnologii moderne. Munca este tot

[1] Adriana Vela, *Adaosul comercial = speculă legală revoltătoare*, Adevărul 319 din 16.02.1993.

mai compromisă deoarece preţul ei în termeni reali este singurul care scade[1]. Or, factorul hotărâtor în redresarea şi relansarea producţiei este munca, ştiinţa organizării muticii, disciplina. Prin cointeresare se poate spori valorificarea celei mai importante bogăţii a ţării - resursele sale umane.

În domeniul salarizării personalului persistă o serie de carenţe între care menţionăm:

- salariile nu sunt corelate nici cu producţia şi productivitatea şi nici cu preţurile cum pretind sindicatele;
- insuficienta preocupare pentru normarea şi evaluarea muncii depuse de fiecare categorie de personal şi de fiecare om în parte;
- menţinerea unui număr de persoane mai mare decât nevoile reale ale producţiei;
- nerespectarea disciplinei muncii şi producţiei etc.

Politica salarială şi sistemul de salarizare nu sunt fundamentate pe principii economice şi de justiţie socială, ci sunt guvernate de presiunea socială a celui mai puternic, conţinând evidente inechităţi generatoare de persistente nemulţumiri sociale.

Negocierile salariale pornesc de la salariul de bază. La acesta se adaugă sporurile, care sunt procentuale, ajungându-se uneori, până la dublarea salariului. Astfel sub presiunea sindicală se aplică în practică numeroase sporuri: spor pentru condiţii diferite de muncă, spor de toxicitate, spor de vechime, spor de fidelitate, spor 'de conducere etc. Din cauza sporurilor întreprinderile sunt nevoite să crească preţurile.

Indexarea nu ţine suficient seama de rezultatele financiare ale întreprinderii, ea este, de regulă, egală pentru toţi, fapt care nu stimulează pe cei care muncesc mai mult şi mai bine.

Pe parcursul ultimilor doi ani, în special în industrie, s-a constituit o ierarhizare piramidală a ramurilor. La baza ierarhiei se situează societăţile comerciale cu dotare tehnică redusă (din industria alimentară, uşoară etc.), iar în vârful piramidei societăţile comerciale care beneficiază de poziţia de monopol asupra producţiei în economia naţională. Au apărut astfel diferenţe mari şi nejustificate a salariilor din punct de vedere economic.

În prezent, în majoritatea societăţilor comerciale cu capital de stat, salariile fixate nu reflectă corect activitatea societăţilor şi ramurilor din care fac parte, fapt pentru care creează numeroase impedimente în funcţionarea normală a pieţei muncii.

Evoluţia veniturilor salariale este determinată de amploarea şi frecvenţa nemulţumirilor sociale şi nu de creşterea producţiei şi a productivităţii' muncii, ceea ce a generat mărirea discrepanţei dintre cerere şi ofertă de mărfuri şi servicii şi, respectiv, dintre evoluţia salariului nominal şi a celui real. Salariaţii primesc bani tot mai ieftini, deşi sunt nevoiţi să cumpere mărfuri tot mai scumpe.

[1] Gh. Cercelescu, *Preţul muncii - singurul în scădere*, Adevărul nr. 249 din 18.11.1992.

Reducerea producţiei şi productivităţii muncii şi creşterea accelerată a salariilor nominale reprezintă factorul cu influenţele cele mai mari în evoluţia procesului inflaţionist, a sporirii şi deformării preţurilor mărfurilor şi tarifelor serviciilor, în deteriorarea monedei naţionale.

Autonomizarea salariilor în economia reală în raport cu indicatorii economici reprezintă expresia cea mai concludentă a nerespectării legilor economice în general şi ale economiei de piaţă în special.

Stabilirea mărimii salariilor ar trebui să se facă în funcţie de o serie de criterii folosite în ţările cu economie avansată de piaţă, cum ar fi: costul forţei de muncă, aportul adus la performanţele globale ale întreprinderii, îmbinarea diferenţierii salariilor individuale în raport cu contribuţia fiecărei persoane la rezultatele activităţii întreprinderii, cu apropierea nivelului salariilor pentru anumite categorii de personal în funcţie de tendinţa continuă de sporire a eficienţei activităţii prestate de acea categorie de personal, corelarea salariilor cu ciclurile activităţii economice a unor întreprinderi (prin creşterea salariilor în fazele ascendente ale ciclului economic şi reducerea lor în fazele descendente)[1].

Prin determinarea mărimii salariilor în raport cu aceste criterii precum şi a altora se poate asigura atât cointeresarea salariaţilor în creşterea eficienţei economice, cât şi echitatea în repartizarea valorii nou create în cadrul întreprinderii respective.

1.3.5. Preocupări şi rezultate anemice în restructurarea şi retehnologizarea întreprinderilor

întreprinderile româneşti au nevoie stringentă de restructurarea şi retehnologizarea producţiei (respectiv de înnoirea tehnologiilor de fabricaţie, echipamentelor, de reţele know-how etc.) pe care le folosesc pentru realizarea produselor şi serviciilor, Numai prin restructurarea şi retehnologizarea producţiei se va putea asigura ridicarea calităţii produselor astfel încât acestea să devină comparabile cu cele de pe piaţa externă, atât calitativ, cât şi ca preţ. adică potenţial exportabile.

Oprirea declinului producţiei, redresarea şi dezvoltarea ei implică măsuri ample de restructurare şi retehnologizare. Un studiu întreprins în industria electronică, electrotehnică şi de mecanică fină, arată că din 122 agenţi economici cu producţie industrială, 105 sunt viabili, realizează produse care se cer pe piaţă, dar pentru 55% dintre aceştia sunt necesare acţiuni de retehnologizare pentru creşterea competitivităţii; şansele celorlalţi agenţi economici, în număr de 17 se apreciază că sunt reduse[2].

Restructurarea nu înseamnă dezindustriaiizare, ci constă în încercarea de revitalizare a întreprinderilor, reorganizarea şi modernizarea lor, căutarea de

---

[1] I.D. Adumitrăcesei, *Criterii pentru determinarea mărimii salariilor*, Tribuna Economică nr. 44/1993, p. 10-11.

[2] George Stamate, *Strategii de restructurare*, Tribuna Economică nr. 43/1993.

soluții pentru folosirea potențialului tehnic existent şi asigurarea de locuri de muncă.

Întreprinderile sunt considerate doar obiect sau subiect pentru privatizare, ignorându-se necesitatea dezvoltării producției autohtone. Bugetul țării nu prevede nimic cu privire la retehnologizarea industriei. Sistematic, ia toate nivelurile, se susține necesitatea sporirii aportului investitorilor străini, iar când se obține câte un credit în valută acesta se împrăştie în acțiuni mărunte, nu în cele care privesc progresul industriei româneşti.

Industria românească, departe de a fi un morman de fiare vechi - cum s-au grăbit să o eticheteze unii "manageri" aflați temporar ia putere - este capabilă prin restructurare şi retehnologizare de a-şi reveni rapid.

Specialiştii întreprinderilor apreciază că ambele procese au fost declanşate, dar deocamdată, rezultatele sunt departe de a produce satisfacție, nici într-un domeniu, nici în altul Or, economia noastră se cere orientată către alinierea rapidă ia structurile tehnologice înalt performante comparabile cu realizările statelor dezvoltate de pe continentul european şi din lume.

Retehnologizarea industriei este cerută de fabricarea de produse calitativ superioare şi cu un consum redus de materii prime şi energie[1].

Deşi există studii sectoriale de restructurare pe principalele ramuri deficitare - siderurgie, petrochimie, electrotehnică şi electronică, iar multe unități, la rândul lor, şi-au elaborat studii solide de fezabilitate, totuşi se constată apariția unui blocaj determinat de câțiva factori majori: potențialul propriu de cercetare-dezvoltare, resursele valutare disponibile şi lipsa unor programe riguroase de restructurare-retehnologizare şi de privatizare. Programul de privatizare a unui număr mare de unități mici şl mijlocii într-un termen relativ scurt a determinat o stagnare a preocupărilor în domeniul restructurării. Mulți manageri de societăți comerciale susțin că nu e cazul să angajeze fonduri în acțiunea de restructurare a societăților respective care, într-un an sau doi, se vor vinde unor proprietari ce pot să conceapă un alt mod de restructurare[2].

Întrebare care se ridică este: ce siguranță avem că se va realiza programul de privatizare în termenele stabilite? Dacă nu se va putea realiza mai aşteptăm doi ani şi apoi începem restructurarea producției?

Retehnologizarea se poate realiza - în primul rând - prin eforturile proprii de cercetare-dezvoltare, precum şi prin achiziționarea de echipamente şi tehnologii străine, procurate cu valuta obținută din exportul mărfurilor româneşti şi, în al doilea rând, trebuie să apelăm la credite externe şi, mai ales, la capitalul străin.

În privința cercetării menționăm că în loc să menținem şi să consolidăm institutele de cercetare ştiințifică şi inginerie tehnologică, mai ales că acolo zes-

---

[1] Constantin Moisuc, *Cum atragem capitalul străin?*, Adevărul nr. 127 din 27.05.1990.

[2] Constantin Predescu, *Un duel - fără spadă - între privatizare şi restructurare*, Adevărul nr. 1104 din 10.11.1993.

trea economiei naționale este cea mai valoroasă şi de aici putea să înceapă procesul de restructurare şi retehnologizare a producției, acest sector de vârf al economiei naționale - mai ales prin capacitatea umană - a fost risipit, lăsat să dispară sau să se scurgă în afara țării. Tocmai acest izvor de creativitate reprezintă acum principalul nostru capital, valoarea intrinsecă de la care pornim. Imposibil de contestat, de-a dreptul revoltător, apare constatarea, făcută în destule unități economice, că tocmai această valoare, invidiată de mulți parteneri străini, nu este folosită, în acest context, cine să asigure menținerea şi redresarea funcției productive a sistemului economic în ansamblul său pe termen scurt, mediu şi lung?

În privința fondurilor valutare vom menționa doar faptul că împrumuturile contractate au fost folosite, îndeosebi, pentru consum, nu pentru investiții.

Referitor la investitorii străini care ar putea aduce un aport deosebit la procesul de restructurare şi retehnologizare menționăm că, deşi numărul societăților comerciale cu participare străină este mare, totuşi capitalul investit în valută este redus şi cantonat preponderent în comerț.

Este nevoie de acțiuni ample şi susținute din partea multor instituții naționale şi, îndeosebi, de către Agenția Română de Dezvoltare pentru a atrage investitorii străini de prestigiu, care să poată ajuta efectiv la retehnologizarea întreprinderilor româneşti. De asemenea, considerăm că o parte mai mare din valuta obținută din export ar trebui să fie folosită pentru retehnologizarea întreprinderilor existente şi crearea de noi întreprinderi.

1.3.6. Proiecția insuficientă a producției naționale

Guvernul a lăsat producția națională fără proiecție, în fața invaziei de produse străine. Industria şi agricultura românească, expuse direct concurenței cu cele vest-europene, s-au dovedit practic, incapabile de a supraviețui, fără protecția lor de către stat.

Statul prin instituțiile sale trebuie ca în perioada de tranziție să apere şi să protejeze producția națională. Avem în vedere sprijinirea industriei naționale pentru a putea realiza produse de înaltă tehnicitate şi productivitate. Fără o protecție reală a industriei şi agriculturii prin pârghii economico-financiare specifice acestei etape, ele nu vor putea ieşi din impasul în care au fost împinse artificial, ca urmare a unei politici economice nechibzuite şi ridica la nivelurile atinse de țările vest europene.

Ignorarea sprijinirii producției naționale ne va transforma în semicolonie europeană. Fără un nivel ridicat al producției, însăşi tranziția este pusă la îndoială.

Este necesar să se instituie un sistem eficient de protecție a producției autohtone. Specialiştii ridică problema protejării industriei româneşti, în sensul de a fi temperate importurile cu orice preț efectuate de anumiți agenți economici. Este o mare greşeala să se apeleze la importuri în timp ce capacitățile noastre de producție stau nefolosite şi oamenii sunt trecuți în şomaj.

Politica antinațională de a falimenta întreprinderile româneşti prin importul a diverse produse rare se pot realiza în țară, la o calitate similară şi la un preț de câteva ori mai mic, trebuie să fie grabnic abandonată. De exemplu, importăm vagoane, tractoare, autobuze, grâu, zahăr, ulei, lână. chiar şi sare, când toate acestea se pot obține în țară. punând astfel producătorii interni în situația de a nu putea să-şi vând propriile produse. Cu sumele plătite în valută pentru astfel de produse se pot face investiții pentru modernizarea producției şi ridicarea calității produselor fabricate în țară şi pătrunderea pe piața internațională.

Un fenomen dintre cele mai ciudate, care se manifestă în ultimii ani la toate nivelurile manageriale, este disprețul față de produsele şi tehnologiile româneşti comparativ cu produsele şi tehnologiile străine. O astfel de atitudine pentru tot ceea ce e fabricat în România s-a soldat cu pierderi uriaşe pentru statul român. În perioada 1990-1992 s-a cheltuit, cu o totală lipsă de răspundere, rezerva valutară a țării şi s-a apelat la credite externe pentru importul unor produse fără ca cineva să-şi pună problema dacă ceea ce se importă nu se poate produce în țară. Este vorba de maşini, utilaje, aparatură pentru care s-au cheltuit sute de milioane de dolari[1].

Ideea de a se importa ceea ce se poate realiza în țară şi pentru care avem create condițiile, în unele sectoare la nivel tehnic egal cu străinii, este greşită şi antinațională. Spre exemplu, prin H.G. nr. 539/19.10.1993 se deschid contingențe de importuri pentru părți de maşini şi aparate de morărit şi pentru fabricarea pastelor făinoase, în stimă totală de 21 milioane dolari, făcându-se şi scutirea de taxe vamale a acestor importuri. Prin urmare, în loc să cheltuim aceşti bani pentru modernizarea întreprinderilor care produc asemenea componente, trimitem în şomaj 25000 salariați pe termen de un an, din sectorul construcției de maşini pentru industria alimentară care dispune de capacitate peste nivelul cererilor[2].

Întreprinderile cu capital de stat ar trebui determinate, ca înainte de a apela la import, să prezinte o situație din care să rezulte că pe piața internă nu se realizează produse competitive, inclusiv sub raportul performanță/preț, de natura celor de care au nevoie. Trebuie găsite acele căi prin care să se armonizeze interesele întreprinderilor cu cele naționale şi care să nu afecteze prea mult autonomia întreprinderilor de stat. Un control asupra a ceea ce se întâmplă este absolut necesar, astfel sistemul au funcționează în bune condiții, cel puțin în perioada actuală de tranziție, ținând seama că într-o formă sau alta control există şi în alte țări.

Este important ca întreprinderile româneşti să participe la licitații şi să colaboreze cu ofertanții străini la înzestrarea tehnică a diferitelor unități. Colabo-

---

[1] Vlaicu Radu, *Cercetarea acuză industria*, Adevărul nr. 1123 din 13.12.1993.

[2] Ion C. Sterian, *Există interese de stas mai importante decât protejarea industriei autohtone*, Economistul nr. 396 din 14.12.1993.

rarea nu înseamnă doar cumpărarea, ci şi participarea la realizarea unor componente ale echipamentelor. Nu este suficient să se achiziționeze echipamente şi tehnologii din țările dezvoltate, ci şi să se învețe din experiența şi modul de lucru ai firmelor străine.

Întreprinderile româneşti pot realiza deseori produse cu performanțe tehnice similare şi la un preț mult mai redus[1].

1.4. Incidența unor instituții de stat asupra activității economice a întreprinderilor

Disfuncționalitățile manifestate în activitatea economico-socială a întreprinderilor se datorează, fie neimplicării corespunzătoare a conducătorilor acestora în soluționarea problemelor apărute în perioada de tranziție, fie neintervenției instituțiilor de stat sau ineficientei acestei intervenții în desfăşurarea activității întreprinderilor, fie ambelor părți.

Intervenția, impactul sau incidența instituțiilor de stat se concretizează în acțiunile întreprinse de acestea în scopul desfăşurării (orientării, sprijinirii, controlului) activității întreprinderilor. Se pot deosebi incidențe directe (exercitate prin decizii, îndrumare şi control nemijlocit al activității întreprinderilor) şi indirecte (realizate prin asigurarea cadrului legal, stabilirea regulilor de joc, schițarea de opțiuni strategice, elaborarea de politici si folosirea de instrumente şi pârghii economico-financiare).

În prezent, intervenția instituțiilor de stat în organizarea şi funcționarea regiilor autonome şi societăților comerciale cu capital integral sau majoritar de stat se face prin ambele forme.

Modalitățile şi proporțiile în care se îmbină aceste două categorii de acțiuni diferă în funcție de sectorul din care face parte întreprinderea respectivă (public sau privat) ramura căreia îi aparține, dimensiunea întreprinderii etc.

Intervenție poate avea efecte pozitive, când instituțiile de stat ajută la buna desfăşurarea activității întreprinderilor (la restructurarea şi retehnoiogizarea producției, la prevenirea sau eliminarea blocajului financiar, la sporirea producției şi productivității muncii, la reducerea costurilor etc.) sau negative, când instituțiile de stat împiedică sau nu ajută întreprinderile să-şi pună în valoare întregul potențial productiv şi are loc regresul producției şi eficienței economice.

În vederea conceperii şi realizării reformei economice au fost constituite o serie de instituții cum ar fi: Consiliul de Coordonare, Strategie şi Reformă Economică, Agenția Națională de Dezvoltare, Agenția de Restructurare, Agenția Națională de Privatizare. Fondul Proprietății de Stat, Fondurile Proprietății Private, Agenția Națională pentru Titluri de Valoare, Consiliul Consultativ Economic al Guvernului României, Grupul Consultativ pe Probleme Economico-Sociale al Preşedintelui României.

---

[1] Mihai Vişoiu, *Raliul combinelor "Gloria" nu cedează terenul,* Adevărul nr. 1021 din 5.08.1993.

Aceste instituţii ar trebui să fie capabile să scoată ţara din criza în care se află prin eforturi conjugate folosind toate căile şi mijloacele pentru. accelerarea procesului de restructurare şi privatizare şi pentru asigurarea unei protecţii sociale a populaţiei.

Dirijarea şi controlul pe care ie pot exercita instituţiile sunt determinate de structura puterii în care ele funcţionează.

Forţele care conferă mai multă sau mai puţină putere unor organe sau instituţii sunt de origini diferite. Puterea este un concept multidimensional şi constă din componente: cu caracter politic date de sufragiile obţinute din partea alegătorilor; cu caracter juridic ce derivă din puterea legii, cu caracter economic, puterea provine din condiţii şi organizaţii monopoliste de stat sau particulare, cu caracter ideatic ce derivă din puterea ideilor raţionale sau etice[1].

Structura existentă a puterii este un produs al forţelor exercitate de aceste componente pe măsura dezvoltării lor în timp. Instituţiile îa nivel naţional ar trebui să constituie forţa motrice a schimburilor cerute de tranziţia la noul sistem economic.

Schimbările în direcţiile dorite necesită acţiuni bazate pe niveluri înalte de cooperare între instituţiile naţionale.

După opinia subiecţilor investigaţi instituţiile de stat ce ar trebui să-şi aducă o mai mare contribuţie la orientarea şi sprijinirea activităţii întreprinderilor, în ordinea descrescătoare sunt: departamentul de resort, FPS, FPP, ministerul de resort, Ministerul de Finanţe, A.N.P., A.R.D., băncile comerciale, Ministerul Comerţului, Camera de Comerţ şi Industrie, Parlamentul. Consiliul pentru Coordonare, Strategie şi Reformă Economică, Guverne etc. Ei consideră că cele mai adecvate modalităţi de intervenţie a instituţiilor de stat în activitatea întreprinderilor sunt: elaborarea direcţiilor de dezvoltare pe domenii productive compatibile cu interesele naţionale şi cerinţele pieţei, furnizarea informaţiilor necesare întreprinderilor pentru luarea celor mai concrete decizii, prognoze, studii de piaţă internă şi externă, orientarea acţiunilor de restructurare microeconomică, analize comparative privind tehnologiile noi şi de vârf, reactivarea şi activarea unor pieţe de desfacere, ş.a.

in perioada de tranziţie instituţiile de stat trebuie să contribuie la crearea condiţiilor trecerii întreprinderilor la noul sistem economic şi să ajute la evitarea sau depăşirea unor fenomene negative apărute.

Având în vedere multitudinea instituţiilor şi complexitatea problematicii, în continuare ne vom ocupa, îndeosebi, de instituţiile de stat care au un impact important asupra pregătirii şi asigurării condiţiilor necesare tranziţiei întreprinderilor la economia de piaţă.

Din analiza disfuncţionalităţilor se poate deduce, cu uşurinţă, că situaţia actuală este generată, nu numai de întreprinderi, ci şi, într-o măsură mai mare

---

[1] Jan Tinbergen, *Restructurarea ordinii internaţionale*, Bucureşti, Editura Politică, 1978, p. 51-52.

sau mai mică, de la caz la caz de intervenția sau neintervenția instituțiilor de stat în desfăşurarea activității economico-sociale.

Desigur analiza se poate face fie pornind de la conducerea întreprinderilor pe scară ierarhică până la parlament, fie invers. Am ales prima cale întrucât reflectă mai bine îmbinarea modalităților directe şi indirecte de intervenție a instituțiilor de stat.

1.4.1. Conducerea întreprinderilor

Între instituțiile cu impact nemijlocit asupra activității economice şi sociale a întreprinderilor menționăm Consiliul de Administrație (CA) al regiilor autonome şi Consiliul împuterniciților mandatați ai statului (CIMS) pentru societăți comerciale cu capital integral sau majoritar de stat. Aceste organe constituite, în principal, din reprezentanții instituțiilor de stat (ministere, Fondul Proprietății de Stat, Fondurile Proprietății Private) au un rol major în procesul de decizie şi control ale activității. Întreprinderilor.

Conducerea regiei autonome se realizează de către consiliul de administrație compus din 7-15 persoane, din care una este directorul sau directorul general. Consiliul de Administrație se numeşte prin ordin al ministrului de resort. Din Consiliul, de Administrație fac parte, în mod obligatoriu, un reprezentant al Ministerului Finanțelor şi, după caz, al Ministerului Industriilor, Ministerul Comerțului şi ministerului de resort. Ceilalți membri se numesc din specialiştii regiei, respective.

Consiliul de Administrație îşi desfăşoară activitatea în conformitate cu propriul său regulament de organizare şi funcționare şi hotărăşte în toate problemele privind activitatea regiei, cu excepția celor care sunt date prin lege în competența altor organe. Membrii Consiliului de Administrație se numesc pentru o perioadă de 4 ani, iar jumătate din ei pot fi înlocuiți la fiecare doi ani; nu pot face parte din mai mult de două consilii de administrație sau participa la societăți comerciale cu care respectiva regie autonomă întreține relații de afaceri sau are interese contrare; îşi păstrează calitatea de angajați la instituția sau unitatea de la care provin şi toate drepturile şi obligațiile derivând din această calitate, sunt plătiți cu o indemnizație stabilită de Consiliul de Administrație pentru activitatea desfăşurată în această calitate.

Consiliul de Administrație poale propune organului care i-a numit înlocuirea unui membru necorespunzător. El prezintă în prima lună a fiecărui an, ministerului de resort un raport asupra activității desfăşurate de regie în anul precedent şi asupra programului de activitate pe anul în curs. Activitatea curentă a regiei autonome este condusă de un director sau director general numit de Consiliul de Administrație, cu avizul ministerului de resort.

Potrivit legii[1] societățile comerciale cu capital integral sau majoritar de stat sunt conduse de un Consiliu al împuterniciților mandatați ai statului (CIMS)

[1] Vezi Legea nr. 15/1990 privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome şi societăți comerciale art. 12 şi Legea nr. 31/1990 privind societățile comerciale art. 212.

şi de Consiliul de Administrație. CMS îi revin atribuțiile adunării generale a acționarilor atâta timp cât statul este unicul proprietar, fiind alcătuit şi numit inițial prin ordin al ministerului de resort. Acesta şi-a desfăşurat activitatea în conformitate cu dispozițiile specifice prevăzute în statutul aprobat la înființarea societății comerciale.

Competențele şi atribuțiile membrilor CIMS ca împuterniciți intermediari ai proprietății statului sunt statuate în mandatul general ce fixează cadrul în care trebuie luate hotărâri ce privesc proprietatea de stat, având în vedere valorificarea ei eficientă şi realizarea strategiei economice generale a proprietarului. Membrii CIMS nu hotărăsc în nume propriu, ci în conformitate cu interesele proprietarilor, pe care îi reprezintă şi care i-a mandatat

Întreaga activitate se desfăşoară pe baza mandatului dat de ministerul de resort, ca titular al proprietății statului în domeniul respectiv de activitate. Astfel, pe baza unor orientări date de guvern fiecare departament a elaborat un statut ad-hoc de funcționare a acestor organe.

CIMS a cunoscut în decursul ultimilor doi ani modificări importante în privința componenței şi a modului de lucru. Astfel, în luna august 1992 guvernul a aprobat contractul de mandat-cadru pentru împuterniciții mandatați să reprezinte interesele capitalului de stat.

Începând cu partea a doua a anului 1993 FPS şi FPP şi-au luat în serios rolul de patroni ai societăților comerciale. Consiliul de Administrație al FPS a aprobat, de exemplu, contractul de reprezentare prin care vor fi împuterniciți trimişi ai acestuia atât dintre funcționarii proprii cât şi dintre specialiştii ministerelor îndeosebi ai Ministerului Industriilor şi Ministerului Finanțelor precum şi ai altor organisme economice. El doreşte numirea unor specialişti cu reputație în conducerea societăților comerciale.

În prezent se desfăşoară procesul de înlocuire a vechilor mandatați şi de preluare a atribuțiilor adunării generale ale societăților comerciale de către împuterniciți ai FPS şi FPP. Mandatul de reprezentare conferă inițiativă şi autonomie. Reprezentanții FPS şi FPP sunt obligați să depună toate eforturile în scopul realizării unei gestiuni eficiente a capitalului de stat şi privat. Pentru îndeplinirea mandatului lor, reprezentanții sunt remunerați în funcție de dividendele obținute de societate în plus față de perioada anterioară precum şi pentru recuperarea pierderii față de perioada de referință şi pentru menținerea dividendelor la nivelul de bază.

O scurtă analiză retrospectivă arată că acest organ nu şi-a îndeplinit deseori mandatul încredințat. Astfel, unele societăți comerciale nu au beneficiat efectiv de efortul şi îndrumarea împuterniciților mandatat? ai statului. De exemplu, împuterniciții ministerelor în CIMS nu le-au informat despre participarea ilicită a multor directori la tot felul de SRL-uri, despre încheierea a tot felul de afaceri de demolare a societăților comerciale pe care le conduc, de vânzarea la prețuri subevaluate a patrimoniului acestora etc. De fapt unii din aceşti împuterniciți se găsesc mai mult sau mai puțin mascați, patroni sau co-patroni

ai firmelor parazite. Nu interesele statului apără aceşti reprezentant, ci interesul propriu, dorința de a profita cât mai mult de pe urma haosului existent în economia noastră. De altfel, din subiecții care au răspuns la ancheta noastră, 46,5% au menționa; că nu şi-au îndeplinit rolul prevăzut de lege, 36,9% au apreciat că CIMS-urile şi-au îndeplinit acest rol, iar *6,5%* că şi-au îndeplini: doar parțial atribuțiile. De asemenea, în privința relației CIMS-urilor cu consiliile de administrație 47,8% din subiecți le-a apreciat ca fiind corespunzătoare, iar 32,6% doar parțial corespunzătoare. Potrivit opiniei subiecților investigați cauzele acestei situații *sunt:* statutul ambiguu ai cadrelor de conducere din consiliile de administrație în raport cu reprezentanții stalului; insuficienta înțelegere de către membrii CIMS-uriior a intereselor pe care le reprezintă; divergențe de interese între membrii CIMS-uriior şi consiliile de administrație; lipsa unui sistem adecvat de cointeresare a membrilor OMS. Se poate aprecia că în numeroase societăți comerciale CIMS-urile şi-au adus contribuția scontată la buna desfăşurare a activității economice şi la crearea condițiilor indispensabile tranziției acestora la economia de piață.

1.4.2. Ministere cu profil economic

Ministerele şi departamentele reprezintă instituții ale administrației publice centrale, care în conformitate cu prevederile legale, realizează programul guvernului în domeniile lor de activitate, în prezent există un număr important de ministere şi, mai ales, de departamente care ar putea ajuta întreprinderile de stat să treacă ia economia de piață fără prea mari dificultăți. Datorită interzicerii intervenției lor directe în activitatea întreprinderilor, ministerele şi departamentele nu ie pot sprijini suficient în procesul de tranziție. Acest aparat se ocupă cu probleme ce privesc îndeosebi economia de piață propriu-zisă şi mai puțin cu cele specifice perioadei de tranziție, operând de fapt în gol, în afara realităților din întreprinderi.

Activitatea principală a ministerelor cu profil economic s-a concentrat. îndeosebi, pe elaborarea strategiei, politicilor şi programelor de restructurare şi retehnologizare şi mai puțin pe implementarea afectivă în practică a acestora.

Deşi, comparativ cu anul 1989, în prezent atribuțiile, competențele şi răspunsurile acestora s-au redus considerabil, totuşi se menține un aparat destui de mare. Astfel, bugetul țării este obligat să aloce importante resurse financiare pentru ministerele cu organigrame supraîncărcate în comparație cu contribuția adusă la desfăşurarea activității economice.

La întrebarea de ce s-a creat un număr mare de ministere şi departamente, răspunsul Primului Ministru a fost că s-a făcut deliberat, strategic spre a putea realiza o mai bună coordonare a reformei în perioada de tranziție[1]. Dar intervenția ministerelor este în contradicție cu principiul că "tranziția nu poate fi parcursă fără asigurarea unei autonomii depline a unităților economice."

---

[1] *Economie slabă... ministere grase*, Adevărul nr. 315 din 12.02.1993.

S-au practicat şi se mai foloseşte în organizarea ministerelor idei şi forme birocratice care au supradimensionat organigramele ministerelor. Ele nu funcționează cu suficientă operativitate şi eficiență. Este necesară restructurarea organizării ministerelor pentru a se asigura structuri cu un număr mai redus de personal, elastice şi eficiente. în Ministerul Industriilor, de pildă, s-au creat 8 departamente (vezi anexa nr. I). Menționăm că în organigramă sunt prevăzute şi direcții de restructurare şi privatizare, probleme de care se ocupă şi alte instituții de stat.

Ministerul fundamentează şi organizează aplicarea politicii guvernamentale de către regiile autonome şi coordonează activitatea acestora.

În privința relațiilor dintre ministere şi regii autonome au fost numeroase momente de tensiune între miniştri sau funcționarii din ministere şi directorii regiilor autonome. Discrepanțele apărute în gestionarea fondurilor regiilor autonome şi menținerea unei eficiente scăzute în acest sector a determinat Guvernul ca la propunerea Ministerului Industriilor, să adopte o hotărâre cu privire la modul în care ministerele îşi vor exercita atribuțiile în activitatea regiilor autonome[1].

Astfel, ministerele de resort vor analiza şi aproba bugetele de venituri şi cheltuieli, vor examina şi aproba rapoartele anuale de activitate şi programele anului în curs, vor controla fundamentarea şi execuția veniturilor şi cheltuielilor, vor fundamenta subvențiile de la bugetul de stat. De ase-menea, ele stabilesc condiții minime pentru asigurarea serviciilor de interes public şi urmăresc respectarea acestora de către regiile autonome de profil. În hotărâre se menționează că măsurile respective vor fi îndeplinite prin reprezentanții ministerelor în consiliile de administrație ale regiilor autonome, iar acestea îşi vor menține nivelul de autonomie prevăzut de lege,

Relațiile ministerelor şi departamentelor cu societățile comerciale se rezumă la activitatea de consultanță în diferite probleme, la urmărirea aplicării legilor şi a politicii guvernului, la formarea şi perfecționarea pregătirii profesionale a unor categorii de salariați, la editarea de publicații de specialitate etc., respectându-se limitele de autoritate şi principiul autonomiei.

Respectarea principiului autonomiei convine foarte mult personalului din ministere pentru că îl scuteşte să intervină în soluționarea multor probleme cu care se confruntă societățile comerciale în această perioadă.

De teama de a nu fi acuzate de dirijism, unele ministere nu se implică în măsura necesară în conducerea reformei economice, chiar dacă au atribuții în acest sens. Astfel, deşi între atribuțiile Ministerului Comerțului figurează: inițierea de măsuri pentru stimularea schimbului intern şi extern de produse şi servicii, pentru asigurarea echilibrului valutar şi formarea de disponibilități valutare

[1] H.G. nr. 488 cu privire la modul în care ministerele vor acționa în activitatea regiilor autonome, publicată în M.Of. partea I nr. 228 din 15.09.1992.

din activitatea de comerț exterior şi alte prestații internaționale[1], totuşi acesta nu a intervenit în vederea diminuării sau stopării ca o parte importantă din fondurile valutare anuale (circa 1 miliard de dolari) să fie cheltuită pentru importul de țigări, băuturi şi alte bunuri, considerate pretutindeni "de lux", care în condițiile sărăciei generalizate din țara noastră s-ar fi putut folosi pentru retehnologizare - problemă de strictă necesitate.

În concluzie se poate afirma că, deşi există un aparat important care ar fi putut ajuta întreprinderile să-şi îmbunătățească activitatea concomitent cu crearea condițiilor pentru tranziția lor la economia de piață, totuşi acestea până în prezent nu au adus contribuția aşteptată ia înfăptuirea reformei economice externe. De asemenea, când se importă tehnologie, nimeni nu vinde ce are mai nou, în schimb, investitorii străini vin cu ce au mai bun. În plus, ei asigură şi manageri competenți.

ARD este un organ central de specialitate din subordinea guvernului care a fost constituită tocmai pentru a crea condiții cât mai favorabile pentru atragerea investitorilor străini şi pentru dezvoltarea întreprinderilor mici şi mijlocii[2].

În vederea realizării obiectivelor şi atribuțiilor ce-i revin ARD îşi desfăşoară activitatea în colaborare cu ministerele şi celelalte organe ale administrației publice centrale de specialitate precum şi cu întreprinderi, indiferent de tipul de proprietate şi forma de organizare. ARD a beneficiat de numeroase contacte în țară şi străinătate, de burse şi vizite de documentare, având toate şansele să devină o puternică instituție de restructurare şi eficientizare a economiei româneşti.

Înființată în urmă cu trei ani, ARD a fost concepută ca un organism de natură să sprijine eforturile de restructurare şi retehnologizare a economiei româneşti. Dorința față de investitorii străini este să eliminăm într-un termen cât mai scurt decalajul existent în tehnologii şi echipamente, în productivitatea muncii etc.

Este evident că numai investițiile de producție, care asigură locuri de muncă, tehnologii ia nivelul exigențelor actuale pot contribui la consolidarea bugetului statului şi la întărirea monedei naționale.

ARD care este abilitată de guvern să verifice bonitatea fiecărei firme, poate aviza sau nu asocierea, în funcție de forța financiară a partenerului străin. Ea este în măsură să aprecieze seriozitatea şi capacitatea investitorului străin în raport cu contribuția sa la constituirea capitalului social.

Între rezultatele obținute de ARD remarcăm: elaborarea de materiale promoționale, participarea la seminarii promoționale, inițierea de contacte cu organisme internaționale, participarea la negocierea şi finalizarea unor acorduri, elaborarea unor propuneri pentru îmbunătățirea legii nr. 35/1991, coordonarea programelor de asistență economică acordate României etc.

---

[1] H.G. nr. 815 din 28.12.1992 privind organizarea şi funcționarea Ministerului Comerțului art.2, al. 3.

[2] Vezi H.G. nr. 182 din 20.03.1991 şi nr. 35 din 29.01.1993.

Datele furnizate de ARD arată că la finele anului 1993 exista un număr de 29134 societăţi mixte cu participare străină, iar capitalul în valută era de 760,5 mil. dolari[1]. Apreciate global aceste rezultate pot fi considerate remarcabile. Analizate mai în detaliu aceste date pun în evidenţă două neajunsuri principale: un număr mare de societăţi înfiinţate însă eu un potenţial economic redus, iar ponderea covârşitoare a acestor societăţi îşi desfăşoară activitatea în comerţ şi servicii.

Aceste neajunsuri provin din următoarele cauze: lipsa în primii doi ani din Legea nr. 35/1991 a unui plafon minim privind aportul investitorilor străini; încălcarea Legii nr. 35/1991 art. 4 în care se prevede o anumită ordine a sectoarelor în care se pot face cu prioritate investiţii străine: avizarea şi eliberarea de certificate de investitor străin fără o profundă analiză a oportunităţii afacerilor propuse; absenţa experienţei în acest domeniu de activitate ş.a. Ele au generat importante efecte negative cum ar fi: evoluţia foarte lentă a procesului de restructurare şi retehnologizare, inclusiv a ofertei de produse, contribuţia redusă a investitorilor străini la sporirea bugetului statului, folosirea unor părţi din valută (în 1992 circa 150 mil. dolari) pentru importul unor bunuri mai puţin necesare (băuturi, ţigări)[2].

ARD ar trebui să înceapă o ofensivă mult mai puternică în exterior pentru atragerea de investitori străini, să realizeze un sistem logistic capabil să ofere toate facilităţile de contacte, de cunoaştere a realităţilor româneşti şi a posibilităţilor de investire şi chiar urmărirea şi sprijinirea efectivă a investiţiilor străine cu valoare mare şi în ramuri sau subramuri deosebit de importante pentru restructurarea economiei româneşti.

1.4.4. Agenţia Naţională pentru Privatizare

Privatizarea reprezintă o problemă de bază a restructurării sectoriale, a restructurării producţiei şi a sporirii eficienţei activităţii economice,

În vederea soluţionării acestei probleme au fost constituite mai multe instituţii: Agenţia Naţională pentru Privatizare (ANP), Fondul Proprietăţii de Stat (FPS), Fondurile Proprietăţii Private (FPP) ş.a.[3]

Agenţia Naţională pentru Privatizare (ANP) reprezintă un organ central de specialitate pe lângă Guvernul României, însărcinat cu conducerea, îndrumarea şi controlul la nivel naţional şi în unităţile administrativ-teritoriale ale procesului de privatizare.

---

[1] *Buletin statistic de informare publică* nr. 12/1993, p. 4.

[2] Mihai Ionescu, *Raiul capitaliştilor de doi bani,* Adevărul nr. 1057 din 16. 09.1993.

[3] Vezi Legea nr. 58/l991 privind privatizarea societăţilor comerciale, H.G. nr. 823 din 27.07.1990 privind organizarea Agenţiei Naţionale pentru Privatizare şi Dezvoltarea întreprinderilor Mici şi Mijlocii, H.G. nr. 858 din 31.12.1991 privind reorganizarea Agenţiei Naţionale pentru Privatizare şi Dezvoltarea întreprinderilor Mici şi Mijlocii.

Principalele atribuţii ale ANP constau în: realizarea programului de privatizare a societăţilor comerciale cu capital de stat; coordonarea programului de privatizare cu strategia de restructurare economică şi asistenţa tehnică străină pentru obiective de privatizare; coordonarea, în colaborare cu reprezentanta FPS şi FPP, a procesului de privatizare a societăţilor comerciale; elaborarea de metodologii adecvate privind evaluarea patrimoniului, condiţiile de organizarea şi desfăşurare a vânzărilor de acţiuni şi active, urmărirea realizării programelor de asistenţă tehnică din străinătate şi a asigurării activităţii informaţionale, pe plan intern şi extern, în vederea promovării privatizării etc.

Fondul Proprietăţii de Stat este o instituţie publică cu personalitate juridică cu caracter comercial şi financiar, condus de un consiliu de administraţie. El deţinea iniţial în proprietate 70% din acţiunile şi părţile sociale aîe societăţilor comerciale. FPS s-a constituit ca mandatar al statului având sarcina să privatizeze, prin vânzare, acţiunile şi părţile sociale de care dispune. Pentru a avea asigurată deplina autonomie decizională FPS nu este supus nici ierarhiei administrative şi nici subordonării şi controlului autorităţii administrativ-executive, ci numai de o supraveghere politică din partea Parlamentului.

Fondurile Proprietăţii Private (5) sunt constituite pe bază de principii economice în societăţi comerciale pe acţiuni. Ele deţineau iniţial, în total, 30% din capitalul social al societăţilor comerciale.

Fondurile Proprietăţii Private sunt conduse de către un consiliu de administraţie compus din 7 membri, propus de Guvern şi aprobat de comisiile economice ale Camerei Deputaţilor şi Senatului pentru un mandat de 5 ani. Ele îndeplinesc următoarele atribuţii principale: emit certificate de proprietate cetăţenilor români, urmăresc maximizarea profitului ce revine deţinătorilor certificatelor de proprietate; examinează modalităţile de utilizare a certificatelor de proprietate pentru obţinerea de acţiuni ale societăţilor comerciale, restructurează portofoliul de acţiuni şi efectuează noi investiţii în vederea maximizării valorii de piaţă a certificatelor de proprietate.

Acest cadru instituţional a fost constituit mai mult să impresioneze decât să lucreze. Fiecare instituţie are o concepţie proprie de privatizare, ajungându-se în prezent la o dispută aprigă pentru stabilirea dreptului de decizie prioritară în conducerea activităţii de privatizare. Astfel, la reuniunea care a avut loc la Sinaia în primăvara anului 1993 s-au conturat deosebiri mari de vedere privind rolul şi funcţiile ANP, FPS, şi FPP[1].

Există neclarităţi privind soluţionarea legală a ariei de acţiune, de responsabilitate a diverşilor factori de decizie. Privatizarea se desfăşoară lent şi pentru că există prea multe instituţii care îşi dispută puterea: FPS, FPP, ANP, ministere[2]. Astfel, s-au creat o serie de suprapuneri şi paralelisme în atribuţiile acestor organisme ceea ce practic a dus la pulverizarea răspunderilor şi la

[1] "Criza" instituţională, Economistul nr. 350/1993.

[2] Constantin Predescu, *Trei "guverne paralele" se întrec în stoparea privatizării*, Adevărul nr. 1062 din 2109.1993.

conflicte de autoritate. Datorită acestor cauze şi a altora nici ritmul, nici proporţiile procesului de privatizare nu au atins nivelurile prevăzute[1].

Înainte de orice altă opţiune, în sfera instituţională se impune clarificarea centrelor şi domeniilor de decizie. Numai subordonată acestei opţiuni poate să apară soluţia organizatorică propriu-zisă.

Raţionalizarea cadrului instituţional care se ocupă de privatizare ar reprezenta incontestabil un factor de accelerare a procesului de transferare a proprietăţii de la sectorul de stat în sectorul privat. în privinţa privatizării considerăm că trebuie să se constituie într-un termen cât mai scurt un singur organism cu obiective., atribuţii, competenţe şi răspunderi precise care să adune sub acoperişul său toate aceste forţe, care să aibă o strategie şi o concepţie clară în acest domeniu, care să înceapă să lucreze după o perioadă minimă de "rodaj".

În prezent, FPS şi FPP au început să-şi exercite - fără oprelişte şi *cu* răspundere atribuţiile ce le revin. A fost astfel elaborat proiectul Programului de Privatizare pe anul 1994. În acest proiect[2].

a) se stabilesc obiectivele şi conţinutul restructurării;
b) se face o interconectare a restructurării şi privatizării;
c) se definesc cele trei niveluri de realizare a restructurării;
d) se face legătura dintre sferele de acţiune şi cadrul organizaţional-instituţional;
e) se stabilesc relaţiile inter-instituţionale;
f) se corelează măsurile macro cu cele microeconomice;
g) se prezintă un set de principii şi criterii pentru identificarea societăţilor comerciale restructurabile;
h) se precizează direcţiile de îmbunătăţire a activităţii FPS etc.

1.4.5. Banca Naţională şi băncile comerciale

În restructurarea sistemului nostru bancar şi de credit s-a avut în vedere[3]:

a) separarea funcţiei de emisiune bancară care revine Băncii Naţionale de funcţia comercială de acordare a creditelor care este atribuţia esenţială a băncilor comerciale. în acest fel, sistemul bancar a fost structurat pe două niveluri;
b) transformarea actului de acordare a creditelor de către băncile comerciale într-o relaţie de afaceri cu întreprinderi guvernate de rentabilitate. Dispunând de resurse băneşti limitate - formate din capital propriu, depozite ale clienţilor şi refinanţare de la Banca Naţională - băncile comerciale au devenit preocupate în cel mai înalt grad de lichiditatea lor şi a clienţilor cărora le acordă credite;

---

[1] *Optimul iniţial şi realismul actual*, Economistul nr. 359 din 17.09.1993.
[2] Teodor Brateş, *Proiectul Programului de Privatizare pe anul 1994,* Economistul nr. 390 şi 39511993.
[3] Theodor Stolojan, Băncile şi creditul, Dimineaţa din 24.06.1990.

c) dobânda reprezintă punctul de intersecție al cererii şi ofertei de bani, precum şi un instrument de stimulare a procesului de economisire şi de alocare a resurselor mobilizate de către bănci;
d) dezvoltarea unei concurențe sănătoase între bănci;
e) supravegherea activității băncilor. Indiferent de forma de proprietate, banca este o instituție cu un anumit caracter public, întrucât băncile primesc depuneri ale clienților care sunt mult mai mari decât capitalul propriu, fapt pentru care comportamentul băncilor comerciale este supravegheat de către Banca Națională, care efectuează şi controlul asupra masei monetare.

Instituțiile bancare au o incidență puternică asupra activității întreprinderilor.

Banca Națională a României (BNR)[1] este o instituție publică care stabileşte şi conduce, în cadrul politicii economice şi financiare generale a țării, politica monetară în vederea menținerii stabilității monedei naționale. Ea este organ al statului şi are personalitate juridică.

B.N.R. este condusă de un consiliu de administrație care hotărăşte asupra măsurilor monetare, valutare, de credit şi plăți. Ea nu este o instituție subordonată guvernului - responsabil pentru gestiunile veniturilor şi cheltuielilor curente ale statului - ci reprezintă o instituție cu gestiune autonomă a unor fonduri publice având însărcinări economice, şi sociale specifice.

Banca Comercială are atribuții legale de relațiile cu unitățile economice publice sau private. Rolul ei este să asigure atragerea resurselor băneşti temporar disponibile şi plasarea acestor resurse spre unitățile care resimt nevoi temporare suplimentare.

Capitalul băncilor (neprivate) şi majoritatea întreprinderilor au deocamdată un singur patron - statul. Pentru ca guvernul să-şi poată duce la bun sfârşit politica de reformă economică trebuie să dispună de resurse financiare. Este adevărat, capitalul de stat al băncilor este insuficient, dar puținul care există trebuie gospodărit cu eficiență, după interesele patronului actual. Însă, în gândirea şi practica multor bănci cu capital de stat, oamenii se cred proprietari ai acestui capital ce le-a fost pus la dispoziție doar pentru administrare, comportându-se ca nişte patroni. Grija lor pentru capitalul bancar este un lucru firesc, criticabilă fiind doar desprinderea activităților băncilor de realitățile economice româneşti actuale. Că această politică monetară, de credit şi valutară a băncilor este necorespunzătoare perioadei de tranziție o dovedeşte scăderea considerabilă a producției întreprinderilor autohtone şi falimentarea multor întreprinderi, ca şi profilarea importului cu mărfuri realizabile în țară.

Politică actuală monetară, de credit şi valutară nu favorizează redresarea si relansarea producției - obiectiv fundamental al reformei economice.

---

[1] Legea nr. 34 din 29.03.1991 privind statutul Băncii Naționale, publicată în M.Of. nr. 70, din 3.04.1991.

În prezent nivelul producției industriale, pe ansamblu, continuă să se situeze cu mult sub nivelul potențialul tehnic şi uman de care dispune această ramură fundamentală a economiei. Numeroase întreprinderi suni puse în situația de a nu putea relua ciclul de producție din cauza blocajului financiar.

În primul rând, orice strategie sectorială s-ar elabora la nivel guvernamental sau departamental, nu poate fi susținută prin credite bancare, atât timp cât deciziile de aprobare a creditelor se iau doar de oamenii băncilor, pe criterii pur bancare, de piață, fără să se țină seama că ne aflăm, în realitate, în perioada de tranziție.

În al doilea rând, dobânzile ridicate şi nediferențiate descurajează investițiile, care ar putea mări gradul de competitivitate ai multor ramuri şi unități. Or, în toată lumea dezvoltată se practică dobânzi preferențiale pe sectoare de activitate. Creditele acordate de bănci pe o perioadă de 90 de zile şi un an sunt benefice doar pentru activității comerciale care au viteză de rulaj mare, urmărind afaceri de conjunctură şi nu de perspectivă.

În al treilea rând, țara noastră a devenit o piață pe care se dispută produsele unor firme străine pentru că întreprinderile româneşti sunt lipsite de fondurile financiare necesare pentru a intra în concurență directă şi loială cu acestea. Stabilitatea economică nu se poate asigura cu importuri, ci cu dezvoltarea producției de bunuri româneşti, comparabile cu cele venite din import, atât pentru piața internă cât şi pentru piața externă, făcându-se concurență.

În momentul de față ieşirea din criză implică creşterea în ritm susținut a producției, iar politica monetară, de credit şi valutară trebuie să stimuleze cu prioritate întreprinderile din sectoarele productive.

Deşi la începutul acestui an s-a constituit, pe lângă Guvernul României, Consiliul Consultativ Economic[1], pentru discutarea deosebirilor de vederi şi armonizarea politicilor guvernelor cu sistemul bancar cu privire la acțiunile concrete şi conduita în contextul reformei, totuşi rezultatele se lasă încă aşteptate.

În concluzie, Banca Națională şi băncile comerciale trebuie să joace un rol major şi să se înscrie în politica națională de redresare şi relansare a producției. Întreprinderile industriale şi agricole publice şi private trebuie ajutate să producă la capacitatea lor reală.

1.4.6. Consiliul pentru Coordonare, Strategie şi Reformă Economică (CCSRE) este un organ central de specialitate al Guvernului

Obiectivele acestui organ constau în realizarea reformei cu erori şi costuri cât mai mici şi asigurarea elaborării şi implementării strategiei şi a coerenței reformei începute de guvernele precedente şi urmărirea unei ordini logice a proceselor demarate.

Atribuțiile principale ale acestui organ sunt:

[1] Consiliul Consultativ Economic, Adevărul nr.297din 22.01.1993.

a) concepe programul de reformă al Guvernului corespunzător evoluției actuale a economiei şi societății româneşti;
b) coordonează, îndrumă şi controlează aplicarea strategiei şi programului Guvernului;
c) elaborează măsuri de politică economică menite să asigure punerea în aplicare a programului guvernamental de reformă economică;
d) avizează programele, propunerile şi proiectele de acte normative care privesc procesul de restructurare, transformare şi reformă economică etc.

Pe lângă Consiliul pentru Coordonare, Strategie şi Reformă Economică funcționează Comitetul interministerial pentru conceperea, coordonarea şi urmărirea aplicării politicilor de reformă, format din reprezentanți ai ministerelor şi ai altor organe de specialitate ale administrației publice centrale, la lucrările căreia pot participa reprezentanții organismelor ne-guvernamentale de specialitate, ai institutelor de cercetare, precum şi personalități recunoscute ale vieții economice, ştiințifice şi sociale.

La lucrările Consiliului participă şi reprezentanți ai altor instituții conferindu-i o structură integratoare şi coerentă, ceea ce îi permite o abordare globală, sistemică a tuturor problemelor economice, sociale administrative, juridice cu care se confruntă țara în etapa de tranziție.

CCSRE nu are autoritate decizională având un rol consultativ. Din acest motiv întâmpină dificultăți în promovarea programului de reformă. Se resimte acest fapt mai ales când trebuie să fie aplicat, transferând acțiunea la ministere şi până la nivelul societăților comerciale. Neavând autoritatea să impună strategia, riscă să devină ineficient[1].

Autoritatea şi aşa redusă a acestuia a dus la impresia de centralism, dirijism. Este absolut necesară o mare transparentă pentru ca toți participanții la conceperea şi înfăptuirea reformei să lucreze cu aceleaşi concepte, să înțeleagă acelaşi lucru şi să acționeze concertat[2]. Este nevoie de acceptul marii mase de oameni şi contează enorm mesajul transmis de jos în sus şi de sus în jos. Informațiile trebuie să circule nedistorsionate între structurile macro-mezo şi microeconomice.

CCSRE a stabilit un număr de 30 întreprinderi din domeniile industriei constructoare de maşini, siderurgiei, chimiei şi petrochimiei, societăți comerciale şi regii autonome cu probleme financiare pentru care vor fi aplicate măsuri de restructurare şi orientări astfel încât activitatea acestora să devină viabilă[3].

---

[1] Mişu Negrițoiu, *Până la urmă reforma este făcută de oameni care sunt mai importanți decât noi, cei care o elaborăm*, T.L. nr. 971/21.06.1993.

[2] Mişu Negrițoiu, *Reforma nu poate fi gândită în afara intereselor naționale*, Adevărul nr. 294 din 19.01.1993.

[3] Decizia Guvernului nr. 59/8.07.1993 privind constituirea Comitetului de Restructurare, Adevărul Economic nr. 31/1993.

Analiza ar trebui extinsă la un număr mult mai mare de întreprinderi care se confruntă cu numeroase dificultăți şi de rezultatele obținute să se țină seama la reformularea strategiei şi politicilor de acțiune. În acest scop s-a înființat Agenția de Restructurare[1].

Ea are ca sarcină, între altele, să găsească posibilități de revigorare a întreprinderilor care au un potențial tehnic şi un viitor economic prin măsuri de natură managerială, fie prin găsirea unor posibilități de recapitalizare.

În ultimul timp CCSRE desfăşoară o activitate pragmatică şi laborioasă implicându-se direct în acțiunile de coordonare, de reglare a ansamblului de măsuri şi politici de reformă.

1.4.7. Guvernul

Guvernul este investit de Parlament cu autoritate economico-socială deplină fiind în fapt prima instituție managerială a țării. Activitatea lui se desfăşoară pe o paletă foarte largă de probleme care vizează toate sectoarele economico-sociale.

Obiectivele economice principale ale Guvernului şi ale instituțiilor sale constau în elaborarea strategiei de dezvoltare a economiei, întocmirea de planuri sau programe orientative, stabilirea şi aplicarea politicilor economice şi sociale, precum şi a instrumentelor şi pârghiilor de acțiune pentru realizarea obiectivelor fixate. El trebuie să creeze *şi* să dezvolte atât cadrul instituțional şi mecanismele de piață, cât şi condițiile favorabile tranziției întreprinderilor la noul sistem economic.

În vederea îndeplinirii obiectivelor, atribuțiilor, competențelor şi răspunderilor ce-i revin, a fost creată în cei patru ani o vastă rețea de instituții: ministere şi departamente, agenții naționale, comisii şi consilii cu profil economic, financiar şi social[2].

În prezent Guvernul are o structură complexă.

Primul ministru al Guvernului are un aparat de lucru format din: Grupul de consilieri de stat; Departamentul pentru integrare europeană; Corpul de control al primului-ministru; Departamentul informațiilor publice; Oficiul pentru relații cu sindicatele şi patronatul; Cabinetul primului-ministru.

Structura aparatului primului ministru este prezentată în anexa nr. 2.

Primul ministru ai Guvernului coordonează activitatea următoarelor organe de specialitate din subordinea Guvernului: Administrația Naționalii a Rezervelor Materiale; Oficiul Central de Stat pentru Probleme Speciale.

Consiliul pentru Coordonare, Strategie şi Reformă Economică, condus de un preşedinte, cuprinde Departamentul pentru reformă economică şi Direcția pentru reformă socială, având structura prezentată în anexa nr. 3.

---

[1] Hotărârea Guvernului nr. 780 din 30.12.1993 privind înființarea Agenției de Restructurare.

[2] Hotărârea privind structura Guvernului României şi a aparatului de lucru al acestuia nr. 860 din 31.12.1991.

Ministrul de stat, preşedintele Consiliului pentru Coordonare, Strategie şi Reformă Economică, coordonează activitatea următoarelor organe de specialitate din subordinea Guvernului: Comisia Națională de Prognoză; Agenția Națională pentru Privatizare; Agenția Națională de Dezvoltare; Oficiul de Stat pentru Invenții şi Mărci, Agenția de Restructurare.

Ministrul de stat, ministrul muncii şi protecției sociale coordonează activitatea următoarelor organe de specialitate din subordinea Guvernului Secretariatul de Stat pentru Culte; Secretariatul de Stat pentru Handicapați; Secretariatul de Stat pentru Problemele Victimelor Revoluției, Comitetul pentru Sprijinirea Instituțiilor de Ocrotire a Copilului.

Ministrul de stat, ministrul finanțelor coordonează activitatea următoarelor organe de specialitate din subordinea Guvernului: Institutul Român de Standardizare; Biroul Român de Metrologie Legală, Oficiul pentru Protecția Consumatorilor.

Ministrul de stat, ministrul afacerilor externe coordonează activitatea Consiliului pentru Problemele Minorităților.

Secretariatul General al Guvernului este condus de secretarul general al Guvernului, cu rang de ministru. Acesta coordonează următoarele organisme specializate din subordinea Guvernului: Comisia Națională pentru Statistică, Comisia Națională de Informatică.

Departamentul pentru Administrația Publică Locală este organizat şi funcționează în cadrul structurii generale a Guvernului.

Aceste informații atestă că Guvernul dispune de forțe uriaşe pentru conceperea şi implementarea programului de reformă economică. Dacă Guvernul dispune de instituții specializate pentru conceperea şi realizarea reformei economice acestea trebuie să-şi aducă efectiv contribuția la stabilizarea şi relansarea economiei româneşti.

Evoluția economiei, caracterizată de dezechilibre profunde, demonstrează că participarea instituțiilor guvernamentale pe baza legislației adoptate, cu metodele, instrumentele şi pârghiile economico-financiare, prin deciziile şi acțiunile lor - este numai parțial recepționată de către întreprinderi.

Este evident că în perioada de tranziție pârghiile economico-financiare folosite în practică cărora li se atribuie un rol determinant, integrate în mecanismul concurențial, nu-şi demonstrează capacitatea de reglare şi dinamizare a activității economice. Argumentul indubitabil este economia reală, aflată într-un continuu proces regresional, în timp ce salariile, prețurile, tarifele, cursul valutar ş.a. înregistrează creşteri nedorite şi, mal ales, necontrolate.

Reforma economică implică schimbări radicale de mari proporții, înnoirea generală a societății româneşti, transformări ce nu pot fi realizate eficient decât prin intervenția activă a organelor guvernamentale în organizarea şi conducerea activității economice şi sociale.

Fiind un proces amplu şi complex de remodelare a întregii structuri moştenite, de creare a unei economii racordate organic la cerințele actuale şi de

perspectivă ale pieței interne şi externe, reforma economică trebuie condusă şi controlată.

Reforma a fost însă declanşată inițial de Guvern fără o strategie adecvată, fără un program realist, viabil, recurgându-se la practica "văzând şi făcând", neglijându-se dificultățile imense ale tranziției şi desfăşurându-se fără posibilitatea unui control riguros. S-a judecat simplist şi superficial o acțiune complicată şi vastă, ceea ce nu putea să nu provoace efecte seismice ia scara întregii societăți.

Evoluțiile, îndeosebi din prima etapă a reformei, au fost spontane şi necontrolate. Tentativele ulterioare de reglementare riguroasă şi de control de către stat a reformei economice au fost percepute ca forme de revenire la centralism şi conducerea administrativă.

În acest context, se cere reexaminată critic, cu obiectivitate perioada postrevoluționară, în toate domeniile de activitate pentru a se putea desprinde concluzii juste şi oferi soluții adecvate.

În domeniul organizării şi conducerii reformei economice s-au săvârşit multe greşeli.

În primul rând, menționăm existența unei profunde crize de autoritate sau încredere la nivelul Guvernului şi a instituțiilor sale, generată de numeroase cauze. Printre acestea evidențiem promovarea în funcții de conducere guvernamentale a unor cadre fără suficiente cunoştințe teoretice şi experiență practică în conducerea economiei. Astfel, după unele aprecieri, vârsta medie a echipei guvernamentale constituită după alegerile din mai 1990 ne-a plasat între cele mai tinere dintre Europa. Or, aparatul de conducere guvernamentală ar fi trebuit să îmbine armonios experiența managerială a cadrelor mai în vârstă cu cunoştințele teoretice ale tinerei generații pentru a se putea soluționa eficient problemele complexe pe care le ridica reforma economică. S-a ignorat însă că tranziția presupune nu numai cunoaşterea aprofundată a mecanismelor şi instituțiilor economiei de piață, ci şi cunoaşterea situației reale a economiei româneşti pentru a se putea asigura o joncțiune optimă între cele două sisteme, precizarea fiecărui pas care trebuie făcut în acest sens şi a consecințelor pozitive sau negative pe care fiecare din acestea le are. Precizarea acestor paşi şi evitarea pe cât posibil a consecințelor nefavorabile presupune însă ca în aparatul de conducere la toate nivelurile şi, îndeosebi, din Guvern să facă parte cei mai buni conducători profesionişti indiferent de vârstă şi de culoarea politică. Or, Guvernul a neglijat cu bună ştiință conducătorii mai în vârstă care cunoşteau în profunzime situația exactă a economiei româneşti şi puteau oferi soluții viabile, eficiente de tranziție la economia de piață.

Deşi Guvernul a afirmai de mai multe ori că va deschide un câmp larg de acțiune a compensației şi valorii reale a oamenilor, de a acorda prioritate utilizării competenței cercetătorilor, profesorilor, în general, pentru realizarea obiectivelor tranziției, pentru înscrierea României pe orbita dezvoltării moderne, totuşi, practic, acest potențial a fost până în prezent insuficient valorificat şi

chiar deseori ignorat. Menționăm în acest sens că recent au fost constituite şi şi-au început activitatea Consiliului Consultativ Economico-Social şi Grupul Consultativ pe Probleme Economice şi Sociale ale Preşedintelui României. În cadrul acestui organism îşi desfăşoară activitatea academicieni şi cercetători de reputație în domeniul cercetării economice, cadre universitare din Bucureşti, Cluj, Timişoara, Iaşi şi sociologi care se vor întruni cel puțin lunar, pentru a dezbate programe consacrate în principal evaluărilor periodice ale cursului reformei, elaborării unor scenarii decizionale în probleme economico-sociale vitale - restructurare, privatizare, cursul leului, integrarea economică în Comunitatea Europeană, relansarea cercetării ştiințifice, protejarea şi stimularea agriculturii, stabilirea ratei inflației; prezentării unui punct de vedere propriu în legătură cu acțiuni guvernamentale sau legislative care pot angaja națiunea pe termen lung.

Datorită lipsei unei concepții clare asupra reformei, a unei strategii coerente, a unor planuri indicative sau programe realiste, viabile, rezultatele obținute au fost tot mai dezastruoase, ceea ce a dus ia scăderea considerabilă a nivelului de trai al populației şi a încrederii acesteia în organele de conducere a economiei.

În al doilea rând, relevăm retragerea pripită şi total nepregătită a Guvernului din calitatea de proprietar şi administrator al economiei.

Abandonarea de către Guvern a rolului său economic principal de gestionar şi administrator al unităților proprietate publică, neîndeplinirea atribuțiilor sale esențiale, de bază, obligatorii, de factor de decizie în economie bazată pe o astfel de proprietate, vine în contradicție cu însăşi natura proprietății. Or, Guvernul ar fi trebuit ca până la privatizarea întreprinderilor publice să-şi asume sarcina să se implice efectiv în gestionarea patrimoniului public.

Prin Legile nr. 15 şi 31/1990, Guvernul a transferat răspunderea desfăşurării activității economice consiliilor de administrație ale întreprinderilor de stat, deşi practic, ele nu dispun de o autonomie economico-financiară reală. Descentralizarea atribuțiilor nu a dat rezultate în lipsa mijloacelor necesare desfăşurării normale a proceselor de producție.

Politica liberalismului excesiv, a nonintervenției Guvernului, care invocă drept argument puterea de autoreglare a mecanismelor pieței - care de fapt se află abia la început - nu este compatibilă cu realitatea economico-socială din țara noastră.

În al treilea rând, remarcăm că guvernele postrevoluționare au desființat orice planificare sau programare şi corelare a indicatorilor fundamentali în economia românească. Astfel, planul a încetat să mai fie suveran, deşi piața liberă nu apăruse încă. Negarea planificării şi controlului de la începutul procesului de tranziție spre economia de piață este o gravă greşeală[1]. Aceste funcții ale managementului trebuiau menținute, dar nu sub forma imperativă, ci indicativă.

[1] Gabriel Ştefănescu, *Planificarea, controlul şi proprietatea privată*, Economistul nr. 246/1992.

Dacă prin plan managerii îşi stabilesc în mod clar obiectivele pe anumite perioade de timp şi alocă resursele necesare, prin control se realizează funcționarea mecanismelor de reglare. Prin planificare şi control managerii se implică şi îşi asumă răspunderile ce le revin. În etapa de tranziție concurența ar trebui să fie pe măsura posibilităților, iar planificarea pe măsura necesităților. Reforma economică trebuie să fie un proces programat, cu atât mai mult cu cât o astfel de tranziție nu a fost experimentată, practic neexistând un model de urmat.

Eliberate brusc din chingile indicatorilor de plan obligatorii şi scutite de un control semnificativ întreprinderile cu capital integral sau majoritar de stat, care dețin o pondere covârşitoare în economia națională, au urmărit doar supraviețuirea şi nu realizarea unui profit care să le asigure dezvoltarea.

În aceste condiții s-a produs o ruptură informațională şi un blocaj decizional între macro şi microeconomic cu consecințe asupra desfăşurării activității productive. Astfel, reforma urma să fie implementată de o structură guvernamentală care operează în gol, în afara realităților economice. Evident, fără un sistem informațional corespunzător este deosebit de dificilă elaborarea şi urmărirea oricărui program.

Până în prezent nu există o viziune coerentă la nivel național privind perspectivele de profitabilitate a diverselor ramuri şi subramuri ale economiei. Astfel nu s-a stabilit ca prioritară nici o ramură a economiei. Alegerea şi stimularea unor ramuri prioritare ar putea servi ca bază pentru dezvoltarea celorlalte. Ar trebui să se stimuleze acele ramuri care au o perioadă de reproducție scurtă, necesită investiții mici, dispun de condiții naturale favorabile, au un efect de antrenare asupra dezvoltării economice. De aceea, guvernul trebuie să-şi asume nu numai sarcina de a elabora prognoze şi o strategie, ci şi un program, care să asigure orientarea agenților economici pentru ca producătorul să cunoască nevoile actuale şi de perspectivă ale economiei.

Stoparea degradării si redresarea nu se pot realiza decât atunci când vom avea programe realiste, constituite pe o cunoaştere autentică a realităților româneşti şi mondiale.

Este nevoie ca cel mai repede să se elaboreze un program concret pentru creşterea producției materiale. Acest program trebuie să pornească de la ideea fundamentală că se cuvine utilizat potențialul productiv inclusiv resursele umane existente. Dacă producția nu se redresează şi nu va creşte, nici o problemă nu poate fi rezolvată orice poliției monetare şi financiare s-ar aplica.

Întărirea autorității organelor de stat, îndeosebi a celor guvernamentale poate fi realizată numai prin elaborarea şi aplicarea unor legi în care să se precizeze cu claritate obiectivele, atribuțiile, competențele şi răspunderile fiecărui organism guvernamental şi a unor programe realiste care să contribuie la stoparea declinului şi redresarea producției şi a nivelului de trai al populației prin politici economice şi sociale transparente, bine argumentate prin acțiuni concrete, capabile să asigure un consens larg al populației în privința principalelor direcții de dezvoltare a țării.

În al patrulea rând, evidenţiem faptul că s-au distrus haotic fără o concepţie clară vechile structuri organizatorice, fără ca în prealabil sau cel puţin simultan, să fie puse în acţiune altele care să preia funcţiile acestora. Descentralizarea rapidă şi insuficient pregătită a dus ia dezarticularea generală a legăturilor de producţie, de cooperare, inclusiv a celor contractuale, ca suport legal şi garanţie a temeiniciei acestor relaţii, a avut efecte dezastruoase asupra activităţii economice.

În numele luptei împotriva "structurilor comuniste" în economie au fost desfiinţate şi reorganizate ministerele, suprimate centralele, blocate şi chiar anihilate legăturile economice vitale care asigurau masa critică necesară menţinerii circuitelor productive. încă din primul an postrevoluţionar s-au reorganizat şi restructurat ministerele economice şi au fost interzise intervenţiile acestora în îndrumarea activităţii întreprinderilor de stat. Prin urmare, deşi există un aparat care ar fi putut ajuta întreprinderile de stat să-şi menţină producţia, concomitent cu crearea condiţiilor pentru tranziţia lor la economia de piaţă, acesta nu mai avea puterea să intervină în desfăşurarea activităţii productive.

Descentralizarea şi automatizarea deciziilor ia nivelul întreprinderilor ar fi trebuit înţelese nu ca măsuri ce vizează desfiinţarea pur şi simplu a structurilor economice de grup, de tipul centralelor, ci restructurarea celor existente şi investirea lor cu atribuţiile impuse de o economie modernă pe piaţă sau crearea unor noi structuri de grup de tip holding. Aceste verigi desfăşoară activităţi complexe şi indispensabile dezvoltării eficiente a producţiei în ţările cu economie de piaţă modernă.

Regiile autonome şi societăţile comerciale s-au dovedit incapabile să preia într-un termen relativ scurt şi să execute la nivel calitativ corespunzător sarcinile îndeplinite anterior de ministere şi centrale. În consecinţă, se impune crearea unor structuri macro, mezo şi microeconomice care să aibă precis delimitate atribuţiile, competenţele şi răspunderile, în vederea asigurării condiţiilor necesare funcţionării eficiente a economiei.

1.4.8. Parlamentul

În perioada postrevoluţionară Parlamentul României a adoptat numeroase legi care au avut o influenţă puternică asupra activităţii economice, în general, şi a întreprinderilor în special. Dintre acestea un impact deosebit au avut legile nr. 15 şi 31/1990[1,2], nr. 35/1991[3] şi 66/1993[4] prin care a fost creat un nou cadru de organizare şi funcţionare a întreprinderilor. Golurile existente în

[1] Legea privind reorganizarea unităţilor economice de stat în regii autonome şi societăţi comerciale, nr. 15, Monitorul Oficial al României anul II nr. 98, partea I din 8 august 1990.

[2] Legea privind societăţile comerciale nr. 32, din 16 nov. 1990, Monitorul Oficial al României anul II nr. 126-127, partea I din 17 nov. 1990.

[3] Legea privind regimul investiţiilor străine nr. 35/1991 completată şi republicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 185 din 2 aug. 1993.

[4] Legea contractului de management nr. 66/7 oct. 1993.

unele domenii economice şi sociale fac să existe nemulţumiri din partea întreprinderilor privind activitatea parlamentară.

Măsurile legislative care trebuie să asigure guvernarea prin drept au fost adoptate cu întârziere şi fără o coordonarea corespunzătoare a acestora. Acestea se datorează într-o anumită măsură şi faptului că proiectele de legi nu au fost suficient de bine realizate de Guvern şi nu au fost întocmite referate argumentate de către comisiile de specialitate.

În Parlament sunt o serie de proiecte de largi care adoptate înseamnă o accelerare a procesului de reformă. Parlamentul ar trebui să depună un efort mai susţinut pentru a valida un număr mai mare de proiecte de legi propus de Guvern, ceea ce ar favoriza desfăşurarea mai bună a reformei economice. Situaţia economică în care se află ţara noastră se datorează şi faptului că lipsesc încă o serie de legi importante cum ar fi: legea proprietăţii legea concurenţei, legea răspunderii ministerelor, legea comenzilor de stat, finanţării şi realizării acestora, legea falimentului, legea contractelor comerciale, legea protecţiei mediului înconjurător, legea organizării şi desfăşurării activităţilor de cercetare ştiinţifică, dezvoltare tehnologică şi proiectare, legea asigurării şi securităţii sociale etc.

Important este nu numai elaborarea şi aprobarea într-un timp rezonabil a întregului set de legi privind organizarea şi funcţionarea întreprinderilor, ci, mai ales, calitatea corespunzătoare a acestora, adică ele să răspundă cât mai bine realităţilor româneşti şi cerinţelor concrete ale reformei economice.

Atât prelungirea considerabilă a perioadei de adaptare a întregului set de legi, cât şi slaba calitate a unor legi a provocat mari disfuncţionalităţi în economia românească. în acest sens, considerăm suficient examinarea doar a unor legi. Astfel, prin legile 15 şi 31/1990 întreprinderile de stat (regii autonome şi societăţi comerciale) au devenit proprietare asupra întregului patrimoniu existent la momentul respectiv, fără a se stabili răspunderile conducerii acestora, fără a prevedea modalităţile de stingere a creanţelor statului pentru întreprinderile de stat.

Cedarea de către stat a patrimoniului fără a statua prin lege o răspundere clară şi precisă a conducătorilor regiilor autonome şi societăţilor comerciale cu capital integral de stat a determinat adâncirea crizei economice. în condiţiile lipsei unor astfel de răspunderi, unii conducători şi salariaţi şi-au însuşit pe diverse căi cât au putut din proprietatea publică, fără a fi prompt depistaţi şi pedepsiţi. Această situaţia s-a prelungit peste trei ani. Doar în octombrie 1993 a fost adoptată legea contractului de management prin care directorul întreprinderii cu capital integral sau majoritar de stat a căpătat un statut juridic clar care conferă nu numai drepturi ci şi răspunderi.

De asemenea, prin Legea nr. 35/1991 privind regimul investiţiilor străine în România nu s-a stabilit o limită inferioară pentru aportul valutar al persoanelor fizice sau juridice străine care solicită să facă afaceri în România. Lipsa timp de doi ani a unui barem - principial de înţeles pentru dorinţa de a atrage

cât mai mulți investitori străini - a oferit posibilitatea apariției unor investitori străini cu o participare mai mică de 50 de dolari[1].

Abia în partea a doua a anului 1993 s-a legiferat un plafon minim de 10 mii dolari.

Importantă este nu numai formularea corectă a legilor, dar şi aplicarea lor.

1.5. Concluzii şi propuneri

Fără îndoială tranziția de la economia de comandă la cea de piață este în sine un factor de blocaj temporar, de reducere a activității economice prin incertitudinile pe care le conține până la înfăptuirea restructurării şi prin necesitatea de rodaj a noilor instituții, de readaptare şi relansare în noile condiții.

Situația gravă în care se află țara noastră în prezent nu poate fi pusă pe seama moştenirii, a unor factori specifici tranziției, ci ea a fost provocată de o serie de greşeli, ezitări şi omisiuni, cum ar fi: măsurile de liberalism excesiv, de demolare prematură a structurilor organizatorice şi abandonarea planificării imperative fără a pune în loc altele mai eficiente a generat un spirit dezetatizant, neangajant, devastator al tranziției.

Încă din primul an postrevoluționar ministerele economice au fost reorganizate şi restructurate şi s-a interzis intervenția acestora în îndruma-rea şi controlul întreprinderilor de stat, iar centralele industriale au fost desființate. Or, aceste instituții asigurau masa critică necesară funcționării circuitelor economice.

Descentralizarea conducerii activității economice încă din primul an al tranziției a atras după sine dezmembrarea unei întregi rețele de relații informaționale şi mecanisme decizionale, care nu au putut fi înlocuite prin instituțiile şi mecanismele specifice pieței. În lipsa unor astfel de instituții şi datorită inadecvării aparatului informațional de conducere al întreprinderilor, acestea s-au dovedit incapabile să preia şi să exercite la nivel calitativ corespunzător, sarcinile îndeplinite anterior de către alte organe de conducere. În aceste condiții s-a produs o ruptură informațională şi un blocaj decizional la nivel macro şi microeconomic, cu consecințe nefaste asupra activității economice în general şi a producției în special.

Dispariția simultană a unor instrumente de îndrumare şi control, contestarea vechilor sisteme de responsabilități au avut ca efect o deteriorare amplă a disciplinei tehnologice şi de producție.

Ipoteza că tranziția nu poate fi parcursă fără asigurarea unei autonomii depline a unităților s-a dovedit falsă. Este necesar să se creeze de către stat în prealabil condițiile necesare funcționării economiei de piață.

O autonomie deplină a unităților de stai poate fi realizată numai la sfârşitul perioadei de tranziție. În această perioadă de tranziție confuză din toate punctele de vedere un dirijism controlat ar putea da rezultate mult mai bune decât un liberalism sălbatic.

---

[1] *Evaziunea fiscală în varianta dâmbovițeană*, Adevărul nr. 1057/16.09.1993.

Complexul economic nu poate fi transformat, restructurat fără o concepție clară asupra modului de dezvoltare economico-socială spre care tindem, a definirii rolului fiecărei ramuri în ansamblul modelului. Ori, tocmai această concepție a lipsit şi lipseşte încă, mecanismele şi pârghiile de schimbare fiind ieşite de sub control, deşi statul este încă proprietarul avuției publice.

Analiza întreprinsă a evidențiat, în primul rând, existența unui amplu şi complex cadru instituțional; fără îndoială că noile instituții au avui nevoie de o perioadă de "rodaj" pentru a-şi aduce contribuția scontată la conceperea şi implementarea reformei economice. Esențial este ca această perioadă de rodaj să fie cât mai scurtă,

În al doilea rând, schimbările în direcțiile dorite presupun acțiuni bazate pe niveluri înalte de cooperare; nu numai forme mai organizate de cooperare în cadrul şi între instituțiile specializate, dar, de asemenea, multe forme de cooperare informale şi voluntare - care pot fi şi trebuie să fie între indivizi şi instituții şi între instituții.

În al treilea rând, instituțiile constituite la nivel național, Parlamentul, Guvernul şi celelalte instituții de stat trebuie să creeze forța motrice a reformei economice şi sociale. Acestea trebuie să fie bine organizate şi dotate cu tot ce este necesar pentru a funcționa cu maximum de eficiență. Aceasta implică ca instituțiile să dispună şi să controleze un număr de instrumente şi pârghii care să poată fi operativ folosite pentru dirijarea schimbărilor la nivelurile macro şi microeconomice.

Totuşi, controlul pe care îl pot exercita instituțiile de stat este limitat, fiind mai degrabă determinat de structura de putere în care ele funcționează.

În al patrulea rând, folosirea eficace a puterii publice necesită o planificare pe termen mediu şi pe termen lung la diferite niveluri. Pregătirea unor planuri indicatoare la nivel național şi regional sau a unor sisteme de date compatibile constituie o parte necesară a încercărilor de creare a noilor mecanisme economice.

În al cincilea rând, instituțiile naționale de stat au datoria de a informa corect opinia publică asupra conținutului reformei, a dificultăților pe care le vom întâmpina dar şi a efectelor pozitive ce vor apare începând cu o anumită dată probabilă. Transparența activității este cea care poate scuti de denigrări şi întări autoritatea instituțiilor de stat.

În al şaselea rând, menționăm că Guvernul n-a utilizat la maximum, cu atenție, severitate şi curaj pârghiile care i-au stat la dispoziție.

În fine, în al şaptelea rând menționăm că experiența căpătată până acum în acest domeniu arată[1]:

- apariția unui număr mare de instituții din cele mai diverse tipuri fără ca toate să îndeplinească criteriile menționate;

[1] Gheorghe Zaman, *Reforma se împiedică în prea multe instituții*, Capital nr. 40/8.10.1993.

- crearea de noi instituții şi desființarea sau restructurarea celor existente la schimbarea fiecărui guvern instalându-se astfel în consecință confuzia, lipsa de credibilitate şi consens:
- incapacitatea cadrului instituțional de a funcționa la parametri normali;
- tendința spre birocratizare legată îndeosebi de interesele personale aie membrilor acestora.

Excesul de instituții în numele democrației şi reformei economice munit şi "sindrom instituțional" este dăunător, provoacă costuri inutile, reduce ritmul tranziției spre economia de piață.

MINISTERUL INDUSTRIILOR

ANEXA NR. 1

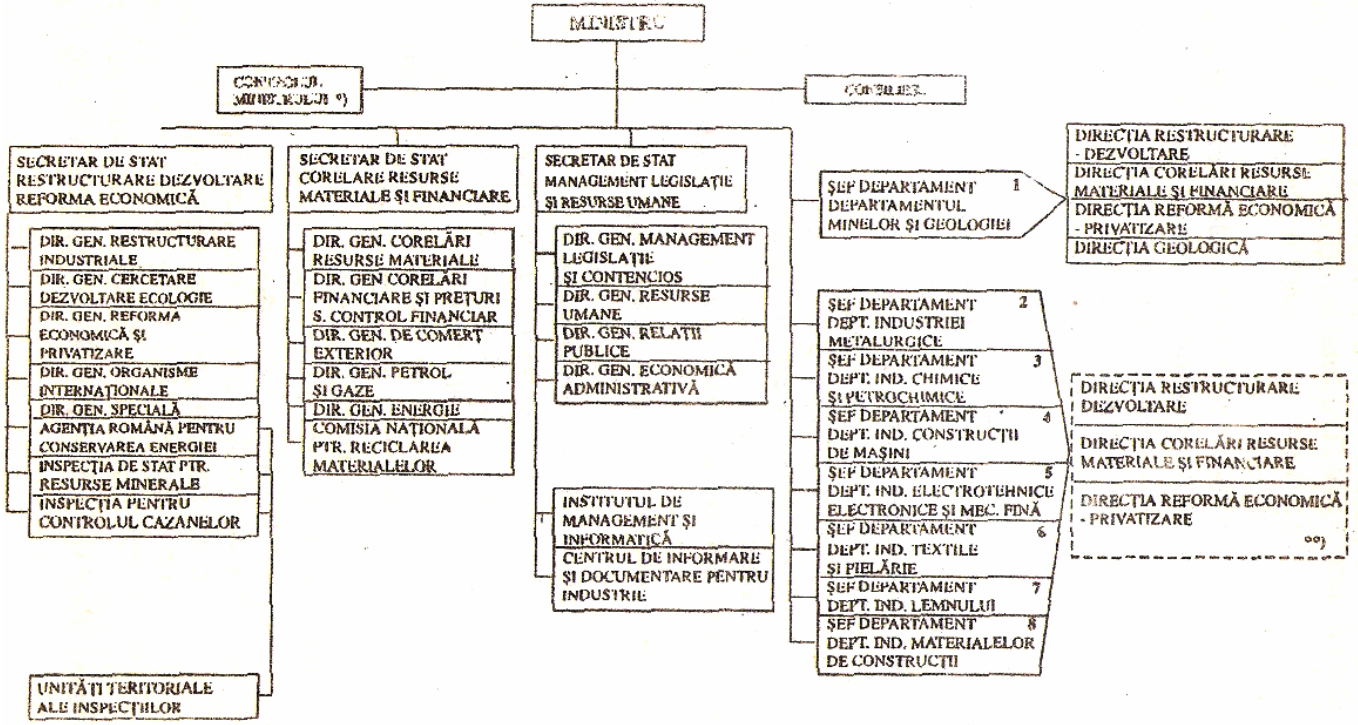

*) Se organizează cu direcţie generală.
**) Structuri identice pentru departamentele de la poz. 2 la poz. 8.

ANEXA NR. 2

STRUCTURA
APARATULUI DE LUCRU AL PRIMULUI-MINISTRU

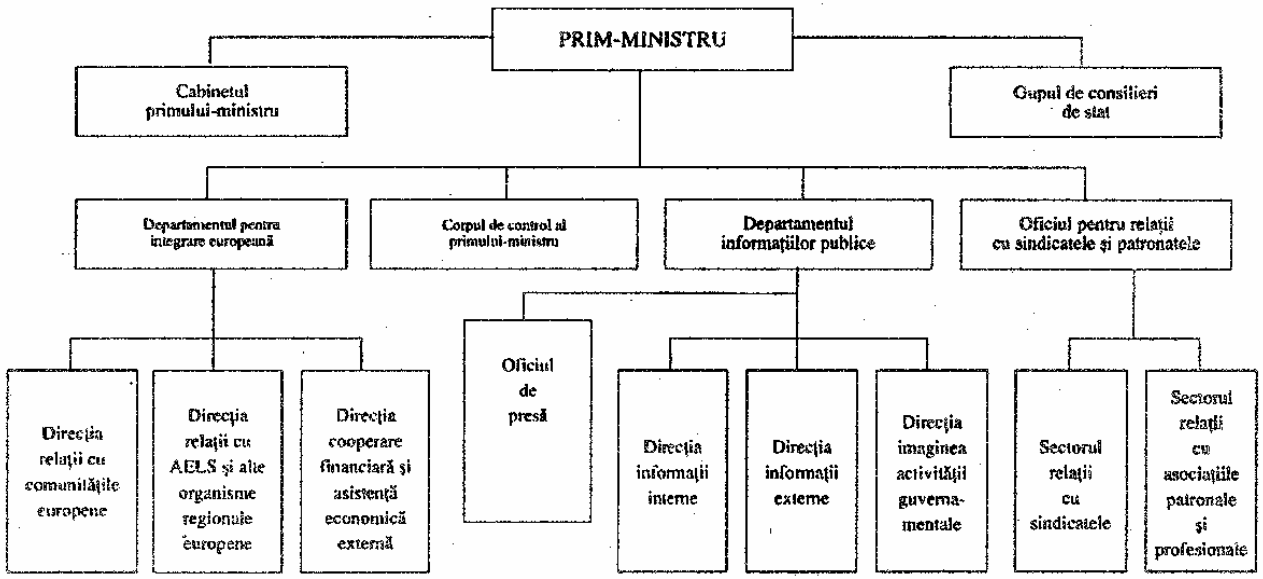

ANEXA NR. 3

STRUCTURA
CONSILIULUI PENTRU COORDONARE, STRATEGIE ŞI REFORMĂ ECONOMICĂ

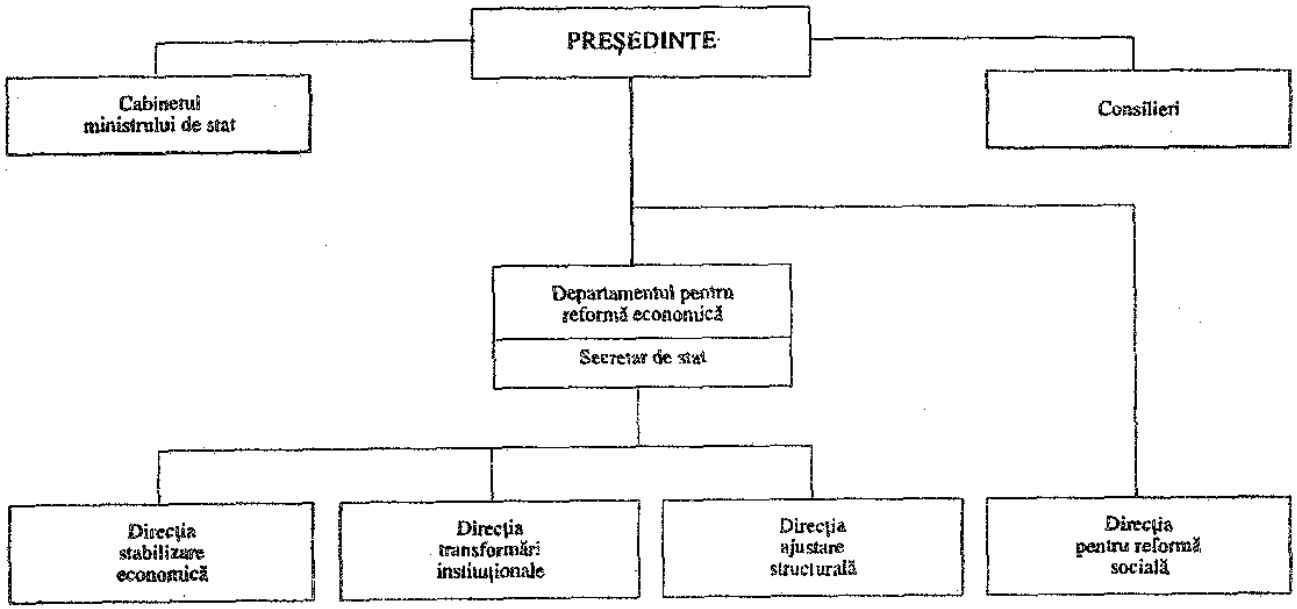

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

PROBLEME ECONOMICE
NR. 47/1994

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN ANUL 1994

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
ÎN ANUL 1994 697

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN ANUL 1994 701

I. ANALELE INSTITUTULUI NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE 701
II. STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE 701
III. PROBLEME ECONOMICE 702
IV. ROMANIAN ECONOMIC RESEARCHOBSERVER (OBSERVATEUR DE LA RECHERCHE ECONOMIQUE ROUMAINE) 704
V. ALTE LUCRĂRI ALE INSTITUTELOR 705
VI. REVISTA ROMÂNĂ DE TURISM (ediție bilingvă româno- engleză) 706
VII. CALENDARUL MANIFESTĂRILOR ŞTIINȚIFICE ORGANIZATE DE INCE 707
VIII. LUCRĂRI REALIZATE ÎN REGIMEDITORIAL PRIN EDITURA "EXPERT" 707

INDEX DE AUTORI 709

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ ÎN ANUL 1994

Anul 1994 a fost marcat, pentru activitatea Centrului de Informare şi Documentare Economică, de efortul pentru difuzarea cât mai largă a rezultatelor cercetării ştiinţifice economice desfăşurate în institutele componente ale Institutului Naţional de Cercetări Economice.

Începând din acest an, s-a căutat să se facă cunoscute lucrările din programele prioritare ale Institutului Naţional atât în mass-media din ţară, cât şi în publicaţii în limbi străine de largă circulaţie, cu difuzare în străinătate. Au fost publicate şi difuzate teme de stringentă actualitate cu referire la strategia tranziţiei, integrarea economică cu Republica Moldova, calitatea vieţii, precum şi valorificarea gândirii marilor economişti români.

Putem menţiona, în acest sens, sintezele privind "Schiţa tematică pentru elaborarea strategiei de dezvoltare social- economică a României", "Criza tranziţiei - criză preponderent instituţională", "De ce integrare şi nu reîntregire acum ?", "Politici monetare şi fiscale", "Formarea şi distribuirea averilor în perioada de tranziţie" ş.a.

Pornind de la aceste premise şi luând în considerare condiţiile concrete mai dificile din acest an, privind finanţarea activităţii în anul 1994, activitatea CIDE a avut în vedere:

I. Continuarea editării seriilor proprii de publicaţii

1. În perioada raportată s-au realizat şi difuzat:
   - 47 apariţii din săptămânalul Probleme economice;
   - 12 apariţii din buletinul lunar Studii şi cercetări economice;
   - 5 apariţii din noua publicaţie destinată schimburilor cu străinătatea, realizată în limba engleză şi franceză, Romanian Economic Research Observer (Observateur de la Recherche Economique Roumaine);
   - 10 apariţii ale Calendarului manifestărilor ştiinţifice organizate de INCE.
   - 6 numere din revista bilingvă (română, engleză) Revista Română de Turism (Romanian Journal of Tourism), realizată în cooperare cu Institutul de Cercetare pentru Turism.

2. În anul 1994, mai mult ca în anii anteriori, CIDE şi-a asumat integral responsabilitatea informării presei şi a altor medii de informare în masă asupra activităţii INCE. În acest sens a fost asigurată difuzarea sintezelor lucrărilor INCE presei, radioului şi televiziunii, prin aceasta activitatea institutului fiind mai bine mediatizată, cunoscută şi apreciată.

3. În regim comercial, prin editura “Expert”, au fost realizate, în principal, lucrări ale cercetătorilor din INCE:

- Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă, autor prof.univ. Constantin Ionete, membru de onoare al Academiei Române;
- România '89-'93 - Dinamica bunăstării şi evoluția protecției sociale (cu o versiune separată în limba engleză), autori prof.univ. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, Marius Augustin Pop şi prof.univ. Elena Zamfir. Lucrarea a făcut obiectul dezbaterilor Consiliului Economic Consultativ şi a fost elaborată în colaborare cu Institutul pentru Cercetarea Copilului din Florența, respectiv Reprezentanța la Bucureşti a UNICEF;
- Romania's Economic History, autor N.N.Constantinescu, volum de largă reprezentativitate pentru literatura economică românească, tradusă integral, machetată şi tehnoredactată la CIDE;
- Programul ACE-PHARE - acțiunea pentru cooperare în domeniul ştiinței economice a Comisiei Comunității Europene, coordonată de cercetătorul Gheorghe Zaman;
- Versiunea în limba franceză a volumului Economia României - secolul XX - lucrare coordonată de academicianul Tudorel Postolache;
- Caietul primului simpozion economic româno-suedez - The Economic Research and the Transition, în colaborare cu Academia Regală Suedeză de Ştiințe şi Institutul Universitar din Götenborg;
- Les actes des journées d'études et de recherches économiques franco-roumaines, organizate de IEN în cooperare cu Universitatea Bordeaux;
- Nicholas Georgescu-Roegen - omul şi opera, primul volum din seria de opere complete ale marelui savant român, volum în derulare la Editura Academiei Române.

Pe linia valorificării cercetării economice s-a înscris şi preocuparea privind evaluarea activității INCE, prin realizarea metodologiei cercetării bibliografice a citărilor în lucrări de specialitate din țară sau străinătate. Sistemul are în vedere înmagazinarea şi regăsirea informațiilor pe echipamente electronice.

II. Informarea şi documentarea în sprijinulcercetării economice

1. În cadrul programelor de cercetare ale institutelor, CIDE a asigurat aparatul documentar şi redacțional la teme prioritare din proiectele de cercetare.

2. A continuat schimbul de publicații cu Documentation Française - prin revista “Problèmes économiques”, primită gratuit şi prelucrată operativ în cadrul Centrului, precum şi cu Centre Français du Commerce Exterieur, pentru revista “Moniteur du Commerce International”. Ambele publicații sunt cuprinse

în fondul documentar al CIDE. Lor li se adaugă majoritatea publicațiilor economice care apar în România.

3. Pe aceeaşi linie de preocupări s-a înscris realizarea cercetării bibliografice pentru Dicționarul Economic Enciclopedic Român şi traducerea unor materiale ce vor fi cuprinse în volumele operelor complete ale ilustrului economist român N.Georgescu-Roegen.

4. În sprijinul cercetării ştiințifice economice, CIDE a asigurat instrumentarul necesar cercetărilor de teren efectuate de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Institutul de Economie Agrară, programele, sintezele, materialele de prezentare ale INCE la toate manifestările ştiințifice proprii sau la care au participat cercetători ori institute din componența INCE.

III. Participarea la reuniuni şi manifestărişteiințifice interne şi internaționale

1. CIDE a fost organizator la primul "Forum Capital", alături de Ministerul Finanțelor şi revista "Capital", pe tema noului sistem de contabilitate în România. În această calitate, directorul Centrului a fost mediatorul dezbaterilor, în cadrul cărora a susținut şi două intervenții tematice.

2. A fost inaugurat Centrul de Studii şi Documentare România-Luxembourg. La inaugurarea oficială a fost prezent, printre alte oficialități române şi străine, Excelența sa Dl. Jacques Santer, Primul Ministru al Marelui Ducat al Luxembourgului, viitor preşedinte ale Uniunii Europene.

Din luna aprilie (data inaugurării oficiale a acestui Centru), până în prezent, s-au desfăşurat activități diverse, dintre care subliniem:

- conferințele domnilor Pierre Werner - Prim Ministru de Onoare al Marelui Ducat, Membru de Onoare al Academiei Române; Charles Ruppert - Preşedintele Asociației Băncilor şi Bancherilor din Luxembourg; Jul Cristophory - Directorul Bibliotecii Naționale din Luxembourg; Jacques Franchet - Directorul EUROSTAT; Armand Clesse - Directorul Institutului Internațional Universitar din Luxembourg; Christine Jensen - responsabila Programului ACE- PHARE; academician Tudorel Postolache - Ambasadorul României la Luxembourg;
- lansări de cărți economice;
- seminarii, simpozioane şi alte manifestări ştiințifice cu participare națională şi internațională;
- pregătirea unei noi ediții a publicației "Les Cahiers du Centre Roumanie-Luxembourg;
- completarea microbibliotecii Centrului cu noi achiziții şi donații ş.a.

3. Între 5 şi 7 septembrie a.c., la Bucureşti s-a desfăşurat cel de-al treilea Congres Internațional al AEDEM. Organizarea concretă a revenit CIDE, care, potrivit aprecierilor AEDEM, ale conducerii Academiei Române şi ale participanților străini şi români, a constituit un succes remarcabil pentru ştiința eco-

nomică din țara noastră. Un important volum, realizat în limbi de circulație internațională, se află în pregătire şi va cuprinde integral lucrările Congresului.

*
* *

În cele ce urmează, în acest caiet, sunt detaliate toate publicațiile editate în 1994, cu precizarea că, pentru oricare din lucrări, CIDE stă la dispoziția cititorilor cu o colecție completă.

Valeriu IOAN-FRANC
Directorul Centrului de Informare
şi Documentare Economică

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN ANUL 1994

I. ANALELE INSTITUTULUI NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

Nr. 1/1994 (Anul IV, vol. 11)

- Politica socială şi economica de piață în România, ICCV, prof. dr. Ioan MĂRGINEAN (110 p.)

Nr. 2/1994 (Anul IV, vol.12)

- Le rôle des petites et moyennes entreprises dans le processus de la réstructuration industrielle, experiences des pays communautaires et conclusions pour la réforme économique de la Roumanie, IEI, dr. Corneliu RUSSU (114 p.)

Nr. 3/1994 (Anul IV, vol. 13)

- Changes to survive for the industrial entreprises in transition, INCE, Olga MIHĂESCU (116 p.)

Nr. 4/1994 (Anul IV, vol. 14)

- Agricultura României în tranziție - Procese macro şi microeconomice, implicații sociale (148 p.)

II. STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE

Nr. 1/1994

- Institutul Național de Cercetări Economice în anul 1993, (76p.)

Nr.2/1994

- SGERN - Politici şi instrumente economico-financiare pentru aplicarea sistemului de gestiune economică a resurselor naturale şi a energiei, IEI, dr. Viorica RĂDUCANU, Marius BULEARCĂ, Marina BĂDILEANU, Cristian SIMA (80 p.)

Nr.3-4/1994

- Obiective şi comportamente ale societăților comerciale pe acțiuni în perioada de tranziție la economia de piață, IEI, Vasile DAN, Ruxanda ISAIC-MANIU, Emil STAN, Daniela MITRAN, Victor PĂTRULESCU, Valentin POPESCU (136 p.)

Nr. 5-6-7/1994 (Colecția "Priorități contemporane")

- Protecția mediului înconjurător (componentă majoră a politicii macro şi microeconomice), IEM, Iolanda DĂDUIANU- VASILESCU (242 p.)

Nr. 8/1994

- Probleme actuale ale relansării activității economice, IEI, dr. Alexandru MIHĂILESCU, Roxana BOB, Valentin LAZEA, Radu ŞERBULESCU, Mihaela CIMPOEAŞU, Lucica CREºU, Alina GHIºĂ, Doina TĂTARU (134 p.)

Nr. 9-10/1994

- Piața muncii în România, ocupare, flexibilitate, dezvoltare umană, IEN, dr. Steliana PERȚ, dr. Constantin CIUTACU, Florin Marius PAVELESCU, Diana ROŞU, Valentina VASILE, Luminița CHIVU (266 p.)

Nr. 11/1994

- Conceptul proprietății în teoria şi practica economică IEA, dr. Nicolae BELLI (78 p.)

Nr. 12/1994

- Politici fiscal-bugetare orientate spre relansarea economică, IFPPV, dr. Gheorghe MANOLESCU, Florica OPRIŞAN, Stere POPESCU, Elena STOENESCU, Florin BĂLĂŞESCU, Adrian NEGOIȚĂ, Cristina NICODINOVICI, dr. Carmen CORDUNEANU (112 p.)

III. PROBLEME ECONOMICE

Nr. 1/1994

- Dimensiunea imperativă a integrării economice a Republicii Moldova cu România, IEA, prof. dr. Nicolae BELLI (30 p.)

Nr. 2/1994

- Impactul strategiei de dezvoltare a întreprinderilor asupra adaptării structurilor organizatorice la condițiile economiei de piață, IEN, Mihai ION (32 p.)

Nr. 3/1994

- Restructurarea conducerii activității economice, IEN, dr. Ioan BRATU (28 p.)

Nr. 4/1994

- Intervenția statului în orientarea activității economice în unele țări dezvoltate - BELGIA, IEN, Romeo CONSTANTIN (28 p.)

Nr. 5/1994

- TURCIA - un exemplu de economie deschisă, INCE, prof. dr. Tayfun TURGAY (22 p.)

Nr. 6/1994

- Probleme teoretico-metodologice ale protecției copilului, IEN, Georgeta DUMITRESCU (24 p.)

Nr. 7/1994

- Concepția economistului Mihail Manoilescu privind schimburile internaționale şi productivitatea muncii naționale, IPE, dr. Victor STOICA (16 p.)

Nr. 8/1994

- Variabile economice ale sectorului forestier cu impact asupra politicii de protecție a mediului, IEI, Rodica MIROIU (16 p.)

Nr. 9/1994

- Schiță tematică pentru elaborarea strategiei de dezvoltare social-economică a României - Proiect supus dezbaterilor Grupului Consultativ pe probleme economico-sociale al Preşedintelui României, INCE, prof. univ. Constantin IONETE, membru de onoare al Academiei Române (24 p.)

Nr.10/1994

- Posibilităţi de asigurare a economiei naţionale cu energie şi materii prime în condiţiile integrării economice a României cu Republica Moldova, IEI, dr. Viorica RĂDUCANU, Marius BULEARCA, Marina BĂDILEANU (28 p.)

Nr. 11-12/1994

- Documentar: Europa Centrală şi de Est: către o nouă Ialtă, CIDE, Maria STANCIU, Valeriu IOAN-FRANC (44 p.)

Nr. 13/1994

- Tipologia agenţilor economici şi a structurilor organizatorice, IEN, dr. Ioan BRATU (32 p.)

Nr. 14-15/1994

- Comunicaţiile în economia de piaţă, IEI, Radu ŞERBULESCU (52 p.)

Nr. 16-17-18/1994

- De ce integrare şi nu reîntregire, acum, IEA, prof. dr. Nicolae BELLI (88 p.)

Nr. 19-20/1994

- Criza tranziţiei: criză predominant instituţională, INCE, dr. Aurel IANCU (52 p.)

Nr. 21/1994

- Marile sisteme contemporane de inteligenţă economică (Japonia, SUA, Germania), CIDE, Luminiţa DOGARU, Valeriu IOAN-FRANC (22 p.)

Nr. 22/1994

- Aspecte ale comunicaţiilor intra-şi inter-organizaţionale, IEI, Doina TĂTARU (20 p.)

Nr. 23-24/1994

- Spaţiul rural: inerţii şi noi dinamici; IEA, Violeta FLORIAN, Aurelia SÂRBU, Dumitru DUMITRU, Mihail DUMITRU, Doina GEORGESCU, Mihai IBĂNESCU, Camelia TOMA (88 p.)

Nr. 25/1994

- Tendinţe demografice noi şi politici în domeniul populaţiei (experienţe în unele ţări europene şi în România), IEN, dr. Constantin GRIGORESCU (58 p.)

Nr. 26/1994

- Noi tendinţe în politicile de creştere economică, IEM, Marin FRÂNCU (20 p.)

Nr. 27/1994

- Integrarea economică a României cu Republica Moldova, comparaţie cu unele iniţiative de integrare din sud-estul Asiei, IEM, Marin FRÂNCU (24 p.)

Nr. 28/1994

- Modele de consum agroalimentar (agricultura durabilă - o coordonată vitală în elaborarea modelelor de consum agroalimentar), IEA, Simona BARA, Ioana OPREA, Elisabeta IONIŢĂ (16 p.)

Nr. 29/1994

- Inflaţia şi combaterea ei, IFPPV, Dorina ANTOHI (36 p.)

Nr. 30-31/1994

- Comportamentul întreprinderilor mici private, IEI, prof. univ. dr. Corneliu RUSSU (48 p.)

Nr. 32-33/1994

- Cerințe şi perspective ale modernizării infrastructurii transporturilor, IEI, Mihai STOICA, Daniel FISTUNG (48 p.)

Nr. 34/1994

- Stadiul reformei în agricultură, IEA, Dinu GAVRILESCU - (32 p.)

Nr. 35/1994

- Prețul - rezultanta interacțiunii legităților pieței şi a modului de manifestare a autorității publice, IFPPV, Liana POPESCU, Iolanda PETRINI (28 p.)

Nr. 36/1994

- Efecte ale politicii fiscale, INCE, dr. Lucian Liviu ALBU (36 p.)

Nr. 37/1994

- Dezechilibre, tranziție şi stabilizare, INCE, dr. Lucian Liviu ALBU(20 p.)

Nr. 38-39/1994

- Transformarea sistemului economico-social, dezvoltarea piețelor şi proprietatea. Sectorul public şi sectorul privat, INCE, prof. dr. Constantin IONETE, prof. Ioan POPA, Ştefan MIHAI (64 p.)

Nr. 40/1994

- Tipologia politicilor macroeconomice, INCE, dr. Lucian Liviu ALBU (241 p.)

Nr. 41/1994

- Determinări, confluențe şi restricții în elaborarea strategiilor de dezvoltare, IEI, Nicoleta HORNIANSCHI (26 p.)

Nr. 42/1994

- Probleme teoretico-metodologice ale abordării economiei ascunse, INCE, dr. Lucian Liviu ALBU (24 p.)

Nr. 43-44/1994

- Statul şi întreprinderile în condițiile tranziției la economia de piață - Problematica raportului stat - întreprinderi în economia concurențială, IEN, Marcela NANEŞ (68 p.)

Nr.45-46/1994

- Statul şi întreprinderile în condițiile tranziției la economia de piață - Impactul cadrului instituțional asupra organizării şi funcționării întreprinderilor, IEN, dr.Ioan BRATU (60 p.)

Nr. 47/1994

- Lucrări publicate în anul 1994, CIDE, Rodica DAVIDOVICI, Valeriu IOAN-FRANC (20 p.)

IV. ROMANIAN ECONOMIC RESEARCHOBSERVER (OBSERVATEUR DE LA RECHERCHE ECONOMIQUE ROUMAINE)

Nr. 1/1994 (Ediție în limba engleză)

- Outline of the topics concerning the elaboration of Romania's social and development strategy, prof.dr. Constantin IONETE

- The National Institute of Economic Research-Relevant indicators concerning the situation of the Romanian economy in transition (76 p.)

Nr.1/1994 (Ediție în limba franceză)

- Esquisse thématique pour l'élaboration de la stratégie de développment social-économique de la Roumanie, prof.dr. Constantin IONETE

- L'Institut National de Recherches Economiques - Principaux indicateurs concernant la situation de l'économie roumaine en transition (78.p)

Nr.2/1994 (Ediție în limba engleză)

- Problems in the structure of Romania's economy - Lucian- Liviu ALBU, George GEORGESCU

- Privatization in Romania - Aims, alternatives, results - Sorica SAVA, Gheorghe ZAMAN, Steliana PERº (74 p.)

Nr.3/1994 (Ediție în limba franceză)

- Coût ou benefice de la transition (Ouvrage présénte au Cinquième Colloque de comptabilité nationale de l'Association de Comp-

tabilité Nationale organisé à Paris, en décembre 1993 par l'Universite de Paris et l'Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques), dr. Lucian Liviu ALBU, Clementina IVAN UNGUREANU (18 p.)

Nr.4-5/1994 (Ediție în limba engleză)

- Restructuring state enterprises in Romania, Gheorghe ZAMAN, Ioan BRATU (98 p.)

V. ALTE LUCRĂRI ALE INSTITUTELOR

a) În limbi străine

- Les cahiers du Centre d'Etudes et Documentation Roumanie-Luxembourg, no.1/1994 (30 p.)

- Property pattern and alternatives for the protection of the poor in post-communist Romania, INE, dr. Constantin GRIGORESCU (18 p.)

-Romania's Association with European Union. Integration Perspectives, INE, dr. Constantin GRIGORESCU, dr. George GEORGESCU (16 p.)

- Social security in Romania, INE, dr. Constantin GRIGORESCU, dr. Maria POENARU, Maria MOLNAR (16 p.).

- La adaptacion de la empresa en un sistem en transition, III Congreso Internacional AEDEM, Los resumenes de les ponencies (92 p.)

- La adaptacion de la empresa en un sistem en transition, III Congreso Internacional AEDEM, El programa del Congreso (20 p.)

- Romania's Economic History, From the beginnings to World War II, Edited by N.N. CONSTANTINESCU (Editura Academiei Române, 262 p.)

- Economic restructuring in the countries in transition. Specific fatures of Romanian economy (NIER) (4 p.)

b) În limba română

- Politici monetare şi fiscale, Grupul Consultativ pe probleme economico-sociale al Preşedintelui României, Eugen RĂDULESCU, Cezar BOTEL, Ion DRĂGULIN, Valentin LAZEA, Lucian CROITORU (104 p.)

- Politica fiscală. Stadiul şi perspectivele reformei, INCE, Constantin IONETE, membru de onoare al Academiei Române (24 p.)

- Formarea şi repartizarea veniturilor şi averilor în perioada de tranziție spre economia de piață, acad. N.N.CONSTANTINESCU, Iulian VĂCĂREL, membru corespondent al Academiei Române (58 p.)

- Transformare proprietății, a sistemului economico-social şi dezvoltarea pieţelor, INCE, prof. dr. Constantin IONETE, membru de onoare al Academiei Române, prof. Ioan POPA, Ştefan MIHAI, dr. Steliana PERŢ, 2 vol. (102 + 36 p.)

- Concepte şi aplicații ale teoriilor integrării economice (Rezumatul tezei de doctorat), conducător ştiințific dr. Sorica SAVA, doctorand Emilian M. DOBRESCU (32 p.)

- Politica socială şi sistemul indicatorilor sociali (Rezumatul tezei de doctorat), conducător ştiințific dr. Constantin GRIGORESCU, doctorand Maria POENARU (28 p.)

- Raport privind acțiunile întreprinse de Departamentul pentru Integrare Europeană (DIE), 1993-1994, Guvernul României (18 p.)

- Economie Mondială (International Economies), dr.C. FOTA Asociația Română de Marketing (160 p.)

- Programa şcolară - specialitatea contabilitate, conducători unități comerciale, tehnologia alimentației publice, Ministerul Comerțului, Ministerul Învățământului (196 p.)

VI. REVISTA ROMÂNĂ DE TURISM
(ediție bilingvă româno- engleză)

Nr. 1-2/1994

- Privatizarea - necesitate şi sens, Matei DAN
- România un potențial turistic de excepție, Nicolae NEACŞU
- Turismul românesc în 1992-1993, Ioan ISTRATE
- Accelerarea reformei în turism, Ioan BOTEZATU
- Strategia privatizării, Marius DUMITRESCU
- Investiții străine în turismul românesc, Traian IORDĂNESCU
- Programul PHARE pentru turism, Mircea FLORIAN
- Cercetarea turistică românească, Vasile GLĂVAN
- Activități promoționale pentru turismul românesc, Vasile GHEORGHE

Nr. 3/1994

- Program de restructurare şi dezvoltare a turismului românesc
- Dunărea - arie de integrare turistică europeană, Nicolae NEACŞU
- Litoralul românesc - zonă turistică de excepție, Ioan ISTRATE
- Stațiunile litoralului, Veronica MEZDREA
- Obiective turistice inedite la Băile Herculane, Florina BRAN
- Turism montan şi agroturism în zona Băile Herculane - Porțile de Fier, Vasile GLĂVAN, Ioan ISTRATE

- Manifestări ştiinţifice

Nr. 4/1994

- Tendinţe în turismul balnear din România, Mircea FLORIAN
- Staţiuni balneoclimaterice în România, Ioan ISTRATE
- Statutul Organizaţiei Patronale a Turismului Balnear din România
- Turismul social în România, Mircea FLORIAN
- Acei oameni care au schimbat faţa turismului, Nicolae LUPU
- Turismul în Rezervaţia Biosferei Delta Dunării, Vasile GLĂVAN

Nr. 5/1994

- Turismul cultural din România - liant al spiritualităţii româneşti de pretutindeni, Ioan ISTRATE, Vasile GLĂVAN
- Târgul de fete de pe Muntele Găina, Florina BRAN
- Valorificarea prin turism a complexului sculptural Constantin Brâncuşi - Tg. Jiu
- Culoarul Bran-Rucăr
- Posibilităţi de integrare în oferta turistică de litoral a localităţii Vama-Veche
- File din istoria turismului balcanic - crearea în 1931 a Federaţiei Balcanice de Turism
- Manifestări ştiinţifice

Nr. 6/1994

- Stadiul reformei în turism, Matei DAN
- Turismul românesc în 1994
- Declaraţia de la Osaka a Forumului Turismului Mondial şi a Conferinţei Mondiale a Miniştrilor de Turism
- Managementul turismului în mediul economiei de piaţă, Oscar SNAK
- Judeţul Vâlcea - oferte de investiţii în turismul montan, Vasile GLĂVAN, Ioan ISTRATE, Victor TIMOTIN
- Poienele cu narcise din Dumbrava Vadului, Florin AVRAM
- Promovare şi reciclare în turism, Rodica PENCEA
- Tranziţia, promovarea şi cooperarea în turismul internaţional, Liviu PLOP

VII. CALENDARUL MANIFESTĂRILOR ŞTIINŢIFICE ORGANIZATE DE INCE

- ediţii în lunile ianuarie, februarie, martie, aprilie, mai, iunie, iulie, noiembrie, decembrie 1994.

VIII. LUCRĂRI REALIZATE ÎN REGIMEDITORIAL PRIN EDITURA "EXPERT"

- Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă, Constantin IONETE, membru de onoare al Academiei Române (Colecţia "Economia României"), (256 p.)

- Contradicții ale tranziției la economia de piață, Varujan VOSGANIAN (Colecția “Economia României”), (150 p.)
- Management comercial, Theodor PURCĂREA (Colecția “Biblioteca comerțului românesc”), (164p.)
- Marketing industrial, Dumitru PATRICHE (Colecția “Marketer”), (296 p.)
- Marketing - probleme, cazuri, teste (ediția a II-a), N. ANGHEL, C.FLORESCU, R.ZAHARIA (Colecția “Marketer”), (216 p.)
- Marketingul serviciilor, Valerică OLTEANU, Iuliana CETINĂ (Colecția “Marketer”), (208 p.)
- România '89-'93 - Dinamica bunăstării şi protecția socială, Cătălin ZAMFIR, Marius Augustin POP, Elena ZAMFIR(98 p.)
- Romania '89 - '93 - Dynamics of welfare and social protection, Cătălin ZAMFIR, Marius Augustin POP, Elena ZAMFIR (104 p.)
- The economic research and the transition - the first Romanian - Swedish symposium (144 p.)
- Romania - business opportunities, department stores (84 p.)
- ACE-PHARE - Acțiunea pentru cooperare în domeniul ştiinței economice a Comisiei Comunităților Europene, 1994 (64 p.)
- Limba franceză pentru oameni de afaceri, Ioan Petre CENUŞE, Gabriela LUPCHIAN, Doina NEGUŞ (594 p.)
- L' Economie de la Roumanie - le XX-e siècle, coordinateur academicien Tudorel POSTOLACHE (Colecția „Economia României”), (618 p.)
- Conjunctura economiei mondiale, 1994, IEM (236 p.)
- Studiul textului, Adriana ILIESCU (189 p.)

INDEX DE AUTORI

ALBU, Lucian-Liviu, 394, 430, 510, 558 ***(XXXIII)***
ANTOHI, Dorina, 217 ***(XXXIII)***
BARA, Simona, 200 ***(XXXIII)***
BRATU, Ioan, 640 ***(XXXIII)***
DUMITRU, Dumitru, 49 ***(XXXIII)***
DUMITRU, Mihail, 55 ***(XXXIII)***
FLORIAN, Violeta, 29 ***(XXXIII)***
FRÂNCU, Marin, 157, 175 ***(XXXIII)***
GAVRILESCU, Dinu, 338 ***(XXXIII)***
GEORGESCU, Doina, 55 ***(XXXIII)***
GEORGESCU, Luminiţa, 339 ***(XXXIII)***
GRIGORESCU, Constantin, 101 ***(XXXIII)***
HORNIANSCHI, Nicoleta, 534 ***(XXXIII)***
IBĂNESCU, Mihai, 55 (XXXIII)
IOAN-FRANC, Valeriu, 535, 559, 583, 641, 695 ***(XXXIII)***
ION, Mihai, 23 ***(XXXIII)***
IONETE, Constantin, 452 ***(XXXIII)***
IONIŢĂ, Elisabeta, 200 ***(XXXIII)***
MIHAI, Ştefan, 452 ***(XXXIII)***
NANEŞ, Marcela, 582 ***(XXXIII)***
OPREA, Ioana, 200 ***(XXXIII)***
PETRINI, Iolanda, 370 ***(XXXIII)***
POPA, Ioan, 452 ***(XXXIII)***
POPESCU, Liana, 370 ***(XXXIII)***
RUSSU, Corneliu, 251 ***(XXXIII)***
SÂRBU, Aurelia, 29 ***(XXXIII)***
TĂTARU, Doina, 3 ***(XXXIII)***
TOMA, Camelia, 55 ***(XXXIII)***